

R-6164

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38

3
7-15

MADE
A
6

11111
11111
11111

85
89038

40 10-9

Presentado al P.^o Miguel Vasquez.
Del Colegio de la Compañía de S.^o J. B. de Granada

Libro

(1)

26 to 10

OPERA M. TVLLII CICERONIS.

libreria

B.^o

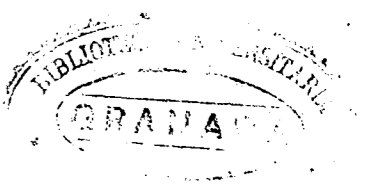

PARISIIS.

Apud Carolum Stephanum, Typographum Regium.

M. D. L. V.

Cum privilegio Regis.

PRIVILEGII SVMMA.

INVICTISSIMI AC CHRISTIANISSIMI HENRI-
CI II GALLIARVM REGIS PRIVILEGIO DE
SENTENTIA CONSILII LATO, CAROLI LO-
THARINGII, CARDINALIS AC PRINCIPIS
ROGATV VETITVM EST, NE QVIS M. T. CICE-
RONIS OPERA, AD HORVM LIBRORVM EX-
EMPLVM, EX EO DIE, QVO ERVNT ABSOLV-
TA, AD ANNOS DECEM, PRÆTER CAROLVM
STEPHANVM, EXCV DAT, VENDATVE, PVBLI-
CATIONIS LIBRORVM OMNIVM, SI QVIS AD-
VERSVS EA FECERIT, MVLTA INDICTA. AD
FONTIS EBRALDI M. D. LI.

CLAVSSE.

LECTORI S.

QUI in restituendis aut emendandis M. Tullij Ciceronis operibus hactenus elaborarunt, quanquam pauca (ut scis) prætermiserunt, Lector, quæ vel ipsi in rem Latinæ linguæ studioforum fore, vel tuam in legendo facilitatem plurimum adiuuare posse arbitrarentur: id ipsum tamen illis accidisse comperio, quod iis qui summorum & perfectissimorum operum minima quæque perscrutari se posse facile confidunt. Etenim fieri non potuit, quin ex opere tam immenso, quantumuis solertes ac curiosi fuerint, aliis tamen aliquid reliquerint, quod rerum antiquarum studiosis, & in vetustiorum codicum obseruatione, & in imitandarum loquendi formularum dispositione proponeretur. Quæ in re quid à nobis post tot hominum tui studioforum diligentiam tua causa præstitum fuerit, id verò paucis accipito, antequam longius progrediare. Nam quod ad varias lectiones attinet, imprimis operam dedimus, ut breuioris cuiusdam summæ locum apud doctiores obtinerent, unde prioris lectionis ad alteram collatione facta, vtra commodior esset, animaduertent. Id enim est verisimile, Ciceronem tantam in expoliendis suis scriptis operam posuisse, ut nihil non sæpenumero castigatum emisserit atque euulgarit. Itaque quicquid deinceps in ea re controuersie natum est, id omne scribarum aut librariorum vitio, nondum reperta Typographia fuerit attribuendum: quorum alij dubias lectiones pro arbitrio inuerterunt: alij prætermiserunt dimidiatas ferè clausulas: quidam nescio quid de suo adiecisse reperti sunt. Quod sanè incommodum ut nobis undenam emanarit hactenus incompertum fuit, sic neque nimium temerè sarciri ac reparari debere te facile existimare puto. Quamobrem hoc tibi liberum reliquisse placuit, quò iudicares, an prior, an verò ea quæ ab antiquissimis manuscriptis codicibus desumpta esset lectio, præpolleret: omnes enim ad unam descripsisse, ne vel tu quidem opinor censuisses. In indicibus, multa sunt, de quibus tu fortasse (nescio an iure tamen) conqueri possis, vel quòd dictionum ac locutionum usum, historiis ac sententiis grauioribus admiscuerimus: vel quòd singulis tomis singulos indices adiunxerimus. Verùm non est Ciceronis diuitiarum in solis dictionibus constituenda ratio: bona enim earum portio, ad sententiarum grauitatem, alia ad sui temporis historiam, ac rursus alia ad bonarum artium cognitionem pertinet. quamobrem eodem hæc omnia compendio describere operapretium fuerat. Præterea quotus quisque est, qui vel peregrè omnes tomos secum gestet, vel unico volumine compactos in bibliotheca contineat? Profecto ut diuersa est singulorum in scribendo ratio, atque earum de quibus scribitur rerum differentia, quæ te quoque in diuersa trahere possit: sic libris Rhetoricis seorsum, item Orationibus, post autem Epistolis, atq; ad extremum Philosophicis libris separatos rerum ac vocabulorū indices adnotare commodius fuit: ex quibus quicquid singulis hisce tomis separatim continetur, quiuis deinceps nullo ferè negotio possit depromere. Et tamen ut tibi quoque aliqua ex parte ea in re satisfieret, in indice postremo (ne quid omnino desiderare possis) effecimus, ut quicquid in Cicerone boni succi undique conquiri atque exprimi posse visum est, id ipsum vno atque eodem loco reperias: interea dum eius Thesaurum, omnium tomorum diuitias complectentē adornamus: quem ut propediē accipias, id verò omni studio ac diligentia procuramus. Librorum autē antiquam dispositionē in Rhetoricis, ac multò quidē minus in Orationibus, atque Epistolis non immutauimus. In Philosophicis, nolimus Scipionis somniū alio loco quàm post quinti de Repub. libri fragmenta collocare: quos utinam non ita laceros ac mutilos haberemus. nihil enim in iis est, extra somnium Scipionis, quod non mutuatum à variis authoribus, ac confuso ordine & stylo ex iis ipsis decerptum esse appareat. Quamobrem hæc omnia fragmenta alio charactere excudere melius esse putauimus. Quæ omnia quæ potuit à nobis fieri diligentia, in tuam vtilitatem emissa, quæso te, humanissime Lector, ita accipias, ut nostra hactenus consueuisti: nōsque tuis ac bonorum omnium commodis addictos, eo animo complectaris, quo nos literarum literatorūque causa tot labores dies noctesque suscipimus. Vale.

C A R O L O
Cardinali ac Principi à Lo-
THARINGIA, C. STEPHANVS S.

MARCVM Tullium Ciceronem (amplissime Cardinalis) non modò incredibili bene ornatèque dicendi facultate, cæteris omnibus præstitisse, verumetiam in omni genere doctrinæ excelluisse adeò perspicuum est, vt de eo neminem arbitrer dubitaturum. Et tamen si quis existat tam iniquus illius virtutis æstimator (quales nunquam studiosis defuerunt) qui id in dubium reuocare audeat: hunc vel sola eius librorum inspectione redargui atque conuinci posse facillè puto. Nam vt de singulari huius viri, quæ hisce operibus concluditur, sapientia paucis hîc tecum agam (cuius autoritate factum est, vt ea nunc multò emédatoria prodirent) illud à me verè dici posse arbitror, vnum hunc, rerum ab eo susceptarû dignitate, vel amplitudine, vel earundem vsu atque vtilitate, omnibus Latinis scriptoribus esse anteponendum: quibus etiam rebus (vt omni laude cumulatus esset) tanta suauitas accessit orationis, vt legendis eius scriptis vtra præstet, voluptas an vtilitas, difficile sit dictu. In quo præstantissimam rerum omnium naturam solertissimè est imitatus: qua ita est hominibus comparatum, vt quicquid in eorum rebus vtilissimum, idem etiam longè pulcherrimum esse videatur. Etenim quæ pars est vlla Reipub. quòdue munus, officiûmque boni ciuis, quod non in eius libris descriptum explicatûmque reperias? Quæ denique ars est, aut disciplina, cui non ille lucis aliquid attulerit & ornamentis? Dicendi, si te delectat artificium, id verò ita copiosè ab eò ornatèq; traditû est, vt huic vni Romano tota facillè cedat Græcia. non enim quasi à tyrone quodam, aut imperito Rhetore, illius artis vulgaria præcepta proponuntur: sed quum à prima ætate ad senectutem, amplissimis in causis, eloquentissimis cum aduersariis, quotidiana penè contentione, ita in eò studio versatus esset, vt inde amplissimos in Reipub. dignitatis gradus fuerit affecutus: quæ diu multûmque dicendo expertus fuerat, ea posteris maximo omnium bono scripta reliquit. Quod si quis iam non palæstram, sed campum aciemque desiderat, quid illius orationibus plenius, vberius, ornatius dici repeririue potest? Quantas, deum immortalè, strages edidit in Verrem? quanta vi orationis ac impetu Catilinam è ciuitate, Antonium eiecit è Senatu? Quot reos denique miseros ac calamitosos, de fama, fortunis omnibus, capiteque dimicantes, non seruauit solùm, sed omni etiam culpa ac scelere liberauit? O diuinam eloquentiæ vim ac potestatem! O præclara virtutis, innocentia, integritatisque arma! beatamque illam Reipub. cui qui præsumt, iis armis ita sunt septi ac communiti, vt miseros subleuent, improbos opprimant, bonos tueantur ac colant.

Iam verò si quem familiaris delectat sermo, quid illius epistolis suauius, festiuus, amabilius? in quibus etiam si seria requiras, tot grauium clarissimorumque virorum

extant epistolæ, partim inter se contententium, partim de Repub. differentium, ut si paulò diutius in hisce legendis confiteris, Romæ tu tibi penè in tantorum virorum confessu versari videare. Restant Philosophici libri, è Græcorum fontibus (quibus ille exhauriendis maximam olim operam adhibuerat) magna ex parte desumpti: quorum grauiores sententias, ac dicendi formulas ita Latinas fecit, ut iam Græcos authores, qui temporis iniuria perierunt, Latinè loquentes audiamus. Quibus libris (ut de his quoque paucis dicam) potestne quicquam aut grauius, aut vehementius ad mirabiles honesti virtutisque amores excitandos afferri, quàm quod ab eo de Officiis traditum est ac præceptum: ad maiores denique ac fortiores animos efficiendos, quàm quod Tusculanæ docent quæstiones: Subtilissima autem illius aduersus Epicureos, omnibus cum verborum, tum sententiarum luminibus illustrata, disputatione, aut potius dimicatione, quid ad veram virtutis cognitionem aptius: Quòd autem deorum vim, formam, actionem, libris etiam suis contingere est conatus, ex eo facillè summum hominis ingenium intelligere possumus, qui quantum humana mens assequi potuit, in cælum vsque penetravit. Quamobrem ut huic, ætatis nostræ homines plurimum, ob diuinam ac singularem eius animi præstantiam: sic tibi non minus ob eius restitutionem debere confiteri oportet, qui non hunc solum, Romanæ eloquentiæ solem, verum etiam infinitos penè alios virtutis ac sapientiæ magistros, è densissimis tenebris, mediisque bellorum incendiis, excelso infractoque animo eripuisti: cui muneri quodnam quæso aliud ad posteritatis vtilitatem conferri potest? Etenim virtus, summum hominis bonum, etsi seipsa ad bene beatèque viuendum abundè contenta est: non tamen tantum habet virium, ut se sine bonorum ope atque auxilio, aduersus vel temporis vel improborum hominum iniurias, defendere ac tueri possit. Quis enim est qui nesciat, virtutem, bonarum literarum parentem, aliquot antea sæculis spretam atque abiectam iacuisse, propterea quòd Principis alicuius manu destituta emergere non posset: At posteaquam in Græcia Alexandrum Macedonè, Romæ autem, oppressa Repub. Augustum ac Meccenatem reperit, tum quidem vsque ad miserima & calamitosa Gotthorum tempora, illustris ac conspicua apparuit: è quorum impurissimis sceleratissimisque manibus tandem aliquando FRANCISCI Francorum Regis, eiusque, ut sceptri, ita maximarum clarissimarumque virtutum hæredis HENRICI beneficio, ita vindicatam esse conspicimus, ut ea iam à Græcis atque Italis ad nos translata aut certè communicata nobiscum esse videatur. Ex quo satis intelligi potest, eos qui virtutis ac bonarum literarum causa Gymnasia atque Academias extruunt, omnium linguarum atque artium præceptoribus vberissima præmia proponunt: Typographos, ob meliorum authorum volumina, virtutum ac literarum instrumenta, omni liberalitate prosequuntur, haud vlla quidem minore laude ac gloria dignos esse, atque ipsos virtutum ac literarum authores. Quo quidem officio, quàm tu magnificè, quàmque excelso animo in omnium studiosorum gratiam perfunctus fueris illustrissime Princeps, testis est percelebris illa à te nuper instituta, Remensis, testis hæc nostra Parisiorum Academia, verissimum ac pulcherrimum musarum domicilium: quæ te primùm alumno suo delectata, post etiam sapientissimis tuis præceptis restituta ac confirmata, incredibiliter magis ac magis efflorescit, fructusque in dies vberiores ac latiores adfert: testis est denique infinita præstantissimorum librorum cum Græcorum, tum Latinorū copia, quæ nisi ex tuis, tuique similibus splendidissimorum Principum beneficiis, quasi ex solis ardore pulcherrimi surculi, nullo vnquam pacto excitari potuisset. Horum è numero qui nunc exit eloquentiæ parens, omnium quidem ille mihi maximè dignus esse videtur, qui ut immortale nomè ob eximias animi dotes est consecutus, sic tuam quoque, hoc est, eloquentissimi nostræ ætatis hominis memoriam, omni splendore conspicuam atque insignem reddat. Illud enim est vtrique vestrum commune, quod ut ille in amplissimis Reipub. negotiis, in quibus assi-

duè versabatur, ea tamen cogitabat, meditabatur, scribebat, quæ nisi magnò otio cæteri assequi non possunt: Sic tu, ac mea quidem sententia admirabilius, cui cum Reipub. nostræ clauus præcipuè traditus sit, ita tamen in omni literarum genere versaris, ut eos etiam, qui id vnum agunt ac profitentur, labore ac diligentia facillè vincas: teque ex eo omnes ad summam & perfectam gloriam natum, & singulare Galliæ nostræ decus ac ornamentum esse intelligant. Quamobrem etiam atque etiam à Deo Opt. Maximo petimus, ut qui in te omnis virtutis, dignitatis, religionis templum quoddam instituisse, idque magna iam ex parte excitasse videtur, illud ad fastigium vsque, atque ad optatos exitus prouehat. Vale, Lutetiz v. i. Cal. Mart.

M. D. L V.

M. Tullii Ciceronis vita ex Plu-

TARCHO: ACHILLE PHILEROTE BOCHIO BO-
NONIENSI INTERPRETE.

T CICERONIS matrem fuisse locupletem, & splendidam vitam egisse ferunt. De patre nihil certum proditum est. Sunt qui dicant eum in taberna quadam fullonaria genitum, & ibidem ad virilem usque aetatem educatum. Alii genus eius usque ad Tullium Appium referunt, clarum Volscorum regem. qui primus gentis huius Cicero dictus est, & tanta laudum celebritate polluit, ut eius deinde posteros ab eo cognominari Cicerones non puduerit, imò id cognomen auidè còplexi sint: licet hoc, à nonnullis ludibrium quoddam videretur. est enim cicer, vnde id deductum est nomen, quaedam leguminum species. Nam Cicero primus, à quo gentis huius origo funditur, hoc cognomen sumpsisse traditur, eo quòd in postrema parte nasi eminent quiddam obtusum in modum ciceris habuit. Cæterum hic Cicero, de quo nunc agitur, cum primas dignitates Reipublicæ cœpisset attingere, & à beneuolis suis crederetur id cognomen, aut omnino euitaturus, aut in aliud transumpturus, iuuenili quadam audacia dixisse traditur, se certaturum splendidius Scauris atque Catulis Ciceronis nomen efficere. Siciliæ Quæstor cum argenteum quiddam diis obtulisset, post priora duo nomina Marcum atque Tullium, quæ iam insculpta erant, pro tertio iocose iussit opificem cicer incidere. Hæc de ipsius cognomine apud historicos traditur. In lucem editum cum memorat nullo puerperii dolore, nullisque vteri materni angustis, tertio Calen. Ian. qua die nunc primores vrbs pro salute sui principis, hostiarum litatione publica vota suscipiunt. Eius nutrici spectrum quoddam visum ferunt atque loquutum, eam vniuersæ Reip. ingens comodum alere. Quod cum vanum quoddam somnium videretur, extemplo ille ad aetatem erudiendi prouectus, verum fuisse portetum ostendit. Nam ingenio cæteros præueniens pueros, incredibile nomen adeptus. Vnde nonnulli suorum sodalium genitores, ea permoti fama, scholas ac ludi præceptorum adibant, ut fas ipsis esset Ciceronem oculis intueri, fidemque acutissimi eius ingenii atque disciplinæ captare. Alii rustici magis, indocti magis iracundè suos obiurgabant liberos, cum honoris loco eos aspicerent per vrbs vicos Ciceronem medium intra se tenere. Natus ergo tali ingenio Cicero, quale fingit Plato artium liberalium capacissimum, ad nullum literarum genus ineptus, ad poeticam fluxit præptior. Eius adhuc pueri paruum licet, seruatur opus Põrius Glaucus, tetrametro versu cõditum. Procedete deinde aetate adeo ornatus se his curis inseruit, ut non solum orator, sed Romanorum omnium poeta optimus iudicatus sit. Verum Rhetoricæ gloria ipsi nunc usque seruatur, cum in dicendi præceptis & eloquentiæ copia eius institutio non parum illuxerit. Poetica autem, quoniam superaret nonnulli clarissimi ingenii viri, qui excellentissime in ea floruerunt, omnino obscura & ignobilis perit. Pureili cõsuetudine transacta, Philonem Academicum, quem Romani inter primos Clitomachi familiares ob ipsius eruditionem egregiam celebrarunt, & ob humanitatem iucundissimam enixè coluerunt, cõueniebat: tum pariter ordinis Senatorii populares ac optimates eos viros, qui cõsuetudine Mutii fruebantur, à quibus institutis legibusque vrbs instructus est. Bello Marisco sub Sylla tẽpus quoddam stipedia egit: sed mox animaduertens ciuium suorum seditiones, ex quibus Reipublicam in ingentem monarchiam ruituram nouerat, ad quietum otium literarum sese contulit. His simul curis eruditus quosdam Græcos viros priuatim adhibuit, cum quibus vnà erat: nec prius hunc viuendi morem dimisit, quam victor Sylla fuisset, & in statum quendam vrbs rediisse videretur. Sub hac tẽpestate Chryfogonus libertus sub hasta Syllæ bona cuiusdam, qui ex proscriptione cæsus videbatur, duobus millibus drachmarum emit: quod cum Roscius filius & defuncti hæres grauitè ferret, & ducentorum & quinquaginta talentorum eadem esse probasset, redargutus Sylla, ægrèque cõmotus, subornato accusatore Chryfogono, parricidii Roscium postulauit. Aderat nemo qui defenderet Roscium: auertebanturque omnes, quisque Syllæ odium timens. Nudus ergo patrocinio Roscius ad Ciceronem confugit. Beneuoli tunc omnes ad suscipiendam hanc causam hortabantur, velut aliàs nihil aptius, nihilque commodius ad primum splendorem sui nominis esset inuenturus. Suscepto itaque Roscii patrocinio, victoriam cum summa laude nactus est. Verum Syllam tãtisper extimescens, in Græciam proficiscitur, vulgò simulans, quòd ad rem curandam malæ valetudinis, vrbs egredi compelleretur: & quippe stomachi cruditate, viribus exiguus fuit, & macilentus, parcissimo cibo, eoque plerunque viscoso, in horam etiam productiorem habebat, ea ad superiores expulsa tonos præbebat, ut præcordiis timeretur. Athenas ut attigit, facilitate simul & mira linguæ suauitate Antiochi Ascalonitæ allectus, eius auditor fuit, licet ea quæ ille circa præcepta nouiter agitabat, haud probaret. Iam enim nouam Academiam exierat Antiochus, & Carneadis sectam reliquerat, permotus siue actibus, siue sensibus, aut (ut quidam tradunt) ambitione vel dissensione quadam aduersus Clitomachi atque Philonis sectatores: mutatus enim Antiochus Stoicam rationem asserebat in plurimis. Sed & Ciceroni placebat illa, illisque plurimum hærebat, magis etiã meditatus, si omnino à publicis negotiis eiiceretur, huc ex vrbe ac foro trãstus, in quieto phi-

Vita.

lophiæ otio viuere. Post hæc cum exercitatus gymnasiis, & iam ad valetudinem lætam deuenisset, vocemque & auditui suauem, & ad habitum corporis accommodatam satis effecisset & firmam, mors Syllæ sibi nuntiata est. Igitur cum adessent ab vrbe beneuolorum suorum literæ, quæ eum ad ineunda negotia Reipublicæ excitabant: præterea cum ipsum idem admoneret Antiochus, iterum velut organum quoddam oratorias artes, quibus potentiam Reipub. agitare, perpolire magnopere curauit. Tantisper ergo nauigat, primumque apud Asiam clarorum oratorum Xenoclis Adramyteni, Dionysiique Magnesi, & Menippi Carij cõsuetudine usus est. Deinde apud Rhodum ad Apollonium Molonis clarissimum oratorem & Posidonium illustrem Philosophum se cõtulit. Hic traditur Apollonium, cum Latinæ linguæ expertus esset, rogasse Ciceronem ut Græcè declamaret: quod Cicero, quasi existimaret hinc emendatior fieri, libens cõplexus est. Cum itaque declamauisset, cæteri in stuporem adducti, de laudibus Ciceronis intra sese certabant, sed Apollonium ferunt iam primum ex admiratione ingenti in tantam mentis confusionem prolapsus, ut illum oratorem nec intelligere posset, & factò dicendi sine secum meditantem diu tacitum sedisse. Inde verò prorumpente Cicerone silentium dixisse memorant, Te nempe Cicero & laudo & admiror: sed Græcorum fortunæ me miseret, cum videam eruditionem & eloquentiam, quæ sola bonorum nobis relicta erant, per te Romam accessisse. Cicero igitur spei plenus, ad curas Reipublicæ pronus ferebatur, ni eius impetus diuino quodam oraculo retardatus obtusisque esset. Nam cum Delphis rogasset Apollinem quid acturus, gloria splendidissimus posset fieri, responsum tulit, ut naturam suæ vitæ ducem non multorum opinionem ageret. Quamobrem horum memor primum reditus sui tempus consulto duxit, pigrèque publicis dignitatibus velut eas quodammodo in contemptum haberet, ingerebatur, Græcum & otiosum se audiens appellari: quæ verba in ore rudium opificum de eo crebro facileque diulgabantur. Honorum tamen desiderio cum natura flagraret, à genitore simul, amicisque omnibus incitatus, fortensibus causis sese obtulit: in quibus non paulatim ad summa peruenit, sed exemplo gloria clarus emicuit, non parum à cæteris differens, qui tum in foro obuersarentur. Fertur & hunc primum in pronuntiatione non minus quam Demosthenem laborasse: vnde omni cura & Roscium comicum & AEsopum tragædum obseruasse traditur. Hunc AEsopum memorant, cum in theatro aliquando representasset Atreum consultatorem de supplicio Thyestis, ex ingenti dolore metis impotem, quendam ex ministris, quòd ipse non obseruato tempore celerius aduentasset, sceptro percussisse, interfecisseque. Non parua deinde licentia persuasionis ex pronuntiatione Ciceroni fuit. Aduersus oratores magno clamore vti solitos, hoc schemate usus est, quòd penuria virum in clamores, veluti claudi ex debilitate membrorum equis insiliunt. Eius ingenii agilitas in eisdem schematibus iocosis primò facetum dulcemque eum præstitit: inde nimis insolenter his vtens, plerosque acriter offendit, & in opinionem astus ac versutiæ ea urbanitas versa est. Præfectus annonæ cum esset, sortitusque Siciliam, in missione frumenti quam apud vrbs agere coactus erat, plerisque Siculis molestus, grauisque primò fuit: sed mox cum eius integritatem, beneuolentiam, ac humanitatem experti forent, eum veluti neminem ex aliis ducibus suis honore summo dignati sunt. Sub idem tempus nonnulli ex insigni Romanorum iuuentute, claris parentibus nati, rei ad Prætorem Siciliæ relegati sunt: quòd in militia molles, quòdque male seruassent aciem: qui cum vocarentur ad iudicium, patocinii sui operam præbuit his Cicero, votoque potitus est. Igitur iis magis elatus, Romam rediens, in rem quandam ridiculam incidit. In Campania enim, cum viro cuidam claro, quem sibi beneuolum putabat, obuiam fuisset, eum rogabat quæ ratio de rebus à se gestis Romæ haberetur, & quid ciues de se sentirent, veluti qui factorum suorum totam vrbs impleuisset. Sed ad hæc ille, Vbi, inquit, Cicero tempus hoc egisti? Tunc verò perterrefactus Cicero est, quòd in vrbs tanquam in vastum pelagus sermo rerum à se gestarum ingressus, nihil ad splendorem nominis sui attulisset. Vnde posthac eadem secum reputas, non parum ab honoris cupiditate repressus est, velut ad infinitum & inaccessible quendam terminum, pro gloria sibi certandum foret. Sed nihilo minus laudum suarum lætitia, & vrgentissimus nominis illustrandi, in omne tempus perseuerauit, sapiusque in ea re ita immoderatus fuit, ut de re sua ratione plerosque terretet. Quamobrem enixius ad Rempublicam versus est: in qua cura cum turpe existimaret, opifices, qui instrumenta ac vasa inanimata tractarent, nullius ciuis, siue nomen, siue villas, siue facultatè ignorare: eum verò, per quem ciuiles actiones agenda essent, eorundem inscium esse ac negligetem, solerem operam his impedit, vnde non solum appellationes ciuium sibi domesticas fecit. Verum loca vbi quisque ex notis ac familiaribus suis diuerteret, quos possideret fundos, quorum amicitia frueretur, quosque vicinos haberet, optimè didicit. Quare facillimum ipsi fuit omnem Italiam peruagari, vicinorum suorum agros ac diuersoria dicere, monstrareque. Vim opum paruam licet, sed sumptibus suis cum satis concinnam haberet, admirationi est habitus, quòd neque mercedes, neque numerum quicquã in actionibus foribus caperet, tumque maxime cum Siculorum causam egit in Verrem. Hunc Verrem, qui, cum Siciliæ Prætor esset, plurima infanda per insulam omnem perpetrasset, non dicendo conuicit, nouum ipse cõmentus iudicii genus. ob gratiam enim Verris cum iudices ambagibus suis diu dictionem causæ protraxissent, quòd manifestum foret ad eam dicendam id non sufficere tempus, sic quoque illum integrum abiturum: stans Cicero, Non orationibus, inquit, opus est, sed productis in medium testibus, probatisque: iussit iudices sententiam ferre. Memorantur multa iocosa in hac causa obtigisse. Verrem Romani suum incastratum vocant. Libertinus quidam Cæcilius nomine, qui cum Iudæorum cultu sentire ferebatur, quicquam Verrem criminari studens, per medios Siculos locum sibi quærebat ad iudices. Circa tribunat

astabat illi, suæ causæ solliciti. Quare cum id perspiceret Cicero, versus, Quid Iudæo commune est, inquit, cum Verre? Erat Verri filius, qui notam tulerat formæ suæ minus liberaliter prostituta. Cumque itaque Cicero contumeliosè à Verre mollitiei argueretur, Cum filius domi intus, inquit, tractanda sunt. Orator Hortensius rectè defendere Verrem non ausus, quo tandem multæ interesset, mercedis loco Sphinga tulit eburneam. Congruum ergo huic muneri à Cicerone scommma pertulit. Nā cum ille fortè dixisset, se ad hæc ænigmata soluenda inexpertum esse: Atqui mirum, cum teneas domi Sphinga. Sic ergo damnatus Verres est Ciceronis iussu septingentis & quinquaginta millibus sestertii. Ob quod Cicero non expers calumniæ fuit, quod largitione corruptus eam multam tam parui aestimasset: nihil tamen minus gratias sibi egerunt Siculi, & ei ædili multa ex insula miserunt, tuleruntque, quorum in rem suam nihil ipse conuertit, sed tantum eorum liberalitate abusus est, quantum faciliori sumptu apud forum res venalis exponeretur. Possedit Arpini villam, & quidem amœnam, agrumque iuxta Neapolim, itemque fundum in Pompeianis, nec hos longè amplos. Ex dotibus Terentiæ uxoris suæ centum & viginti sestertii auctus est. Hæreditatem præterea quandam denariorum nonaginta millium his accumulauit, quibus omnibus liberalem simul atque honestam vitam cum his Græcis ac ciuibus suis agebat, quos eadem studiorum desideria sibi copulauerant. Aliquando, perrarò licet, ante occasum solis in cubiculum se recipere solitus est, non tam vacationis causa, quàm mala stomachi valetudine. Circa cæteras corporis curas solers ac morosior habitus est: vnde fricationibus & deambulatione numeratorum passuum vti solitus est. His rudimentis ipse sui corporis habitum ita roborauit, vt ad multa magnæque certamina se validum reddidisset. Dommum quam è patrociniò habuit, fratri concessit. Ipse iuxta palatium habitauit, ne qui eum salutatum irent, longitudine viæ grauaretur. Quotquot enim diebus non pauciores limen eius adibant, quàm qui ex diuitiis Crassum salutabant, seu ex potentia militari, Pompeium: qui duo tum omnium erant maximi, & in admiratione cunctorum ciuium habebantur. Atqui & ipse Pompeius Ciceronè salutatum ibat. Nanque ad ipsius potentiam atque gloriam, publica Ciceronis administratio non parum auxilii tulit. Cum præturæ multi ac maximæ dignitatis viri Ciceroni competitores essent, ipse longè omnibus prælatus Prætor designatus est: neque in eo magistratu parum splendidum atque integrum nomen gessit. Quippe Licinius Macer vir & potentia sua & fauoribus Crassi potens, reus peculatus apud Ciceronem actus est. His ergo studiis magnitudinis suæ fisis, & simul iudiciis, quos inter se dissentire compererat, domum se recepit, & confestim mentum abrasit, atque velut superior in causa euassisset, nitida stola amictus redit in forum. Inter hoc apud prætorium occurrit ei Crassus, ac nuntiat vt ille omnibus sententiis iudicum damnatus esset: quo accepto, Licinius ingenti dolore oppressus, occubuit rediens, moxque ægra nece consumptus. Quamobrem per totam urbem hic rumor delatus, diligentiam ac integritatem Ciceronis in iudiciis rectè seruandis passim effudit. In qua re nec illud etiam frustra, Vatinius, qui guttur maculosum habebat, in patrociniis suis asperi quodammodo fuit ingenii, præterea etiam contemnere iudices solitus. Igitur cum hic aliqua postulasset à Cicerone, nec illi Cicero concessisset, sed per moram illa secum volutaret, dixissetque ille, Nequaquam ego de his ambigerem Cicero, si Prætor essem: ad eum Cicero, Atqui Vatini, respondit, tantum guttur ego non habeo. Eodem in magistratu cum Ciceroni bina aut amplius tertia dies superesset, quidam Manilium repetundarum reum apud Ciceronem postulauit. Hic Manilius plebis animos sibi conciliauerat, quod ob Pompeium accusari creditus est: erat enim Pompeio amicitia iunctus. Cum igitur Manilius ad dicendam causam legitimam dierum tempus exposceret, eam vnicam diem, quæ administrationi suæ supererat, Cicero præstitit: quapropter cum id grauissimum plebi esset (nam mos erat Prætorum reis non pauciores decem diebus dare) tribuni apud se obnoxium Ciceronem citant. Tum Cicero vt se audirent deprecatus, Omnibus, inquit, reis quantum mihi à legibus permissum est, semper humanus clemensque fui, vnde turpe existimarem eadè quæ cæteris, Manilio non præbuisse: cuius diei potestatem Prætor habui, eam rectè Manilio constitui. ad alium quippe Prætozem causam reiicere, viri non est qui studeat reo opitulari. His ergo dictis mirum in modum mutauit animos plebis. Tribuni plurimas gratias cum egissent, eum rogant, patronus Manilii defensionem vt assumeret: quod Cicero nonnihil etiam ob absentem Pompeium gratè suscepit, ex quo patres missos agens, enixè plebem asseruit aduersus paucos eos ciues, apud quos rerum summa vertebatur, qui inuidia Pompei æstuabant. Ad consulatum tamen non minus ab his optimis, quàm ab omni plebe sublatus: ob discrimen ingens quod hinc imminere Reipub. compererat. Cum enim res vrbis, quæ sub Sylla mutata fuerat, primò desperarentur vt perditæ, deinde partim consuetudine, partim lapsu temporis quandam formam status assumpsisse viderentur: fuere qui non publico commodo, sed priuatis affectibus ea subuertere molirentur. Pompeius tum apud Pontum & Armenios exercitum ductabat: vnde Romæ ad tumultus sedandos hiantem, moribus varium, L. Catilinam, qui præter cætera nefanda scelera, quibus obuolutus erat, hætenus infamiam criménque tulerat, quod filia virgini se comiscuisset, & cæde fratrem oppressisset: cuius rei iudicium timens, Syllæ suavit vt eum velut adhuc viuentem proscriptorū numero adiceret. Hunc igitur duce cum scelesti sibi comparassent, & aliis fidem inter sese firmant, & gustu carniū viri à se maectati. Ab eo pleraque vrbis iuuetus corrupta erat: cuique enim voluptates, potus, mulierū libidines, præterea ad omnem luxū aliunde sumptus suggererat. Ad rebellionem Hetruria omnis, & pleraque pars Galliæ Cisalpinæ inclinabatur. Erat & vrbis ob varias ac inæquales fortunas,

rebus inuouandis lubrica. Nam hi clari dignitatibus, ac pompa in theatris, in conuiuibus, in voluptatibus, ambitionibus, atque in ædificiis ad inopiam redacti: alii cum diuitiis florent, ignobiles tum atque infirmi habebantur. Itaque parum aberat, quin, si quis modò fiduciam tantam sumeret, Rempub. in sese ægrotam opprimeret. Sed nihilominus cupiens Catilina ad perficienda cœpta tutum quoddam propugnaculum præoccupare, consulatum petit, spem concipiens vt omnino cum C. Antonio consul designaretur: qui vir erat, vt in neutram bonorum siue malorum partem se ducem præbuisset, sed qui alterius potentiam esset sequuturus. Hæc igitur cum bonorum plerique animis prouiderent, ad consulatum petendum Ciceronem erexere: qui cum à plebe promptè susciperetur, Catilina à spe decidit, idemque cum C. Antonio consul declaratur: quod nonnullis admirationi fuit, cum ex omnibus competitoribus suis aliis, solus Cicero non senatorio, sed equestri ordine patrum genus duceret. His actis Catilinæ cœpta paululū repressa sunt, ac ciuium plerosque latuere. Cæterum contentiones non parua in consulatu Ciceronis exarsere. Nam qui hætenus à Sylla dignitatibus publicis deiecti erant, non imbecilles, non pauci, eas sibi reddi cupidi plebem enixissimè asserebant, multa inuehentes aduersus tyrannidem Syllæ. Quæ cum vera forent, non tamen commodè sub ea tempestate moueri visa. Ob hanc igitur rem tribuni rogationem tulere, vt decemviri summo cum imperio crearetur, quibus permissu populi fas esset bona totius Italiæ, totius Syriæ, ac omnium quæ nuper Pompeius populo Romano comparauerat, venundare, & in ærarium redigere: præterea damnare quos vellent, eicere exules, mittere colonias, æs ex publico sumere, exercitum alere, & quotquot militum placitum esset, delectum habere. His incœptis nonnulli etiā clarorum virorum annuerunt, inter quos C. Antonius, Ciceronis collega, quod ex decemviris designari non desperaret. Creditum est & hunc consilii Catilinæ haud fuisse ignarum, sed ob æs alienum eam rem non ingratè tulisse. Hoc bonis maximè terrori fuit. Sed extemplo purgavit id Cicero, cum prouinciam Macedoniam illi decerni iussisset, & sibi Galliam, quam simulatione & Antonii gratia petitam confestim dimisit. Hoc ergo pacto collegam compulit, vt tanquam scenicus quidam mercede conductus, secum alteras pro Republica susciperet partes. Pacato itaque Antonio atque morigero, maiori spei Cicero deditus, aduersus inuouandarum rerum autores animum erigit. Igitur frequente Senatu rogationem legis dissuadens, adeo qui eam tulissent exterruit, vt rari contra tunc dicere auderent. Verum cum cœptis deinde suis vehementius incumberent, & ob id eos ad plebem acciri iussissent, nihil timens Cicero, Senatum sese sequi iussit: eoque profectus, non solum luculentissimæ orationis suæ vi legem abrogauit, sed in cæteris permultis tribunos in pœnitentiam egit, & in sententiam suam traxit. Hic quippe vir maximè omnium vrbi ostendit, quantum voluptatis oratio æquo bonoque adiciat, & honestum omnino esse & inuiolabile, si moderato genere dicendi defendatur. Necessè enim qui serio versatur in publicis, vt opere adulationi rectum præponat, & oratione seueritatem fecernat ab vtili. Eius eloquentiæ gratiam, & in eo, quod ipsius consulatu obtigit, intellexisse fas est. Nam cum hætenus in theatris Equites commixti plebi spectarent ludos, primus M. Otho eos à plebe disiunxit, eumque sessum illis in spectaculo designauit, quem nunc vsque præcipuum retinent. Quam rem cum plebs ad ignominiam sibi existimaret, procedente in spectaculum Othone, contumeliosè aduersus illum sibila efferret: tum Equites cōtrà lato plausu illum suscipere. Verum mox cum iteratis altius sibilis, & iterum à maiori plausu Equitum in iurgia alter in alterum prodiret, omne id theatrum inhonesta specie completum est. Quare cum ea nouisset Cicero, plebè in phano Bellonæ ad se vocatam adeo modestè increpuit, monuitque, vt cum in spectaculum redissent, Othoni alacri plausu alluderent, & Equitibus de gloria & laude viri concertarent. Cæterum coniuratio Catilinæ, quæ metu primùm conterrita fuerat, iterum in spem audaciæque consurgit. Vnà igitur conueniunt, aliisque alios hortantur audacius cœpta aggredi, antequam Pompeius, qui iam ferebatur cum copiis proficisci, urbem attingeret. Maximè autem veterani milites Syllæ Catilinam incitabant, quorum alii, per totam Italiam fugitiui, plerique verò, & hi bellicosissimi, per Hetruscas vrbes sparsi, oppidorum direptiones paratæque sibi rapinas somniabant. Manilium hi sibi ducem nacti, virum qui sub Sylla quondam strenuè militauerat ac splendide, constituere sese proximis comitiis Catilinæ, Romæ affuturos. Nam iterum Catilina consulatum petebat, animi certus in ipso comitorum strepitu Ciceronem confodere. Portendere fata imminens periculum videbantur motibus terræ, fulminibus cæli, dirisque monstrorum signis. Ipsa ciuium prouidentia cum latè malitiam morbi agnosceret, non tamen ad comprimendum Catilinam, quod vir esset nominis splendidi, & magna sultus potentia, audebat. Tandem comitorum die Cicero commotus, Catilinam in Senatum vocat, nuntiat quid de coniuratione comperiisset. Sed ille existimans plerosque esse in Senatu qui inuouandarum rerum cupidi essent, simulque vti suam audaciæ popularibus ostentaret, leniter Ciceroni respondit, Quid enim mali ago, si duorum corporum, quorum alterum caput habebat, sed ægrum atque perenne: alterum sine capite, sed validum atque præpotens, his me super imponam? Hæc ænigmata cum ille in frequentia Senatus populique dixisset, magis expauit Cicero. Vnde boni omnes, & nonnulli è Romana iuuentute saluti ipsius intenti, ac lateri eius solliciti, ipsum thorace indutum, ac agmine stipantem, deinceps è domo in campum educebant. Ipse commodum humeris modicè scissa veste, thoracem paululum ostendebat, imminens sibi periculum innuere volens. Quare indignatio ciuium in Catilinam accensa, animos ad Ciceronem adiecit: demumque in ipsis comitiis iterum Catilina à consulatu repulsus est, & Syllanus atque Murena consules declarati sunt. Non paruum deinde post tempus, cum cōscii Catilinæ in Hetruria conuenissent, & inuadendæ

urbis iam esset vicina dies, ferè nocte intempesta domum Ciceronis adire viri Romanorum primi, atque potentia freti, Marcus Crassus, M. Marcellus & Scipio Metellus. Hi mox pulsatis foribus ianitorum iubent dormientem consulem excitare, & eorum aduentum ipsi nuntiare. Eius rei causam hanc perhibent. Crasso peracta coena ianitorum nonnullas literas reddidit, quæ illi ab ignoto quodam viro traditæ erant. Harum alia alius erant inscriptæ: vnâ tantum Crasso, & hæ sine inscriptione reditæ. Crassus ergo epistola sua lecta, cum imminentem à Catilina permagnam cædem agnouisset, propterea quod admoneretur ex urbe discedere, cæteras epistolas, vti erant, obsignatas, integrasque seruauit, & rei nouitate percussus, ad Ciceronem perrexit, cupiens se omni suspitione purgare, quam aduersus sese ex consuetudine Catilinæ Cicero quoque concepisset. His expeditis multa secum meditans Cicero, quum primum dies illuxit, Senatum habuit, palamque eas omnes literas, cui debebantur, exhibuit, iussitque eas in medium recitari. Omnes in vnâ sententiam vertebantur, insidiarum Catilinæ nuntia. Post hæc Q. Arrius Romæ nuntiat aduersas acies in Hetruria iungi, insidias palam esse, Manilium ingenti manu iuxta quædam oppida consistere continuo expectatam atque sollicitum, ut quicquam tumultus ab urbe prodiret. His cognitis, Senatusconsulto summa rerum consulis datur, ne quid detrimenti Resp. capiat: quod non crebrius à Senatu agi solitum, sed cum vrgentissimus metus, & grauissimum discrimen imminere videretur. Ea ergo potestate fungens Cicero, Q. Metello externa mandat, ipse urbis curas assumit, sui non incautus, sed tanta armorum copia paludatus, ut eius stipatoribus pleraque pars fori occuparetur. Cæterum Catilina diuturnioris moræ impatiens, statuit ad Maniliū castra contendere. Cupidus tamen Ciceronem opprimere, C. Cornelium, Marcumque Cethegum iussit, ut simulantes Ciceronem salutatum adire, tempestiue eius fores ingrederentur, deinde facta irruptione eum gladiis cæderent. Sed hoc Fulvia, nobili genere mulier, clam noctu profecta, Cicero detexit, eumque commonefecit, ut Cethegum, eiusque comites præcaueret. Igitur illucescente die, hi Ciceronis domum accedunt, sed monitu Fulviæ cum ab ingressu prohiberentur, & indignissime id ferrent, in ipsis foribus adeo acclamauere, ut in apertâ suspensionem palam prodirent. Tantisper itaque Cicero in templo Iouis Statoris, quod erectum est iuxta principium Sacræ viæ, quæ palatium respicit, Senatum aduocat. Hic & Catilina frequens aderat, veluti se eo crimine nudare censuisset, sed adeo creuerat odium, ut id frustra tentaret, quippe iuxta eum Senatorum nullus sedere passus est, sed longè quisque auertebatur. Orare etiam incipientem obstrepabant omnes. Demum stans Cicero, illi mandat ut urbem, Senatum, seque ipsum consulem præsentia sui liberet. Nam decet, inquit, ut inter orationes nostras & gladios tuos murus urbis medius sit. Quare extemplo Catilina, cum trecentorum satellitum comitatu urbem egreditur, sibi que consularis dignitatis insignia, fasces atque secures præcedere statuens, infesto agmine in Hetruriam contendit ad Manilium. In huius castra iam ferme viginti millia virorum conuenerant, quibus confusus Catilina, ambire municipia, & ad defectionem sollicitare summo studio nititur. Romæ ergo cum iam bellum geri videretur, cum apparatis copiis Antonius ad debellandum hostem urbe dimittitur. Cæterum ex iis qui à Catilina imbuti Romæ supererant, Cornelius Lentulus Surra, vir claro genere ortus, sed qui luxui deditus nuper ob mollitiem à Senatu fuerat eiectus, cæteros conuenire, audaciâ spemque coeptis præbere. Hic tum erat Prætor: sed ut mos oppressorum est, ut meliora exoptent, ad cæteras senatorias dignitates mentem adiecerat. Huic Surræ cognomen natum ferunt, quod dominatione Syllæ, cum quæstor esset, multa rerum publicarum perditè administravit, consumpsitque. Quare cum Sylla id indignè ferret, & administrationis rationem exposceret, ille rem floccipendens, in Senatum profectus ridiculè dixit: Rationem mihi reddere non est, sed præbere suram, vti solent pueri qui ludo sphaeræ peccauerint. Ob hoc deinceps Surræ inditum illi cognomen est. Hic etiam cum causæ cuiusdam reus ageretur, & aliquos ex iudicibus largitione corrupisset, ex quo bina superante sententia cum victor euaderet, Frustra, inquit, impensum quod alteri iudicium datum est: satis quippe erat, si vna tantum sententia solutus abiissem. Hunc itaque huiusmodi ingenii virum licet à Catilina incitatum, inani etiam spe falsi magi & harioli eluserat, ficta quædam carmina è Sibyllinis libris canentes, quibus portendebatur fato tres Cornelios Romæ monarchas deberi. Horum quippe duo vaticinia compleuerant Cinna & Sylla: tertium verò ac reliquum sese fore sperabat, qui rerum esset potiturus. Quare necesse existimabat coeptis incubere, neque sinere, veluti Catilina, tarditate vel otio res perditum ire. Is, dummodo vota perficerentur, nihil pensi habere, nihil iniquum, nihil infandum existimare: Senatum omnem, & quotquot ciuium facultas obtulisset, cæde statuerat opprimere: præterea urbem incendere, nemini parcere, nisi Pompeii liberis, quos rapiendos duxerat, & seruandos obsides ad Pompeium conciliandum, quem rumor erat, nec is anceps, iam cum magno exercitu aduentare. Ad hæc patranda nocte primam è Saturnalibus designauerat enses, stuppæ, sarmenta & sulphur clam in domo Cethegi abdita: centum deinde viros struxerant, totidem urbis loca sortitos, ut statutam sibi quilibet partem urbis incenderet, quo paucorum officio urbs vndique flammis conflagraret. Alii aquarum ductus obfessuri, eorum iugulationi collocandi fuerant, qui extinguendis incendiis incubissent. Dum hæc aguntur, legati Allobrogum Romam venerunt: horum gens cum rebus minus secundis vteretur, grauiter Romanorum iugum ferre visa. vnde hoc cõfissi populares cõiurationis, legatis rem omnem aperiant, existimantes Allobroges pronos & aptissimos fore ad concitandam, vertendamque Galliam. His legatis ad conciliabulum, quod illic erat, & pariter ad Catilinam literæ datæ, quarum in primis libertas patriæ illis promittebatur. In reliquis Catilinam exhortabatur, ut seruitiis manumissis quæ primū cum exercitu approperearet. Mittunt præterea cum huiusmodi legatis quendam Titum Crotoniensem, qui

litteras Catilinæ redderet. Hæc illi. Sed quæ negotia, quæ consilia hominum sunt parum mentis habentium, immo cum vino & mulierculis quæque tractatum, labore, industria, sobrietate, & prudentia quadam singulari eos prosequitur Cicero. Hic multos extra urbem nactus exploratores qui vestigia hominum perscrutarentur, multos habens intra mœnia qui conscii cõiurationis erant, ab his data fide publica, res Allobrogum cum cõiuratis didicit. Igitur his cognitis, insidias noctu collocari iussit, à quibus in ipso itinere Crotoniensis circumuentus cum ipsis literis deprehenditur, ac in potestatem consulis actus. Harum rerum Allobrogum legatos haud ignaros fuisse non anceps fama fuit, quinimo clam consensisse. Cum primum igitur illuxit dies, Cicero in æde Cõcordiæ Senatum habet, reque patefacta, cum sententias rogaret, vicissimque Senatus inter sese multa differeret, Iunius Syllanus à nonnullis se audiuisse memorauit, Cethegum aliquando dixisse, tres viros consulares & quatuor prætorios occidendos fore. Hæc & huiusmodi alia Piso vir cõsularis asseruit. Post hæc C. Sulpitius Prætor scrutari domum Cethegi iussus, perquam multa ibidem arma, tela missilia, enses, gladiosque recenti munitos acie comperit. Publica tandem fide data Titus vti cõiuratio omnis sese haberet aperuit. Quare redargutus Lentulus, magistratu, quo fungebatur (erat enim Prætor) se abdicare coactus est, moxque purpuream vestem, qua erat amictus, in Senatu ponens, atram fortunæ suæ cõgruam induit. Deinde is, & qui cum eo deprehensi erant, in liberam custodiâ Prætoribus traditi. Actis his cum iam vesper adesset, Cicero ad plebem, quæ multa conuenerat, ut seriem harum rerum edoceretur, egressus singula palam fecit. Deinde longo stipatus agmine, quædam vicini pariter & beneuoli domum ingreditur. Nam in ædibus suis, ei deæ quam Bonam nūcupant, muliebres cœtus arcana ducebant sacra: quotannis enim in domo Consulis, siue per eius coniugem, siue matrem familiam cum virginibus Vestæ eidem Bonæ deæ sacrificari mos est. Eam ergo domum cum intrasset Cicero, paruo admodum comitatu præsentem, secum agit quid de comprehensis ciuibus statuendum esset. Supplicium quippe vltimum, quod illi dignissime laturi erant, expauescebat, partim pro miti eius ingenio, partim ne videretur potentia offerri, & crudeliter in tantos censere viros, qui & genere præcipui erant, & in urbe amicitia valida fruebantur. Contra si molliter in eos animaduerteret, horrebat discrimen ingens, quod hinc emanare posse videbatur. Si enim lenius morte mulcetur, existimabat eos non modo non quieturos, sed in omnem audaciam inflammandos, veterisque nequitia iracundiam addituros: præterea ne idem ipse mollis aut iners censeretur, qui tamen à plerisque audacissimus salutis publicæ habebatur. Hæc cum secum versaret Consul, inter domestica sacra hoc portentum ostenditur, Ab ara quidem sacrorum, in qua iam pridem sopitus erat ignis, è cineribus ac fomentorum reliquiis, longa & pura quædam flamma subito emicuit. Tum cæteris perterrefactis, Vestales virgines mox iussere Terentiam virum conuenire, iuberetque ut pro patria non dubitaret ea perficere quæ mente voluaret, ceu præsens dea ingens lumen ad illius gloriam, salutemque polliceretur. His commota Terentia, quæ non inertis ingenii, sed auidæ & ambitiosa erat, & vt ipse inquit Cicero, curarum Reip. ab ipso magis participans, quam ipse ab ea domesticarum, singula viro dixit, eumque in coniuratos accendit. Eadem & Q. frater admonuit: eadem & P. Nigidius, vir studiorum philosophiæ inter cæteros comes, cuius opera Cicero in multis & arduis Reip. negotiis vsus est. Igitur die postera, frequente Senatu, cum de supplicio deprehensorum differeretur, primus Syllanus sententiam rogatus, vltimum inquit deprehensis supplicium deberi. Idem & reliqui censent, donec ad C. Cæsarem, qui postea Dictator est vocatus, peruentum est. Hic cum iunior iam iam futuræ suæ magnitudinis haberet semina, & spe simul & opera eam ingressus viam, quæ res Romanas in monarchiam egit. Cæteros quippe latuit, sed Cicero suspicioni plurimæ fuit, non tamen vt in occasionem deprehendendi venisset. Fuere qui dicerent, cum iam iam ferme deprehensus huius criminis reus à Consule esset, clam subterfugisse. Alii Ciceronem, quæ de Cæsare nuntiarentur, sponte omisisse, amicorum Cæsaris metu potentiaque commotum. Quippe singulis constabat, eos potius causam salutis Cæsaris fore, quam Cæsarem illis pœnæ. Cum ergo dicendi ordo Cæsarem posceret, stans ille, non occidendos captiuos censuit, sed pecunias eorum publicandas, ipsosque per municipia Italiæ, vti placitum esset Consuli, donec Catilinam expugnatam acciperent, in liberis custodiis tenendos. Hæc sententia cum mitior videretur, & orator ad dicendum facundissimus foret, ipsi Cicero scrupulum non paruum iniecit. Vnde palam in vtranque sententiam nixus est, & priorum Syllani & vltimam Cæsaris asserens. Verum qui fruebantur Ciceronis beneuolentia, cogitantes sententiam Cæsaris magis in rem fore Consulis, quod minus esset subiturus inuidiæ, posteriori sententiæ innitebantur. Quare Syllanus versus, stans iterum pro rostris, se inquit de nece deprehensorum haud censuisse, cum viro senatorio vltimum supplicium carcerem existimaret. Huic sententiæ Catulus primum contradixit, deinde Cato, qui vehementi oratione prorupens in suspensionem Cæsaris, omnem Senatum iracundia simul & indignatione repleuit. Quamobrem necis supplicium in captiuos decretum est. Publicationi autem bonorum restitit Cæsar, rem indignam ratus, quod repulsa miti atque humaniori sententia, ei quæ vna indignissima foret, inniteretur. Sed vim cum aduersarii adhiberet, Cæsar ad sese defendendum tribunos aduocat. At ii propterea nihilum moti sunt. Tum Cõsul medium se ingerens, missa bonorum publicatione, in necem deprehensorum ciuium cum Senatu diuertitur. Non enim eodem loco detinebantur, sed Prætores alius alium captiuos habebat. Primum è palatio Consul Lentulum sumit, eumque per Viam sacram, mediumque forum adducit. Optimates ad hæc, urbis telis muniti, circa Cõsulem agi, plebs horrere atque præterire silètio, iuuentusque maximè metu atque stupore terreri, veluti illi solutis quibusdã rerum omnium summam ad

ciues paucos acturi viderentur. Forum egressus consul, cum ad carcerem ventum esset, tradit licitori Lentulum, eumque strangulari iussit: deinde Cethegum, passimque ceteros coniurationis deprehensos. His perfectis rediens Consul, cum in foro nonnullos ex coniuratis prospiceret, qui tantorum ignari couenerant, noctem solliciti expectantes, spei pleni captiuos sese diripere, liberareque posse: ad eos versus voce sublimi, Vixerunt, inquit. Eo enim loquendi ritu utebatur, qui malitiam infausta cædis vocabuli vitabant. Iam vesper aduenerat, cum Consul è foro domum repetit. Cæterum deinceps non solito silètio ciuium agi, non eo comitatum ordine, sed festiuo clamore, ac omnium plausu qui obuiam fierent, Liberator & Conditor appellatus. Funalia præterea per vrbis vicos elucere, lampades, faces, tedæque in foribus figi: è speculis passim prodire mulieres in præconiū spectaculumque viri, singulari quadam optimorum populi domum elatè repetitis. Horum plerique qui maxima etiam bella confecerant, triumphis ornati, ac non parum maris terræque potiti, aperte inuicem fassi sunt, populum multis tempestatibus suæ imperatoribus ducibusque ex diuitiis, ex spoliis, ex potentia parta, finibusque propagatis obnoxium: at suæ libertatis, suæque salutis gratias soli Ciceroni deberi, qui ex tam ingenti periculo urbem eripuisset. Nec enim imminetia scelera purgasse, non affecisse meritis supplicii scelestos, adeo mirum videri, quod cum hoc incendium omnium maximum emerisset, hætenus minimo conatu, nulla seditione, nullo tumultu extinxisset. Nam Catilina, cæteri que qui ad eum in castra confluerant, simul ut acceperet, quæ in Lentulum Cethegumque & ceteros patrata essent, coepere protinus labi: ac inita cum Antonio pugna, funditus cum omnibus eorum copiis deleti sunt. Fuere qui hæc obtrectarent, asserentes Ciceronem ea perperam machinatum esse, ducem habentes Cæsarem, mox præturam initurum, ac Metellum & Bestiam tribunos militum designasse: quippe hi diebus adhuc paucis Cicerone consulatum gerente, cum magistratum inissent, Ciceronem orate pro concione rostris impeditis prohibuere, affirmantes se non aliter rostra dimissuros, quam de abdicatione magistratu relaturum se ille polliceretur. Tum hoc solum simulans se facturum, Cicerone rostra conscendit, factoque silentio nouum quoddam atque priuatum præbuit iusurandum: patriam utique se liberasse, ac imperii Romani salutem seruasse. In hæc iurauit propemodum omnis plebs. Quare Cæsar, & qui cum eo in Ciceronem conspirauerant, magis commoti, alias illi turbas comminantur, attuleruntque rogationem, ut cum exercitu Pompeius euocaretur ad opprimendam potentiam Ciceronis. Sed non nihil Ciceroni ac vniuersæ Reipublicæ M. Cato conduxit, qui tribunatus viribus fultus, æqua licet potestatis licentia, ampliori tamen dignitate institit: facile enim cuncta soluit, & Ciceronis consulatum adeo pro rostris extulit, ut Ciceronem honoribus omnium maximis dignatus sit, illum Patrem patriæ appellans, quod cognomen primum ex hac Catonis oratione Ciceroni inditum, apud ceteros emanasse perhibetur. His atque huiuscemodi rebus Cicerone permagnam sibi vim comparauit. Sed magnæ inuidiæ patuit, nullo quidem turpi aut indigno suo facto, sed quod laudibus continuis sese efferens, gloriaque se semper exornans, molestus cæteris esset. Non enim frequentia vlla Senatus populivæ, non iudicium, aut curia vlla conuenerat, in quibus non Catilinæ atque Lentuli rumor obstreperet. Libros præterea huiuscemodi laudibus suis compleuit. Vnde ipsius orationem dulcissimam, & omni referentiam suauitate, grauem ac molestam reddidit, veluti ex indigno quodam fato sibi continuo id fastidium adesset. Tamen licet hac immoderata flagret ambitione, aduersus neminem inuidia inuectus est. Laudum quippe liberalissimus fuit vel eorum qui antea, vel sua tempestate floruisent, ut ex ipsius scriptis aduertere fas est. Memorantur multa circa id ab ipso iucundè prolata. Aristotelem fluuium esse, inquit, auri profluentis. De Dialogis Platonis ait: Si Iuppiter oratione vteretur, eum non aliter, quam Platonis dialogis locuturum. Theophrasti orationem, singulares delicias vocabat. Orationum Demosthenis interrogatus eoque optima sibi videretur: Longissima, inquit. Vnde qui Demosthenem dicendo effingere cupiunt, hanc Ciceronis vocem inuadunt, qua alicubi in eius epistolis ad domesticos quosdam suos est usus, quibusdam orationum suarum locis Demosthenem se excitasse. Verum inter cæteras laudes, quibus plurimis in eum virum usus est, id maximum, & omni admiratione dignum, quod eas orationes, in quibus summam diligentiam habuit, Philippicas in Antonium, Demosthenis verbo nominauit. Omnium qui eius ætate aut eloquentia aut doctrina præstitissent, extitit nemo, quem non vnicè diligere, & aut scribendo aut orando celebriorem redderet. Cratippo Peripatetico operam dedit, ut à Cæsare iam rerum potito Romanus ciuis adscriptus foret. Areopagitarum Senatui etiam persuasit, ut illum Athenis degere decernerent, eoque impulit ut eum oraret iuniorum studiis immorari, veluti qui eam urbem splendide esset exornaturus. Eiusdem etiam epistolæ quædam ad Herodem sunt, itemque ad filium aliæ, iubentes ut cum Cratippo philosophiæ operam daret. Gorgiam rhetorem filii consuetudine prohibuit, quædam adolescentem ad voluptates & potus alliceret: hæc vna ex epistolis suis Græcis. Itemque ad Byzantium Pelopen altera extat: quas iracundia quadam scripserat: in prima dignissimè Gorgiam increpans, quod mollem ac lasciuam vitam ageret. In altera Pelopen improbat, quod adeo deiectionis animi foret, ut honores quosdam à Byzantiis oblatos decerni sibi neglexisset. Hæc liberaliter licet, & quadam vbertate linguæ, quandoque tamen modestiam excessere. Numatium enim cum è iudicio eum eripuisset, quod ille victoria elatus Sabinum domesticum atque familiarè suum reum ageret, tanta iracundia aduersus est, ut aduersus eum diceret, Tu ergo Numati tua opera euasisti: an quod ipse multas tenebras in curia circūfudi? M. Crassum pro rostris laudans, cum voto potitus esset, post dies paucissimos eundem acriter probro lacecessit. Vnde cum diceret Crassus, Non hoc in loco me nuper extuleras? Et certè, respondit, declamandi gratia vili materia ora-

tionem exercens. Cum aliquando diceret Crassus, neminem ex Crassis Romæ diutius annis sexaginta vixisse: mox in huius dicti poenitentiam ductus cum subderet, Quid ad hæc? Tum Cicero, Tam blandè, inquit, morem concioni gessisti, quod Romanos noras id libenter audituros. Cum retulisset Crassus Stoicos sibi placere, quoniam bonum virum diuitem esse ostenderent: Vide, inquit Cicero, ne illud magis, Omnia in sapiente sita esse. auaritiæ enim notabatur Crassus. Cum alter filiorum Crassi, qui cuidam nomine Digno persimilis erat (& ob id genitrici turpem iniecerat maculam, quod Digno conciliata fuisset) apud Senatum probe & cum laude perorasset, interrogatus Cicero quid de Digno censeret, Dignus quidem Crassi est. Profecturus in Syriam Crassus, Ciceronem optauit beneuolum sibi, quam aduersariū magis relinquere: ergo mutæ conciliationis gratia Ciceronem aduersus, apud ipsum velle cœnare se dixit. Quo familiarius actio, post dies paucos cum quidam è domesticis Ciceronis obuiam facti nuntiarent, Vatiniū virum malè Ciceroni conciliatum spopodisse se in eius amicitiam atque gratiam rediturum. Nunquid, respondit, & Vatinius apud nos cœnare vult? Aduersus itaque Crassum talem se Cicero præbuit. Vatiniū verò quod strumis tumidum guttur haberet, cum quadam oraret causam, oratorem appellauit instatum. Hunc Vatiniū cum Cicero accepisset vita functum, atque paulo post cum manifestius nosset eum viuere, Malè, inquit, pereat qui malè mentitus est. Deceuerat Cæsar ut militibus agri Campani diuiderentur, sed cum in Senatu plerique id ægre ferrent, & L. Gellius vir iam senio confectus, hoc se viuente non perperurum assereret, Expectemus, inquit Cicero: longam enim dilationem non patitur. Vir quidam Octavius Libya (vbi aurem perforare mos est) oriūsus dicebatur. cum ergo in quadam causa se non audire Ciceronem recitantem diceret, Atqui aurem, inquit, bene foratam habes. Dicite Metello Nepote Ciceronem patrocini suo plures occidisse quam liberasse: Fateor, inquit, apud me plus esse fidei, quam faciendæ.

Adolescens quidam qui medicata placenta patrem peremisse in simulabatur, temere elatus, se Ciceronem probis impetiturum esse iactauit. Tum Cicero, Hoc, inquit, malo, quam placentis. Publius Sextius cum Ciceronem cum patronis quibusdam aliis, causæ cuidam adiunxisset, & perorare solus vellet, cognito quod mox foret à iudicibus absoluendus, cum iam sententia ferretur, ad eum versus Cicero, Fruere hodie, inquit, Sexti, tempore: nam die craftina priuatus futurus es. P. Cottam rudis ac tardi ingenii virum se iuridicum profitentem, Cicero aduocatione quadam apud iudices aduocarat in testem. sed cum ille se nihil scire diceret, Fortè, inquit Cicero, de legibus interrogari te putas. Metello Nepote sæpenumero in quadam altercatione dicente, Quis est pater tibi? respondit Cicero, Responsum hanc mater tua tibi grauiorem effecit. Ferebatur enim Metelli mater impudicè vixisse. Hic etiam Metellus tantæ leuitatis atque inconstantia fuit, ut tribunatus sui magistratum linquens, ad Pompeium in Syriam nauigaret, moxque ab eodem inconsultior atque incostantior rediret. Quare Philagrum præceptorè suum cum sepelisset, & diligenter sepulchro marmoreo coruum iussisset incidi, Hoc rectius facis, inquit Cicero. Nam hic te volare magis, quam dicere docuit. M. Appius cuiusdam defensionis suæ præmio, memorabat clientem à se precibus summis suam diligentiam, faciendiam, atque fidem petiisse. Tum Cicero, Næ tu igitur homo ferreus es, qui tam nihil amici postulas respondes. Verum in maleuolos siue aduersarios his uti scõmatis oratoris est: at in alios ioci gratia eadem, uti se casus obtulerat, effudisse, Ciceroni non paruam cõflauit inuidiam. Ac horum pauca perstringam. Marcum Aquiliū binos habentem generos, ambosque exules, appellabat Adrastū. Lucio Cotta viro vini auidissimo administrante censuram, ipse cõsulatum petens, cum è labore sitiens circumstantibus vndique comitibus suis clam biberet, Non iniuria timetis, inquit, ne cõsor mihi succenseat, quod aquam bibo. Voconio tres secū filias inuenuissimas ducenti obuiam factus, Phœbo, inquit, inuito natos seminat. M. Gellius quem anceps erat rumor non ortum parentibus liberis, cum magna hic ac sublimi voce quædam literas in Senatu recitasset, Ne miremini, inquit Cicero: nam & hic vnus est eorum qui proclamauerunt. Faustus Sylla, dictatoris Syllæ filius, cum paternas substantias dilapidasset, & grandi ære alieno opprimeretur, vitium proscriptis. Tum Cicero, Hanc, quam paternam proscriptionem malim. Sic igitur plerisque oneri Cicero fuit, ut Clodius aduersus eum cõspiraret. Eius factionis tale initium fuit, Erat Clodius vir claris parētibus natus, tum quia ætate iunior, & dignitate præstas, & audacia. Is cum amore Põpeiæ Cæsaris coniugis flagraret, clam eius domum ingressus est, veste ac habitu psaltriæ indutus. Muliebres enim cœtus tū in æde Cæsaris, sacrum illud arcanum inaccessum omnino viris agebatur: virilis itaque sexus aderat nullus. Spe autem latèdi cœtum adductus Clodius, ob adolescentiæ suæ formam, genasque nodum pubètes, turbæ immixtus, ad Põpeiam ingreditur. Sed cum noctis tenebræ, & ædis permagnæ aditus ignarum illum agerent ac inuium, errore domus palam captum, quædam Aureliæ matris Cæsaris pedissequam illi obuiam facta nomen rogat. loqui coactus Clodius, se Pompeiæ pedissequam inquit, & è cœtu Auram nomine quærere. Tum illa viri voce intellecta territa proclamat, sociasque aduocat. Referatis foribus adsunt illæ, & scrutantes singula, Clodium comprehenderunt in pedissequæ eius cella cui occurrerat, fuga progressum. Hac re vulgata, Cæsar Põpeiam dimisit uxorem, ut Clodium accusaret. Erat Clodio Cicero amicitia iunctus. Nam eius opera tam in cæteris, quam ad præsidium sui capitis in coniuratione Catilinæ impensissimè usus fuerat. Sed cum inniteretur Clodius apud iudices probare, sese die patrii sceleris in remotissimis ab vrbe locis diuertisse, Cicero aduersus ea testatus est, asserens eum tunc se domi conuenisse, & quod certissimè erat, serio secum colloquutum. Creditum est Ciceronem non tam ex re ipsa id testatum, quam quod Terentiæ cõiugi se purgatum voluisset. Ea enim æstuabat odio Clodii, ob eius sororem Clodium, quæ aspirare ad nuptias Ciceronis videbatur, conciliatione ac opera

Tullii, in primis familiaris ac domestici Ciceronis. Hic enim frequentiori cōsuetudine salutandi atque conueniēdi Clodium (non enim habitabat procul) eius rei Terentiæ suspicionem iniecit. Quare Terentia cum difficilis esset ingenii, & sui coniugis facile princeps, virum inflammauit, impulsiueque ut in Clodium testaretur. Ad hoc nonnulli boni ac præcipui viri periuria, largitiones, versutias pudicarum in eundem testati sunt. Lucullus ancillas in medium duxit, quæ affirmarunt Clodium, cum apud se domi habitarent, iuniori sorori commiscuisse. Rumor præterea percubuerat eundem etiam se coniunxisse reliquis binis sororibus suis, quarum Martius Rex Terentiā habebat uxorem, alteram Metellus Celer, Quadrantiam cognomine, quod quidam ex his, qui eam amabant, pro argenteis in illius loculum æreos nummos immisisset. Est enim nummus ex ære minutissimus, quem quadrantem vocant. Hæc inter cæteras sororum certiori fama Clodium vrgebat. Dum ea gererentur, animi plebis non nihil aduersus eos, qui in Clodium testati essent, ostendebantur. Vnde percussu metu iudices, se munere præsidii: eorumque nonnulli cum sententias ferrent, confusis characteribus literarum tabellas protulere. Non tamen plures hæc fuerunt, quæ Clodium liberarunt. Rumor fuit largitionem his intercessisse. Vnde Catulus obuiam iudicibus factus, Perquam rectè, inquit, iudices præsidium postulatis, timentes scilicet, nequis vobis argentum abriperet. Clodius etiam cum Ciceroni exprobraret, quod ipsius testimonium apud iudices nihil fidei habuisset, id responsum accepit: Mihi enim, inquit Cicero, quinque & viginti iudices fidem præbuere: tot enim sententiæ te dānarunt. tibi verò triginta non credere: antè quippe liber ab his ipsis non euasisti, quam pretium solueres. Atqui interrogatus Cæsar cur repudiasset vxorē, cum adulteriū non assereret. Nam decet, inquit, Cæsariorum non tantum crimine, sed & criminis suspicione carere. Absoluto itaque ab eo reatu Clodio, moxque designato tribuno plebis, animū aduersus Ciceronem iniicit, omnia simul mouens, omnesque ciues simul in illū incitans: quippe plebis animos, quod obsequiosum illis magistratum suum præberet, in sententiā suam allexit. Præterea utriusque cōsulum non mediocres prouincias decreuerat, Pisoni Macedoniam, Gabinio Syriam, multosque qui priuati hæcenus vixerant, ad publicos honores acciuit. Circumseptus ipse validissimis seruorum & familiarium copiis incedebat: præter hæc Triumuiorū, qui tum in vrbe plurimum poterāt. Crassus palam Ciceroni aduersari, Pompeius utriusque blandiri, Cæsar expeditioni aduersus Gallos intendere. Trepidus ergo Cicero licet beneuolentiam Cæsariorum desperaret, eumque ob rem Catilinæ sibi existimaret infensum, tamen metu coactus ab ipso impetrat uti secum iret legatus in Galliam. Eo pacto intelligens Clodius Ciceronē suum subterfugere tribunatū, cum eodem beneuolentiā simulat, atque in Terentiā omnem huiusmodi dissidii causam iniicit: in illius memoriam incidens, non nisi pietate ac clementer in eum loquebatur, veluti secū non odio, sed omni humanitate flagraret. Sic ergo ea dissimulatione metu Ciceronem omnino liberat. Quare Cicero existimans se tribuno conciliatum, legationem Cæsari pactam abnegat, seque ad publicam vertit. His igitur incensus Cæsar, Clodium aduersus Ciceronem prouocat, Pompeiūque ferè ad Ciceronem semouit. Præterea in Ciceronem testatus est, contra fas atque maiorum leges Lentulum ac Cethegum, cæterosque absque iudicio damnatos cæcos esse. Id enim crimen in Ciceronem delatum est. Quare actus in iudicium Cicero huius criminis reus, nec a mediocri potentia viris oppressus, vestem atram assumit, & profluente coma plebem orare, & supplex ambire cogitur. Tum per vrbes vicis vndique factus obuiam illi Clodius, viris comitatus in omnem audaciā atque contumeliā pronis, vicem Ciceronis illudere, & turpiter gestū illius omnibus probris virgere, interdū etiam lutum lapidesque iactantes, supplicationibus illius obstrepere. Cum Cicerone quamplurimi, omnis ferè multitudo equestris ordinis, vestes commutauit. Præterea viginti propemodum millia iuuentutis Romanæ (non enim minor erat horum numerus qui illi assistebant) promissis etiam comis passim per vrbes preces effundere. Senatus erat frequens, ut decerneret populū vestem veluti ex publica moestitia mutare: sed cōsules cum diuersa sentirent, præterea Clodius cum circa curiam armatus satellitibus omnia terrore repleret, e Senatu prorupere nonnulli ordinis senatorii, qui laceris indumentis tumultus speciem dedere. Denique cum neque misericordia, neque pudor quicquam valere, quin oporteret Ciceronē aut exulem fieri, aut ferro rem decerni, ad Pōpeii auxilium itum est, qui consulto ab vrbe semotus iuxta Albanum agrum sponte diuertit. Ad eius opem implorandam primò Piso ipsius gener profectus est, post ipse: sed quum cum præsentiret adesse Pompeius, eius cōspectum minimè pertulit. Nam graui ipsius viri pudore opprimebatur, qui modò duas cōtentiones atque certamina sui gratia subiisset, multaque pro Republica iuxta sententiā administrasset. Cum ergo esset Cæsariorum gener, veteres gratias Ciceroni repetenti negavit, egressusque postico colloquium Ciceronis minimè pertulit. Quare proditus a Pōpeio Cicero, nudus ac derelictus ad opem consulum profugit. Gabinus animo indefesso & pertinaci ad ferenda singula Ciceronem impellere, contra Piso illum hortari, uti desisteret a cœptis, ut furori tribuni cederet, ut temporum vicissitudines ferret, ut in tantis seditionibus, quæ ex ipsius capite vrbi emergere posse videbantur, iterum patriæ salus fieret. His permotus Cicero, necessarios suos quid salubrius acturus sit, consulit. Lucullus eum manere veluti demum victurum censebat: alii ipsum abire, quod mox sedata rabie Clodii, populus eius desiderio esset flagraturus. Hæc eadem Cicero ipse approbans, Palladis signum, quod domi locatum non paruo tēpore summum in modum coluerat, in Capitolio obtulit, idque subscripsit, Palladi Romæ custodi. Hoc peracto exemplo, comites ex beneuolis atque familiaribus suis nactus, circiter noctem mediam vrbe egreditur. Deinde per Lucaniam iter agens, Siciliam attingere statuit. Interea exitus eius cum Romæ patefieret, fugæ criminatur at-

que damnatur a Clodio, ac aqua & igni interdictus, ne intra quingenta miliaria Italiæ tecto susciperetur, edictum est. Verum cæteri hoc post gratiam Ciceronis habentes, maximè ipsum venerari, & longa profusi humanitate, eum gratissime prosequuti sunt. Sed apud Hipponem Lucaniæ ciuitatem, quam nunc Vibonem vocant, Vibius vir Siculus, qui in plurimis Ciceronis beneuolentia fretus esset, & in eiusdem etiam consulatu ad ædilitatem euectus, hospitio eum repulit, seque illico eum delaturum in crimen asseruit. C. item Virginius Prætor hæcenus Ciceronis opera non mediocriter vsus, iussit eum omnino ab insula prohiberi. Quamobrem affectus his Cicero, properè Brundisium petit. Inde Dyrrhachium vento secūdo nauigans, mutato in ipso itinere cælo, regressus fertur, moxque die proxima soluta, iterum puppi voto potitus est. Traditur, cum Dyrrhachii littus attingeret, exonerata puppi, terræ motu hiatumque pelagi exitisse, ex quibus ab hariolis intellectum est, exilium non diuturnum ipsi fore: mutationem nanque fortunæ eius his signis portendi constare sibi asserebant. Verum licet a plerisque beneuolentiæ gratia salutaretur, licetque Græcorum vrbes ceteratim honore summo ipsum dignarentur, subtristis tamen & moestus vitam agebat, & veluti qui infano quodam amore torqueretur, per sepe ad Italiam oculos flectens: ita tenuis, ita sua dignitate eiectus videbatur, ut existimaret nemo virum in primis eruditum, ac tot in studiis literarum obuersatum, eum exitisse: tamen sæpe philosophos orabat, ne se rhetorem, sed philosophum appellarent. Aiebat enim philosophiam ob seipsam, sed oratoris facultatem non nisi quantum forensibus negotiis necessarium fuisset, se cōplexum. Arduum quippe, & ingenti gloria dignum, animorum affectus secludere, multarumque rerum passiones euellere, cum in negotiis ciuilibus multa cōsuetudo ac familiaritas multa fuerit: nisi adeo quis consulto vixerit, ut in his quæ gerenda sunt, ita omnino extra feratur, ut negotiorum non affectuum particeps sit. Cæterum Clodius, eiecto Cicerone, incendio tradit eius villas, incendio dat eius domū, ibique Libertatis tēplum erigit. Reliquas verò bonorū suorum substantias hæc subiicit: quæ licet per integros dies assidua voce præconis pronuntiarerentur, tamen nemo inuentus est, qui rei cuiusque foret emptor. Hac igitur indulgentia elatus Clodius, primatibus vrbis terrori factus, vallatusque a plurimis e plebe viris, in omne facinus atque probrū erumpere paratissimus, animum in Pompeium vertit, quædam illius acta, quæ in exercitu nuper ædiderat, scindens. Quare Pompeius ægrè id ferens, se torquere, quod Ciceronem exulem fieri passus esset: mentemque mutata, de illius reditu cum necessariis suis agit. Sed obsistente his Clodio, placuit Senatui nihil sancire, nihilve publicum agere, donec Ciceronis reditus statuatur. Igitur cum cōsules, qui Lentuli & Cethegi ac sociorum assererebant causam, diuersa molirentur, orta seditio adeo inualluit, ut tribuni de foro socii abirent, & Q. Ciceronis frater, extrema passus, inter cadauera fufus latuisset. Hinc animi plebis cœpere flecti, primisque Annii Milo Tribunus ausus est Clodium vi ad iudicium trahere. Ad Pōpeium plebei permulti, præterea e municipiis non pauci cōfluxerunt, quibus circumseptus ipse, sublato e foro Clodio, ad ferendam sententiā de reditu Ciceronis ciues conuocat. Fertur populum nihil vnquam tanto omnium consensu statuiffe. Decreuit præterea Senatus, certans non inferior esse illi beneficio, omnes ciuitates, quæ Ciceronem in exilio fouissent, ornare laudibus, domūque ac villas, quas Clodius cōbuserat, ære publico reparari. Itaque decimo exilii sui mense redit Cicero, cui singulorum tanta lætitia, tanto ciuium studio obuiam itum est, ut quod ab ipso memoratur, se Romam Italiæ humeris reportatum, res ipsa superauerit. Crassus etiam, qui antequam Cicero exul fieret, infensus illi fuerat, lætis animis ipsi occurrens, in amicitiam reintegratus est: licet hoc gratificaretur filio Publio, qui Ciceronis amore æstuabat. Paruum deinde post tempus cum obseruasset Cicero Clodium abesse Romam, plurimis comitatus viris, in Capitolium profectus, tabulas tribunitias, in quibus ea, quæ Clodius magistratu suo administrarat, seruabatur, eiecit. Quod cum Clodius quereretur, instabat Cicero, illum asserens contra leges ex ordine patritio tribunatum adiuiffe, ob idque nihil administrationis illius esse validum. Sed permotus iis Cato, Ciceroni instat, non gratia (vti ferunt) Clodii, sed rem indignam grauēque, atque violentam Reipublicæ, tot decreta, cunctasque administrationes publicas Senatū incassum reducere, in quibus erāt acta, quæ idem ipse Quæstor Cypri atque Byzantii egerat. Ab ea igitur spe deiectus Cicero, paululum aduersus Catonem fenfit: non vt in apertum odium itum sit, sed vti mutua beneuolentia obscurius viderent. Post hæc Milo Clodium confodit, reusque parricidii actus, patronum sibi Ciceronem constituit. Verum timens Senatus ne ex periculo Milonis clari in primis, & tunc iracundi ciuis, quicquam tumultus vrbi excitaretur, Pompeio mandat sibi curæ esse hanc causam, curaretque vt impune iudicibus libera potestas iudicandi sit. Noctū ergo Pōpeius cum forum armatis militibus cinxisset, pertimuit Milo, ne Cicero tantorum conspectu, subita nouitate percussus, pro se minus iucunda oratione certaret: illi persuasit, ut in lectica delatus in forum, in ipsa cubans quiesceret, donec conuenissent iudices, & curia frequēs esset. Cicero nanque non in armis tantum fuisse trepidus fertur, sed ex tanta excitatione non adeo cōpositus, quin ad orandum non ita timens pergeret, ut vix a motu corporis tremituque desisteret. Oraturus pro Lucio Murena qui sub Catone reus agebatur, cum intellexisset Hortensium ex oratione sua in eadem causa splendide recitata, elatum gloria, nullam partem noctis quieti indulfit, vigiliis & meditationibus anxius, ne in dicēdo inferior censeretur. Cæterum ad agendam causam Milonis, Cicero lætitia aggressus, viso Pompeio, qui curiæ veluti in exercitu sublimia possidebat, visis autem armis quæ vndique fulgebant, stupore confusus est: tandemque tremens, ac voce vix faucibus euulsa, trepidè sermonem incepit, reo ipso Milone summa audacia assistente certamini, nec dignato mutare comam, nec mutare vestem, quod damnationi suæ non

paruam præbuisse materiam traditur. In eo tamen stupore, Cicero magis ob salutem Milonis periclitatis affectus, quam timidus iudicatus est. His actis pro Crasso iuniore qui apud Parthos obierat, augur designatur. Deinde Proconsul prouinciam fortitus Ciliciam, exercitum duodecim millium peditum, duorumque millium sexcentorum equitum traicit, iussu Cappadociam Ariobarzani regi reconciliare, eiusque voluntati reducere. Hæc ipse placide, & absque congressu pugnae cõposuit, ac Cilices, qui ob cladem Romanorum à Parthis illatam, Syriæque tumultus efferebantur, administrationis suæ mansuetudine placat. Munera ibidem à regibus sibi oblata renuit. Præterea prouinciæ populos ab epularum stipendiis soluit. Idem diebus singulis iucundiores è prouincia viros nullo apparatu, sed liberaliter conuiuio adhibuit. Eius domus ianitore omnino libera: ipse cubans à nemine visus est, sed matutina luce aut stans, aut circumambulans iuxta cubilis sui locum, dexteram his dabat, qui ad se salutatum ingrederentur. Iracundè nullius iurgio laceffit, aut damnatus improbè fertur. Multa publicorum quæ furtiuè subrepta fuerant, ciuitatibus reddidit, ac obnoxios nihil vltra perpeffos in sua dignitate seruauit. Pugnae non expers, latrocinia, quæ circa montem Amanum insidebant, in fugam egit. Qua victoria Imperator à militibus salutatus est. In qua re, ne id frustra retulerim, Cælius orator cum rogasset vt ad quoddam spectaculum pantheras sibi Romam è Cilicia mitteret: Cicero venuste permotus rebus à se gestis, in Cilicia non esse pantheras respondit, sed in Cariam effugisse, dedignatas quod cæteris pacem agentibus, illæ solum bella perferrent. Cæterum prouincia decedens Cicero, Rhodum nauigat. Inde veterum consuetudinum desiderio captus, Athenis plusculam moram egit. Vbi viris eruditione præcipuis in colloquiū adhibitis, beneuolisque gratè per salutat, laudibus Græciæ comode exornatus, Romam rediit, iam iam veluti quodam incendio bello ciuili æstuante. Verum Senatus cum sibi triumphum decerneret, gratius sibi inquit fore, composita intestina seditione, se triumphum Cæsaris sequi. Interea priuatim consiliis diligenter operam præbuit, partim Cæsari scribens, partim Põpeium orans, vt vtrunque pacaret. Sed insanabile vulnus mox patuit. Cæsar enim urbem inuadit. Pompeius plerisque clarorum & optimorum ciuium comitatus, hanc deserit. Ex quo Cicero fugam illorum linquens, addi partibus Cæsaris visus est. Anceps tamen ac vtrunque discussus quædam signa suæ mentis aperuit. Scribit enim in epistolis, quod se verat ambigere, honestam & pulchram belli materiam apud Pompeium esse, Cæsarem meliori re vti, seque salubrius necessariis præseruare. habeo igitur quem fugiam, quem sequar non habeo. Inter hæc, Trebatius vir Cæsari familiaris, per epistolas Ciceronem hortatur ad Cæsaris beneuolentiam, eumque ad spem successuum comunicandam inuitat. Quod si ob eius senectutem abnueret, admoget vt ambobus longè semotis in Græciam pergat, ac ibi quietem agat. Tum admiratus Cicero, quod Cæsar ipse non scripserit, iracundè respõdit, se nihil Repub. indignum acturum. Hæc in epistolis eius inuenire fas est. Cæterum Cæsare Hispaniam petere, Cicero ad Põpeium nauigat: hunc cæteri gratè suscipiunt: at Cato amotis procul arbitris, multa cum illo questus est, quod adhæreret Pompeio, asserens sese non commodè, quam partem primum elegisset, posse relinquere: Ciceronem si Romæ mansisset, rerum euentui se componens, patriæ saluberrimum, & amicis vtilissimum se futurum, causa nulla inquiens illum Cæsaris hostem factum, & periculi tanti participem. Hi sermões maxime Ciceronis flexere animos: vnde operam dedit vt Pompeius ad magnificum nihil eo vsus sit, materiam ipse præbens, nec animi mutatione longè dissimulans. Apparatum nanque Pompeii floccipedere, eius crebras conciones clam molestè habere, socios nulla causa plerunque lædoriis carpere, siue per iocum eludere: idem castra perambulans fronte mæstitiam simulare, nemini ridendus, cæteris inopinato risum ludumque suggerere. Ex his quædam retulisse indignum non arbitror. Cum Domitius virum quendam aciei præfecisset, & eum laudibus prosequeretur, quod moribus esset pius ac integer: Quid ergo, inquit Cicero, ipsum tuis tutorem liberis non præseruas? Quidam Theophanem Lesbium, dum in castris erat præfectus fabrorum, laudibus efferebant, quoniam Rhodios in amissione classis optimè solatus oratione suauissima foret: ad quod Cicero, Quam optimum, inquit, est Græcum hunc in castris magistratum habere. Cæsar rebus secundis vsus, cum partes aduersas obsidione premeret, memorante Lentulo audiuisse se Cæsaris beneuolos mæstos ac furentes esse, Eos, inquit Cicero, dissentire Cæsari dicis. Cum Maricus, qui ex Italia nuper accesserat, referret Romæ famam inualescere, Pompeium obsidione vrgeri: Ob id nauigasti, inquit, vt id aspiciens crederes? Referente Nonnio post cõstitutum optimam spem haberi licere, quod septem aquilæ in castris Pompeii captæ essent: Rectè, inquit, moneres, si nobis aduersus picas pugnandum foret. Labienus quibusdam diuinationibus nixus, cum assereret Põpeium superaturum: Hac ergo spe ducti, inquit, castra nuper amissimus? Expedita Pharsalica pugna, vbi ob malam valetudinem Cicero non affuit, cum fugisset Pompeius, Cato frequentes copias classemque permagnam, Dyrrhachii tenens, Ciceronem iuxta morem & dignitatem cõsularem, exercitui præesse rogauit. Sed cum non tantum id negauisset Cicero, verum omnino militiam fugeret, proditor à iuniori Pompeio, ac plerisque appellatus est, strictisque in se gladiis circūuentus trucidatus obiisset, ni Cato instans, eum in exercitu erectum transtulisset. Hinc igitur Brundisium profectus, aduētum Cæsaris ob res Asiæ ac Aegypti Brundisium pergit. Timens autem virum victorem & infensum in multorum cõspectibus experiri, tamen præter dignitatē nec loqui, nec quicquam agere impulsus est. Nam Cæsar vt eum cõspexit, multo ante cæteros occurrentem, descendit, eumque gratè præsalutauit. Deinde plurima solus cum illo alloquens, quorundam stadiorum continuum iter egit. Ex hoc tēpore Cæsar tam firma, tamque

grata beneuolentia aduersus eum vsus est, vt cum ille de laudibus Catonis ædidisset, contra rescribēs Cæsar, in opere Ciceronis eloquentiam, ac vitæ integritatem celebrans, eum Pericli similem dixit, & ab eo Theramenis vim expressam esse monstrauit. Ciceronis igitur liber Cato, Cæsaris verò Anticato inscriptus est. Fertur etiā in causa Q. Ligarii, qui & ipse vnus ex aduersariis Cæsaris habebatur, patrono Cicerone, Cæsarem ad beneuolos suos versum dixisse, Vir ille diu malus nosterque hostis probatus. Sed quid interim nos impedit Ciceronem audire? At cum orare Cicero cõpisset, tanta orationis varietate, tanta gratia admirabilis fuit, vt Cæsar in calores plurimos vultum verterit, manifestumque foret omnes animi sui mutationes mirè potuisse cognosci. Pharsalicam tandem pugnam cum orator attingeret, ille velut amens corpore exiluit. Libellum præterea quendam è manibus abiicisse traditur. Quare Cæsar orationis vi coactus, reum crimine liberat. Cæterum ex hoc tempore Cicero Remp. in monarchiam mutatam aspiciēs, publica misit, ac operam iunioribus præbuit, qui philosophiæ adorti studium forent. Ex horum etiam ferme consuetudine (quoniam ii nobilissimo genere ortum ducebant, & clari in primis erant) iterum in Repub. plurimum potuit. Verum interea eius erat studium, philosophiæ dialogos condere, siue transferre: præterea singula dialecticorum & physicorum vocabula in Latinum eloquium. Hic enim primus (vt aiunt) assensum, retentionem sententiæ, comprehensionem, præterea infecabile, vacuum, aliâque plurima huiusmodi vocabula hæctenus Latinis infueta, nota & appellanda dedit. Poetica interdum ex ingenii facilitate ioci gratia vsus est, qua aliquando cum calluisset, per noctem quingenta carmina narratur ædidisse. Eius vero temporis partem maximam agens apud Tusculanum agrum, cuidam ex suis familiaribus scripsit, se ducere vitam Laertis, iocatus in hoc, ceu solitus est in cæteris, seu quod rerum ciuiliū desiderio motus, præsentibus affligeretur. Perrarò interea urbem accessit, idque tantum vt Cæsarem salutaret. Frequenti verò in concione primus adesse, ac dicendo nouum quicquam continuo ad Cæsaris gloriam adorti. Quemadmodum illud cum deiecit & fractæ Pompeii imagines iussu Cæsaris in pristinam dignitatem essent restitutæ, inquit, Pompeii statuas figens Cæsar, suas firmat. Meditatus (vt fertur) patriæ historiam stylo complecti, vbi multas Græcorum tum fabulas, tum orationes immiscere decreuerat, eam inuitè dimisit, publicis ac domesticis curis affectus, quarum nonnullas & ipse sponte subiit. Primum enim Terentiam repudiavit uxorem, quod adeo negligens fuisset eius, vt cum in expeditionem proficisceretur, inops necessarij comæatus abierit. Præterea cum in Italiam inde rediisset, ea non nisi molesta & turbulenta potitus est. Brundisii etiam cum ipse longam ageret moram, illa nec eo profecta est, & illuc pergentem Tulliolam tenuiori viatico impentique dimisit. Domum adhæc omnium vacuum ac desertam, æreque alieno onustam fecit. Hæc repudij causæ feruntur potiores: quas cum negaret Terentia, ipse longa oratione probauit. Hoc acto, paucos inde post dies virginem duxit uxorem, captus (velut aiebat Terentia) illius forma: sed vt Tyro liberatus refert, vt æris alieni soluendi potestas esset. Nam ea puella prædiues erat, & eius substantias sub tutoris fide seruabat, cum interim ob multa millia quæ debebat, adesse beneuoli, instare, sollicitare, vt eam licet nõdum viro maturam desponsaret, seque illius dotibus pergrandi ære liberaret. Antonius verò in his quæ aduersus Philippicas scripsit, has memorans nuptias, illum uxorem, apud quam senuerat, indignè expulisse tradit, simulque in eum iocatus est, tanquam inertis & mollis viri rem ipsius domesticam mordēs. Post hæc paucis ferme diebus, eius filia quæ post excessum Pisonis prioris viri Lentulo nupserat, ex partu angustia moritur. Adfunt igitur beneuoli, adfunt familiares: vndique conueniunt philosophi, Ciceronem exhortaturi, vt æquo animo filia mortem ferat. Nam huius doloris habitus impatiens est. Vnde quod noua vxor lætari obitu Tullia visa est, illi repudium dedit. Sed apud domestica Cicero laborauit. Cæterum coniurationis in Cæsarem expers fuit, quanquam inter beneuolos Bruti haberetur, & præsentia ægrè ferret, ac plerisque non inferior Remp. pristinam cuperet. Pertimere autem viri illius naturam ceu audaciæ inopem, ac eius artem, in qua robustissimis etiā viris solent animi maxime deesse. Verum vt Bruti atque Cassii patrata res esset, & beneuoli Cæsaris conuenissent, iterum intestini tumultus est orta seditio. Quare Antonius, qui consulatum agebat, cõuocato Senatu, cum ad cõcordiam breuiter quædam concionatus esset, Cicero pro tēpore multa disseruit, Senatui suadens, vt Atheniensium exemplo abolitionem rerum Cæsaris ageret, præterea Bruto & Cassio prouincias decerneret. Sed horum nihil adimpletum. Nam plebis animi cæde Cæsaris exasperati, vt cadauer ipsum per medium forum elatum aspexere, ad hæc cum extulisset Antonius Cæsaris vestem sanguine sparsam, ac vndique perforatam gladiis, furore commoti, percussores Cæsaris quæritant, inde ardentibus facibus eorum domos incendiis poscunt. Sed illi imminens periculum prouidentes, effugiūt: comitesque nonnullos auctoritate primos clam immorati urbem relinquunt. His exemplo Antonius elatus est, ac veluti dominaturus viri, omnibus timori esse cõpexit, Ciceronique maxime. Nam potentiam suam in vrbe iterum firmam aspiciens, & aduersus autores cædis tempus offerri, cõpexit molestè angi præsentibus, præbuitque suspicionem dissimilitudinis vitæ animique sui immutati. Quamobrem id animaduertens Cicero, enixè instat vt cum Dolabella legatus in Syriam nauiget. Sed Hircius & Pansa, viri clari & optimi, Ciceronis studio incensi, inituri consulatum post Antonium, ne se deserat orare, qui Antonium opprimere præsentem eo suscepissent. Quare Cicero non omnino diffidens, quanquam id etiam parum crederet, Dolabellam missum fecit. Inde data fide Hircio, se Romæ affuturum, cum consulatum iniret, Athenis æstiuam ducturus solus nauigat. Sed in itinere ipso cum moram treretur, & noui sermões (vt assolet) ab vrbe ferrentur, cõnitiuisse Antonium, eumque mirè mutatum, ac omnia Senatufconsulto agere, tractareque: præterea

vt recte singula componerentur, urbem eius indigere praesentia, secum questus, quod nimium sui cautus esset. Romam repetit: nec primum spe sua deceptus est. Tanta enim ciuium copia sibi obuiam itum est, vt in eius ingressu circa fores, circa dexteram dandas, circa salutationes, integra ferme dies consumpta sit. Postea vero Antonius cum Senatum cogeret, aduocato Cicerone non paruit, sed cubans simulauit se ex pelagi laboribus & valetudine impediri. Nam suspicio insidiarum in ipsa via nuntio quodam accepta, eum in Senatum ire vetuit. Hoc Antonius non leuiter tulit, sed eum probis laceffens, milites extemplo misit, qui aut illum adducerent, aut domum incenderent. Sed his cum obstarent nonnulli, precibusque inniteretur, Antonius vadimonii contentus quieuit. Deinceps primores vrbis placide reliquum tempus duxere palam: illi vero aduersantes, nec omnino sibi non cauti, donec iunior Caesar ex Apollonia in patriam rediit, & hereditate Caesaris adita cum Antonio, in non paruas contentiones erupit, cum Antonius ex bonis Caesaris quinquaginta & ducenta millia aëris sibi diriperet. Ex his Philippus Iunioris Caesaris vitricus, & Marcellus, qui sororem eiusdem duxerat, cum adolefcente Caesare ad Ciceronem profecti conueniunt, vt apud Senatum, & apud plebem Cicero verbo factoque causam adolefcentis assereret, contraque adolefcentis pecunia & militibus defensionem sibi Ciceronis assumat. Iam iam adolefcentis plerisque militum Caesaris circa se habere, & Caesaris partes omni studio ad sese recipere. Ferunt Ciceronem non ingratis beneuolentiam Caesaris iniuisse, quod eum antea diuino quodam somnio illexisset. Nam Caesare atque Pompeio nondum vita functis, Cicero per quietem vidit sese monitum, in Capitolium vocare ordinis senatorii liberos, ceu Iuppiter ostentus, quis vnus ex illis foret qui rerum esset potiturus. quocirca ciues solliciti currere, & iuxta templum assistere, pueri vero omnes circumfedere, silentiumque agere. Patet factis interea foribus templi, quique puerorum vicissim surgere visus, ac louem adire. Tum Iuppiter quemcumque animaduertisset, moestumque repulisset, in vnico solum fixus, dexteram portendens, O Romani, inquit, hic princeps factus, finem bellorum ciuiliū vobis imponet. Hoc somnio stupefactus Cicero, imaginem pueri requirens, cum ipsum nihil omnino nosceret, animo eam impressit. Cumque per diem descendisset in campum Martium, visis pueris qui peractis ludis iam abibant, puerum, quem in somnis viderat, aspexit. Quare animo percussus puerum conuenit, eumque rogat quibus parentibus natus sit. Erat ille Octauio patre, qui vir non valde clarus fuerat, ex Accia sorore Caesaris ortus: ex quo Caesar liberis carens, facultates suas, domum, familiarumque nomen testamento illi reliquit. Ex eo igitur somnii tempore ferunt Ciceronem, cum Caesar obuiam sibi fieret, accuratè eum conuenisse, contraque illum Ciceronis beneuolentiam gratè fouisse. Fortuna praeterea quadam Caesarem ortum memorant, Cicerone consulatum administrante, quae omnino primas fuisse causas ad mutuam beneuolentiam tradunt. Quare & odio Antonii, & ob suam naturam gloriae desiderio flagrantem, quod existimaret ex potentia Caesaris sese vrbis praesesse, Cicero ita se adolefcenti subiecit, vt eum quandoque patrem appellauerit. Ex quo stomachans Brutus in epistolis ad Atticum, Ciceronem increpat, quod Antonii metu Caesari blandiens, non libertati studere, sed domesticum sibi dominum facere videretur. Sed nihilominus Brutus Ciceronis filium, qui Athenis philosophiae operam dabat, ad se recipiens, eum in primis dignitatibus habuit, eoque in plurimis usus, ipsum strenuum reddidit. Ciceronis vero potentia tunc in vrbe maxime claruit. Nam iuxta mentem suam seditionis auctor eiecit Antonium, & ambos consules, Hircaium atque Pansa, in illum ab vrbe cum exercitu misit. Euasit praeterea Senatui lictores, caeteraque imperii ornamenta Caesari dari, veluti qui pro patria esset certaturus. Verum deuicto Antonio, & vtriusque consulis Thessalica clade caesis, omnes militum copiae ad Caesarem conueniunt. Quare metuens Senatus virum iuniorem, fortunamque, qua splendide usus fuerat, largitione tentauit eius exercitum reuocare, illiusque potentiam scindere, veluti Reipublicae tot copiis nequicquam opus esset, cum fugisset Antonius. Quamobrem territus Caesar, ad Ciceronem mittit qui eum orarent, sibi que suaderent, vt operam impenderet ad consulatum ambobus committendum: quo si potiretur, affirmarent Ciceronem, vt placitum ei esset rebus vsurum, seque adolefcentem ipsius curae se daturum, nominis gloria illectum contentumque. Hac simulatione primatum Ciceronis fore passus est: res ipsa tamen eò tendebat, vt Ciceronem ad petendum consulatum impelleret, comitia vtriusque conciliatur. Elatus ergo his nuntiis Cicero, vir senex à iuniore deceptus, Senatum atque centurias illi praebuit, extemplo à beneuolis laceffitus, ac non multo post intelligens se populi libertatem ac sese perdidisse. Nam inito consulatu, potentior factus adolefcentis, Ciceronem missum fecit, ac Antonio Lepidoque conciliatus, copias in vnum coegit, & veluti censum quendam triumviri imperium orbis sibi partiti sunt. Proscriptionis praeterea tabulas vltra ducentorum ciuium adidere, in quibus Cicero causa plurimae litis fuit. Nam Antonius nihil conuentionis omnino ratum habere, nisi primus ille proscriberetur. Lepidus Antonio sese iungere, solus Caesar ambobus summa vi obniti. Triduo itaque circa ciuitatem Bononiam horum scelerata colloquia habita sunt, quo loco apud interlabentem fluuium singuli castra locarant. Ferunt diebus primis Caesarem pro Cicerone certasse enixius, victum tandem die tertia virum prodidisse. Omnium compensatio sic demum habita est, Caesar, Ciceronem: Lepidus, Paulum fratrem: Antonius, L. Caesarem auunculum suum, alios aliis concessere. Sic ergo eorum furor & indomita rabies omni ingenio humanitatis exciderunt, ostenderuntque magis nullam esse feram vastiorem homine, cum licentiam affectuum nactus sit. His perfectis Cicero qui cum Q. fratre apud agrum suum Tusculanum diuertebat, audita proscriptione statuit Asturam ad maritimum quendam ipsius locum pergere, vt inde ingressi pelagus in Macedoniam Brutum conueniant, quoniam iam rumor erat victorem esse. Ex ingenti ergo moe-

stitia defecti viribus se deferendos lecticis tradunt, ac per ipsum iter nec subsistebant, nec mutuo propinquabant, simul lugentes ac vlulantes. Quintus praecipue animo magis vexari, cui cum subiisset in mentem se comitatum nullum habere, qui etiam Ciceroni tenuissimus erat, tutius visum est vt Cicero fugam praeriperet, Quintus domum ea gratia praeriret, vnde apparatio extemplo rediret. Haec cum inter se firmassent, alter alterum complexi, cum summo luctu disuncti sunt. Inde diebus paucis Quintus ipse à familiaribus suis proditus, cum filio à persecutoribus caesus est. Asturam delatus Cicero, quaesita puppe pelagus petit, ac ventos secundos iuxta Circæum potitur. Hic cum optarent nauæ iter incœptum prosequi, Cicero seu metu maris, seu quod nodum omnino Caesari diffideret, è puppe descendit, Romamque poscens, centum ferme stadia pedestri itinere transegit. Inde animi fessus ac mutatus, mare atque Asturam repetit. Hic tum graui atque anxio cogitatu pernoctans, in mentem duxit clam Caesaris domum poscere, ac in ea interius sese iugulans, vtrices Diras in eum concitare. Verum perscrutatum grassatorum timor eum ab hac profectioe repulit: praeterea monstra quaedam quae praesaga mente notabat: ex quibus familiaribus sese permisit Capuam puppi perducendum. Diuersoria enim illic habuit, in quibus ardore solis flatibus aestiuis gratissime flantibus euitare consueuerat. Hic Apollinis erat sacellum mari imminens: ex quo cum Cicero adremigaret littori, corui elati penis magno clamore nauiculam impetunt, deinde super vtriusque cornibus antennarum insidentes, partim clamore strepere, partim capita funium exagitare. Tum omnibus id infestum ostentum visum est: verum descendit è puppi Cicero, & in diuersorio veluti quietem captaturus accubuit. Hinc corui super poste sedentes, magis ac magis tumultuoso clangore perstreperunt. Horum vnus descendens in cubiculum Ciceronis, pallium, quo cubans erat opertus, rostro ab eius fronte deduxit. Quod domestici cum viderent, malorum praesagi sese excruciare, si oculos suos caede sui domini maculare sustineant: nefandumque ipsis videri, si alitibus viro immerito infelici opitulari conantibus, ope nulla ipsi permoueantur. Praecipites itaque mutuis viribus ac inter se precibus, illum lectica ad mare diripiunt. Inter haec cum licitorum copia superuenerunt iugulatores, Herennius Centurio, & Popilius tribunus militum. Is Popilius iandudum patricidii reus, opera Ciceronis, qui causam susceperat, defensus iudicium euasit. Cum ergo fores quae obseratae fuerant, fregissent, & nec vbi Cicero inueniretur, & qui aderant, se illum scire negarent, tradunt adolefcentem quendam Q. fratris libertum nomine Philologum, quem Cicero studiis liberalibus erudierat, tribuno dixisse, ipsum per vmbrosos confosque calles ad pelagus lectica delatum. Tribunus igitur paucis comitibus secum assumptis, ad exitum viae praerurit: Herennius per demonstratam semitam accelerans, illum consequitur. Verum Cicero vt percussores imminere cognouit, suis vt lecticam sistentem imperauit: inde ceu per sepe consueuerat, cum genam sinistrae imposuisset, immotis oculis percussores prospiciens, iugulum apparat. Miserum id quippe spectaculum. Squalidus enim vultu, comaque sparsus: & adeo sub curis extenuatus, vt ipsorum percussorum plerique miserè affecti oculos suos texerint, cum iugulum posceret Herennius, crine nudum, & extra lecticam vulneribus prolatum: quia tum sexagesimum quartum aënis annis. Caput ac manus, cum quibus Philippicas scripserat, Antonii iussu truncavit Herennius, Romamque attulit. Quae membra cum Antonio, qui tum forte comitia habuerat, mutilata prospexit, ingenti voce proclamans, Sic habeant, inquit, finem proscriptiones. Deinde ea poni pro rostris imperat, spectaculum Romanis horredum, qui non membra Ciceronis sese spectare, sed imaginem animi crudelis Antonii videbantur. Verum tanto in scelere, id tantum rite perfectum est, quod Antonius vxori Quinti, Philologum tradidit. Haec potestatem illius nacta, praeter caeteros cruciatus, quibus eum affecit, eiusdem carnes ipsum se amputare membratim, igni adurere, manderetque coegit, sicuti historici quidam aiunt. Tiro, Ciceronis libertus, prodicionis Philologi nihil omnino meminit. Caeterum ipse percepi, cum Caesar post plurimum temporis ad quendam è nepotibus ingressus esset, quod tum forte Ciceronis opusculum tenebat in manibus, subito aduentu Caesaris territus, libellum in sinu tentauit occulere: sed id frustra, cum praenisset Caesar. Capto igitur opusculo eo Caesar, cum stando plurimam eius partem euoluisset, id reddidisse adolefcenti cum his verbis perhibetur: Eloquens fuit o fili, & amator patriae. Inde parum post cum idem debellasset Antonium, consul factus sibi Ciceronis filium collegam delegit, atque sortitus est. Cuius magistratu Senatus statuas Antonii deiecit, ac nonnulla ipsius ornamenta aboleuit. Praeterea publico edidit edicto, ex Antoniorum gente neminem Marcum appellari. Sic ergo diuino quodam fato vltima vltio ad Ciceronis domum redacta est.

M. T. Ciceronis Elogia, ex ANTIQUIS AVTHORIBVS.

T. LIVIO, HISTORIARVM LIBRO CXX.

M C I C E R O sub aduentum Triumvirorum cesserat vrbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Cæsari Cassium & Brutum posse. Primò in Tusculanum fugit: inde transfuersit itineribus in Formianum, vt ab Caieta nauim conscensurus, proficiscatur. Vnde aliquoties in altum prouectum, cum modò venti aduersi retulissent, modò ipse iactationem nauis cæco volente fluctu pati non posset: tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit. Regressusque ad superiorem villâ, quæ paulo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe seruata. Satis constat seruos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, præbentiq; immotam ceruicem caput præcisum est. nec satis stolidè crudelitati militum fuit: manus quoque, scripsisse in Antonium exprobrantes, præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium: iussuque eius inter duas manus in rostris positum, vbi ille Consul, vbi sæpe Consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ, auditus fuerat. Vix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant.

Vixit tres & sexaginta annos: vt, si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit. ingenium & operibus & præmiis operarum foelix. ipse fortunæ diu prosperæ, & in longo tenore foelicitatis magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus steterat, filia morte, exitu tam tristi atque acerbo. omnium aduersorum nihil vt viro dignum erat tulit, præter mortem: quæ verè æstimanti minus indigna videri potuit, quòd à victore inimico crudelius passus erat, quàm quòd eiusdem fortunæ composito fecisset. si quis tamen virtutibus vitia pensarit: vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

A V F I D I O B A S S O.

C I C E R O paulum remoto velo postquam armatos vidit, Ego verò consisto, ait, accede veterane: & si hoc saltem potes rectè facere, incide ceruicem. Trementi deinde, dubitantique, Quid si ad me, inquit, primùm venissetis?

Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem, quæ diu defensa & administrata in senectute demum è manibus eius elabatur, non ipsius vitio læsa, quòd nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita vt semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullamque rem rarius, quàm diem illum, quo quod nullius interesset ipsum mori, vidit.

B R V T I D I O N I G R O.

E L A P S V S interim altera parte villæ Cicero, lectica per agros ferebatur. sed vt vidit appropinquare notum sibi militem Popilium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit. at ille, victoribus id ipsum imputaturus, occupat facinus, caputque decisum, nihil in vltimo sine vitæ facientis, quòd alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulò antè defensum ab illo.

Vt vero iussu Antonii inter duas manus positum in rostris caput conspectum est, quo toties auditum erat loco, sedato gemitu & fletu maximi viri miseræ, nec, vt solet, ita depositi in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narravit: Nulla non pars fori, aliquo iactationis inclytæ signata vestigio erat: nemo non aliquod eius in se meritum

fatebatur. Hoc certè publicum beneficium palàm erat, illam miserimi temporis seruitutem & aleam delatam in Antonium.

A S I N I O P O L L I O N E.

H V I V S ergo viri tot tantisque operibus mansuris, in omne æuum prædicare, cuius ingenio atque industriæ superbè natura pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem prosperaque permanfit valetudo: tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit. nanque à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiorum multitudo prouenit, quos obstrictos patrocínio incolumes plerosque habebat. Iam foelicissima Consulatus ei fors petèdi & gerèdi munera magna deùm consilio, industriæque: vtinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset: nanque vtræque cum venerat ei, mutari eas nõ posse rebatur. Inde sunt inuidiæ tempestates coortæ graues in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim similtates appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortaliù nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitæ atque ingenii stetit, ea iudicandum de homine est. Atque ego ne miseradi quidè exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortè putasset.

C A E S T I O P I O.

S I ad desyderium populi respicis Cicero, quandocunque petieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad iniurias fortunæ, & præsentem Reip. statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es.

C O R N E L I O S E V E R O.

Oraque magnanimùm spirantia penè virorum
In rostris iacere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia consulis acta,
Iuratæque manus, deprensæque foedera noxæ,
Patriiùmque nefas: est nunc & pœna Cethegi,
Deiectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut coetus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt, sacris & vita quid artibus acta?
Abstulit vna dies æui decus, ictaque luctu
Conticuit Latæ tristis facundia linguæ,
Vnica sollicitis quondam tutela salutisque,
Egregium semper patriæ caput: ille Senatus,
Vindex ille fori, legum ritusque, togæque:
Publica vox eius æternum obmutuit armis.
Informes vultus sparsumque cruore nefando
Canitiem, sacræque manus, operumque ministras
Tantum, pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcauit ouans, nec lubrica fata deosque
Respexit: nullo luet hoc Antonius æuo.
Hæc nec in Hæmatio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.
Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Abfuerant, nostræque cadens ferus Hannibal iræ,
Membra tamen stygias tulit inuiolata sub umbras.
S E X T I L I O E V A.
Desendus Cicero est, Latæque silentia linguæ.

TOMVS PRIMVS operum M. Tullii Ciceronis: in quo hæc continentur.

Rhetoricorum ad C. Herennium Libri IIII.

De inuentione Rhetorica Lib. II.

De Oratore ad Q. Fratrem Lib. III.

De claris Oratoribus Lib. I, qui Brutus inscriptus est.

Orator ad Brutum.

De optimo genere oratorum, initium tantum.

Topica ad C. Trebatium iuriconsultum.

De partitione oratoria dialogus.

Varie lectiones ex permultis antiquis. ac manuscriptis exemplarib. quibus prior lectio (si quid ab ea immutatum est) nonnullaque doctiorum coniecturæ adiunctæ sunt.

Index copiosissimus rerum ac verborum memoria digniorum.

L V T E T I A E,

Apud Carolum Stephanum, Typographum Regium.

M. D. LIIII.

Cum priuilegio Regis.

ETSI NEGOTIIS familiaribus impediti, vix satis otii studio suppeditare possumus, & id ipsum quod datur otii, libentius in philosophia consumere consueuimus: tamen tua nos C. Herenni voluntas commouit, vt de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares: & eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te non sine causa velle cognoscere Rhetoricam intelligebamus. non enim parū habet in se fructus copia dicendi, & comoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantia causa sibi assumpserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisuerunt, quæ nihil ad rem attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. non enim spe quæstus, aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum cæteri: sed vt industria nostræ tuam morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: sed, si te vnū illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuuare: vt intelligas hanc rationem præceptionis accomodari ad exercitationem oportere.

ORATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad vsum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale.

Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, vel vituperationem. Deliberatiuum est, quod in cōsultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has causas tractari cōueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriā, & pronuntiationem. Inuentionis, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est ordo & distributio rerum, quæ demonstrat quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inuentionem accomodatō. Memoria, est firma animi rerum, & verborum dispositionis perceptio.

Pronuntiatio, est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus: arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus vsus, consuetudoque dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quæque res habere cōueniret: nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accomodari, dicendum videtur.

INVENTIO in sex partibus orationis consumitur: exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis, constituitur vel apparatus ad audiendum.

Narratio, est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum expositio. Diuisio, est per quam aperimus quid cōueniat, quid in cōtrouersia sit, & per quam exponimus quibus de rebus sumus dicturi. Confirmatio, est nostrorum argumentorum expositio cū asseueratione. Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio, est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam vnā cū oratoris officiis, quod res cognitu facilius est

set, producti sumus ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendum videtur. CAUSA posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor: honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus quod ab omnibus videtur oppugnari debere, ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus causæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accommodari. Exordiorum duo sunt genera: Principium, quod Græcè ἀρχήν appellatur: & insinuatio, quæ ἐφοδος nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentia principium cōstituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile genus erit causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utemur: de qua posterius dicemus, nisi quid nacti erimus, quare aduersarios criminando beneuolentiā captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti principio. Si uti principio volumus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque eorum confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summā causæ breuiter exponemus, & si attētos eos faciemus. nam docilis est is, qui attēte vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad Remp. pertineant, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad Deorum immortalium religionem, aut ad pietatem nos esse dicturos: & si rogabimus ut attēte audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Beneuolos auditores, facere quatuor modis possumus: à nostra, ab aduersariorū, ab auditorū persona, & à rebus ipsis. A nostra persona beneuolentiā contrahemus, si nostrū officiū sine arrogātia laudabimus, aut in Remp. quales fuerimus, aut in parētes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiūt, aliquid referemus: dummodo hæc omnia ad eā ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incōmoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatē: & si orabimus ut nobis sint auxilio, & simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab aduersariorū persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionē adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatē, clientelas, hospitium, sodalitatē, affinitates aduersariorū proferemus, & his adiumentis magis, quam veritati eos cōfidere aperiemus. In contemptionē adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriā aduersariorū proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus: & si, quæ de his existimatio, quæ iudicii expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperendum est. TRIA sunt tempora, quibus principio uti non possumus, quæ diligenter sunt consideranda: aut cum turpem causam habemus, hoc est cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus esse videtur ab iis, qui ante contra dixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, nō hominem, aut

hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum esse ostendemus, aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item, si negabimus nos de aduersariis, aut de aliqua re eorum dicturos: & tamen occulte dicemus, interiectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit (neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescii quibus rebus fides fieri solet) Ergo si fidem factam putabimus, his rebus nos insinuabimus ad causam, si de eo, quod aduersarii firmissimum sibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarii dicto exordiemur: & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur: ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, ambiguo, suspitione, irrisione, stultitia, exuperatione, collatione, adiectione, abiectione, literarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, versu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione: & si promiserimus, aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut cæteri soleant, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest: Principium huiusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio eiusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatē in dicendi opere venire possimus. Verum hæc tres utilitates, tamen si in tota oratione sunt cōparanda, hoc est ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, nequando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sint, docebo. In exordienda causa seruandum est, ut lenis sit sermo, & vsitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio videatur esse. VITIOSVM exordium est, quod in plureis causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitiosum est, quo nihilominus aduersarius potest uti, quod cōmune appellatur. Item illud, quo aduersarius poterit uti ex contrario. Itē vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, quod separatum vocatur: in quo etiam translatum concluditur, ut proprie cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est, deinceps ad narrationem transeamus.

NARRATIONVM tria sunt genera. Vnum, quo exponimus rem gestam, & vnumquodque trahimus ad utilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurū est. Alterū genus est narrarionis, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa ciuili remotum est, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera: vnum quod in negotiis, alterum quod in personis positum est. Id, quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque verisimiles continet res: ut ea, quæ tragædiis tradita sunt. Historia, est gesta res, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit: velut argumenta comædiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorū dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspitionē, desiderium, dissimulationem, errorem, misericordiam, re-

rum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiā, iucundum exitum rerum. Verum hoc in exercendo tranfigetur: illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem: vt breuis, vt dilucida, vt verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, vnde necesse erit: & si non ab vltimo initio repetere volumus: & si summatim, non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis vtemur: & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & si exitus rerum ita exponemus, vt ante quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. quod genus est, si dicam, me ex prouincia redisse, profectum quoque in prouinciam intelligatur: & omnino non modo id quod obest, sed etiam id quod neque obest, neque iuuat, fatius est præterire: & ne bis, aut sapius idem dicamus: cauendum est etiam ne id quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, insidias fecit virgini: insidias postquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si vt quicquid primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum, ac temporum ordinem conseruabimus, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, nequid perturbate, nequid contorte, nequid ambigue, nequid noue dicamus: nequam in aliam rem transeamus: ne ab vltimo repetamus: ne longe prosequamur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereamus: & si prosequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt, ne refelli possit aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conseruanda sunt. nam sæpe veritas, nisi hæc seruata sint, fidem non potest facere. Sin erunt ficta, eo magis erunt conseruanda. De his rebus caute configendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma autoritas videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quod eam soli præter cæteros in tria tempora diuisimus, vt planè certam viam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandū est, in qua singulare consumitur oratoris officium: dabimus operā, vt nihilo minus industriæ, quàm rei vtilitas postulabit, quæsisse videamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

CAVSARVM diuisio in duas partes distributa est. Primum perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduersariis, si ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse ab Oreste matrem conuenit mihi cum aduersariis. iure fecerit, & licueritne facere, id est in controuersia. Item è contrariò: Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur. cum id ita sit, me vlcisci parentem negant oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus, distributione vti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumerationem vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. eam plusquam trium partium numero esse non oportet. nam & periculosum est, nequando plus, minusue dicamus, & suspicionem afferet auditori meditationis, & artificii: quæ res fidem abrogat orationi. Expositio est, cum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter, & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

TOTA spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione, & confu-

tatione. Nam cum adiumenta nostra exposuerimus, contrariæque dissoluerimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarum constitutiones alii quatuor fecerunt: noster doctor Hermes tres putauit esse: non vt de illorum quicquam detraheret inuentione, sed vt ostenderet, id quod oportuisset simpliciter, & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipartito. Constitutio, est prima deprecatio defensoris cum accusatoris infimulatione coniuncta. Constitutiones itaque, vt diximus, tres sunt: Coniecturalis, Legitima, Iuridicialis. Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo: Ajax in sylua, postquam rescit quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit. occisum conspicatur. è corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit. cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura verum quæritur, de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima constitutio est, cum in scripto, aut ex scriptis aliquid controuersia nascitur. Ea diuiditur in partes sex: scriptum, & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, cum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Si lex sit, quæ iubeat eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere, eorum nauim, cæteraque esse, si nauis conseruata sit, qui remanserint in naui. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter vnum ægrotum, is propter morbum exire, & fugere non potuit: casu, & fortuito nauis in portum incolumis delata est: illam ægrotus possidet: nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controuersia constat, cum alia lex iubet, aut permittit, alia vetat quidpiam fieri, hoc modo: Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum qui petat nominauit: petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrariis legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas aut plures res significat, hoc modo: Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, testamento vasa argentea vxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ xxx pondo vasorum argenteorum dato, quæ volet. Post mortem eius, vasa pretiosa & cælata magnifice, illa petit. Tullius se quæ velit ipse xxx pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cum in controuersia est, quo nomine factum appelleretur. ea est huiusmodi: Cum Lucius Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset, Cepio, qui per id temporis quæstor vrbanius erat, docuit Senatū, ærarium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus Rempublicam videri eum facere. Saturninus ferre cœpit: collegæ intercedere, ille nihilominus cistellam detulit. Cepio, vt illum contra senatusconsultum intercedentibus collegis aduersus Rempublicam vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deiicit, impedimento est quò fecius feratur lex. accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. vocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatem. Extralatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudiciis, nos in iure ciuili plerumque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. in iudiciis tamen non nihil ea vtimur, vt hoc modo: Siquis peculatus accusatur, quòd vasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere,

ergo nō est autor Cicero

cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus, secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro venit in iudicium, quod in priuata actione prætoriarum exceptiones fiunt: & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut antè, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, vtrum illi liceat accusare, necne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur, ea est huiusmodi: Lex est, Si furiosus existet, agnatorum, gentiliūque in eo, pecuniæque eius, potestas esto. & Lex, Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolatus & obligatus corio, deiiciatur in profluētē. & Lex, Paterfamilias, vti super familia, pecuniæque sua legauerit, ita ius esto. & Lex, Si paterfamilias intestatus moritur, familia, pecuniæque eius agnatorum, gentiliūque esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & solæ lignæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso præsentē conscribunt: testes ritè affuerunt: de illo supplicium paulò post sumitur. ii qui hæredes erant testamēto, hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnerat in eius periculo, suam vocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus: nunc de iudiciali constitutione dicamus. **IURIDICIALIS** cōstitutio est, cum factum conuenit, sed iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum vna absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominare eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re, comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio.

Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci: ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum cōsulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitudinem. Fortunam, ut Cepio ad tribunos pleb. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse, & cōsulto fecisse confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. Hoc in iudicio non ferè potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta esse constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem iniiciemus, Quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conueniret: verum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium venit: aut in senatum, aut ante Imperatorem, aut in concilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut si accusetur is, qui Publium Sulpitium se fateatur occidisse, & id iussu cōsulum defendat: & eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse quare id facere liceret. In rem confertur, ut si quis ex testamento, quod

facere iussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, fatius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: Caius Pompilius, cum à Gallis obsideretur, neque effugere villo modo posset, venit cum hostium ducibus in colloquutionem: ita descessit, ut impedimenta relinqueret, & exercitum educeret: fatius esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum. exercitum eduxit, impedimenta reliquit, arcessitur maiestatis.

Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum consistamus: Orestes, cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est: id est, quod accusationem continet, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, Iure occidi: illa enim patrem meum occiderat. vtetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te tamen occidi, neque indemnata pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicii quæstio nascatur oportet: quam nos iudicationem, Græci κρισιμολογον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo: Cum dicat Orestes, se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationē inuenire conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationē totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus cōstitutionibus, & partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali constitutione. nam in ea nec ratio, quare fecerit, quæritur: fecisse enim negatur. nec firmamentum exquiritur: quoniam non subest ratio. Quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, occideritne. Ratio omnis vtriusque orationis, ut antè dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in vna causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter, & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam huius voluminis magnitudo satis creuit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: nequa propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed si, quo tardius hæc, quam studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod nostro negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER II.

IN PRIMO libro Herenni, breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conueniret, & ea officia, qua ratione facillime consequi posset. Verum quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quod cætera tibi facilliora cognitu viderentur, ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimum scriberemus.

CAVSARVM tria sunt genera: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multo ³¹
 difficillimum est iudiciale: ergo id primum absoluemus. hoc & priore libro egimus,
 cum de quinque oratoris officiis tractarem, quorum inuentio & prima, & difficillima est:
 ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta: sed paruum partem eius in
 tertium volumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepi-
 mus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus ver-
 bis, quam necesse fuit: nec minus dilucide, quam te velle existimabamus. Deinde con-
 iuncte de confirmatione & confutatione dicendum fuit: quare genera constitutio-
 num, & earum partem aperuimus, ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutio-
 nem, & partem constitutionis causa posita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudica-
 tionem quemadmodum quaeri conueniret: qua inuenta, curandum est ut omnis ratio to-
 tius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas complures, in
 quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reli-
 quum videbatur esse, ut ostenderemus quae ratio posset inuentiones ad unamquan-
 que constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argu-
 mentationes, quas Graeci *παραρρήματα* appellant, sequi, & quales vitari oporteret:
 quorum utrumque pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad ex-
 tremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat. qui locus e-
 rat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quaeremus, quemadmodum
 quaque causam tractari conueniat. & nimirum coniecturalem, quae prima, & diffi-
 cillima est, potissimum consideremus.

IN CAUSA coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas, & dispersas
 habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut abutum, nihil de-
 nique factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expo-
 sitionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in
 sex partem est distributa: probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem,
 approbationem. Horum unumquodque quid valeat, aperiemus. Probabile
 est, per quod probatur expedisse reo peccare, & a simili turpitudine hominem nun-
 quam abfuisse. Id diuiditur in causam, & in vitam. Causa est ea, quae induxit ad ma-
 leficium, commodorum spe, aut incommodorum euitatione: ut cum quaeritur, num
 quod commodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num do-
 minationem, num aliquam cupiditatem aut amoris, aut huiusmodi libidinis volue-
 rit explere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem,
 supplicium. Hic accusator in spe commodi cupiditatem ostendet aduersarii, in vita-
 tione incommodi formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si
 poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos
 aliquid emolumentum ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficii deuocari. Deinde
 vita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum considerabit accusator,
 num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quaeret, num quando venerit in si-
 milem suspicionem: & in eo debet esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam
 paulo ante exposuerit, vita hominis possit accommodari, hoc modo: Si dicet pecu-
 niae causa fecisse, ostendet eum semper avarum fuisse: si honoris, ambitiosum. ita po-
 terit animi vitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum
 causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit avarum demonstrare, demonstrat cor-
 ruptorem, vel perfidiosum, si quo modo poterit. denique aliquo, aut quampluri-
 mis vitiis contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem
 hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus, & integer
 existimabitur aduersarius, dicet facta, non famam spectari oportere: illum ante oc-
 cultasse sua flagitia, se planum facturum, ab eo maleficium non abesse.

Defensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confu-

giet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de re-
 bus vituperatio eorum, quae extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin ve-
 hementer hominis turpitudine impediatur, & infamia, prius dabit operam ut fal-
 sos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi, rumoribus
 credi non oportere. Si nihil eorum fieri poterit, utatur extrema defensione, & di-
 cat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud
 iudices dicere. Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse crimina-
 tur, alii nemini, nisi reo bonum fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse per-
 ficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non
 aequae commode potuisse: aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cu-
 piditatem. Hoc loco defensor ut demonstrat oportet, aut aliis quoque bono fuisse,
 aut alios quoque id, quod ipse infimuletur, facere potuisse. Signum, est per
 quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quaesita. id diuiditur in partem sex: lo-
 cum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus quaeri-
 tur, celebris, an desertus: semper desertus, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco
 solitudo: sacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant:
 num qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accu-
 satori conueniat, prescribere non grauaremur, nisi facile quibus causa posita, posset
 iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, caetera facile compara-
 bit exercitatio. Tempus ita quaeritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu,
 qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. Spatium
 ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne sci-
 re satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parui refert satis spatii fuisse ad id
 perficiendum, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuit. Occasio quaeritur,
 idoneane satis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quae aut praeterita sit, aut
 non expectata. Spes perficiendi quae fuerit, spectabitur hoc modo: si, quae supradic-
 ta sunt signa, concurrerint: si praeterea ex altera parte vires, pecunia, consilium,
 scientia, apparatus: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inappa-
 ratio demonstrabitur fuisse. qua re scire poterit, utrum diffidendum, an confiden-
 dum fuerit. Spes celandi quae fuerit, quaeritur ex consciis, arbitris, adiutoribus, li-
 beris, aut seruis, aut vtrisque. Argumentum, est per quod res coarguitur, certio-
 ribus argumentis, & magis firma suspicione. id diuiditur in tempora tria: praeteri-
 tum, instans, consequens. In praeterito tempore oportet considerare ubi fuerit,
 ubi visus sit, quocum visus sit, num quid apparuit, num quem conuenerit, num
 quid dixerit, num quem habuerit de consciis, de adiutoribus, de adiumentis, num
 quid in eo loco praeter consuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In instanti tem-
 pore quaeritur, num visus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exau-
 ditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu,
 odoratu, gustatu. nam quibus horum sensus potest conflare suspicionem. In con-
 sequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet
 aut factum esse maleficium, aut a quo factum sit. Factum esse, hoc modo: si
 tumore, aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno neca-
 tum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid eiusmodi reli-
 ctum sit, aut si vestigium rei fuerit repertum, aut si cruor in vestimentis, si aut in eo loco
 comprehensus, aut visus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Con-
 secutio, est cum quaeritur, quae signa nocentis & innocentis consequi soleant. Ac-
 cusator dicet, si poterit, aduersarium, cum ad eum ventum sit, erubuisse, expal-
 luisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid:
 quae signa conscientiae sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum us-
 que adeo praemeditatum fuisse, quid sibi esset visu venturum, ut confidentissime

resistens responderet: quæ signa, confidentiæ, non innocentia sunt. Defensor si perti-
muerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se comotum esse dicet. Si non
pertimuerit, fretum innocentia negabit esse comotum. Approbatio, est qua utimur
ad extremum, confirmata suspicione. Ea habet locos proprios, atque communes. Pro-
prij sunt ii, quibus nisi accusator, nemo potest vti: & ii, quibus nisi defensor. Comu-
nes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali pro-
prijus locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, & cum auget peccati
atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, & cum accusato-
re calumniari criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, a tes-
tibus, contra testes, a quaestionibus, contra quaestiones, ab argumentis, contra argumen-
ta, a rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus, secundum autoritatem, & vitam tes-
tium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, vitam turpitudinem, testimonio-
rum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicat,
aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari hæc & ad improbationem,
& approbationem testium pertinebunt. A quaestionibus dicemus, cum demonstra-
bimus, maiores nostros veri inueniendi causa tormentis & cruciatu voluisse quaeri, &
summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatio hæc
erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnis conie-
ctura tractatur, trahemus ad verisimilem suspensionem: idemque hoc in testimoniis fa-
cere oportebit. Contra quaestiones hoc modo dicemus: primum, maiores voluisse cer-
tis in rebus interponi quaestiones, cum quæ vere dicerentur, sciri, quæ falso in quaestio-
ne pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & siquid
esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi non
oportere, quod alius alio recentior sit in dolore, quod ingeniosior ad cominiscendum,
quod denique sæpe scire aut suspicari possit, quid quaesitor velit audire: quod cum di-
xerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refelle-
mus, quæ in quaestionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque partibus con-
iecturae, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & cæteris
locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo conuenit: Quum multa concurrant
argumenta, & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam vi-
deri oportere. item plus oportere signis, & argumentis credi, quam testibus. hæc enim
eo modo exponi, quo modo reuera sunt gesta: testes corrupti posse vel pretio, vel gra-
tia, vel metu, vel similitate. Contra argumenta, & signa, & cæteras suspensiones dicemus
hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspensionibus quibusvis possit
criminari. deinde, vnamquamque suspensionem extenuabimus, & dabimus operam, ut
ostendamus, nihilo magis in nos eam, quam in alium quempiam conuenire: indignum
esse facinus sine testibus, coniecturam, & suspensionem firmamenti satis habere. A ru-
moribus dicemus: si negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid: & si
dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret & comminisceretur. Et præ-
terea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumo-
res dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de
quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, &
maledicos confinxisse dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduersarios afferemus,
quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid
turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quod qui-
uis homo possit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabu-
lam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argu-
mentando famam fidem poterimus abrogare. Quod & difficillima tractatu est consti-
tutio coniecturalis, & in veris causis sapissime tractanda est, eò diligentius omnes e-
ius partes perscrutati sumus: ut ne paruula quidem titubatione, aut offensione impedire-

mur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus.
Nunc ad legitimam constitutionis partes transeamus.

45 CUM voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur, si a scripto dicemus, his lo-
cis utemur secundum narrationem. Primum scriptoris collaudatione. Deinde scripti
recitatione. Deinde percussatione, scirentne aduersarii id scriptum fuisse in lege, aut
in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eam rem pertineat.
Deinde collatione quid scriptum sit, quid aduersarii se fecisse dicant: quid iudicem se-
qui conueniat, utrum id quod diligenter perscriptum sit, an id quod acute sit excogi-
tatum. deinde ea sententia, quæ ab aduersariis sit excogitata, & scripto attributa, con-
temnetur, & infirmabitur. Deinde quaeretur quid ei obfuerit, si id voluisset scribere,
ut non potuerit perscribere. Deinde a nobis sententia reperietur, & causa proferetur
quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demonstrabitur scriptum esse illud dilucide,
46 breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ
res, cum ab aduersariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, a scripto potius iu-
dicatae sint. Deinde ostendetur, quam periculosum sit a scripto recedere. Locus
communis est contra eum, qui, cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum, aut
testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quaerat defensionem. A sententia sic
dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breuitatem, quod
tantum scripserit quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non
necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium,
verba & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non
posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non bono, & æquo posse fieri: quæ o-
mnia voluisse scriptorem quam rectissime fieri nemo dubitet, at ea quæ a nobis facta
47 sint, iustissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam,
aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sen-
tentiis, aut cum iure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus iu-
dicatis dissentire. Deinde exemplorum a voluntate, & contra scriptum iudicatum
enumeratione utemur. Deinde legum, & stipulationum breuiter exceptarum, in qui-
bus intelligatur scriptorum voluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui
scriptum recitet, & voluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duæ leges inter
se discrepant, videndum est primum, num quæ abrogatio, aut derogatio sit. Deinde,
utrum leges ita dissentiant ut altera iubeat, altera vetet: an ita ut altera cogat, alte-
ra permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse, quod cogere-
48 tur, cum altera lex permetteret. plus enim valet sanctio permissione. Item illa de-
fensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum
vel derogatum sit: id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc e-
runt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur.
Deinde, contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ
commodum. Deinde de iuridicali absoluta sumemus rationem iuris, & quaeremus par-
tem iuris, utrum cum ea faciat: de qua parte posterius differemus. Si ambiguum esse
scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractan-
dum est: Primum, sitne ambiguum, quaerendum est. Deinde, quomodo scriptum es-
set, si id quod aduersarii interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. De-
inde id quod nos interpretemur, & fieri posse, & honeste, recte, lege, more, natura, bo-
49 no, & æquo fieri posse, quod aduersarii interpretantur a contrario: nec esse ambiguum scri-
ptum, cum intelligatur vtra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam
tractandam vehementer pertinere cognitionem philologiarum eam, quæ a dialecticis
profertur. Nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento esse, sed potius ma-
ximo impedimento: omnes enim illi philologias aucupantur, eas etiam quæ ex altera
parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti in-

terpellatores, & scripti tū odiosi, tū obscuro interpretes sunt: & dum caute, expeditēq; loqui volunt, infantissimi reperiuntur. Ita dū metuunt, in dicendo nequid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum pueriles opiniones, rectissimis rationibus cum voles, refellemus. In præsentia hæc interferere non alienum fuit, vt huius infantia garrulam disciplinā contemneremus. Cum definitione utemur, primum afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo. Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat: quæ sunt ea, quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum pontes disturbaisti. Item ex contrario, Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimentum. ararium enim conseruauit, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem causæ accommodata describetur. Deinde, factum nostrum cum verbi descriptione coniungetur. Deinde, contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iuridicali absoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus, primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, possessionem, aut executionem habeat, quæ non oporteat, num alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperiuntur, de quibus dicitur in iuridicali absoluta. In causa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum, aut iudicatum sit. deinde, vtum ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis. deinde vtum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cauere, an quod satis cautum putarit, propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad iuridicalem reuertamur. ABSOLUTA iuridicali constitutione utemur, cum ipsam rem, quæ nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine vlla assumptione extrariæ defensionis: in ea conuenit quæri, iurène factum sit. De eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constat, cognouerimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognitionis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est: quod genus, Vt in ius eas, cum voceris. Consuetudine ius est id, quod sine lege æque ac si legitimum sit, vsitatum est: quod genus est id, quod argentario obruleris expensum, à socio eius recte repetere possis. Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, vt aliud alii iudici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit: & fit, vt de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit. quod genus, M. Drusus Prætor urbanus, quod cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit: Sextus Iulius non reddidit. Item Caius Cælius iudex absoluit iniuriarum eum qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat: Publius Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id vsu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus. Ex æquo & bono ius constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis LX, & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit, ex tempore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius est, siquid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem vbi pagunt, oratione pagunt. in comitio, aut in foro ante meridiem causam condicito. Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idque in absoluta iuridicali faciendum videtur. c v m ex comparatione quæretur, vtum satius fuerit agere id, quod reus dicat se fe-

cisse: an id quod accusator dicat oportuisse fieri: primum quæri conuenit, vtum fuerit vtilius ex contentione, hoc est, vtum venustius, facilius, conducibilius. deinde oportebit quæri, ipsūmne oportuerit iudicare, vtum fuerit vtilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. deinde interponetur ab accusatore suspicio ex coniecturali constitutione, quare putetur non ea ratione factum esse, quod melius deteriori anteponebatur: sed dolo malo negotium gestum. deinde quæretur potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili causa, de qua antè dictum est. His locis ita tractatis, accusator vtetur loco communi in eum qui inutile vtili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos qui æquum censeant, rem perniciosam vtili præponi, vtetur loco communi per conuestionem, & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transferatur, in qua primum quærendum est, iurène in alium crimen transferatur. deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus suscepisse fateatur. deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. deinde oportueritne iudicium antè fieri. deinde cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum qui plus censeat vim, quam iudicia valere oportere. & ab aduersariis percontabitur accusator quid futurum sit, si idem cæteri faciant: vt de indemnatis supplicium sumat, quod eos idem fecisse dicat. quid si ipse accusator idem facere voluisset: Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur. rem, locum, tempus ante oculos ponet: vt ii qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse vtile rem in iudicium venire. Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum consulto à nobis factum negamus. ea diuiditur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus ostendendum est: deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum considerandum est, vtum per culpam ventum sit in necessitudinem: num culpam veniendi necessitudo fecerit. deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari. deinde is qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit quid contra facere, aut excogitare posset. deinde num quæ suspensiones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significant id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. deinde si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conueniatne eam satis idoneam causam putari. Si autè imprudentia reus se peccasse dicit, primum quæretur, vtum potuerit scire, an non potuerit. deinde vtum data sit opera vt sciretur, an nō. deinde vtum casu nescierit, an culpa. nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicit, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. quare nō imprudentia se defendet, sed culpa cōtaminabitur. deinde coniecturali constitutione quæretur, vtum scierit, an ignorauerit: & considerabitur, satisne imprudentia præsidii debeat esse, cum factum esse constat. Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci dicet reo oportere: eadē omnia videtur consideranda quæ de necessitudine præscripta sunt. etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, vt in omnes eadem ferè possint accommodari. Loci communes in his causis: Accusatoris contra eum, qui cum se peccasse confiteatur, tamen oratione iudices moretur. Defensoris, de humanitate, misericordia, voluntatem in omnibus rebus spectari conuenire: & quæ consulto facta non sint, ea fraudi esse non oportere. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuito, aut necessario fecisse dicemus: & tamē ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex iis locis, si plura, aut maiora officia, quam maleficia videbuntur cōstare: siqua virtus, aut nobilitas erit in eo qui supplicabit:

fiqua spes erit, vñi futurum si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea quæ peccauit, non odio, non crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecit: si tali de causa aliis quoque ignotum est: si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is qui contradicit, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, vt in primo libro ostendimus: sed quod potest vel ad senatum, vel ad concilium venire, nõ visa est superfedenda. Cum à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potueritne tantum, quatum reus demonstrabit is, in quem causa conferetur: & ecquonam modo aut honestè, aut sine periculo potuerit obfisti, si maximè ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur num consultò factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

QUONIAM satis ostendisse videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere causæ iudicialis vti conueniret, consequi videtur vt doceamus quemadmodum ipsas argumentationes ornatè & absolutè tractare possimus. nã ferè nõ difficile est inuenire quid sit causæ adiumento: difficillimum verò est, inuentum expolire, & expedite pronuntiare. hæc enim res facit vt neque diutius, quam satis sit, in eisdem locis commoremur: neque eodem identidem reuoluamur: neque inchoatam argumentationem relinquamus: neque incommodè ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus quid quoquo loco dixerimus, & auditor cum totius causæ, tum vniuscuiusque argumentationis distributionem percipere & meminisse poterit. Ergo absolutissima & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque partibus est distributa: propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summam quid sit quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id verum esse quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua vtimur rei honestatæ & collocupletatæ causa, confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit breuiter, colligens partibus argumentationis. Hisce igitur quinque partibus vt absolutissimè vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse quare interfecerit Aiacem. Ratio est, inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat, à quo sibi non iniuria summum periculum metuebat. videbat illo incolumi, se incolumem non futurum. sperabat illius morte, se salutem sibi comparare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari, cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium verebatur: & consuetudo peccandi, malefici suscipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cum causa suscipiunt, tum verò illa quæ multò maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se comminauerunt imperii cupiditate, si multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse: Virum fortissimum, integerrimum, inimicitarum persequentissimum, iniuria lacesitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nã cum feras bestias videamus alacres & erectas vadere, vt alteri bestia nocent: nõ est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupidè ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestiis nullam neque bonam, neque malam rationem vi-

deamus: in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad malefium, & si inimicitarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstrari: non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est vti. Tum enim complexione superfedendum est, si res breuis est, vt facillè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum & exornandum res videtur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum & exornatione, & complexione superfedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. GENERA duo sunt vitiosarum argumentationum: vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacitè contemni, atque vitari sine reprehensione, si exempla subiecerò, dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit.

Quoniam igitur ostendimus plenam & perfectam argumentationem ex quinque partibus constare, in vnaquaque parte argumentationis, quæ vitia euitanda sunt, consideremus: vt & ipsi ab his vitiis recedere, & aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Expositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributum: vt si quis hoc modo exponat, Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parere diuitias, quam officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, vt non curet quærare qualis ratio, aut rationis confirmatio sit: ipsam facillè reprehendemus expositionem, cum ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & iniuria conferri.

Itè vitiosa expositio est, cum id quod raro fit, fieri omnino negatur: hoc modo, Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. nã cum non nemo deuenit in amorem vno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendemus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat: relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quod alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi expositione reprehensione vtetur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere malefium, ostenderimus: velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à cohæredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiore locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: vt si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, Duæ res sunt, Iudices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor, inquit quispiam, quid ambitio, quid irreligio, quid metus mortis, quid imperii cupiditas, quid denique alia permulta? Itè falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant: metus, cupiditas, & agridudo. Satis enim fuerat dixisse metum, & cupiditatem: quoniam agridudo.

tudinem cum vtraque re coniunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo: Omnium malorum stultitia est mater, quæ præ cæteris parit immensas cupiditates: immensa porro cupiditates, infinitæ & immoderate sunt: hæc pariunt auaritiâ: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit. igitur auaritia inducti aduersarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæcæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes,
Néue inde naus inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Pelix per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo faucia.

Nam hinc satis erat dicere (si id modo, quod esset satis, curasset poeta)

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo faucia.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendū est. non enim reprehensione eget, sicut alix complures, sed sua sponte vitiosa est.

Vitiosa ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem.

Infirma ratio est, quæ non necessariò ostendit ita esse, quemadmodum expositum est: velut apud Plautum,

Næ amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile-

Hæc expositio est. Videamus quæ ratio afferatur.

-Nam ego amicum hodie meum

Concastigabo pro commerita noxia.

Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod fieri conuenit, vtile quid sit rationatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo, Amor fugiendus non est: nam ex eo verissima nascitur amicitia. aut hoc modo, Philosophia vitanda est: affert enim seculum, atque desidiam. Nā hæc rationes, nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis: velut Pacuuius,

Fortunam insanam esse, & cæcam, & brutam perhibent philosophi,
Saxique instar globosi prædicant volubilem.

Quò saxum impulerit fors, cadere fortunam autumant.

Cæcam ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet:

Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit.

Brutam, quia dignum, atque indignum nequeat internoscere.

Sunt autem alii philosophi, qui contra fortunam negent

Esse vllam, sed temeritate omnia regi. id magis

Verisimile aiunt, quod vsus re ipsa experiundo edocet:

Velut Orestes modò fuit rex, modò mendicus factus est:

Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortunam obtigit.

Nā hinc Pacuuius infirma ratione vtitur, cum ait, verius esse temeritate, quam fortuna res regi. nam vtraque opinione philosophorū fieri potuit, vt is, qui rex fuisset, men-

73 dicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est hominibus auaritia, iccirco quod homines magnis & multis incommodis conflantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hinc aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subiicit expositionis, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item vtile est amicos veros habere: habes enim quibus cum iocari possis. nam in huiusmodi rationibus non vniuersali, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari: vt facit Pacuuius, qui eadem affert rationem quare cæca, eandem quare bruta fortuna dicatur. In confirmatione rationis multa &

74 vitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt vitia, proptereaque diligentius consideranda sunt, quod accurata confirmatio rationis totam vehementissime comprobatur argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater:

Nam, si improbum Threspontem existimaueras,

Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,

Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria:

Si probus est, bene locaui: sin est improbus,

Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

75 Nam si improbum Threspontem existimaueras,

Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum,

Erraui, post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandū. Itē vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo vnius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniã paller, ægro tasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nā hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoque similia concurrant: quod si cõcurrerint, non nihil huiusmodi signa adaugent suspicionē. Itē vitiosum est, cum vel in alium, vel in eū ipsum, qui dicit id, quod in aduersariū dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt, qui vxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionē, hoc modo: Iracundia inducitur peccauit, aut adolescentia, aut amore. huiusmodi enim deprecationes si probantur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in cõtrouersia est, hoc modo: Eho tu, dii, quibus est potestas, motus superum, atque inferum, Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exēplo vsus Threspontē Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod iam quasi sero, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In mētē mihi si venisset Quirites, non cõmissem vt hunc in locum res veniret. nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit.

Item vitiosum est, cum id quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tergatur defensione, hoc modo:

77 Cum te expetebant omnes, florentissimo

Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo solu' vt restituam paro.

Item vitiosum est, quod aliā in partē, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, vt si quis potens ac factiosus in concione dixerit, Satius est vti regibus, quam malis legibus. nam & hoc, tametsi rei augēdæ causa potest sine malitia dici, tamē propter potentia eius, qui dicit, nō dicitur sine atroci suspicione. Itē vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus vti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam nullā esse, nisi quæ ex pulsatione, aut conuitio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliā rem trāfferri possunt. vt si quis dicat, quadruplator, vt breuiter describam, capitalis est: est enim improbus, & pestifer ciuis. nā nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam sicarii, aut proditoris attulit definitionē. Item vitiosum est, pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est. vt si quis quem furci arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarū, fraudulentum: ei rei testimonium esse quod sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, cōtrouersiam controuersia dissoluere: hoc modo, Non conuenit Cēsores istum vobis satisfacere, ex eo quod ait, se non potuisse adesse ita vt iuratus fuerat: quod si ad exercitū non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili cōtrouersia posita, exempli loco profertur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, si intelligas:

Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit,

Iubet, potiri si studeamus Pergamo.

Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui

Fraternis armis, mihi que adiudicari,

Vel quod propinquus, vel quod virtute æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Qua causa accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.

Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?

Sin inuerecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Nō incōmoda ratione videtur sibi ostēdisse quare nō accusaret. quid quod postea ait: Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum qui audiunt: si aut partes quibus illi student, aut homines quos illi charos habent, lædantur: aut aliquo huiusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res confirmare quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: inque huiusmodi vitio consyderandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata, in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuersia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientia rationem, & virtutis vtilitatem consumitur. Item consyderandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consulto multi ab reo faciunt angustiis causa coacti. Vti si quis cum accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpe numero se apud exercitum donatū esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus, eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia qui in eo studiosi sunt: veluti qui Rhetoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandam vitam.

Item vitiosum est, ex eo quod perperam factum esse cōstat, putare ostendi à quo ho-

mine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore praditum, corpore decoloratum fuisse cōstat. ergo veneno necatus est. Deinde, si sit vsque adeo in eo occupatus, vt multi faciunt, venenum datum, vitio non mediocri confictetur. non enim factumne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de re altera mentionem nō facere, aut negligētius disputare: vt si comparatur, vtrum satius sit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ cōmoda sint, in altera re curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depreffa prætereat: aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putari, alteram rem vituperari, cum alteram laudes: quod genus, si quæritur, vtris maior honor habendus sit, Albensibus, an Vegentinis, quod Reipub. & populo Rom. profuerunt: & is qui dicat, alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. fieri enim potest, vt cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine, & vocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem cōsuetudo optime potest iudicare. velut Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur: idem posteriori immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat, propter nominum commutationem. nam non exules, sed vi eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in cōtrouersia, quo illi nomine appellarentur à populo Rom. aut perinde quasi nō omnes, quibus aqua & igni interdictum est, exules appellētur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligimus vitiosum esse intendere, controuersiam propter nominum commutationem.

Q V O N I A M exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæteris quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumentationem: quæ sint his rebus vitia, consyderemus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis: aut sibi ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, vt reprehendatur: aut si improbum, vt non sit imitandum: aut maius, aut minus, quam res postulabit. Res iudicata vitiose proferetur, si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuersia non est: aut si improba, aut eiusmodi, vt aut plures, aut magis idoneæ res iudicæ ab aduersariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod aduersarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: Vt si quis, quem arguat hominem occidisse: & antè, quam satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quam hominem occidere. non enim vtrum indignū sit, an non, sed factumne sit quæritur.

Complexio vitiosa est, quæ non vt quicquam primum dictum est, complectitur: & quæ non breuiter concludit: & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, vt intelligatur, quid propositum in argumentatione sit: quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

C O N C L V S I O N E S, quæ apud Græcos *ἑπιλογαί* nominantur, tripartitæ sunt. nā constant ex enumeratione, amplificatione, & cōmiseratione. Quatuor locis vti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus, & commoneamus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter: vt renouetur, non redintegretur oratio: & ordine, quicquid erit dictum, referamus: vt auditor, si memoria mandauerit, ad id quod ipse meminerit, reducatur. In qua curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse, artificii significandi, aut ingenii venditandi, vel memoria ostendendæ causa. quapropter initium enumerationis est à diuisione sumendum. deinde

ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione. Amplificatio, est res quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissime sumuntur, ad augendi criminis causa. Primus locus sumitur ab autoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, Senatui. item maxime quomodo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: vtrum ad omnes, quod atrocissimum est: an ad superiores (quod genus hi sunt, à quibus autoritatis locus communis sumitur) an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percontamur quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculis aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium corrigere possit. quo in loco non incommodum erit vti cæterarum rerum comparatione, vt ostendamus alias res posse aut verustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiuuato futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consilio factum, & dicemus voluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum: quo maturius & atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, maius esse maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum lædere: quod alterum propter egestatē, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, vt agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque in incommodis simus comparatione. si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subiiciemus. si quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessariis casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus: & simul ostendemus, illorum nos sollicitudine, & miseria, non nostris incommodis dolere. si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios vsi sumus, aperiemus. si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem breuem esse oportet. nihil enim lachryma citius arefcit. Ferè locos obscurissimos totius artificii tractauimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic sit. reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, vt conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuæque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum hæc futura satis scio: te enim non ignoro. sed nos deinceps ad cætera præcepta trāseamus, vt (quod libentissime facimus) tuæ voluntati rectissime morem geramus.

AD OMNEM iudicalem causam quemadmodum conueniret inuentione rerum accommodari, satis abundanter, vt arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas, in hunc librum transtulimus: vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum persolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus: dispositione, pronuntiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro describere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, nequid tibi rhetoriæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere, nequid impedire, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac vt attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

DELIBERATIONES partim sunt huiusmodi, vt queratur, vtrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, vt quid potissimum faciendum, consideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potissimum, hoc pacto: Vt si Annibal consultet, cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: vt si deliberet Senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non. partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem, & consultationem: vt si deliberet Senatus, bello Italico soluatne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Consulem fieri. partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: vt si deliberet Senatus, bello Italico sociis ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis oratio ad ipsam rem accommodabitur: in quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda.

Omnes deliberationes eorum qui sententiam dicent, finem sibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eo totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur: tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum alterum separatim, aut vtrunque sumemus coniunctim. Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturaciones, mētitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquimur, si quando de re militari, aut de administratione Reipublicæ scribere velimus. Honestas res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & officio fit: id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum, & malorum. Dicitur item prudentia scientia cuiusdam artificii. Item appellatur prudentia multarum rerum memoria, & vsus complurium negotiorum. Iustitia est æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeffio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtetur in dicendo, si comoda cum incommodis conferemus: cum alterum sequi, alterum vitare cohortabimur: aut si qua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquam disciplinabilem scientiam poterimus habere: & quomodo, aut qua quidque ratione fieri oporteat ostendemus.

Aut si suadebimus quippiam, cuius rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato persuadere poterimus. Iustitiæ partibus vtetur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus, vlcisci male

meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conseruandā: si leges & mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere: si societates atq; amicitias studiose dicemus coli conuenire: si quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religiose colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec similitate à via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus æquabile ius statui cōuenire. His atque huiusmodi partibus iustitiæ, siquam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, iustam esse ostendemus: contrariis, iniustam. ita fiet vt eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendū simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus res magnas, & excelsas sequi, & appeti oportere: & item res humiles, & indignas viris fortibus. viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi vt ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiam partibus vtetur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similitumque rerum vituperabimus: si vnamquamque rem certo naturæ termino definiemus: si denique quid cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum vnicuique rei statuemus. Huiusmodi partes sunt virtutis amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortabimur, vt hæc attenuentur, quæ supra demonstraui. nam nemo erit qui censeat à virtute recedendum: verum aut res huiusmodi non dicatur esse, vt virtutem possimus egregiam experiri: aut in contrariis potius rebus, quàm in his virtus constare ostendatur. Item, si quo pacto poterimus, quam is, qui cōtra dicit, iustitiam vocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam, ac prauam libertatem. Quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinē nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod conficit honestam, & præsentem, & consequentem cōmemorationem. hoc nos eodē recto separauimus, non quod hæc quatuor partes, quæ subiiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis cōmemorationem dare non soleat. sed quoniam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandū est hoc ab illo. neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cū igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut aliquibus sociis, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisque nostris. Cū huiusmodi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est vtilitas: & ea diuiditur in rationem tutam, atque honestam. si vtrunque poterimus ostendere, vtrunque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse. Sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione vtetur in vim, & cōsiliū. Nam quod in docendo rei dilucidandæ causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius cōsiliū appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuisione vtetur: si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione vtetur locis, quos antè ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosæ tractandæ ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, vt in consultatione alteri ab tuta ratione,

100 alteri ab honesta sententia sit: vt in deliberatione eorū, qui à Pœnis circumfessi deliberant quid agant. qui tutam rationem sequi suadebit, his locis vtetur: Nullam rem vtiliorem esse incolumitate: virtutibus vti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem esse auxilio iis, qui se incōsulto in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis vtetur: Virtutem nullo tempore relinquendam: vel dolorem, si is timeatur: vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia leuiorem esse: considerare, quæ sit turpitudine consecutura. at non immortalitatem, neque æternam incolumitatem cōsequi: nec esse exploratum illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel vltro ad mortem proficisci, esse præclarum: fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere: eum tute viuere, qui honeste viuat, non qui in præsentia incolumis sit: & eum, qui turpiter viuat, incolumem in perpetuū esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his, & iudicialibus causis vti solemus, nisi quod his maxime conducit, quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

101 QVONIAM hæc causa diuiditur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio cōparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda, aut aduersa accidere possunt: vt genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, ciuitates, amicitia, & quæ huiusmodi sunt, & ea quæ his sunt contraria.

102 Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: vt velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ cōtraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio & cogitatione nostra constant: vt prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, confutatioq; nobis. In huiusmodi igitur causa principium sumetur aut à nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audiēt, persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi virtutis sit, vt omnes commemorare debeant velle, quod rectum sit: aut ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati sumus: aut studio, quod vtile putemus esse, ab omnibus vnicam malitiam, atque nequitiam cognosci: aut quod placeat ostēdi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius persona de quo loquemur, si laudabimus, vereri nos dicemus, vt illius facta verbis consequi non possimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea quæ videbimus contraria paucis verbis commutatis dici posse, dicemus: vt paulo supra exempli causa demonstratum est.

103 Ab auditorum persona, si laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, vt talem virum velint cognoscere, petemus. quoniam in eodē virtutis studio sint, apud quos laudemus, atque ille qui laudatus fuerit, sperare nos facile iis, quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio, quoniam norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos: quod si ignorent, petemus vt cognoscant, vt malitiam vitare possint, quoniam dissimiles sunt, qui audiunt, atque ille qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse quid potissimū laudemus: vereri nos, ne cū multa dixerimus, plura prætereamus: & quæ similes sententias habebunt, quibus sententiis contraria sumuntur à vituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas antè commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ necessario consequatur. sed, si qua inciderit, cū aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hac vtetur: primo exponemus quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. deinde, vt quæque, quoue tempore res erit gesta, ordine dicemus, vt quid

quàmque tute cautèque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia: deinde comoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinè hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus sit, si bono genere, parem, aut excellentiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in maiorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude: bene & honeste in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse. in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis comoda. A natura in laude, si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam, non quemadmodum cæteris detrimento, atque dedecori. si vires, atque velocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, & industriis dicemus comparata. si valetudo, ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis comoda, his male usum dicemus, quæ casu & fortuna tanquam quilibet gladiator habuerit. si non erunt, præter formam omnia ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi virtutes, aut vitia, quæ fuerint, considerabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit: & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiarum, quæ inimicitiarum, & quid fortiter in inimicitias gerendis fecerit, cuius causa suscepit inimicitias: qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In diuitiis qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res in quibus animus hominis maxime consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: vt si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus. Si vituperabimus, aliud iniuste, aliud ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factum esse dicamus. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita diuisio laudis, & vituperationis, si illud etiam assumpsimus, non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, propterea quod sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter incidunt, vt non sint necessariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus vtetur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breuis amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eò quod raro accidat in vita, negligentius considerandum est. neque enim id, quod potest accidere, vt faciendum sit aliquando, non oportet vellè quàm accommodatissime posse facere. Et si separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere causæ non nihil industriæ conferendum putauimus. Nunc absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolitata, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

QVONIAM dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quidque loco pronuntietur: videndum est cuiusmodi rationem in disponendo nos habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo: vnum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus: hoc est, vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Itè ex institutione artis non modo totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus: id est expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem,

complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: vna per orationes, altera per argumentationes ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: vt si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione vtamur, deinde narratione: aut siquam huiusmodi permutationem ordinis faciamus, quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusæ videbuntur, atque animi defatigati ab aduersariis multitudine verborum, commode poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, si commodum erit, quod non semper necesse est, ad principii sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, vt nemo æquo animo principium possit audire, à narratione cum incæperimus, ad principii sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium sæpe vti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentationes in primis, & postremis causæ partibus collocare: mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. Nam statim re narrata expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit: quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriam mandatur, vtile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam instructio militum facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit victoriæ.

PRONUNTIATIONEM multi maxime oratori vtilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum valere. nos quidè vnâ eam de quinque rebus plurimè posse non facile dixerimus: nec egregie magnam esse vtilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria sine pronuntiatione, non plus quàm sine his rebus pronuntiatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix putarunt posse de voce, & vultu, gestu, dilucide scribi, cum hæc res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Diuiditur igitur pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis est ea, quæ suum quendam possidet habitum, ratione & industria comparatum. Ea diuiditur in tres partes: magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinè vocis maxime comparat natura, non nihil hanc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, vt eam torquere pro nostro commodo possimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil nos attinet commonere, nisi vt ab iis, qui non inscii sunt eius artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur quam maxime poterimus in dicendo vocem conseruare, si quam maxime sedata & depressa voce principia dicemus. nam læditur arteria, si antè quàm leni voce bene permulsa est, acri clamore compleatur. Et interuallis longioribus vt conueniet: recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem obmittere, & ad sermonem

transire oportet (Commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus) & acutas vocis exclamationes vitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor est vocis, consumitur vno clamore vniuersus. & vno spiritu continenter multa dicere, in extrema conuenit oratione: fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur: & vox, quæ varie tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem, atque constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam, quæ diximus ad vocem cōseruandam prodesse, eadem attinent ad suauitatē pronuntiationis: ut quod nostræ voci prodest, idem voluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem vocis sedata vox in principio. quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? Interualla vocem confirmant: eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat vocem continui clamoris remissio: & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem: habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione cōtinens vox remedio est voci. quid hæc eadem, nonne animum vehementissime calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronuntiationis suauitati profunt, de vtraque res simul erit in præsentia dictū: de firmitudine, quæ visa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera suo loco paulò post dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est: eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo, est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor: dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas, est oratio cum aliqua grauitate, & vocis remissione. Demonstratio, est oratio quæ docet remissa voce quomodo quid fieri potuerit, aut nō potuerit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ac gestarum expositio. Iocatio, est oratio quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens cum raris & breuibus interuallis acris vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificas, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio, est oratio quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diuisa est, & hæc ipsæ partes sunt in octo partes alias distributæ: harū octo partiū, quæ cuiusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo, cum est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce uti conueniet: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus oportet uti: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inferere, atque interfecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est: ut quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus ostendere factū, celeriuscule dicemus: at aliud otiose retardabimus. deinde modo acriter, tum clementer, mœste, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, ut omnium personarum sensus, atque

animos voce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda voce, cum parua significatione risus, sine vlla suspitione nimix cachinnationis, leniter oportebit a sermone serio torquere ad liberalem iocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocē ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: & quantum spatii per singulas exclamationes sumpserimus, tantū inter singula interualla spatii consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur voce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatiis, magnis cōmutationibus. De figura vocis satis dictum est, nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus, est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse. In gestu nec venustatem, conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in vestigio, leui dextræ motu loqui oportebit: hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, ut quamproxime tum vultum admoueamus ad auditores, siquam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulò antè demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem significare sine cōmutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acris aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionē, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplatione, acris & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationē, paulo tardiore & consideratiore gestu conueniet uti: similibus cæteris rebus atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per cōquestionem, sœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mœsto & cōturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc cōfusus sum posse fieri, ut de his rebus satis cōmode scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam, propterea quod hinc admonere volumus quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen scire oportet, pronuntiationem bonā id perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inuētorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

MEMORIA vtrum habeat quiddam artificii, an omnis à natura proficiatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constat in hac re multum valere artem & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, alias ostendemus: in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: vna naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quæ confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam: ars porro naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, sicui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in cæ-

teris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare & illis qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, quod tute paulò post poteris intelligere. quod si illi freti ingenio, nostra præceptione non indigeret, tamen iusta causa daretur, quare iis qui minus ingenii habent, adiumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Cõstat igitur artificiosa memoria locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, insignite aut natura, aut manu sunt absoluti, vt eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus: vt ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædã, & notæ, & simulachra eius rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam si volumus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui *μνημονικῶς* didicerunt, possunt quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ, aut chartæ simillimi sunt: imagines, literis: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio, lectio. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, vt in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo fecius quoto quoque loco licebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel ab media parte imagines sequi, ea quæ mandata locis erunt, edere & proferre possimus. Nam vt si ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra interfit, vtrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus. item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt in quamlibet partem, quoto quoque loco licebit, imaginibus commoniti dicere possimus id quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos cõparare: & locos quos sumpserimus, egregiè cõmoditèrque notare oportebit, vt perpetuo nobis hæreere possint. Nam imagines, sicut literæ delètur: vbi nihil illis vtitur, loci tanquam cera remanere debent. Et ne fortè in numero locorum falli possimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomè fit Decimo: deinde facile erit similes notas quinto quoque loco collocare. Item commodius est in derelicta, quam in celebri regione locos comparare: propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat & infirmat imaginum notas: solitudo conseruat integras simulachrorum figuras. Præterea dissimiles forma, atque natura loci comparandi sunt, vt distinctè interlucere possint. nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, & ignorabit quid quoque loco collocavit: & magnitudine modica mediocres locos habere oportet. nã & præter modum ampliagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet esse, ferè paulo plus aut minus pedum tricentum. nam vt aspectus, ita cogitatio minus valet, siue nimis procul remoueris, siue vehementer prope admoueris id quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quanuis multos & idoneos locos comparare: tamen, si quis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat, quam volet multos licebit. Cogitatio enim, quanuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est, nunc ad imaginum rationem

transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent: vnæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summam ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum vnus cuiusque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe vna nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Vt si accusator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hæreditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & cõscios esse. Si hoc primum, vt ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volumus, in primo loco rei totius imaginem cõformabimus: ægrotum in lecto cubantem faciemus, ipsum illum de quo agetur, si formam eius detinebimus: si eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, vt cito in mētem venire possit: & reum ad lectum eius adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hæreditatis, & veneno necati memoriã habere poterimus. Item deinceps cætèra crimina ex ordine in locis ponemus: & quotiescunque rem meminisse volumus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione vtetur, facile ea quæ volumus, memoria consequemur. Cum verborum similitudines imaginibus exprimere volumus, plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit: iam domuitionem regis Atridæ parant. in loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à regibus Martiis loris cædatur. Hoc erit, iam domuitionem reges. In altero loco AEsopum, & Cimbrum subornare vagantem Iphigeniam ad Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exuscitauerimus hac notatione: vt versu posito, ipsi nobiscum primum transeamus bis aut ter eum versum: deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina: nam vtraque altera separata minus erit firma: ita tamen vt multo plus in doctrina, atque arte præsidii sit. quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne cum ab instituto nostro recessissemus, minus cõmode seruetur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc quoniam solet accidere, vt imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint: partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa vtrunque fiat, consyderandum est: vt cognita causa quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus paruas, vsitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quod nulla nisi noua, aut admirabili re commouetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. Item que quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiscimur plerunque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sæpe: ne hoc alia de causa potest accidere, nisi quod vsitata res facilè memoria elabuntur, insignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt: & solis eclipses magis mirantur, quam lunæ, quoniam hæc crebriores sunt. Docet ergo, se natura vulgari, & vsitata re non exuscitari, nouitate vero, & insigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam: & quod ea desiderat, inueniat: quod ostendit, sequatur. Nihil est enim quod aut natura extremum inuenierit, aut doctrina primum, sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus in memoria manere diutissime potest: id accidet, si quam maxime notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, vt si coronis, aut veste purpurea, quò nobis notior sit si-

reges
Regibus

militudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus: nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus, nam quas res veras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renouandarum causa celeriter animo percurramus. Scio plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent: uti qui eas ediscere vellent, paratas haberet, nequid in quærendo confunderent operæ: quorum rationem aliquot de causis improbamus. Primum, quod in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia modo aliud, modo aliud nos verbum meminisse oportebit: deinde, cur volumus ab industria quenquam remouere, ut nequid ipse quærat, cum nos illi omnia parata quæsitæque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur, nam ut sæpe formam siquam similem cuiquam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quod alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint, ex parum videantur insignes aliis. Quare sibi quenque suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, & vnum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli causa subiicere, quod res possit esse dilucidior. ut cum de procæmiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille procæmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte verborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quod & vtiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus: sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine, sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis: tum vero in *μνημονικῆς* minimum valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur, quam plurimos locos ut habeas, & quam maxime ad præcepta accommodatos, curare debbis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, sicut à cæteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. Quare cum sit vtile facile meminisse, non te fallit, quod tantopere vtile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare vtilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia: ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus, quam res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partem in animo frequentato, & quod maxime necesse est, exercitatione confirma.

R H E T O R I C O R V M A D C. H E R E N N I V M L I B E R I I I I .

Q V O N I A M in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis vsi sumus, & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessario faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem,

neque præter relicti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita uti instituemus, persoluemus. Sed facilius nostra ratione intelliges, si prius quid illi dicant cognoueris. Cō pluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, vniuscuiusque generis ab oratore, aut poeta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia comotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed etiam ipsos videri velle artificiose gignere exempla: hoc est inquirunt, ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor imprimis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum, aut a Græcho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinet. id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Nonne igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio, domestico testimonio pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? ut enim testimonium, sic exemplum rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi: ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est aut se omnibus antepoant, & sua maxime probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus antepoant, intolerabili arrogantia sunt: si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putet præstare, non possunt dicere quare sibi illos antepoant. Quid igitur ipsa autoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit: immo erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est, posse imitando Græchi aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum summum est artificium, res varias & dispares in tot poematibus & orationibus sparsas, & vage disiectas, ita diligenter eligere, ut vnumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subiicere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus. nunc vero sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui cum non summe teneat artem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt quare commoti probent, quod scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit id, quod eos maxime delectet. Artis qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos autoritate sua commouent, quam veritate disputationis. Illud enim veremur, necui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea steterint ii, qui & inuectores huius artificii fuerunt, & vetustate iam satis omnibus probati sunt, quod si illorum autoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis de modestia dicitur, videamus, ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad olympicum venerit cursum, & steterit ut mittatur, impudentes illos dicat esse, qui currere coeperint, ipse intra carcerem stet, & narret aliis, quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyoniis cursitarint: sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo quod est artificii, elaborant, aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium rhetoricæ artis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa re sint impudentes.

Quid enim tibi vis, aliquis inquiet, artē tuā scribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis: vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorū volumina prehenderint antiqui oratores, & poeta, & suum quisque de libris suis tulerit: nihil istis, quod suum velint, relinquetur. At exempla, quoniā testimoniorum similia sunt, item conuenit, vt testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur. hinc nō confirmandi, neque testificādi causa, sed demonstrandi. Nō enim, cum dicimus esse exornationem, quæ verbi causa constet ex similiter definitibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quod possumus, & debemus, testimoniū collocamus, sed exemplū. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplo demonstratur id, quod dicimus, cuiusmodi sit: Testimonio, esse illud ita, vt nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cū re conuenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? Quia pollicentur artē se scribere, & exempla proferūt ab iis plerunque, qui artē nescierunt. tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte: Cōtrāque faciunt, quā polliceri videntur. nam cū scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cū vero scribunt, ostendunt nobis quid alii excogitarint. At hoc ipsum est difficile, inquirunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile: vtrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarū. sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non cōtinuo gloriemini: nisi fortē etiā, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripseritis, gloriosum putaretis. sin autē istud artificium egregium dicitis: videte, ne infueti rerum maiorum videamini, si vos parua res, sicuti magna, delectat. Nam isto modo eligere rudis quidē nemo potest: sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præfertim, omnia videre poterit quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita vt si de tragœdiis Ennii velis sentētias eligere, aut de Pacuianis periodos: sed quia planē rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis: propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item si cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erras: propterea quod isto signo videmus te non nihil eius scire, aliis signis te scire multa intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta: multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. qui enim scribit artificiose, ab aliis commode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipse commode scribet. & si est maxime artificiosum, alio tempore vtantur ea facultate, non tum, cū parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo in eo vim artificii consumant, vt ipsi ab aliis potius eligendi, quā aliorum boni electores existimentur. Contra ea quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis vti oportere, satis est dictum. nunc quæ separatim dici possint, cōsideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quod alienis vtantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quod à multis exempla sumant. sed de eo, quod postea diximus, antē videamus. Si concederem aliena oportere assumere exempla, vincerem vnus oportere. Primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exēpla, vel poetam, vel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde interest magni eius qui discere vult, vtrum vnum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes vnum cōsistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit: ipsis enim contentus erit. nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes vnum reperire non potuerit. Alatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso,

Antonio, cæterisque: item sumptis aliis à poetis, & historiarū scriptoribus, necesse erit eum qui discet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuisse sumi. Quare si vnus alicuius esse similem satis habebit, omnia quæ omnes habuerint, solū habere se posse diffidet. ergo inutile est ei qui discere vult, nō putare vnū omnia posse. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, si ab vno exempla sumpsissent. nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse vnum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniam neque sua protulerunt, neque vnus alicuius, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poetis exempla sumpserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non malē vtatur hoc adiumento, quod vnus omnis artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horū rationē, qui omnino improbent artē, id non ridiculū est, ipsum scriptorē artis suo iudicio cōprobare: Ergo ab vno sumēda fuisse docuimus exēpla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumēda nō fuisse: primū omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplū, de eius artificio debet esse, non, vt si quis purpuram, aut aliud quippiam vēdens, dicat, Sume à me: sed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quod ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quærrent aliud mercis, acervos se dicant tritici habere, & eorū exemplū pugno non habeāt quod ostendant, si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere veller, ipse à vicinis cū testa ambulans, carbunculos corrogaret, nō ridiculum videretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non videntur sibi ridicule facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quā maxime loquatur, neque habeat quo sitim sedet, nō irrideatur: Isti, cum non modò dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculū, si cū id polliceantur aliis, arefcant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, vt Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coram magistrū facientē videbat, cæterorū opera, vel sua spōte cōsiderare poterat. Isti credūt eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse cōmodius. Præterea, nec possunt quidē ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tā esse accommodata ad artē, quā propria, propterea quod in dicendo leuiter vnusquisque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. In præcipiēdo, expresse conscripta ponere oportet exēpla, vt in artis formā conuenire possint: & post in dicēdo, ne possit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiā, vt magis ars cognoscatur, suis exēplis melius est vti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerū Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à cōsuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earū rerum nomina non poterāt esse vsitata. Ergo hæc asperiora primo videātur necesse est, idque fiet rei, nō nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exēplis. hæc aliena si posuissemus, factū esset, vt quod cōmodius esset in hoc libro, id nostrum nō esset: quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hæc quoque incōmoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionē Græcorū probassemus, exēplorū rationē secuti nō sumus. Nūc tēpus postulat, vt ad elocutionis præcepta trāscamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primū dicemus, quibus in generibus semper omnis oratorica elocutio debeat esse. Deinde ostēdemus quas res sepe habere debeat.

SUNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nō vitiosa cōsumitur: vnā grauem, alterā mediocrem, tertiā extenuatā vocamus. Grauis est, quæ cōstat ex verborū grauium magna & ornata cōstructione. Mediocris est, quæ cōstat ex humiliore, neque tamē ex infima & peruulgatissima verborū dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsque ad vsitatissimā puri cōsuetudinē sermonis:

In graui figura cōsumetur oratio, si quæ cuiusq; rei poterūt ornatissima verba reperiri, siue propria, siue trāslata, siue extranea, ad vnamquāq; rem accōmodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & cōmiseratione tractantur, eligētur: & si exornationes sententiarū, aut verborū, quæ grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplū: Nam quis est vestrū, Iudices, qui satis idoneā possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit: quod maleficiū cum hoc scelere cōparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri: In iis, qui violassent ingenuā, matrem familias cōstuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculētissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt: Atq; in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris, qui sunt affines, vno consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O' feros animos! O' crudeles cogitationes! O' derelictos ab humanitate homines! quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerūt: quo pacto hostes reuulsis maiorū sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatē: quomodo deūm spoliatis templis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in seruitutem, matribus familias, & ingenuis sub hostilē libidinem subiectis, vrbs acerbissimo cōcidat incendio cōflagrata: qui se non putant id quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserādū scelerati viderint cinerē? Nequeo verbis consequi, Iudices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei nō indigetis. Vester enim vos animus amātissimus reip. facile edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prode, præcipitē perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostiū dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, vt antè dixi, aliquantulū demiserimus, neq; tamē ad infimū descendimus, sic: Quibuscū bellū gerimus, Iudices, videtis: cū socii, qui pro nobis pugnare, & imperiū nostrū nobiscū simul virtute & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiā necessariorum norūt: tū vero nihilominus propter propinquitatē, & omnium rerū societatē, quid in omnibus rebus pop. Rom. posset, scire, & æstimare poterāt. Hi, cum deliberaissent nobiscum bellū gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellū suscipere conarentur: cum multo maximā sociorū partem in officio manere intelligerent, cum sibi non multitudinem militum, nō idoneos imperatores, non pecuniam publicā præsto esse viderent, nō deniq; vllam rem, quæ res pertinet ad bellū administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent: si totum certamen in vno prælio positū putarent: tamē omnibus rebus instructiores ac paratiores venirēt, nedū illud imperiū orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate cōsenserunt, cum aut armis, aut liberalitate a pop. Rom. superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani nō sua sponte conati sunt: Eo quidē minus isti facile conarentur, quo illi, quemadmodū descissent, videbāt. Nam rerū imperiti, qui vniuscuiusq; rei de rebus antè gestis exempla petere nō possunt, ii per imprudentiā facillime deducuntur in fraudē. at ii qui sciunt quid aliis acciderit, facile ex aliorum euētis suis rationibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerūt: Quis hoc credat, tantā amentiam quenquā tenuisse, vt imperium pop. Rom. tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud, nisi id quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimū, & quotidianū sermonem demissum est, hoc erit exemplū: Nam, vt forte hic in balneas venit, cœpit, postquā perfusus est, defricari. Deinde, vbi visum vt in aluē descenderet, ecce ibi iste de trāuerso, Heus, inquit adolescens, pueri tui modò me pulsauerūt, satiffacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter cōsuetudinē appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem, inquit, Sine me cōsiderare.

Tū vero iste cœpit voce clamare ista, quæ vel facile cuius rubores eiicere posset: Ita petulans es, atq; acer, vt ne ad solarium quidē idoneus, vt mihi videtur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis: Conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito eiusmodi conuitorū. Vbi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere quod de existimatione perderet, vt omnia sine famę detrimēto facere posset. Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterūt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædā, & itē alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne dum hæc genera cōsectemur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nā graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectē videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nā ita vt corporis bonā habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut prisca verbis, aut duriter aliūde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nā qui perduellionibus veditat patriā, non satis supplicii dederit, si præceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus pleriq; cum declinassent, & ab eo, quo profecti sunt, aberrauerūt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorē. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad cōfine genus eius generis, quod appellamus fluctuās, & dissolutū: eò quod sine nervis & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest cōfirmare, nec viriliter sese expedire. id est huiusmodi: Socii nostri, cum belligerare nobiscū vellēt, profectò ratiocinati essent etiā atq; etiam, quid possent facere, si quidē sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solēt enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Nō potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neq; quicquam cōprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborū attenuatione cōmode versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari. cuiusmodi est hoc: Nam ille istic ad balneas accessit: ad hūc postea dixit; Hic tuus seruus me pulsauit. postea dixit hic illi, Consyderabo. Post ille conuiciū fecit, & magis magisq; præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidē iam, & illiberalis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis cōpositam orationē. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ, si raræ disponuntur, distinctā sicuti coloribus: si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figurā in dicendo cōmutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidē cōmutentur, vt facile fatietas varietate vitetur. QVONIAM quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est: videamus nunc quas res debeat habere elocutio cōmoda & perfecta. Quæ maxime ad commodum oratoris accommodata est, tres res in se debet habere: elegantiam, compositionem, dignitatem. ELEGANTIA est, quæ facit vt vnumquodque pure & aperte dici videatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse: Solæcismus, & Barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte grammatica dilucidè discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. ea comparatur duabus rebus: vsitatis verbis, & propriis. Vsitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba sunt, aut esse possunt, de qua loquemur. COMPOSITIO, est verbo-

rū constructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitæ. ea cōseruatur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastā atque hiantem orationem reddunt, vt hoc est: Bacca æneæ amœnissimæ impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo (nam hîc nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis vti) O' Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Et hic eiusdē poetæ, Quicquam quisquam, cuiquā quod conueniat, neget. Et si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus. ea est huiusmodi: Nā cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et si non vtemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorātes, lachrymantes, obtestantes. Et si verborum transiectionē vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur. quo in vitio est Lucilius assiduus, vt hoc est in priore libro: Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Itē fugere oportet lōgam verborū continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis, reliquū operis consumēdum est in dignitate. **DIGNITAS** est, quæ reddit ornatam orationem, varietate distinguens. Hæc & in verborū, & sententiarū exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita cōtinetur perpolitio. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. **REPETITIO** est, cū continenter ab vno atq; eodē verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendū est, vobis gratia habēda, vobis res ista erit honori. Itē, Scipio Numantiā sustulit, Scipio Carthaginē deleuit, Scipio pacē peperit, Scipio ciuitatē seruauit.

Item, Tu in forum prodire, tu lucē conspicerere, tu in horum conspectū venire conaris: audes verbū facere, audes quicquā ab istis petere, audes supplicium deprecari: Quid est quod possis defendere? quid est quod audeas postulare? quid est quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandū contempsisti: nō amicos prodidisti: nō parēti manus intulisti: nō deniq; in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cum multum venustatis habet, tum grauitatis & acrimonix plurimū. Quare videtur esse adhibenda & ad exornandā, & ad augendam orationē. **CONVERSIO** est, per quā non, vt antē, primū repetimus verbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos Pop. Rom. iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Itē, Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, Resp. sublata est. Itē, C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Itē, Nā cum istos, vt absoluant te, rogas, vt peierent rogas: vt existimationem negligāt rogas: vt leges pop. Ro. tuæ libidini largiantur, rogas. **COMPLEXIO**, est quæ vtranq; complectitur exornationem, & hanc, & quā antē exposuimus: vt & repetatur idem primū verbum sapius, & crebro ad idē postremū reuertamur, hoc modo: Qui sunt qui fœdera sæpe ruperūt: Carthaginenses, qui sunt qui crudele bellum in Italia gesserunt: Carthaginenses, qui sunt qui Italiā deformauerunt: Carthaginenses, qui sunt qui sibi postulant ignosci: Carthaginenses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, Quem senatus damnarit, quem pop. Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absoluetis? **TRADUCTIO**, est quæ facit, vt cum idē verbum crebrius ponatur, nō modò non offendat animum, sed etiā concinniore orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam nō potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquā tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus: ergo inimicum sic vlcisit voluit, vt ipse sibi reperiretur inimicus. Item, Diuitias sine diuitum esse: tu verò virtutem præfer diuitiis. nam si voles diuitias cū virtute cōparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pedisequæ sint. Ex eodē genere exornationis est, cum idē verbū modo ponitur in hac, modo in al-

tera te, hoc modo: Cur eā rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Itē, Amari iucundum est, si curetur nequid in sit amari. Item, Veniā ad vos, si mihi Senatus det veniā. In his quatuor generibus exornationū, quæ adhuc propositæ sunt, fit, vt ad idē verbū nō inopia verborū redeatur sapius: sed inest festiuitas quædā, quæ facilius auribus diiudicari, quàm verbis demonstrari potest. **Cōtentio**, est cum ex cōtrariis rebus oratio cōficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadē exitus amarissimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito cum opus est, clamas: cum loqui conuenit, obmutescis. Ades, abesse vis: abes, reuertit cupis. In pace bellū quæritas, in bello pacē desyderas. In concione de virtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse. **Exclamatio**, est quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbs, aut loci, aut rei cuiuspiam cōpellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiosa Fregellæ, quàm facile scelere vestro contabulistis: vt cuius nitor vrbs Italiam nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorū reliquæ maneat. Itē, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusque petistis: tantamne ex iniquitate iudiciorū vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco vtemur, & raro, & cū rei magnitudo postulare videbitur, ad quā volumus indignationem animū auditoris adducemus. **Interrogatio** non omnis grauis est, neque concinna: sed hæc, quæ cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorū, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, vtrum animos sociorū ab repub. remouebas & alienabas, an non? & vtrum aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? **Ratiocinatio**, est per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidq; dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus vniuscuiusque propositionis explanationem. ea est huiusmodi, Maiores nostri, siquā vnius peccati mulierem dābant, simplici iudicio multorū maleficiorū conuictam putabant. Quo pacto: quoniam quam impudicam iudicabant, eā veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita: quia necesse est eam, quæ suum corpus addiderit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiā pertinere. Quid postea? quos tātōpere timeat, eos necesse est, vt quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quā magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconfyderatam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperas libido commouere potuit: cum cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in viris: idēne hoc obseruabant? Minime. Quid ita: quia viros ad vnum quodque maleficiū singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item, Bene maiores nostri hoc cōparauerunt, vt neminē regē, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? quia quā nobis facultatē fortuna dedisset, iniquū erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulò antē in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum cōtraduxit: desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria cōtendant, eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines iudicare, vt possit bellū fortitudo minuere, pacē humanitas augere. At ille si vicisset, nū idē fecisset: nō profectò tā sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talē stultitiā cōtēnere, nō imitari cōsueui. Hæc exornatio ad sermonē vehemēter accōmodata est, & animū auditoris retinet attentum,

eum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Sententia, est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat, in vita breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutē reuereri, qui semper secunda fortuna sit vsus. Item, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Itē, Egens æque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligenda, eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnā delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi: Item, Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius secuti sunt: hi simul ac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter efferuntur, hoc modo sine ratione: Errat qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse: Sapiēter cogitant, qui temporibus secundis, casus aduersos reformidant. Cum ratione hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur: propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studiis: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant: vt quibus virtutibus omnem vitam tueri possint, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi rarò conuenit, vt rei actores, non viuendi præceptores esse videamur: cum ita interponentur, multum afferent ornamentum. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam ex vita & moribus sumptam. Contrarium idem ferè est, quod contentio. Contrarium, est quod ex rebus diuersis duabus altera breuiter & facile confirmat, hoc pacto: Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item, Nam quem in amicitia perfidiosum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem fore in potestate quis speret? Et qui in sermonibus, & conuentu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mēdacio temperaturum?

Item, Quos collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterat: hi, postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu, propter breuem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer id quod opus est oratori, cōprobat contraria re: & ex eo, quod dubium non est, expedit illud quod dubium est, vt aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit. Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta, sine totius sententiæ demōstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id est vnū, quod appellatur membrum. deinde hoc excipitur oportet ab altero, Et amicū lædebas. Ex duobus membris solis, hæc exornatio potest cōstare. sed commodissima, & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, Nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula verba interuallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduersarios perterruisti. Itē, Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris vehementiam hoc interest: quod illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachii, & cōtorsione dexteræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus consauciari videtur. Cōtinuatio, est densa & continens frequentatio verborum, cum absolute sen-

tentiarum. ea vtentur commodissime tripartito: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmitus in virtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationē. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, vt infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequētibus efferat verbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiusmodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se mēbra orationis, de quibus antè diximus, quæ constat ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet (nam id quidem puerile est) sed tantum affert vsus, & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par membrū superiori referre possimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graueis casus administrabat. Item, Illi fortuna foelicitatem dedit, huic industria virtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, vt non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si vna, aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si cum in altero plures sunt, in altero lōgior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt: vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem cōstructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem foelicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapiētia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cum ita viuunt, neminè præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cum tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, Audaçter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorū alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conueniunt: & ea re, qui his bene vtuntur, plerunque simul ea collocant in iisdem partibus orationis.

Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba quæ casus habent, ad casus similes, & illa quæ non habent, ad similes exitus veniunt. Annominatio est, cum ad idem verbum, & idem nomen acceditur, commutatione vel additione vnus literæ aut literarum, aut syllabæ aut syllabarum: aut ad res dissimileis similia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur: attenuatione, aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic, qui se magnifice iactat atque ostentat, venit à te ante quàm Romam venit. Ex contrario, sic: Hic quos homines alea vicit, eos ferro statim vincit. Productione eiusdem literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si leones tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte, Iudices, vtrum homini nauo, an vano credere malitis. Itē, Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum breui cōmutatione, aut productione, aut transiectione, aut aliquo huiusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus vnum est huiusmodi: Quid veniam, qui sum, quare

veniam, quem infimulem, cui profim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hęc est in quibusdam verbis quædam similitudo nõ tam affectanda, quàm illæ superiores: sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam Quirites, ne omnino Patres conscripti, circumscripti putentur. Hęc annominatio magis accedit ad similitudinem, quàm superior, sed minus quàm illæ superiores: propterea quod non solum additæ, sed vno tempore demptæ quoque literæ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut vnius, aut plurium nominum. vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes à pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ sunt. Alexandrum omnes maxime meruerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Variè hęc vnum nomen in commutatione casuum volutum est. Plura nomina casibus commutatis hoc modo facient annominationem: Tiberium Gracchum Remp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum Reip. amatissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, malorum perfidia per scelus vita priuauit. Tuus o Druse sanguis domesticos parietes, & vultu parentis asperfit. Sulpitio, cui paulo antè omnia concedebant, eum breui spatio non modo viuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hęc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in similitudine cadentibus, alterum in similitudine definitibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quod non hęc reperiri posse videntur sine elaboratione, & operæ consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoque in eiusmodi oratione auditor: propterea quod est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, cito satiata afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quomodo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita, si raro has interferemus exornationes, & in causa tota varie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subiectio est, cum interrogamus aduersarios: aut quærimus ipsi quid ab illis, aut quid contra nos dici possit. deinde subiicimus id quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur vnde iste tam pecuniosus sit factus. amplum patrimonium relictum est: at patris bona venierunt. hæreditas aliqua obuenerit: non potest dici: sed etiam à necessariis omnibus exhæredatus est. præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit: nõ modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponfione vincit. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis: aut isti domi nascitur aurum: aut vnde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe, Iudices, animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. Nam vtrum ad patris eius virtutem confugiet: at eum vos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur antiquam vitam alicubi honestè tractatam: at hęc quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri: at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet: at nemo est qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti: non: nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es: at ne scriptas quidem iudicasti. Cum ipse te veteris amicitia commoueret, commotus es: at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid: cum

tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es: at eorum patrem crudelissime sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimoniae, & grauitatis in hac exornatione, propterea quod cum quæsitum est quid oporteat, subiicitur id non esse factum. quare facillime fit, vt ex his augeatur indignitas negotii. Ex eodè genere, vt ad nostram quoque personam referamus subiicitionem, sic: Nam quid me facere conueniret, cum à tanta multitudine Gallorum circumfederer: an dimicarem: at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris: at neque subsidium, quod expectarem, habebamus: neque erat, quo vitam produceremus. Castra relinquerem: at obsidebamur. Vitam militum neglexerem: at eos videbar ea accepisse conditione, vt quoad possem, incolumes patriæ, & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem: at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiicitiones, vt ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciendum fuisse. Gradatio, est in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt vobis molestum non est: Item, Non sensi hoc, & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probavi. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiata, Spartiata superauere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt: qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporem superioris cuiusque crebra repetitio verbi, quæ propria est huius exornationis. Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolutè, hoc modo: Maiestas Reipub. est, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo quod diligentia est accurata conseruatio suorum: auaritia, iniuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quod fortitudo est contemptio laboris, & periculi, cum ratione vtilitatis, & compensatione commodorum: temeritas, est cum inconsiderata laborum perfectione gladiatoria periculorum susceptio. Hęc ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuisse dici videatur: neque lucidius potuisse dici putetur. Transitio vocatur, quæ cum ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis nunc in parentes qualis extiterit, considerate. Itē, Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est: & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quod si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo, hoc facile perfici posset. Item, Nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriā appellè, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit: O virtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunque, atque adeo insectaris! Comouetur hoc genere animus auditoris. res enim comuni verbo elata tantummodo dicta videtur: ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Nū igitur satius esset, dicit aliquis, ab initio (præsertim cum scribas) ad optimū & electissimum verbum deuenire: Est cum nõ est satius, si commutatio verbi id erit demonstrata, eiusmodi rem esse, vt cum eam comuni verbo appellaris, leuius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorè rem facias. Quod si con-

tinuò venisses ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animaduersa esset. Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantia addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo, & illud prætereo, quod rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde quod iniuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto: horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item, Nô dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occulte admonuisse prodest: aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi, vt vtilius sit occulte fecisse suspicionem, quam huiusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. Disiunctio est, cum eorû, de quibus dicimus, aut vtrunque, aut vnumquodque certo concluditur verbo, sic: Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginè sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliata sunt: nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit: nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. Hic vtrunque, & in superiore exemplo vnamquamque rem certo verbo cõcludi videmus. Coniunctio, est cum interpositione verbi & superiores orationis partes cõprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Adiunctio, est cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: Aut morbo, aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disiunctio est apposita. quare rarius vtemur ea, ne satietatè pariat. Breuitatem parit coniunctio. quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio, est cum ratione amplificationis, aut cõmiserationis, eiusdem vnus, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item, Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patriæ, proditor inquam patriæ venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario causæ, quasi aliquod telum sæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio, est quæ non iterans idem redintegrat verbum: sed id commutat quod positum est, alio verbo quod idem valeat, hoc modo: Rempub. radicatus euertisti: ciuitatem funditus deiecisti. Item, Patrem nefarie verberasti: parenti manus scelerate intulisti. Necessè est eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiptione ita efferuntur, vt à priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet, vt viuas: non viuere, vt edas. Item, Ea re poemata non facio: quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item, Si poema, loquens pictura est: pictura, tacitum poema debet esse. Item, Quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest dici quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione verba quoque conuertantur. Plura hîc subiecimus exempla, vt quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset: vt cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permissio est, cum ostendimus in dicendo, nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius voluntati, sic: Quoniam omnibus ereptis, solum mihi superest animus, & corpus, hæc

ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis, & vestræ cõdonò potestati. Vos me, quo pacto vobis videtur, vtamini atque abutamini licebit impune: in me quicquid libet statuite, dicite, atque obtemperabo. Hoc genus, tametsi aliàs quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam vehemētissime est accommodatum. Dubitatio est, cum quærere videtur orator, vtrû de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tẽpore plurimum reip. per Consulum siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue vtrunque. Item, Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium: quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio est, cum rationibus cõpluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necessè est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut vacuum possedisse, aut vsu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi venisse. Vacuum, cum ego adesset, possidere non potuisti. Tuum vsu fecisse etiam nunc non potes: emptio nulla profertur: hæreditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimû iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanquam in plerisque, vt cum velimus, ea possimus vti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem. Dissolutio est, quæ coniunctionibus verborum è medio sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, Descende in integram defensionem: noli quicquam recusare: da seruos in quæstionè: stude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. Præcisio est, cum dictis quibusdam reliquum, quod cõceptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus Rom. me: nolo dicere, necui forte arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item, Tu istud nunc audes dicere: qui nuper alienæ domui: non ausim dicere, ne, cum te digna dixerò, me indignû quippiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quam disertæ explanatio facta est. Cõclusio est, quæ breui argumentatione ex iis, quæ antè dicta sunt aut facta, conficit id quod necessario consequatur, hoc modo: Quod si Danais datum erat oraculum, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis: hæc autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam. Restant etiam decem exornationes verborum, quas iccirco non vagè disperimus, sed à superioribus separauimus, quod omnes in vno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, vt ab vsitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadã venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio est prima, quæ nos admonet, vt cui rei nomen aut nô sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellauerunt. Significandæ rei causa, sic: Postquam iste in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis inprimis est auditus. Hoc genere raro est vtendum, ne noui verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo vtatur, & raro, non modo non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest: vt si quis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotès, inquit, istiusmodi fuerunt. Item si quis de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, Iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in sedando, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus. Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationè, qua possit intelligi res, quæ

non suo vocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur: vt si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet. aut ab inuento: vt si quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominum: vt si quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito Sarissæ Græcia potitæ sunt. Aut idem Gallos significas dicat, Nec tam facile ex Italia armatura trāsalpina depulsa est. Aut id quod fit, ab eo qui facit: vt si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud necessario te facere coegit. Aut si quod facit, ab eo quod fit: vt cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit: & frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis. nam hîc pro Græcis, & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo quod continetur, id quod continet: vt si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quam in quærendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est, non modo poetarum, & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. Circuitio, est oratio rem simplicem assumptam circumscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hîc, nisi ornâdi ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari. Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem, peruerfione, aut transfectione. Peruerfione, sic: Hoc vobis deos immortales arbitror dedisse virtute pro vestra. Transfectione, hoc modo: Instabilis in istum plurimum fortuna valuit, Omnes inuidiose eripuit tibi bene vitendi casus facultates. Huiusmodi transfectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est, in quibus oportet verba sicut à poetis in quendam extruere numerum, vt perfecte, & perpolitissime possint esse absolutæ.

Superlatio, est oratio superans veritatem, alicuius augendi, minuendive causa. hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic, Quod si concordiam retinebimus in ciuitate, imperii magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur. A similitudine, sic, Corpore niueum candorem, aspectu igneum ardorem assequatur. A præstantia, hoc modo, Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc est, Tantus erat in armis splendor, vt solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est, cum res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur, Non illæ te nuptiales tibi eius matrimonii commonebant? Nam hîc omnis sanctimonia nuptiarum vno signo tibi arum intelligitur. De toto pars: vt si quis ei, qui vestitum aut ornatum sumptuosum ostendet, dicat, Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo, Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus vnum sic intelligitur, Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati: hîc vnum pectus, & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hîc adauctus grauitatis gratia.

Abusio est, quæ verbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut vti pauco sermone. Nam hîc facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium ratione abusionis esse traducta. Translatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. ea vtimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic: Recens aduentus exercitus subito ciuitatem extinxit. Obscenitatis vitandæ causa, sic: Cuius mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa, sic: Nullius mœror, & calamitas istius explere

inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululû in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, virtute optimum reuirescunt. Translationem dicunt pudentem esse oportere, vt cum ratione in consimilem rem trāseat: ne sine delectu temere & cupide videatur in dissimilem rem transcurrere. Permutatio, est oratio aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in treis parteis: similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes, vna aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officiis luporum, cuiam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo, augendi, aut minuendi causa ducitur: vt si quis Drusum, Gracchum, Numitorémque obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic: vt si quis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & in illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumēto poterimus vti. Per similitudinem, sic, Quid ait hic rex, atque Agamemnon noster, siue, vt crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrē verberauerit, AEneam vocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, vt deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

DISTRIBVTIO est, cum in plures res, aut personas negotia quædam certa dispersuntur, hoc modo: Qui vestrû, Iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissime enim semper iste oppugnauit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio vobis homines impios nō placere. Quibus libri sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item, Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare: Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem Senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maxime suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina. Defensoris, diluere, & propulsare. Testis est dicere quæ scierit, aut audierit. Quæstoris est, vnumquenque horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, in causis si testem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, & coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cum iure testimonii commiscebis: testis improbi cupiditatem confirmabis: reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. comprehendit enim breui multa, & suum cuique tribuens, officium separat, & res diuidit plures. Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi posse videantur, hoc modo: Miramini Quirites, quod ab omnibus vestræ rationes deferantur, quod causam vestram nemo suscipiat, quod se nemo vestri defensorem profiteatur: id tribuite vestræ culpæ, atq; desinite istud mirari. quid enim est quare non omnes istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores: studia eorum vobis ante oculos proponite. deinde omnium exitus consyderate: tum vobis veniet in mētem, vt vere dicam, negligentia vestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum peruenisse. Item, Nam quid fuit, Iudices, quare in sententiis ferendis dubitaueritis, aut istum hominē nefarium ampliaueritis? non aperitissima res erant crimini datæ: non omnes hæc testibus comprobatæ: non contra tenuerit, & nugatorie responsum? Hîc vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis,

ne crudeles existimaremini: dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis erat ab futura, eam inuenistis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas, & publicas calamitates accepistis: cum etiam maiores impendèrè videantur, fedetis & oscitamini. Luce noctè, nocte lucem expectatis. Aliquid quòtidie acerbi atque incommodi nuntiat: & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, vos remoramini diutius, & alitis, ac Reip. perniciem retinetis, quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ego virtutem vestram quæro, sapientiam desydero, veterem consuetudinem requiro, vt quod erat commotum licentia, id laude mitigetur, vt altera res ab iracundia & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco sit, maxime facit, vt & illi, qui audient, à culpa absint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione cõparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant: sed tamen veritate commoueri, vt nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exèpla subiiciemus. Prioris, huiusmodi: Nimium Quirites animis estis simplicibus, & mansuetis, nimium creditis vnicuique, existimatis vnumquemque eniti vt perficiat quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe iã diu detinemini. stultitia vestra est: quia quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exèplum, Mihi cum isto, Iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia (tametsi vereor quomodo accepturi sitis) tamè dicam, vos me priuatis. quid ita: quia, vt vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demõstrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua superius diximus, quæ nõ indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut iis quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nã hoc pro meo iure, Iudices, dico, me labore & industria curasse, vt disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, Vt optime tenerem: tametsi verè dixisset, tamen arrogans visus esset. nunc & ad inuidiam vitadam, & ad laudem comparadam satis dictum est. Item, Vtrum igitur avaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficium: Avaritiæ: at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ cõtraria avaritiæ est. Egestatis: at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnũ, aut maximum diceretur. hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis cõmodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare quemadmodum ratione in viuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio vitatur odium. Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo: Quod si istum, Iudices, vestris sententiis liberaueritis, statim sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiusque fortunas, in omnes amicos, atque inimicos, notos atque ignotos incurfans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, Remp. funditus labefactans. Quare, Iudices, eiicite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, vobis denique ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmetipsos, mihi credite, feram, & truculentam bestiam, Iudices, immise-

ritis. Item, Nã si de hoc, Iudices, grauè sententiam tuleritis, vno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filii parui priuati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miseras, & superbia simul, & verbis inuehentur. Item, Nam neminem vestrum fugit, Quirites, capta vrbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissimè trucidantur: ceteri, qui possunt per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in seruitutem: qui non possunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio: & quos natura, aut voluntas, necessitudine, aut beneuolentia coniunxerit, distrahantur: liberi partim è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo, Iudices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoueri: cum res consequentes comprehensæ vniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione. Diuisio est, quæ rem semouens à re, vtranque absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi obiiciam quicquam? si probus es, non meruisti: si improbus, non commoueris: Item, Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? si meministis, obtudam: si oblitus estis, cum re nihil egerim, quid est quod verbis proficere possim: Itẽ, Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commouere: inopia, atque avaritia. te auarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentem nunc videmus: qui potes igitur ostendere causam maleficii nõ fuisse: Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus, secundum narrationem, hoc interest: quod illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cū res in tota causa dispersæ coguntur vnum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminolior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio: quid est, Iudices, cur velitis eum liberare? Sua pudicitia proditor est, infidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus cognatis, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ, rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur Iudices, nolite ea, quæ dixi, separatim spectare, sed omnia colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad istum ex mortè illius veniebat, & vita hominis est turpissima, animus auarissimus, fortunæ familiares attenuatissimæ, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam æquè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi, & perficiendi maleficii spe: & præterea ante quam occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus. Paulò post in ipso loco maleficii vox illius qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat: postera die titubanter, & inconstanter de occisione illius locutum. Hæc partim testimoniis, partim quæstionibus & argumentis, omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse vestrum: vestrum Iudices est his vnum in lo-

cum collatis, certam fumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam vnum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: vt omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali cōstitutione causæ fermè semper necessaria, & in cæteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquã. Expolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea autem dupliciter fit, si aut eandem planè dicemus rem, aut de eadem re. Eadem rem dicemus non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem est, nõ rem expolire, sed commutare. Commutabimus tripliciter: verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, si cum res semel dicta, iterum aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis Reipub. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, vt pro patria studiose, quamuis in magnâ descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est apertum: quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traiciemus, aut ad fermocinationem, aut ad exuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulò post suo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicuius personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo (vt quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus): Sapiens, qui omnia Reipub. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeo multo potius natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum soluatur. Aluit hæc me, tutè atque honestè produxit vsque ad hanc ætatem, muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est quod à me satis ei persolui possit, vnde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, Sæpe ego in periculis Reipub. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustiis inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro Reipub. fortunis, quamuis magnum, atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum, idemque hoc certo scio vobis omnibus vsu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, fermocinatione, & exuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus vtetur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus subiicere. deinde duplicem, vel sine rationibus, vel cum rationibus pronuntiare sententiam. deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus, & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur, sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, vt scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ra-

tionem tractetur. Sapiens nullum pro Repub. periculum vitabit, ideo quod sæpe fit, vt cum pro Republica perire noluerit, necessario cum Repub. pereat. & quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro Repub. subeundum est, stultè faciunt. nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt: cum & eum, quem debent honorem, Reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturam, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum possis cum summa virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam viuere: & cum pro amicis, & parentibus, & cæteris necessariis adire periculum velis, pro Repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque vt contemnendus est, qui in nauigando se quam nauim mauult incolumem: ita vituperandus, qui in Reipub. discrimine suæ plus, quam communi saluti consulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaserunt: ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios. vnde amisit vitam, at nõ perdidit. re enim vilissima & parua maximam redemit: dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potius est gloria, quæ cum summa laude prodita, vetustate quotidie magis enitescit. Quod si pro Repub. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant.

In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti sumus, vt plura dicemus, quod non modo cum causam dicimus, adiuuat & exornat orationem, sed multo maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo, vt cum exornabimus, argumentationem, de qua diximus in libro secundo. Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius: & eodem sæpius reditur. hac vti maximè conuenit, & id est oratoris boni maximè proprium. non enim datur auditori potestas animi de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subiici non potuit: propterea quod hic locus nõ est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis perfusus est per totum corpus orationis.

Contentio est, per quã contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, vt antè docuimus, eiusmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.

In sententiarum, huiusmodi: Vos huius incommodis lugetis: iste Reipub. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis: iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis cõstat: hinc sententiæ cõtrariæ ex cõparatione referantur oportet. Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiã aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Et quomodo quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad vnamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per cõtrarium, sic: Non enim quemadmodum in palæstra, qui tædas cãdentes accipit, celerior est in cursu cõtinuo, quam ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quã ille qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facie: hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere: sed ornandi causa simile sumptum est, vt orationi dignitas quædam cõparetur. Dictum est autè per contrarium. nã tunc similitudo sumitur per cõtrarium, cum

ei rei, quam nos probamus, aliquā rem negamus esse similitē, vt paulò antè, cūm de cursoribus differebamus. Per negationem dicitur probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas vtilitates, & aptus, quæ desyderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad virtutem potest peruenire. hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari: quoniam ne equus²¹⁵ quidem indomitus idoneus possit esse. ergo sumptum est probandi causa. Dicitum est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Sumitur & apertius dicendi causa simile per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita cōuenit exerceri, vt quoad necesse sit, peruenire possis: sed vt productus studio, & viribus vltra facile procurras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, mala ratione facere eum, qui reprehendat eos, qui (verbi causa) post mortem amici, liberos eius custodiant: propterea quod in curfore tantum velocitatis esse oporteat, vt efferatur vsque ad finem: in amico tantum benevolentia studio, vt vltra quàm amicus sentire possit, procurrat amicitia studio. Dicitum autem simile est per breuitatem. non enim ita, vt in cæteris rebus, res ab re separata est: sed vtræque res cōiuncte & confuse pronūtiata sunt. Ante oculos ponendi negotii causa sumitur similitudo, cūm dicitur per collationem, sic: Vti citharædus, cūm prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cū chlamyde purpurea coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam: ipse præterea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem: si cūm magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: quod melius ornatus sit, & magis fuerit expectatus, eò magis derisus, & contemptus eiicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, si virtutis, & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit: quod magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eò vehementius derisus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eiicietur. Hoc simile exornatione vtriusque rei, & alterius inscitia artificii, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectus hominum rem subiecit. Dicitum autem est per collationem: propterea quod proposita similitudine, paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportet diligenter, vt cūm rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est huiusmodi: Ita vt hirundines æstiuo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt. ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: Ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt: simulatque hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similitum facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & cœlestes & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, vilitas atque inuitas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertio rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Exemplum, est alicuius facti aut dicti præteriti cum certi authoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur. Apertio rem, cūm id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorè, cūm magis verisimilè facit. Ante oculos ponit, cūm exprimit omnia perspicue, vt res dicta propè manu tētari possit. Vniuscuiusq; generis singula subiecissimus exempla, nisi exemplū, quod genus esset in expolitiōe, demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissimus. quare nolimus, neq; pauca

quo mirus intelligeretur, neque re intellecta, plura conferbere. Imago, est forma cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in prælium corpore tauri validissimi: impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium tanquam iubatus draco serpit, dentibus ad uncis, aspectu venenato, spiritu rabido, circumspectans huc & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quæ ore attingere, dentibus infecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidia adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat, sicut gallus è Phrygia, aut ariolus quispian depressus, & oneratus auro clamat & delirat. Vt in contemptionem adducat, sic: Iste qui tanquam cochlea abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur. Effictio est, cūm exprimitur, & effingitur verbis corporis cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligendum; hoc modo: Hunc dico, Iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsum, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quo modo potest vobis in memoriam redire.

Habet hæc exornatio cūm vtilitatem, siquam velis ostendere: tum venustatem, si breuiter & dilucide facta est. Notatio est, cūm alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam naturæ sunt attributa. Vt si velis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum describere, Iste, inquit, Iudices, qui se dici diuitem, putat esse præclarum: primum nunc videte, quo vultu nos intueatur, nonne vobis videtur dicere, Darem, si mihi molesti non essetis? Cūm verò sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium perstringere. Cūm puerum respicit hunc vnum, quem ego noui, vos non arbitror nouisse; alio nomine appellat, deinde alio atque alio, Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti barbari perturbent. Vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli sternantur: aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balneas veniat: aut asturconi locus ante ostium suum detur: aut aliquid fragile falsæ coragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant, Videto vt diligenter enumeretur, si potest antè noctem. Puer qui iam bene hominis naturam nouit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie vis trāsnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sofiam. Sanè. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle sanè conturbatur, sed tamen a vitio naturæ non recedit, Bene, inquit, facitis, cūm venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis. Id fecissemus, inquit illi, si domū nouissemus. At istud quidem facile fuit vndelibet inuenire. verum ite mecum. Sequuntur illi. sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. Quærit in agris cuiusmodi frumenta sint: negat se quia villæ incensæ sint, accedere posse: nec ædificare etiam nunc audere, Tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quædam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum: quo iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus: Hic, inquit, habito. Perspicit argentum quod erat expositum: visit triclinium stratum. probat. accedit seruulus. dicit homini clare, dominum iam venturum, si velit exire. Itane, inquit? eamus hospites, frater venit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: vos huc decima venitote. Hospites discedunt. Iste se raptim domum suam coniicit. Illi decima, quo iusserat, veniunt: quærunt hunc, reperiunt domus cuius sit: in diuersorium derisi cōferunt sese. Vident hominem postera die: narrant, expostulāt, accusant. Ait iste eos similitudine loci deceptos, angiportu toto deerrasse, contra valetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negotium dedetat, vt vasa, vestimenta, pueros corrogaret. Seruulus nō inurbanus satis strenue, & concinne comparat. Iste hospites domū deducit. Ait se ædes

maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse. Nuntiat interea puer argentum repeti (pertinuerat enim, qui commodarat) Apage te, inquit, ædes commodauit, familiam dedi: argentum quoque vult: Tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos famiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? Eiusmodi est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt quid consentaneum sit vniuscuiusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. Totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos exempli causa cœperamus: aut inuidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusvis studium protrahi potest in medium tali notatione. Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus verba redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum: quinque adulescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subito: deinde magna voce, Vbi est iste beatus, inquit, ædium dominus, quin mihi præsto sit: quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiicit sese: Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam: nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille, Quin illum mihi datis: ac vos auribus meis implorare desinitis. non abibit. Illi nuntiat interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari: quod simul ut audiuit, Heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax: non vox mea tibi vitam ademit: exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne plane victus essem: nunc video in iudicio tecum contendere non vis, ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me vis: occidat equidem, sed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris: neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tu mulier, Immo quidem iste rogat, & supplicat, sed tu quæso commoueare. Et tu per deos, inquit, hunc amplexare, dominus est: vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, vxor loqui, quæ me digna non sunt: tace, & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem. illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse vnicuique sermones ad dignitatem accommodatos: id quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis: nonne hac omnes utentur oratione? Deinde subiicere sermonem. Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest persona, constringitur quasi ad sit: aut cum res muta, aut informis sit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quod si nunc hæc verba inuictissima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, o ciues vexor: quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item, Quod si nunc Lucius ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci: vos tyrannos introducit. ego libertatem, quæ non erat, peperit: vos partem seruare non vultis. ego capitis mei periculo patriam liberaui: vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione.

Significatio est, quæ plus in suspitione relinquit, quam positum est in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum est, quam patitur veritas, augenda suspitionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tam cito testis, qua sibi petat ignem, non relinquit. Per ambiguum, cum verbum potest in duas pluresue sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hæreditates adierit: Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem: ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperiuntur facile, si nouerimus, & animaduertimus verborum accipites aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione: ut si falsamentarii filio dicas: Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscissionem, si cum incipimus aliquid dicere, præcidimus: & ex eo, quod iam diximus, satis relinquitur suspitionis, sic: Qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus esse, stultitiam nosce, inulti enim iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet, interdum & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipsum auditorem suspicari. Breuitas, est res ipsa tantum modo verbis necessariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Tharsi præsidium relinquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellepontum, statim potitur Abydo. Item, Modò consul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuitatis: tum proficiscitur in Asiam: deinde exul & hostis est dictus: post imperator: postremò cõsul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit comorari. Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si quæ antè, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus: aut à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simulatque Gracchus prospexit fluctuare populum, verentem ne ipse autoritate Senatus commotus à sententia desisteret: iubet aduocari concionem. Iste interea scelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari: cursim isti impetum faciunt, & ex aliis aliisque partibus commeant omnes, atque è populo vnus, Fuge, inquit Tiberi, fuge: non vides? respice inquam. Deinde vaga multitudo subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumas reiciens ex ore, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium: & dubitanti Graccho quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat relinquenti, percutit tempus. Ille nullam vocem edens insita virtute concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans, & hilariter sceleratam gratulationibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus: in quibus Herenni si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris: ne nuda atque inornata inuentio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus. res enim communis agitur, ut frequenter & assidue consequamur artis rationem, studio & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maxime faciunt: aut si cum quibuslibet exercentur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt

quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit: cætera philosophiæ ratio confirmavit. Et nobis non diffidimus: propterea quod & aliquantulum processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut etiã si nõ peruenerimus in dicendo, quod volumus, parua pars vitæ perfectissimæ desyderetur. Et viam, quam sequamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoriæ præceptionis. Demonstratum est enim, quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat, dictum est, quo pacto eas disponere conueniat. traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. præceptum est, qua via meminisse possemus, demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si sequamur, acutè & citò reperiemus, distinctè & ordinatè disponemus, grauitè & venustè pronuntiabimus, firmè & perpetuò meminerimus, ornatè & suauiter eloquimur. Ergo in arte rhetorica nihil est amplius. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur & exercitatione.

M. Tullii Ciceronis de Inuentione.

RHETORICA LIBER I.

NAPE & multum hoc mecum cogitavi, bonine an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam cum & nostræ Reipublicæ detrimenta considero, & maximarum ciuitatum veteres animo calamitates colligo: nõ minimam video per disertissimos homines inuentam esse partem incommodorum. Cum autem res ab nostra memoria propter vetustatem remotas ex literarum monumentis repetere instituo: multas vrbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, cum animi ratione, tum etiam facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus: eloquentiam verò sine sapientia nimium obesse plerunque, prodesse nunquam. Quare si quis omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur, qui verò ita se armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit: is mihi vir & suis, & publicis rationibus vtilissimus, atque amicissimus ciuis fore videtur. Ac si volumus huius rei, quæ vocatur eloquentia, siue artis, siue studii, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ considerare principium: reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more vagabantur: & sibi victu ferino vitam propagabant: nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum diuinæ religionis, nõ humani officii ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam magnus videlicet vir, & sapiens cognouit, quæ materia esset, & quæ ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere. Qui dispersos homines in agris, &

in tectis syluestribus abditos ratione quadam compulit vnum in locum, & congregauit: & eos in vnamquamque rem inducens vtilem atque honestam: primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas vitæ rationes traduceret. Age verò, vrbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiã retinere discerent, & aliis parere sua voluntate consuescerent: ac non modo labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: qui tandem fieri potuit, nisi homines ea quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo nisi graui ac suauis commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad ius voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, tum his se pateretur æquari, & sua voluntate à iucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ vim obtineret propter vetustatè. Ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominum vtilitatibus esse versata. Postquam verò commoditas quædam, praua virtutis imitatrix, sine ratione officii dicendi copiam consecuta est, tum ingenio freta malitia peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur quodam tempore, neque in publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse versari: nec verò ad priuatas causas magnos ac ditissimos homines accedere: sed cum à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incalidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. Quibus in controuersis cum sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam: ut necessariò superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogereetur. Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset: fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui Reip. gereret, videretur. Hinc nimirum nõ iniuria, cum ad gubernacula Reip. temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cætera studia recta atque honesta per otium concelebrata, ab optimis enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. Nam quod indignius rem honestissimam & rectissimam violabat stultorum & improborum temeritas, & audacia summo cum Reip. detrimento: eo studiosius & illis resistendum fuit, & Reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonè, neque Lælium, neque eorum (ut vere dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas: & quæ his rebus ornamento, & Reip. præsidio esset, eloquentia. Quare meo quidem animo nihilominus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & priuatim & publicè peruerse abutuntur: sed eo quidem vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint: cum præsertim hoc vnum sit, quod ad omnes res, & priuatas, & publicas maxime pertineat, hoc tuta, hoc honesta, hoc illustre, hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad Reip. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia. hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem viden-

tur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maxime bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus, qui quare homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, non alienum est videre quæ dicant ii, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed ante quam de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius vniuscuiusque animus ipsam rationem ac viam artis considerare poterit.

CIVILIS quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat. Eius quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam vocant. Nam neque cum his sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere, & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilem scientiam partem esse dicamus. Officium autem eius facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: Finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest: quod in officio, quid fieri in fine, quid officio conveniat, consideratur, ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposite: finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligimus, cum id quod facere debet, officium esse dicimus: illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur: ut si medicina materiam dicamus morbos ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item quibus in rebus versatur ars & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alii plures, alii pauciores existimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit: hic infinitam & immensam huic artificio materiam subicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit: demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem: aut petitionem, & recusationem. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, Oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur: qui oratoris materiam in causam & in questionem dividat: Causam esse dicit, rem quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam tres ei partes, quas antè diximus, supponimus: iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Questionem autem eam appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: ut, Quid sit bonum in vita præter honestatem, Verine sint sensus, Quæ sit mundi forma, Quæ sit solis magnitudo. Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio: & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc verò ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. Neque eò dico, quod eius ars, quam

edidit, mihi mendosissime scripta videatur: (nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, & non nihil ipse quoque noui protulisse) verum oratori minimum est de arte loqui, quod hinc fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur artis ea, quæ Aristoteli visam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt: Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronuntiatio. Inuentio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est rerum inuentarum in ordinem distributio.

Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum, ac verborum ad inuentionem perceptio.

14 Pronuntiatio, est ex rerum, & verborum dignitate, vocis, & corporis moderatio.

Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctim agendum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

15 OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet questionem. Eam igitur questionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus.

Constitutio, est prima cõflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo, Fecisti, non feci: aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum verò qualis res sit quaeritur, quia & de vi, & de genere negotii controuersia est, constitutio generalis vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio: quia actio translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. nam in quam rem non incidit, in ea nihil

16 esse poterit controuersia. Quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit, potest quaeri hoc modo: Occideritne Aiacem Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bone animo sint erga pop. Rom. Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad Remp. peruenturum.

Nominis est controuersia, cum de facto conuenit, & quaeritur id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quod de re ipsa non conueniat, non quod de facto non constat, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter describenda: ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, vtrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. nam

17 id cum quaeritur, necesse erit definire vtrumque, quid sit fur, quid sacrilegus: & sua descriptione ostendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarii dicunt. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quaeritur, hoc modo: Iustum, an iniustum: vtile, an inutile. & omnia, in quibus quale sit id quod factum est, quaeritur, sine vlla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit: deliberatiuam, demonstratiuam, iudicialem, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non medio-

cre peccatum reprehendendum videtur: verum breui, ne si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum: non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse, & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse quæ potest, cum deliberatio, & demonstratio neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudicali genere plurimum distideant, & suum quæque finem habeat, quod referri debeat? Relinquitur ergo, vt omnino tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Malè igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur: sed demonstratio, & deliberatio generis causæ partes non possunt rectè putari, quod ipsa sunt genera. Multo igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars eius quælibet, intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi constitutionem intentionis esse depulsionem. placeat igitur oportet demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem incommodo vrgebitur, siue constitutionem primæ causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere, ideo quod vnaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, & vnam aliquando, & plures nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vsu venire. Genera igitur, vt antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere: iuridicalem, & negotialem. Iuridicalis est, in qua æqui, & recti natura, aut præmii, aut pænæ ratio quaeritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentia præesse apud nos iurisperiti existimantur. Ac iuridicalis quidem ipsa in duas distribuitur partes: absolutam, & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris & iniuriæ quaestionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed vt ignoscatur postulat. Hæc in duas partes diuiditur: purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres: imprudentiam, casum, ne-

cessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen, vt ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod inferitur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transferetur, cum aliena dicitur vi & potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, quod ideo iure factum dicitur, quod alius antè iniuria lacefferit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis est cōtrouersia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quaeritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur: non quia non vsi sint ea veteres oratores sæpe multi: sed quia non animaduernerint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est) quam inuidia atque obrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cuiusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in vnumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari. Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, vtrum causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, vtrum sit ex pluribus quaestionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet vnam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Coniuncta ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur, hoc modo: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quàm maximæ cōtra Annibalem copiae sint. Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit cōtrouersia: nam scripti cōtrouersia est ea, quæ ex descriptionis genere nascitur. Eius autem genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. Nam tum verba ipsa videtur cum sententia scriptoris distidere: tum inter se duæ leges aut plures discrepare: tum id quod scriptum est, duas aut plures res significare videtur: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inueniri: tum vis verbi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrariis legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatum, quintum definitiuum nominamus. Ratio est autem, cum omnis quaestio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ac tum considerato generæ causæ, & cognita constitutione, cum simplexne, an coniuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controuersiam videris: deinceps erit videndum, quæ quaestio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione proficiant oportet. Quaestio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur cōtrouersia, quam quaestionem dicimus, hoc modo: Iure fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam: quæ si sublata sit, nihil in causa controuersia relinquetur, hoc modo (vt docendi causa in facili & peruulgato exemplo consistamus) Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem, qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirma-

tione, & confirmatione rationis nascitur controuersia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulò antè exposuimus. Illa enim meū, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationē appellamus. Ea est huiusmodi: Rectūne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem. vt si velit Orestes dicere, eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum, ac forores, in regnum, in famā generis, & familiæ, vt ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem, & iudicationem: vt factum est, factum non est, factūne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erūt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam non vt quodque dicendum primum, ita primum animaduertendum videtur: ideo quòd illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohærere cum causâ, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea, quæ ad iudicationē oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tunc denique ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur: Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehensio, Conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIUM, est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque: Honestū, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile est, à quo alienatus est animus eorum qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est: aut causâ & honestatis & turpitudinis particeps, vt & benevolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur: in principium, & insinuationem. Principium, est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio, est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animū. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit: sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis, si perspicue pax & benevolentia petitur, non modò ea non inuenitur, sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptio tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiedum est: sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit: & si comodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: vel, si vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum est, vt id quod est, augeatur.

tur. In obscuro causæ genere per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio cōficere oporteat dictū est, reliquum est vt ostendatur quibus quæque res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: Ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa re. Ab nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ incommoda acciderint, aut quæ insistent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici vtetur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptio adducemus. In odium adducuntur, siquid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vsus arrogans & intolerabilis: vt his rebus magis videantur, quam causæ suæ confidere. In contemptio adducuntur, si eorum inertia, negligētia, ignauiā, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, vt nequa assentatio nimia significetur: & si de his, quam honesta existimatio, quantaque eorum iudicii, & authoritatis expectatio sit, ostendatur. Ab ipsis rebus, si nostrā causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptio deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, & aut ad omnes, aut ad eos, qui audiūt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam Reip. pertinere. & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte, & breuiter summam causam exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur vtendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, vt antè diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa causâ quædam turpitudine: aut si ab iis, qui antè dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur: aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudine contrahet offensionē, aut pro homine, in quo offenditur, aliū hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur: & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetētim in defensionem, & dicere ea, quæ indignantur aduersarii, tibi quoque indigna videri. Deinde cum lenieris eum qui audiet, demonstrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduersariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur: & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium simili de re, aut authoritatē proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, idque ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduersarii sibi firmissimum putarint, & maxime ii, qui audierint, probarint primum te dicturum polliceri: aut ab aduersarii dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas cum admiratione. Nam auditor, cum eum, quem aduersarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo

contradicere paratum, plerunque se potius temere assensisse, quam illum sine causa credere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à causa, te breuius, quam paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri, non imitatum aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore, quæ nata sit, quod genus strepitum, acclamationem: aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile statim non incommodum est iniicere. Nam ut cibi satietas & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt: nunc quiddam breuiter & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem in se continere: propterea quòd id optimè faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat. Splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quòd ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentia nascitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatem. Vitia verò hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quam in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis aut sententiis ultra, quam satis est, producit. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causæ genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desyderat: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis præcepta traduntur: hoc est, quod eum qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil prius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

NARRATIO, est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersia continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur & scribitur. Eius partes sunt duæ: quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur. cuiusmodi est: Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia, est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium:

Nam is postquam excessit ex ephebis Sofia.

Illam autem narratio, quæ versatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus, ipsis personarum sermones & animi perspicui possint, hoc modo:

Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?

Yestitu nimio indulges, nimium ineptus es.

Nimium ipse durus est, præter æquumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desyderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ cōmutatione, insperato incōmodo, subita lætitia, iucūdo exitu rerum. Verum hæc ex iis, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res: ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit, si vnde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur: & si, cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes nõ dicentur (nam sæpe satis est, quid factum sit dicere, non ut enarres, quemadmodum sit factum) & si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedatur: & si nullam in rem aliam trāsibitur: & si ita dicitur, ut nonnunquam ex eo quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: & si semel vnumquodque dicitur: & si non ab eo in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum se breues putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures quam necesse sit. nam plerisque breuiter dicere videtur, qui ita dicit, Accessi ad ædes, puerum euocavi, respondit, quæ sui dominum, domi negauit esse. Hic tamen si tot res breuiter non potuit dicere: tamen quia satis fuit dixisse, Domi negauit esse: fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine superfedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si ut quodque primum gestum erit, ita primū exponatur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic considerandū erit, nequid perturbate, nequid contorte dicatur: nequam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoque in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quam obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum est, quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates seruabuntur: si causæ factorum extabunt: si fuisse facultates faciendi videbuntur: si tempus idoneum: si spatii satis: si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum qui agent, naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur. ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut cum obsit narratio, aut cum nihil profit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membra tum oportebit partes rei gestæ dispergere in causam: & ad vnamquamque confestim rationem accommodare, ut vulneri præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab aduersariis re exposita, nostra nihil interest iterū, aut alio modo narrare: aut cum ab iis qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione superfedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tū, cum de dispositione dicemus: nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodū causa postulat, narratur, cum aut id, quod aduersario prodest, dilucide & ornate exponitur: aut id quod seipsum adiuuat, obscure dicitur & negligenter. Quare ut hoc vitium vitetur,

omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: sua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur: deinceps ad partitionem transcamus.

RECTE habita in causa partitio, illustrè & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ sunt, quarum utraq; magnopere ad aperiendam causam, & constituendam perinet controuersiam. Vna pars est, quæ quid cum aduersariis conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animus debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit: hæc debet illud quod conuenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio conuenit mihi cum aduersariis. Item contra, Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem conuenit. nam hic uterque & id posuit quod conueniebat, & tamen suæ causæ commode consuluit. Deinde quid controuersia sit, ponendum est in iudicationis expositione, quæ quemadmodum inueniretur, antedictum est. Quæ autem partitio, rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet: breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere iccirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur partitione. In qua videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permiste cum partibus implicentur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadē res alii genus, alii pars est. Nam homo animalis pars est, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. nam qui ita partitur, Ostendat propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad Rempublicam peruenisse: is non intellexit in partitione exposito genere, partem se generis admiscuisse. nam genus est omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis sine dubio pars est auaritia. Hoc igitur vitandum est, ne cuius genus posueris, eius sicuti aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse. nam fecisse ostendere satis est. Aut cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur: tamen utamur distributione: idque perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent, quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis peroratum sit, hoc modo, (ut nequid posterius præter conclusionem inferatur.) Partitur apud Terentium breuiter & commode senex in Andria, quæ cognoscere liberum velit: Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum

Cognosces, & quid facere in hac re te velim. Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat: primum gnati vitam: Nam is postquam excessit ex ephebis Sofia, Liberior viuendi fuit potestas. Deinde suum consilium: Et nunc id operam do. Post hæc quid Sofiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit: Nunc tuum est officium: Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum accessit, & omnibus absolutis finem dicendi fecit, sic nobis placet & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis perorare. Nunc de confirmatione, deinceps ita, ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

CONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuiduntur. Veruntamen non incommodum videtur quandam syluam, atque materiam vniuersam antè permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere quemadmodum vnumquodque genus causæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus: nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hæc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius an barbarus. Patria, Atheniensis an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer an adolescens, natu grandior an senex. Præterea comoda & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valēs an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra: & omnino quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros: quos viuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, feruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate: si cum potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Aut si de non viuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem hunc appellamus animi aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, ut virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio & industria comparatam.

Affectio, est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio: ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas: & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est, animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio: ut philosophiæ, poetriæ, geometriæ, literarum. Consilium, est aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus ratione, ac personis quidem hæc

videtur esse attributa. Negotiis autem quae sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quae semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est breuius complexio totius negotii, quae summam continet facti, hoc modo: Patris occisio, patriae proditio. Deinde causa eius summa, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quaeritur: deinde ante rem gesta quae facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium: deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit: deinde quid postea factum sit. In gestione autem negotii, qui locus secundus erat, de iis quae negotiis attributa sunt, quaeritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quaeritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer an profanus, publicus anne priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quadam aeternitatis, cum alicuius annui, mensurui, diurni, nocturniue spatii certa significatione. In hoc & quae praeterierunt considerantur: & eorum ipsorum, quae propter vetustatem obsoleuerunt, ut incredibilia videantur, & iam in fabularum numerum reponantur: & quae iandiu gesta, & a memoria nostra remota, tamen faciant fidem, vere tradita esse, quod eorum monimenta certa in literis extant: & quae nuper gesta sunt, quae scire plerique possunt: & item quae insunt in praesentia, & quae maxime fiunt, & quae consequantur. In quibus potest considerari, quid occurrat, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo longinquitas eius est consideranda. nam saepe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre poteritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliae, & horae, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: In occasione ad spatium temporis faciendi quaedam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem sit, fit aliud, quod quadam parte & specie, ut diximus, differat. Haec distribuitur in tria genera: publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat: ut ludi, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem fere tempore: ut messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere: ut nuptiae, sacrificium, funus, conuiuium, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quaeritur. Eius partes sunt prudentia & imprudentia. Prudentiae autem ratio quaeritur ex iis quae clam, palam, vi, persuasionem fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur: cuius partes sunt, inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem: & caetera quae in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio quo de agitur, & quod aequum magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius & minus, & aequum magnum, ex vi & ex numero & ex figura negotii, sicut ex statura corporis consideratur. Simile autem ex specie comparabili: aut ex conferenda, atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat: ut frigus calori, vitae mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositio-

nem negationis separatur, hoc modo: Sapere, & non sapere. Genus est, quod partem aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quae subest generi, ut amor, auaritia. Euentus, est exitus alicuius negotii, in quo quaeri solet, quid ex qua re euenierit, eueniat, euenturumque sit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In hac haec res quaeruntur, quae gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui sunt principes & inuentores: qui denique auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores atque aemuli. Deinde eorum quae de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire vulgo soleat, an insolenter & raro. Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueuerint: & caetera quae factum aliquod similiter consecutum, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quae res ex iis rebus, quae sunt positae in partibus honestatis, aut utilitatis consequantur, de quibus in deliberatio genere causae distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res ea, quas commemorauimus, sunt attributae. Omnis autem argumentatio, quae ex iis locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debet esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio videtur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quae aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum: si improbus est, cur vteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & caeteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto: Neesse est aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiae fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis: ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, nequo pacto genus hoc refelli possit: ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariae conclusionis: verum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod fere fieri solet: aut quod in opinione positum est: aut quod habet in se ad hoc quaedam similitudinem, siue id falsum est, siue verum. Verum in eo genere, quod fere solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusuradum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos poenas esse praeparatas. Eos, qui philosophi dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quae sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrariis hoc modo: Nam si iis, qui imprudentes laeserunt, ignosci conuenit: iis qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In iis rebus quae sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Haec tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus. Tum verisimilia, e. iii.

hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (vt certas quasdam in parteis distribuamus) probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credible, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonii, & grauioris confirmationis: vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine vlllo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatum, est res assensione, aut autoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur: religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Comune est, quod omnes vulgò probarunt, & fecuti sunt, huiusmodi: Vt maioribus natu assurgatur, vt supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt autoritate. velut Gracchi patris factum, quem Populus Rom. ob id factum, quod insciente collega in censura nihil gessit, post censuram consulem fecit.

Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius partes sunt tres: imago, collatio, exemplum. Imago, est oratio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem. Collatio, est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum, est quod rem autoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotii confirmat aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur. Ac fons quidè confirmationis, vt facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto versetur, tractari debeat: & quæ in quasque argumentationes conueniant: singillatim in secundo libro de vnoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse & permiste dispersimus: post descripte & electe in genus quodque causæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in parteis distingui, & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum visum est, vt ad inuentionem argumenti absolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non rei solum magna vtilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio, est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem eius quicum instituta est: quibus assensionibus facit, vt illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum AEschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum ipso Xenophonte Aspasia locutam: Dic mihi quæso Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes: vtrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod si vestem, & cæterum ornatum muliebrè pretii maioris habeat, quam tu habes: tuumne, an illius malis? Illius verò, respondit, Age, si, inquit, virum illa meliorem habeat, quam tu habes: vtrumne tuum virum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autè cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quam tuus est: tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod si fundum meliorem habeat, quam tu habes: vtrum tandem fundum habere malis? Illi, inquit, meliorem scilicet. Quod si vxorem meliorem habeat, quam tu habes, vtrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam vterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam quid vterque cogitet:

Nam & tu mulier optimum virum mauius habere, & tu Xenophon vxorem habere lectissimam maxime vis. Quare nisi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque femina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis: & tu, vt maritus sis quam optimæ mulieris, & hæc quam optimo viro nupta sit. Hic, cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates vsus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primum, vt illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, vt sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit concedi, dubium esse id ipsum quod inducimus non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, videndum est, vt simile iis rebus sit, quas res quasi non dubias antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligat quod spectet illarum primarum inductiones, & ad quem sint exitum peruentura. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerunque aut non respondendo, aut malè respondèdo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod concessit, ad id quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostèdenda est similitudo earum rerum quæ antè concessæ sunt, aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio: aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine vna, pluribusue. Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusionem, quæ aut confirmat concessionem, aut quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis videbitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus, videtur huiusmodi quoque vtendum exemplo: non quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atque in dicèdo sit vtendum: sed vt eorum voluntati satisfaciatur, qui quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, Quod Epaminondas Thebanorum imperator, ei qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit: & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit: poterit accusator argumentatione vt per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si Iudices, id quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hæc, extra quam si quis Reip. causa exercitum non tradiderit, patiemini: non opinor. Quod si vosmetipsi, quod à vestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri: profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? Noui vestram intelligentiam, non potest ita videri, Iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest, videte ne multo indignius sit id re & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum, sua se vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius

conſyderandum putauerunt, cum idem vſu dicendi ſequerentur, paululum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius parteis eſſe dixerunt, partim non plus quam in tres partes poſſe diſtribui putauerunt. Eorum cõtrouerſiam non incommodum videtur cum vtrorunq; ratione exponere. Nam & breuis eſt, & nõ eiufmodi, vt alteri proſus nihil dicere putentur: & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, aiunt primam conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur, quæ conſilio geruntur, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quam copioſiſſimis verbis approbari putat oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatus, quam ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigii ratio eſt. Nã nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco alia porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam & ſignorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes, non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo ſunt: verum ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque viciffitudines, nulla in re vnquam mutatæ quicquã nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Cõſilio igitur mundus adminiſtratur: aut vnum in locum cum cõduxerit breuiter propoſitionem & aſſumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur.

Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque à propoſitione, neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere: neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumptionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas parteis numerant, propoſitionem & approbationem, ſibi vnã partem videri propoſitionem: quæ ſi approbata nõ ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionem ſolam videri. Ita ſit vt eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vſum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinque parteis diſtributa eſt, quã omnes ab Ariſtotele & Theophrasto profecti, maxime ſecuti ſunt. Nã quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerunt: ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atque Peripateticis, & Theophrasto frequentatum: deinde à rhetoribus iis, qui elegantiffimi atque artiſcioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt vti propoſitione, & non oportet adiungere approbationem propoſitioni: quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi

adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. Quod enim adiungi, & ſeparari ab aliquo poteſt, id nõ poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet abſque approbatione, vt oſtendemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eo quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hæc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt huiusmodi: Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequetur. Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione: nam eſſe quidem quandam quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuius facile perſpicuum eſt: Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt: falſum eſt non eſſe plus quam tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nã ſi quadam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni: quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis, quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, vt oſtendemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. ea eſt eiufmodi: Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. Non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quod multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autem quia ipſum ex ſe perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim cõcludenda eſt argumentatio, Igitur dare operam philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. nam quandam indigere, perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quam tripartitam argumentationem. Atque ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumptio indigeat approbationis, huiusmodi (vt certum quiddam, & breue exempli cauſa ponamus) Si ſummopere ſapientia petenda eſt: ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Summo autem opere ſapientia petenda eſt. ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt. Quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiungi, tum nõ adiungi. Ex quo cognoscitur, neque in propoſitione, neque in aſſumptione cõtineri approbationem: ſed vtranque ſuo loco poſita, vim ſuam tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem. Quinque ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id, quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius ſit. Aſſumptio, per quam id quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quã id quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur. Complexio, per quam id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentationis parteis, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripar-

tita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De vnaquaque parte potest alicui videri posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quæ consistant, exempla ponemus. Horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquèpartita argumentatio est huiusmodi: Omnes leges, Iudices, ad commodum Reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, quam salutem atque vtilitatem Reip. proponerent. Neque enim ipsi quod obesset, scribere volebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed Reipublicæ: quod ex legibus omnes Respub. optimè putant administrari. Quamobrem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam Reipub. seruimus, ex Reipublicæ commodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis vtilitatem spectet, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod Reipublicæ conducat, proficisci: quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex vtilitate Reipublicæ consyderate, quod hinc fecit. Quid enim magis vtile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo charius, atque antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiæ consyderare debebat. Atque hoc quidem satis consyderandum est, nullam esse legem, nisi Reipublicæ causam scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset Reipublicæ salutis causa, id non ex Reipublicæ salute interpretari. Quod si leges omnes ad vtilitatem Reipublicæ referri conuenit: hic autem salutis Reipublicæ profuit: profectò non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, nisi extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiæ legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ conuenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, Iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini: quid causæ est quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptio- nis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui sæpenu- 86
mero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmet ipsos, quem iure accusare possimus. Ac primum quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertio turpe. Carthagenenses autem persæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amètia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthagenenses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus: ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant non-

nunquam posse conclusionem oportere superfederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est: peperit autem. hinc satis esse dicunt proponere, & assumere, quoniam perspicuum sit quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse, & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum est: ne quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in vnum conducamus propositionem, & assumptionem, hoc modo: Quod si leges omnes ad vtilitatem Reipub. referri conuenit: hic autem salutis Reipub. profuit: profectò non potest eodem facto, & salutis communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententiæ conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est, id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur: Fecit igitur incestum: & concluderis argumentationem, & perspicuam feceris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: In breuibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, cõsecutione uti. Si qui autem ex vna quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel eius approbationis, neque complexionis indigere: sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam & argumētatio nomine vno res duas significat, ideo quod & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumētatio vocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuētum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atque hac distinctione alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem: quæ siquid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoueat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur id quod esset inuentum, ac nihil, quo pacto tractaretur id quod esset excogitatum, referret: nequaquam tantum inter summos oratores & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nã omnibus in rebus similitudo est fatietatis mater. id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primū omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem: hoc est tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones, sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciamus, aut scribamus, aut in quolibet exēplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorre ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attēdisse, non affirmamus, sed perquisitius & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

REP R E H E N S I O est, per quam argumentando aduerfariorum confirmatio di-

luitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Hæc fonte inuentionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio: propterea quòd quibus ex locis aliqua res cõfirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim confyderandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionem sumptam ex illis, quæ antè præcepta sunt, hæc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen vt quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis: quos qui obseruabunt, facilius ea, quæ contrà dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio repreheditur, si aut ex iis quæ sumpta sunt, non cõceditur aliquod vnum, pluræue: aut his cõcessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non cõceditur: cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur, aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbat: aut quod signum esse aduersarii dixerunt, id eiusmodi negatur esse, aut si complexio, aut vna, aut ex vtraque parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nã omne quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, vt antè ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile: vt si quis, quem constet esse avarum, dicat alicuius mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur vsu euenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi quî potuit: aut si id quod raro fit, fieri omnino negatur: vt Curius pro Fulvio: Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo primum verum esse ostendi oportet. Deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur: vt cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem, & consuetudinem. Nam ea res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum vnumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quàm ab aduersariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducitur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse, quod confertur ei quicum cõferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostēdetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabimus. ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando non modò non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus reprobatur: & demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatum, quod afferatur, quàm id quod instet. Ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis per-

mittet, infirmari oportebit. atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, vt de ipso qui iudicari, iudicium fieri videatur. Oportet autē animaduertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus autoritas iudicati maxime potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti necessaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ vtrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: si falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?

Sin inuerecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accuses, qui id parui auditu existimet?

Hic siue vereri dixeris, siue non vereri, concludendum hoc putat, vt neges esse accusandum. Quod conuersione, sic reprehendetur: Immo verò accusandus est. Nam si veretur, accuses. non enim parui auditu existimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. nō enim probus est. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehenditur: Verum si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere: aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici possit, aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritum quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisisti, neque hæreditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commode reprehendetur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid dicitur: hoc est, si (exempli causa, vt in eodem versetur,) poterit ostendi hæreditate venisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere. vt si quis cum dixerint aduersarii, Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es: amico se morem gessisse fateatur. Simplex autē conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non videatur necessario cum eo quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, viuit: Si dies est, lucet: eiusmodi est, vt cum priore necessario posterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit: Si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, vt demonstraretur non necessario cum priore posterius cohærere. hoc genus & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hinc exponitur: sed eius artificii cognitio huiusmodi est, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi possit: sed ipsa separatim longi tēporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad vsu oratoriu contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis quæ sumuntur, aliquid nō conceditur, sic infirmabitur. Cum autem his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt cõfyderanda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione vt, Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses: non es autem visus ab his: non es igitur profectus ad exercitum. hinc cum concesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur, il-

latum est. Ac nunc quid quò facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte quam ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo quod ipse concesseris, sed ex eo quod ille sumpserit, confici complexionem ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniam nō habetis, pauperes estis: Indigetis autem pecuniæ: mercaturæ enim nisi ita esset, operam non daretis, Pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam nō habetis, & idcirco cōcedebam. cum autem hoc fumebas, indigetis autem pecuniæ: illud accipiebā, Vultis autem pecuniæ plus habere. ex quibus concessionibus non cōficitur hoc, Pauperes igitur estis: conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant quid cōcesseris, & idcirco id quod non conficitur, quasi cōficiatur, in cōclusionē inferitur, hoc modo: Si ad illum hæreditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis: post assumunt, Ad illum autem hæreditas veniebat. deinde inferitur, Ille igitur occidit: idq; ex iis quæ sumpserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis vitiosum his de causis ostendetur: si aut in ipso vitium erit: aut si non ad id quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit: si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leue, si remotū, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicue mēdacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat: non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab aduersariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco, Iudices, quia veram causam habebam, breui peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilē, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si verā causam nō haberet, vobis se, Iudices, non cōmisisset. Leue est, quod aut post tēpus dicitur, hoc modo: Si in mentē venisset, non cōmisisset. aut perspicue rem turpē leui tegere vult defensione, hoc modo:

- Cum te expetebant omnes, florentissimo
- In regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
- Summo periculo sola vt restituam, paro.

Remotum est, quod vltra quàm satis est, petitur, hoc modo: Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio:

- Vtinam ne in nemore Pelio securibus
- Cæsa cecidissent abięgnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus, atque inutilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosus, quàm ambitiosus, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapiētia, est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum cōtinens, sic: Stultitia, est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandum dubia causa affertur, hoc modo:

- Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum, atque inferum,

• Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia. vt si quis, cum Orestem accuset, plenum faciat ab eo matrem esse occisam. Non cōcessum est, cum id quod augetur, in controuersia est. vt si quis, cum Vlysses accuset, in hoc maxime commoretur, Indignū esse ab homine ignauissimo virum fortissimum Aiace necatū. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tēpore, quo dicitur: aut iis, qui audiūt: aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhonestam rem videtur. Offensum est, quod eorum qui audiunt, volūtatem lædit. vt si quis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariā laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii qui audiunt, fecerunt. vt si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbes expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm vrbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodē de eadem re diuerse dicitur. vt si quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendū indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene viuere. aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid cōmodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit. vt si quis hostiū vim, & copias, & fœlicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si nō ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horū aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demōstrabit: aut si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est: nā Eriphyle auro viri vitam vēdidit. Aut si non id quod accusabitur, defendet: vt si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortē esse defendet: vt Amphion apud Euripidē. Item apud Pacuuiū, qui vituperata musica, sapientiā laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur: vt si quis doctrinā ex alicuius docti vitiis reprehendat. Aut si quis, cū aliquē volet laudare, de fœlicitate eius, nō de virtute dicat. Aut si quis rem cū re ita cōparabit, vt alteram se non putet laudare, nisi alterā vituperarit: aut si alteram ita laudet, vt alterius non faciat mentionē. vt si quis, cum aliqui deliberent, bellū geratur, an non: pacē laudet omnino, non illud bellū inutile esse demonstrat. Aut si, cum de certa re quæretur, de cōmuni instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitā beatam efficiat. Aut si infirma, vt Plautus:

- Næ amicum castigare ob meritam noxiam,
- Immane est facinus: verum in ætate vtile,
- Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
- Concastigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquē firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cū aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus. Sed id quod nos defendimus, necessarium esse demōstramus, aut cum id, quod illi defendant, vtile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. deinceps nunc de conclusionē ponemus. Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressionē ille putat oportere quandam inferri orationem à causa, atque à iudicatione ipsa remotam: quæ aut sui laudem, aut aduersarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat: ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit esse orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vitu-

perandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numerum reponi, quòd de causa digredi, nisi per locum communem, displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

CONCLUSIO, est exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis tres: enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse & diffuse dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiscendi causa, vnum sub aspectum subiiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: sin varie fiet, & hanc suspicionem, & fatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, singillatim vnamquamque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquamque partem confirmaris: tum ab iis qui audiunt, quærere quid sit quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea quod debeat desyderare. Atque in his generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, vt quid, & quo loco quidque dixeris, admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hinc item vt in nostra persona licebit, aliàs singillatim transire omnes argumentationes: aliàs ad partitiones singula genera referre: aliàs ab auditore, quid desyderet quærere: aliàs hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, vrbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nonne hæc apud vos quererentur? Quid nam amplius desyderatis Iudices, cum vobis hoc, & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis vti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauiissimum: & vnumquodque quàm breuissime transeat, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio, est oratio, per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandis præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis atque negotiis attributæ sunt, quæuis amplificationes & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab autoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut diis immortalibus, aut eis quorum autoritas grauiissima debeat esse. qui locus sumetur ex fortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrocissimum est: an ad su-

periores, quales sunt ii, quorum ex autoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: aut ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturum, si idem cæteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros: ex quo quid mali sit euenturum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacres expectare quid statuatur, vt ex eo quod vni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus cæteras res perperam constitutas, intellecta veritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto, & de industria factum esse demonstratur: & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam: quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium de quo agitur: atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur: & deinceps si qua proferrantur in maiores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos quibuscum vitam egeris, in eos apud quos educatus sis, in eos à quibus eruditus sis, in mortuos, in miseros & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vsos: in eos qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, vt in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus est, per quem cum aliis quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur, & ita per contentionem, quanto atrocius & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum vniuscuiusque indignatione, & criminatione colligimus: & rem verbis, quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus: vt id quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præfens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit: & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vsu euenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur: per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis qui audiunt, vt ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de vxoribus: si ad senes, de patribus aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus inimicis quoque & hostibus, ea quæ nobis acciderint, indigna videri solere. & indignatio quidem his ferè de locis grauissime sumetur. Conquestionis autem huiusmodi de rebus parteis petere oportebit. Conquestio, est oratio, auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoueri possit: Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita grauius & sententiose, maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur in-

commodum: vt in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio: & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conuestionem dici poterunt.

Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ aetate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa quasi adsit, non verbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miseris demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miseras incidisse.

Septimus, per quem ad ipsos qui audiunt, similem casum conuertimus: & petimus, vt de suis liberis, aut parètib, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videat, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus est: hostili in terra turpiter iacuit insepultus: à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: vt si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur.

Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, à quibus minime conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, vt seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modo illi qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus: & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & authoritas est, plus proficit ad misericordiam comouendam, quam humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conuestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lachryma nihil citius arefcit. Sed quoniam & satis videmur de omnibus partibus orationis dixisse, & huius voluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA LIB. II.

CROTONIATÆ quondam, cum florent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Eracleotem Zeuxim, qui tunc longè cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars vsque ad nostram memoriam propter fanæ religionem remansit: & vt excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulachrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putauerunt enim eum, siquo in genere plurimum posset, in eo magno opere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fecellit, nam Zeuxis illico quæsiuit ab his quaf-

nam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem deduxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus, & dignitatibus antefterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur, Horum, inquit illi, sorores sunt apud nos virgines. quare qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, vt mutum in simulachrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod eius essent iudicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. Neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venustatem, vno in corpore se reperire posse: ideo quod nihil simplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaque tanquam cæteris non sit habitura quod largiatur, si vni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicendi prescriberemus: non vnum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed omnibus vnum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur, excerptimus: & ex variis ingeniis excellentissima quæque libauimus. ex iis enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quicquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, siquo in vitio eius offenderemur: aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quod si in cæteris quoque studiis à multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese vni alicui certo velent addicere: minus in arrogantiam offenderent: non tantopere in vitiis perseuerarent: aliquanto ex inscientia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille in sua pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quarum erant, eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt, ab vltimo principio huius præceptionis, vsque ad hoc tempus expositis copiis, quocunque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis vsque ab principe illo, atque inuentore Tyfia repetitos vnum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes, qui quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hîc quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: vt cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt: qui item permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt. nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus. Discipulorum autem, atque eorum qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familiis, quarum altera cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat: altera verò omnis in dicendi erat f.ii.

studio & præceptione occupata: vnum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab vtrisque ea, quæ commode dici videbatur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul atque illos superiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque non nihil in commune contulimus. Quod si ea quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt: profecto neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius præterisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo facile & libenter sententiam commutabimus. non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè & diu perseuerasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari vniuscuiusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine vlla affirmatione simul quærentes dubitanter, vnumquodque dicemus: ne dum paruulum hoc consequimur, vt satis commode hæc perscripsisse videamur, illud amittamus, quod maximum est, vt necui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, cōsequemur. Nunc autem ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones, & iudicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes, omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autè de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hinc tantum ipsa inuenta vnamquamque in rem exponuntur simpliciter sine vlla exornatione: vt ex hoc, inuenta ipsa: ex superiore autem expositio inuentorum petatur. Quare hæc quæ nunc præcipiuntur, ad confirmationis, & reprehensionis partes referre oportebit.

OMNIS & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt, constitutionis genere vno, pluribusue versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque alia sunt cuiusque generis, & diuersæ præceptiones. Aliud enim laus, aliud vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio aut recusatio conficere debet. In iudiciis, quid æquum sit quæritur: in demonstrationibus, quid honestum: in deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. Nam cæteri vtilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuersi sunt: eorum præcepta eadem esse non possunt.

Neque nunc hoc dicimus non easdem incidere constitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controuersis in iudiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera simili implicita controuersia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum numorum ferentem est comitatus: cum hoc, vt ferè fit, in via sermonem contulit: ex quo factum est, vt illud iter familiaris facere vellent. Quare, cum in quandam tabernam diuertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem: caupo autem (nam ita dicitur post inuentum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui numos haberet, animaduertisset, noctu postquam illos arctius, vt fit, iam ex lassitudine dormire sensit, accessit: & alterius eorum, qui sine numis erat, gladium prope appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit: numos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit.

Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum in clamauit semel, & sapius. Illum somno impeditum non respondere existimauit: ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit: solus profectus est. Caupo non multo post clamat hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum qui antè exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit: gladium eius è vagina educit: reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Nō occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est. Causa distribuitur in impulsione, & in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur: vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, vt rem perspicere cum consilio & cura nō potuerit: & id quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, est diligens, & consyderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur: vt si amicitia quid causa factum dicetur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloria, si pecunia, si denique (vt omnia generatim amplectamur) alicuius retinendi, augendi, adipiscendive commodi: aut contra reiiciendi, diminuendi, deuitandive incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris vitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquod maioris adipiscendi commodi, aut maioris vitandi incommodi præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debet, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hinc & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinem collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est, vt non mirum videatur, si quod ad facinorosi talis perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quammaxime poterit: vt quoad eius fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloria causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitia, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debet. Et hoc eum magno opere consyderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei visum esse qui arguatur.

Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est ac putatur, aut non is euentus est quem arbitrati sunt, Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto si quis negabit vllam pecuniam esse fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suauiore, non erit hoc accusatori negandum.

Nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam vere, & pie dicitur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum, quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres, quod eius testamento se hæredem arbitratus sit. non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficium profectus sit, consyderare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit alii nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur, aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicitur. Facultas, si ratio, auditores, adiumenta, & cætera quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicitur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum est, & in vnum multa sunt conducenda: ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum videatur. atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & consyderanda. Defensor autem ex contrario: primum impulsione aut nullam fuisse dicit: aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commississe dicitur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quamleuissime quietissimam ad partem explicanda: ut & res ipsa à facto crudeli & turbulento, ad quoddam mitius & tranquillius traducatur: & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspensiones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruam, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis quam aliis, aut incommodum sibi maius quam commodum dicit: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitur dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeat, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitiatione tractabuntur. Sin accusator dixerit eum id esse fecutum, quod ei visum sit commodum: aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id quod falsum fuerit, sine vlla dubitatione pro falso, quod verum, pro vero probasse. Quod si dubitauerit, summæ fuisse amentitiæ, dubia spe impulsus certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimouebit, defensoris locis vtetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, vtetur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre. Ex persona autem coniectura capietur, si ex res, quæ personis attributæ sunt, diligenter consyderabuntur: quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid suspensionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus iccirco aliquem Calidum vocari, quod temerario, & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Græcis imperitis verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspensionis. omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo,

quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspensiones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus sit quæritur, & quibuscum viuat, qua ratione vitæ, quo more domestico viuat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum feruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, scælix an infœlix, priuatus an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consyderatur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolute consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt: res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoque locus suspensionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem, quoniam est assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desyderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspensionis. nam consilium, est aliquid faciendi, non faciendiu excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa: facile erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspensionis. Ac personis quidem res ex sunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis vti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspensionem adducatur, ut à tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa, quare peccauerit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex antefactis accusator improbare debet, & ostendere, si quo in pari antè peccato conuictus sit. Si id non poterit, siquam in similem antè suspensionem venerit: ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in maiore, aut in minore: ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni causa naturam, aut virtutem, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicit, adiungere: atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & auarum eum, quem accusas, demonstrare non possis, aliis affinem esse vitii doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate eius, qui arguitur, deductum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus antè admissio demonstrari: locus inducetur ille, per quem hortandi Iudices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. nam eum antè cælasse, nunc manifestò teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem antè peccandi non fuisse, aut causam. Aut si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita antea ignoabitur, hoc loco præterito, & cur præteratur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debet vitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo,

aut vtraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in Rempub. aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde se nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicitur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere, ¹⁴⁶ quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si cum auaritia causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniae cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, ut cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus, eam causam putare, quae homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quamplurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quae confingi facile possit, non ex antea acta vita, quae neque ad tempus fingi, neque vlllo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in antea acta vita aliqua turpitudines erunt, aut falso venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum inuidia, aut obreccatione, aut falsa opinione: aut imprudentiae, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiae, aut alicui non malitiosae animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed a tali culpa remotus esse videatur. ¹⁴⁷ Ac si nullo modo vitae turpitudinis, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita eius, & moribus quaeri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare antea factis omissis, illud quod instet, agi oportere. Ex facto autem ipso suspiciones ducuntur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur. atque haec suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis atque ex negotio proficiuntur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quae negotiis attributae sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleraque. Videre igitur primum oportebit, quae sint continentia cum ipso negotio: hoc est, quae ab ¹⁴⁸ re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quaesita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quae negotio attributae sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur, locus, tempus, occasio, facultas: quorum vniuscuiusque vis diligenter in confirmationis praecipis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur: breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur oportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est quid adiunctum sit negotio, hoc ¹⁴⁹ est, quid maius, quid minus, quid aequè magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quaedam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, aequè magnae, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoque videndus erit, hoc est quid ex vnaquaque re soleat euenire, magnopere considerandum est: ut metus, laetitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quaeruntur ea, quae gestum negotium confestim, aut ex interuallo consequuntur. In qua videbimus eoque consuetudo sit, eoque lex, eoque actio, eoque eius rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquae suspensiones, quae communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quae rem credibi-

lem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maxime enim quaeri oportet in hac constitutione, primum potueritne aliquid fieri. deinde ecquid ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antea diximus. Deinde vtrum id facinus sit, quod poenitere fuerit necesse: item quod spem calandi non habet. Deinde necessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri quaeritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit: quod sermonis causam quaesierit: quod simul diuerterit: dehinc coenarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitem tam aequo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. quaeritur enim vtrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temere, ut non verisimile sit quenquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quaeritur num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna administrari. Nam saepe, si pecuniae, si adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur, hoc modo: Si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus haec quae negotiis, & illa quae personis sunt attributa. Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod causa posita, quid in quanque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inuenturos putabunt: sed ad ea, quae praecipua sunt, comparisonis modo quandam in comune mediocre intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum est tot de rebus vtranque in partem singillatim de vnaquaque explicare, & alias aliter haec in vtranque partem causae solent conuenire. Quare considerare haec quae exposuimus oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & aduersarii narrationem saepe & diligenter pertractabit, & quid quaque pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conficius: aut cur sit: aut cur hic sit: cur hoc antea factum sit: cur hoc antea factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huius rei sit signum, an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus antea dictum est: & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabilis, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad coniecturam saepe quaestiones, testimonia, rumores, quae contra omnia vterque simili via praceptorum torquere ad suam causam commodum debet. Nam & ex quaestione suspensiones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ii videtur errare, qui hoc genus suspensionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura praecipendum putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quaestione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causae solum quae dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Haec ergo argumenta, quae transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certae rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa, non est utendum. Aut

dubiā, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: vt suspici-
 onibus credi oportere, & contra suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum
 communium, aut per indignationem, aut per conuestionem inducitur, de quibus
 antè dictum est: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Distingui-
 tur autem oratio, atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & ali-
 quo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum
 conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus
 tractatus est: & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut omnibus iam
 dictis exuscitur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & gra-
 uitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inuentione verborum, & sententiarum
 aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non vt causarum,
 sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. nam nisi ab iis, qui multa exer-
 citatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari
 non poterunt ornate, & grauitate, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc
 fit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus,
 in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicio-
 nibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Te-
 stibus credi oportere, & non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere.
 Vitam antè actam spectari oportere, & non oportere. Eiusdem esse, qui in illa re peccar-
 rit, & hoc quoque admisisse: & non esse eiusdem. Maxime spectari causam oportere, &
 non oportere. Atque hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes
 loci nascuntur, in contrarias partes diducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per
 quem auget facti atrocitatem: & alter per quem negat malorum misereri oportere. De-
 fensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem
 cum cōuestione misericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci cōmunes ex iisdem
 præceptis sumuntur, quibus cætera argumētationes: sed illæ tenuius, & acutius, & sub-
 tilius tractantur: hi autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam sententiis ex-
 cellentibus. In illis enim finis est, vt id quod dicitur, verum esse videatur: in his tamen
 hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutio-
 nem transeamus.

CVM est nominis controuersia, quia vis vocabuli definienda verbis est, cōstitutio de-
 finitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius, is qui
 consul Remp. malè gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, inuito se-
 natu, & omnino cōtra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum
 legem Agrariam ferebat. Hunc pater suus conciliū plebis habentem, de templo dedu-
 xit: accersitur maiestatis. Intentio est, Maiestatem minuiisti, quod tribunum plebis de
 templo deduxisti. Depulsio est, Non minui maiestatem. Quæstio est, Maiestatemne
 minuerit. Ratio, In filium enim quam habebā potestatem, ea vsus sum. Rationis infir-
 matio, At enim qui patria potestate, hoc est priuata quadam, tribunitiam potestatem,
 hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, Minuatne is maie-
 statem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate vtatur. Ad hanc iudicationem
 argumentationes omnes afferri oportebit. Ac nequis fortè arbitretur nos non intelli-
 gere, aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam: eā nos partem solam su-
 mimus, in qua præcepta nobis dāda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro expli-
 catis, quiuis omni in causa, si diligēter attendet, omnes videbit cōstitutiones, & earum
 parteis, & controuersias, si quæ fortè in eas incident: nam de omnibus perscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis & aperta,
 & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate,
 aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum quibus populus potestatem dedit, ali-
 quid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est & rationibus cōfirman-

dum, & ita esse, vt describeris, ostendendum. Postea ad id quod definiris, factum eius
 qui accusabitur, adiungere oportebit: & ex eo quod ostenderis esse, verbi causa, Do-
 cere, aduersarium maiestatem minuisse: & hunc locum totum communi loco con-
 firmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indi-
 gnatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infir-
 mabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur: cum quem-
 admodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut fermocinan-
 di eo verbo vtī soleant, consyderabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis ef-
 se ostendatur eius descriptionis approbatio: & si, quæ incommoda consecutura sint,
 eo concessio ostendatur. Id autem ex honestatis & vtilitatis partibus sumetur, de qui-
 bus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersario-
 rum definitionem conferemus: & nostram veram, honestam, vtilem esse demon-
 strabimus, illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari
 in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt de-
 finiendæ: vt si quærat, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex priuato sacra surripuerit,
 erit vtendum pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda: Locus
 autem communis in eius malitiam, qui non modò rerum, verum etiam verborum
 potestatem sibi arrogare conetur, vt & faciat, quod velit: & id quod fecerit, quo vel-
 lit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis & aper-
 ta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere, est aliquid
 de Rep. cum potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est, simi-
 libus, & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde
 locus communis, per quem facti vtilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur ad-
 uersariorum definitionis reprehensio: quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori
 præscripsimus, conficitur: & cætera post eadem præter communem locum inducen-
 tur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur: accusatorem
 sui periculi causa non res solū conuertere, verum etiam verba commutare conari.
 Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut
 misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa su-
 muntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in om-
 nem causam, sed in omne causæ genus incident. Eorum mentionem in coniecturali
 constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, vtentur.

CVM autem actio translationis, aut commutationis indigere videtur: quod non aut
 is agit, quem oporteat, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna,
 quo crimine, quo tēpore oportet: cōstitutio translatiua appellatur. Huius nobis exēpla
 permulta opus sunt, si singula translationū genera quæramus: sed quia ratio præcepto-
 rum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem
 consuetudine multis de causis fit, vt rarius incidant translationes. Nam & prætoris ex-
 ceptionibus multæ excluduntur actiones: & ita ius ciuile habemus constitutū, vt causa
 cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunque versantur.
 Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis
 conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudiciis rarius incidunt:
 & tamen, si quādo incident, eiusmodi sunt, vt per se minus habeant firmitudinis. con-
 firmantur autē assumpta alia aliqua cōstitutione. Vt in quodam iudicio, cum venefici
 cuiusdam nomē esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem
 esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumētis confir-
 marētur, parricidii autem solum mētio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet
 vt diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratū sit, indignū facinus esse ea
 pœna afficere eū, qua parricidæ afficiuntur. Id autem si damnaretur, fieri necesse esset:
 quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem fit acceptum.

Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ cōmutationem ex trālatiuo genere inducendo, totā infirmabit accusationem. Veruntamē cæteris quoq; criminibus defendendis coniecturali constitutione translationē confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positū sit huiusmodi: Cū ad vim faciendam quidam armati venissent, armati cōtrā præstō fuerūt, & cuidā equiti Romano quidam ex armatis resistētī gladio manū præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum. postulat is, quicum agitur, à prætorē exceptionem: extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is qui agit, iudicium purum postulat: Ille quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præiudiciū fieri. Infirmitas rationis, Eiusmodi sunt iniuriæ, vt de his indignum sit non primo quoque tēpore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum satisne causæ sit, quare dum de ea iudicatur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciū cōparatum sit, præiudicetur. atq; exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tēpore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re cōueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit: & ratiocinari quid in similibus rebus fieri soleat: & videre vtrum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi nō possit: an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio cōstitutā: an rectē sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus autem cō-

munis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cū eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omniū pertinere. Tres igitur ex constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modū tractabūtur. Nunc generalem constitutionē, & partes eius cōsideremus.

CVM & factio, & facti nomine concessio, neque vlla actionis illata controuersia, vis & natura, & genus negotii ipsius quæritur, cōstitutionem generalem appellamus. Huius primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem, & iuridicalem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuiliis habet implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi: Quidam pupillum hæredem fecit, Pupillus autem antè mortuus est, quàm in suam tutelam veniret. De hæreditate ea, quæ pupillo venit inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est: possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Vtrorum sit. Ratio est, Pater enim sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamēto patris nostra fiant necesse est. Infirmitas est rationis, Immo pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præter quàm quod ipse fuit in testamento, vllius vestrum esse non potest. Iudicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari, an hæredes secundi ipsius patrifamiliās, non filii quoque eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut vsquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod sit, cū id quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, vt in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt: nec vnquam factum est, vt eiusdē pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmitas autem hæc erit, Non est vna pecunia: propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia: cuius hæres non illo tempore in testamento quisquā scriptus erat, siquid pupillo accidisset: & de altera patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ iam mortuo

pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, Vnane pecunia fuerit, aut si hac erūt vsi infirmatione, Possent plures esse vnus hæredes pecuniæ, dissimilibus de causis. de eo ipso iudicatio nascitur, Possintne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo vna in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiāt. Nunc huius generis præcepta videamus. Vtrisque, aut etiā omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est cōsiderandum. Initium ergo eius ab natura ductū videtur. Quædam autē ex vtilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem venisse: post autē approbata. Quædam aut à cōsuetudine, aut vero vtilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis nō opinio, sed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruatiam, veritatem. Religionem, eam quæ in metu & cerimonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parētes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruatiam teneat. Vindicationem, per quam vim, & contumeliā defendendo, aut vlciscēdo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse chari debent: & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam: quod neque in hoc ciuili iure versantur, & à vulgari intelligētia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquā, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda.

171 Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter vetustatē. Quo in genere & alia sunt multa: & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam antè sententia alicuius, aut aliquorum constituta est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci videbitur, quenque attendere, atq; elicere per tentando vnāquāq; partem iuris oportebit. Locorum autem cōmunium, quoniam (vt antè dictū est) duo sunt genera: quorū alterum dubiæ rei, alterū certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per cōmunem locū possit, & oporteat, cōsiderabitur. Nā certi, qui in omnes incidat loci, præscribi nō possunt. in plerisque fortasse ab autoritate iuriconsultorū, & contra autoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos cōmunes, præter eos quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iudiciale genus, & partes eius cōsideremus.

IURIDICIALIS est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarum alteram absolutā, alteram assumptiuam nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non vt negotialis implicite & abscondite, sed patenti & expeditius recti & non recti quæstionē cōtinet. Ea est huiusmodi: Cū Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Graiis, cū inter se bellum gessissent, vt ii qui vicissent, trophæū aliquod in sinibus statuerēt, victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non vt in perpetuū belli memoria maneret, æneū statuerunt trophæū. Accusantur apud Amphictyonas, id est apud cōmune Græciæ conciliū. Intentio est, Nō oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eā enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmitas est, Attamen æternum inimicitiarū monumentū Graios de Graiis statuere non oportet. Iudicatio est, Cū summæ virtutis celebrandæ causa Graiis statuere non oportet, Cū summæ virtutis celebrandæ causa Graiis æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectēne, an contrā fecerint,

Hanc ideo rationem subiicimus, vt hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosce-
retur. Nam si eam supposuissimus, qua fortasse vsi sunt: non enim iuste, neque pie bel-
lum gessistis: in relationem criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrūque au-
tem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumētationes ex
iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, de qua antè dictum est. Lo-
cos autem communes & ex causa ipsa, siquid inerit indignationis, aut conuersionis, &
ex iuris vtilitate & natura multos & graues sumere licebit, & oportebit, si causæ digni-
tas videbitur postulare. Nunc assumptiuā partem iuridicalis consideremus. Assum-
ptiuā igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autē foris
adiuncto argumēto defenditur. Eius partes sunt quatuor: Cōparatio, Relatio criminis,
Remotio criminis, Cōcessio. Comparatio est, cum aliquod factū, quod per se ipsum
non sit probandū, ex eo, cuius id causa factū est, defenditur. Ea est huiusmodi: Quidam
Imperator, cum ab hostibus circūfideretur, neque effugere vllō modo posset, depectus
est cum eis, vt arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaque fecit: armis &
impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit
huc definitio, quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc locum, de quo agimus, consy-
deremus. Intentio est, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est,
Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio
est aut coniecturalis, Nō periissent: aut altera coniecturalis, Non ideo fecisti. Ex
quibus sunt iudicationes, Periissentne: & Ideone fecerit. aut hæc cōparatiua, cuius nunc
indigemus, At enim fatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hostibus
concedere. Ex qua iudicatio nascitur, Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc
pactionem venissent, vtrum fatius fuerit amittere milites, an ad hanc cōditionem ve-
nire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum
quoque constitutionum rationem atque præcepta, ac maxime coniecturis faciēdis in-
firmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ii qui accusabuntur, comparabunt.
Id fiet, si aut id quod dicēt defensores, futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto
iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet
se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de
parte infirmatio ex coniecturali cōstitutione sumetur. Sin autem certo nomine male-
ficii vocabitur in iudicium, sicut in hac causa (nā maiestatis accersitur) definitione, &
definitionis præceptis vti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere inci-
dunt, vt coniectura, & definitione vtēdum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet,
eius generis præcepta licebit huc pari ratione trāfferre. Nam accusatori maxime est in
hoc elaborandum, vt id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere,
quāplurimis infirmet rationibus: quod facile est, si quāplurimis constitutionibus
aggrediatur id improbare. Ipsa autē cōparatio separata à cæteris generibus controuer-
siarum sic ex sua vi cōsiderabitur, si illud quod cōparabitur, aut nō honestum, aut non
vtile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honestū,
aut non tantopere necessarium fuisse demōstrabitur. Deinde oportet accusatorem il-
lud, quod ipse arguat, ab eo quod defensor cōparat, separare. Id autem faciet, si demon-
strabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc
fiat: vt propter salutem militū, ea quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradātur.
Postea comparare oportebit cum beneficio maleficii, & omnino id quod arguitur,
cum eo quod factū ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contē-
dere: & hoc extenuādo maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si de-
mōstrabitur, honestius, vtilius, magis necessariū fuisse illud quod vitarit reus, quàm il-
lud quod fecerit. Honesti autē, & vtilis, & necessarij vis & natura in deliberationis præ-
ceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem ex-
ponere tanquam causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps

dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè exposuimus: Cum omnes perituri milites
essent, nisi ad hanc pactionem venissent: vtrum fatius fuerit perire milites, an ad hanc
pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquā in consultationem res ve-
niat, tractari oportebit. Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutio-
nes erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem compa-
rabit: cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam cōparationem pertinebunt, ex contra-
rio tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum, qui cum de facto turpi
aliquo, aut inutuli, aut vtroque fateatur: quærat tamē aliquā defensionem, & facti inu-
tilitatem, aut turpitudinem cū indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum
inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honestū putari oportere, nisi quo animo,
quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita cōmunis est, vt bene
tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus,
per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex vtilitate, aut honestate,
aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante ocu-
los eorum qui audiunt, ponitur: vt ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrētur, si sibi
illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cum
reus id quod arguitur confessus, alterius se inductū peccato, iure fecisse demonstrat. Ea
est huiusmodi: Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domū se
victor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborātem: sponsi
autem nomen appellātem identidem Curiatis cum gemitu, & lamētatione, indigne
passus, virginem occidit. accusatur. Intētio est, Iniuria sororem occidisti. Depulsio est,
Iure occidi. Quæstio est, Iurene occiderit. Ratio est, Illa enim hostium mortem luge-
bat, fratrum negligebat, me & Populum Rom. vicisse moleste ferebat. Infirmatio est,
Tamen à fratre indemnata necari non oportuit. Ex qua iudicatio fit: Cum Horatia
fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris & Populi Romani victoria
nō gauderet, oportueritne eam à fratre indemnata necari. Hoc in genere causæ, pri-
mum siquid ex cæteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatio-
ne præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem, illum, in
quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterum pecca-
tum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus vti, &
ostendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut sta-
tui de ea re conuenerit: ac simul ostendere, non oportuisse antè supplicium, quàm iu-
dicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonstranda sunt, per quæ po-
tuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus, & iudicio vindicari.
Deinde negare debet, audiri oportere id quod in eum criminis conferatur, de quo
is ipse qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id quod iudicatum non sit, pro infe-
cto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud
Iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant,
de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicii futuram di-
cemus, & iudices longius, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de
reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, vt peccata
homines peccatis, & iniurias iniuriis vlciscantur, quantum incommodorum conse-
quatur. Ac si idem facere ipse, qui nūc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quicquam
opus fuisset iudicio. si verò cæteri quoque idem faciant, omnino iudiciū nullum futu-
rum. Postea demōstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen
ab reo conferatur, potuisse hūc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignū,
eum qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse,
quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, vt legem, qua lege fecerit,
proferat. Deinde (quemadmodum in cōparatione præcipiebamus) vt illud quod cōpa-
ratur, extenuaretur ab accusatore quammaxime: sic in hoc genere oportebit illius

culpam, in quem crimen trāfferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, cōparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, vt ob id hoc fieri cōueniret. Extrema est, vt in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit: primum augēdo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam: & quamaxime per indignationem, si res feret, iuncta conuestione ante oculos ponēdo. Postea leuius demonstrādo reum punitum, quàm sit ille promeritus: & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti possint: quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorū demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, leuabitur. Primum, si eiusmodi demonstrabitur iniuria, vt non modo viro bono, verumetiam homini libero videatur non fuisse tolerāda. Deinde ita perspicua, vt ne ab ipso quidem qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde eiusmodi, vt in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduertit: vt non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo sit vindicata. Postea sic rem fuisse apertā, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hīc demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces & perspicuas res esse, vt de his non modo non necesse sit, sed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus cōmunis accusatoris in eum, qui cum id quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei cōparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hīc vtilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo cōquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem qui sumpserit audaciam, & crudelitatem, indignatio. Ab defensore in eius, quem vltus sit, audaciam conuestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa, & tempore cōsiderari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit: aut ad aliquam rem, quam charam esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartitō: nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis Quæstores sumptū, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab Quæstore non est datus. Infirmitas est, Vos tamen id quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio est, Cum iis qui legati erant, sumptus qui debebatur de publico, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, sicut in cæteris, siquid aut ex coniecturali, aut definitiua, aut ex alia constitutione sumi possit, videre oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quenque officio consulere oportere: nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde ille si deliquerit, separatim illum, sicut hūc accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem, cum cætera, siqua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumētabitur. Primum cuius acciderit culpa, demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus est ne-

cessitudinis vis implicata, demonstrabit, quod non debuerit, ex honestate consyderabitur. De vtroque distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus, quàm cōueniret, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex antefactis, aut dictis: atque hoc ipsi vtile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, vt in hac eadem re, si Quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset: accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter vti locis oportebit, & ex concessionis partibus, quæ conuenient, assumere, de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem vtrisque ferè, qui superioribus assumptiuis incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicium reum affici non oportere. Ipsi autem rei sit remotio, cum id quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, siquid in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcā sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autē ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcā tenuerit, dedit oportere. Intentio est, Dedit oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meū fuit officium, nec mea potestas: cum & id ætatis nō haberē, & priuatus essem, & esset summa cū autoritate & potestate imperator, qui videret vt factis honestum fœdus feriretur. Infirmitas est, Attamen quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedit te cōuenit. Iudicatio est, Cum is qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedēdūne sit hostibus, necne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento, sine cōcessionis partibus. nam earum quædam maior vis est, quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpā in aliū transferre debet, sed demonstrare eā rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suū pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt siquis eum accuset, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum cōsules adessent. Nā vt in superiore exemplo reus ab suo officio ac potestate factū dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab vtroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinādo quid cuiusque officii, iuris, potestatis sit, quæri oportebit: & fueritne ei, quo de agitur, id iuris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autē communes ex ipsa re, siquid indignationis ac conuestionis habebit, sumi oportebit. Cōcessio est, per quam nō factum ipsum improbatur ab reo: sed vt ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ: purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres: imprudentiā, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is qui arguitur, negat. Vt apud quosdā lex erat, nequis Dianæ vitulū immolaret. Nautæ quidā, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu quē conspiciēbāt, potiti essent, ei deo qui ibi esset, se vitulum immolatuos. Casu erat in eo portu fanū Dianæ eius, cui vitulū immolari nō licebat. Imprudentes legis, cū exissent, vitulū immolauerūt. Accusantur. Intētio est, Vitulū immolastis ei deo, g.i.

cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nesciui non lice-
re. Infirmatio est, Tamen quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio di-
gnus es. Iudicatio est, Cum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere ne-
scierit, sitne supplicio dignus. Casus autem inferetur in concessionem, cum de-
monstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstiterit, vt in hac: Cum Lacedæmonis
lex esset, vt hostias, nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbisset, capitale ef-
fer: hostias is qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit a-
gere: tum subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter
Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, vt eò traduci victimæ nul-
lo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendendæ causa hostias constituit
omnes in litore, vt qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio eius
subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capi-
tis accersierunt. Intentio est, Hostiæ quas debuisti, ad sacrificium præsto non fue-
runt. Depulsio est concessio. Ratio, Flumen enim subito accreuit, & ea re traduci
non potuerunt. Infirmatio est, Tamen quoniam quod lex iubet, factum non est,
supplicio dignus es. Iudicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fe-
cerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio dignus
sit. Necessitudo autem infertur, cum vi quadam reus id quod fecerit, fecisse defen-
ditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, vt si qua rostrata in portu naus deprehensa
sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorū inuitis nautis Rho-
diorum in portū nauim coegit. Quæstor nauim populi vocat. Nauis dominus ne-
gat publicari oportere. Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depul-
sio est concessio. Ratio, Vi & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Na-
uim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est, Cum rostratā nauim in portu
deprehensam lex publicarit, cumque hæc nauis inuitis nautis vi tempestatis in por-
tum coniecta sit, oporteatne eam publicari. Horum trium generum idcirco vnū in
locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur.
Nam in his omnibus primum, siquid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accu-
satore induci oportebit, vt id quod voluntate factum negabitur, cōsulito factum su-
spicione aliqua demōstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut ca-
sus, aut imprudentiæ: & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus im-
prudencia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo: & ab his id quod reus inferat,
separare, id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non for-
tuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse euitari, & hac ratione
prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaueri: & definitio-
nibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed iner-
tiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpi-
tudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem
redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori deniq; fatius fuisse, quam eiuf-
modi necessitudini obtemperare. Atque tum ex iis locis, de quibus in negotiali par-
te dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iu-
ridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim consyderare. Atque hoc in
loco, si facultas erit, exemplis vti oportebit, quibus in simili excusatione non sit
ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis par-
tibus, turpe, aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario commissa sit:
permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem ha-
bent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus po-
terit vti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adau-
genda, quæ voluntati fuerit impedimento, & se plus quam fecerit, facere non po-

197 tuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se conuinci non pos-
se, quod non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem
posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum qui culpa careat, suppli-
cio non carere. Loci autem communes accusatoris vnus in confessione, & alter,
quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, vt non defacto, sed de
facti causa quærat. Defensoris autem, conquestio calamitatis eius, quæ non cul-
pa, sed vi maiore quadam acciderit: & de fortunæ potestate, & hominum infirmi-
tate, & vti suum animum, non euentum consyderent. In quibus omnibus conque-
stionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse
oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in iis, aut in aliis exemplis scri-
pti quoque controuersiam adiunctam videbit. Quo de genere post erit nobis se-
paratim dicendum, propterea quod quædam genera causarum simpliciter, & ex
sua vi consyderantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controuersia ge-
198 nus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in vnâ quaque cau-
sam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: vt in his exemplis conces-
sionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto & sententia nomina-
tur. Sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. alio autem lo-
co de scripto, & sententia dicemus. nunc in alteram concessionis partem consydera-
tionem intendemus. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi
postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest: ideo quod concessio
peccato, difficile est ab eo, qui peccatorū vindex esse debet, vt ignoscat, impetrare:
Quare parte eius generis, cum causam non in eo constitueris, vti licebit. Vt si pro
aliquo claro aut forti viro, cuius in Remp. multa sint beneficia, dixeris, possis, cum
videaris non vti deprecatione, vti tamen ad hunc modum: Quod si Iudices hic pro
199 suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore multo-
rum suorum rectè factorum causa, vni delicto vt ignosceretis postularer: tamen di-
gnum vestra mansuetudine, dignum virtute huius esset, Iudices, à vobis hanc rem
hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locū com-
munem ad ignoscendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudi-
ciis non versatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda non-
nunquam est, & in Senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda: in id quo-
que præcepta ponemus. Nam in Senatu, & in concilio de Siphace diu delibera-
tum est: & de Q. Numitorio Pullo, apud L. Opimum, & eius concilium diu
ductum est: & magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio va-
200 luit. Nam semper animo bono se in populum Rom. fuisse non tam facile proba-
bat, cum coniecturali constitutione vteretur, quam vt propter posterius beneficiū
sibi ignosceretur, cum deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui
sibi vt ignoscatur, postulabit, cōmemorare, si qua sua poterit beneficia: & si poterit,
ostendere ea maiora esse, quam hæc quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quam mali
profectum esse videatur. Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, pro-
ferre. Deinde ostendere, nō odio, neq; crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stul-
titia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta aut probabili causa. Postea polliceri,
& confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint,
confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere,
aliquo se in loco, magno iis qui sibi concesserint, vsui futurum. Postea si facultas
erit, se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstra-
bit, & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum
201 velint, & dignitatem ostendere, & cætera ea quæ personis ad honestatem & ampli-
tudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogancia in se esse demonstra-
g.ii.

bit, ut honore potius aliquo, quam vilo supplicio dignus esse videatur. Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quamminimam obfuisse videatur, & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit, ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse: & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter benevolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta, aut leuiora beneficia, quam maleficia, aut cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficii, & alter locus eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sint. Quoniam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoratur, ne forte varietate & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus, in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Iuridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniuri natura, præmii aut poenæ ratio quaeretur. Eas causas, in quibus de æquo, & iniquo quaeritur, exposuimus: nunc restat, ut de præmio, & de poena explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicuius petitione constant. nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quaeritur: & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accomodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus consul, quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui hostes Romani P. esse dicerentur: quod tamen excursionibus, & latrociniiis infestam prouinciam redderent, consecutus est, & confecit. Romam rediit, triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire: propterea quod nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi, Oporteatne poena affici. In hac huiusmodi, Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quaestionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor est in partibus distributa: in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo eius qui fecerit, ex casu considerantur. Ex sua vi quaeruntur hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, singularia sint an vulgaria, vera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum cum indigeremus, cum cæteri non possent, aut nollent opitulari, si tum cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi

causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominem autem, quibus rationibus vixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris infumpserit, & siquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo venditet pretio: aut num quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse videatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quaeretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulante dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officii sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, si existat, qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, deliberari putent: & eorum enumeratio, & cum eis quos contra dicat, comparatio. Eius autem qui præmiū petet, facti sui amplificatio, & eorum qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium præmium postulatur, in quo utrum copiane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari fordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controuersis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

IN SCRIPTO versatur controuersia, cum ex scriptiois ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresue res significat, ad hunc modum: Pater familias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo vxori suæ sic legauit: Hæres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Post mortem eius vasa magna, & prætiose cæzata petit à filio mater: ille se quæ ipse vellet, debere dicit. Primum si fieri poterit, demonstrandum est non esse ambiguum scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo vno, pluribusue in ea sententia, in qua is qui dicit, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum id quod quaeratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque ambigua visum iri. quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque vita eius sumi oportebit: & eam ipsam scripturam, in qua inerat illud ambiguum, de quo quaeritur, totam omnibus ex partibus pertentare, siquid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur.

Deinde erit demonstrandum, siquid ex ipsa re dabitur facultatis, id quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus extet: nos quod dicamus, facile & commode transigi posse. vt in hac lege: (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur.) Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto. contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posse dici, neque administrationem esse vllam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando, & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligat, vtilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id quod nos demonstrabimus, honestum, aut vtile, aut necessarium demonstrabimus: & si id quod ab aduersariis dicitur, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, vt de eo quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi voluisset: vt in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ volet, si hæredis voluntati permitteret. Eo enim non adscripto, nihil inesse dubitationis, quin hæres, quæ ipse vellet, daret. Ametrix igitur fuisse, cum hæredi vellet cauere, id adscribere, quo non adscripto nihilominus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis vti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo vsus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est, vt, quod eum voluisse in eiusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his siquid amplificationis dabitur, communibus vtrinque locis vti oportebit. Ex scripto & sententia controuersia consistit, cum alter verbis ipsis quæ scripta sunt, vtitur: alter ad id quod scriptorem sensisse dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Pater familiâs, cum liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluresve, is mihi hæres esto. Deinde quæ assolent. Postea, Si filius antè moritur, quam in tutelam suam venerit, tu mihi (dicebar) secundus hæres esto. Filius non est natus: ambigunt agnati cum eo qui est secundus hæres, si filius antè, quam in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere nõ potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hæreditatem defendit. Alterum autem genus est eorum qui sententiam inducunt, in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, vt in eo qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimeretur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent. Tum relatio criminis, vt in eo qui, cum cõmunis lex omniũ, hominẽ occidere vetaret, tribunus militem suũ, qui vim sibi inferre conabatur, occidit. Tũ remotio criminis, vt in eo qui, cũ lex quibus diebus in legatione proficisceretur, præstituerat, quia sumptũ nõ dedit Quæstor, profectus nõ est. Tũ cõcessio per purgationẽ, & per imprudẽtiã, vt in vituli immo-

litione: & per vim, vt in naui rostrata: & per casum, vt in Eurõtæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, vt vnũ quiddam voluisse scriptor demonstratur: aut sic, vt in eiusmodi re & tẽpore hoc voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerunq; omnibus, maiore autẽ parte semper poterit vti. Primum scriptoris collaudatione, & loco communi: nihil eos qui iudicent, nisi id quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eò magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit, tũ ipsum secum admirantem, quidnam cõtra dici possit: tum ad Iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium, quasi intentantis loco producendo, hoc est interrogando, vtrum scriptum neget esse eò modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendere posse neget, vtrum negare ausus sit, se dicere desitutum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil esse quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur: in hoc ita commorari conueniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarii confingendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur: tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicitur, si aut profus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur, vt in illa de testamento, quam posuimus, controuersia: aut si causa assumptiua inferetur, quam obrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicitur, is qui scripto vteretur, hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumẽtari, qui ne id facere possemus, iudicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituat, vt à scripto recedatur. Nam & eos qui aliquid scribant, non existimatos id quod scripserint, ratum futurum: & eos qui iudicent, certum quid sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueuerint. Quod si voluntas scriptoris cõseruanda sit, se, non aduersarios à voluntate eius stare. Nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quam illum qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspitionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primum erit contradicendum, quam absurdum non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa omnia esse, antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpæ eum qui accusaretur, causam proferre quæ eum ad peccandũ impulsisset: nunc ipsum reũ causam afferre quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionẽ, cuius in singulas partes multæ cõuenient argumentationes. Primum nulla in lege vllam causam cõtra scriptum accipi conuenire. deinde si in cæteris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi legem, vt in ea non oporteat. Postremo si in hac quoq; lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id quod cogitaret: nec fuisse ei graue, nec difficile eam causam excipere, quã aduersarii proferant, si quicquã excipiendũ putasset: cõsueuisse eos qui leges scribant, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime videre, si qua in ea ipsa lege, quã de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundẽ legis scriptorẽ, quo magis

probetur eum fuisse excepturum, siquid excipiendum putaret. & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare: quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum, omnibus causam dari, & potestate peccandi, cum intellexerint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & Iudices neque quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptum sit, recedant: neque quo pacto aliis improbare possint, quod contra legem iudicauerint: & cæteros ciues, quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto ciuitatis vnamquamque rem administrabit. Postea quærere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineatur negotiis: cur Reipublicæ munere impediantur, cum sapius suis rebus & commodis seruire possint: cur in certa verba iurent: cur certo tempore conueniant, certo discedant. Nihil quisquam afferat causam, quo minus frequenter operam Reipub. det, nisi quæ causa in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant: aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurusne sint. Postea hoc quod faciat, indignius, & impudentius esse, quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint Iudices adscribere, passurusne sit populus: atque hoc esse indignius, quam rem verbo, & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignum esse, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari: cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc, & per populum agi conuenire. Quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones videre, & dissuadere velle. Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint, legem cuiusmodi sit in præsentia, conseruari à iudicibus, post si displiceat, à populo corrigi conuenire. Deinde si scriptum non extaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amertiam esse eius qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cognoscere. His & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter per scripta demonstrabitur, ita cautum vnaquaque de re, & ita quod oportuerit exceptum, vt minime conueniat quicquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicit, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si eo veniat, causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduersariis afferatur: qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia est, eum qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiam accusator derogat, omnibus partibus iustius, & probabilius accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, vt iudices, etiam si nollent, necesse esset: hæc autem etiã si necesse non esset, vt vellent contra iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur, non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit: de quibus antè, vt potuimus, diligenter per scriptum. Si de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut

si causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege aut in testamento scriptum, vt sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicit, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstratur. aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quancunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornauerit: tum ex his locis ferè contra aduersarios dicit, oportere causas accipi: demonstrabit nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse: scriptorè ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, vt essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia per scripturam fuisse: nunc verò quod intelligeret quales viri iudicaturi essent, idcirco eum quæ perspicua videret, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersariis, Quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorū aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam exceptit. Nō ergo omnia scriptis, sed quædam quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura vlla: denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si vnusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem eius qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id quod aduersarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id quod fecerimus, aut postulemus, quàm vtile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis charas esse, non propter literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis: sed propter earū rerum, quibus descriptum est, vtilitatem, & eorū qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea quid sit lex describere, vt ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quàm indignum sit eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque his & huiusmodi rationibus & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore vtilissimum, siquid de æquitate ea quæ cum aduersario staret, derogasset: sic huic qui contra scriptum dicit, plurimum proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambigüe aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi profit, defendere: aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad suam causam commodum traducere: aut ex scripto, non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quancunque autem in re quamuis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod si id quo nititur aduersariorum causa, subduxerit, omnem illam eius vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius qui à scripto dicit, leges ex se, nō ex eius qui contra commiserit, vtilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & vtilitate communi, non in verbis consistere: Quàm indignum sit æquitatem lite-

ris vrgeri, quæ voluntate eius qui scripserit, defendatur. Ex contrariis autem legibus cōtrouersia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, Qui tyrannum occiderit, olympionicarum præmium capito, & quam volet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexádrum, qui apud Phæreos in Theffalia tyrannidem occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere vtranque in partem iidem loci, atque eadem præcepta cōuenient, ideo quod vterque suam legem confirmare, cōtrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, cōsyderando vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepant inter se: ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex postorius lata sit. nam postrema quæque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id quod imperatur, necessarium: illud quod permittitur, voluntarium est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna statuatur. Nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima & sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. nam sæpe ea quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certâ quadam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, vtrum statim fieri necesse sit, vtrum habeat aliquam moram, & sustentationem. nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet: deinde operam dare, vt sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius & firmitus id videatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoque adiungere: contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, vt si fieri poterit, ne discrepare quidem videatur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem, vt nostra ratione vtraque lex conseruari videatur, & aduersariorum ratione altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex vtilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad vtram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo quod vsipiam est, ad id quod nusquam scriptum est, peruenitur, hoc pacto: Lex est, Si furiosus est, agnatorum gentiliūque in eo pecuniæque eius potestas esto. Et Lex, Paterfamiliās vti super familia pecuniæque sua legauerit, ita ius esto. Et Lex, Si paterfamiliās intestato moritur, familia, pecuniæque eius agnatorum gentiliūque esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, ei statim, quod effugiendi potestas non fuit, lignæ soleæ in pedes inductæ sunt. Os autem obuolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, vt ibi esset tâtisper, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, comparetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Hæredes quos ipse iubet, scribunt: tabulæ obsignatur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hæreditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad eiusmodi rationem, vt quærat, habueritne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, &

huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primum eius scripti quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde eius rei qua de quærat, cum eo de quo constat, collationem eiusmodi, vt id de quo quæritur, rei de qua constat, simile esse videatur. Postea admirationem perconctatione, qui fieri possit, vt qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum: quod, cum de illa esset scriptum, de hac re is qui scribebat, ne minem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in iuridicali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo cui cōferatur, diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud cuius causa affertur, haberi conueniat, ostendatur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, vt non idem videatur de vtraque existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti, iisdem ratiocinationibus, de quibus antè dictum est, vtetur: si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptum sit, cōsyderare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse penè, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus in vnamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Locos communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omnes res per scripturam complecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, vt quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere, quibus velit. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunt: eorum nauis & onera sunt, qui in nauim remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduertent: misericordia commoti, nauim ad eum applicuerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto ipsos quoque tempestas vehementius iactare cœpit, vsque adeo, vt dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quoad posset, moderaretur: ille autem cuius merces erant, in gladium in nauim ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & nauim quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius, facile est ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, & remanere in nauim, denique nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio tractabitur. Nunc expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur, sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudicali genere finem esse æquitatem, hoc est partem quandam honestatis. In deliberatiuo autem Aristoteli placet vtilitatem: nobis & honestatem & vtilitatem. In demonstratiuo autem honestatem. Quare in quoque genere causæ quædam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quod referri omnem rationem oportet.

ter; adiungentur. Atque vniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non grauaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ, dicendo fierent. ¹³⁸ apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, sciëntia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum atque vtilitatem: quod genus, pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quãdam vtilitatem, quo magis expetatur: vt amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facillè tacentibus nobis intelligetur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea quæ posuimus, breui nominabuntur. Nam in primo quidem genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autem in secundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis & vtilitatis continent, & quia maior est vis honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelliguntur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes sint, honestas & vtilitas, vitandarum, turpitudine & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De vtraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum eius duæ partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res vna vi atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus, est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. ¹⁴⁰ Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis consideranda. Habet igitur parteis quatuor: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia, est rerum bonarum, & malarum, & vtrarumque sciëntia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid videtur, antè quàm factum sit. Iustitia, est habitus animi, communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. Deinde quædam in cõsuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus & religio sanxit. ¹⁴¹ Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit: vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruãtiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ (quam diuinam vocant) curam, ceremoniamque affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæque beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindictio est, per quam vis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum est, defendendo aut vlciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vsus, vt religionem: aut siquid eorum quæ antè diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. ¹⁴² Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum iam sententiis cõstitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, vt obseruet, continetur. Fortitudo, est considerata periculorum susceptio, & laborum per-

peffio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia, est rerum magnarum & excelsarum, cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quã magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocauit. Patientia, est honestatis, aut vtilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perseffio. Perseuerantia, est in ratione bene considerata, stabilis & perpetua mansio. ¹⁴³ Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus, animi firma & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis cõcitati comitate retinetur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, vt nihil adiungatur emolumentum, petenda sunt. Quod vt demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, vt fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia: verumetiam illa quæ propinqua videntur, & finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fidentia contrarium est diffidentia, & ea re vitium est. Audacia non contrarium, sed ¹⁴⁴ oppositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic vnicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: vt audacia, quæ fidentia: pertinacia, quæ perseuerantia finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine vilo certo nomine. Quæ omnia item vt contraria rerum bonarum in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est: nunc de eo, in quo vtilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentia, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari voluntate. ¹⁴⁵ Hic, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, vt eorum quoque causa petenda videatur: ne forè qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quanquam sunt, qui propter vtilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se & vtilitatem: quorum quid verissime constituatur, alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad vsu oratorum relinquatur, vtræque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim vtiliores, partim minus vtilis: ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus ¹⁴⁶ habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur: vt in Repub. quædam sunt, quæ (vt sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, focii: quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia verò quæ iam quiddam magis amplum & minus necessarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio, atque amplitudo, vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo: quibus rebus non illud solum cõficitur, vt saluæ & incolumes, verumetiam vt amplæ atque potentes sint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta atque integra conseruatio. Potentia, est ad sua conseruanda, & alterius

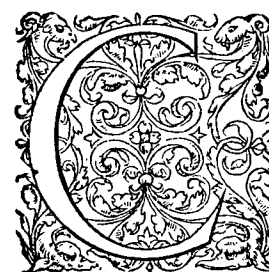
obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta sunt, quid
difficiliter fieri, & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dici-
mus, quod sine magno, aut sine vlllo labore, sumptu, molestia, quam breuissimo tē-
pore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, mole-
stia, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas ha-
bet difficultatis: tamen his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum per-
duci potest. Quoniam ergo de honestate, & de vtilitate diximus, nunc restat vt
de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscriba-
mus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest, quæ neque
mutari, neque leniri potest. Atque vt apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qua-
lis & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est.

Corpus mortale aliquo tēpore interire necesse est: atque ita necesse, vt vis ea postu-
lat, quam modò describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque
mutari, neque leniri potest. Huiusmodi necessitudines cum in dicendi rationes in-
cident, rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliqua res incident difficilis, in illa su-
periori, Possitne fieri, quæstione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor vi-
dere, esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas.
Nam aliter dicere solemus, Necesse est Cassilinenfes se dedere Annibali: aliter autē,
Necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adiunctio
est hæc, Nisi malint fame perire: si enim id malunt, nõ est necesse. Hoc inferius non
item, propterea quòd siue velint Cassilinenfes se dedere, siue famem perpeti, atque
ita perire, necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur per-
ficere potest hæc necessitudinis distributio? Propè dicam, plurimū, cum is locus ne-
cessitudinis videbitur incurrere. Nā cum simplex erit necessitudo, nihil erit quòd
multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. Cum autem ita necesse erit,
vt aliquid effugere aut adipisci velimus, tum adiunctio illa quid habeat vtilitatis at-
que honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, ita tamen vt id quæras
quod conueniat ad vsum ciuitatis, reperias nullam esse rem quam facere necesse sit,
nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc autem
inuenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod
genus, vt homines mortales necesse est interire, sine adiunctione: vt cibo vtantur non
necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quam, si nolint fame perire. Ergo, vt dixi,
illud quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tem-
pore id pertinebit, vt aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit, Ne-
cessè est hoc faciamus, si honeste volumus viuere: aut ad incolumitatem, hoc mo-
do: Necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: Ne-
cessè est, si sine incommodo volumus viuere. Ac summa quidem necessitudo vide-
tur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis,
quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem inter se sæpe ne-
cessè est comparari, vt quanquam præstet honestas incolumitati, tamen vtri potif-
simum consulendum sit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum vide-
tur in perpetuum dari posse. Nam qua in re fieri poterit, vt cum incolumitati con-
sulerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & in-
dustria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non po-
terit, honestatis. Ita in huiusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consu-
lere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolu-
mitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad
conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus ex-
pectare oportebit. In commoditatis verò ratione modò illud attendatur, dignane

causa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de
honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, vt quæ-
ramus quid sit illud, quod si adipisci aut effugere velimus, aliqua res nobis sit neces-
saria: hoc est, quæ sit adiunctio, vt proinde, vti quæque res erit, laboremus, & graui-
simam quanque causam vehementissime necessariam iudicemus. Affectio, est quæ-
dam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio homi-
num commutatio rerum, vt non tales, quales antè habitæ sint, aut plerūque haberi
soleant, habendæ videantur esse: vt ad hostes transire turpe videtur esse, at non illo
animo quò Vlysses transit: & pecuniam in mare deicere inutile, at non eo consilio
quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua
natura considerandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis
dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo
tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam,
locos sumi oportere arbitramur. Laudes autem, & vituperationes ex iis locis su-
muntur, qui loci personis sunt attributi: de quibus antè dictum est. Sin distributio tra-
ctare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est,
virtus, cuius de partibus paulò antè dictum est. Corporis, valetudo, dignitas, vires,
velocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera
quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his id quod in omnia valet, valere
oportebit, contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in
laudando & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis re-
bus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus vsus sit. Nā fortunam qui-
dem & laudare stultitia, & vituperare superbia est. Animi autem & laus honesta, &
vituperatio vehemens est. Nunc quoniã omne in causâ genus argumentandi ra-
tio tradita est, de inuentione prima ac maxima parte rhetoricæ satis dictum videtur.
Quare quoniam & vna pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic
liber non parum continet literarum, quæ restant in reliquis dicemus.

M. Tullii Ciceronis ad Quintum

FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria vetera repetenti,
perbeati fuisse Quinte frater, illi videri solent, qui in optima Re-
publica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florent, cum
vitæ cursum tenere potuerunt, vt vel in negotio sine periculo, vel
in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cum mi-
hi quoque initium quiescendi, atque animum ad vtriusque no-
strum præclara studia referendi fore, iustum, & propè ab omnibus concessum esse ar-
bitraber, si infinitus rerum forensium labor, & ambitionis occupatio, decursu ho-
norum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, & consiliorum
meorum, cum graues communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt.
Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxime
molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque verò nobis cupien-
tibus, atque exoptatis fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fui-
mus, celebrandas, inter nosque recolendas. Nā prima ætate incidimus in ipsam per-
turbationem disciplinæ veteris, & à consulatu deuenimus in mediū rerum omnium
certamen atque discrimen, & hoc tempus omne post consulatum obiecit iis flu-
ctibus, qui per nos à cõmuni peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen

*aliter fluxus ætatis
rom. 2. fol. 508. linea 1.*

in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel Respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi verò frater neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque autoritate quisquã apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed vt arbitror, apta ad id quod requiris, vt cognoscas quæ viri omnium eloquentissimi clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, vt mihi sæpe dixisti, quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vsu, quem ex causis quas diximus, tot tantisque consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius à nobis perfectiusque proferri: solisque nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpe numero in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, quæredum esse visum est, quid esset cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles extitissent: nam quocumque te animo & cogitatione conuerteris, permultos & excellentes in quocumque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus? Iam verò consilio ac sapientia qui regere ac gubernare Remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt, cum boni per diu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis fortè cum aliis studiis, quæ recòditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet: conuertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspectatque qui in iis floruerunt, quàmque multi sint: facillime quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit omnium laudatarum artium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam *φιλοσοφία* Græci vocant, ab omnibus doctissimis iudicari: in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint, qui non vna aliqua in re separatim elaborassent, sed omnia quæcunque possent, vel scientiæ peruestigatione, vel differendi ratione comprehenderunt. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici subtilique versentur: quo tamen in genere ita multi, perfectique homines extiterunt, vt nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicus, quis huic studio literarum, quod profitentur ii qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium penè infinitam vim & materiam, scientia & cognitione comprehenderit: Vere mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium liberalissimis studiis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quàm poetarum boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia ferè reconditis atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in vsu, atque in hominum more & sermone versatur: vt in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia sensuque disiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum

fit, à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorre-
re. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut plures cæteris artibus inferuire, aut maiore delectatione, aut spe vberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoueri: atque, vt omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis, & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla vnquam vehementius, quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis, otium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolefcens, non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primò quidem rotius rationis ignari, qui neque exercitationis vllam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Post autem auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere causarum, vt ad eam doctrinam, quam suo quisque studio affectus esset, adiungeretur vsus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem: ingenia verò (vt multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri: Sed nimirum maius est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda, non solum electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quod omnis vis ratioque dicendi in eorum qui audiunt, mētibus aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque, & breuitas, respondendi, & laceffendi, subtili venustate atque vrbantate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut iuris ciuiliis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam: quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est, quæ sola per se ipsa quanta sit, histriionum leuis ars, & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria: quæ nisi custos inuentis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex illis rebus vniuersis, eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurque potius liberos nostros, cæterosque, quorum gloria nobis & dignitas chara est, vt animo rei magnitudinem complectantur: neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus vtuntur omnes, sed aliis quibusdam se id quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio, quæ nisi subest res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem.

Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præfertim oratoribus, in hac tanta occupatione vrbis ac vitæ, nihil vt iis putem licere nescire: quanquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri videtur, vt omni de re, quæcunque sit posita, ab eo ornate copiosèque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum infinitumque videatur: & quòd Græcos homines non solum ingenio & doctrina, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem iam quandam artium fecisse video: neque in vniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum versaretur, & id vnum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi re quæsita, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamque non ab incunabilis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quædam ordinem præceptorum, sed ea quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse versata. non quòd illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam mihi frater, vt opinor, vt eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

D V M igitur vehementius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusi que tribunatus pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari videretur: dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem focerum eius, qui fuerat Q. Mutius: dicebatur & M. Antonius homo & consiliorum in Republica socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso Crasso duo adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus, de que vniuersa Republica, quam ob causam venerant, multum inter se vsque ad extremum tempus diei collocuti sunt: quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata & commemorata narrabat, vt nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, vt cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, vt dies inter eos curiæ fuisse videretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiescent, & in ambulationem ventum esset, dicebat tum Scæuolam duobus spatiis, tribusue factis dixisse, Cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsa aquula quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse: & quod ille durissimis pedibus fecit, vt se abiiceret in herbam, atque illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, Immò verò commodius etiam, puluinosque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisce dicebat: vbi, vt ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse: qui cum ita esset exorsus, Non sibi cohortandum Sulpitium & Cottam, sed magis vtrunque collaudandum videri, quòd tantam iam essent facultatem adepti, vt non æqualibus suis solum anteponebantur, sed etiam maioribus natu com-

pararentur. Neque verò mihi quicquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velit, vnde autem velit, deducere: hæc vna res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque ciuitatibus præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere vnum, qui id quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu atque auditu, quàm sapientibus sententiis, grauiusque verbis, ornata oratio & perpolitata: aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem vnius oratione conuerti? quid porro tam regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlcisisci laceffitus? Age verò ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque mediteris, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo factus, ac nulla in re rudis? Hoc enim vno præstamus vel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrè quis hoc non iure miretur, summèque in eo elaborandū esse arbitretur, vt quo vno homines maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt verò iam ad illa summa veniamus, quæ vis alia potuit aut disperfos homines vnum in locum congregare, aut à fera agrestique vita ad hunc humanum cultum ciuilemque deducere, aut iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, confectet, comprehendam breui: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione & sapientia, non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & vniuersæ Reipub. salutem maxime contineri. Quamobrè pergite, vt facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, vt & vobis honori, & amicis vtilitati, & Reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, vt solebat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii foceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse, vereor vt tibi possim cōcedere: Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: Alterum, quòd remoto foro, concione, iudiciis, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut ab initio genus hominum in montibus ac syluis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis mœnibusque sephisse? aut verò reliquas vtilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus & fortibus viris, sed à disertis & ornate dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille, aut pastores & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio, quid in Seruio Tullo, quid in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendā Remp. num quod eloquentiæ vestigiū apparet? Quid exactis regibus: tametsi ipsam exactionē mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus: sic deinceps omnia, nonne plena cōsiliiorū, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ ciuitatis exemplis vti, & aliarū, plura proferre possim detrimēta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata: sed vt reliqua prætermittam, omniū mihi videor, exceptis Crasse vobis duobus, eloquentissimos audisse, Tiberiū, & C. Sempronios: quorum pater homo prudens, & grauis, haudquaquā eloquens, & sæpe aliàs, & maxime censor salutis Reipub. fuit: atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu atque verbo libertinos in vrbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, Rempub. quam nunc vix tenemus, iam diu nullā haberemus. At verò eius

filiū disertū, & omnibus vel naturā, vel doctrinā præsidiis ad dicendum parati, cum ciuitatem vel paterno consilio, vel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatē eloquentia, Rempublicam dissipauerūt. Quid leges veteres, moresque maiorum: quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna Reipublicæ salute præsumus: quid religiones, & cæremonia: quid hæc iura ciuilia, quæ iam pridem in nostra familia sine vlla eloquentiæ laude versantur: num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Sergium Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. AEmilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod verò in extrema oratione quasi tuo iure sumpisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, cæterique in suo genere physici, vindicarentque ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerēt: & cum vniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret academia, quæ quicquid dixisses, id te ipsum scire negaret. Stoici verò nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putasses adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidē societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa profitenda Crasse non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudiciis ea causa, quamcunque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus & sententiis dicendis tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris: hoc amplius siquid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum; inquit, nescius Scæuola, ista inter Græcos dici & disceptari solere: audiui enim summos homines, cum Quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente academia, ut tēporibus illis ferebatur, quod eam Carneades & Clitomachus & AEschines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis vna ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum & copiosissimum: vigeat auditor Panætii illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus & Diodorus: multi erant præterea clari in philosophia & nobiles, à quibus omnibus vna penè repelli voce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque maiorum scientia, ac tantum in iudicia & concionulas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori & principi longè omnium in dicendo grauius, & eloquentissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. ver-

bi enim controuersia iam diu torquet Græculos homines contentionis cupidiores, quam veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populū, aut in senatu copiose loqui, tamē huic ipsi multa tribuat & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum pub. neque sine legum, morum, iuris scientia, neque natura hominum incognita ac moribus, in ipsis rebus satis callide versari & perite potest: qui autē hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi cōposite, ornate, copiose eloqui, quæro id ipsum, quū possit assequi, sine ea scientia, quam ei non conceditis: dicendi enim virtus, nisi ei cui ea quæ dicet, præcepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à ciuilibus controuersis remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis de quibus disputauerunt, eloquētes, & in dicendo suaues atque ornati fuerunt: sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis, oratio quidem ipsa propria est huius vnus rationis de qua loquimur & quærimus. Etenim videmus iisdem de rebus ieiune quosdam & exiliter, ut eum quē acutissimum ferunt Chrysippum, disputauiisse: neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienā facultatem. Quid ergo interest: aut quū discernes eorum quos nominauimus, vbertatē in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac varietate, & elegantia non vtuntur? Vnum erit profecto, quod ii qui bene dicunt, afferūt proprium, compositam orationem & ornatam, & artificio quodam & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res nō subest ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel optimorū atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator, si tanquam clientis causam didicerit, dicet melius & ornatus, quam ille ipse eius rei inuentor atque artifex. Nā si quis erit qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in iis ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, vel ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem misericordiamque reuocandis: quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum videtur proprius: neque orator, me authore vnquam repugnabit, sed cum illis cognitionem rerum cōcesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iā dixi, oratio grauis & ornata, & hominum sensibus ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelē & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc Scæuola totū sit à me: nā ego quæ sunt oratori cum illis cōmunia, non mutuo ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, oratorū esse concedunt. Itaque cæteros libros artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod per sæpe euenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de cōcordia, de amicitia, de cōmuni ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de tēperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendū, clamabūt credo omnia gymnasia, atque omnes philosophorū scholæ, sua hæc esse o-

omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otii causa differant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam & exiguo sermone disputant, hic cum omni gravitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster (qui nunc ædilis curulis est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermone interesset) ac iam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Iam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de fociis, de vectigalibus, de iure civium generatim in ordines, ætatésque descripto, dicant vel Græci, si volunt Lycurgum, aut Solonem (quanquã illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros decem viros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & Socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt, sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie copiosèque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestriũ aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus iubendis aut vetandis, num in senatu de omni Repub. dici sine summa rerum civiliũ cognitione & prudentia: num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod vnum in oratione dominatur) sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus à philosophis explicantur: Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus, equidem non dubitabo, quod sentio, dicere: physica ista ipsa, quæ paulo antè & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim si Philonem illum architectũ, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copiosèque dixisset. Neque verò Asclepiades is, quo nos medico amicoque vsi sumus, tum cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo quod scirent, satis esse eloquentes. Illud verius, neque quenquam in eo disertum esse posse quod nesciat: neque si id optime sciat, ignarusque sit faciendæ ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem si quis vniuersam & propriam oratoris vim definire complectique vult, is orator erit mea sententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, & ornate, & memoriter dicat, cum quadã etiam actionis dignitate. Sin cuipiã nimis infinitũ videtur, quod ita proposui, quacũq; de re licet hinc quantũ cuiq; videbitur, circũcidat atq; amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantũque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi: tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognouerit ab iis qui tenent quæ sint in quaque re, multo oratorẽ melius, quam ipsos illos, quorũ ex sunt artes, esse dicturũ.

Ira si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi se Mario penè hic melius, quam ipse ille scire videatur. Sin de iure civili, tecum communicabit, teque hominem prudentissimum & peritissimum, in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan si ei sit visum (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quancunque rem à quocunque cognouerit, de ea multo dicat ornatius, quam ille ipse vnde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia ipsa in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam atque mores: duo illa relinquamus, idque largiamur inertix nostræ: tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & motibus rotus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modo erunt ad eum delata & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ ornatissimis atque optimis versibus Aratum de cælo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nican drum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica scripsisse præclare: quid est cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, verborum autè licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius ac penè par: in hoc quidem certe propè idem nullis ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia vagari qua velit. Nanque illud quare Scæuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere: Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio hominem neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, vtrum simus earum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen vtrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, vtrum is qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius: id enim ipsum quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi quæ ego vellem, non esse oratoris, concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atq; oratori propria traderes. Hæc cum ego Prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam atque contemplit, multa que non tam grauitè dixit, quam facetè: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut vllam artem doctrinamue contemneres, sed ut omnes comites ac ministros oratoris esse diceres: quas ego, si quis sit vnus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adiunxerit, nõ possum dicere eum non egregium quendam hominem atq; admirandum fore: sed is si quis esset, aut si etiam vnquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses vnus profecto, qui & meo iudicio, & omnium vix vllam cæteris oratoribus (pace horum dixerim)

laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias: neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: videamus ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum venimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in Repub. quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium vel maius, illa quae ego non attigi, acceperint, quale illum & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse quae dicis: nec dubito quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile factu est, praesertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti: quavis illi ornate & grauitate, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & laetum, sed palaestra magis & olei, quam huius civilis turbae ac fori. Nanque egomet, qui sero ac leuiter Graecas literas attigissem, tamen cum proconsul in Ciliciam proficiscens, Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus: sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc nescio quomodo apud eos increbuisse, me in causis maioribus, sicuti te, solere versari: pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, vnam quaedam esse virtutem: & qui vnam virtutem haberet, omnes habere, easque esse inter se aequales & pares: ita qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed haec erat spinosa quaedam, & exilis oratio, longèque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades verò multo vberius iisdem de rebus loquebatur, non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius academiae, aduersari semper omnibus in disputando) sed rum maxime tamen hoc significabat, eos qui rhetores nominarentur, & qui dicendi praecipua traderent, nihil planè tenere, neque posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra disertis homines Athenienses, & in Repub. causisque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus hospes meus: qui cum diceret esse quandam prudentiam, quae versaretur in perspicendis rationibus constituendarum & regendarum rerum publicarum: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiae petendas esse à philosophia docebat, neque ea quae statuerentur in Repub. de diis immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium: ceteraque, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quarebat cur de proemiis, & epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri, de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa verò praecipua sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos

illius expertes esse prudentiae, quam sibi adscriberent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur: id fieri vitae dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in praecipuis suis reliquissent: & uti eorum qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod ita fieri nullo modo posse aiebat, nisi cognosceret is qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quaque partem mouerentur. Haec autem esse penitus in media philosophia reclusa atque abdita, quae isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis praclare scripta pronuntians, docebat illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quae negaret ille sine philosophia quaequam scire posse. Huic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset, siue id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepè etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri, & subtiliter insinuare iis à quibus esset petendum, & aduersarios minus terrere possemus, & rem gestam exponere, & id quod intenderemus confirmare, & id quod contra diceretur, refellere: ad extremum deprecari aliquid & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioque, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tysia, quos artis illius inuectores & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illud ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem vero negabat esse ullam, nisi quae cognitis penitusque perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Haec autem omnia quae tractarentur ab oratoribus, dubia esse & incerta: cum & dicerentur ab iis qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa: sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium vllum esse dicendi, neque quenquam posse, nisi qui illa quae à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum Crasse vehementer admirari, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, disertos me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabilius & magnificentius augere posset atque ornare quae vellet, omnesque omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fonteis animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, quod ante quam ad dicendum ingressi simus, obruimur ambitione & foro: sit tamen in re positum atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantumque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus atque fui-

mus, & otio ac facultate discendi maiore ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dederit, existat talis orator, qualem quærimus: qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia, aut hic est iam Crassus, aut si quis pari fuerit ingenio, pluramque quam hic & audierit & lectitarit & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insuperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utriusque nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc venientibus iucundum satis fore videbatur, si cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: ut verò penitus in eam ipsam totius huius vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem penè intimam perueniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crasse, tuo etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu Antoni (vera loquar) nunquam mihi percontanti aut quærenti aliquid defuisti, & per sæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc quoniã uterque vestrum patefecit earum rerum aditum quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc veniam, ut ea quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebō Crasse huic palæstræ & Tusculano tuo gratiam, & lōgè Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Imò verò, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui & potest facere id quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem fateor semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sapissime negasse, tute paulo antè dixisti: quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem: (præsertim cum te vnū ex omnibus ad dicendum maxime natū, aptūque cognossem) sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta, Quoniam id quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia quæ percotati erimus, explicaris, dimiserimus. De his credo rebus, inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus sciam, poterōque. Tum ille, Nam quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire aut posse postulet? Iam verò ista conditione, dum mihi liceat negare, posse quod non poterō, & fieri nescire quod nesciam: licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percontemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus, existimēsne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto atque erudito quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quādo enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrississe potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assedissent in maxima hominum frequentia, dicere iuberent, si quis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denūtiaret. Postea verò vulgò facere cœperunt, hodièque faciunt, ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitraret, aut te Sulpiti de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem adolescentem huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateticus Staseas homo nobis

sanè familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu, inquit mihi Mutius, Staseam, quem peripateticum narras: gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine vsu, neque ex scholis cantilenam requirunt: sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ sit cōsilio linguæque princeps, cuius vestigia qui persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi deum, tum verò tibi nunquã eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis, qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quàm te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere. Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque grauabor breuiter meo more, quid quaq; de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere Scævola fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicēdi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem contentionem inter homines doctos in verbi controuersia positam. Nã si ars ita definitur, ut paulo antè exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planèque cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiæque cōprehensis, non mihi videtur ars oratoris esse vlla. Sunt enim varia, & ad vulgarem popularèque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea quæ obseruata sunt in vsu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animaduersa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem nō, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiã esse maiora. Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursus eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem quoniam institui, petamque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferratis: quãquam moderabor ipse, ne ut quidam magister atque artifex, sed quasi vnus è togatorum numero, atque ex forensi vsu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem cum peterē magistratus, solebam in prensando dimittere à me Scævolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi ineptè fieret, bene non posset fieri. hunc autem semper esse vnum hominem ex omnibus iudicavi, quo præsentē ego ineptum me esse minime vellem: què quidem nunc mearum ineptiarum testem & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium? Perge verò Crasse, inquit Mutius: istã enim culpam, quam vereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque verò istis, de quibus paulo antè dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumque sint vberes, & ad memoriam firmi atque diuturni. & si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accendi ac sic cōmoueri arte possint: inferi quidè, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur, linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam & figura totius oris & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina:

& quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu motuque corporis vasti atque agrestes, ut etiam si ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo facti esse videantur. Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse omnibus silētibus vnum, maximis de rebus, magno in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, qui non acutius atque acrius vitia in dicente, quàm recta videat: ita quicquid est in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, siquid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non videat C. Cælio æquali meo magno honori fuisse homini nouo illam ipsam, quancunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem: quis vestrum æqualem meum Q. Varium, vastum hominem atque fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunque habuit, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus vitiis orator atque omni laude cumulus. Neque enim si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc quod quærimus, omitemus. Itaque in iis artibus, in quibus nõ utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligèter, & quàm propè fastidiose iudicamus? Nullæ enim lites, neque controuersia sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, nõ ut illis satisfaciatur, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam qui optime dicunt, quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes videntur, tamen si id accidere nõ potest. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, variòsque euentus orationis, hominumque expectationem pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens videtur: non enim pudendo, sed non faciendo id quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animaduertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artibus cõtremiscam. Adolescentulus verò sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim, quod continuo concilium dimiserit, simulac me fractum ac debilitatum metu viderit. Hic omnes assensu significare inter se, & colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commédatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse, & te & cæteros summos oratores, quancquã tibi par mea sententia nemo vnquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret: has causas inueniebam duas. Vnam, quod intelligerent ii, quos vsus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere: ita non iniuria quotiescunque dicerent, id quod aliquando posset accidere, ne tum illud ipsum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum homines artium spectati & probati, siquãdo aliquid minus bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut valetudine impediti nõ po-

tuisse consequi id quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. Oratoris peccatum, siquod est animaduersum, stultitiæ peccatum videtur, stultitiæ autè excusationem nõ habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse, quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, nõ multum à magistro adiuuaretur, valde tibi assentior, inque eo vel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apolloniũ: qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittentque: & ad quancunque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id quod tradatur, vel etiam inculcetur, siquis fortè sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea quæ nobis nõ possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poetarum, memoria iurisperitorum, vox tragædorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominũ genere rarius perfecto oratore inueniri potest, quæ enim singularum rerum artifices, singula si mediocriter adepti sunt, probantur: ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio & opera quàm tenui & leui quanto plus adhibeatur diligentia, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, qui ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quod non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitii, id ferè ipse nõ posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtisne quàm nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat, nihil nisi ita ut deceat, & ut omnes moueat atque delectet? Itaque hoc iandiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desyderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militariẽ iubes discere: nã quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quod in vobis egregiam quãdam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos qui non possent, quàm ad vos qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. & quancquam in vtroque vestrum summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solènt Græci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce plenior, aut suauior mihi videor audisse: quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis quæ habeant, modice & scienter vtantur, & ut ne dedeant. Id enim est maxime vitandum, & de hoc vno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut vnus paterfamiliãs his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse artis decere: quod tamè vnum id esset, quod tradi arte non possit. Sed si placet, sermonẽ aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime verò, inquit Cotta: nunc enim te iam exore-

mus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices quicquid est istud quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis auidi, ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quarimus (ut ne plus nos assequamur, quam quantulum tu in dicendo assecutus es) quonia quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium & ardorem quendam amoris? sine quo, cum in vita nihil quicquam egregium, tum certe hoc quod tu expetis, nemo vnquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos, quos cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil profunt perueniendi aliquo, nisi illud quod eò, quò intedas, ferat deducaturque, cognoris. Quare, quonia mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quaritis: exponam vobis non quandam aut perrecoditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut graue rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tū Sulpitius, O diem Cotta nobis inquit, optatum: quod enim neque precibus vnquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex eius scriptore & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaque iam ex ipso quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus, Atqui arbitror Sulpiti, cum audieris non tam te hæc admiraturum quæ dixero, quam existimaturum, tum cum ea audire cupiebas, causam cur cuperes non fuisse. Nihil enim dicam reconditum; nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principio (illud quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum) non negabo me ista omnium communia & contrita præcepta didicisse. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis ac temporibus locata. In vtraque autem re, quicquid in controuersiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit: aut si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur: aut quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita ut à sententia scriptum diffideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in iudiciis vteremur, in quibus æquitas quaritur, alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare atque disponere, tum ea denique vestire atque ornare oratione, post memoria sepire, ad extremum agere cum dignitate & venustate: etiã illa cognoram & acceperam, ante quam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos qui audirent: deinde rem demonstrandam, postea controuersiam constituendam: tum id quod nos intenderemus, confirmandum, post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione ea quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda, quæque essent pro aduersariis, infirmanda atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure & latine loquamur: deinde ut planè & dilucide, tum ut ornate, post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore, singularumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam quæ maxime

propria essent naturæ, tamen in his ipsis artè adhiberi videram. nam de actione & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustarã. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quã ego si nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo quodcumque sibi proposuerit, minus aberret. Verum ego hæc vix intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudè sint adepti: sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiã ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut antè dixi, nõ eiicio. est enim etiã si minus necessariũ ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est, quam vos quidem iam pridem estis in cursu, sed iis qui ingrediuntur ad studium, quique ea quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse volumus, attamen ista quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoque nõ inaudita. Verum illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias quarimus. Equidè probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis: ut causa aliqua posita consimili causarum earum quæ in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad veritatem accommodate: sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. in quo fallit eos quod audierunt, Dicendo, homines ut dicant efficere sole. Vere enim etiam illud dicitur, Peruerse dicere, homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam subito sæpe dicere, tamen illud vtilius, sumpto spatio ad cogitandum paratius atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut vere dicam) minime facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quamplurimum scribere. Stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector ac magister: neque iniuria. Nam si subitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile vincit, hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit: omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenii cuiusdam atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re de qua scribimus, inquirentibus nobis, omni- que acie ingenii contemplantibus, ostendunt se & occurrunt: omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cuiusque generis maxime illustria, sub acumen styli subeant & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu multumque scriptitarit, etiam si vehemetissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut etiam subito si dicat, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum & cursum suum in termisso impetu pulsusque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. In quotidianis autem concertationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quammaxime grauib, aut oratione aliqua lecta ad eum finem quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam quam legissem, verbis aliis quammaxime possem lectis pronuntiare. Sed post animaduerti hoc esse in hoc vitium, quod ea verba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius versus me exercerem: aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita si iisdem verbis vterer, nihil pro-

desse: si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut cum ea quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uteretur, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem prauitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad verbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consue- ris etiam istam locorum simulachrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorè, in castra, atque in aciem forenses: subeundus usus omnium, & periclitandæ vires ingenii, & illa cõmentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes: & quicquid erit in quaque, quod probabile videri possit, eligendum atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipiendæ omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipub. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia quæ sentiebã, quæ fortasse si quencunque patrem familiã arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percõtantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quanquam satis iis qui aderant, ad id quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid est Cotta, inquit, quod tacetis: nihilne vobis in mentem venit quod præterea à Crasso requiratis? Id mehercule, inquit, ipsum attendo: tantus enim concursus verborum fuit, & sic euolauit oratio, ut eius vim atque incitationem aspexerim, vestigia, ingressumque vix viderim: & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac recõditis: sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenii per quædam inuolucra atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare quid possideat, neque planè nosse ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum, vel in villam venisses: si ea seposita, ut dicis, essent, tu qui valde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petes à Crasso, ut illam copiam ornamentorum suorum, quam constructam vno in loco quasi per transfennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, ac suo quidque loco collocet. Ego verò, inquit Cotta, à te peto Scæuola (me enim & hunc Sulpitium impedit pudor) ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper cõtempserit, hæc quæ isti forsità puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da Scæuola & perface, ut Crassus hæc quæ coarctauit, & peranguste referat in oratione sua, dilatet nobis atque explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desyderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nunc verò Crasse mea quoque etiã causa rogo, ut quoniam

tantum habemus otii, quantum iandiu nobis non contigit, ne grauere exadificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione maiorem melioremque video, quam vehementer probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo etiam te hæc Scæuola desyderare, quæ neque ego tenco, uti ii qui docet: neque sunt eius generis, ut si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus & peruagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti: de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitentur & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipub. denique de nostro ipso iure ciuili: hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram. Potres igitur, inquit Crassus (ut alia omittam, quæ sunt immensa, & ut ad ipsum tuum ius ciuile veniam) oratores putare eos quos multas horas expectauit, cum in campum properarent, & ridens & stomachans Scæuola, cum Hypseus maxima voce plurimis verbis à M. Crasso Prætore contenderet, ut ei quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius homo consularis non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stultitia aduersarii liberaretur. Ego verò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in x i tabulis permiserat: quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione. neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus, nonne nobis in tribunali Q. Pompeii Prætoris urbani, familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, vnde peteretur vetus atque usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset: quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille inficiator probasset iudici antè petitam esse pecuniam, quam esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea non venisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeat, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, cum multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto, quod cum P. Scæuola frater esset, solitus est ei sæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpisset, (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus) neque se antè causas amicorum tractare atque agere cœpisse, quam ius ciuile didicisset. Quid verò illè M. Cato: nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego vnum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, vobis exponam quid de quaque re sentiam. Antonii incredibilis quædam & propè singularis, & diuina vis ingenii, videtur etiam, si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus, cæteros verò non dubitabo primò inertiam condemnare sententia mea, post etiam impudentiam. Nam volitare in foro, hære in iure, ac Prætorum tribunali- bus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure certetur: iactare se in causis centumuiralibus, in quibus vsucapionum,

tutelarum, gētilitatum, agnationum, alluuium, circumluuium, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamētorum ruptorum aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium iura versentur, cum omnino quid suum, quid alienum, quare denique ciuis an peregrinus, seruus an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi, cum in circulo decipulari aduersarii stipulatiuncula, & cū obsignes tabulas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi vllam causam maiorem committendam putem? Citius hercule is qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarū nauem gubernarit. Quid si ne parua quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili: quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine vlla sciētia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quam illius militis, de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset: & pater eius re credita testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset hæredem: essetque ipse mortuus, res delata est ad centumuiros: cum miles domum reuenisset, egissetque lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius: Nempe in ea causa quæsitum est de iure ciuili, possētne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricos centumuiros iudicant, cū Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii eiusdem nominis hæreditatem, gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gētilitatis iure dicendum? Quid, quod iterum in cētumuirali iudicio certatum esse accepimus: qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa ius applicationis obscurum sanè & ignotum, patefactum in iudicio atque illustratum est à patrono? Quid, nuper cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium in iudicio priuato causam defenderem, nonne omnis nostra in iure versata defensio est: Cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque seruire quandam earū ædium partem in mancipii lege dixisset, defendebamus quicquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam cum ædes L. Fusio venderet, in mancipio lumina uti tum essent, ita recepit. Fusius autem simulatque ædificari cœptum est, in quadam parte vrbs, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quod cuicumque particulæ cæli officeretur, quanuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid verò clarissima M. Curii causa, & M. Coponii nuper apud centumuiros, quo concursu hominū, qua expectatione defensa est: cum Q. Scæuola æqualis & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet: negaretque nisi posthumus, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut si filius non esset qui in tutelam veniret, M. Curius esset hæres. Num destitit vterque nostrum in ea causa, in autoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili versari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia: capituli nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in iure. Etenim sic C. Mancinum nobilissimum atque optimū virum ac consularem, cum propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset, eumque illi non rece-

piissent, posteaque Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius Tribunus pl. de Senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse: quia memoria sic esset proditum, quem pater suus, aut populus vendidisset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminiū. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemque maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cum hæc non in crimine aliquo quod ille possit inficiari, sed in ciuili iure consisteret? Similique in genere inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum reuenisset: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amississet hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest: nonne ex iure ciuili potest esse contentio: cum quæritur is qui domini voluntate census sit, si non sit cōditum lustrum, sitne liber. Quid quod vsu memoria patrum venit, ut paterfamiliās qui ex Hispania Romā venisset, cum vxorem prægnantem in prouincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, & ex vtraque filius natus esset, mediocrisne res in cōtrouersiam adducta est, cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ si iudicaretur, certis quibusdam verbis non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium, in concubina locū duceretur. Hæc igitur & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum & celsum alacri & prompto ore ac vultu huc atque illuc intuentem, vagari magna cū caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenii & consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiā segnitiam hominum atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna ac difficilis, tamē vtilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendū discendi laborem impellere. Sed ô Dii immortales non dicerem hoc audiēte Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primū quia veteres illi qui huic scientiæ præfuerunt, obtinēda atque augenda potētia suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primū actionibus, nulli fuerunt qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim quod ad artem redigi possit, nisi ille prius qui illa tenet, quorum artem instituere vult: habet illam sciētiā, ut ex iis rebus quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breuiter voluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam si poterō, planius. Omnia ferè quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa & dissipata quondam fuerunt, ut in musicis numeri & voces & modi: In geometria, lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: In astrologia, cæli conuersio, ortus, obitus, motusque syderum: In grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: In hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam diuisamque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitima atque vsitata in rebus causisque ciuium æquabilitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certū numerum paucitatemque reuocanda. Genus autem id est quod sui similes cōmunionem quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt quæ generibus iis, ex quibus emanāt, subiiciuntur. Omniaque quæ sunt vel generum, vel partiū nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendū. Est enim definitio earum rerum quæ sunt ei rei propriæ, quam definire volumus, breuis & circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exēpla adiungerem, nisi apud quos hæc haberetur oratio cernerē. nūc cōplectar quod proposui breuius. Si enim aut mihi facere licuerit

quod iandiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius civile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cuiusque vim definitione declaret: perfectam artem iuris civilis habebitis, magis magnâ atque vberem, quam difficilem & obscuram. Atque interea tamen dum hæc quæ dispersa sint, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem vndique, replere istam iuris civilis scientiâ. Nonne videtis equitem Romanum hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecum viuit, semperque vixit, ita tenere ius civile, ut ei cum ab hoc discesseritis, nemo de iis qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde paucis commutatis verbis etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit verò quò facilius percipi cognoscique ius civile possit (quod minime plerique arbitratur) mira quædam in cognoscendo suauitas & delectatio. Nam siue quem aliena studia delectant, plurima est & in ipso iure civili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam maiorum consuetudinem vitamque declarant. Siue quis civilem scientiâ contempletur, quam Scauola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc, bene descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus ac partibus, xii tabulis contineri videbitis. Siue quem ista præpotens & gloriosa philosophia delectat, dicam audacius, hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui iure civili & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cum verus & iustus, atque honestus labor honoribus, præmiis atque splendore decoratur: vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominias, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed autoritate nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod sentio, bibliothecas mehercule omnium philosophorum vnus mihi videtur xii tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & autoritatis pondere, & utilitatis vbertate superare. Ac si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ vna in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis: cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: vel quia est patria parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiâ & voluptatem, quod quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim quam sit omne ius civile præter hoc nostrum inconditum ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiâ cæteris hominibus, & maximè Græcis antepono. His ego de causis dixeram Scauola, iis qui perfecti oratores esse vellēt, iuris civilis cognitionem esse necessariam. Iam verò ipsa per sese quantum afferat iis qui ei præsent, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudiciis oratoribus, ii qui apud illos *σοφισταί* vocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque & clarissimus vir, ut ille qui propter hæc iuris civilis scientiâ sic appellatus à summo poeta est,

98 Egregie cordatus homo Catus AELIUS Sextus:
multique præterea, qui cum ingenio sibi authore dignitatē reperissent, perfecerunt ut in respondendo iure, autoritate plus etiâ quam ipso ingenio valerent. Senectuti verò

celebrandæ & ornandæ, quod honestius potest esse perfugium, quam iuris interpretatio: Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forenses, sed etiâ ad decus atque ornamentum senectutis: ut cum me vires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicaret. Quid est enim præclarior quam honoribus & Reip. muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere idem quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, vnde sibi, si non populi & reges, at omnes sui ciues consilium expetant?

99 Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
100 Incertis certos, compotesque consilii
101 Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iuriscōsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutii ianua & vestibulum, quod in eius infirmissima valetudine, affectaque iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam verò illa non longam orationem desyderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis atque imperii: tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarum causis atque iudiciis depromenda sæpe oratio est ex iure civili, & idcirco, ut antè diximus, oratori iuris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris autoritas, & regendæ Reip. ratio ac scientia tanquam aliqua materies iis oratoribus, qui versantur in Rep. subiecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro cōquirimus, sed eum virum, qui primū sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur, ut & ipsum quod erat hominis proprium, non partū per nos, sed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit, non tam caduceo quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subicere odio ciuium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio innocentiam iudiciorum perna liberare: idemque languentem labentemque populū aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique quencunque in animis hominum motū res & causa postulet, eū dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat aut ab iis qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam breui, vehementer errat: neque solum inscitiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes vnde hauriretis, atque itinera ipsa ita putavi esse demonstranda, non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium: sed ut monstrarem tantum viam, & ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi verò, inquit Mutius, satis superque abs te videtur istorum studiis, si modò sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset cōcitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ percipiendæque virtutis (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallet se esse quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuamque patefacta. Nobis verò, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata, perque iucunda: sed pauca etiâ requirimus, in primisque ea quæ valde breuiter à te Crasse de ipsa arte percurta sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere: ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderii nostri. nam nunc quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum, sed

102 vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus (quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestra potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini aut naturæ meæ) petimus ab Antonio, ut ea quæ cōtinet, neque adhuc protulit, ex quibus vnū libellum sibi excidisse iandudum questus est, explicet nobis,

i.iii.

& illa dicendi mysteria enuntiet? Vt videtur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniã id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, vt exponas quid iis de rebus quas à te quæri vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè video atque sentio, non solum quòd ea requiruntur à me quorum sum ignarus atq; insolens, sed quia quòd in causis valde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. verù hoc ingrediar ad ea quæ vultis audacius, quòd idem mihi spero vsu esse venturum in hac disputatione quòd in dicendo solet, vt nulla expectetur ornata oratio: neque enim sum de arte dicturus quam nunquam didici, sed de mea consuetudine, ipsaque illa quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum vsu, causisque tractata: quæ si vobis hominibus eruditissimis non probabuntur, vestra iniquitatem accusatore, qui ex me ea quæseritis, quæ ego nescirem: meã facilitatem laudatore, cum vobis non meo iudicio, sed vestro studio inductus non grauater respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum nequid tu eloquere, nisi ita prudenter, vt neminem nostrum poeniteat ad huc te sermonem impulisse. Ego verò, inquit, pergam & id faciam, quòd in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, vt quid illud sit de quo disputetur, explanetur, ne vagari & errare cogatur oratio, si ii qui inter se dissenserint, non idem esse illud de quo agitur, intelligent. Nam si forte quæretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de comætu, de infidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo & scientia cõpotes, eos esse imperatores dicerem, vterque exemplis Africanorum & Maximorum, Epaminondam atque Annibalem, atque eius generis homines nominare. Sin autem quæreremus quis esset is qui ad Remp. moderandam vsu & scientiam & studium suum contulisset, definirem hoc modo, Qui quibus rebus vtilitas Reip. pararetur augeturq; teneret, iis que vteretur, hunc Reip. rectorem, & consilii publici authorem esse habendum: prædicaremque Publium Lentulum principem illum, & Tiberium Gracchum patrem, & Quintum Metellum, & Publium Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæretur quisnam iuris cõsultus verè nominaretur, eum dicerem, qui legum & cõsuetudinis eius qua priuati in ciuitate vteretur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset, & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque vt iam ad leuiora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quærat, possim similiter explicare quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi ac sapientia vnus omnia penè profiteatur, est tamen quædam descriptio, vt is qui studeat omnium rerum diuinarum atque humanarum vim, naturam, causamque nosse, & omnem bene viuendi rationem tenere & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem quem Crassus, qui mihi visus est omnem omnium rerum atque artium scientiam comprehendere vno oratoris officio ac nomine: atque eum puto esse, qui & verbis ad audiendum iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis vti possit in causis forensibus atque comunibus: hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce & actione, & lepore quodam volo. Crassus verò noster mihi visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus immensis penè describere. nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit, in quo per mihi mirum visum est Scauola te hoc illi concedere, cum sæpissime tibi senatus breuiter impoliteq; dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio,

vir regendæ Reipub. scientissimus, si audierit hanc auctoritatem grauitatis, & consilii sui vindicari à te Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas, iam credo huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur. Neque verò si quis vtrunque potest, aut ille consilii publici author, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam scientiam dicendi copia est confectus. Multum inter se distant istæ facultates, longèque sunt diuersæ atque seiunctæ: neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & Reip. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua atq; more, vt singulis hominibus ne amplius quam singulas artes nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea ciuitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, iccirco eiusdem hominis atque artis vtraque facultas existimanda est: nec si Publius Crassus idem fuit eloquens & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilibus scientia. Nam si quisque vt in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, vt quòd præterea sciet, id eius in quo excellet, pars quædam esse videatur. licet ista ratione dicamus, pila bene & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilibus, quoniam vtrunque eorum P. Mutius optime fecerit: eademque ratione dicatur & quos *Quæritur* Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia sicut propria sua esse atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, vt quoniã dicendi facultas non debeat esse ieiuna atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum iucunda quadam varietate: sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percussisse, neque ea vt sua possedisse, sed vt aliena libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere. Neque verò istis tragædiis tuis, quibus vti philosophi maxime solet, Crasse perturbor, quòd ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restringere, cum eo maxime vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum ac rationes penitus perspexerit, in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas ætates videmus esse cõtritas: quorum ego copiam magnitudinemque cognitionis atque artis non modò non contemno, sed etiã vehementer admiror: nobis tamen qui in hoc populo foròq; versamur, satis est ea de moribus hominum & scire & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim vnquam orator magnus & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere vellet, hæsitauit ob eam causam, quòd nesciret quid esset iracundia, feruor mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis cum cæteros animorum motus aut iudicibus aut populo dicendo miscere atque agitare vellet, ea dixit quæ à philosophis dici solent: qui partim omnino motus negat in animis ullos esse debere, qui que eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: partim qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine mala ac molesta, & fugienda, multa maiora & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult ita sapiens inter stultos videri, vti qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent: aut etiam si valde probent ingenium, oratoris sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos

hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter se iungi copularique possint: an vero, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci & percipi possit. quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes. Sed aliud quiddam longè aliud Crasse quærimus, acuto homine nobis opus est, & natura, vsuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iiq; homines quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet venas cuiusque generis, ætatis, ordinis, & eorum apud quos aliquid ager, aut erit acturus, mentes sensusque degustet. Philosophorum autem libros referuet sibi ad huiuscemodi Tusculani requiem atque otium, ne si quando ei dicendum erit de iustitia & fide, mutuetur à Platone, qui cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, vsque eo illa quæ dicenda de iustitia putabat, à vitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis atque in ciuitatibus, quis tibi Crasse concessisset clarissimo viro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima cõcione tuorum ciuium quæ dixisti, Eripite nos ex miseris, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine nõ potest expleri: nolite sinere nos cuiquã seruire, nisi vobis vniuersis, quibus & possumus, & debemus: Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus, quod sapienti negant accidere posse: seruire verò non modò te, sed vniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere: Potestne virtus Crasse seruire istis authoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris, quæ & semper, & sola libera est, quæque etiam si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat: Quæ verò addidisti, nõ modò senatum seruire posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad voluptatè corporis, dolorèque referens, probare posset, senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset: Itaque hæc cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus & philosophiæ deditus, non parum commode, sed etiã turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idem Q. Sergium Galbam, quem hominem probè commemorasse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat, quod is L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis atque acer inimicus aspere apud populum Rom. & vehementer esset locutus, quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitii Galli propinqui sui Q. Pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione & memoria fletu populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret sine libra atque tabulis, populum Rom. tutorè instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum & inuidia & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat: quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris & lachrymis vsus esset, poenas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exilium fuisse, vel mortem anteponendã. Neque verò hoc solum dixit, sed ipse & sensit & fecit. Nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentia: cumque illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior, non modò supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem aut liberius causam dici suã, quam simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suæ filio. dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mutius morte suo, nullo apparatu, pure & dilucide. Quod si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi vtuntur, ad dicendi copiã petendum

esse paulò antè dicebas: & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi ciues, supplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commẽticia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo in clamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit. Quid multa: pedem nemo in illo iudicio supposit, credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus & consularis veterem illum Socratem, qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimèque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed ut magister aut dominus videretur esse iudicum. quin etiam cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio vteretur, non inuitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut si mihi calceos Sicyonios attulisses, nõ vterer, quamuis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi & oratoriã videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententiis, quibus tantum stantebant iudices, damnarent an absoluerent: sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenæ æstimatione: ex sententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime cõfiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimũ condemnarent. qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenii magnitudinem vellem) quoniam modo istos philosophos ferre possemus, qui nũc, cum ille damnatus est, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi: Quibuscum ego non pugno vtrum sit melius aut verius, tantum dico & aliud illud esse atque hoc & hoc, sine illo summum esse posse. Nam quod ius ciuile Crasse tam vehemèter amplexus es, video quid egeris: tum cum dicebas, non videbam. Primum Scæuolæ te dedisti, quæ omnes amare meritissimo pro eius eximia futuitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atque incomitatam & incomptam videres, verborum eam dote locupletasti & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ laborisque cõsumperas, cum eius studii tibi & hortator & magister esset domi, veritus es, nisi istã artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sanè tanta, quantã tu illam esse vis: etenim sine controuersia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præfunt: sed vide Crasse, ne dum nouo & alieno ornatu velis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam concessio & tradito spoliis atque denudes. Nam si ita diceres, qui iuris consultus esset, esse eum oratorem: itẽmque qui esset orator, iuris eundem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & eiusmodi socias dignitatis. nunc verò iuris consultũ sine hac eloquentia de qua quærimus, fieri esse posse, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam sciẽtiam assumpserit, esse posse: ita & tibi iuris cõsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus & acutus, præcõ actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe vtitur orator subsidio iuris in causis, iccirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequamque adiunxisti. Quod verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua nescirent, magna profiterentur: aut ea quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent: vtriusque rei facilis est & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris quæ coemptionem fecerit, cau-

sam posse defendere. Nec si parui nauigii & magni eadem est in gubernando scientia, iccirco qui quibus verbis hercisci oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quòd maximas centumviraes causas in iure positas protulisti, quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris imperito non ornatissime potuerit dici: quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, nõ remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia, cum hic iuris consultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus? Equidem hoc sæpe audiui, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque maior natu, etiã consularis Sergius Galba affectaretur, quòd Crassi filiam C. filio suo despõdisset: accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quàm ad suam rem accommodatum, abstulisset, vt eum tristem Galba vidit, nomine appellauit, quæsiuitque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo vt audiuit, commotumque vt vidit hominem, Suspensio, inquit, animo & occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu prehendit, & Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, vt respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens variè & copiose multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra ius dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad authores confugisse, & id quod ipse diceret, & in P. Mutii fratris sui libris, & in Sex. A. Elii commetariis scriptum protulisse, ac tamen concessisse Galbæ disputationem sibi probabilem & propè veram videri. Attamen quæ causæ sunt eiusmodi, vt de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamiliàs antè fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? Nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum: ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersis ignorare: quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori eius partis, quancunq; defendet, authorem aliquem inuenire: à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Nisi verò (bona venia huius optimi viri dixerim Scæuolæ) tu libellis aut præceptis foceris tui causam M. Curii defendisti, nõne arripuisti patrociniũ æquitatis, & defensionem testamètorum ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cum & illud nimium acumẽ illuderet, & admirarere ingeniũ Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori: cumque multa colligeret & ex legibus, & ex senatus consultis, & ex vita ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete: vbi, si verba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuili exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia summa festiuitate & venustate coniuncta profuit. Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum videretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio versata est in eo, vt scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut hæredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam facultatẽ contulisses. Tu verò vel si testamentũ defenderes, sic ageres, vt omne omnium

117 testamètorum ius in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem eius, vt soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos, cõplexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset, lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset, vt totum illud, vt lingua nũcupasset, non in x i i tabulis quas tũ omnibus bibliorhecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam quòd inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant, quæ quàm sit facilis, illi viderint qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quàm cõcedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, vt hanc artem efficere posset, tum esse illam artem futuram. deinde quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pactuui malit, quàm

118 Manlianas venalium vendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non vides veteres leges, aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitiis: equidem putabam virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malũ, scire possumus. De me autem ipso, cui vni tu concedis vt sine vlla iuris sciẽtia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc Crasse respondeo, neque me vnquam ius ciuile didicisse, neque tamen in iis causis quas in iure possem defendere, vnquam istam scientiam desyderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis atque artis: aliud in communi vita & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causã vel delectationis inuisere: tamen nemo rã sine oculis, tam sine mente viuit, vt quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur sicui fundus inspicendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, præsertim cum in causis, & in negotiis, & in foro coneremur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque aduenæ esse videamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile credo sit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos & exquisita deferunt. An verò si de re ipsa, si de finibus, cũ in rem præsentem non venimus, si de tabulis, & præscriptionibus controuersia est, contortas res, & sæpe difficiles necessariò perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur ne ea: si ab adolescẽtia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest oratori iuris ciuili scientia? Non possum negare, prodesse vllam scientiam, ei præsertim, cuius eloquẽtia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, vt eius industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu statuque Roscii gestum & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu dicendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm vox? tamen me authore nemo dicendi studiosus, Græcorum more, & tragædorum voci seruiet, qui & annos complures sedentes declamitant, & quotidie antequam pronuntient, vocem cubantes, sensim excitant, eandemque cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono vsque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. Hoc nos si facere velimus, antè condemnẽtur ii, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, Præanem, aut Munionem citarimus. Quòd si in gestu qui multum oratorem adiuuat, & in vo-

ce quæ vna maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet: ac tantum in vtroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatii nobis datur: quæto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum: quod & summam percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem: quod vox & gestus subito sumi, & alicunde arripi non potest: iuris vtilitas ad quancumque causam, quauis repente vel à peritis, vel de libris depromi potest.

Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi: & qui, ut abs te paulò antè dictum est, pragmatici vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum autoritate leges & iura recta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutem à solitudine vindicari iuris ciuilis scientia, fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos nõ quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quærimus: quæquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab vno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille astrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te Crasse fallit, quàm multa sint, & quàm varia genera dicendi, & quod haud sciam an tu primus ostenderit, qui iandiu multo dicis remissius & lenius, quàm solebas, neque minus hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis & cõtentio probabatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audiuius, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore: nunquam, ut Sergius Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc facere non poteris, aut noles, vererisne tua domus talis & viri & ciuis, si à litigiosis hominibus nõ colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantum abs sum ab ista sententia, ut non modò non arbitrer subsidium senectutis in eorum qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua verò etiam si adiuuant, historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Lõgo mutuabor. Neque repugnabo quo minus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modò ea facere & persequi volent, quæ à te Crasse præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed tamen ad id quod cupiunt adipiscendum propè necessarias. Nam & subita ad propositas causas exercitationes, & accurata & meditata commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est: & illa orationis tuæ cum scriptis alienis cõparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa disputatio, non mediocris contentio est vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor, ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere vnumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixisti que non tam ea quæ recta essent probari, quàm quæ praua sunt fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: at AEsopum, si paulum irrauerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo ut ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui ut

Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea quæ sunt in vsu ciuitatù vulgari, ac forensi, remotisque cæteris studiis, quauis ea sunt ampla atque præclara, in hoc vno opere, ut ita dicam, noctes & dies vrgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriæque superarit: cumque ita balbus esset, ut eius ipsius artis cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut vna continuatione verborum (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) coniectis in os calculis summa voce versus multos vno spiritu pronuntiare consuebat: neque is consistens in loco, sed inambulans atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes vehemèter assentior: cætera quæ collegisti ex variis & diuersis studiis & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sanè dubitare visus est Sulpitius & Cotta, vtrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atque haud scio an aliter sentias, & vtare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo vnquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine versatur, maximèque eorum, qui de omni re proposita, in vtranque partem solent copiosissimè dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is qui habitaret in subscelliis, neque quicquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam videbam, cum censebam oratorem, præsertim in nostra Republica nullius ornamentum expertem esse oportere. Tu autem quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circudedisti, hoc facilius nobis expones ea quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæ sita sunt: sed opinor secundum hunc diem, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè, inquit, velle non constitui in Tusculanum me hodie venturum esse Lælio, libenter audirem Antonium. Et cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIB. II.

MAGNA nobis pueris Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum nõ plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset: M. verò Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuisse: erantque multi, qui quanquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen quò facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id quod dixi de illis oratoribus prædicarent: ut si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi ac prudentissimi viri studium videretur. Quos tum vt pueri refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus, quod de Crasso pater & Aculeo, quocum erat nostra mater, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus qui cum Antonio in Ciliciam profectus vnà decesserat, multa nobis de eius studio doctrinæque sæpe narrauit: cumque nos cum consobrinis nostris Aculeonis filiis & ea disceremus quæ Crasso

placerent, & ab iis doctoribus quibus ille vteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus eiusmodi quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullam ut nosse aliã linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percontando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedidisset: tamen ipse adolescentulus quantum illius incuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profectò tibi quod scribo, hoc nouum (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis variisque sermonibus nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quàm illa despiciere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se vterque grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil fanè ad hoc tempus: illud autem est huius institutionis ac temporis, neminem eloquentia non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere vnquam & præstare potuisse. Etenim cætera ferè artes seipsa per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium sciètia fuisse fateor: talem verò existere eloquentiã, qualis fuerit in Crasso & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel ut illa opinio quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse: vel ut ea quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si vllò modo assequi cõplectique potuissem: vel mehercule, ut laudem eorum iam propè senescentem, quantũ ego possem, ab obliuione hominum atque à silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multũ, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens: alter nihil admodũ scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putauit, ut cum etiam nunc viuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiã spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Sergii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, siquid velim, nullius memoria iam refellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos de quibus loquor, sæpe audierunt: ut duos summos viros, iis qui neutrum illorum viderint, eorum quibus ambo illi oratores cogniti sint, viuorũ & præsentium, memoria teste commedemus. Nec verò te charissime frater atque optime rhetoricis nũc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiã: (quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse?) sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere: siue ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti: siue ut ipse iocari soles, vnum putasti satis esse, non modò in vna familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate: nõ tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum qui de dicendi ratione disputarũt, ieiunitatem bonarum artiũ, possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, æcerrimis studiis, optima do-

ctrina, maximo vsu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum, vsum autem per nos percipere voluisti. Sed quo citius hoc quod suscepimus, nõ mediocre munus cõficere possimus, omiſsa nostra adhortatione, ad eorũ quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus. Postero igitur die, quàm illa erãt acta, hora ferè secũda, cum etiã tum in lecto Crassus esset, & apud eũ Sulpitius federet, Antonius autè inambularet cũ Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus senex cũ C. Iulio fratre venit: quod vbi audiuit, cõmotus Crassus surrexit, omnẽsq; admirati maiorem aliquã esse causam eorũ aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum vsus ferebat, amicissimè consalutassent, Quid vos tandem, Crassus, nunquidnã inquit noui? Nihil fanè, inquit Catulus: etenim vides esse ludos: sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes: cum ad me in Tusculanũ, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi à se Scæuolam hinc eunte esse conuentũ, ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquã in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Itaque frater exorauit, me ipsum nõ quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verètem tamen ne molesti vobis interueniremus, ut huc secum venirem. Scæuolam enim ita dicere aiebat, bonã partem sermonis in hũc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiaris, utriusque nostrũ: nos quidem nisi fortè molesti interuenimus, venisse delectat. Tum Crassus, Equidem quæcunque causa vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi charissimos & amicissimos: sed tamen verè dicam, quæuis mallet fuisse, quàm ista quam dicis. Ego enim (ut quemadmodũ sentio loquar) nunquã mihi minus quàm hesternò die placui: magis adeo id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contingit: quidum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: feci que id quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus quæ doctrina aliqua cõtinerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd transactis iam meis partibus ad Antoniũ audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut si id mihi minus cõtingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te valere videãtur, & te exorabo profectò, ut mihi quoque, & Catulo tuæ fauuitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te vrgebo: neque committam ut dum vereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximã semper putauit. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non sit aptus, idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut tempus quid postulet non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem nõ habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque quòd vim huius mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum quæ sunt innumerabiles, haud scio an vlla sit maior, quàm illorum qui solèt quocunque in loco, quoscũque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissimè disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari & magni fuerũt, sicuti tu es, nõsq; omnes in nostra Rep. volumus esse: horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerũt, nec tamè in otio sermones huiusmodi disputationesque fugiebãt. Ac si tibi videntur qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri: num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in

quo porticus hæc ipsa, vbi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasio-
rum & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commouet: aut impor-
tunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datū est: aut
homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, vt sine his studiis nul-
lam vitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui
primum palæstrā & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule Græcos, exercitationis & de-
lectationis causa, nō disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis antè gym-
nasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrere cœperūt: & hoc ipso tempore cum
omnia gymnasia philosophi teneant, tamē eorū auditores discum audire, quàm philo-
sophum malunt, qui simul vt increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauif-
simis disputantem philosophum omnes vnctionis causa relinquunt: ita leuissimā de-
lectationem grauissimā, vt ipsi ferunt, vtilitati anteponūt. Otium autem quod dicis
esse, assentior: verum otii fructus est, non contētio animi, sed relaxatio. Sæpe ex focero
meo audiui, cum is diceret focerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum
rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex vrbe tāquam è vin-
culis euolauissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamē ita solet narrare Scæuo-
la, conchas eos & vmbilicos ad Caietā, & ad Laurentum legere cōsueuisse, & ad omnem
animi remissionem ludūque descendere. Sic enim se res habet, vt quēadmodum vo-
lucres videmus procreationis atq; vtilitatis suæ causa fingere & construere nidos, easdē
autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim ac liberè solutas opere
volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque vrmano opere defessi, gestiunt, ac
volitare cupiunt, vacui cura atque labore. Itaq; illud ego quod in causa Curiana Scæuo-
læ dixi, nō dixi secus ac sentiebā. Nam si, inquam, Scæuola nullū erit testamentū rectè
factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omniū testa-
menta meritō tu scribes vnus. Quid igitur, inquam, quando ages negotium publicum
quando amicorum? quando tuū? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, Mihi
enim liber esse non videtur, qui non aliquādo nihil agit: in qua permaneo Catule sen-
tētia, meque cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod
addidisti tertium, vos eos esse qui vitam insuauem sine his studiis putaretis: id me non
modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam vt C. Lucilius homo do-
ctus & perurbanus dicere solebat, ea quæ scriberet, neque se ab indoctissimis, neque ab
doctissimis legi velle, quod alteri nihil intelligerēt, alteri plus fortasse, quàm ipse de se:
(quo etiā scripsit, Persium non curo legere:) hic enim fuit, vt noramus, omniū ferè no-
strorū hominum doctissimus. (Lælium Decimū volo, quem cognouimus virū bonum
& nō illiteratū, sed nihil ad Persium:) sic ego, si iam disputandū sit de his nostris studiis,
nolim equidē apud rusticos, sed multo minus apud vos: malo enim non intelligi ora-
tionem meam, quàm reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule iam mihi vi-
deor nauasse operam, quod huc venerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, dispu-
tatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antoniū, cuius au-
dio esse partes vt de tota eloquētia differat, quēque iandudum Cotra & Sulpitius ex-
pectant? Ego verò, inquit Crassus, neq; Antonium verbū facere patiar, & ipse obmu-
tescam, nisi prius à vobis impetrabo. Quidnam? inquit Catulus. Vt hīc sitis hodie.

Tum cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Iulius, pro vtroq;
respondeo, sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel vt verbum nullum faceres,
me teneres. Hīc Catulus arrisit, & simul Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est,
quoniā neque domi imperaram, & hic apud quem eram futurus, sine mea sentētia tam
facile promisit. Tū omnes oculos in Antoniū coniecerunt: & ille, Audite verò, au-
dite, inquit: hominē enim audietis de schola, atq; à magistro & Græcis literis eruditū:
& eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit, cui non solum nos
Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque

concedere. Sed tamē quoniam hoc totum quicquid est, siue artificium, siue stu-
dium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo vos discipuli id quod ipse
non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hīc posteaquam arriserunt, Res
mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum
est, quæ sciuntur: Oratoris autem omnis actio opinionibus, nō scientia continetur.
Nam & apud eos dicimus qui nesciunt, & ea dicimus quæ nescimus ipsi: itaque & il-
li aliās aliud iisdem de rebus & sentiunt & iudicant: & nos contrarias sæpe causas di-
cimus, non modò vt Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum,
cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam vt vterque nostrum eadem de re
aliās aliud defendat, cum plus vno verum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re
quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones homi-
num, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos
verò & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi o-
stentatione videris esse vsurus. exorsus es enim non gloriose magis, vt tu putas, à
veritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, in-
quit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam
dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiēdas eorum volunta-
tes. Huius rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repu-
gnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro dicant: non-
nulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius
id faciāt, nō est dubium quin si quis animaduertit quid sit quare alii melius quàm
alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem,
at quasi artem quandam inuenierit. Atque vtinam vt mihi illa videre videor in fo-
ro atque in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, possim vobis expone-
re. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quanuis ars non sit, ta-
men nihil esse perfectò oratore præclarius. Nam vt vsus dicendi omittam, qui in
omni pacata & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate di-
cendi, vt nihil hominum aut auribus aut mentibus iucundius percipi possit. Qui e-
nim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest: Quod car-
men artificiosa verborum conclusione aptius: Qui actor in imitanda, quàm orator,
in suscipiēda veritate iucundior: Quid autem subtilius, quàm acutæ crebræque sen-
tentiæ: Quid admirabilius, quàm res splendore illustrata verborum: Quid plenius,
quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris
est res, quæ quidem ornate dici, grauitérque debeat. Huius est in dando consilio de
maximis rebus cum dignitate explicata sententia, eiusdem & languentis populi in-
citatio, & effrænati moderatio. Eadē facultate fraus hominū ad perniciem, & inte-
gritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius
reuocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupi-
ditatem vehementius frangere accusando potest: quis mœrorē leuare mitius cōso-
lando? Historia verò testis temporū, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nūtia
vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris immortalitati commendatur: Nā si qua est ars
alia, quæ verborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: aut
si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare & distinguere
quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus: aut si via vlla nisi ab hac
vna arte traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis
atque ordinis: fateamur aut hoc quod hæc ars profiteatur, alienū esse, aut cum aliqua
alia arte esse cōmune. sed si in hac vna est ea ratio atque doctrina, non si qui aliarum
artium bene locuti sunt, eo minus id est huius vnus proprium: sed vt orator de iis
rebus quæ cæterarū artium sunt, si modò eas cognorit (vt heri Crassus dicebat) optime
potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, siquid ab hac
lz.i.

arte didicerunt. Neque enim si de rebus rusticis agricola quispiam, aut etiã, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cum videris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes alia sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, pati tamen, mihiq; ignosces. Non enim possum quin exclamem, ut ait ille in Trinumo: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illã adhibere quã laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior vestrũ esse hoc totũ diserte dicere: idque si quis in alia arte faciat, eũ assumpto aliunde uti bono, nõ proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominẽmq; reddidit. nã hesterno sermone vnus cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulũ nobis oratorem descriperas, in opem quendam humanitatis atq; inurbanũ. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposuerã, ut si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nũc Catulo audiente & Cæsare, videor debere non tã pugnare tecũ, quã quid ipse sentia, dicere. Sequitur igitur, quoniã nobis est hãc, de quo loquimur, in foro atque in oculis ciuiũ constituendus, ut videamus quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositũ. Nã Crassus heri, eũ vos Catule & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idẽ quod Græci plarique posuerunt: neque sanẽ quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionũ esse, in quibus eloquentia versaretur: vnum infinitũ, alterum certũ. Infinitũ mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetẽdãne esset eloquentia, expetẽdine honores. Certũ autẽ, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur: cuiusmodi sunt quæ in foro atque in ciuiũ causis disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in cõsilio dãdo esse posita. nã illud tertium quod & à Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hãc maximẽ illustrauit, adiunxit, etiã si opus est, tamen minus est necessariũ. Quid nam? inquit Catulus, an laudationes: id enim video poni genus tertiuũ. Ita, inquit Antonius, & in eo quidẽ genere scio & me & omnes qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia mater vestra laudata, cui primũ mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia quæcunque loquimur, mihi videntur ad artẽ & ad præcepta esse reuocãda. Ex his enim fontibus, vnde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiã laudationem ornare, neque illa elementa desyderare, quæ ut nemo tradat, quis est qui nesciat quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus quas Crassus in illius orationis suæ, quã cõtra collegam Cæsarem habuit, principio dixit, quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci nõ posse. Qui laudabit quempiã, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. ea sunt generis, pecuniæ, propinquorũ, amicorũ, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerũ quæ sunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his vsus: si non habuerit, sapiẽter caruisse: si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapiẽter is quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc & quæ sint eius generis, facillẽ videbit qui volet laudare quempiã: & qui vituperare, cõtraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertiuũ genus, quoniã inest in ratione rerum: non enim si est facilius, eo de numero quoque est excerpẽdũ. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorẽ, quanuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nã & testimoniũ sæpe dicendũ est, ac nonnunquam etiã accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titiũ seditiosum ciuem & turbulentum: explicauit in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi Tribuno pl. pro Rep. restituissem, quæque ab eo contra Rẽp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum, multa audiui, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis quasi in arte tradere? Nihil sanẽ, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mãdata sint exponenda aut in senatu, aut ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? Num quia hoc genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est vtendũ, idcirco etiam pars hæc causarũ numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minime verò, inquit Catulus: nõ enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis cõparata. Ergo item, inquit, illa quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulò antẽ (cum eloquentia laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum vllum in diuisione partiuũ, neque certũ præceptorũ genus, & agenda sunt nõ minus diserte, quã quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, cõsolatio: quorũ nihil est, quod nõ summa dicẽdi ornãmẽta desyderet, sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planẽ, inquit Catulus, assentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quãti hominis in dicẽdo putas esse historiã scribere? Si vt Græci scripserunt summi, inquit Catulus: si vt nostri, nihil opus est oratore. satis est non esse mendacẽ. Atqui ne nostros contẽnas, inquit Antonius, Græci quoq; ipsi sic initio scriptitarũ, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piffo. Erat enim historia nihil aliud, nisi annaliũ cõfectio, cuius rei, memoriãq; publicæ retinendæ causa ab initio rerum Rom. vsque ad P. Mutium Pontificẽ Max. res omnes singulorum annorũ mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulã domi, potestas vt esset populo cognoscendi: ii qui etiam nũc annales maximi nominantur. Hanc similitudinẽ scribẽdi multi secuti sunt, qui sine vllis ornamentis monimẽta solũ temporũ, hominũ, locorũ, gestarũmq; rerum reliquerũt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piffo, qui neq; tenent quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc ista sunt importata) & dũ intelligatur quid dicãt, vnã dicendi laudẽ putãt esse breuitatẽ. Paululũ se erexit, & addidit historiæ maiore fonũ vocis vir optimus Crassi familiaris Antipater: cæteri nõ exornatores rerũ, sed tãtũmodo narratores fuerũt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiã varietate locorũ, neque verborũ collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpoliuit illud opus: sed vt homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicẽdum, sicut potuit, dolauit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorũ hominũ, nisi vt in causis atque in foro eluceat. Apud Græcos autẽ eloquentissimi homines remoti à causis forẽsibus, cum ad cæteras res illustres, tũ ad scribẽdã historiã maxime se applicauerũt. Nanque & Herodotũ illum, qui princeps generis hoc ornauit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus. Atqui tanta est eloquentia, vt me (quantum ego Græcẽ scripta intelligere possum) magnopere delectet. & post illũ Thucydides omnes dicendi artificio mea sententia facillẽ vincit: qui ita creber est rerũ frequentia, vt verborum propẽ numerum sententiarũ numero cõsequatur. Ita porro verbis aptus, & pressus, vt nescias vtrũ res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidẽ, quanquam est in Rep. versatus, ex numero accepimus eorũ qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum

à Rep. remotus, atque id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in ex-
 31 ilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Phyllistus, qui cum Dionysii ty-
 ranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximè
 que Thucydide est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò quasi ex clarissima rhe-
 toris officina duo præstantes ingenio Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magi-
 stro impulsu se ad historiam contulerunt, causas omnino nunquam attigerunt. De-
 nique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, post ab A-
 ristotele Callisthenes comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidè rhetorico pe-
 nè more, ille autem superior leniore quodà sono est vsus, & qui illum impetū ora-
 toris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem
 videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus: quatum autè iudicare pos-
 32 sum, longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus,
 & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum
 attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, quid est, inquit Catule,
 Cæsar, ubi sunt qui Antonium Græcè negat scire? quot historicos nominavit? quam
 scienter? quam proprie de vnoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans,
 illud iam mirari desino, quod multo magis antè mirabar, hūc, cum hæc nesciret, in
 dicendo posse tantū. Atqui Catule, inquit Antonius, nō ego utilitatē aliquam ad di-
 cendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est
 otium, legere soleo. Quid ergo? est, fatebor, aliquid tamē, ut cum in sole ambulem,
 etiā si aliam ob causam ambulē, fieri natura tamen ut colērer: sic cum istos libros ad
 33 Misenū (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationē meam illorū can-
 tu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis in-
 telligo, quæ ipsi qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philosophos verò si-
 quādo incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt ferè inscripti de rebus notis & il-
 lustribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum
 intelligo, ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino quasi
 aliena quadā lingua locutos non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui
 res gestas, aut qui orationes scripserunt suas: aut qui ita loquuntur, ut videantur vo-
 luisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne
 quantū munus sit oratoris historia? Haud scio an flumine orationis & varietate ma-
 ximū: neq; tamen eā reperio vsquā separatim instructā rhetorum præceptis. Ita sunt
 enim ante oculos. Nam quis nescit primam esse historiarum legem, nequid falsi dicere
 34 audeat, deinde nequid veri non audeat, nequa suspicio gratiæ sit in scribendo, nequa
 simultatis: hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exadificatio
 posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desyderat, regionum
 descriptionē: vult etiam, quod in rebus magnis memoriaque dignis consilia primū,
 deinde acta, post euentus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet,
 & in rebus gestis declarari, non solū quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo:
 & cū de euentu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiarum, vel teme-
 ritatis, hominumque ipsorum non solū res gestæ, sed etiam qui fama ac nomine ex-
 cellat, de cuiusq; vita atq; natura. Verborum autē ratio, & genus orationis fusum at-
 que tractum, & cum lenitate quadā æquabili profluēs, sine hac iudiciali asperitate, &
 35 sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Harum tot, tantarumq; rerum
 videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silen-
 tio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta,
 admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime: sed locum suum in illis artibus
 quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylua,
 quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederūt:
 Vnum de certa definitaque causa, quales sunt quæ in litibus, quæ in deliberatio-

nibus versantur: addat si quis volet etiam laudationis. Alterum, quod appellant om-
 nes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore & sine persona
 36 quæstionem. hoc quid, & quantum sit cum dicunt, intelligere mihi nō videntur. Si
 enim est oratoris quæcunque res infinita posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit
 ei quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus
 non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse
 suum non solū de iis controuersis quæ temporibus & personis notæ sunt, hoc est
 de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum
 potest esse genus orationis quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstio-
 num oratori volumus adiungere vagam, & liberam, & latè patētem, ut de rebus bonis
 aut malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, vtilibus aut inutilibus, de
 virtute, de iustitia, de cōtinentia, de prudētia, de magnitudine animi, de liberalitate,
 de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, cōtrariisque vitiis di-
 37 cendum oratori putemus: itēque de Repub. de imperio, de re militari, de discipli-
 na ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partē, sed ita ut sit circun-
 scripta modicis regionibus. Equidem omnia quæ pertinet ad usum ciuium, morem
 hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione Reip. in hac societate ci-
 uili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse ora-
 tori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respōdeat, ac cer-
 tē, ut in causa prudētē possit intexere. Hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut
 ii qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splēdidē,
 sine vlla ferie disputationum, & sine ieiuna concertatione verborum. Hoc loco ne-
 qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo,
 ut in cæteris artibus cum tradita sunt cuiusque artis difficillima, reliqua, quia aut fa-
 38 ciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pin-
 gere perdidicerit, posse eum cuiusvis vel formæ vel ætatis, etiam si nō didicerit, pin-
 gere: neque esse periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idē in multis
 aliis quadrupedibus facere nō possit. Neque enim est omnino ars vlla, in qua omnia
 quæ in illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui primarum & certarum re-
 rum genera ipsa didicerunt, reliqua per se non incommodè persequuntur. Similiter
 arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut
 eorum mentes, qui aut de Republica, aut de ipsius rebus, aut de iis contra quos, aut
 pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium moue-
 re possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse
 quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pel-
 lem aut hydram fingeret, etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. Tum
 39 Catulus, Præclare mihi videris Antoni posuisse ante oculos quid discere oporteret
 eum qui orator esset futurus, quid etiā si nō didicisset, ex eo quod didicisset, assumeret.
 deduxisti enim totum hominem in duo solū genera causarum, cætera innu-
 merabilia exercitationi & similitudini reliquisti. Sed vide, ne in istis duobus gene-
 ribus hydra tibi sit & pellis, Hercules autem & alia opera maiora in illis rebus quas
 prætermittis, relinquuntur. Nō enim mihi minus operis videtur de vniuersis gene-
 ribus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam maius de natura deorum,
 quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius. dicā enim tibi Ca-
 tule nō tam doctus, quàm (id quod est maius) expertus. Omnium cæterarum rerum
 oratio, mihi crede, ludus est homini nō hebeti, neque inexercitato, neque commu-
 40 nium literarum & politioris humanitatis experti: in causarum contentione mag-
 num est quoddā opus, atque haud sciam an de humanis operibus longè maximū: in
 quibus vis oratoris plerunque ab imperitis exitu & victoriā iudicatur: ubi adest ar-
 matus aduersarius, qui sit & feriendus & repellendus: ubi sæpe is qui rei dominus fu-

turus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est: cum aut docendus is est, aut edocendus, aut reprimendus, aut incitandus: aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo saepe beneuolentia ad odiū est, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiā est contorquendus. Omnium sententiarum grauitate, omnium verborum ponderibus est utendum: accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineræ signum efficere possit, non sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, Quo ista maiora ac mirabilia fecisti, eò me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusue præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea quidem iam intersit (neque enim ætas id mea desyderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur; accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad vsum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam vllum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio, cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exul, proque eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum quē dixi, si vellet audiret: cumque is se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum cæteri qui illum audierant, cum vehementer essent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pœnus, non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, Multos se deliros senes saepe vidisse, sed qui magis quam Phormio deliraret, vidisse neminè. Neque mehercule iniuria, quid enim aut arrogantius aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum pop. Rom. omnium gētium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquā hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem vllius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videtur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros. sed hoc minus fortasse errant, quod nō te, ut Annibalè, sed pueros aut adolescentulos docere conātur. Erras Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est istorū Græcorū, qui quēquam nostrum quicquā intelligere arbitretur? Ac mihi quidē ne ita molesti sint, facilè omnes perpetior & perfero (nā aut aliquid afferunt quod mihi nō displiceat, aut efficiūt ut me nō didicisse minus pœniteat) dimitto autē eos non tā contumeliosè, quam philosophum illū Annibal, & eo fortasse plus habeo etiā negotii: sed tamē est eorū doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim totā rem in duas partes, in causæ controuersia, & in quæstionis. Causam appellant rem positā in disceptatione rerū & cōtrouersia. Quæstionē autē rem positā in infinita dubitatione. de causa præcepta dant, de altera parte dicendi mirū silentiū est. Deniq; quinq; faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare, rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinq; sexue partes, vel etiam septē (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubēt enim exordiri ita, ut eum qui audiāt, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: 41

Deinde rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionē orationis, & quasi perorationem collocant: alii iubent ante quam peroretur, ornādi aut augendi causa digredi, deinde cōcludere ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim cōcinne distributa: sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non perite. Quæ enim præcepta principiorum & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum cum doceo & explano: attentū verò, crebro tota 46 actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam verò narrationem quod iubēt verisimilem esse, & apertam & breuem, rectè nos admonent: quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quod existimāt artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesternodie Crassus componi posse dicebat, ut genera rerum primū exponerentur, in quo vitium est, si genus vllum prætermittatur: deinde singulorum generū partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quicquam decet, nec redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos qui hæc docent: omnia iā explicata & perpolita assequuntur. Sūt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abdit, neque obscuri. Sed videant quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus campūque noster desyderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatorum, & militi prodest aliquid: sed animus acer & præsens, & acutus idem atque versutus inuictos viros efficit, non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituiam, si potero, ut quid efficere possit, antè perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire, non solū hortabor ut elaboret, sed 48 etiam si vir quoque mihi bonus videbitur esse, obsecrabo. Tantum ego in excellēte oratore, & eodem viro bono pono esse ornamentum vniuersæ ciuitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus, permittam ipsi quid velit, molestusque magnopere nō ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studiū transferat, admonebo. Nā neque is qui optime potest, deserendus vllō modo est a cohortatione nostra: neque is qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optime possis, vel facere, quod nō pessime facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est (ut tu Catule de quodam declamatore dixisti) stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusque 49 sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos vsus docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium primum in causa paruula adolescentulum audiui, voce & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, quod erat ingenii: & verbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Nam facilius sicut in vitibus reuocantur ea quæ sese nimium profuderunt, quam si nil. 12.iiii.

hil valet materies, noua farmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. Nō enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret, me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusauit C. Norbanum defendente me. Nō est credibile quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus quem imitetur: atque ita ut quæ maxime excellent in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum quem antè delegerit, imitatio effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia ac penè vitiosa, consecutentur imitatione. Nihil est facilius, quam amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. Si verò etiā vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est: ut ille qui nunc etiam amissa voce furit in Repub. Fufius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris præuitatem, & verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis esset, & in eo ipso quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi: quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare (quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè relinquerunt) quam in Græcis: ex quorum scriptis, cuiusque ætatis, quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constant, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententiisque magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut vnum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Cōsecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysias scripta sunt, nonnulla Critias. De Theramene audiui: omnes etiam tum retinebant illū Periclis succum, sed erant paulo vberioris filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeris principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Atque & illi Theopompi, Ephori, Philisti, Naucrata, multique alii naturis differunt, voluntate autem similes sunt inter sese, & magistri, & ii qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, AEschines, Dinarchus, alique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodè veritatis imitandæ genere versati: quorum quandiu mansit imitatio, tãdiu genus illud dicendi, studiumque vixit. Posteaquam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & euauit, alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tū Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alique eorum similes extiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse vellent. Hæc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset præ-

fior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa vbertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est, sed ne te quidè Antoni multum scriptitasse arbitror.

Tum ille, Quasi verò, inquit, nō ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo quod dico, quantum id cunque est, quid faciam, iudicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura quod velint sine cuiusquæ similitudine consequantur, quod & in vobis animaduerti rectè potest Cæsar & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & salem, alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis Curio patre mea sententia vel eloquentissimo temporibus illis, quæquam mihi magnopere videtur imitari, qui tamen verborum grauitate & elegantia & copia suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille cōtra me apud centum viros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deducamus illum quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, iudiciorum atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum. est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc ei primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere. ascendit. hostes repulit. accusatur. Nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta, conueta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia pleraque causas, & maxime priuatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nōnulli dum operam suam multi æstimari volunt, ut toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas: in quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia susceptis rebus, vel perfidia receptis: sed etiam illa maior opinio mea, quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere: ita dum inertia vituperationem, quæ maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut nequis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere aduersarii causam, ut ille agat suam, & quicquid de sua re cogitarit, in mediū proferat. Itaque cum ille discessit, tres personas vnus sustineo summa animi æquitate, meam, aduersarii, iudicis: qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum: vbi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico atque reiicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti simul faciunt: sed certè iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamque cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigua. Nihil est enim quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris: siue ex controuersia, ut hæreditatis: siue ex deliberatione, ut belli: siue ex persona, ut laudis: siue ex disputatione, ut de ratione viuendi, in quo non aut quid factum sit, aut fiat futurumue sit quærat, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostræ ferè causæ quæ quidè sunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis quæ maxime sunt, negandam ferè sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sciungere. de sicariis, de veneficiis, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia

facti: in deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem res non fit, necne, sed qualis sit, quaeritur: ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat, ut eidem Carboni Tribuno Pl. aliam mente remp. capessenti P. Africanus de Tiberio Graccho interrogati responderat, iure casum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudètia, aut casu facta esse videantur. Iam quid vocetur quaeritur, cum quo verbo quid appellandum sit, contentitur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis quæ ab isto obiiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa causa pendeat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud quod causam facit, lucide, breuiter vterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet: alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: ut cum quaeritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis eius rei, quæ definiat, sic exprimat, ut neque absit quicquam, neque superfit. Quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam quantum vterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio verbo vno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque penè puerilem: tum & in sensum & in mentem iudicis intrare non potest: antè enim præterlabitur, quam percepta est. Sed in eo genere, in quo quale sit quid ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. Nam illud ipsum, cum scriptum à sententiâ discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis siquid ambigitur, nõ nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur: idque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis verbis id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur: ita fit ut vnũ genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguum. Ambiguum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellatur, ii autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimũ in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccat, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus qualis quæque res sit disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam quaeritur quale sit genus ipsum rei, quam in scripto: quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera quæ in disceptatione & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurumue sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur. Nam & illud quidem quod quidam Græci adiungunt, rectène factum sit, totum in eo est, quod quale sit quaerimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur accepto causæ genere & cognito, re tractare cœpi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quaestionis & iudicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commedationem habet nostram, aut eorum quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod volumus commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa, ut probemus vera esse quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos qui audiunt, ut animos eorum ad quencunque causa postulabit motum vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: vna rerum ca-

rum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re proposita ratione tractantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, cõuenta, quaestiones, leges, senatusconsulta, res iudicata, decreta, responsa, & reliquæ siquæ sunt quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa atque à reis deferuntur. Altera est tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autè etiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt, quod etiam si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut simul ac posita sit causa, habeant quò se referant, vnde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenii est riuulos consecrari, fontes rerum non videre: & iam ætatis est vsusque nostri, à capite quod velimus arcessere, & vnde omnia manant videre. Et primum genus illud earum rerum quæ ad oratorem deferuntur, mediatum nobis in perpetuum ad omnem vsum similitum rerum esse debet. Nã & pro tabulis, & contra tabulas: & pro testibus, & contra testes: pro quaestionibus, & contra quaestiones: & itè de cæteris rebus eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere vniuerso, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidè locos (vobis hoc Cotta & Sulpitio dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare qua ratione aut confirmare aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem vel maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hæcenus requirunt, ut certis dicendi luminibus orientur. Itèque illa quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quaerenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum quod totum arte tinctum videtur, tamen si artem requirit, tamen prudentiæ est penè mediocris, quid dicendum sit videre. Alterum est, in quo oratoris vis illa diuina virtusque cernitur, ea quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, varièque dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo quo minus perpoliam atque conficiam: quantum cõsequar, vos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. Hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Nanque ego Catule, (dicam enim non reuerens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe & diligenter audierim. Itaque siquid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem vos eius ingenii homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam vnquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is qui sum, quantumcunque sum, adiudicandus omnibus auditis oratoribus, sine vlla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrè si vos quoque hoc idem existimatis, nõ erit, ut opinor, iniqua partitio, si cum ego hunc oratorem quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso & vestiendum & ornandum. Tum Crassus: Tu vero, inquit, Antoni perge ut instituisti. Neque enim boni est neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & vestire & ornare: præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas fenis imperatoris ostendere: Qui idè hoc accusante Sulpitio, cum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitauit seditiones ipsas or-

nare, ac demonstrare grauissimis verbis multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam è Repub. seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta. Illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse constatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari.

Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? Quid de aliis innumerabilibus: in quibus hoc nõ maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare: sed hæc ipsa quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quòd cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen vterque vestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare Crasse neque tu tua suauitate nos priuabis, ut siquid ab Antonio aut prætermisum aut relictum sit, non explices: neque te Antoni, siquid non dixeris, existimabimus nõ potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quintu, inquit, Antoni omittis ista quæ proposuisti, quæ nemo horum desyderat, quibus ex locis ea quæ dicenda sunt in causis, reperiantur: Quæ quanquam abs te nouo quodam modo præclarèque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa deprome nobis, vnde afferas quæ sæpissime tractas, semperque diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius: & quòd facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modò Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: vna conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum autem trium partium prima lenitatè orationis, secunda acumen, tertia vim desyderat. nam hoc necesse est, ut is qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendat in nos, aut defensionis argumētis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ vsu iam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libèter assentiamur, ut singularum causarum defensiones quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, vnde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. Neque enim quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causam seposita argumēta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel vsu, quem ætas denique affert: vel auditione & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quanuis eruditum hominem adduxeris, quanuis acrem & acutum in cogitando, quanuis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi ex quibus argumenta promuntur. Subactò mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quò meliores fœtus possit & grandiores edere. Subactio autè est vsus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ videat, quæ nunquam lateat, factumne sit quærat, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudētia, non his subductionibus quas isti docent, quid faciat causam, id est quo sublato controversia stare non possit: deinde quid veniat in iudicium, quod isti sic iubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum, quid facit causam: quòd Reipub. causa cum ex senatusconsulto ad arma vocasset. Hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat cõtra le-

ges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex S. C. seruandæ Reipub. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita. sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id quod in iudicium venit, spectatia debeant afferri. Atque hinc illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum qui sibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum: vnum appellat, in quo sine personis atque temporibus de vniuerso genere quærat: alterum quod personis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad vniuersi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim vniuerso genere infinita quæstio est: num pœna videatur esse efficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ cõseruandæ causa interfecerit, cum id per leges nõ liceret. Nulla denique est causa, in qua id quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum vniuersa disputatione quærat. Quintiam in iis ipsis vbi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam vniuersam: quòd sumptuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quòd seditiosus, de turbulentis & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere testium: contraque quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore atque homine ad cõmunes rerum & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia quæ sunt in natura rerum celestiter animo cõprehendenti, permulta videantur, quæ veniāt in iudiciū tum cum de facto quærat, sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum infinita. Quæ verò cum de facto non ambigitur, quærantur qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nã si Mancini causam in vno Mancino ponimus, quotiescunque is quem Paterpatratus dediderit, receptus nõ erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, videaturne ei quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac siquid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad vniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo cõsilio disputo, ut homines eruditos redarguā, quanquam reprehendendi sunt, ii qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incurunt tempora & personæ, tamen intelligendum est, nõ ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernent, eaque paulo subtilius explicarēt. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpiti, quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causæ: sin ad generum vniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ & paucæ sunt, ut eas omnes diligentes & memores & sobrii oratores percursas animo & propè decantatas habere debeāt: nisi fortè existimatis à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multa attulisse, quam obrem posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam nomen Coponii ac Curtii pertinuit: in genere erat vniuerso rei negociique, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit: Si mihi filius gignitur, isque prius moritur, & cætera: tum ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, videaturne is qui filio mortuo institutus

hæres sit, hæres esse. Perpetui iuris, & vniuersi generis quæstio, non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumetorum formas desyderat. In quo etiam isti nos iurisperiti impediunt, à discendoque deterrēt. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro aut mulieri respōderint: credo vt putarem in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse: vt quod homines essent innumerabiles debilitari à iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expedit, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facillè redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit: & quod iis qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet: vt quæ sint in iure, vel aptè describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tū à Crasso discemus, cum se de turba & à subselliis in otium (vt cogitat) solitudinemque cōtulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse à iudiciis causisque discedere, sed, vt ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquò animo feret ciuitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercule, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse viuendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam Sczuolarum & caterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hinc Crassus leniter, &, Per texe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius, quoniã intelligeretur non hominum innumerabilibus personis, neque infinita tēporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: vt eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico & sententiis. Et vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eiusmodi sint, vt ea res ipsa peperisse videatur. Ac si verum quæritis, quod mihi quidē videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumētum causarum, & generum vniuersorum in forum deferre debemus, neque vt quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus qui ea mediocriter modò consyderarint, studio adhibito, & vsu pertractata esse possunt, sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad eos quos sæpe iam appellauit locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue cōsuetudinis, nosse regiones intra quas venire debeas, vt peruestiges quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione seperis, si modò vsū rerū percullueris, nihil te effugiet: atque omne quod erit in re, occurret atque incidet. Et sic cū ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligētia, non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligētia etiam ex tarditate incitat. Diligētia, inquam, quæ cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. Hæc præcipuè colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est quod non assequatur. Causa vt penitus, quod initio dixi, nota sit, diligētia est: vt aduersarium attente audiamus, atque vt eius non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus: vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant, diligētia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudētia est. Deinde vt in iis locis quos

proponā paulò post, peruoluatur animus, vt se penitus insinuet in causam, vt sit cura & cogitatione intentus, diligētia est: vt his rebus adhibeat tanquam lumen ali-
⁸² quod, memoriā, vt vocem, vt vires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligētia per paululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantum vbi quæras, atque vbi sit illud quod studeas inuenire: reliqua quæ sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore, complectar vno verbo, quo sæpe iam vsi sumus, diligētia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus vt abundant philosophi, qui (vt opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, vt dicis, Antoni, vt plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is quem maxime ego admiror, proposuit quosdā locos ex quibus omnis argumēti via nō modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc orationem qua in causis vtimur, inueniretur:
⁸³ à quo quidem homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenii in eadem incurris vestigia, siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem mihi magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putaram. Tū ille, Verū, inquit, ex me audies Catule. Semper ego existimaui iucundiorē & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idē existimaui pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci suscipere, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene viuendi, & copiose dicendi rationem hominibus duros pollicerentur, non ad mouere aurem: & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrant, attendere. Itaque feci Catule, & istorum omnium summam causas & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nūquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum cum erat in hac gēte magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliū illum regem nostrum fuisse Pythagoreū ferūt, qui annis per multis antè fuit quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserūt. Et certè nō tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego hoc ex istis sæpe audiui, cum dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenē: itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequēter auditos: quos tu cum haberes auctores Antoni, miror eur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuianus, propè bellum indixeris.
Minimè, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis: nā omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sentētia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia non improbo, moderata modò sint. Opinionem istorum studiorum, & suspicionem omnem artificii apud eos qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. Imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis
⁸⁶ fidem. Sed vt eò reuocetur vnde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, vidēsne Diogenē eum fuisse, qui diceret artem se tradere bene differendi, & vera ac falsa diiudicandi, quam verbo Græco λέγειν appellaret: In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum quomodo

verum inueniatur, sed tantum est quomodo iudicetur. Nam & omne quod eloquimur, sic ut id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent verumne sit an falsum: & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recte adiuncta sint, & verane summa sit vniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa querendo reperiunt, non modo ea quae iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta, propere retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit quae neget villo modo posse dissolui: & genus sermonis affert non liquidum, non fufum ac profluens, sed exile, aridum, coccifum, ac minutum: quod siquid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Haec enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda quae non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quae in excogitandis argumentis mutanimum est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, a cuius inuentis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos in quibus ipse sua quaedam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, quae rerum omnium vim naturamque viderat, haec quoque aspexit, quae ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem qui hoc solum colendum ducebant, laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia qua ille, sed vsu in hoc vno genere studioque maiore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi & varietas perquam esset optanda nobis, qui nullam vnquam in illis suis disputationibus defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quiddam, quam ab iis qui haec tradunt & docent, postulandum sit. Ego autem siquem nunc plane rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis vno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris in os inferant. Sin sit is qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus vsu, & satis acri ingenio esse videatur, illuc eum rapiam, vbi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed vnde vniuersum flumen erumpat, qui illi sedes & tanquam domicilia omnium argumentorum commoret, & ea breuiter illustret, verbisque definiat. Quid enim est in quo haereat qui viderit omne quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris: Ex sua vi, cum aut res quae sit tota queratur, aut pars eius, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea quae sunt foris, neque inhaerent in rei natura, colliguntur. Si res tota queritur, definitione vniuersa vis explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus Po. Romani tradidit, non qui eum qui id fecisset, Pop. Romani potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute Reipub. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum. Aliud consilium, superbum: suum, arrogans: vtendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si consul est qui consulit patriae, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo quod rem attingit, plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & coniuncta querimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi praecurrentia, & repugnantia: & causas rerum inuestigabimus, & ea quae ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora queremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est,

debetis moueri, cum Quintum Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in Pop. Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea quae est subiecta generi: Si omnes qui Reip. consulunt, chari nobis esse debent: certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si ferae partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem viuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis & dissimilitudinis exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictae narrationes saepe ponendae. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, praclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo praeter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & praecurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quid quaesisse perspicuum est, quod T. Gracchi mortem saepe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis focius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Auaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex iis autem quae sunt orta de causis: Si rarij copiis & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis vtimur: vectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitiis praestat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

.. -hic parua consuetudinis

.. Causa, huius mortem fert tam familiariter:

.. Quid si ipse amasset: quid mihi hic faciet patri?

93 Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea quae non sua vi, sed extranea subleuantur, ut haec: Hoc verum est: dixit enim Q. Luctatius. hoc falsum est: habita enim quaestio est, hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Haec ut breuissimè dici potuerunt, ita a me dicta sunt. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, monstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quae illa mihi quaerenti demonstrant vbi sint: reliqua cura & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitae praescribere, sed est mediocris ingenii iudicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus vsus nostri quasi quaedam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitationis, nihil erit quod oratorem effugere possit, non modo in foribus disceptationibus, sed omnino in villo genere dicendi. Si vero assequetur ut talis videatur, qualem se videri velit: & animos eorum ita afficiat, apud quos ager, ut eos quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profecto praeterea ad dicendum requireret. Iam illud videmus nequaquam satis esse reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat arte qui audiat, aut defatigetur similitudinis fatierate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere alias, alioque transire: saepe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: sicuti quid simile dicas, prius ut simile confirmes, deinde quod agitur adiugas. puncta argumentorum plerumque ut occulas, nequis ea numerare possit, ut re distinguatur,

verbis confusa esse videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora veniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quam ut faueat oratori is qui audiet, utque ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi & perturbatione magis quam iudicio aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quam illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus, non mehercule mihi nisi admonito venisset in mentem: ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, vsu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit, Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissim, tempus esset iam de ordine argumentorū & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de vno dictū, cum de duobus reliquis dixerō, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendū. Valet igitur multum ad vincendum probari mores, instituta & facta, & vitam, & eorū qui agent causas, & eorum pro quibus: & item improbari aduersariorum: animosque eorum apud quos agitur, conciliari quammaximè ad benevolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modò sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: siquid persequare acrius, ut inuitus & coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, nõ auidi, signa proferri perutile est: eaque omnia quæ proborū, demissorū, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex contrariò cõferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & vehemēti quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio queritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniurarum, mirum quiddā valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda tantam habet vim, si est suaviter & cū sensu tractatum, ut persæpe plus quam causa valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicēdi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatēque significandi, efficitur ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitque ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus deducantur siqui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi permotionibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id quod utilitas oratoris feret,

accommodatam. facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti prius quam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus eius cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & grauē ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut odoror quam sagacissimè possim, quid sentiāt, quid existimēt, quid expectēt, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, & ut antè dixi, sua sponte si quò impellimus inclinant atque propendent, accipio quod datur, & ad id vnde aliquis status ostenditur, vela do. Sin est integer quietusque iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantā vim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta est Flexarima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò inclinantē erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis quasi præclare acta laudaret: quæ me hercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo. tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorū, optimorumque verborum: tam integræ sententiæ, tam veræ, tam nouæ, tam sine pigmentis fucōque puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse incensus videaris. Neque fieri potest ut doleat is qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut affectet, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque iniusti videbuntur. Quòd fictus aliquis dolor suscipiendus esset, etsi in eiusmodi genere orationis nihil esset nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda: nunc ego quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. Non mehercule vnquam apud iudices aut dolorem, misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commouendis iudicibus iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permouerem. Neque enim facile est perficere ut irascatur ei cui tu velis iudex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit. Neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, colla-chrymatione denique ostenderit. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac ne fortè hoc magnum ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum quos agas, tractesque dicendo, ut nihil opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura orationis eius quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam quam quenquam eorū qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorū periculis, in cõcursu hominū, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solū ingenii nostri existimatio (nā id esset leuius, quāquam cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendū est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligētia: quibus rebus adducti, etiā cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni haberi volumus, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ: tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histriionis viderentur spondalia illa dicentis.

„ Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredere? „ Neque paternum aspectum es veritus? Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum voce, „ Quum ætate exacta indigerem, „ Liberum lacerasti, orbasti, extinxisti, neque fratris necis, „ Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio quotidie cum ageret, tamè rectè agere sine dolore nõ poterat, quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui poetam bonum neminem (id quod à Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare me ipsum, qui nõ Herou veteres casus fictosque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ, sed author meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulè fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminisse, hunc cum afflicto, debilitato, moerente, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commouere, quam misericordia sum ipse captus. Sesi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitauit moerentem ac sordidatum senem, & cum ista feci quæ tu Crasse laudas, nõ arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius moerorem orationis meæ præsens ac fedès multum lachrymis suis adiuuaret: cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad commune imperatorum fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc sine meis lachrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum & hominum & ciuium & sociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ à me tunc sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiã irridenda fuisset oratio mea. Quamobrè hoc vos doceo: Sulpiti, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis: quanquam te quidem quid ego hoc doceam, qui in accusando sodali & Quæstore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiã magis vi, & dolore, & ardore animi concitatas, ut ego ad id restringendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui miserabilique casu, in iudicium vocabas: deinde principem & senatus, & ciuitatis M. AEmilium lapide percussum esse constabat, uisum ex templo L. Cottæ, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro Rep. queri summa cum dignitate existimare: ego homo cæsius vix satis honestè viderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelè posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem qui mihi Quæstor fuisset. Hic quid ego dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi: eamque orationem ex omni Reip. nostræ temporum varietate reperiui: conclusi; ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamè fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa quæ modo Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creati, neque plebiscitis toties consularè potestatem minui, neque prouocationem patronam illa ciuitatis, ac vindicè libertatis pop. Ro. dari sine nobilium dissensione potuissent: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, nõ continuo si quis motus pop. factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum.

Quod si vnquam populo Rom. concessum esset, ut iure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum: nullam illa causam iustiore fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam: & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam atque reuocabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicii ac defensionis meæ constituisse, quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam: & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputauim, lenitatis & mansuetudinis, coepi me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus salutis existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non possem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent, præsertim, si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil vnquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut quid esset minuere maiestatem, explicarem: perquam breuiter perstrinxi, atque attigi.

His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimis in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. ita magis affectis animis iudicum, quam doctis, tua Sulpiti est à nobis tum accusatio victa. Hic Sulpitius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. nã ego nihil vnquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium tradidisset: quod tuum principium dii immortales fuit: qui timor: quæ dubitatio: quanta hæsitatio tractusque verborum: ut tu illud initio quod tibi vnum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario Quæstore tuo dicere: quæ tibi primum munisti ad te audiendum viam? Ecce autem cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occultè coepisti, nihil dum aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente: ut illam non Norbani seditionem, sed populi Rom. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermisus in Cæpionem: ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia mi cuiisti? Neque hoc solum in defensione, sed etiã in Scuro, cæterisque meis testibus, quorum tu testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam doctrinam esse non mediocre puto. Atqui si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus: docuit enim iam nos longa vita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum cosyderare soleo, postuletne causa: nam neque paruis in rebus adhibenda sunt hæc dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectedas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragædias agamus in nugis, aut conuellerè adoriamur ea quæ non possint commoueri. Nam quoniã hæc ferè maximè sunt in iudicum animis, aut quicumque illi erunt apud quos agemus,

oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia, sentimus amorem conciliari, si id velle videare, quod sit vtile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certe pro iis qui illis boni atque vtilis sint laborare: nanque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio charitatem: plusque proficit, si proponitur spes vtilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est vt ostendas in ea re quam defendas, aut dignitatem inesse, aut vtilitatem: eumque cui concilies hunc amorem, significes nihil ad vtilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Inuidetur enim commodis hominum ipsorum: studiis autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumque hoc loco est, ne quos ob benefacta diligere volumus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis ac nostris dimouere: eademque hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda vel sedanda. Nam si quod ipsis qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos viros, aut in eos in quos quisque minime debuerit, aut in Rempub. tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque vna ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud scia an acerrimus longè sit omnium motus inuidiæ: nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Inuidet autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe vehementer, & eo magis si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt. Quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parata, deinde etiam vitiis atque peccatis. Tum si erunt honestiora atque grauiora, tamen non esse tanta vlla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem magno illa labore, magnis periculis esse parata, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata: quæ suam gloriam peperisse videantur, tamen ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abiicere, atque deponere: omninoque perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi, maximeque est hoc commune vitium, & peruagatum: inuidetur autem præstanti florentique fortunæ) vt hæc opinio minuatur, & illa excellens opinio fortuna, cum laboribus & miseriis permixta esse videatur. At misericordia mouetur, si is qui audit, adduci potest vt illa quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbis, aut timeat, aut intuens alium, crebro ad seipsum reuertatur. ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauius accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta & prostrata virtus maxime luctuosa est: & vt illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet specie tueri, lenis (vt sæpe iam dixi) atque summissa: sic hæc quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse debet. Sed est quadam in his duobus generibus, quorum alterum lenis, alterum vehemens esse debet, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est vlla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In vtroque autem genere dicendi, & illo in quo vis atque contentio quaritur, & hoc quod ad vitam & mores accommodatur: & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa, & homines prius ipsum illud quod proprium sui iudicii est, audire desyderant)

nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum simul atque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ simul atque emissæ est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. Quare qui aut breuiter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt: in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis quæ comprobandi eius causa sumuntur reprehendendis: aut demonstrando id quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem quod sit aut grauius, aut æquè graue. Illa autem quæ aut conciliationis causa leniter, aut per motionem vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, vt odio beneuolentia, vt misericordia inuidia tollatur. Suavis autem est, & vehementer sæpe vtilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque vllam artem desyderant: in quibus tu longè aliis mea sententia Cæsar excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem falsis: aut si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego verò, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula, & falsa multa Græcorum. nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi extiterunt, vt nihil aliud eorum nisi ipsa insulfitas rideatur. Quare mihi quidem videtur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fufum, alterum peracutum & breue: illa à veteribus superior, cauillatio: hæc altera, dicacitas nominata est. Leue nomen habet vtraque res: quippe leue enim est totum hoc, risum mouere. Veruntamen, vt dicitur Antoni, multum in causis per sæpe lepore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desyderetur (natura enim fingit homines, & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adiuuante, & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetè dictum emissum hæere debeat, quam cogitari potuisse videatur: Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furem se videre respondit: Quid in omni oratione Crassus vel apud centumuiros contra Scauolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Gn. Planco diceret: Nam id quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in vtroque genere lepore excellens, & illo quod in perpetuitate sermonis, & hoc quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scauolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduersarii dignitati, in quo ipso seruabat suam (quod est in hominibus facetis & dicacibus difficillimum) habere hominum rationem, & temporum, & ea quæ occurrant, cum falsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat. Hæc scilicet bona dicta quæ falsa sint. Nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed vt in Scauolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lustravit: sic in Bruto quæ oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, vtroque genere pugnavit.

iocus, facetia

sal

virescentis, ridiculum

cauillatio, dicacitas

que risum mouent

Lepos

Facetia

facetia: In

Silaritas

dicta

Quam multa de balneis quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit: atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, Minime mirum, inquit: modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiusmodi fuerunt, sed non minus iucunda illa perpetua. Cui enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia, & cum contraria inter sese de Rep. capita contulisset, noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, Forte euenit, ut in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatē fundū reliquisse. Deinde ex libro secundo, In Albano eramus ego & Marcus filius. Sapiēs videlicet homo cum primis nostrā ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat ne cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiui Scæuolam dicere, sunt veri Bruti libri.) In Tiburti fortē assedimus ego & M. filius. Vbi sunt ii fundi Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur qui non fateatur hoc lepore atque iis facetiis non minus refutatam esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa cum funere efferretur antus Iunia? Proh dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis, quam inexpectata, quam repentina: cum coniectis oculis, gestu omni imminente, summa grauitate & celeritate verborum, Brute quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonio augendo? At id non est nobilitatis: sed fac esse, nihil superest: libidines totum dissipauerunt. An iuri ciuili? est paternum, sed dicet te, cum ædes videres, ne in rutis quidem & cæsis solium tibi paternum recepisse. An rei militari, qui nunquam castra videris? an eloquentiæ, quæ nulla est in te, & quicquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti? Tu lucem aspicerе audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium esse cōspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis, quibus non modo imitādis, sed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquisti? Sed hæc tragica atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia etiā ex vna concione meministi. Nec enim concio maior vnquam fuit, nec apud populū grauior oratio, quam huius contra collegā in censura nuper, neque lepore & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni vtrūque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paululum inuiderē. Nam esse quanuis facetum atque falsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sis venustissimus & urbanissimus, omnium grauissimum & seuerissimum & esse & videri, quod isti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arripisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares, aperuisti quiddam quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet. quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, quum his nihil opus sit: nos autem quomodo vtamur cum opus sit, quarimus: vt in aduersarium, & maximè si eius stultitia poterit agitari: in testē stultum, cupidum, leuem, si facilè homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ laceffiti dicimus, quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas maior est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti: vt in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod qui-

inexpectata & repentina

faceta & urbana
lepore & festiuitate condita

esse facetum & falsum
venustissimum & urbanissimum

ingenii celeritas

dem facetius dictum videretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, vt quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quam contentione frangendum videretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & vnde deducatur, præsertim cum tantam vim & vtilitatem salis & vrbani-
¹²⁸ tatis esse fateatur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpitius reticuisset, Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum de quibus Antonius iam diu loquitur, ars vlla sit, obseruatio quædam est, vt ipse dixit, earum rerū quæ in dicendo valent, quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facilè, vel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem esse arbitror, non vt ad reperendum quid dicamus, arte ducamur: sed vt ea quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, quum quò referenda sint, didicerimus. Quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, vt si tibi videtur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias: nequa fortè dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur.
¹²⁹ Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conuiuia Crasse exigis, non committam, vt si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agūt in scena gestum spectante Roscio. Quis enim sese commouere potest, cuius ille vitia non videat? sic ego nunc Crasso audiēte primum loquar de facetiis, & docebo sus (vt aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, scœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit Catulus: præsertim cum ita dicat ipse, vt ambrosia alendus esse videatur: verum te Cæsar audiamus, vt ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Per pauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus iam labore atque itinere disputationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam simulac paululum gustaris, extrudam & eiiciam. Ac ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt quæ quarantur: vnum, quid sit: alterum, vnde sit: tertium, sitne oratoris velle risum mouere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto cōcitetur, vbi sit, quomodo existat, atque ita repete erumpat, vt eum cupiētes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. Neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret, nescire me tamen id non puderet quod ne ipsi quidem illi scirent qui pollicerentur. Locus autem & regio quasi ridiculi (nam id proximè quaritur) turpitudine & deformitate quadam cōtinetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maximè quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, vt ad illud tertium veniam, planè oratoris mouere risum, vel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei per quem excitata est: vel quod admirantur omnes acumen vno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnunquā etiam laceffentis: vel quod frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod vrbani, maximèque quod tristitiam ac seueritatem mitigat & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facilè est, ioco risuque dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est: quod in quarto loco quarendi posueramus. Nā nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. Facinorosos enim maiore quadam vi quam ridiculi,
¹³¹ vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se fortè iactant. Parcendum est au-

tem maximè charitati hominum, ne temere in eos dicas qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primùm in iocando moderatio. Itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrè materies omnium ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque bellè agitata ridentur. Est etiam deformitatis & corporis vitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem quod in cæteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, nequid insulse, sed etiam siquid perridiculè possis, vitandum est oratori vtrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera deuenierimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Memmii, comedisse eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracina de amica rixatus. Salsa, attamè à te ipso ficta tota narratio. Addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas tria L L L. duo M M. Cum quæreres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perspiciatis hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas verè quod narrare possis, quod tamen est mendaciusculis aspergendum: siue fingas. Est autem hæc huius generis virtus, ut ita facta demones, ut mores eius de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur: ut iis qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re inest item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, Per tuam nobilitatem, per vestram familiam. Quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa vultus, & vocis imitatio: Per tuas statuas verò cum dixit, & extenso brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: Tibi ego Antipho assero, inquit, senium est cum audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem: ut is qui audiat, cogitet plura quàm videat. Præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitanda. Hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt intelligantur: aut imitatione breuiter iniecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id quod verbi aut sententiæ quodam acumine mouetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis vel imitationis vitanda est mimorum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quis igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam amicam meam? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces, Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit, Licet, inquit, rogare Philippus? Tū quæsitur properans, Modo breuiter. Hic ille, Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridiculè: sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiã quàm ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus. visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc quæ cadere possunt in quos nolis, quanuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur: Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio: vni enim locum esse video. Est hoc scurrile, & quod sine causa laceffiuit, & tamen id dixit quod in omnes luscos conueniret. Ea quia meditata putatur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. Tèporis igitur

tur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? Risum quæsiuit, qui est mea sententia vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur: quarum vtrinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summam quæ risum maximè moueant. Hæc igitur sit prima partitio, Quod facetè dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines delectari, siquando risus cõiunctè re verboque moueatur. Sed hoc memetote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducatur, ex iisdem locis ferè etiam graues sententias posse duci. tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuerè, iocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi seruum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec oclusum. Quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Namque quod Sp. Caruilio grauitè claudicanti ex vulnere ob Rẽp. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis mi Spuri, ut quotiescunque gradum facias, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem: præclarum & graue est. quod Caluino Glaucia claudicanti, Vbi est vetus illud, Num claudicat? at hic claudicat. Hoc ridiculum est: & vtrunque ex eo quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Nazio ignauius? Seuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à te non conueniri, sed circumueniri. Subridiculè Philippus. At vtrunque genus continet verbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur: sed non semper in ioco, sæpe etiam in grauitate versantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea sapius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. laudabile & honestum. At ex eodem genere est, Caluus, Satis est quod dicit. Parumne multa? Nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & grauia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum quàm Sannio est? sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ipso ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc quod risum vel maximè mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, siquando & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix conuiuio liberorum. Detrahitur igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut antè diuisi, positæ videntur esse: aut in verbo. Nam quod quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum mouent, magis ut bellè & literatè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum in campum non venisse requirerent, excusauit Vespas Terentius, quod eum brachium frengisse diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium,

Quid Decius Nuculam? an confixum vis facere? inquit. Ut tuus amicus, Crasse, Granius. Non esse sextantis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per seipsum probatur id

quidem, vt antè dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quàm risum mouet, nisi si quando incidit in aliud quoq; genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster error risum mouet. Quod si admistū est etiã ambiguum, fit falsius: vt apud Næuiū videtur esse misericors ille, qui iudicatum duci videns, percontatur ita,

Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodo, ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

-Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, vt mihi quidem videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario verbū, & ex eo, vt à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid qui laceffuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo vt ea quæ sint frigidiora vitemus (etenim cauendum est ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam verbi immutationem, quod in litera positum Græci vocant *ἁπομαχίας*, vt Nobiliorem mobiliorem Cato: aut vt idem cum cuida dixisset, Eamus deambulatum: & ille, Quid opus fuit de? Immo verò, inquit, quid opus fuit te? Aut eiusdem responsio illa, si tu & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum cōuertas, quam obrem ita quis vocetur, vt ego nuper Nummiū diuisorem, vt Neoptolemū ad Troiam, sic illum in capo Martio nomen inuenisse. Atq; hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiã versus facetè interponitur, vel vt est, vel paululū immutatus: aut aliqua pars versus: vt Staius Scauro stomachati, ex quo sunt nonnulli, qui tuã legē de ciuitate natã Crasse dicat,

*St. tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,

*Tanta confidentia estis? auferte istam nunc superbiam.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam vtile fuit tuum illud Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatorem, abeunte iam illo,

*Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniciuntur proueria: vt illud Scipionis, cum Asellus omneis prouincias stipendia merentem se peragrassè gloriaretur, Agas asellum, & cætera. Qua re ea quoque quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo vno genere totus est Tutor mimus vetus oppidò ridiculus. Sed ab eo à mimis, tantū genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud quod tu Crasse nuper ei qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: tu verò inquisti, Molestus non eris. Iubebis igitur te, inquit, suscitari & tu, Certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Accidinum consulem, præcòque dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Portius Nafica Censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu vxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. Natura enim nos (vt antè dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione rei, ridemus. In verbis etiã illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnus verbi translatione, aut ex inuersione verborum. Ex immutatione, vt olim Rufca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinari, num si contra te dixero, mihi malè dicturus es, vt cæteris fecisti? Vt sementem

feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, vt cum Scipio ille maior Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem verba, vt Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat cōtra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, vt nostis: qui cum interpellaret odiose, Audiamus, inquit; pulchellum puerum Crassus. Cum esset arrisum, Nō potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere; ingenium potui. tum hic, Audiamus, inquit, desertū. multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiã illa venusta, vt in grauibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem & iocorum vnã esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè, quod idem genus est sæpe etiam facetum: vt Sergius ille Galba cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandè Galba de triclinio tuo exhibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidè plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cohortè in palatio. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eaque magis (vt dixi antè) ridentur, in quibus est narratio, res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis: & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, vt breuissimū, sit sanè illud quod antè posui, Crassi de Memmio: & ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: vt cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tãquam imaginem. Collationem, vt ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex huius viri optimi nostri familiaris pater nostros homines similes esse Syrorum venalium: vt quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: vt meum illud in Helmium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende quæso. demonstrauit digito pictum gallum in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus. nihil tam Mancix simile visum est. Vt cum Testio Penario mentum in dicèdo intorquenti, tum vt diceret, siquid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa quæ minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu Crasse in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, vt in forum descèdens, caput ad fornicem Fabii dmitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numaniam cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parua re & sæpe verbo, res obscura & latens illustratur: vt cum C. Fabritio P. Cornelius, homo, vt existimabatur, auarus & furax, sed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret quod se homo inimicus cōsulè fecisset, bello præsertim magno & graui: nihil est quod mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm vanire. Vt Asello Africanus obiicienti lustrum illud infœlix, Noli, inquit, mirari: is enim qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, vt religione ciuitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias: non illo genere, de quo antè dixi, cum contraria dicas, vt Lamia Crassus, sed cum toto genere orationis seuerè ludas, cum aliter sentias ac loquare: vt noster Scauola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti vt se in Asiam præfectū duceret: Quid tibi vis,

inquit, infane: tanta malorum est multitudo ciuium, vt tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse veturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc AEmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat *εἰρωνία*. Sed vti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiæque longè lepore & humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cum grauitate falsum, cumque oratoriis dictionibus, tum vrbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc quæ à me de facetiis disputantur, non maiora forèsi actionum, quam omnium sermonum condimeta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, P. Mummius cuius temporis hominem esse. sic profecto res se habet, nullum vt sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: vt cum Africanus Censor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille se custodia causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult: vt Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamè Liuius retinisset, multa ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogarètque eum Salinator, vt meminisset opera sua se Tarentum recepisse, Quidni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sūt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

- Homo fatuus postquam rem habere cœpit, est mortuus.
- Quid est tibi ista mulier? Vxor, Similis mediussidius,
- Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, & vt dixi, mimicum, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, vt vel non stultus, quasi stultè cum sale dicat aliquid: vt tibi Antoni Mancina, cum audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatam, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurdè falsèque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, vt Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? Tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam, à porta Exquilina video villam tuam. Vt illud Nafica, qui cum ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nafica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Naficam venisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nafica se domi non esse: tum Ennius, Quid ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nafica, Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is qui dixit, irridetur in eo ipso genere quod dixit: vt cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festiuo homini Egilio, qui videretur esse mollior, nec esset, dixisset,
- -Quid tu Egilia mea?
- Quando ad me venis cum tua colu, & lana?
- -Non pol(inquit) audeo,
- Nam me ad famosas vetuit mater accedere. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quæreretur, quod diceret vxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos feram furculos. In eodem genere est quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, post-

quam assedit; rogauit hunc, videreturne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula: non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, vt mihi videtur, per falsum illud est apud Næuium,

- Quid ploras pater? Mirum ni cantem, condemnatus sum.
- Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lentis: vt cum Cato percussus esset ab eo qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ falsa reprehensio: vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causam dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit, prætor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiã quæ coniectura explanantur longè aliter atque sunt, sed acutè atque concinnè: vt cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas A. F. P. R., idque diceret esse, Actum fide P. Rutilii: Rutilius autem, Ante factum, post relatum: C. Caninius eques Ro. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus. AEmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiã discrepantia, Quid huic abest, nisi res & virtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: vt cum obiurgauit Albius Granium, quod cum eius tabulis quiddam ab Alburio probatum videretur, & valde absoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: vt cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, vt multum frigidum biberet, simulac domum redisset: Perdam, inquit vocè, si id fecero: Melius est, inquit, quam reum. Bellum etiam est, cum quod cuique sit consentaneum dicitur: vt cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii locupletis hominis bona sine testamento possederat, federetque aduocatus reo Bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter expectationem, cuius innumerabilia sunt exempla: vel Appii maioris illius, qui in senatu cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent: Non est, inquit, Lucilii pecus illud, erratis: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse, quæ lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum: Ah, inquit, Patres cōscripti: non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus. Ab hoc verò Crasso nihil facetius, cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset, Potest fieri, inquit, Sile, vt is vnde te audisse dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Potest etiam vt tu non rectè intellexeris. Id quoque toto capite annuit, vt se Crasso daret. Potest etiam fieri, inquit, vt omnino quod te audisse dicis, nunquam audieris. Hoc ita præter expectationem accidit, vt testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius, & iocus est familiaris,
- Sapiens si algebis tremes.
- & alia permulta. Sæpe etiã facetè cōcedas aduersario id ipsum quod tibi ille detrahit: vt C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiã sententiose ridicula dicuntur, vt M. Cincius quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento produisset, & satis cōtumeliose, Quid fers Cinciole: quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si vti velis. Sæpe etiam falsæ quæ fieri non possunt, optantur: vt M. Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubisset, Vellè hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiã quære-

tibus, & quasi percontatibus lentè respòdere quod nollent: vt Censor Lepidus, cum M. Antistio Pirgenfi equum ademisset, amicique cum vociferarentur & quærent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: Me istorù, inquit, nihil crede-¹⁵⁹ re. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed & hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nã illa quæ verbi ratione & vi continentur, certa ferè ac definita sunt: quæ plerunque, vt antè dixi, laudari magis quàm rideri solent. Hæc autem quæ sunt in re, & in ipsa sentètia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipforum ridiculè indicãdis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouetur. Itaq; imbuendus est is qui iocose vult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, vt ad cuiusq; modi genus ridiculi, vultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est & tristior, vt in te Crasse, hoc illa quoque quæ dicuntur, falsiora videri solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libèter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neq; salubrem locù: cenfeo vt fatis diu te putes requieuisse, & iter reliquum cõficere pergas. Ego verò atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiã audacior factus sum adiocandum. Non enim vereor, nequis me in isto genere leuiorem iam putet: quoniam quidem tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea quæ voluistis ex me audire: de quibus quidè accuratius dicendum & cogitandum fuit. Nam cætera facilia sunt, atq; ex iis quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumeta causæ, & eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, & illos quibus permouetur, vidi atque cognoui: tum cõstituo quid habeat quæque causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem aut controuersia vocari, quæ non habeat vtrũq;: sed quantum¹⁶¹ habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, vt boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem: ibi cõmorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo autè, vitioque causæ ita recedam, non vt id me defugere appareat, sed vt totum bono illo ornando, & augendo dissimulatũ antè obruatur. & si causa est in argumetis, firmissima quæque maximè tueor, siue plura sunt, siue aliquod vnũ: sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est, ad eam me potissimum partem, quæ maximè cõmouere animos hominũ potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, vt si in refellèdo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmãdis nostris rebus potest, omnia in illũ conferam tela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos à cõtraria defensione, & ad nostrã conor traducere. Duo denique illa quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo. vnũ vt molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeã, quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est qui id facere nõ possit: sed tamen ego de mea nũc, non de aliorũ facultate disputo: cõfiteorque me, si quæ premat res vehemētius, ita cedere solere, vt non modò nõ abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere videar: sed adhibere quãdam in dicèdo speciem atq; pompam, & pugnæ similitè fugam: cõsistere verò in meo præsidio, sic vt non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cauendum & prouidendum puto, quòdque me sollicitare summè solet: non tam vt pro sim causis elaborare soleo, quàm vt nequid ob sim: non quin enitendũ sit,¹⁶³ in vtroque, sed tamè multo est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm nõ profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos Catule: an hæc, vt sunt contènenda, cõtemnitis? Minimè, inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddã velle dicere videbatur. Me ve-

rò lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, vnũ te in dicèdo mihi videri rectissimum, propriũque hoc esse laudis tuæ, nihil à te vnquam esse dictum quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria teneo, cũ mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq; plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hæc esse vel maximam, quòd non solũ quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres:¹⁶⁴ tum illum mihi respondere memini, cætera in te summè esse laudanda, illud verò improbi esse hominis & perfidiosi, dicere quod alienũ esset, & noceret ei pro quo quisque diceret. quare non sibi eum disertũ, qui id non faceret, videri, sed improbũ, qui faceret. Nunc, si tibi videtur Antoni, demonstrares velim, quare tu hoc ita magnũ putes nihil in causa mali facere, vt nihil tibi in oratore maius esse videatur. Dicã equidem Cæsar, inquit, quid intelligã, sed & tu & vos omnes hoc inquit mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadã loqui, sed de exercitationis & cõsuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellẽtis cuiusdam est ingenii ac singularis: cui quiddam portetũ simile esse visum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq; ei quem defenderet. Facit enim de se coniecturã, cuius tanta vis ingenii est, vt neminẽ nisi consultò putet quod cõtra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstati quadam & eximia, sed propè de vulgari & cõmuni prudentia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadã magnitudine cõsiliũ atq; ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem quidã doctus homo atq; in primis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primũ proferebatur, pollicitũ esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illũ doctorem, vt omnia meminisset. & ei Themistoclem respòdisse, gratius sibi illũ esse facturũ, si se obliuisci, quæ vellet, quàm si meminisse docuisset. Vidẽne quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit, qui ita respòderit, vt intelligere possemus nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, vnquã effluere potuisse: cum quidem ei fuerit oprabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset vidissetue, meminisse? Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis operanda non est, neque illa mea cautio & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligẽda est. Vterque enim istorum nõ mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatè. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspectianda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis testis aut nõ lædit, aut minus lædit, nisi laceffatur: orat reus, vrgèt aduocati vt inuehamur, vt maledicamus, denique vt interrogemus. Non moueor, non obrẽpero, non satiffacio, neq; tamen vllam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stultè dixeris, reprehẽdere, quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultũ, si non leuem testem læseris? Habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita. Nec si hoc Crassus non cõmittit, ideo non multi & sæpe cõmittunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo,¹⁶⁷ aut responso, aut rogato sermo ille sequitur, Occidit ille? Aduersariumne? Immo verò, aiunt, se, & eum quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud quod supra dixi, solere me cedere, & vt planius dicã, fugere ea quæ etiam valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt: mediocriterne causis nocent, cũ aut aduersariorũ adiumenta cõfirmant, aut ea quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum personarũ quas defendunt, rationem non habent? Si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferèdo inuidiosiora faciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid si in homines charos, iudicibusque iucundos, sine vlla præmunitione orationis acerbius & cõ-

tumeliosius inuehate, nonne abs te iudices ab alienis: Quid si quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice vno, aut pluribus, ea tu aduersariis exprobrando, non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est: Quid si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquant, nihilne noceas: In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: vt cum te ipsum Sulpiti obiurgabam quòd me oratorem peteres, non aduersarium. Ex quo etiã illud assequor, vt si quis mihi maledicat, petulans, aut planè insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis siquid posueris aut apertè falsum, aut ei quod dixeris, dicturus sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab vsu iudiciorum, ac foro, nihilne noceas: Quid multa? Omnis cura mea solet in hoc versari semper (dicam enim sapius) si possim, vt boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, vt certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinem collocationemque rerum ac locorum: cuius ratio est duplex: altera quam affert natura causarum: altera quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt rem exponamus, post vt eam probemus nostris præfidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde vt concludamus, atque ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt verò statuamus ea quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita leuia sunt, vt contemnenda sint: partim etiam siquid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, vt insit in iis aliquid vitii, neque tanti sit illud quod prodesse videatur, vt cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (vt sæpe fit) valde multa sunt: ea quæ ex iis aut leuissima sunt, aut aliis grauioribus cõsimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam, vt sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiã perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: vna ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, vt nihil aliud nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicut sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paulò post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, vt ad eorum mentes apud quos agitur mouendas, permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quãquam maximè proprius est locus & in exordiando, & in perorando: digredi tamen ab eo quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum causa sæpe vtile est. Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel vtroque loco, vel omnibus, si habet ea res eam causam dignitatis, atque tantum utilitatis, rectè id fieri potest: hæcque causæ sunt ad augendum & ad ornandum grauissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, vt iis locis vti liceat, quibus animorum impetus eorum qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiã in illo reprehendo eos qui quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui siquando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, vti quenque eorum minimè putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, vt eorum expectationi qui audiunt, quam celerrimè succurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Malè enim se res habet, quæ non statim vt dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo vt in oratore optimus quisque, sic in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in vtroque teneatur, vt ea quæ æquè excellent, seruentur etiã ad perorandum: siquæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem coniiciantur. Hisce omnibus rebus cõsideratis, tum denique id quod primum est di-

endum, postremò soleo cogitare quo vtar exordio. Nam siquando id primum inuenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio: quæ continuo eum qui audit, permulcere atque allidere debet. In quo admirari soleo, non quidem istos qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, vt quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tunc se solere pugnare. neque attendit eos ipsos vnde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, vt & venustati vel maximè seruiant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur: Nihil est denique in natura rerum omnium quod se vniuersum profundat, & quod totum repente euolet: sic omnia quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, consyderandum est quo principio sit vtendum. Sic & facile reperietur. sumentur enim ex iis rebus quæ sunt vberimæ vel in argumentis, vel in iis partibus ad quas causas dixi digredi sæpe oportere. Itaque & momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defensione depromptæ, & apparebit eas non modò non esse communes, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa quæ tum agatur, emanasse. Omne autem principium, aut rei totius quæ agatur, significationem habere debet, aut aditum ad causam, aut cõmunionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet vt ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia pro portione rerum præponere. Itaque in paruis atque in frequètibz causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit vtendum principio (quod plerunque erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci decebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si nefanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem apud quos agatur, vt beneuolos, beneque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Et id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum, commonent Græci, vt principio faciamus iudicem, & docile: quæ sunt utilia, sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attentum tum maximè sunt, cum omnia expectant: & dociles magis initiis esse possunt. illustriora enim sunt quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum cõficiendos inerunt in causa: quos tamè totos in principio explicare non oportebit, sed tantum impelli primò iudicem leuiter, vt iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, vt non tanquam citharædi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, vt audientiã sibi fieri velle videantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non vt Sannitum qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur: sed vt ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. Narrare

verò rem quidem breuiter iubent, si breuitas appellanda est, cum verbum nullū redundat: breuis est L. Crassi oratio, si tum est breuitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est: aliquando id opus est, sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quòd obscuritatem affert, sed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis est maxima, vt iucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit. videlicet illa,

• Nam is postquam excessit ex ephēbis-

Quàm longa est narratio: mores adolefcētis ipsius, & feruilis percontatio, mors Chrysidis, vultus & forma & lamentatio fororis, reliqua peruariē iucundēque narratur. Quòd si hanc breuitatem quæssisset,

• Effertur, imus, ad sepulchrum venimus,

• In ignem posita est:-

decem versiculis totū cōficere potuisset: quanquam hoc ipsum Effertur, imus, cōcisum est ita, vt nō breuitati seruitū sit, sed magis venustati. Quòd si nihil fuisset, nisi In ignē posita est: tamen res tota cognosci facile potuisset: sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, si quòd gestū esse dicas, etiam frequenter quemadmodū actū sit exponas: & multo apertius ad intelligendū est, si sic constituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. Apertā enim narrationē tam esse oportet, quàm cæteras: sed magis in hac elaborandū est, quòd & difficilium est, non esse obscurū in re narrāda, quàm aut in principio, aut in argumēto, aut purgādo, aut perorando: & maiore etiā hęc periculo pars orationis obscura est, quàm cætera, vel quia si quo alio in loco est dictū quid obscurius, tantū id perit quòd ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem, vel quòd alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis vnus est in causa locus. Erit autē perspicua narratio, si verbis vsitatis, si ordine temporum conseruato, si non interruptē narrabitur. Sed quando vtendū sit aut non sit narratione, id est consilii. Neq; enim si nota res est, nec dubium quid gestū sit narrare oportet: nec si aduersarius sic narrauerit, nisi refellemus: ac siquādo erit narrandū, ne illa quæ suspicionē & crimen efficient, contrāq; nos erunt, acriter persequamur, & quicquid poterit detrahamus: ne illud quòd Crassus, si quando fiat, perfidia, nō stultitia fieri putat, vt causæ noceamus, accidat. Nam ad summā totius causæ pertinet, cautē, an contrā demonstrata res sit: quòd omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur vt causa ponatur: in quo videndū est quid in controuersia veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ cōiuncta, & infirmendis cōtrariis, & argumentis tuis cōfirmandis. Nanque vna in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationē valet. Ea autem & confirmationem & reprehensionē quærit: sed quia neque reprehendi quæ contrā dicuntur, possunt, nisi tua cōfirmes: neq; hęc confirmari, nisi illa reprehendas: idcirco hęc & natura & vtilitate & tractatione cōiuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando, omniāque quum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quàm maxime permouendas, & ad vtilitatem nostram vocandas, cōferenda sunt. Neque sanē iam causa videtur esse cur fecernamus ea præcepta quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus. Sunt enim pleraq; cōmunia: sed tamē suadere aliquid aut dissuadere, grauissimæ mihi videtur esse personæ. Nā & sapientis est cōsiliū explicare suū de maximis rebus: & honesti & disertis, vt mēte provide, authoritate probare, oratione persuadere possit. Atq; hęc in senatu minore apparatu agēda sunt. Sapiēs enim est consiliū, multisq; aliis dicendi relinquēdus locus: vitāda etiā ingenii ostentationisq; suspicio. Cōcio cupit omnē vim orationis, & grauitatē varietatēq; desiderat. Ergo in suadēdo nihil est optabilius, quàm dignitas. Nā qui vtilitatē putat, non quid maxime velit suator, sed quid interdū magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tā clara ciuitate, quin putet expetendā maxime dignitatē: sed vincit vtilitas plerunq; cum subest ille timor, ea neglecta ne dignitatem quidē posse retineri.

Controuersia autem inter hominum sententias aut in illo est, vtum sit vtilius: aut etiam cum id conuenit, certatur vtum honestati potius, an vtilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui vtilitatem defendit, enumerabit comoda pacis, opum, potentia, pecunia, vectigalium, præsidii, militum, vtilitates cæterarum rerum quarum fructum vtilitate metimur: itēque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalē memoriam augebit: vtilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in vtraq; re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de Republica caput est, nosse Rempublicam ad dicendum verò probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum, & quanquam vna ferè vis est eloquentia, tamen quia summa dignitas est populi grauissima causa Reipublicæ maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grādius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur: maximāque pars orationis admouenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut cōmemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, vt quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, vt quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur: aut hominum offensione, vel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atq; fama: aut res si displicet: aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo. hisque quatuor causis totidem medicina opponuntur: tum obiurgatio, si est authoritas: tum admonitio, quasi lenior obiurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam vtile. Nullo autem loco plus facetia profunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cū lepore. Nihil enim tam facile quàm multitudo à tristitia, & sæpe ab acerbitate, cōmodè ac breuiter & acutè & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè, vt potui, vobis in vtroque genere causarū quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare, quæque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationū genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreuerā: sed quia & multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copia, de quibus nemo ferè præceperat: & quòd nos laudationibus non ita multum vti solemus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci magis legendi, qui delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm vtilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt: quorum sunt libri quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Nostræ laudationes quibus in foro vtimur, aut testimonii breuitatem habent nudam atque inornatā, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen quoniam est vtendum aliquādo, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel vt nosmetipsi ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus, sit à nobis quoque tractatus etiam is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, diuitia, cæteraque quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpore, non habent in se veram laudem, quæ debet virtuti vni putatur. Sed tamen quòd ipsa virtus in earum rerum vsu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hęc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus,

non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ: ut opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes: quarum alia¹⁸⁷ est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes quæ videntur in moribus hominū, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ quæ in ingenii aliqua facultate aut animi magnitudine ac robore. Nam clemētia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæc virtutes non tam ipsis qui eas habent, quam generi hominum fructuosæ putantur: sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur quos laudamus, quam illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Feriunt enim aures hominum cum illa quæ iucunda & grata, tum etiam illa¹⁸⁸ quæ mirabilia sunt in virtute laudari. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is qui laudabitur, fecerit. Itemque in cæteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus & vim & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio. quæ vero etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent vberimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter¹⁸⁹ aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ iudicium hominum comprobata: in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumenda autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parua, neque vsitata, neque vulgares, admiratione aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulò plura quam ostenderam, dicere: non tam propter vsum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis¹⁹⁰ sumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie & copiose laudari, sine virtutum: nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum cognitione satis insigniter atque asperè posse. Atque his locis & laudandi & vituperandi sæpe nobis est vtendum in omni genere causarum. Habetis de inueniendis rebus disponendisque quid sentiam. Adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quicquam aliud de quo differat, relinquam, nisi ea quibus rebus hæc exornentur. Perge vero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandoque euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio: & quod mihi nihil aut nõ multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriæ malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quæ primum ferunt artē memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam fortunatum hominem & nobilem, cecinissetque id car-

men quod in eum scripisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei quod pactus esset, pro illo carmine daturum: reliquum à suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur. Paulò post esse ferunt nunciatum Simonidi ut prodiret, iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum,¹⁹¹ prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatium conclauē illud ubi epularetur Scopas, cecidisse. ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse: quos cum humare vellet sui, neque possent obtritos internoscere villo modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator vniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinē esse maximè qui memoriæ lumē afferret. Itaque iis qui hæc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea quæ memoria tenere vellet, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo cōseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, simulacris pro literis vteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere: tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris: omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum verborum apparatus: ita audire vel eum unde dicas, vel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere: Itaque soli qui memoria vigent, sciunt quid & quatenus & quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid superfit: iidemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare cōfiteor equidem huius boni naturam esse principem: sicut earum rerum de quibus antè locutus sum, omnium. Sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam est & similitudo, habet hæc vim, non ut totum aliquid, cuius in ingenii nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verum ut ea quæ sunt orta iam in nobis & procreata, educet atque cōfirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut non dispositis notatisque rebus ordinem verborum, aut sententiarum cōplectatur: neque verò tam habeti, ut nihil hac cōsuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter, siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maximè animis affigi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillimè animo teneri posse ea quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur: ut res cæcas, & ab aspectus iudicio remotas, conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando cōplecti vix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus rebus quæ sub aspectum veniunt, memoria nostra mouetur atque excitatur: sed locis opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota & peruulgata multus & insolens sim, locis est vtendum multis, illustribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterque percutere animum possint. Quam facultatē & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, similitum verborum conuersa & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & vnius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione & modo formarum varietate locos distinguētis. Sed verborum memoria quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum varietate distinguitur. Multa enim sunt verba quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. Eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper vtamur. Rerum memoria propria est oratoris. Eam singulis personis bene positus notare possumus: ut sententiis imaginibus, ordinem locis cōprehendamus. Neque verum est quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriæ imaginum potere, & obscurari etiam id quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem viuere hodie aiunt, Sceptum Metrodorum: quorum vterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis

locis quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, euocanda est. **HABETIS** sermonem bene longum hominis vtinam non impudentis: illud quidem certè, non nimis verecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit, sed mihi ignoscetis profectò, si modò quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quòd magno sum leuatus errore: & illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebã, vnde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse, & vndique collegisse, vsuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multò magis virtutem & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio & labore & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id quod dixisti, fore vt tibi ignosceremus, si cognossemus quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem excusationem Crasso volui, quem ego paulò sciebam vel pudentius vel inuitius (nolo enim dicere de tam suauis homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem & Censorium: Eadem nostra causa est. An ætatem afferet? Quadriennio minor est. An se hæc nescire? Quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ succisuis operis, vt aiunt: iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo vnquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodè modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se vnquam dicturum esse consideret. Quamobrem ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe: immò verò nonnunquã: sæpe enim quæ potui, qui puer in forũ venerim, neq; inde vnquam diutius quàm Quæstor abfuerim: sed tamen audiui, vt heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorũ, cum de his ipsis rebus disputaret, neque verò mihi quisquam copiosius vnquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicèdi, quàm iste hodie, esse versatus: quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermisum, non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus, vti eo grauarer quod vos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, vt ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, vt & partes faceret, & vtram vellet, prior ipse sumeret: deinde, si ego rectè intellexi cum valde libenter audirem, mihi coniunctè est visus de vtraque redicere. Ille verò, inquit Cotta, ornata orationis non attigit, neque eam laudem ex quæ eloquentia nomen suum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa cur te audire cupiamus: sin quod facilius, tibi causa nõ est cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hinc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Posses tibi, inquit, Crasse concedere, sed vide nequid Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est: id autem committere,

vide quàm homini censorio conueniat. Agite verò, ille inquit, vt vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo & quiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mauultis. Omnes se vel statim, vel post meridiem si ipse mallet, quàm primùm tamen audire velle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIB. III.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, cum sermonem referre, & mādare huic tertio libro, quem post Antonii disputationē Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiamque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem qui hoc & superiore libro continetur. Vt enim Romam rediit extremo Scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, videndum sibi aliud esse cõsiliium, illo Senatu se Remp. gerere non posse: mane idibus Septembris, & ille, & Senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad Senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam grauitè in concione esset inuectus. Hic, vt sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso cum aliquid accuratius dixisset, semper ferè cõtigisse constabat, vt nõquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deplorauit enim casum atque orbitatem Senatus, cuius ordinis à Consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neque verò esse mirandum, si quum suis consiliis Remp. profligasset, consilium senatus à Repub. repudiaret. Hic cum homini & vehemèti & disertò, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam verborum faces admouisset, non tulit ille, & grauitè exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu cum omnem authoritatem vniuersi ordinis pro pignore putares, eamque in conspectu populi Romani concideres, me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua: qua vel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Per multa tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiãque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & grauissimis verbis, vt populo Rom. satisfieret, nunquam senatus neque consilium Reipub. nec fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem, id quod in autoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tãquam cycnea fuit diuini hominis vox & oratio, quam quasi expectates post eius interitum veniebamus in curiam, vt vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, cõtueremur. Nanq; tum latus ei dicenti cõdoluisse, sudorẽque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruiisset, cum febri domum rediit: diẽque septimo est lateris dolore cõsumptus. O fallacem hominum spem, fragilẽque fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspiciere potuerunt. Nam quandiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tandiu priuatis magis officiis & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut Reipub. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunçãoe aditum omnium concessu ad summam authoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia vitæ cõsilia morte præuertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: sed ii tamen Rempub. casus secuti sunt, vt mihi non crepta L. Crasso à Diis immortalibus vita,

sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarii principes ciuitatis reos, non luctum filiarum, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum eius eadem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florētissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius: atque iis ferè ipsis definitur viris, qui hoc sermone quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, euentum recordatus? Teneamus enim memoria Q. Catulum virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactum ut vita se ipse priuaret. Iam M. Antonii in his ipsis Rostris, in quibus ille Rempub. constantissime consul defenderat, quæque Censor imperatoris manubiis ornata, positum caput illud fuit, à quo erant multorum capita seruata. Neque verò longè ab eo C. Iulii caput, hospitis Hetrusci scelere proditum, cum L. Iulii fratris capite iacuit: ut ille qui hæc non vidit, & vixisse cum Repub. pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum maximi animi virum P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegæ sui Pontificis Maximi sanguine simulacrū Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum qui tum adolentes Crasso se dicarant, horribiles miserisque casus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est à ciuitate. Sulpitius autè, qui in eadem inuidiarum flamma fuisset, quibus cum priuatus coniunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florenti, ferro excepta vita est, & pœna temeritatis non sine magno Reipub. malo constituta. Ego verò te Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua, ciuili ferri subeunda fuit crudelitas: aut si qua te fortuna ab atrocitate mortis vendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset. Neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium eadem, bonorum victoria mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus de quibus antè dixi, & ea quæ nosmetipsi ob amorem in Rempub. incredibilem & singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur, pergamus ad ea solatia quæ non modò sedatis molestiis iucunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt: sermonemque L. Crassi reliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus, atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus, non à te quidem qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimeretur, suspicentur. Nos enim qui ipsius sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis vtrunque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorum, aut Crassum fuisse pleniorum putet, quam quomodo à nobis vterque

inductus est: is erit ex iis qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. Nam fuit vterque (ut exposui antea) quum studio atque ingenio & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus: ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseque qui vultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, cum dedita opera quiescentibus aliis in eam exedram venisset, in qua Crassus lectuloposito recubisset, cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas: deinde cum omnes inclinato iam in pomeridianum tempus die venissent ad Crassum, Quid est Crasse? inquit Iulius, imò sine se sumus: etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media sylua placet? est enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermone. Cum placuisset idem cæteris, in syluam venitur: & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur.

Tum Crassus, Cum autoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinquere ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuisit quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque verbis constet oratio: neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris: neque res lumen, si verba semoueris. Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest, qui omnia hæc quæ supra & subter vnum esse, & vna vi atque vna consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conseruare possint. Sed si hæc maior esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendere, est etiam illa Platonis vera, & tibi Catule certè non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium vno quodam societatis vinculo contineri. Vbi enim perspecta vis est rationis eius qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus: illud certè tamen quod amplexi sumus, quod profiteamur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regionisue delata est. Nam siue de cæli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue ut impellat homines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuus est diducta oratio, non fontibus: & quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatumque comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus, non modò vulgi, verum etiam hominum leuiter eruditorum, qui quæ cõplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant, & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba seiungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus quam mihi imponitur: tantum significabo breui, neque verborum ornatum inueniri posse, non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustram sine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus oratione ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de vniuerso genere dicendi.

Natura nulla est (vt mihi videtur) quæ nõ habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamẽ ita sunt varia sæpe, vt id quod proximum audias, iucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, vt vnum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus voluptates oblectant dispares, vt sit difficile iudiciũ excellentis maximè suauitatis. At hoc idem quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polyclus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, vt neminem sui velis esse dissimilem. Vna est ars ratioque picturæ, dissimilimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est cui quicquam in arte sua deesse videatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua: quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines, non sic vt alii vituperandi sint, sed vt ii quos constat esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusque dissimiles: quam apud Græcos AEschylus, Sophocles, Euripides: quanquam omnibus par penè laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines atque intuemini, quorũ de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas: suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum AEschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius: tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Grauitatẽ Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum, quis horum non princeps temporibus illis fuit, & suo tamen quisque in genere princeps: Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat vt præsentibus exemplis atque viuus: Quid iucundius auribus nostris vnquam accidit huius oratione Catuli: quæ est pura sic, vt Latine loqui penè solus videatur: sic autem grauis, vt in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? Istum audiens, equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar: nõne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis vnquam res præter huc tragicas penè comicè, tristes remissè, seueras hilarè, forenses scenica propè venustate tractauit, atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetiis minueretur? Ecce præsentibus duo propè æquales, Sulpitius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstant? Limatus alter & subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis, hæret in causa semper, & quid iudici probandum sit cum acutissime vidit, ommissis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpitius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea grauitate & copia est, vt vnus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur. Ad nosmetipsum iam reuertor, quoniam sic fuimus semper comparati, vt hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur. Quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius: cum ille is sit orator, vt nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione coniungar. Videtisne genus hoc quod sit Antonii: forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in vnaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minimè sibi quisque notus est, & difficillimè de se quisque sentit. Sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo quod quibus

uestigiis primum institi, in iis ferè soleo perorare: & quod aliquanto ne maior in verbis, quam in sententiis eligendis labor & cura torquet, verètem ne si paulò obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis quam genere distinguitur, atque omne laudatur quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes qui vbiq; sunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus: numne fore vt quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea quæ inter se discrepant, iisdem præceptis atq; vna institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis qui instituunt aliquos atque erudiant, videndum, quò sua quæque natura maximè ferè videatur. Etenim videmus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificũ & magistrorũ exisse discipulos dissimiles inter se, atramen laudandos, cum ad cuiusque naturã institutio doctoris accommodaretur: cuius est vel maximè insigne illud exèplum (vt cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, cõtrà autè in Theopompo frænâ vtî solere. alterum enim exultantem, verborum audacia reprimebat: alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, vt id cõfirmaret in vtroq; quod vtriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, vt si non omnia quæ proponerentur à me, ad omnium vestrũ studium, & ad genus id quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærescerent: id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agèda sunt ab oratore quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post videro) quam vt Latine, vt planè, vt ornatè, vt ad id quodcunq; agetur, aptè cõgruentèq; dicamus? Atque eorum quidè quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri dilucidique sermonis. Neque enim conamur docere eũ dicere, qui loqui nesciat: nec sperare qui Latine nõ possit, hunc ornatè esse dicturum: neque verò, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc quæ cognitionem habent facilem, vsum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinæque puerili: alterum adhibetur ob eam causam, vt intelligatur quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessariũ, vt tamẽ eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorũ sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine. Neque tamen erit vtendum verbis iis, quibus iam consuetudo nostra non vtitur, nisi quando ornandi causa, parcè, quod ostendam: sed vsitatis ita poterit vtî, lectissimis vt vtatur iis, qui in veteribus erit scriptis studiose & multũ volutatus. Atque vt Latine loquamur, non solum videndum est vt verba efferamus ea quæ nemo iure reprehendat, & ea sic & casibus & temporibus & genere & numero cõseruemus, vt nequid perturbatum ac discrepans aut præposterũ sit, sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhæta grauius: nam de voce nondum ea dico quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est quin effugere cupiat, mollis vox, aut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria conseruantur. Rustica vox & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: vt tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, sonòq; vocis agresti: & illud quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum.

Me autem tuus sonus, & subtilitas ista delectat: omitto verborum, quanquam est caput: (verum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legēdi & loquendi); sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est vrbis maximè propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tatum in illa vrbe remanet studiorum, quibus vacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine vrbis & autoritate: tamē eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student literis, quam Latini: tamē ex istis quos nostis, vrbis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimum togatorum omnium Q. Valeriū Soranum lenitate vocis, atque ipso oris pressu & sono facile vincat. Quare cum sit quædam certa vox Romani generis, vrbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio focrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Næuium videam audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non asperè, ut ille quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, ut iota literam tollas, & e plenissimū dicas, non mihi oratores antiquos, sed mēsores videris imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpitius, Sic agam vobiscū, inquit Crassus, ut quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Vtinam quidem, inquit ille: id enim ipsum volumus: idque si feceris, multa (ut arbitror) hinc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor ne nihil sim tui nisi suppletionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquē si fortè motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehedo, ne me ipsum irrideam. Sunt autem mea multo & plura, & maiora, quam dicis. quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si quis me fortè locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta latinè loquēdi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani: ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poetarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea quæ dicamus intelligantur, latinè scilicet dicendo, verbis vsitatis, ac propriè demonstrāribus ea quæ significari ac declarari volumus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur quid patronus velit dicere, quam si ipse ille qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desyderes planius dici. Easdem res autem simul ac Fufius aut vester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem, certè maioribus molesta & putida videri, ad reliqua aliquāto odiosiora pergamus. At qui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inuiti audiamus: qui addu-

ci possumus (de me enim conicio) relicti ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes ex fuerunt duæ, quas modò percurri, vel potius penè præterii, Latinè loquendi, planèque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquam est oratorem, quod Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irridet: neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut qui adessent, intelligerent quid diceret: sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt, id est quod dico ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos me authore deridete atque contemnite, qui se horum qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia vna quædam de summis virtutibus: quanquam sunt omnes virtutes æquales & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris: sicut hæc vis quæ scientiam complexa rerum sensa mentis & consilia sic verbis explicat, ut eos qui audiant, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est vis, hoc est magis cum probitate iungenda, summæque prudentiæ: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures quam vtile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dederunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura quam erat necesse, doctissimi homines otio nimio & ingeniis vberimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi magistra: neque disiuncti doctores, sed iidem erant viuendi præceptores atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actorumque rerum. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, quum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriat, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt: alii etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumque pepererunt: atque in iis artibus quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidam, iique multi, qui aut in Rep. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendique sapientiam floreret,

vt Themistocles, vt Pericles, vt Theramenes: aut qui minus ipsi in Rep. versarētur, sed huius tamen eiusdem sapientia doctores essent, vt Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt qui cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis animi quodam iudicio abhorrent, hanc dicendi exercitationem exagitarēt atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorū testimonio, totiusque iudicio Græcia, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarēt, agerent, docerēt, quum nomine appellaretur vno, quod omnis rerum optimarū cognitio atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc cōmune nomen eripuit, sapiētēque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium variōsque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc diffidium illud exiit, quasi linguæ atque cordis, absurdū sanè, & inutile, & reprehendendū, vt alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius variis & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehēderat, profeminatæ sunt quasi familiae dissentientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares: cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primū, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille & eius posterī simpliciter defenderant: ii qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecūdius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernātur: nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi & disputationibus sunt iandiu fracta & extincta. Ex illis autem quæ remanent, ea philosophia quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro quem quærimus, & quem authorem publici consilii, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem in senatū, in populo, in causis publicis esse volumus. nec vlla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. Non enim repelletur inde quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter & delicatè, nos auocat à Rostris, à iudiciis, à curia fortasse sapienter, ac præsertim à Republica. Verum ego non quæro nūc quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori coniuncta maximè. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus. sunt enim & boni viri: & quoniam sibi ita videntur, beati: tantūque eos admo-
neamus, vt illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneat, quod negant versari in Republica, esse sapientis. Nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaferint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt. sed vtrunque est in his quod ab hoc quem instruimus oratore valde abhorreat, vel quod omnes qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem. Valde autem est absurdum ei concionem, aut senatum, aut vllum cœtum hominum committere, cui nemo illorum qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. Accedit quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum, sed vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona & mala videntur Stoicis, & cæteris ciuibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominia, præmii,

supplicii. verè an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullā vnquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici & Academicis: quanquam Academicorum nomen est vnum, sententiæ duæ. Nā Speusippus Platonis fororis filius, & Xenocrates qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele qui vnā audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primū, qui Polemonē audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodā vsu lepore dicēdi, aspernatū esse omne animi sensusque iudicium, primūque instituisse (quam id fuit Socraticum maximè) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua exiit diuina quadā celeritate ingenii, dicendi que copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamē authores certissimos laudare possum, & focerum meum Scauolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illū à se adolescente Athenis iam affectum senectute multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem vt ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, vt philosophi tāquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quiddam & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum & barbarum, scopulosum atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguere, aut si id non possis, tum ostendere quod is fecerit qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudētia, aut necessariò, aut non eo nomine vsurpandum quo arguatur, aut non ita agi vt debuerit ac licuerit: & si satis esse putatis ea quæ isti scriptores artis docēt, discere, quæ multo tamen ornatius quàm ab illis dicuntur, & vberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque iis etiam quæ dici voluistis à me, ex ingenti quodam oratore, immensoque campo in exiguum sanè gyrum compellit. Sin veterem illū Periclem, aut hūc etiam qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi vultis, & si illam præclarā & eximiam speciē oratoris perfecti & pulchritudinem adamaastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Nanque (vt antè dixi) veteres illi vsque ad Socratem, omnem omnium rerum quæ ad mores hominū, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad Remp. pertinebāt, cognitionē & scientiā cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati (vt exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus philosophi, eloquentiam despexerunt, oratores sapiētiam: neque quicquam ex alterius parte tetigerūt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarētur, ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed vt pontifices veteres propter sacrificiorū multitudinē tres viros Epulones esse voluerūt, cum essent ipsi à Numa, vt etiam illud ludorū Epulare sacrificiū facerent, instituti: sic Socratici à se causarū actores à communi philosophiæ nomine separauerunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent. Quæ cum ita sint, paululum equidē de me deprecabor, & petam à vobis, vt ea quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is qui quū summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum quantum ipse sentio, non tantū quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possum dicere me hæc quæ nunc complector, perinde vt dicā dicenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturimè ad publicas causas accesserim, annosque natus vnū & viginti, nobilissimū hominē & eloquentissimū in iudicium vocarim: cui disciplina fuerit forum, magister, vsus, & instituta pop. Ro. mōsque maiorum. Paulū sitiens istarum artium de quibus loquor, gustauī,
n. i.

Quæstor in Asia cum essem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorū nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemoravit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria nō referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed cōtra me est potius. Non enim quid ego, sed quid orator possit, disputo: atque hos omnes qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, iura describat, Rēp. regat, omnia quæ ad quæcunque rem pertineat, ornatè copiosèque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum quantum possumus, quantum ingenio, quātum mediocri doctrina, quantum vsu valemus: neque tamen istis qui in vna philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sanè in disputatione cōcedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quam obrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, vnusquisque nostrum versatus? Quid est quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominū Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquā concedere? Non est enim philosophia similis artiū reliquarum. nā quid faciet in geometria qui nō didicerit? quid in musicis? Aut taceat oportebit, aut ne sanus quidē iudicetur. Hæc verò quæ sunt in philosophia, ingeniis eruuntur ad id quod in quoque verisimile est eliciendum acutis atque acribus: eaque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster vulgaris orator si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus: hac ipsa exercitatione cōmuni istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando qui Aristotelio more de omnibus rebus intranque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare, aut hoc Arcefilæ modo & Carneadis cōtra omne quod propositum sit, differat, quique ad eam rationē adiungat hunc rhetoricū vsu, moremque exercitationemque dicēdi: is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nā neque sine forensibus neruis satis vehemēs & grauis, nec sine varietate doctrinæ satis politus & sapiens esse orator potest. Quare Coracē istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolēt clamatores odiosi ac molesti, Pāphilūque nescio quē sinamus in infulis tantā rem tanquā pueriles delicias aliquas depingere: nōsque ipsi hac tā exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorū libris, quos nemo oratorum istorum vnquam attigit, cōprehensa esse videatur, Tum Catulus, Haudquaquā hercle, inquit, Crasse mirandum est esse in te tantā dicendi vel vim, vel suauitatē, vel copiam: quē quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere. Nūc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiā spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cum omnis gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitā tuam ac studia consydero: neque quo tempore ista didiceris, video: nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris intelligo deditum: neq; tamen possum statuere vtrū magis mirer, te illa quæ mihi persuades maxima esse adiuueta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primū persuadeas velim, me non multo secus facere cū de oratore disputē, ac facerē si esset mihi de histrione dicendū. Negarē enim posse eū satisfacere in gestu, nisi palæstrā, nisi saltare didicisset: neq; ea cū dicerē, me esse histriōnē

necesse esset, sed fortasse nō stultum alieni artificii existimatorē. Similiter nunc de oratore vestro impulsu loquor, summo scilicet. Sēper enim quacunque de arte aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si iā me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certè non sum: neque enim apud homines res est vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiuueta doctrinæ desyderet. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est: vis enim & natura rei nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem Catule fateor neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus viuere: nec verò, id quod tu rectè commemorasti, vllum vnquam habuisse sepositum tempus ad discendum: ac tantū tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserūt. At si quæris Catule de doctrina ista quid ego sentiam, nō tantum ingenioso homini, & ei qui forum, qui curiam, qui causas, qui Remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumpserūt quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur qui eas ad vsu transferūt, aliter ab iis qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitum summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totūque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

.. Quauis bonus ipse

.. Samnis in ludo, ac rudibus causis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus. quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cum est cōmodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus. Puer didicit quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies & noctes virū summa virtute & prudentia videbamus philosopho quum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen Africanū. Ista discuntur facilè, si & tantum sumas quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid quod cū desydiosa delectatione vestiges. Ita fit ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis vsus doctrinā confirmet, mediocri opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere: ut si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio teneat, etiam fortasse si assequi nō possim: at alii quia præclarè faciunt, vehementius quàm causa postulat, delectantur, ut Tytius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quisquam magnitudinem artiū ex eo quod senes discunt, pertimescat. Nanque aut senes ad eas accesserunt, aut vsq; ad senectutem in studiis detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut nisi quod quisque citò potuerit, nunquā omnino possit perdiscere. Iā, iam inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas: & hercule assentior. satis video tibi homini ad perdiscendū acerrimo, ad ea cognoscenda quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicā, de me, non de re putare dicere? Sed iā, si placet, ad instituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet. Tū Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tā longa & tā altè repetita oratio? Hæc duæ partes quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè: hanc habent vim, ut sit quàm maximè iucunda, quàm maximè in sensu eorū qui audiunt, influat, & quàm plurimis sit rebus instructa. Instrumētum autē hoc forense, litigiosum, acre, tractatum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est. Illud rursus ipsum, quod tradunt isti qui profitentur se dicendi magistros, non multum est maius quàm illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis vndiq; & collectis, arcessitis, cōportatis, ut tibi Cæsar

faciendum est ad annum: ut ego in aedilitate laboravi, quod quotidianis & vernaculis rebus fatiffacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum & collocandorum & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylva magna: quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamque causam iuventus nostra dedisceret penè discendo, etià Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego Censor edicto meo sustuleram, non quod (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed còtra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Graecos, qui cuiusmodi essent videbam, tamen esse praeter hanc exercitationem linguarum, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia: hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum vnum traderetur, & cum impudentiae ludus esset, putavi esse Censoris, ne longius id serperet, providere: quanquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperè Latine ea de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Graecorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint, etià Graecis erunt antepòndi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam & succo suo. Nam ut grauis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita: ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus: id non debet esse solum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos qui audiunt: & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me iam expectari puto ut moneam ut caueatis ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur vestra, & aetates. Difficile enim dictum est, quænam causa sit cur ea quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commouet, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quæto colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quam in veteribus, quæ tamen etià si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur: Quæto molliores sunt & delicatiora in cantu flexiones, & falsa vocola, quam certæ & feueræ, quibus tamen non modo austeri, sed, si sapius fuerint, multitudo ipsa reclamant: Licet hoc videre in reliquis sensibus, vnguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate cõditis, quam his moderatis: & magis laudari quod ceræ, quam quod croculere videantur. In ipso tactu esse modum & mollitudinis, & leuitatis. Quinetiã gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcedine praeter ceteros sensus commouetur, quam cito id quod valde dulce est, aspernatur ac respuit: Quis potione uti aut cibo dulci diutius potest: quum utroque in genere ea quæ leuiter sensum voluptate moueant, facillime fugiant satietatem: sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quod hoc minus in oratione miremur, in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus possumus iudicare cõcinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quanuis claris sit coloribus picta vel poesis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris aut in poetæ cincinnis ac fuce offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura non mente satiatur: in scriptis & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiã magis infucata vitia noscuntur. Quare bene & praeclare quanuis nobis saepe dicatur, bellè & festiue, nimium saepe nolo: quanquam illa ipsa exclamatio non potest melius. sit velim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus vmbra ali-

quam & recessum, quod magis id quod erit illuminatum, extare atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu quo potest,
 " Nam sapiens virtuti honorem praemium, haud praedam petit:
 sed abiicit prorsus, ut in proximos,
 " Ecquid video: ferro septus possidet sedes sacras:
 incidat, aspiciat, admiretur, stupefcat. Quid ille alter?
 " Quid petam praesidii?
 quam leniter, quam remisse, quam non actuose: Instat enim,
 " O pater, o patria, o Priami domus.
 in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetae, quam denique illi etiam qui fecerunt modos: à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suavis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum praecipua quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea
 58 quanuis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut antè dixi, primum sylva rerum ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiae est amplificare rem ornando: quod valet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abiiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quam
 59 utrunque horum cumulatifacere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quam proprii causarum, & inhærentes in earum neruis esse debent, tamen quia de vniuersa re tractare solent, communes à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatore, in proditore, in parricidam: quibus uti confirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem aut miserationem: alii verò ancipites disputationes, in quibus de vniuerso genere in vtranque partem differi copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur, de virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, premio, poena, similibusque de rebus in vtranque
 60 partem dicendi animos & vim & artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso praediolo relictis sumus, & aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus: ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi qui ex particula parua vrbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam à Graecis politici philosophi appellati, vniuersarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita cõtrouersia certis temporibus, ac reis, hoc modo: Placeatne à Carthaginensibus captiuos nostros redditis suis recuperari: aut infinite de vniuerso genere quaeritis, quid omnino de captiuo statuendum ac sentiendum sit. Atque horum superius illud genus, causam aut cõtrouersiam appellat: eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt.

Hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hæc hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione vtuntur, sed ita, non vt iure, aut iudicio, vt denique recuperare amissam possessionem, sed vt ex iure ciuili surculo defringendo vsurpare videatur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, tam harum etiã causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodo in prima arte tradenda nominat, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, vt præteriri omnino fuerit satius, quam attentatū deferri. Nunc enim inopia reticere intelliguntur, tū iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, quæri & disceptari potest, siue in infinitis cōsultationibus disceptatur, siue de qua in iis causis quæ in ciuitate & in forense disceptatione versantur: neque est vlla quæ non aut ad cognoscendum, aut ad agendum vim rationemque referatur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur: vt, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructum aliquem expetatur. aut agendi consilium exquiritur: vt, Sitne sapientia capeffenda Respublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & vt ita dicam, consecutio. Nam quid in re sit, coniectura quæritur: vt illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: vt si quærat quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum quid quancumque rem sequatur, inquiritur: vt illud, Sitne aliquando mentiri boni viri. Redunt rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera dispertit. Nam aut quid sit quæritur, hoc modo: Naturane sit ius inter homines, an opinionibus. Aut quæ sit origo cuiusque rei: vt quod sit initium legum, aut rerum publicarum. Aut causa, & ratio: vt si quærat, cur doctissimi homines de maximis rebus differant. Aut de immutatione: vt si disputetur num interire virtus in homine, aut non in vitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, vt cum quæritur quid in communi mente quasi impressum sit: vt si differatur, Idne sit ius, quod maximæ parti sit vtile. Aut cum quid cuiusque sit proprium, exquiritur: vt, Ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea facere possit. Aut cum res distribuitur in partes, vt si quærat quot sint genera rerum expetendarum: vt, Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum. Aut cum quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur: vt si quærat avari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur: nam aut simplex est disceptatio, vt si differatur, expetendane sit gloria: aut ex comparatione, laus an diuitiarum magis expetenda sint: Simplicium autem sunt tres modi, De expetendis fugiendisue rebus: vt, expetendane honores sint: num fugienda paupertas: De æquo, aut iniquo: æquumne sit vlcisci iniurias etiam propinquorum: De honesto aut turpi: vt hoc, sitne honestum gloria causa mortem obire: Comparationis autem duo sunt modi: vnus, cum idemne sit, an aliquid inter sit, quæritur: vt metuere & vereri, rex & tyrannus, vt assentator & amicus. Alter, cum quid præstet aliud alii, quæritur: vt illud, optimine cuiusque sapientes, an populari laude ducantur: Atque ex quidem disceptationes quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè a doctissimis hominibus describuntur. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere quid rectum, faciendumque sit, quæritur, cui loco omnis virtutum & vitiorum est sylua subiecta: aut in animorum aliqua per motione aut gignenda, aut sedanda tollendaue tractatur. Huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, siqua in re discrepauit ab Antonii diuisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in vtrisque disputationibus, sed paulò secus à me atque ab illo partita ac distributa. Nunc ad reliqua pro-

grediar, meque ad meum munus pensumque reuocabo. Nam ex illis locis quos exposuit
⁶⁶ Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti. de quo non tam quia logicum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes ex quæ latissime vagantur, & à priuata ac singulari controuersia se ad vniuersi generis vim explicandam conferunt & conuertunt, vt ii qui audiant, natura & genere, & vniuersa re cognita, de singulis reis & criminibus & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos adolescentes est cohortatus Antonius, atque à minutis angustiisque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, vt ii qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procudenda
⁶⁷ lingua est, sed onerandum complendumque pectus maximarum rerum & plurimarum suauitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est inquam omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam homines quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis inuolauerunt: atque etiã aut irridentes oratorem, vt ille in Gorgia Socrates, cauillatur: aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis & regendis, de omni viuendi, denique etiã de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniã iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus: dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quod pertinent, & quæ inuentur, transferamus: neque (vt antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem: sed cum fontes viderimus (quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino) tum quotiescunque opus erit, ex iis tantum quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, vt res tãtas quisquã, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, vt eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò aspexerit. In hoc igitur tanto tamque immenso campo cum liceat oratori vagari liberè, atque vbicumque constiterit, consistere in suo: facile suppeditat omnis apparatus ornatissimæ dicendi. Rerum enim copia, verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modò is qui dicit aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinæque puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in vniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum, imitandumque cognorit: nam ille haud sanè quemadmodum verba struat & illuminet, à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modò est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam Crasse complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare! Nanque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis genere versatos: ex quibus Eleus Hippas cum Olympiam venisset maxima illa quinquenniali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta penè audiente Græcia, nihil esse vlla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de Rebusp. dicerentur: sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidam est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores
n.iiii.

quidem repudiarint. Quid de Prodicō Ceo, quid de Thrasymacho Calcedonio, de Protagora Abderita loquar, quorum vnusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit & scripsit: Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (vt Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus vnquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est: aut si est victus, eloquentior videlicet fuit & disertior Socrates, & vt tu appellas, copiosior & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re quacunque in disceptationem quaestionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isque princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere qua de re quisque vellet audire. cui tantus honos habitus est à Græcia, soli vt ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ii quos nominavi, multique præterea summi dicendi doctores, vno tempore fuerunt. Ex quibus intelligi potest ita se rem habere, vt tu Crasse dicis, oratorisque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cum tu in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, vel priuatorum negotiis penè omnibus, vel orbis terræ procuratore, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum eius qui consilio & oratione in ciuitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentisque his studiis, otio verò diffuentes, non modò nihil acquirunt, sed ne relictum quidem & traditum & suum conseruauerint. Tum Crassus, Nō in hac, inquit, vna Catule re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam disceptas fuisse, vt nemo genus vniuersum complecteretur, atque vt alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre & focero meo, nostros quoque homines qui excellere sapientiae gloria vellet, omnia quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. verò Manilium nos etiam vidimus transuerso ambulante foro: quoderat insigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilii sui copiam. ad quos olim & ita ambulantes, & in folio sedentes domi, sic adibatur, non solum vt de iure ciuili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncani, hæc proavi generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia, qui omnes Pontifices Maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi & militiae consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Cato præter hanc politissimam doctrinam transmatinam atque aduentitiam defuit: nū quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat: at vtroque in genere & elaborauit, & præstitit. Num propter hæc ex priuatorum negotiis collectam gratiam tardior in Repub. capeffenda fuit? Nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facile optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri disciue potuit, quod ille non cum inuestigari & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad Rempub. gerendam nudi veniunt atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert se si vnum aliquid affert, aut bellicam virtutem, aut vsum aliquem militarem (quæ sanè nunc quidem obsoleuerunt) aut iuris scientiam (ne eius quidem vniuersi: nam pontificium quod est coniunctum, nemo discit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verbo-

rum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationemque non norunt. Sed vt ad Græcos referam orationem, quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus (nam vt virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exēpla repetēda) septem fuisse dicuntur vno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes præter Milesium Thalem ciuitatibus suis præferunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati, qui primus Homeri libros confusos antea sic disposuisse dicitur, vt nunc habemus? Non fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, vt literis doctrinæque præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, vt cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt: tantamque in eo vim fuisse, vt in eorum mentibus qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & vrbis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certè docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum vnum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum, aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata est? Equidem nō arbitror. Sic enim video, vnam quandam omnium rerum quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in Repub. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset: mutauit repente totam formam propè disciplinæ suæ, versumque quendam de Philocteta paulò secus dixit. Ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. Itaque ornauit & illustrauit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi, Nunc siue qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque incertam illius cui res non suppetat, verba non defint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indifertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. Sin quaerimus quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata cōtrouersia est. Sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest omnis illorum scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quauis cōtemnatur ab eis,

neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorū artibus afferre videatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & cæteris ſilentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, non poſſum queri quòd mihi videre aliud quiddam, & non id quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quàm tibi eſſet tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè & hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres: & eras ipſe iam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed ut ipſe dicebas, celeriter exiguèque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam aptè diceremus: quò cum ingreſſus eſſes, repète te quali quidam æſtus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conſpectu penè omnium abſtraxit: omnem enim rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris nescio, me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua velim ſit illud quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit iſta omnia cernere, qui tatummodo aſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profectò nunquam conqueſcam, neque defatigabor antè quàm illorum ancipites vias rationeſque & pro omnibus & contra omnia diſputandi percepero. Tum Cæſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maxime Craſſe commouit, quòd eum negaſti qui nò citò quid didiciſſet, vnquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta quæ tu verbis ad cælum extuliſti: aut ſi nò potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. Hic Sulpitius, Ego verò, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quenquam deſydero: vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum foreſium & communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam quam ſpecto eloquentiam, ex qua ipſa tamen per multa nescio: quæ tum denique, cum cauſa aliqua quæ à me dicenda eſt, deſyderat, quæro. Quamobrem niſi fortè es iam deſeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem ſplendoremque pertinet: quæ ego ex te audire volui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem.

Tum Craſſus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. Quis enim de iſto genere non docuit? non inſtituit? non etiam ſcriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos qui authores & inuētores ſunt harum fanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio cōficiſtur ex verbis: quorum primum nobis ratio ſimpliciter vidēda eſt, deinde coniunctè. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt: alius, qui ex continuatis coniunctiſque conſtat. Ergo utemur verbis, aut iis quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerū, penè vnà nata cum rebus ipſis: aut iis quæ tranſferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur: aut iis quæ nouamus & facimus ipſi. In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obſoleta fugiat, lectis atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans in eſſe videatur. Sed in hoc verborum genere priorum delectus eſt quidam habendus, atque iſ aurium quodam iudicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici ſolet, Bonis iſ verbis, aut aliquis non bonis utitur: non arte aliqua perpeditur, ſed quoddam quaſi naturali ſenſu iudicatur, in quo non magna laus eſt vitare vitium, quamquam id eſt magnum: veruntamen hoc quaſi ſolum quoddam atque fundamentum eſt, verborum vſus & copia bonorum. ſed quid ipſe ædificet orator, & in quo adiungat artem, id eſſe nobis quærendum atque explicandum videtur. Tria ſunt igitur in verbo ſimplici quæ orator afferat ad illuſtrandam atque exornandam orationem: aut inuſitatum verbum, aut nouatum, aut tranſlatum. Inuſitata ſunt priſca ferè ac

vetuſta, & ab vſu quotidiani ſermonis iandiu intermiſſa: quæ ſunt poetarum lectiora, quàm noſtræ: ſed tamen raro habet etiam in oratione poetarum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit: nec prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nūcupari: aut ut tu ſoles Catule, Non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco poſitis grãdior atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet. Nouantur autem verba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt, vel coniungendis verbis, ut hæc:

• Tum pauor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat.

• An num non vis huius me verſutiloquas malitias?

Videtis enim & verſutiloquas, & expectorat, ex coniunctione facta eſſe verba, non nata. Vel ſæpe ſine coniunctione verba nouantur, ut,

• Ille ſenſus diſertus, indigenitalis: ut, -Baccarum vbertate incurueſcere.

Tertius ille modus tranſferendi verbi late patet, què neceſſitas genuit inopia coacta & anguſtiis, poſt autem delectatio iucunditateque celebrauit. nã ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi coepit: eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic verbi tranſlatio inſtituta eſt inopia cauſa, frequentata delectationis. nam gemmare vites, luxuriam eſſe in herbis, latices ſegetes, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potèſt, id tranſlato cum eſt dictum, illuſtrat id quod intelligi volumus, eius rei quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ tranſlationes quaſi mutationes ſunt, cum quod nò habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt: quarum ego quid vobis aut inueniendi rationem, aut genera poſſam? Similitudinis eſt ad verbum vnum contracta breuitas: quod verbum in alieno loco tanquam in ſuo poſitum ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea tranſferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia, -Inhorreſcit mare,

• Tenebræ conduplicantur, noctiſque & nimbūm occæcat nigror,

• Flamma inter nubes coruſcat, cælum tonitru contremitt.

• Grando miſta imbri largiſſuo ſubita præcipitans cadit,

• Vndique omnes venti erumpunt, ſæui exiſtunt turbines,

• Feruet æſtu pelagus- omnia ferè, quò eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem

verbis dicta ſunt. Aut quò ſignificetur magis res tota ſiue facti alicuius, ſiue conſilii: ut ille qui occultantem conſultò, ne id quod ageretur, intelligi poſſet, duobus

tranſlatis verbis ſimilitudine ipſa indicat,

• Quandoquidem iſte circunueſtit dictis, ſepit ſedulò.

• Nonnunquam etiã breuitas tranſlatione conſicitur, ut illud, Si telum manu fugit.

Imprudencia teli emiſſi breuius propriis verbis exponi non potuit, quàm eſt vno ſignificata tranſlato. Hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit quòd omnes tranſlatis & alienis magis delectentur verbis, quàm propriis & ſuis. nam ſi res ſuum nomen, & propriū vocabulum nò habet, ut pes in naui, ut nexum quod per libram agitur, ut in vxore diuortium: neceſſitas cogit, quòd non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum verborū maxima copia tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant. Id accidere credo vel quòd ingenii ſpecimen

eſt quoddam tranſilire antè pedes poſita, & alia longè repetita ſumere: vel quòd iſ qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamè aberrat, quæ maxima eſt delectatio:

vel quòd ſingulis verbis res, ac totū ſimile conſicitur: vel quòd omnis tranſlatio, quæ quidem ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nã & odor vrbauitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcitus orationis, ſunt deducta à cæteris ſenſibus: illa verò oculorū multo acriora ſunt, quæ ponunt penè in conſpectu animi quæ cernere & videre nò poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura cuius nos non in aliis rebus poſſimus uti voca-

• huius & nominis. Vnde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus) in idem verbum nuntium, quod similitudinem continet, translatum, lumen afferet orationi, quo in genere primum fugienda est dissimilitudo: vt, -Cæli ingentes fornices. Quauis spheram in scenam (vt dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphaera fornices, similitudo non potest inesse. -Viue Vlysses dum licet; Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete, haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum: sed rape. hoc verbum est ad id aptatum quod ante dixerat, Dum licet. Deinde videndum est ne longè simile sit ductum. Syrtim patrimonii, scopulum libetius dixerim. Charybdim bonorum, voraginem potius. facilius enim ad ea quæ visa, quàm ad illa quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Es quoniam hæc vel summa laus est in verbis transferendis, vt sensum feriat id quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse Remp. nolo stercus curiæ. diei Glauciam. quauis sit simile, tamè est in vtroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius quàm res postulet, Tempestas comestrationis: aut minus, Comestatio tempestatis. Nolo esse verbum angustius id quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum.

• Quidnam est obsecro: quid te adiri auras?
• Melius esset, vetas, prohibes, absterros: quoniam ille dixerat, -At illico istic
• Ne contagio mea bonis, umbraue obsit.

Atque etiam si vereare ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est præposito sæpe verbo: vt si olim M. Catone mortuo pupillam sciatum quis relictum diceret, paulo durius: sin, vt ita dicam, pupillum, aliquando mitius est. Etenim vercunda debet esse translatio, vt deducta esse in alienum locum, non irrupisse, atque vt precario, non vi venisse videatur. Modus autem nullus est florentior, quàm in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere profluit, non est in vno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, vt

• aliud dicatur, aliud intelligendum sit: -Neque me patior
• Iterum ad vnum scopulum & telum classem Achiuum offendere. Atque illud,
• Erras, erras: nam exultantem te, & præidentem tibi
• Reprimunt validæ legum habenæ, atque imperii insistent iugo.

Sumpta re simili, verba eius rei propria deinceps in rem aliam (vt dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere sunt ea quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione:

• Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro Afris est sumpta Africa: neque factum verbum est, vt
• -Mare saxifragis vndis. neque translatum, vt
• Mollitur mare. sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
• Desine Roma tuos hosteis-
• -Testes sunt campi magni.

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, Curiam pro senatu, Campum pro comitiis, Togam pro pace, Arma ac tela pro bello. Quo item in genere & virtutes & vitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit, & Quo avaritia penetrauit, aut, Fides valuit, Iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum, quum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatus, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid aut ex parte totum,

vt pro ædificiis cum parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem, vt cum vnam turmam equitatum populi Romani dicimus: aut ex vno plures,

• At Romanus homo tamen etsi res bene gesta est,
• Corde suo trepidat. aut cum ex pluribus intelligitur vnus:
• Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rutili.
• aut quocunque modo nõ vt dictum est, in eo genere intelligitur, sed vt sensum est. Abutimur sæpe etiam verbo, non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: vt cum grandem orationem pro longa, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, vt exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autem quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodammodo. Ita fit, vt omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex rebus: si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel coniunctione, vel nouitate: in quo item est auribus consuetudinique parendum: aut translatum, quod maxime tãquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quandam formamque desyderat. Collocationis est componere & struere verba, sic vt neue asper eorum concursus, neue hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus & læuis: in quo lepide foceri mei persona lusit is qui elegantissime id facere potuit, Lucilius:

• Quam lepide lexis compositæ, vt tesserulæ omnes,
• Arte pauimento atque emblemate vermiculato.
quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit,
• Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.
Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud scilicet, vt ille voluit, & ego vellem, melius aliquãto, quàm Albutius. verum in me quidem lusit ille, vt solet. Sed est tamen hæc collocatio conseruanda verborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita iungitis, vt neue asperè concurrant, neue vastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam & forma verborum: quod iam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. Interspirationis enim, nõ defatigationis nostræ: neque librorum notis, sed verborum & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt. idque princeps Isocrates instituisse fertur, vt inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris adstringeret. Nanque hæc duo musici qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem sunt, versus atque cantum: vt & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium fatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. in quo illud est vel maximum, quod versus in oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est: & tamen eam coniunctionem sicuti versus numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex multis res vna quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaroque distinguat, quàm quod ille rudis inconditè fundit quantum potest, & id quod dicit spiritu, non arte determinat: orator autem sic illigat sententiam verbis, vt eam numero quodam complectatur & adstricto, & soluto. Nã cum vinxit modis, forma & re laxat, & liberat immutatione ordinis, vt verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta vt vagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, vt arbi-

tremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse: Non est res tam difficilis, 97
quàm necessaria. Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam
facile sequatur quocunque ducas, quàm oratio. ex hac versus, ex eadem dispares nu-
meri conficiuntur, ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum ora-
tio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad
vsum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur: sed ea nos cum iacen-
tia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus
& fingimus. Itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus.
sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: Idque ad omnem ratio-
nem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur & vertitur. Sed ut in ple-
risque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea quæ ma-
ximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel
sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa videmus hunc statum 98
esse huius totius mundi atque naturæ, rotundum ut cælum, terræque ut media sit, eæ-
que sua vi nutuque teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, &
indefensim ascendat in diuersam partem, ut luna accessu & recessu suo solis lumen
accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant. hæc tan-
tam habent vim, ut paulum immutata, coherere non possint: tantam pulchritudi-
nem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum
ad hominum vel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem
corporis sine aliqua necessitate effectam, totamque formam quasi perfectam reperie-
ris arte, non casu. Quid in arboribus: in quibus non truncus, non rami, non folia sunt
denique, nisi ad suam retinendam conseruandamque naturam: nusquam tamen est
vlla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in nauigio 99
necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ,
quàm vela, quàm mali, quàm reliqua: quæ tamen hanc habent in specie venustatem,
ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa inuenta esse videantur. Columnæ, &
templa & porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Ca-
pitoli fastigium illud, & cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabri-
cata est. Nam cum esset habita ratio quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua de-
laberetur, utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est: ut etiam si in cælum Ca-
pitoliolum extolleretur, vbi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem ha-
biturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilita-
tem ac propè necessitatem suauitas quædam ac lepos consequatur. Clausulas enim, 100
atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustia spiritus attulerunt.
Id inuentum est ita suaue, ut sicui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare
verba nolimus. Id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum late-
ribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur com-
plexio verborum, quæ velui vno spiritu potest. sed hic naturæ modus est, artis alius.
Nam cum sint numeri plures, Iambum & Trochæum frequentem segregat ab ora-
tore Aristoteles, Catule, vester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermo-
nemque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pe-
des. Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæsti & spondæi pedem inuitat, in
quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in versum
aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pe- 101
des in principia continuatorum verborum satis decorè cadunt. Probatum autem ab
eodem illo maxime præan, qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues
consequuntur: ut hæc verba, definite, incipite, comprimite: aut à breuib; deinceps
tribus extrema producta, atque longa: sicut illa sunt, domuerat, sonipedes. atque illi
philosopho ordiri placet à superiore præane, posteriore finire. Est autem præan hic

posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium
& certius, par ferè cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut,
" Quid petam præsidii, aut exequar: quoue nunc.
" A quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. Hunc ille clausulis a-
ptiorem putat, quas vult longa plerunque syllaba terminari. Neque verò hæc tam a-
crem curam diligentiamque desyderat, quàm est illa poetarum, quos necessitas cogit
& ipsi numeri ac modi sic verba versu includere, ut nihil sit nè spiritu quidè mi-
nimo breuius aut longius quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè ut dicitur, sic
est verè soluta, non ut fugiat tamè, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur.
Nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit po-
lita atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere.
Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis quibus hic vsitatus versus efficitur, post
anapæstus procerior quidam numerus effloruit, inde ille licentior & diuitior fluxit
dithyrambus, cuius membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione
diffusa. & si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam
impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc nume-
rorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis & in-
docta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluens, quid est aliud
causæ cur repudietur, nisi quod hominum aures vocè natura modulantur ipsa: quod
fieri, nisi inest numerus in voce, non potest, numerus autem in continuatione nul-
lus est. distinctio, & æqualium & sæpe variorum interuallorum percussio, numerum
conficit: quem in cadentibus guttis, quod interuallis distinguuntur, notare possu-
mus: in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta
multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisque distincta, quàm si con-
tinuata ac producta, membra illa modificata esse debent: quæ si in extremo breuiora
sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. Sic enim has orationis conuerfiones
Græci nominant. Quare aut paria esse debet posteriora superioribus, & extrema pri-
mis: aut, quod etiam est melius & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis phi-
losophis quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt, quod eo sæpius testificor, ut au-
thoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus:
aut quid disputatione ista afferri potest elegatius: aut omnino dici subtilius: Atenim
vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad prosequendum esse videantur,
aut quia non traduntur in vulgari ista disciplina, non ea maiora ac difficiliora videri
velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quæquam
putas à te hæc opera quotidiana & peruagata expectare. ista quæ dicis, dici volumus,
neque tã dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omni-
bus sine vlla dubitatione respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inueni tandem quæ
negaram in eo quem scripsi libello, me inuenisse, eloquentem: sed eò te ne laudandi
quidem causa interpellauit, nequid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo
vno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem, cum exercitatione,
tum stylo, qui & alia, & hoc maxime ornat ac limat, formanda vobis oratio est. ne-
que tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac mu-
sicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendū est illud modo vobis, ne fluat ora-
tio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut
conuerfiones habeat absolutas. Neque semper vtendū est perpetuitate, & quasi con-
uerfione verborum, sed sæpe carpèda membris minoribus oratio est, quæ tamen
ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos præan, aut herous ille conturbet:
ipsi occurrent orationi, ipsi inquam se offerent, & respondebunt non vocati: cõsue-
tudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiatur, eorumque ver-
borum iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime Heroo, aut præane prio-

re, aut cretico, sed variè distinctèque confidat. Notatur enim maximè similitudo in conuincendo: & si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruari, medijs possunt latere: modò ne circuitus ipse verborum sit aut breuior quàm aures expectet, aut longior quàm vires atque anima patiat. Clausulas autem diligētius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in his maximè perfectio atque absolutio iudicatur. Nam versus æquè prima & media & extrema pars attenditur: qui debilitatur in quacunque sit parte titubatur. In oratione autē prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudicijs repudiētur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt ferè extremi seruandi & notandi pedes, si modò non breuiora & præcisa erūt superiora: quos aut chorios, aut heroes, aut alternos esse oportebit, aut in præne illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficiunt vt neq; ii fatientur qui audiēt, fastidio similitudinis: nec nos id quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, quem tu probè Catule meministi, solitus est versus hexametros aliòsque varijs modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, vt cum se mente ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine adhibita consequemur: Illud autem nequis admiretur, quoniam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet: quum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisq; naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu sine vlla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac praua, diiudicant: Idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio, quòd ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positjs mouētur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum modò offensum est, vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, vt à multitudine & populo non modò caterarum atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior & cantibus, nò neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctissimo, maioribusque nostris, vt epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus indicant: maximè autem à Græcia veteri celebrata: quibus vti nam, similibusq; de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verum vt in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis cõcedit. tacitè tamen omnes non esse illud quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen: vt & illa essent paria quæ dicerent, & æqualibus interpirationibus vterentur. Exposui ferè, vt potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena

quædam, sed tamen teres, & tenuis, & non sine neruis ac viribus, & ea quæ particeps vtriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis nò fucò illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita cõfirmendus est & verbis & sententijs, vt quemadmodum qui vtuntur armis aut palæstra, non solum sibi vitandi aut ferendi rationem esse habendam putat, sed etiam vt cum venustate moueatur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & condecensiam, sententijs verò ad grauitatem orationis vtatur, vt ii qui in armorum tractatione versantur. Formantur autem & verba & sententiæ penè innumera- biles: quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum & sententiarum hoc interest, quòd verborum tollitur venustas, si verba mutatis: sententiarum permanet, quibuscumq; verbis vti velis. Quod quidè vos etsi facitis, tamen admonendos puto, nequid esse aliud oratoris putetis, quod quidè sit egregium atq; mirabile: nisi in singulis verbis illa tria tenere, vt trãstatis vtamur frequenter, interdumq; factis, rarò autè etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis ratio sententiarum, atque verborum. Nam & commoratio vna in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumque quasi geratur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandum: vt iis qui audiēt, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcilio est, & plus ad intelligendum quàm dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re non longa digressio, in qua cū fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debet: propositioq; quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum, seiunctio: & reditus ad propositum: & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi minuendique causa, veritatis superlatio atq; traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio expositioque sententiæ suæ: tum illa quæ maximè quasi irreperit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio: quæ est periucunda, cum in oratione, nò contentione, sed sermone tractatur. deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel antè vel post quàm dixeris, vel cum aliquid à te ipso reiicias. Præmunio est etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium: cõmunicatio, quæ est quasi cū iis ipsis apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam habens ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè: sæpe autem etiam ad cõmouendos. Personarum ficta inductio, vel grauissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, & ad hilaritatem impulsio: antè occupatio: tum duo illa quæ maximè mouent, similitudo, & exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa: iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non vt superior illa digressio: purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autè ipsius tanquam armorum est vel ad usum cõminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nã & geminatio verborum habet interdum vim, leporem alijs: & paulum immutatum verbum atq; deflexum, & eiusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum cõuersio: & in eadem verba impetus, & cõursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio verbi, & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiã gradatio quædam, & conuersio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio,

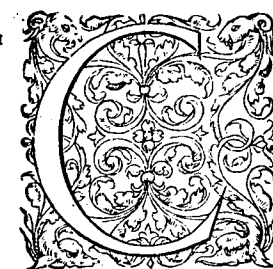
& item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia dubitatio, & impro-
uisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod cōtinuatum,
& interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo,
& relatio, & digressio, & circumscripcio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia vel
plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationi-
bus illuminent. Quæ quidè te Crasse video, inquit Cotta, quod nota esse nobis pu-
tes, sine definitionibus & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa ¹⁶
quidem quæ supra dixi, noua vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium
parui. His autem de rebus Sol me ille admonuit vt breuior essem, qui ipse iam præ-
cipitans, me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius gene-
ris demonstratio est & doctrina ipsa vulgaris, vsus autem grauissimus, & in hoc toto
dicendi studio difficillimus. Quamobrè, quoniam de ornatu omni orationis, si non
sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci: nunc quid aptum sit, hoc est, quid
maximè deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non
omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori cōgruere orationis vnum
genus. Nam & causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, aliū re-
rum priuatarum atque paruorum: & aliud dicèdi genus deliberationes, aliud lauda-
tiones, aliud iudicia, aliud sermones: aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud dispu-
tatio, aliud historia desyderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudi-
ces: frequètes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, ho-
nore, authoritate, debent videri: tēpus, pacis an belli, festinationis an otii. Itaque hoc
loco nihil sanè est quod præcipi posse videatur, nisi vt figuram orationis plenioris &
tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus:
ornamētis iisdem vti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissius: omnique in re
posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid, quandoque deceat, prudētia.
Sed hæc ipsa omnia perinde sunt vt agūtur. Actio inquam in dicendo vna domina-
tur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus
summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, quum rogaretur
quid in dicendo esset primum: huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiā il-
lud ab Aeschine dictum videri solet, qui quum propter ignominiam iudicii excessisset ¹⁸
Athenis, & se Rhodum cōtulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam
egregiam quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta peti-
tum est ab eo postredie vt legeret illam etiam quæ erat contra à Demosthene pro
Ctesiphonte edita: quam cū suauissima & maxima voce legisset, admiratibus omni-
bus, Quāto, inquit, magis admiraremini si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit
quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret, authore muta-
to. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tanto-
pere ferretur: Quod me miser conferam? quod vertam? In capitoliumne: at fratris san-
guine redundat. An domum? matremne vt miseram lamentantemque videam &
abiectā? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici vt lachrymas
tenere nō possent. Hæc eò dico pluribus, quod genus hoc totū oratores qui sunt ver-
itatis ipsius actores, reliquerūt, imitatores autem veritatis histriones occupauerūt. ¹⁹
Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione effice-
ret, ipsa per sese, arte profecto non egeremus. verum quia animi permotio, quæ ma-
ximè aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, vt obscuretur
atque penè obruatur, discutienda sunt ea quæ obscurant: & ea quæ sunt eminentia &
præpta, sumenda. Omnis enim motus animi suū quendam à natura habet vultum,
& sonum, & gestū: totūque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnesque voces,
vt nerui in fidibus, ita sonāt, vt à motu animi quoque sunt pulsæ. Nā voces, vt chor-
dæ sunt intētæ, quæ ad quæque tactū respondeāt, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua:

quas tamè inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his
²⁰ delapsa plura genera, lenè, asperū, contractū, diffusum, cōtinenti spiritu, intermisso,
fractū, scissum, flexo sono, attenuatū, inflatū. Nullū est enim horū similiū generum,
quod nō arte ac moderatione tractetur. hi sunt actori, vt pictori, expositi ad variādū
colores. Aliud enim vocis genus iracūdia sibi sumat, acutū, incitatū, crebro incidēs,
²¹ Impius hortatur me frater, vt meos malis miser
Manderem natos: & ea quæ tu dudum Antoni protulisti,
Segregare abs te ausus, &
Ecquis hoc animaduertit? vincite: & Atreus ferè totus.
Aliud miseratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:
²² Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Pelix filias? & illa,
O pater, ô patria, ô Priami domus. & quæ sequuntur:
Hæc omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam cuitati.
Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum:
Multimodis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia:
²³ Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
Altè terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atque exalbescat metu.
Aliud vis, contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:
Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exuscitat,
Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.
Aliud voluptas, effusum, lenè, tenerum, hilaratum, ac remissum:
²⁴ Sed mihi cum retulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda doctè & delicatè detulit.
Aliud molestia, sine cōmiseratione graue quiddā, & vno pressu ac sono obductum:
²⁵ Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptiis,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.
²⁶ Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens scenicus,
sed vniuersam rem & sententiam non demōstratione, sed significatione declarans,
laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut
etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens, verba non expri-
mens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telū orationis: suppositio pe-
dis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo au-
tem ipso dominatus est omnis oculorum, quo melius nostri illi senes, qui personatū
ne Rosciū quidè magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago ani-
mi vultus est, indices oculi. Nā hæc est vna pars corporis, quæ quot animi motus sūt,
tot significationes & cōmutationes possit efficere: neque verò est quisquā qui eadem
²⁷ cōtuens efficiat. Theophrastus quidè Tauriscum quendā dixit actorem auersum so-
litum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid pronuntiaret. Quare oculorū est
magna moderatio: nam oris non est nimium mutāda species, ne aut ad ineptias, aut
ad prauitatē aliquam deferamur. Oculi sunt quorum tum intētionē, tum remissione,
tū cōiectu, tū hilaritate, motus animorū significemus aptè cū genere ipso orationis.
Est enim actio quasi sermo corporis: quo magis mēti cōgruēs esse debet. Oculos au-
tē natura nobis, vt equo aut leoni iubas, caudā, aures, ad motus animorū declarādos

dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus quae sunt actionis, inest quaedam vis a natura data, quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commouentur. Verba enim neminem mouent, nisi eum qui eiusdem linguae societate coniunctus est, sententiaque saepe acuta, non acutorum hominum sensus praeteruolant: actio quae praese motum animi fert, omnes mouet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum atque laudem maximam sine dubio partem vox obtinet: quae primum est opranda nobis, deinde quaecunque erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc praecipienda genus, quemadmodum voci seruiatur, equidem magnopere censeo seruiendum. Sed illud videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorre, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vocem in dicendo obtinendam nihil est utilius quam crebra mutatio, nihil perniciosius quam effusa sine intermissione contentio. Quid ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est vicissitudine & varietate & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & saepe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in Repub. esse delapsos, quanquam ea tela textur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum ciuium quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci: hinc gradatim ascendere vocem, utile & suaue est. Nam a principio clamare, agreste quiddam est: sed illud idem ad firmadam vocem est salutare. deinde est quoddam contentions extremum, quod tamen inferius est quam acutissimus clamor: quod te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contra quiddam in remissione grauissimum, ad quod tanquam sonorum gradibus descenditur. Haec varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se turbatur, & actioni afferet suauitatem: sed fistulatore domi relinquetis, sensum huius consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quae potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiae coegerunt: scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura si cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, ut non a Graecis didicisse, sed eos ipsos haec docere posse videre. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo, ac vellem ut meus gener sodalis tuus Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego vero esse iam iudico, & tum iudicavi, cum me consule in senatu causam defendit Africae, nuperque etiam magis cum pro Bithyniae rege dixit. Quamobrem recte vides Catule: nihil enim isti adolescenti neque a natura, neque a doctrina deesse sentio, quo magis est tibi Cotta & tibi Sulpiti vigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator in nostram quasi succrescit aetatem, sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari, cui quanquam faueo, tamen illum aetatis suae praestare cupio: vobis vero illum tanto minorem praecurrere vix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curamque laxemus.

M. Tullii Ciceronis De claris oratoribus liber, qui dicitur Brutus.

TORIBVS LIBER, QUI DICITVR BRVTVS.

1 **Q**UAE in Cilicia decedens Rhodum venissem, & eo mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. Nam & amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminuta dolebam: qua in cogitatione & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat: & in auguratum ab eodem: ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebam etiam molestiam, quod magna sapientium ciuium bonorumque penuria, vir egregius, coniunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & authoritatis & prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque quod non, ut plerique putabant, aduersarium aut obrectatorum laudum mearum, sed socium potius & confortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorum artium studio memoriae proditum est, poetas nobiles poetarum aequalium morte doluisse: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino aduersarium non habere: cum praesertim non modo nunquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniam perpetua quadam felicitate usus ille cessit a vita, suo magis quam suorum ciuium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius temp. posset si viueret, quam iuuare: vixitque tam diu, quam licuit in ciuitate bene beatique viuere: nostro incommodo detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius vero mortis opportunitatem beneuolentia potius quam misericordia prosequamur, ut quotiescunque de clarissimo & beatissimo viro cogitemus, illum potius quam nosmetipsos diligere videamur. Nam si id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet, nostrum est id malum, quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur: sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur, summam eius felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viueret Q. Hortensius, caetera fortasse desideraret vna cum reliquis bonis & fortibus ciuibus: huc autem & praeter caeteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum foris pop. Ro. quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis Graecisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non authoritatis armis egere temp. quae didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quaeque erant propria cum praestantis in rep. viri, tum bene moratae & bene constitutae ciuitatis. Quod si fuit in rep. tempus vllum, cum extorquere arma posset a manibus iratorum ciuium boni ciuis authoritas & oratio, tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut terrore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quanquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis tanquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidia, sed otii moderati atque honesti: cumque ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetque sua quandam maturitatem, & quasi senectute, tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter vterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunatae beatique vixisse, cum in caeteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus quam authoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. Quorum memoria & recordatio in maximis nostris grauissimisque curis iucunda sane fuit, cum in ea nuper ex sermone quodam incidissemus. Na cum in ambulare in Xysto, & essem otio-

sus domi, M. ad me Brutus, ut consueuerat, cum Tito Póponio venerat, homines cū inter se cōiuncti, tū mihi ita chari, itaque iucūdi, ut eorū aspectu omnis quæ me angebat de rep. cura cōfederit. Quos postquam salutauī, Quid vos, inquā, Brute & Attice, nūc: quid tandē noui? Nihil sanē, inquit Brutus, quod quidē aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeā. Tū Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de Rep. esset silentiū, & aliquid audiremus potius ex te, quā te afficeremus vlla molestia. Vos verō, inquā, Attice, & præsensem me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis: nam vestris primū literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, per lubēter epistolam quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est & monere te prudenter, & cōsolari amicissimē. Rectē, inquā, est visus: nā me istis scito literis ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquā ad aspiciendam lucem esse reuocatum. Atque ut post Cannensem illam calamitatē primū Marcelli ad Nolam pralio pop. se Rom. erexit, posteaque prospera res deinceps multā consecuta sunt: sic post rerum nostrarū & communium grauissimos casus nihil ante epistolam Bruti mihi accidit quod vellē, aut quod aliqua ex parte sollicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, & capio magnum fructū, si quidem quod volui tanta in re cōsecutus sum: sed scire cupio quā te Attici literæ delectauerint. Istæ verō, inquā, Brute non modō delectationē mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem: inquit ille. quodnam tandē genus istuc tam præclarum literarū fuit? An mihi potuit, inquā, esse aut gratior vlla saluatio, aut ad hoc tempus aptior, quā illius libri, quo me hic affatus quasi iacentem excitauit? Tū ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnē rerum memoriā breuiter, &, ut mihi quidē visum est, per diligenter complexus est? Istum ipsum, inquā, Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandē habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto vsui posset esse? Ille verō & noua, inquā, mihi quidem multa, & eam vtilitatem quā requirebam: ut explicatis ordinibus temporū, vno in conspectu omnia viderē: quæ cū studiose tractare cōpisssem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, tēque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quāquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadē mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiorē, si possis. Ego autem voluntatem tibi profecto emetiar, sed rem ipsam nōdum posse videor, idque ut ignoscas, à te peto. Nec enim ex nouis (ut agricolæ solēt) fructibus est, vnde tibi reddam quod accepi: sic omnis fœtus repressus, exustusque flos siti veteris vbertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penē solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto solo, quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatē tui muneris, modō idē noster animus efficere possit quod ager, qui cū multis annos quieuit, vberiores afferre fruges solet. Tū ille, Ego verō & expectabo ea quæ polliceris, nec exigā nisi tuo cōmodo, & erūt mihi pergrata si solueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego à te huius volūtarius procurator petam, quod ipse cui debes, incōmodo exacturum negat. At verō, inquā, tibi ego Brute non soluā, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidē ausus sim: nam hunc qui negat, video flagitatorem non illum quidem tibi molestum, sed assiduam tamen & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verō, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare, quoniam longo interuallo modō primū animaduerti paulō te hilariorē. Itaque quoniā id quod mihi deberetur, se exacturū professus est, quod huic debes, ego à te peto. Quidnā id: inquā. Ut scribas, inquit, aliquid. iam pridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam ut illos de rep.

libros edidisti, nihil à te sanē postea accepimus, eisque nosmetipsi ad rerum naturalium memoriā comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Sed illa cū poteris, atque ut possis, rogo. Nunc verō, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam est id: inquā. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cōpisssem, qui etiam, & quales fuissent. Quē ego sermonem cū ad Brutum tuum, vel nostrū potius detulisssem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cū te sciremus esse vacuum. Quare si tibi est commodum, ede illa quæ cōperas, & Bruto, & mihi. Ego verō, inquā, si potuero faciam vobis fatis. Poteris, inquit: relaxa modō paulum animū, aut sanē (si potes) libera. Nēpe igitur hinc tum Póponi ductus est sermo, quod erat à me mētio facta, causam Deiotari fidelissimi atque optimi regis ornatissimē & copiosissimē à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractū esse sermonē, tēque Bruti dolentem vicem, quasi desseuisse iudiciorum vastitatem, & fori. Feci, inquā, istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti, crebrō in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquādo sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cū enim in maximis causis versatus esses, & cū tibi ætas nostra iam cederet, fascēsque summitteret, subito in ciuitate cū alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Cæterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicēdi autem me non tam fructus & gloria, quā studiū ipsum exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præfertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ verā dat operam, dat prudentiæ, quæ ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. Præclare, inquā, Brute dicis: eoque magis ista dicendi laude delector, quod cætera quæ sunt quōdam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quō facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cū idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus. Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit eius, exprōmere, quantāque iis qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc verō sine vlla dubitatione cōfirmauerim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem vnam esse omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum vnāquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantāmq; difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cum eloquentiæ studio sit incensa, iam diuque excellat in ea, præstetque cæteris, tamen omnes artes vetustiores habet, & multo antē non inuentas solum, sed etiam perfectas, quā hęc est à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia: in quam cū intueor, maximē mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ, qua in vrbe primū se orator extulit, primūmq; etiam monumentis & literis oratio est cōpta mādari: tamen ante Periclē, cuius scripta quædā feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerūt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quanquam opinio est, & cum qui multis annis ante hos fuerit Pisistratū, & paulo seniore etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumētis potest perspici, Themistocles fuit, quem constat cū prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse. Post Pericles, qui cū floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulētum illum quidē ciuem, sed tamen eloquentē constat fuisse. Huic ætati suppare Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus tēporibus quod dicēdi genus vigerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tū fuit,

intelligi maximè potest: grâdes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed vt intellectum est quantum vim haberet accurata & facta quodammodo oratio, tum etiâ magistri dicendi multi subito extiterunt: tū Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippas Elæus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanè verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Huius ex vberimis sermonibus extiterunt doctissimi viri: primumque tum philosophia, nō illa de natura quæ fuerat antiquior, sed hæc in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus disputatur, inuēta dicitur. quod quoniam genus ab hoc quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus reiciamus: ad oratores, à quibus digressi sumus, reuertamur. Exiit igitur iam senibus illis quos paulò antè diximus, Isocrates (cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi) magnus orator, & perfectus magister, quam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios: & cum cætera melius quam superiores, tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat: aut si quando erat, nō apparebat eam dedita opera esse quæsitam, quæ forsitan laus sit: veruntamen natura magis, tum casu nonnunquam, quam aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circūscriptione quadam verborum comprehendit concluditque sententiam: quæ cum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerunque numerosè. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant, & spiritu quasi necessitate aliqua verborum comprehensio terminatur: in quo non modò defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidē in causis forensibus non versatus, sed egregiè subtilis scriptor atque elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere: nam planè quidem perfectū, & cui nihil admodum desit, Demosthenē facile dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis causis quas scripsit, nihil (vt ita dicam) subdolè, nihil versutè, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius: nihil cōtra grâde, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum grauitate, vel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is cuius nulla extant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hæc copiam, & vt opinio mea fert, succus ille & sanguis incorruptus vsque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescēs, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palæstra: itaque delectabat magis Atheniēses, quam inflammabat: processerat enim in solem & puluerem, non vt è militari tabernaculo, sed vt è Theophrasti doctissimi hominis vmbraculis. Hic primus inflexit orationē, & eam mollem teneramque reddidit: & suavis, sicut fuit, videri maluit, quam grauis: sed suauitate ea qua perfunderet animos, nō qua perfringeret: & tantum vt memoriam cōcinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorū à quibus esset auditus. Vidēne igitur vt in ea ipsa vrbe in qua & nata & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem: Siquidem ante Solonis ætatē & Pisistrati, de nullo vt disertio memoriæ proditum est. At hi quidem, vt populi Rom. ætas est, senes: vt Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Seruio Tullo regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem:

nec tamen dubito quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim iā Troicis temporibus tātum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum vim habere voluit, alterum suauitatem, nisi iam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. Sed studium eius generis, maiorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles infecutus est, vt apud nos, perantiquus: vt apud Athenienses, non ita sanè vetus. Fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nā bellum Volscorum illud grauiissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore quo Persarū bellum fuit, similisque fortuna clarissimorum virorum. Siquidem vterque cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedauit. nā etsi aliter est apud te Attice de Coriolano, concede tamen vt huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo verò, inquit, arbitrato, quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, vt aliquid dicere possint argutius. Vt enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam quem Thucydides, qui & Atheniēsis erat, & summo loco natus, summusque vir, & paulò ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum, addidit fuisse suspicionem veneno sibi consciuisse mortē: hūc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, & eo potu mortuum concidisse. Hanc enim mortē rhetoricè & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare quoniam tibi quadrat omnia fuisse in Themistocle paria & Coriolano, paterā quoq; à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, vt Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè, inquam, vt lubet de isto, & ego cautius posthac historiam attingam te audiēte, quem rerum Romanarum authorem laudare possum religiosissimū. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora Physico eruditus, exercitationē mentis à reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses popularēsque facile traduxerat. Huius suauitate maximè hilarata sunt Athenæ, huius vbertatem & copiam admirata, eiusdem vim dicendi terroremque timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in constituentibus Remp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicēdi solet. Pacis est comes, orique socia, & iam bene constitutæ ciuitatis quasi alumna quædam eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrānis res priuatæ longo interuallo iudiciis repeterentur, tum primum (quod esset acuta illa gens, & controuersa natura) artem & præcepta Siculos Coracem & Tisiam conscripsisse. nā antea neminem solitū via necarte: sed accuratè tamē, & de scripto plerosque dicere: scriptasque fuisse & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes vituperationesque conscripsisset: quod iudicaret hoc oratoris maximè proprium, rem augere posse laudando, vituperandōque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusiū similia quædam habuisse conscripta, quo neminem vnquam melius vllam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente locuples author scripsit Thucydides. Nam Lysiam primò profiteri solitum artem esse dicendi: deinde quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratē primò artem dicendi esse negauisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in iudiciis vterentur: sed cum ex eo (quia quasi committeret cōtra legem, quo quis in iudicio circunueniretur) sæpe

Atticus

Cicero

ipse in iudicium vocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totumque se ad artes componendas transfuisse. Et Græciæ quidem oratorum partus atque fontes vides ad nostrorum annalium rationem veteres, ad ipsorum sanè recentes. Nam antequam delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argium oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis: nisi quid de Epaminonda docto homine suspicari libet. Lacedæmonium verò vsq; ad hoc tempus audiui fuisse neminem. Menelaum ipsum dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximèque huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel è Peireæo eloquentia euecta est, omnes peragrauit insulas, atq; ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes, Rhodii saniores, & Atticorum similiores. Sed de Græcis hæc etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tū Brutus, Ista verò, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breuiora quàm vellem. Optimè inquã: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatè ingenii Lucio Bruto illi nobilitatis vestrae principi defuisse: qui de matre suauanda ex oraculo Apollinis tam acutè argutèque conicerit, qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit, qui potentissimum regem, clarissimi regis filium expulerit, ciuitatèque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis, legibus, iudiciisque deuinxerit, qui collegæ suo imperium abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certè effici nò potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium confedisset, eumque montem qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium dictatorem dicèdo sedauisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicèdo, qui post decemviralem inuidiam plebem in patres incitatam, legibus & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iam iam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: T. Coruncanum, quod ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuisse videatur: M. Curium, quod is Trib. pleb. interrege Appio Cæco diserto homine comitia contra leges habente, cum de plebe Consul non accipiebat, patres antè auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popilii ingenio suspicari, qui cum Cos. esset, eodemq; tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nuntiata, ut erat læna amictus, ita venit in concionem, seditionemque cum autoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum vllum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse videor, tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is qui Trib. pleb. legem de agro Gallico & Piceno viritim diuidèdo tulerit, qui Cos. apud Thrasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicèdo. Quintus etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis: & Q. Metellus, is qui bello Punico secundo cum L. Verurio Philone Consul fuit. Què verò extet, & de quo sit me-

Brutus

Cicero

morix proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ est author, & idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius, præsertim cum & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitia causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali,

• Additur orator Cornelius suauiloquenti
 • Ore Cethegus Veturio collega Philoni
 • Filius, - & oratorem appellat, & suauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in plerisque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur, sed est ea laus eloquentiæ certè maxima.
 • - Is dictus ollis popularibus olim,
 • Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
 • Flos delibatus populi. -
 Probè verò. Ut enim hominis decus ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia: qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt,
 • - Suadæque medulla. *πρωτο* quam vocant Græci, cuius effector est orator, hæc suadam appellauit Ennius: eius autem Cethegum medullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus Cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, Quæstorque his consulibus M. Cato, modo planè annis CXL ante me consullem: & id ipsum nisi vnus esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autè ætatis qui sermo fuerit, ex Næuianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Næuius est mortuus: quanquam Varro noster diligentissimus inuestigator antiquitatis putat in hoc erratum, vitamque Næuii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos quos antè dixi Coss. mortuus est, Catone Censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis IX post eum fuit Cos. eum nos ut peruerterem habemus, qui L. Martio, M. Manilio Coss. mortuus est annis LXXXIII ipsi ante me consullem. Nec verò habeo quenquam antiquiorè, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules hæc quidem extant. Ipsæ enim familiæ suæ quasi ornamenta ac monumenta seruabant, & ad vsum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam: quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta nò sunt, falsi triumpho, plures cõsulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui Patricius cum Ser. Sulpitio Cos. anno decimo post exactos reges fuit. Catonis autem orationes nò minus multæ ferè sunt, quàm Attici Lyfiæ, cuius arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certè Athenis est & natus & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timæus eum quasi Licinia & Mutia lege repetit Syracusas: & quodammodo est nonnulla in his etiam inter ipsos similitudo: acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude foelicior. Habet enim certos sui studiosos, qui tam habitus corporis opimos quàm gracilitates consecuntur, quos (valetudo modo bona sit) tenuitas ipsa delectat. quàmquam in Lyfiæ sunt sæpe etiam lacerti, sic ut & fieri nihil possit valetius: verum est certè genere toto strigosior, sed habet tamè suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis nostrorum oratorum, qui quidè nunc sunt, legit: aut quis nouit omnino? At quem virum, dii boni! mitto ciuè, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo grauior in laudando: acerbior in vituperando: in sententiis argutior: in docendo edisserendoque sub-

tilior: Refertur sunt orationes amplius centum quinquaginta, (quas quidem adhuc inuenerim, & legerim) & verbis & rebus illustribus: licet ex his eligant ea quæ notatione & laude digna sint, omnes oratoriarum virtutes in eis reperientur. Iam vero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic defunt, sicuti multis iam antè seculis, & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suæ, quod idem Lysia Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est, quod ii ipsi qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque subtilitate quam Atticam appellant, hæc in Catone non nouerunt quidem: Hyperida volunt esse, & Lysia: laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem, atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem: gratum est tamen quod voluit. Cur igitur Lysias & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est huius sermo, & quædam horridiora verba. ita enim tum loquebantur. Id muta quod tu ille non potuit, & adde numeros, & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant *ἑρμῆαι*: & sententiarum orationisque formis, quæ vocant *ῥήματα*: non verisimile est quam sit in utroque genere & creber & distinctus Cato. Nec vero ignoro nondum esse satis politum hunc oratorem, & quæredum esse aliquid perfectius: quippe cum ira sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, quam in hac vna dicendi versatur antiquitas. Quis enim eorum qui hæc minora animaduertunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calanidis dura illa quidem, sed tamen molliora quam Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuzim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum qui non sunt vti plus quam quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta sunt omnia, & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil est enim simul & inuentum & perfectum. Nec dubitari debet quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum & in porcorum epulis canuntur. Quid, nostri veteres versus ubi sunt,

• Quos olim Fauni, vatésque canebant?

• Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,

• Nec dicti studiosus erat Ante hunc,

ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet: nam & Odyssæa latina est, sic tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ nō satis dignæ quæ iterum legantur. Atque hic Liuius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tutiano Coss. docuit, anno ipso antè quam natus est Ennius, post Romam conditam autem CCCCX. ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Accius autem à Q. Maximo quintum consule captum Tarento scripsit Liuium annis XXX, postquam eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis inuenimus. Docuisse autem fabulam annis post XI, C. Cornelio, Q. Minutio Coss. ludis Lucratiis, quos Salinator Senesi prælio voverat. In quo tantus error Accii fuit, ut his Coss. XL annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is qui primus fabulam dedit, quam ii qui multas docuerant ante hos Coss. & Plautus, & Næuius. Hæc si minus apra vi-

dentur huic sermoni Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio illustriū hominum ætates & tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Rectè, inquam, Brute intelligis, atque utinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse cantata à singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato: tamè illius quem in vatibus & Faunis enumerat Ennius, & bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sanè, ut est certè perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primū illud Punicum acerrimum bellū reliquisset. Sed ipse dicit cur id faciat, -Scripsere (inquit) alii rem Versibus. & Luculètè quidè scripserūt, etiā si minus quam tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet qui à Næuio vel sumpsisti multa, si fateris: vel si negas, furripuisti. Cū hoc Catone grãdiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cū superiore Aphricano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantè fuisse. filius quidè eius, is qui hunc minore Scipionè à Paulo adoptauit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus: indicant cum oratiunculæ, tum historia quædã Græca scripta dulcissimè. Numeroque eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuili omnium peritissimus, sed etiam ad dicendū paratus. De minoribus autem C. Sulpitius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis literis studuit: isque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Iam enim erat vnctior quædam splendidiorque consuetudo loquendi. Nam hoc Prætore ludos Apollini faciente, cum Thyestè fabulam docuisset, Q. Martio, Cn. Seruilio Coss. mortè obiit Ennius. Erat isdè temporibus T. Gracchus P. F. qui bis Cos. & Cenfor fuit, cuius est oratio Græca apud Rhodios, quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis Cos. & Cenfor fuit, habitum eloquentem. M. alium illius qui sacra acceperit, filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Cos. fuit, Q. Nobiliore M. filium iã patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit, cum Triumuir Coloniam deduxisset: & T. Annum Lucum huius Q. Fuluii collegam, nō indifertū dicunt fuisse. Atque etiam L. Paulus Aphricani patèr personam principis ciuis facile dicèdo tuebatur. At verò etiam tum Catone viuo, qui annos quinque & LXXX natus excessit è vita, cum quidem eo ipso anno contra Seruium Galbã ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed viuo Catone minores natu multi vno tempore oratores floruerunt. Nã & A. Albinus, is qui Græcè scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & literatus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & vnã Ser. Fabius Pictor, & iuris & literarum & antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus isdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit accusante Aphricano, cuius & aliæ sunt orationes, & contra T. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lælius & P. Aphricanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens illa oratorū propria & quasi legitima opera tractauit, ut egrederetur à proposito orandi causa, ut delectaret animos, aut permoueret, ut augetet rem, ut miserationibus, ut communibus locis vteretur: sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam ut appa-

Brutus

Cicero

reant. De ipsius Lælii & Scipionis ingenio, quanquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegis, non melior quam de multis quam voles, Scipionis: non quod illa Lælii quicquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius, sed multo tamen vetustior & horridior ille quam Scipio, & cum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulo magis proficit Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aspirare ad Africicum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenii, literarum, eloquentiae, sapientiae denique, et si utriusque primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audiuisse, cum diceret adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) Coss. de re atroci magna que quaereret. Nam cum in sylva sua ita facta caedes esset, notique homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi societatis eius quae pecuaria de P. Cornelio, L. Mummiio cæsoribus redemisset, decreuisse senatum ut de ea re cognoscerent & statuerent Consules. causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, elegantèrque dixisse Lælium. Cum consules re audita amplius de consilii sententia pronuntiauisent, paucis interpositis diebus, iterum Lælium multo diligentius meliusque dixisse: iterumque eodem modo à consulibus rem esse prolatam: tum Lælium, cum eum socii domum reduxissent, egissentque gratias, & ne defatigaretur orauissent, locutum esse ita, se quae fecisset, honoris eorum causa studiose accurateque fecisse, sed se arbitrari causam illam à Ser. Galba, quod is in dicendo ornatio acriorque esset, grauius & vehementius posse defendi. Itaque autoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam: illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecundè & dubitanter recepisse: vnum quasi comperendinatus medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa componendaque posuisse: & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, usque illum quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse, quibus aliud dicere eodem tempore solitus esset. interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ades eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiã, id quod ad rem pertinere putabat, scriptores illos malè multatos exisse cum Galba. Ex quo significabat illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus coram ipso Lælio sic illam causam tanta vi tantaque grauitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios omnibus approbantibus illa die quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duae summæ sint in oratore laudes, vna subtiliter disputandi ad docendum, altera grauius agendi ad animos audientium permouendos: multoque plus proficiat is qui inflammet iudicem, quam ille qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quae quidem vis tum maxime cognita est, cum Lusitanis à Seruio Galba Praetore contra interpositam (ut existimabatur) fidem interfectis, T. Libone Tribuno pleb. populum incitante, & rogatione in Galbam priuilegii similem ferente, summa senectute (ut antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam oratione in Origines suas retulit, paucis antè quam mortuus est an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba profese, & populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium

strens commendabat, cuius orbitas & fletus mirè miserabilis fuit, propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulum interqueuissem, Quid igitur, inquit, est causa, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forenses: plerumque enim scribuntur orationes habitae iam non ut habeantur. Alios non laborare ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio: memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint. Alios, quod melius putent dicere se posse quam scribere, quod per ingeniosos hominibus neque satis doctis plerumque contigit, ut ipsi Galba: quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque ut & incitata & grauis & vehemens esset oratio: dein cum otiosus stylum prehenderat, motusque omnis animi tanquam ventus hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis qui limatius dicendi consecantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest, isque cum confedit, omnis illa vis & quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrius L. & Sp. Mummii fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius fuit, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatio, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multae sunt Sp. Albinus orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indifertus fuit. C. vero filius eius disertus. Caiusque Tuditanus cum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum eius elegans est habitus etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is qui iniuria accepta fregit T. Gracchum patientia, cuius in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At vero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè quibus Galba, sed paulò minor natu, & summus orator est habitus: & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur & lenitas apparuisse illa Graecorum, & verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stylus, Hunc studiose duo adolescentem ingeniosissimi & propè æquales C. Carbo & T. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerò. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine vlla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen, homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia & feueritate popularis: cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briso Trib. pleb. diu restitit, M. Lepido consule adiuvante. Eaque res Publio Africano vituperationi fuit, quod eius autoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio & lingua, plus autoritate tamen & gratia subleuabatur. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata (quanquam veterum est similis) & plena prudentiae. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Sergio Galba,

cuius C. filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat: & cum esset P. Murrii filius, fratremque haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo C. Fannii, Caii Marci filii fuerunt: quorum C. filius, qui consul cum Domitio fuit, vnam orationem de sociis & nomine Latino contra Gracchum reliquit, sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat: alii à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audiuì equidem ista, inquam, de maioribus natu, sed nunquam sum adductus vt crederem, eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec eiusmodi est, vt à pluribus confusa videatur. vnus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fanius de Menelao Maratheno & de cæteris obiecisset, præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis: nam & causas defendit, & tribunatus eius arbitrio & authoritate P. Aphricani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is focii instituto (quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, nõ admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filia detulisse) Is tamen instituto Lælii Panatium audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex historia ipsius non ineleganter scripta perspicui potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta. Mutius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, vt de pecuniis repetundis contra T. Albutium: is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cælius Antipater scriptor (quem admodum videtis) fuit, vt temporibus illis luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, vt L. Crassi, magister. Vtinam in Tiberio Graccho, Cælioque Carbone talis mens ad Remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum (ad quem ex inuidia fœderis Numatini bonis iratus accesserat) ab ipsa Rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte voluntaria se à seueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendoribus verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Cornelie matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos à Græcia magistros: in eis iam adolescens Diophanem Mitylenæum Græciæ temporibus illis disertissimum: sed & breue tempus ingenii augendi & declarandi fuit. Carbo, quoad vita suppeditauit, est in multis iudiciis causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehemètem, & valde dulcem & persacetum fuisse dicebat: addebat industriam etiam & diligentem, & in exercitationibus commetationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri iudicia cœperunt: nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescènte constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt. L. enim Piso Tribunus pl. legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio Coss. tulit. Ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut author aut dissuasor fuit: isque & orationes reliquit, quæ iam euauerunt, & annales sanè exiliter scriptos: & iudicia populi quibus aderat Carbo, iam magis patro-

num desyderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido & Mancino Coss. tulit. Vester etiam D. Brutus M. filius, vt ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum literis Latinis, tum etiam Græcis, vt temporibus illis, satis eruditus. quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo L. Pauli nepoti. Et verò ante maximum illum Scipionem, quo duce priuato T. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehemètem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Pilus perbene Latine loqui putabatur, literatiusque quàm cæteri. P. Scæuola valde prudenter, & acutè: paulò etiam copiosius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paulò feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Aphricani fororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed vt studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: sed vt vita, sic oratione etiam turbulentus M. Drusus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tribunum fecit, vir & oratione grauis, & authoritate: eique proximè adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facile agitauit in tribunatu C. Gracchum paulum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido & L. Oreste Consulibus Quæstor Gracchus, Tribunus Pennus, illius M. F. qui cum Q. Aelio Cos. fuit: sed omnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & vterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quaquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre quid dicendum sit, nisi id queas solutè & suauiter dicere: ne id quidem satis est, nisi id quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam opus esse doctrina: sine qua etiam siquid bene dicitur adiuuante natura, tamen id quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sapientis hominis & recti grauitas summa, & naturalis quædam inerat authoritas, non vt causam, sed vt testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocina mediocriter aptum videbatur, ad senatoriam verò sententiam, cuius erat ille princeps, vel maximè significabat enim non prudentiam solum, sed quod maximè rem continebat, fidem. Habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina nõ facile posset: quanquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Huius & orationes sunt, & tres ad L. Fusidium libri scripti de vita ipsius acta, sanè vtiles, quos nemo legit. at Cyri vitam & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteposendam. Ipse etiam Fusidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi & seuro genere dicendi versatus est, & vterque natura vehemens & acer. Itaque cum vnà consulatum petiuissent, non ille solum qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium vocauit, multaque opera, multaque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. Sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus vir, & Græcis literis eruditus, Panatii auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensionem accommodatū. Itaque illa quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc vno & stabilis inuenta est: qui quanquam innocentissimus in iudicium vocatus esset (quo iudicio cõuulsam penitus scimus esse rempublicam) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit: dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quòd fororis erat filius, & is quidem

tamen ut orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleatè ille quidem, & politè, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii & magnitudo causa postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutiliū, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in scena, sic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu & difficili utantur, sed eos etiā quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas non molesta. Et quoniam Stoicorū est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorū numero, sed vita seuerus, & congruens cum ea disciplina quam colebat, paulò etiam durior, qui quidem in triumphatu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, vacationem augures, quo minus iudiciis operam darèt, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiā in Gracchum Tiberonis. Is fuit mediocris in dicèdo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quòd in Græcis, ut omnes ferè Stoici prudentissimi in differendo sint, & id arte faciant, sintque architecti penè verborum: iidem traducti à disputando, ad dicendum inopes reperiuntur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam nò desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tubero nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quòd istorum in dialecticis omnis cura consumitur: vagum illud orationis & fufum & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodū scis, habet à Stoicis id quod ab illis petendum fuit, sed dicere didicit à dicendi magistris, eorūque more se exercuit. Quòd si omnia à philosophis essent petèda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id est ex vetere Academia philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis differendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia: quanquā ea ipsa Peripateticorum Academicorūque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquantòque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quam patitur cōsuetudo iudiciorum & fori. Quis enim vberior in dicendo Platone: Iouè siquidem aiunt philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele neruosior: Theophrasto dulcior: Lectitauisse Platonè studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere & granditate verborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & huius oratio in philosophiam trāsata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in iudicia pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè sanè illustri orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & alia, & pro Seruio Fulvio de incestu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur, quæ vix iam comparet in hac turba nouorū voluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute quem dicas. Certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius quam fuerat illud genus dicendi, & ornatius: & nocuimus forasse, quòd veteres orationes post nostras, nò à me quidem (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque: quanquā video mihi multa legenda iam te authore, quæ antea cōtemnebā. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormētis, de rumore, loci sanè inanes, veruntamè nondum tritis nostrorū hominū auribus, nec erudita ciuitate tolerabiles. Scripsit etiā alia nonnulla, & multa dixit & illustria, & in numero patronorū fuit: ut eum mirer, cum

Brut?

Cicer

Athen?

Cicer

Brut?

Cicer

Brut?

Cicer

& vita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, consulem eum non fuisse. Sed ecce in manibus vir & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus a puero, C. Gracchus: noli enim putare quenquam Brute pleniorē & vberiorē ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, sic existimo, atque istum de superioribus penè solum lego. Imò planè, inquam, Brute legas censeo: damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ Latinæque literæ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatè, quam patriæ præstare voluisset: quam ille facilè tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternā esset vel auitam gloriam cōsecutus! Eloquētia quidem nescio an habuisset parem neminem: grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto grauis: manus extrema non accessit operibus eius: præclare inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, est hic orator Brute, si quisquam alius, iuuentuti: non enim solum acuerē, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati P. Galba Seruii illius eloquētissimi viri filius, P. Craffi eloquentis & iurisperiti gener. Laudabant hūc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam edisceremus. hic qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multū ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latine loquendo cuius erat par, & omnes sale facetiisque superabat. Eius collega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus (nā P. Popilium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit, vir & acer, & nò indifertus) tristes exitus habuit cōsulatus. Nam inuidiosa lege Manilia C. Galbam sacerdotem, & quatuor cōsulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuēque præstantissimum L. Opimium Gracchi interfectorem à populo absolutum, cum is contra populi studium steteret, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indifertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem ferè, sed longius ætate prouectus, habitus est sanè (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior atque commotior, diligentia tamen & virtute animi atque vita bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum virtutē, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio & sermone eleganti, valetudine incōmoda C. Sertius Caluinus fuit: qui etsi cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio eius, cum volebāt homines, utebantur: patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit Brute dedecus generi vestro, qui cum tanto nomine esset, patrēque optimum virum habuisset, & iuris peritissimum, accusationē factitauerit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus non petiuit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, ut facilè cerneret naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse vitio deprauatæ voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæfidenus fuit, quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquilia de iustitia petiuisset. Non fecissem hominis penè infimi mētionem, nisi iudicarem, qui suspiciosus aut criminosus diceret, audiuisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albitius, vel potius penè Græcus: loquor ut opinor, sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus euaserat, minimè aptū ad dicendum genus. Iamque Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus, multæ literæ, summa nò vitæ solum atque naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas: quæ perspicua cum ex orationibus eius potest, tū facillimè ex eo libro quem de consulatu & de rebus gestis suis conscriptum molli & Xenophonteio genere sermonis misit ad A. Furium poetam, familiarem suū: qui liber nihilo notior est, quam illi tres de quibus antè dixi, Scauri libri. Tū Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed hæc mea culpa est.

Brut?
Cicer

Brut?

nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus, quæ laus dicēdi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, & suauitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero: sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum, sed erat talis, ut cum quosdam audires qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cum autem ipsum audires sine cōparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus, dicebant de Re. P. quod esset illis viris & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus nō sæpe dicebat, sed politè: Latine verò in primis est eleganter locutus: quæ laus eadem in Aulo Albino bene loquendi fuit. Nā flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio vir acer & fortis, cui fortuna belli, crimini: inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocauerunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum vitiosa & inutili lege vectigali leuauit. M. Marcellus Esernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non in exercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiā Cotta prætorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequeretur atque imitabatur antiquitatē. Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus intelligo me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositū colligere eos qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum. quorum quidem quæ fuerit assensio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio, ex eo quod dicam, existimari potest. Quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & quandiu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spissè atque vix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque peruenimus. Nā ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eaque suo quæque loco, ubi plurimū proficere & valere possent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabatur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquā viderentur nō satis parati ad cauendū fuisse. verba ipsa, nō illa quidem elegantissimo sermone. itaque diligenter loquēdi laude caruit, neque tamen est admodum inquinatè locutus, sed illa quæ propriè laus oratoris est in verbis. nam ipsum Latine loqui est illud quidem (ut paulò antè dixi) in magna laude ponendū: sed non tam sua spōte, quàm quod est à plerisque neglectū. Nō enim tam præclarū est scire Latine, quàm turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur. sed tamen Antonius in verbis & eligendis (neque id ipsum tam lepōris causa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem & tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & cōformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorū est princeps iudicatus. *ῥήματα* enim quæ vocant Græci, ea maximè ornant oratorem: eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententiis. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum, atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, supplexio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis sententiisque cōsentiens. vox permanēs, verum subrauca natura: sed hoc vitium huic vni in bonum cōuertebat.

habebat enim flebile quiddam in quæstionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei qui quæsiuisset quid primum esset in dicēdo, actionem: quid secundum, idem: & idem tertium respondiisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt. Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. illud quidem certè omnes ita iudicabant, neminem esse qui horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius: erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facientiarum & vrbانيتatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine loquēdi accurata & sine molestia diligens elegantia: in differendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo & bono disputaretur, argumētorum & similitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate nihil erat Crasso copiosius, idque cum sæpe alias, tum apud ceterum viros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutissimū Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa causa vertebatur, peritissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiā consularibus, causa illa dicta est, cum vterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scæuola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandū quid in iure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi explanandique & differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. Verum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scæuolam ex iis rebus quas audiebā sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scæuolæ nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellēs ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute existimare his duobus quicquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. Nam (ut paulò antè dixi) consularum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses vtrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scæuola parcorū elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis, Scæuolæ multa in seueritate nō deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor ne fingi videantur hæc, ut dicantur à me quodammodo: res se tamen sic habet; cum omnis virtus sit, ut vestra Brute vetus Academia dixit, mediocritas. vterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, vterque autem suam totā haberet. Tum Brutus, Cū ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum & Scæuolā cognouisse, tum de te & de Seruio Sulpitio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem iudico. Quoniam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum iuris ciuilis scire voluisse, quantum satis esset oratori: & Seruius eloquentiæ tantum assumplisse, ut ius ciuile facile possit tueri: atque vestra, ut illorū, nihil, aut non ferè multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probe dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quàm illū, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse: nam & in iisdem exercitationibus incunte ætate fuimus, & postea vna Rhodum ille etiam profectus est, quò melior esset, & doctior: & inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quàm in prima secundus. Atque haud scio an par principibus esse potuisset, sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longè omnium, non eiusdem modo ætatis,

sed eorum etiam qui fuissent, in iure civili esse princeps. Hic Brutus, Ain'tur inquit, etiamne Q. Scauola Seruium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute existimo iuris civilis magnum usum & apud Scauolam & apud multos fuisse, artem in hoc vno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset arte, quae doceret rem vniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambigua primum videre, deinde distinguere, postremo habere regulam qua vera & falsa iudicarentur, & quae quibus propositis essent, quaeque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam quasi lucem ad ea quae confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis, sed adiunxit etiam & literarum scientiam, & loquendi elegantiam, quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspicere potest. Cumque dicendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti & exercitati promptam & paratam in agendo & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superauit: Balbi docti & eruditi hominis in vtraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis conficiendisque rebus: sic & habet quod vterque eorum habuit, & expleuit quod vtrique defuit. Itaque ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse quam Scauola (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur: ille se consuli solebat, nequa in re inferior esset quam Scauola) sic Seruius sapientissime. cum enim duae civiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiae, perfecit ut altera praestaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius civile, & ab obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita profus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper cum studiose & frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte cum iure civili coniunctum esset, vellem cognoscere, & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod & aequalitas vestra, & pares honorum gradus, & artium studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obrectatione inuidiae, quae solet lacerare plerosque, vti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate iudicioque cognoui. Itaque doleo & illius consilio, & tua voce populum Rom. carere tandiu: quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio de Rep. ut fileremus, itaque faciamus: nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, expectabatur, audiebatur, a principio statim (quod erat apud eum semper accuratum) expectatione dignus videbatur, non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra suppositio pedis, vehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio, multae & cum grauitate facetiae, quodque difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem. Versatus est in omni ferè genere causarum, mature in locum principum oratorum venit. Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodum adulescens, summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos XXVII natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adulescens in colonia Narbonensi causa popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere. Extat in eam legem senior (ut ita dicam) quam illa aetas ferebat, oratio. Multae deinde causae, sed ita tacitus tribunatus, ut nisi in eo magistratu conuisset apud praconem Granium, idque nobis bis narrauisset Lucilius, Tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita profus, inquit Brutus: sed ne de Scauola quidem Tribunatu quicquam audiuisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis,

inquam, in magistratibus, sed Tribunus anno post fuit, eoque in Rostris sedente suauiter Seruiliam legem Crassus. Nam censuram sine Scauola gessit: eum enim magistratum nemo unquam Scauolarum petiuit. Sed haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi aetate praestabat. His enim consulibus eam legem suauiter, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Capione Cos. natus, & C. Laelio, triennio ipso minor quam Antonius. Quod idcirco posui, ut dicendi Latine prima maturitas in qua aetate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam ad summum penè esse perductam, ut eo nihil ferè quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure civili, ab historia fuisset instructor. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu pro Q. Capione, defensione iuncta non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema Censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine villo fuco veritatis color, quinetiam comprehensio & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & breuis, & in membra quaedam quae Græci vocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tanto opere laudas, vellem aliquid Antonio praeter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scauola dicendi elegantiam satis ex iis orationibus quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Capionis oratio, in qua & authoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicium & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione grauius, multa leniter, multa asperè, multa facete dicta sunt: plura etià dicta quam scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commetarium paulo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis, quam concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Calio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summamque virtutes, eloquentiam tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus est, qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etià eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius etsi propter summam nobilitatem & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiam quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio eo peruenisse videtur, quod potuit ferè Latinus orator sine Græcis literis & sine multo usu peruenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut penè Attico stylo scriptae esse videantur. Eisdem argutias in tragedias satis quidem ille acute, sed parum tragicè transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etià, ut scitis, disertus. Fuit etià Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer & vehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autè Græcis literis propinquus noster factus ad dicendum M. Gratidius, M. Antonii per familiaris, cuius praefectus cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusauit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani patrem. Atque etiam apud socios, & Latinos oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus è Maris, quem ipse cognoui, prudens vir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerii Sorani vicini & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Græcis literis, & Latinis. C. Rusticellus

Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Berutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius, qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papyrium Fregellanum, T. Gracchi P. F. ferè ætate: eius autem oratio est pro Fregellanis colonisque Latinis habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi id quod vrbanis, præter unū, quod non est eorum vrbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem vrbanitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam veneris: audies tu quidem etiā verba quædam non trita Romæ, sed hæc mutari, dediscique possunt. Illud est maius, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam & resonat vrbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinū hominem facetissimum cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon, inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo, vt ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam quanti aliquid venderet, & respondisset illa, atque addidisset, Hospes nō pote minoris: tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, cum ætatē ageret Athenis, optimèq; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam vrbanorum, sicut ille Atticorū sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit cum palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum ablit à primo, vix vt in eodem curriculo esse videatur: sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, vt temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo & maledicto facetus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quàm vt nescires quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum: nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis, sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamè operam amicis, & vtilem præbuit, atque ita diu vixit, vt multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Iisdem ferè tēporibus D. Brutus, is qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio nō imperitè: Cneusque Pompeius Sexti F. aliquem numerum obrinebat. nā Sext. frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ & rerū Stoicarum scientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paulò post eum C. Bilienus homo per se magnus, propè simili ratione summus euaserat, qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauii eloquentia quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis cōcionibus est vehementer probata. Sed ab eis qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus: eloquentes enim videbare, non sedulos velle conquirere. Festiuitate igitur & facetiis, inquam, C. Iulius L. F. & superioribus & æqualibus suis omnibus præstitit, oratorq; fuit minimè ille quidem vehemens, sed nemo vnquam vrbanitate, nemo lepore, nemo suauitate cōditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus sicut ex eiusdem tragœdiis, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P. Cethegus, cui de Repub. satis suppeditabat oratio: totā

enim tenebat eam, penitusque cognorat. Itaque in senatu consularium auctoritatem assequeretur: sed in causis publicis nihil, priuatis satis veterator videbatur. Erat in priuatis causis Q. Lucretius Vispillo & acutus, & iuris peritus. nam Aphilia concionibus aptior, quàm iudiciis: prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & penè frigidus, sed & callidus, & in capiendo aduersario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbilius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior quàm magister fuit. Nam T. Aufidius qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus plebis L. Syllæ imperatori diè dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Quintum Sertorium, equestri Caium Gorgonium. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Iunius L. F. tribunitius, quo accusante P. Sextius Pr. designatus, damnatus est ambitus: is processisset honoribus lōgius, nisi semper infirma atque etiam ægra valetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorum cōmemoratione versari, qui nec habitati sint oratores, neque fuerint, præteriri que à me aliquot ex veteribus cōmemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. Quid enim est superioris ætatis quod scribi possit de iis de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta & tam vetere Repub. maximis præmiis eloquentiæ propositis, omnibus cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de vnoquoque dicam, vt intelligi possit quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè tēporibus ætate inferiores paulo quàm Iulius, sed æquales propèmodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus Patistius, nec vlla ætate vberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpitius cum meo iudicio, tum omnium facilè primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istud dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium: semperne in oratore probando aut improbando vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur à multitudine, alii autem ab iis qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice, sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, ad laborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice disputationem hanc de oratore probando aut improbando multo malim tibi & Bruto placere, eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat vt à multitudine probeatur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum sit aut prauum, ego iudicabo, si modò is sum qui id possim aut sciam iudicare: qualis verò sit orator, ex eo quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, vt quidem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo: vt doceatur is apud quem dicitur, vt delectetur, vt moueatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, vt ii qui audiunt, ita afficiantur vt orator velit, vulgi assensu, & populari approbatione iudicari solet. Itaque nunquam de bono oratore aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi viguerunt quos antè dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio & doctorū fuisse? De populo siquem ita rogauisses, Quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret: nemone Philippum tam suauem oratorem, tam graue, tam facetum his anteferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua volumus expedere,

proximū illis fuisse diximus: Nemo profectō: id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frígenti ad populum, Mihi cane & Musis: ego huic Bruto dicenti, vt solet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo, mi Brute dixerim: vt qui audiēt, quid efficiatur, ego etiam cur ita efficiatur, intelligam. Credit iis quæ dicuntur, qui audit oratorem, vera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, vt eorum qui adsunt, mentes verbis & sententiis & actione tractantur. Quid est quod expectetur docti alicuius sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis vnquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii: tamen vtrum de his potius, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid, adolescentibus nobis, cum esset Cotta & Hortensius, num quis, cui quidem eligēdi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui cum partiretur tecum causas (sæpe enim interfui) perorandi locum, vbi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi benevolentia credo ductus tribuebat omnia: sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum Clarium poetam ferunt, qui cum cōuocatis auditoribus legeret eis magnum illud quod nouistis, volumen suum, & cum legentem omnes præter Platonem reliquissent, Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi vnus instar est omnium, me illum. & rectè. Poema enim reconditum, paucorum approbatione, oratio popularis ad sensum vulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem vnum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à cæteris, verbū facere non posset. Quid tu Brute posses, si te, vt Curionem quondam, concio reliquisset? Ego verò, inquit ille, vt me tibi indicem, in eis etiam causis in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet: vt si tibi inflata non referant sonum, abiiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: ex si inflatum non recipiūt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum a mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo est contentus, esse melius non sentit: illud quod est, quacunque est, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res vlla plus apud animos hominū, quàm ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo cum Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentē audiret in ea causa, de qua antè dixi, quicquam politius aut elegātius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M. Curiū cum ita hæres institutus esset, si pupillus antè mortuus esset, quàm in suā tutelam venisset, pupillo non nato hæredem esse non posse: quid ille non dixit de testamētorum iure, de antiquis formulis, quemadmodum scribi oportuisset, si etiā filio non nato hæres institueretur? Quàm captiosum esse populo, quod scriptū esset, negligi, & opinione quæri voluntates, & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominū peruertere. Quàm ille multa de authoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat: quàm omnino multa de conseruādo iure ciui-

li: Quæ quidem omnia cum peritè & scienter, tum ita breuiter & pressè, & fatis ornatè & perelegāter diceret, quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quicquam melius putaret? At verò vt contrā Crassus ab adolescente delicato, qui in littore ambulans scalmum reperisset, ob eamque rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est, similiter Scæuolam ex vno scalmio captionis centumuirale iudicium hæreditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdē generis sententiis delectauit, animosque omnium qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit: quod est vnum ex tribus quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse cum qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, siue non natus, siue antè mortuus, Curius hæres vt esset: ita scribere plerosque, & id valere, & valuisse semper. Hæc & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum, testamentorum sententias, voluntatesque tutatus est, quāta esset in verbis captio, cum in cæteris rebus, tum in testamētis, si negligerentur voluntates: quantam sibi potentiam Scæuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum grauiter, tum ab exemplis copiosè, tum variè, tum etiam ridiculè & facetè explicās, eam admirationem, assensionemque commouit, dixisse vt contrā nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximū. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem audito altero iudicium suum contemneret: at verò intelligens & doctus audiens Scæuolam, sentiret esse quoddam vberius dicendi genus & ornatius. ab vtroque autem causa perorata, si quæreretur vter præstaret orator, nunquam profectō sapientis iudicium à iudicio vulgi discreparet. Quis præstat igitur intelligens imperitor? Magna res, & difficili. siquidem magnum est scire quibus rebus efficiatur omittaturve dicendo illud quicquid est, quod aut effici dicēdo oportet, aut amitti nō oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe cum oratores duo aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit: nam illud quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Vt enim ex nervorum sono in fidibus, quàm sciētè ii pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicēdi existimator, non assidens, & attentè audiens, sed vno aspectu & præteritis de oratore sæpe iudicat. Vider oscitantem iudicem loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quæsitorem, vt dimittat rogātem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationem, tanquam fidibus manū. Idem si præteriens aspexerit erectos intuentes iudices, vt aut doceri de re, idque etiā vultu probare videantur, aut vt auem cantu aliquo, sic illos viderit oratione quasi suspēsos teneri, aut (id quod maximè opus est) misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si præteriens (vt dixi) aspexerit, si nihil audierit, tamè oratorem versari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse profectō intelliget. Cum hæc differuissem, vterque assensus est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maximè iudicio illorum hominum & illius ætatis dixissem probatos, reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, vt institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorū (hos enim quærimus) duo genera sunt, vnum attenuatè pressèque, alterum sublatè amplèque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia quæ summa sunt, iure laudantur: sed cauēda est presso illi oratori inopia & ieiunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac solutè, & vt ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicēdi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi syncerum, nihil nisi siccum atq; sanum, illudq; maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando

tamen impellebat, vt idem facerent à se cōmoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius vel maximè omnium quos quidem ego audiuerim, grandis, & vt ita dicam, tragicus orator: vox cum magna, tum suauis & splendida: gestus & motus corporis ita venustus, vt tamen ad forum, nō ad scenam institutus videretur. Incitata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos. **O magnam,** inquit, **artem,** Brutus: siquidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maximæ alteri defuit. **Atque in his oratoribus illud animaduertendum est,** posse esse summos, qui inter se sint dissimiles: nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpitio: & vterque æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligētis est, videre quò ferat natura sua quenque, & ea duce vtentem sic instituere, vt Isocratē in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frænos. Sulpitii orationes quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. Ipsi Sulpitii nulla oratio est, sæpèque ex eo audiui, cum se scribere neque consueuisse, neque posse diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inscribitur, eâ L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus & Græcis literis & Latinis, antiquitatisque nostræ & in inuentis rebus, & in actis, scriptorumque veterum literatè peritus, quam scientiâ Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus & illustrioribus literis explicauit: sed idem Aelius Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit vnquam, nec fuit: scribebat tamen orationes quas alii dicerent, vt Q. Metello F. vt Q. Cæpioni, vt Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas quibus pro se est vsus, sed nō sine Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescēs, eumque audire perstudiosè solem. Cottam autem miror summum ipsum oratorem, minimèque ineptum Aelianas leueis oratiunculas voluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius, sed mihi placebat Pōponius maximè, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis præter eos de quibus supra dixi, nemini, propterea quòd Antonius qui maximè expetebatur, facilis in causis recipiendis erat fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horū qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæsarem: Cotta & Sulpitius expetebantur. ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tã multa, quàm nostra ætate, iudicia fiebant: neq; hoc quod nunc fit, vt causæ singulæ defenderēt à pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis quos nō audiimus, in quo primum sæpe aliter est dictū, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me quæ admodum aduersarius de quaque re asseueret, maximè autem quemadmodum quæ res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm cum vnum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum vnū est naturale principium, vna peroratio: reliquæ partes quasi membra suo quæque loco locata, suam vim & dignitatè tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, vt sibi ipse nō conueniat: quãto difficilior caueri nequid dicas quod non conueniat eius orationi qui ante te dixerit: Sed quia & labor multo maior est totam causam quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ si vno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc consuetudinem libenter asciui. Erant tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur, & quia Latine nō pessimè loquebatur, vsu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest quos quisq; audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiã loquantur. Legimus epistolas Cornelie matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Cæii filie sæpe sermo: ergo illâ patris elegantia

tinctam vidimus, & filias eius Mutias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentē. **Ego verò ac lubenter quidem,** inquit Brutus, & eo lubentius, quòd L. Crassi erat filia. **Quid Crassum,** inquit, illum censeres istius Licinie filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? **Sūmo iste quidem dicitur ingenio fuisse,** inquit. Et verò hic Scipio collega meus, mihi sanè bene & loqui videtur, & dicere. **Rectè,** inquam, iudicas Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iã diximus, Scipione & Crasso, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem Remp. vindicauit: Q. Scæuola augure, qui peritissimus iuris, idemque percomis est habitus. Iã duorum abauorum quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus: alterius omnium sapientissimi C. Lælii. **O generosam,** inquit, stirpem, & tãquam in vnam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam. **Similiter igitur suspicor** (vt conferamus parua magnis) Curionis, et si pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quòd neminem ex iis quidem qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctū, tam rudem. Nullum ille poetam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriã antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatum & ciuile cognouerat: quanquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parū his instructos artibus vidimus, vt Sulpitium, vt Antonium. Sed ii tamen vnum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacunque enim vna planè claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat: magis reperiēbat quid dici opus esset, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriæque eã comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpitio, neq; Cottæ dicere possumus, neque cuiquã bono oratori rem vllam ex illis quinque partibus planè atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè iudicari potest, nulla re vna magis oratorem commendari, quàm verborum splendore & copia. Nam cum tardus in cogitãdo, tum in instruēdo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse: in vtroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in vtranque partem toto corpore vacillante quæsiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quicquam: is cum Trib. pleb. Curionem & Octauium Coss. produxisset, Curioque multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octauii, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, vt aliquoties tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertiū quæreret, qui in iudicio priuato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauissem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, subito totã causam oblitus est, idque veneficiis & cantionibus Titinie factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa, sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliuisceretur quid paulo antè posuisset, vt in eo libro vbi se exeuntem è senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquētem facit, cum senatum Cæsar Cos. habuisset, omnisque ille sermo ductus è percõtatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cum inuheretur in Cæsarem Curio, disputatioq; esset inter eos, vt est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatū Cæsar Cos. habuisset, reprehēdit eas res, quas idē Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse obliuionē, inquit, in scripto præsertim, vt ne

legens quidem vnquam senserit quantum flagitii commisisset: Quid autem, inquā, Brute stultius, quā si ea vituperare volebat quæ vituperauit, non eo tēpore instituere ¹¹⁶ sermonem, cum illarum rerum iam tempora præterissent: Sed ita totus errat, vt in eodem sermone dicat in senatu se Cæsare consule nō accedere, sed id dicat ipso Cos. exiēs ē senatu. Iam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarū ingenii partiū, tam debilis esset, vt ne in scripto quidem meminisset quid paulò antè posuisset, huic minimè mirū est ex tēpore dicenti solitā effluere mentem. Itaq; cum ei nec officiū deesset, & flagraret studio dicendi, per pauca ad eum causæ deferebantur. Orator autē viuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur, propter verborū bonitatē, vt antè dixi, & expeditam ac profluentem quodāmodo celeritatem. Itaq; eius orationes aspiciendas tamē censeo: sunt illæ quidem lāguidiores, veruntamen possunt augere & quasi alere id bonū, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantā vim, vt solum sine aliis in Curione speciē oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquētissimi viri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis grauitas, & facillè dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniēdis, nec minus verbis expeditus: fortis verò actor & vehemēs, & verbis nec inops, nec abiectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnās, incitans animos, acer, acerbus, criminofus. Multum ab iis aberat L. Fufius, tamē ex accusatione M. Aquilii diligentia fructum ceperat. Nam M. Drusum tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cum de Repu. diceret: L. autem Lucullum etiā acutum, patrēque tuum Brute, iuris quoq; & publici & priuati sanè peritū, M. Lucullum: M. Octauium Cn. filium (qui tantum auctoritate dicendoque valuit, vt legē Semproniam ¹¹⁷ frumentariam populi frequentis suffragiis abrogauerit) Cn. Octauiū, M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filiū abducamus ex acie, id est à iudiciis, & in præsidis Reip. cui facillè satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpionē referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu discedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere compluris minimè dignos elegantis conuētus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (vt in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintus fuit, aptior autem etiā Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorū omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est: magis specie tamen & motu atque ipso amictu capiebat homines, quā aut dicendi copia, aut mediocritate prudentia. Longè autem post ¹¹⁹ natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus & callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis & fortunæ & vitæ sordibus in prætura Cos. factus esset, si rationē eius haberi licere iudicātū esset. Nam & plebē tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco Coss. publicè est interfectus, homo simillimus Atheniēsis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorū comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius cōsecutus, homo loquax sanè, & satis acutus, sed tā solutus & mollis in gestu, vt saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendū est nequid in agendo dicendū facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reuerti sumus, nunc ad eam de qua aliquātum locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitii ¹²⁰ ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos cū tacuisset annos, neq; contemni solum, sed irrideri etiā solitus esset, in tribunatu primū contra C. Iulii illam consulatus petitionem extraordinariā, veram causam agens est probatus: & eo magis, quod eandem causam cum ageret eius collega ille ipse Sulpitius, hic plura & acutiora dicebat. Itaq; post tribunatū primū multa ad eū causæ, deinde omnes maximæ quæcunque erāt, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoria valebat, verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem

erat & perfacillè currens oratio. Et erat eius quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectiōem reditūque L. Syllæ sine iure fuit & sine vlla dignitate resp. Hoc etiam autē magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo, Sulpitius occiderat, Cotta aberat, & Curio, viuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium, quorum vt runq; facillè superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna doctus vir, & studiis optimis deditus, benè Latine loquens, gnarus reipublicæ, non sine facetiis, sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis: interiectasque inter duas ætates Hortensii, & Sulpitii, nec maiorem cōsequi poterat, & minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest, quæ cum facillè omnes vincat superiores, tum indicat tamen quātum ab sit à summo, quāque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis literis illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, vt Phidias signum, simul aspectum & probatum est. Is L. Crasso, Q. Scæuola Coss. primū in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules: & cum eorum qui affuerunt, tum ipsorū consulum, qui omnes ¹²¹ intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. Vnde viginti annos natus erat eo tēpore. Est autem L. Paulo, C. Marcello Coss. mortuus: ex quo videmus eum in patronorum numero annos quatuor & X L. fuisse. Hoc de oratore paulò post plura dicemus: hoc autem loco voluimus ætatem eius in disparem oratorum ætatem includere: quāquam id quidem omnibus vsu venire necesse fuit, quibus paulo longior vita contigit, vt & cum multo maioribus natu quā essent ipsi, & cum aliquanto minoribus cōpararetur: vt Accius iisdem ædilibus ait se & Pacuuium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius nō cum suis æqualibus solum, sed & mea cum ætate, & cum tua Brute, & cum aliquanto superiore coniūgitur. Siquidem & Crasso viuo dicere solebat, & magis iam etiam vigeat cū Antonio, & cum Philippo ¹²³ iam fene pro Cn. Pōpeii bonis dicente: in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit: & in eorum quos in Sulpitii ætate posui, numerū facillè peruenerat, & suos inter æquales, M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Surrām, lōgè præstitit, & me adolescētē natus octo annis minorem quā erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit, & tecū simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulò ante mortem. Vides igitur vt ad te oratorem Brute peruenerimus, tā multis inter nostrum tuūmq; initium dicendi interpositis oratoribus: ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorū qui viuerent, nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa quam dicis, quam obrem de iis qui viuunt, nihil velis ¹²⁴ dicere. Quænam igitur, inquā, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ii tibi succenseant, quos præterieris. Quid vos, inquā, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quā taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Verè tibi, inquam, Brute dicā: non me existimaui in hoc sermone vsq; ad hanc ætatem esse venturū, sed ita traxit ordo ætatum orationē, vt iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur, deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicēt, si qui volent. Minimè verò, inquit: nam etsi me facillè omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te: nec verò tam de virtutibus dicēdi tuis, quæ cū omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quā quod ¹²⁵ gradus tuos & quasi processus dicēdi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos, quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verū interponā, vt placet, alios, & à M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit.

In huius oratione sermo Latinus erat, verba non abiecta, res compositæ diligenter, nullus flos tamen, neque lumen vllum: animi magna, vocis parua contentio, omnia ferè vt similitè atq; vno modo dicerentur. Nam huius æqualis & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit, qui omnia magna voce dicens, verborum sanè bonorum cursu quodam incitato ita furebat tamen, vt mirarere tam alias res agere populum, vt esset infano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, (quamquam & ex facie & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic interuallis, exclamationibus, voce suauis & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, vt ea quæ deerant, non desyderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum, sic Lentulus cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cuius & excogitandi & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis & venustatis, vocis & suauitas & magnitudo: sic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quàm in superiore. M. Piso quicquid habuit, habuit ex disciplina: maximèque ex omnibus qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etià arte limauerat, quod erat in reprehendendis verbis versutum & solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quasi cursum forensem diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiùsque respuebat, siue morose, vt putabatur, siue ingenuo liberoque fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea, deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: postea quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, literarum & studiosus, & non imperitus, multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicas expedite, non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. Lucius Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad consultatum defuerunt. C. Macer autoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: huius si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii euerteret, maius nomen in patronis fuisset: non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non planè horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio, sine lepore: at in inueniendis componendisque rebus mira accuratio, vt non facile in villo diligentiore, maioremque cognouerim, sed eam vt citius veteratoriã, quàm oratoriam diceres. hic etsi etià in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso statarius, & sermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu & simulatione multo etiam acutior quàm erat, videbatur. Nam eius æqualem M. Glabronem bene institutum aui Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura negligensque tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autè æqualis Cn. Pompeius vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriã habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio verò eius habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatè. Noster item æqualis D. Syllanus vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis & orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria, quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisonè, cum amicitia, tum studiis exercitationibusque coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiam, in illa autem lepore parum.

120 Erat eius æqualis P. Antronius voce peracuta atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus: is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno Aeliu fecerat, feruido quodam & petulanti & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Cæpasi fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodam & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, nequem vocalem præterisse videamur, C. Cosconium Callidianum, qui nullo acumine eam tamè verborum copiam, siquam habebat, præbebat populo cum multa cõurfatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quatum in hac vrbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori vel periculo seruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat: sed vt pugiles inexercitati etiam si pugnos & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamè sæpe ferre non possunt: sic ille cum omni iam fortuna prosperè functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni feueritatè quasi solem non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fece, inquit, hauris, idque iandudum, sed tacebam: hoc verò non putabam, te vsque ad Staienos & Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam & æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspicere, omnibus conquisitis qui in multitudine dicere ausi sunt, memoria quidem dignos perpaucos: verum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus atque expeditus, cui si vita suppeditauisset, sublato ambitu cõsul factus esset: plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit, officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententiã senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè verba voluens, nec hebes in causis, vel dicam plus etiam quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo, stomacho sæpe, iracundiãque vehementius, vt non cum aduersario solum, sed etiã (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpe contenderet. M. Messala minor natu quàm nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis, componendisque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus assecuti. C. autè Lentulus Marcellinus, nec vnquam indifertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memius L. filius perfectus literis, sed Græcis, fastidiosus sanè Latinarum, argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quatum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiã oratoribus qui hodie sunt, tibi dicere luberet: etsi de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audiui de iis qui fuerunt. Cur tandè inquam: an expectas quid ego iudicem de istis qui tibi sunt æquè noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum: illum enim sæpe audiui, hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, què sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es simile tui? Ne ego, inquã, si ita est, velim tibi eum placere quàm maximè. Atqui & ita est, inquit, q. i.

& vehementer placet, nec verò sine causa: nam & didicit, & omiſſis cæteris ſtudiis vnum id egit, ſeſeque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis vtitur verbis, & frequentibus, & ſplendore vocis, dignitate motus ſit ſpecioſum & illuſtre quod dicitur: omniaque ſic ſuppertunt, vt ei nullam deeſſe virtutem oratoris putem: maximèque laudādus eſt qui hoc tempore ipſo cum liceat, in hoc communi noſtro & quaſi fatali malo cōſoletur ſe, cum conſcientia optimæ mentis, tum etiam vſurpatione & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper virum, atq; (vt dixi) vidi planè virum. Itaque cū eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctiſſimo viro, tibi que, vt intellexi, amiciſſimo Cratippo inſtructū omni copia, multo videbā ſimiliorem. Hic ego, Etſi inquam, de optimi viri nobiſq; amiciſſimi laudibus lubèter audio, tamen incurro in memoriam communiū miſeriarum, quarum obliuionem quærens, hūc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cæſare cupio audire quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclare, inquit tibi conſtas, vt de iis qui nunc ſunt, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres vt de iis egiſti qui iam mortui ſunt, neminè vt præmitteres, nā tu in multos Antronios & Staienos incurreres. Quare ſiue hanc turbam effugere voluiſti, ſiue veritus nequis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſſit, de Cæſare tamē potuiſti dicere, præſertim cum & tuum de illius ingenio notiſſimum iudicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum omniū ferè oratorum Latinè loqui elegantiffimè, nec id ſolum domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum & Mutiorum familiis audiebamus: ſed quanquā id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfectā illa bene loquēdi laus, multis literis, & iis quidem reconditis & exquisitis, ſummōque ſtudio & diligentia eſt conſecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cum ad te ipſum (inquit in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratiſſimè ſcripſerit, primōque in libro dixerit verborum delectum originè eſſe eloquentiæ, tribueritque mi Brute huic noſtro, qui me de illo maluit quàm ſe dicere, laudem ſingularem (nam ſcripſit his verbis, cum hūc nomine eſſet affatus, Ac ſi cogitata præclare eloqui poſſent, nonnulli ſtudio & vſu elaborauerunt: cuius te penè principem copiarum atque inuentorem bene de nomine ac dignitate populi Rom. meritum eſſe exiſtimare debemus) hūc facilem & quotidianum nouiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum. Tunc Brutus, Amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non ſolum principem atque inuētorem copiarum dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam benemeritum de populi Rom. nomine & dignitate. quo enim vno vincebatur à victa Græcia, id aut ereptum illis eſt, aut certè nobis cū illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriā, testimoniūmq; Cæſaris, tuæ quidem ſupplicationi non ſolum, ſed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modo ſit hoc Cæſaris iudicij, non beneuolentiæ testimoniū. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quiſquis eſt ille, ſi modo eſt aliquis, qui nō illuſtrauit modo, ſed etiā genuit in hac vrbe dicendi copiam, quàm illi qui Ligurū caſtella expugnauerunt, ex quibus multi ſunt, vt ſcitis, triumpho. Verū quidem ſi audire volumus, omiſſis illis diuinis cōſiliis, quibus ſæpe cōſtituta eſt imperatorum ſapientia ſalus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat: ſed tamen non metuo ne mihi acclamentis. eſt autè quod ſentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Craſſi vnam pro M. Curio dictionem, quàm caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit Reip. caſtellum capi Ligurum, quàm bene defendi cauſam M. Curii. Credo. ſed Athenieſium quoq; plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Mineræ ſignum ex ebore pulcherrimum: tamē ego me Phidiam eſſe mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt.

præſertim cum pauci pingere egregiè poſſint, aut fingere: operarii autem aut baiuli deeſſe non poſſint. Sed perge Pōponi de Cæſare, & redde quæ reſtant. Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentia, ſic Latinè loquendi, non omnium tamen. nam illorum æquales Cæciliū & Pacuuium malè locutos videmus: ſed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infulcauerat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriore vetuſtas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda quàm obruſa ratio, quæ mutari non poteſt, nec vtendum prauiffima conſuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello conſul fuit, pueri vidimus: exiſtimabatur bene Latinè, ſed literas neſciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, vt à te paulò eſt antè dictum, ſed tamen ſuauitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam conſecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis literis à ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam planèque ſubſtricticum, alia quidem quaſi inculta & ſylueſtri via ad eandem laudem peruenerat. Siſenna autem quaſi emendator ſermonis vſitati cū eſſe vellet, ne à C. Ruſcio quidem accusatore deterreri potuit quo minus inuſitatis verbis vteretur. Quidnam iſtuc eſt: inquit Brutus: aut quis eſt iſte C. Ruſcius? Et ille fuit accuſator, inquit, vetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendēs dixit quædam eius ſputatilia eſſe crimina. Tum C. Ruſcius, Circumuenior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna, quid dicas neſcio, metuo inſidias: ſputatilia, quid eſt hoc: ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Maximi riſus, ſed ille tamē familiaris meus rectè loqui putabat eſſe inuſitate loqui. Cæſar autem rationem adhibens, cōſuetudinem vitioſam & corruptam pura & incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam ſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum videtur tanquā tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. ſplendidam quandam minimèque veteratoriam rationem dicēdi tenet, voce, motu, forma etiam magna, & generoſa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complureis autem legi. Atque etiam commētarios quosdam ſcripſit rerum ſuarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis tanquā veſte detracta: ſed dum voluit alios habere parata vnde ſumerent qui vellent ſcribere hiftoriam, ineptis gratum fortaffe fecit, qui volunt illa calamiftris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiftoria pura & illuſtri breuitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui vitā exceſſerunt, reuertamur. Caius Sicinius igitur Quinti Pōpei illius qui cenſor fuit, ex filia nepos, quaſtorius mortuus eſt, probabilis orator, iam verò etiā probatus ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inueniendū expedita Hermagoræ diſciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicēdi, quæ ſi minorem habent apparatus (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patientes vias. has ille tenēs, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione diſciplinæque dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiā vir doctus in primis C. Viſellius Varro conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cum poſt curulem ædilitatem iudex quaſtionis eſſet, eſt mortuus. in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo diſſenſiſſe. nam populo non erat ſatis vendibilis, præceps quædam, & cum idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque verbis aptiorem

citò alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, iuris-
que civilis iam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinã. Reliqui sunt qui mor-
tui sint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixisses, etsi non deerat ora-
tio, quàm, vt Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec ex vulgares, sed
interiores quædam & reconditæ, diuina memoria, summa verborum & grauitas, &
elegãtia: atque hæc omnia vitæ decorabat grauitas, & integritas. Me quidem admo-
dum delectabat etiam Triarii in illa ætate plena literatæ senectutis oratio. quanta
seueritas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non consideratum exi-
bat ex ore! Tum Brutus Torquati & Triarii mentione commotus (vtrunq; enim
eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, vt omittam cætera quæ sunt innume-
rabilia, de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuã authoritatem de pa-
ce valuisse. nam nec istos excellentes viros, nec multos alios præstanteis ciues Res-
publica perdidisset. Sileamus, inquam, Brute de istis, ne augeamus dolorem, nam
& præteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omit-
tamus lugere, & tantum quid quisque dicendo potuerit, quoniam id quærimus, præ-
dicemus. Sunt etiam ex iis qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptita-
uit accuratè, cum præsertim nõ esset orator, & egit multa constanter: Appius Clau-
dius socer tuus, collega & familiaris meus: hic iam & fatis studiosus, & valde cū do-
ctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris anti-
quitatisque nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine
tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares, quorū Pu-
blius ille nostrarum iniuriarum vltor, author salutis, quicquid habuit, quantumcunq;
fuit, illud totum habuit è disciplina, instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi
splendor, & tanta magnitudo, vt sibi omnia quæ clarorum virorum essent, non du-
bitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus fatis erat fortis
orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborè: vox canora, verba non hor-
rida sanè, vt plena esset animi & terroris oratio. Quæretes in iudiciis fortasse me-
lius: in Rep. quod erat, esse iudicares fatis. Ne Titus quidem Posthumius contēnen-
dus in dicendo, de Rep. verò nõ minus vehemens orator, quàm bellator fuit: Effra-
natus & acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognouerat. Hoc lo-
co Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (vt dixisti) ii quos iandiu colligis,
viuerent. Omnes enim commemoras qui ausi aliquando sunt stantes loqui, vt mihi
imprudens M. Seruilius præterisse videre. Non, inquam, ego istuc ignoro Pom-
poni, multos fuisse qui verbum nunquam in publico fecissent, cum melius aliquan-
to possent, quàm isti oratores quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiã il-
lud assequor, vt intelligatis primum ex omni numero quàm non multi ausi sint di-
cere: deinde ex iis ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidè equites
Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo
accusante defendi C. Corneliū, in quo & compositū dicendi genus, & acre & expedi-
tum fuit: T. Accium Pisauensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, qui &
accuratè dicebat, & fatis copiosè, eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis, qui-
bus etsi ornamenta non fatis opima dicendi, ramen vt hastæ velitibus amentatæ, sic
apta quædam & parata singulis causarum generibus argumēta traduntur. Studio au-
tem neminem nec industria maiore cognoui: quanquã ne ingenio quidem qui præ-
stiterit, facilè dixerim C. Pisoni genero meo: nullum tempus illi vnquã vacabat aut
à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitãdo.
itaque tantos processus efficiebat, vt euolare, non excurrere videretur: eratq; verbo-
rum & delectus elegans, & apta & quasi rotunda constructio: cumque argumēta ex-
cogitabantur ab eo multa & firma ad probandum, tum concinnæ acuræque senten-
tiæ, gestusque natura ita venustus, vt ars etiam quæ non erat, & è disciplina motus

quidam videretur accedere. Vereor ne amore videar plura quàm fuerint in illo, di-
cere: quod non ita est: (alia enim de illo maiora dici possunt) nam nec continentia,
nec pietate, nec vllò genere virtutis quenquam eiusdem ætatis cum illo conferen-
dum puto. Nec verò M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunque eius in exitu
vel fortuna vel mens fuit: qui quandiu authoritati meæ paruit, talis tribunus plebis
fuit, vt nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamque dementiam
à senatu & à bonorum causa steterit constantius: quam eius actionem, multum ta-
men & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta & perurbana commendabat
oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaque omnes
ex Reip. contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora quæ dixi, nõ
contemnendæ tamen, sanèque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum æ-
dilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, ceciditq; post-
ea, cum eos imitari cœpit, quos ipse peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid,
qui non fuit orator vnus è multis, potius inter multos propè singularis fuit: ita re-
conditas exquisitasque sententias mollis & perlucens vestiebat oratio: nihil tam te-
nerum, quàm illius comprehensio verborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis
ipsius arbitrio fingeretur, vt nullius oratoris æquè in potestate fuerit: quæ primum
ita pura erat, vt nihil liquidius: ita liberè fluebat, vt nusquam adhæresceret: nullum
nisi loco positū, & tâquam in vermiculato emblemate, vt ait Lucilius, structū verbū
videres: nec verò vllum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum:
ac non propria verba rerum, sed pleraque transfata, sic tamen, vt ea non irruisse in a-
lienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec verò hæc soluta, nec diffluentia,
sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè dissimulatè-
que conclusis. Erant autem & verborum & sententiarum illa lumina, quæ vocant
Græci *σημεια*, quibus tamen insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua
de re agitur autem, illud quod multis in locis iurisconsultorum includitur formu-
lis, & vbi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totum-
que dicendi placidum & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere, nihil
est quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulò antè dictum sit, tria
videri esse quæ orator efficere deberet, vt doceret, vt delectaret, vt moueret: duo
summè tenuit, vt & rem illustraret differendo, & animos eorum qui audirēt, deuin-
ciet voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos:
quam plurimū pollere diximus: nec erat vlla vis atque contentio, siue consilio, quod
eos quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere & bacchari arbitraretur: si-
ue quod natura non esset ita factus, siue quod non consuesset, siue quod non posset.
hoc vnum illi, si nihil vtilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit. Quinetiam me-
mini, cum in accusatione sua Quinto Gallio crimini dedisset, sibi eum venenū pa-
rauisse, idq; à se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæ-
stiones, manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accuratè & exquisitè dis-
putauisset, me in respondendo, cum essem argumentatus quantum res ferebat, hoc
ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille cum pestem capitis sui, cum indicia
mortis se comperisse manifestò, & manu tenere diceret, tam solutè egisset, tam le-
niter, tam oscitanter. Tu istuc M. Callidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum
ista eloquētia alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum neg-
ligeres? vbi dolor, vbi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces &
querelas solet: nulla perturbatio animi: nulla corporis, frons nõ percussa, nõ femur,
pedis (quod minimū est) nulla supplotio. Itaque tantū abfuit vt inflammas nostros
animos, somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate vel
vitio pro argumento ad diluēdum crimen vsi sumus. Tū Brutus, Atqui dubitamus,
inquit, vtrū ista sanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur, cum ex omnibus

oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocun-
 que res postulet modo flectere, qui hac virtute caruerit, id ei quod maximum fuerit,
 defuisse? Sit sanè ita, inquã: sed redeamus ad eum qui iam vnus restat, Hortensium:
 rum de nobismetipsis, quoniam id etiam Brute postulas, pauca dicemus: quanquam
 facienda mentio est, vt quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diutius
 vixissent, magnã essent eloquentiã laudem consecuti. C. Curionẽ te, inquit Bru-
 tus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquã, arbitraris: quorum quidem
 alter, quod verisimile dixisset, ita facilè solutèque verbis voluebat, satis interdum
 acutas, crebras quidem certè sententias, vt nihil posset ornatius esse, nihil expeditius.
 Atque hinc à magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum:
 industriam non sum expertus, studium certè fuit: qui si me audire voluisset, vt cœ-
 perat, honores quàm opes cõsequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc: & quem-
 admodum distinguis? Hoc modo, inquã: Cùm honos sit præmium virtutis iudi-
 cio studioque ciuium delatum ad aliquem: qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus
 est, is mihi & honestus & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua etiam in-
 uitis suis ciuibus nactus est imperiũ, vt ille cupiebat, hũc nomen honoris adeptum,
 non honorem puto. Quã si ille audire voluisset, maxima cũ gratia & gloria ad sum-
 mam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratum, vt pater eius
 fecerat, vt reliqui clariores viri. Quã quidem etiam cum P. Crasso M. F. cùm initio
 ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cũ eum vehemen-
 ter hortarer, vt eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tri-
 tam reliquissent. Erat enim cùm institutus optimè, tum etiam perfectè planèque eru-
 ditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereãque
 sine arrogancia grauis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque
 absorbit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ, qui quia nauarat miles
 operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum
 ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauissimo suo casu, dum Cyri & Ale-
 xandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, & L. Crassi, & multorum
 Crassorum inuentus est dissimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat proposi-
 tus) reuertamur, qui orator fuisse cùm literis eruditior quàm Curio, tum etiam ac-
 curatius quoddam dicendi & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter
 elegantèrque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruãs, me-
 tuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius
 oratio nimia religione attenuata, doctis & attentè audientibus erat illustris: à multi-
 tudine autè, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum
 se, inquit, Caluus noster dici oratorem volebat: inde erat ista exilitas, quã ille de in-
 dustria consequebatur. Dicebat, inquã, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam erra-
 re cogebat. Nam si quis eos qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè, Atticè pu-
 tat dicere, is rectè, nisi Atticũ, probat neminem. Infulsatè enim & insolentiam tan-
 quam insaniam quandam oratoris odit, sanitatem autem & integritatem quasi re-
 ligionem & verecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem esse
 sententiã. Sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum
 vrbana, dum elegãs, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: sed quia sunt in At-
 ticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatè
 Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim est vnum genus. nã quid
 est tam dissimile quàm Demosthenes & Lyfias? quàm idem & Hyperides? quàm om-
 nium horum AEschines: quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo Atticè nõ
 dicebant: si omnes, qui potes, cùm sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam
 quæro, Phalereus ille Demetrius Atticè dixit. mihi quidem ex illius oratio-
 nibus redolere ipsã Athenæ videntur. At est floridior, vt ita dicam, quàm Hyperides

quàm Lyfias. natura quædam aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt
 per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen, quorum Charifius multarum
 orationum, quas scribebat aliis, cùm cupere videretur imitari Lyfiam: Demochares
 autem, qui fuit Demosthenis fororis filius, & orationes scripsit aliquot: & earum re-
 rum historiam quæ erant Athenis ipsius ætate gesta, non tam historico, quàm ora-
 torio genere perscripsit. At Charifii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atti-
 cum, vt veros illos præ se penè agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minu-
 tum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum simi-
 les esse volumus. Optimè suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos
 imitamus. Quomodo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? Thucydidem, in-
 quit, imitamus. Optimè, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thu-
 cydides enim rerum gestarum pronuntiator syncerus & grandis etiam fuit, hoc fo-
 rense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem quas inter-
 posuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si velim: nec
 velim fortasse, si possim: vt si quis Phalerno vino delectetur, sed eo nec ita nouo, vt
 proximis consulibus natũ velit: nec rursus ita vetere, vt Opimium aut Anitium cõ-
 sulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ, credo: sed nimia vetustas nec habet eam
 quã quærimus suauitatem, nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur qui hoc sentiat,
 si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minimè: sed quandã sequatur æta-
 tem. Sic ego istis censuerim & nouam istã quasi de musto ac lacu feruidam orationẽ
 fugiendam: nec illam præclarã Thucydidis nimis veterem tanquã Anitianã notam
 persequendã. Ipse enim Thucydides si postorius fuisset, multo maturior fuisset & mi-
 nor. Demosthenẽ igitur imitemur. O dii boni! quid ergo nos aliud agimus, aut quid
 aliud optamus: at nõ assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri quod volunt asse-
 quuntur: ne illud quidẽ intelligunt, nõ modò ita memoriæ proditũ esse, sed ita necesse
 fuisse, cũ Demosthenes dicturus esset, vt cõcurfus audiendi causa ex tota Græcia fie-
 rët. At cũ isti Attici dicunt, nõ modò à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam
 ab aduocatis relinquuntur. Quare si angustè & exiliter dicere est Atticorum, sint sa-
 nè Attici: sed in comitium veniant, ad statem iudicem dicant. subsellia grandiore
 & pleniorẽ vocẽ desyderant. Volo hoc oratori cõtingat, vt cùm auditum sit eum
 esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint
 in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cùm surgit is qui dictu-
 rus sit, significetur à corona silentium: deinde crebræ assensiones, multæ admiratio-
 nes, risus cùm velit, cùm velit fletus: vt qui hæc procul videat, etiã si quid agatur ne-
 sciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum
 scito Atticè dicere, vt de Pericle audiuius, vt de Hyperide, vt de AEschine, de ipso
 quidem Demosthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem syncerũ, & soli-
 dum & exiccatũ genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtuntur,
 & hoc proprium esse Atticorum volunt: rectè laudant. est enim in arte tanta, tamq;
 varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, vt non omnes qui Atticè, iidẽ be-
 ne: sed vt omnes qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hor-
 tensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à
 proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed in-
 terpellare nolui. Nunc quoniam ad peroradum spectare videtur sermo tuus, dicam,
 opinor, quod sentio. Tu verò, inquã Attice. Tum ille, Ego, inquit, ironiam il-
 lam quã in Socrate dicũt fuisse, qua ille in Platonis & Xenophontis & AEschinis li-
 bris vtitur, facetã & elegantem puto. Est enim & minimè inepti hominis, & eiusdem
 etiã faceti, cũ de sapietia disceptetur, hæc sibi ipsum detrahare, eis tribuere illudentè,
 qui eam sibi arrogant, vt apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Prota-
 goram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem omnium rerum inscium
 q.iiii.

fingit, & rudem: decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es vsus in omni sermone, cum qualis quisque orator fuisset, exponeres: vide quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. *Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysia Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum & singularem virum, nemo dicit secus, sed oratorem, sed etiam Lysia similem, quo nihil potest esse pictius. bella ironia si iocaremur: sin asseueramus, vide ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut senatorē, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia & diligentia, tum omni virtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, valde laudo: significat enim formam quandam ingenii, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisso & Thucydide comparares, Brutone id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Grecis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem quale esset copiosè & ornatè dicere? Galbam laudas: si ut illius ætatis principem, assentior (sic enim accepimus) sin ut oratorem, cedò quæso orationes (sunt enim) & dic hūc quem tu plus quam te amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulū hūc tibi assentior, modò ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquā posse dulcius. addis etiam nescio quid angustius, nomine nos capi volens summi viri, vitæque elegatissimæ verissimis laudibus. Remoue hæc, ne ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspicere nemo velit. Carbonē in summis oratoribus habitum scio, sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quo nihil est melius, id laudare qualecunque est, solet. Dico idem de Gracchis, etsi de eis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior. Omitto cæteros: venio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum & Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat: sic tu suasionem legis Seruilia tibi magistræ fuisse. hæc germana ironia est. Cur ita sentiā, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modò de Cælio dixeris: ii enim fuerunt certè oratores: quanti autem & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quòd congeçisti operarios omnes, ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cum ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque comouisti noua disputatione dignā, quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri, cum aliorum, tū in primis Catonis. intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum quæ inuenta nondum erant, florem & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium ut arbitror neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi magistræ fuisse dixerim. Nā etsi tu melius existimare videris de ea, siquā nunc habemus, facultate, tamen adolentes quid in Latinis potius imitemur, non habebamus. Quòd autem plures à nobis nominati sunt, eò pertinuit (ut paulò antè dixi) quòd intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine euaderent. Quare *εἰπω* me, ne si Africanus quidē fuit (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari nolim. Ut volles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quòd & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu, inquit me intuens, orationes nobis veteres explicabis? Ego verò, inquam, Brute, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modò licebit, quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed iam ad*

id vnde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolecens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est: quanquam inciderat in Cotta & Sulpitii ætatem, qui annis decē maiores, excellentem tum Crasso & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. ¹⁶⁷ Primum memoria tāta, quantā in vlllo cognouisse me arbitror, ut quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus excogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua commentata, & scripta, & nullo referente omnia aduersariorum dicta meminisset. Ardebat autē cupiditate sic, ut in nullo vniquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut medicaretur extra forum. sæpissime autem eodem die vtrūque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta, contra quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, diuidebat acutè: nec prætermittebat ferè quicquam quòd esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. ¹⁶⁸ Vox canora & suavis, motus & gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpitius legatus aberat, etiam Marcus Antonius: exercebatur vna lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis. qui frequentes aderant, quanquam pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes, L. Memmius & Quintus Pompeius, sed oratores tamen teste diserto vterque Philippo, cuius in testimonio contentio & vim accusatoris habebat & copiam. Reliqui qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Tribunus pleb. tunc C. Curio: quanquam is quidem si lebat, ut erat semel à concione vniuersa relictus. ¹⁶⁹ Metellus Celer, nō ille quidem orator, sed tamen non infans: disertus autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius, & ii quidem habitabāt in Rostris. C. etiam Iulius ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: sed me cupidissimū audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar, quotidieque & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus exceçerat. Ego autem iuris ciuili studio multum operæ dabam Q. Scauolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule & Pompeio fuit. tum P. Sulpitii in tribunatū quotidie concionantis totum genus dicēdi penitus cognouimus. eodemque tempore cum princeps Academia Philo cum Atheniensium ¹⁷⁰ optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo etiam commorabar attētus, etsi rerum ipsarum varietas & magnitudo summa me delectatione retinebat, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tresque proximo trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Quintus Catulus, Marcus Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc etsi videntur esse à proposita ratione diuersa: tamen idcirco à me proferruntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute possis (nam Attico hæc nota sunt) & videre quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium ferè fuit vrbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolēscētes M. Crassus, & Lentuli duo) primas

in causis agebat Hortensius, magis magisque quotidie probabatur. Antistius Pisonis saepe dicebat, minus saepe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitauisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi mea mortuus. a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quae quasi contracta & astricta eloquentia putanda est, sine qua etiam tu Brute iudicauisti te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam esse dilatatam putant, consequi non posse. Huic ego doctore, & eius artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisonem, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius: vel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: vel quod a Graecis summis doctoribus, nisi Graece dicerem, neque corrigi possim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda Republica & crudelis interitus oratorum trium, Scruuolae, Carbonis, Antistii: reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii: leges & iudicia constituta, recuperata Respublica ex numero autem oratorum, Pomponius, Censorinus, Murana sublata. tum primum nos ad causas & priuatas & publicas adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sylla legatus ad senatum de Rhodiorum praemiis venerat. Itaque prima causa publica pro Sexto Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non vlla esset quae non nostro digna patrocinio videretur: deinceps inde multae, quas non minus diligenter elaboratas etiam quam elucubratas afferebamus. Nunc quoniam totum me non nauo aliquo, aut crepundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam quae fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quae figura non procul abesse putatur a vitae periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos quibus eram charus, commouebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici & medici hortarentur ut causas agere desisterem, quoduis potius periculum mihi aduendum, quam a sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed cum censerem remissione & moderatione vocis, & commutato genere dicendi me & periculum vitare posse, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, & iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho veteris Academiae nobilissimo & prudentissimo philosopho fui, studiumque philosophiae nunquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo authore & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum veterem & non ignobilem dicendi magistrum studiose exerceri solebam. Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubetibus, quorum erat princeps Menippus Stratoniceus, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus: & si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes: erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem quem Romae audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in veris causis, scriptoremque praestantem, tum in notandis animaduertendisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis

redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio post non modo exercitior, sed prope mutatus: nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi referuerat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocris habitus accesserat. Duo tamen excelebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta & Hortensius: quorum alter remissus & lenis, & propriis verbis comprehendens solute & facile sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed verborum & actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod & dicendi ardore era propior, & aetate coniunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forisque strepitus desiderat. Vnum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum Quaesturam nos, consulatum Cotta, aedilitate peteret Hortensius. Interim me Quaestorem Siciliensis excepit annus, Cotta ex consulatu est profectus in Galliam, princeps & erat & habebatur Hortensius. Cum autem anno post a Sicilia me recepissem, iam videbatur illud in me quicquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse praesertim: sed omni huic sermone propositum est, non ut ingenium & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen veni designatus aedilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verum etiam praecipua quaedam desiderat, quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod videret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe viuere. Primus & secundus annus & tertius tantum quasi de picturae veteris colore detraxerat, quantum non quiuis vnus ex populo, sed existimator doctus & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in caeteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate & continuatione verborum adhaerescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, & in iis post aedilitate annis & Praetor primus, & incredibili populari voluntate sum factus. Nam cum propter assiduitatem in causis & industriam, tum propter exquisitius & minime argere orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerterem. Nihil de me dicam, dicam de caeteris, quorum nemo erat qui videretur exquisitius, quam vulgus hominum studuisse literis quibus fons perfecta eloquentiae continetur. nemo qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorum, beneque dictorum: nemo qui ius civile didicisset, re ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam: nemo qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo qui breuiter arguteque incluso aduersario laxaret iudicum animos, atque a seueritate paulisper ad hilaritatem risumque traduceret: nemo qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quaestionem vniuersi generis orationem traduceret: nemo qui delectandi gratia digredi parumper a causa, nemo qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletum posset adducere: nemo qui animum eius (quod vnum est oratoris maxime proprium) quocunque res postula-

ret, impelleret. Itaque cum iam penè euauisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem: reuocare se ad industriam cœpit, ne cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferet, coniunctissimè versati sumus: consulatusque meus, qui illum primò leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maximè verò perspecta est vtriusque nostrum exercitatio paulò antè quàm perterritum armis hoc studium Brute nostrum conticuit subito & obmutuit, cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius eadem noui veniebamur quotidie. quibus quidem causis tu etiam Brute præsto fuisti, complurèsque & nobiscum & solus egisti: vt qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum cōfecerit. Annis antè decem causas agere cœpit, quàm tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus vnà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed si quærimus cur adolescens magis floruerit dicendo, quàm senior Hortensius, causas reperiemus verissimas duas: primùm, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum quàm senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: Vnum sententiosum, & argutum sententiis non tam grauibus & seueris, quàm concinnis & venustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam Meneles frater eius fuit: quorum vtriusque orationes sunt in primis, vt Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quàm verbis volucre atque incitatum: quali est nunc Asia tota: nec flumine solum orationis, sed etiam exornato & faceto genere verborum: in quo fuit AEschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius AEschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (vt dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem non habent. Itaque Hortensius vtroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Menecliū illud studium crebrarum venustarumque sententiarum, in quibus vt in illo Græco, sic in hoc erant quædam magis venustæ dulcèsque sententiæ, quàm aut necessaria, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata & vibras, tum etiam accurata & polita. Non probantur hæc senibus (sæpe videbam cum iridentem, tum etiam irascentē & stomachantem Philippum) sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè quòd & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque restricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed cum iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quòdque exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis quo consueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ista quæ dicis, video qualia sint: & Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximèque probavi pro Messala dicentem, cum tu abfuisi. Sic ferunt, inquam: idque declarat totidem quot dixi (vt aiunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso consule & Scæuola vsque ad Paulum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sulla Dictatore ad eosdem ferè cōsules. Sic Quinti Hortensii vox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare, inquit Brutus. Sit fanè vt vis, inquã: & id non tam mea causa, quàm tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quæ prouidit futura. Sæpe enim

inter nos impendentes casus defleuimus, cū belli ciuilis causas in priuatorū cupiditatibus inclusas, pacis spè à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illū videtur fœlicitas ipsius, qua semper est vsus, ab eis miseriis quæ cōsecutæ sunt, morte vindicasse. Nos autè Brute, quoniã post Hortensii clarissimi oratoris mortē orbæ eloquentiæ quasi tutores relictī sumus, domi teneamus eā septā liberali custodia, & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurque vt adultam virginem castè, & ab armatorum impetu quantum possumus prohibeamus. Equidem etsi doleo me in vitam paulo serius tanquam in viam ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc Reipub. noctem incidisse: tamen ea cōsolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis: quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea gessissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loquerentur, mortuoque viverent. Quæ, si rectè esset, salutis Reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de Rep. consiliorum darent. Sed in te intuens Brute doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes quasi quadrigis vehentem transuersa incurrit misera fortuna Reip. Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hūc mecum socium eiusdem & amoris & iudicii. Tibi fauemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam Rempub. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam atque augere possis. Tuū enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illuc veneras vnus, qui non linguam modo acuisseris exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumēto, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quòd & ipse Rep. careas, & illa te. Tu tamè, (etsi cursum ingenii tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice id quod iã propemodum, vel planè potius effeceris, vt te eripias ex ea quam ego congeffi in hunc sermone, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum vberimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersuisti ex vrbe ea quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentissimus Græciæ? Quid illa vetus Academia, atque eius hæres Haristus hospes & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles constitisse? Galba fuit inter tot æquales vnus excellens, qui quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt: Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipforum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpitius, Hortensius, nihil dico amplius: tatum dico, si mihi accidisset vt numerarer in multis, si operosa est concursatio magis opportunorum.

VTRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sapius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumque Brute dubitavi. Nā & negare ei quem vnice diligere, cuique me charissimū esse sentirem, praesertim & iusta petenti, & praecleara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitraber esse eius qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. Quid enim est maius, quam cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare quae sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sapius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quam experiendi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam si id non fecerim, beneuolentiam. **Q**VAERIS igitur, idque iam sapius, quod eloquentiae genus probem maxime, & quale mihi videatur illud cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne si id quod vis, effecero, eumque oratorem quem quaeris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffident. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiuerunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertisque consistere. Nam in poetis non Homero soli locus est (vt de Graecis loquar) aut Archilochi, aut Sophocli, aut Pindari: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia & copia ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis remouerunt, qui aut Ialyci (quem Rhodi vidimus) non potuerunt, aut Coae Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, vt cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Graecis quidem admirabile est quantum inter omnes vnus excellat. Attamen cum esset Demosthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorum qui se studio eloquentiae dederunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum quod est optimum, desperandum est: & in praestantibus rebus magna sunt ea quae sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius, quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an vnquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in vilo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, vnde illud, vt ex ore aliquo quasi imago exprimat, quod neque oculis, neque auribus, neque vilo sensu percipi potest, cogitatione tantum & mente completimur. Itaque & Phidiae simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Iouis formam aut Mineruae, contemplabatur aliquem e quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem, & manum

dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatum speciem imitando referuntur ea quae sub oculos ipsa non cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus author & magister Plato: easque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri: caetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse vno & eodem statu. Quicquid est igitur de quo ratione & via disputetur, id est ad vltimam sui generis formam speciemque redigendum. Ac video hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur quid haec pertineant ad ea quae quaerimus: quibus satisfacet res ipsa cognita, vt non sine causa aliter repetita videatur: aut reprehendet, quod inusitatae vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me saepe noua videri dicere intelligo, cum peruertera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorumque sermonum, in quibus Platonis primum sunt impressa vestigia, sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maxime orator est, & adiutus. Omnis enim veritas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est: nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas vt illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. sic eloquentia haec forensis sperata a philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiuuentis, magnisque caruit, sed tamen ornata verbis atque sententiis iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionemque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur, sine philosophia non posse effici quem quaerimus eloquentem, Non vt in ea tamen omnia sint, sed vt sic adiuuet, vt palaestra histriorem. parua enim magnis saepe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse caeteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae Physici fuerit auditor, a quo censet eum, cum alia praecleara quaedam, & magnifica didicisset, vberem & fecundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiae maximum) quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine philosophorum disciplina genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus, nec iudicare quae vera, quae falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tantisque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quae sola tum quidem tradebantur ab iis qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, vt veram illam & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est, & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quaeritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro quem vnum reliquit, disertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat videlicet in eius mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae: cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut

plura deerant, in eam formā non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquā fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat, attamē qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerūt, peræquē autem, id quod volumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate verborum, vehemētes, varii, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi, & parati. quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque cōclusa: alii leui, & instructa, & terminata. Et contrā tenues, acuti, omnia docētes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam & pressa oratione limati. In eodēque genere alii callidi, sed impolitī, & consultō rudium similes, & imperitorum: alii in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus intermedius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine vtens superiorum, vicinus amborum, in neutro excellens, vtriusque particeps: vel vtriusque (si verum quærimus) potius expers. Isque vno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem: aut addit aliquos, ut in corona toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satīne id quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac grauer, iidem versute & subtiliter dicerēt. Atque vtinam in Latinis talis oratoris simulachrum reperire possemus: esset egregiū non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longē omnibus vnum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam quam sentiam, eloquentiam, non ad eam quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desyderant Atticos, aut ipsi Atticē volunt dicere, ut mirentur hunc maximē, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant: eloquentiamque ipsius viribus, nō imbecillitate sua metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere quæ sit propria laus Atticorū, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim qui probari volunt, voluntatem eorum qui audiunt, intuētur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingūt & accōmodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minimē polita, minimēque elegantes sunt, asciuerunt aptum suis auribus opimum quoddam, & tanquā adipale dictionis genus: quod eorum vicini (non ita lato interiecto mari) Rhodii nunquam probauerūt, Græci autem multo minus, Athenienses verō funditus repudiauerunt: quorum semper fuit prudens syncerūque iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire, & elegās. Eorum religioni cum seruiret orator, nullum verbū insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus cæteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longē optima summissus à primo: deinde dū de legibus disputat pressius, post sensim incedens, iudices ut vidit ardentes, in reliquis exultrauit audacius. Actamen in hoc ipso diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit AEschines quædam, & exagitat, illudēque, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet, vtrum illa verba, an porteta sint: ut AEschini ne Demosthenes quidem videatur Atticē dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis iam animorum

incendiis, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc an illuc manum porrexerit. Quoniam igitur modo audiretur Myfus, aut Phryx Athenis, cū etiā Demosthenes exagitetur ut putidus: Cū verò inclinata, vluantēque voce more Asiatico canere cœpisset, quis eum ferret: aut quis potius nō iuberet auferri. Ad Atticorum igitur aures teretes, & religiosas qui se accōmodant, ii sunt existimandi Atticē dicere. Quorum genera plura sunt: hi vnum modō quale sit, suspicantur. Putant enim qui horridē, incultēque dicat, modō id eleganter, enucleatēque faciat, eum solum Atticē dicere. Errant, quod solum: quod Atticē, nō falluntur. Istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticē, cui primæ sine cōtrouersia deferebantur. Qui si tenui genere vteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur Atticē venustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias, quis enim id possit negare: dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit atque inornatus, sed quod nihil habeat insolēs, aut ineptum. Ornate verò, & grauer, & copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit AEschines neue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidos esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prælia, grauer fanē, & probē, sed nihil ab eo trāfferri potest ad forensē vsum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligātur: quod est in oratione ciuili vitium vel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, ut inuentis frugibus, glande vescantur: an victus hominum Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro vnquam Græcorum Rhetorum à Thucydide quicumque duxit: At laudatus est ab omnibus. Fateor, sed ita, ut rerum explicator prudēs, seuerus, grauis: non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec verò si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cū præsertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo, neque verborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed cū mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Naustus sum etiā qui Xenophontis similem esse se cuperet, cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quā in nullo cognouit Antonius. Magnū opus omnino, & arduum Brute conamur, sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desyderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros, cōsuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ specie dispares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam distans, quàm à seueritate comitas? quis tamen vnquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controuersis diiudicandis ab omnibus diligere? consequeris tamen, ut eos ipsos quos contra statuas, æquos placatosque dimittas. Itaque efficis, ut cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata quæ facis. Ergo ex omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cū in Italiæ luce cognosceris, versarisque in optimorum ciuium vel flore, vel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto, quem ipsum nunquam attigissem, tēpora timens inimica virtuti, nisi tibi hortati, & illius memoriā mihi charam

excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimē, vt si sustinere tantam quæstionē non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. In quo tamen iudicii nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam (quod *χαρμητήρ* Græcè dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quod non discedit à communi more verborum. Pacuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratīque sunt versus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: varia enim sunt iudicia, vt in Græcis, nec facilis explicatio quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: cōtrā alios nitida, læta, collustrata delectat. Quid est quo præscriptū aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint: Hæc ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauique in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diuersa, neque in vnam formam cadunt omnia: laudationum, scriptorum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii qui sunt nominati Sophistæ, reliquarūmq; rerum formam quæ absunt ab forensi contentione, eiusque totius generis, quod Græcè *ῥητορικὸν* nominatur, quod quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est: non complectar hoc tempore. non quo negligēda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum, & arguti, certique, & circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriāque non ex insidiis, sed aperte, ac palā elaboratur, vt verba verbis quasi demensa, & paria respondeāt, vt crebro conferāt pugnancia, cōparentq; contraria, & vt pariter extrema terminētur, eundemque referāt in cadendo sonū: quæ in veritate causarum, & rarius multo facimus, & certè occultius. In Panathenaico autem Isocrates ea studiose confectatum fatetur. Non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos *λογοδαδαιλοῖς* appellat in Phædro Socrates, quorum satis arguta multa: sed vt modò primūque nascentia, minuta, & versicolorum similia quædam, nimitūque depicta. quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles, quorum ætas cum in eorum tempora quos nominaui, incidisset, longissimè tamen ipsi à talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. Alter enim sine vllis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitator fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primūque ab his (vt ait Theophrastus) historia commota est, vt auderet vberius quàm superiores, & ornatius dicere. Horū ætati successit Isocrates, qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nunquam Brute, leuiter, & eruditè repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cū concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi tradūtur arte quadam verba iunxisse: Thucydides autem præfractior, nec satis (vt ita dicam) rotūdus, primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, domus eius officina habita eloquentiæ est. Itaque vt ego, cū à nostro Catone laudabar, vel reprehēdi me à cæteris facile patiebar, sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorū iudicia debere continere. Est enim, vt scis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquēs Socrates, Adolescens etiam nunc o Phædre Isocrates est. Sed quid de illo augērer, lubet dicere. Quid tādē: inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur esse, quā vt cū orationibus

24 Lyfiæ comparetur: præterea ad virtutem maior indoles: vt minimè mirum futurum sit, si cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt: aut si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. In est enim natura philosophia in huius viri mente quædam. Hæc de adolescente Isocrate Socrates auguratur. at ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitor omnium rhetorum hunc miratur vnum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, vnā cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ quàm pugnæ aptius, gymnasiis & palæstræ dicatum, spretum & pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimētis eloquentia, ipsa se postea colorat & roborat: non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc ludorum atque pompæ: nos autem iam in aciem dimicationemque veniamus. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino est quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus: nec quibus rebus ea pareatur, exponemus, sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximā laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: qua tamen in causa est vacua prudentia: Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentione versetur, in eo aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: sitne: signis: quid sit: definitionibus: quale sit: recti, prauique partibus. quibus vt vtī possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis & temporibus semper si potest, auocat controuersiam. Latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: vt quod in vniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à propriis personis, & temporibus, ad vniuersi generis orationem traducta, appellatur Thesis. In hac Aristoteles adolescentes non ad philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad copiam Rhetorum in vtranque partem, vt ornatius & vberius dici possit, exercuit. Idemque locos (sic enim appellat quasi argumentorum notas) tradidit, vnde omnis in vtranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurrerit omnibus, vtetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec verò vtetur imprudenter hac copia: sed omnia expēdet & seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium ergo adhibebit: nec inueniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim feracius ingeniis, his præsertim quæ disciplinis exulta sunt. Sed vt segetes fecundæ, & vberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus, sic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibetur. Alioqui quoniam modo ille in bonis hærebit & habitabit suis: vt molliet dura: aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit: aut abducet animos: aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud quod obstabit: Iam verò ea quæ inuenerit, qua diligentia collocabit: quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditūque ad causam faciet illustres: cumq; animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetq; contraria: de firmissimis

alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breuiterque descripsimus. Sed ut antè dictum est, in his partibus, (et si graues atque magnæ sunt) minus & artis est, & laboris. Cùm autem quid, & quo loco dicat, inuenit, illud est longè maximum, videre quonam modo. Scitum est enim quod Carneades nosser dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tãdem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego Brute ex tuis literis sentiebã, non te id scitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summum esse oratorem vellem: sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem, dii immortales, atque omnium difficillimam. Nam cùm est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocunq; torqueas: tum & naturæ variæ, & volûtates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, respirationesque delectât. Quid potest esse tam diuersum: tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborât alii lenitate, & æquabilitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce alii duritatem, & seueritatẽ quamdam verbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur, quodque paulò antè diuisimus, ut alii graues, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniã cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te postulatum est (tibi enim tantum de orationis genere quærenti respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nũc quidem solùm de orationis modo dicam, sed etiã de actionis: ita prætermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium. Quomodo autẽ dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cùm constet è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maximè voce cõmouentur. Itaq; ille perfectus, quem iandudum indicat nostra oratio, ut cunq; se affectum videri, & animũ audientis moueri volet, ita certum vocis admouebit sonum. de quo plura dicere, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem etiã de gestu, cù quo iunctus est vultus: quibus omnibus dici vix potest quantũ intersit quemadmodum vtatur orator. Nã & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpe fructũ tulerũt, & diserti deformitate agendi multi infantes putati sunt. ut iã non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia tanta est: certè plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatũ petet, & contenta voce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata videri grauis, & inflexa miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis, cuius quidem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta fit, & tã suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiã quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè canticum: sed ille quem significat Demosthenes, & AEschines, cũ alter alteri obiicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumque sæpe dicit voce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiã notandum mihi videtur ad studium persequendæ suauitatis in vocibus. ipsa enim natura quasi modularetur hominũ orationẽ, in omni verbo posuit acutã vocẽ, nec vna plus, nec à postrema syllaba citra tertiam, quo magis naturã ducem ad aurium voluptatẽ sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est (non est enim in nobis) sed tractatio atque vsus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit, & omnis sonorum tum intendens, tũ remittens persequetur gradus: idẽmq; motu sic vtetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus & celsus, rarus incessus, nec ita

33 longus: excursio moderata, eaque rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus verò, qui secundum vocem plurimum potest, quantum affert tum dignitatem, tum venustatem: in quo cùm efficeris nequid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nã ut imago est animi vultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc vno excellere, id est oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor, hæc cõplexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo *ῥήτωρ*, & Latine eloquens dictus est.

34 Cæterarum enim rerum quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quanquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Aristoteles Isocratem ipsum laceffiuit, & Xenophontis voce musas quasi locutas ferunt: & longè omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, extitit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quàm incitare. siquidem de rebus placatis, ac minimè turbulentis docendi causa, non capiendi loquuntur: ut in eo ipso quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiã, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, & vmbartilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberius, nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutũ, casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo: itaque sermo potius quàm oratio dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio est, tamen vnus oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdẽ volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quòd cùm sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quàm delectare: & apertius id faciunt quàm nos, & crebrius, concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabiles: à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, aduersa contrariis, sæpissimèque similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornate, & regio sæpe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo secus, quàm à poetis hæc eloquentia quàm quærimus, seuocãda est. Nam etiã poetæ quæstionem attulerunt, quidnã esset illud quo ipsi differrent ab oratoribus: numero maximè videbantur antea, & versu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quicquid est enim, quod sub auriũ mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu (nã id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græcè *ῥυθμὸς* dicitur. Itaq; video visum esse nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, et si absit à versu, tamẽ quòd incitatus feratur, & clarissimis verborum luminibus vtatur, potius poema putandum, quàm comicorum poetarũ, apud quos, nisi quòd versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poetæ maximum, et si est eo laudabilior, quòd virtutes oratoris persequitur, cùm versu sit astrictior. Ego autem etiam si quorundam grandis & ornata vox est poetarum, tamen in ea cùm licetiam statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorum iungendorumque verborũ, tum etiam nonnullorũ voluptati vocibus magis, quàm rebus inseruiũt. Nec verò siquid

est vnum inter eos simile (id autem est iudicium, electioque verborum) propterea cæterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest : sed id nec dubium est, & si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim authore Antonio quærimus) is qui in foro, causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ : nam id vnum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtili in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo, in quo vno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, & quasi temperator huius tripartitæ varietatis. Nam & iudicabit quid cuique opus sit: & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientiæ. Ut enim in vita, sic in oratione nihil est difficilius, quam quid deceat videre. *ἡ δὲ πρῶτη* appellat hoc Græci, nos dicamus sanè decorum: de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo in vita, sed sæpissimè & in poematis, & in oratione peccatur. Est autem quid deceat oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis autoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re de qua agitur, positum est, & in personis & eorum qui dicunt, & eorum qui audiunt. Itaque hunc locum longè & latè patentem philosophi solent in officiis tractare, non cum de recto ipso disputant: nam id quidem vnum est: grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere & parte causarum. Quam enim indecorum est, de stulticiis cum apud vnum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis uti communibus: de maiestate verò populi Rom. summissè, & subtiliter? Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut iudicium, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed sæpe etiam verbo: & si sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reiicitur alio, atque alio elata verbo. In omnibusque rebus videndum est quatenus: etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quam parum. In quo Apelles victores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Magnus esset locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat: sed ad id quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis & maximis: cum hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque quantum sit, appareat, in aliisque ponatur, aliudque totum sit, vtrum decere an oportere dicas. oportere enim, perfectionem declarat officii, quo & semper vtendum est, & omnibus. decere, quasi aptum esse consentaneumque tempori & personæ, quod cum in factis sæpissimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu, contraque item dedecere. Quod si poeta fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam cum probam orationem affingit improbo, stultique sapientis: si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Ulysses, mœreret Menelaus, obuoluedum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio quid deceat quærit, quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc factum sit, quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusque generis nota quærat & formula, magnum opus, & arduum, ut sæpe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit quid ageremus: nunc quidem iam quocumque feremur, danda

nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinè imitans, ab indifertis re plus quam opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quavis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidè illa videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamè succum aliquem oportet, ut etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra valetudine. Primum igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi: solum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: ne calamistræ quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris & ruboris omnia repellentur: elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus: dilucidè planèque dicetur: quid deceat, circumspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suauè, & affluens: acuta crebraque sententiæ ponentur, & nescio vnde ex abdito eruta, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit vsus oratoriæ quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum duplex: vnus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis vsitatique verbis, quod aut optimè sonat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut translato, aut factum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum & inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro vtimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententiæ. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent etiam si verba mutaueris, sunt illa quidem permulta: sed quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator modò sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus & parcus, & in priscis reliquisque ornamentis & verborum, & sententiarum demissior, translatione fortasse crebrior, quæ frequentissimè sermo omnis vtitur non modò urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, gemmare vitæ, fructu agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi vnde transferas: aut si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi videtur. Hoc ornamento liberius paulò, quam cæteris vtetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi vtetur amplissimo. Itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hæc quoque apparet, cum verbum aliquod alius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis *ἡμῶν* appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, quem nisi quod solum, cæteroquin rectè quidam vocant Atticum, sed paulò parcus. Nam si ut in epularum apparatu à magnificentia recedens, non se parum solum, sed etiam eleganter videri volet, eliget quibus vtatur. Sunt enim pleræque aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor,

parfimonix. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia: & immutatione literæ quasi quæritæ venustates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifestè deprehensum appareat. Itè que si quæ verborum iterationes cõtionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: cæteris promiscuè poterit vti: continuationem verborum modò relaxet & diuidat, utaturque verbis quàm vñratissimis, translationibus quàm mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet Remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acuatim multa frequentas, vna complexione deuinciet. Valètorum hæc laterum sunt, nec ab hoc quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim vt voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iisdem ornamentis vtetur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens, non hoc quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenuè, quo sensu quidque pronuntient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui in dicendo mirum quantum valent: quorum duo genera sunt, vnum facetiarum, alterum dicacitatis. vtetur vtroq; sed altero in narrando aliquid venustè, altero in iaciendo mittendoque ridiculo: cuius genera plura sunt, sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic vsurum oratorem, vt nec nimis frequèti, ne scurrile sit: nec subobsceno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut iudicium, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsitæ, nec ex tempore facta, sed domo allata, quæ plerunque sunt frigida: parces & amicitias, & dignitatibus: vitabit insanabiles contumelias: tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. quibus exceptis sic vtetur sale & facetiis, vt ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certè sit vel maximè Atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen & germani Attici: quoniam quicquid est falsum aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est: è quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur: Demosthenes minus habetur, quo quidem mihi nihil videtur vrbanius, sed non tam dicax fuit, quàm facetus: est autem illud acrioris ingenii, hoc maioris artis. Vberius est aliud aliquantoque robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est: summissius autè quàm illud, de quo iã dicitur, amplissimum. Hoc in genere neruorum vel minimum, suauitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quàm hoc enucleatū: quàm autem illud ornatum copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumque est in hac orationis forma suauitatis: in qua multi floruerunt apud Græcos, sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris: cuius oratio cum sedatè placideque loquitur, tum illustrant eam quasi stellæ quædam, translata verba atque immutata. Translata cadico, vt sæpe iam, quæ per similitudinè ab alia re aut suauitatis, aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subiicitur aliud quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius arcem & vrbem orbas: alio modo, si pro patria arcem dixisset. & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quasi summittantur verba pro verbis: Metonymiam grammatici vocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam Catachresin vocant: vt cum minutum dicimus animū pro paruo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quod delectat, vel quod decet. Iam cum fluxerūt cõtinuæ plures translationes,

alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc Græci appellat *ἀμυγελίαν*, nomine rectè, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, sũntq; dulcissima: & quanquã translatio est apud eũ multa, tamè immutationes nunquã crebriores. In idè genus orationis (loquor enim de illa modica ac tẽperata) verborũ cadunt lumina omnia, multa etiã sententiarum, latæ, eruditæque disputationes ab eodè explicantur, & loci cõmunes sine contentione dicuntur. Quid multa: è philosophorũ scholis tales ferè euadũt, & nisi coràm erit comparatus ille fortior, per se hoc quod dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totũ è sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum a grauibus, in ea de qua loquor, mediocritate confedit. Tertius est ille amplus, copiosus, grauis ornatus, in quo profectò vis maxima est. Hic est enim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam quæ cursu magno sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffideret. Huius eloquentiæ est tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modò perfringit, modò irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicèdi genus, & superiora. Qui in illo subtili & acuto elaborauit, vt callidè argutèque diceret, nec quicquam altius cogitaret, hoc vno profectò magnus orator est, si non maximus, minimèque in lubrico versabitur, & si semel cõstiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco, si modò suũ illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi, incertòsque casus: etiam si quando minus succedet, vt sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit: altè enim cadere non potest. At verò hic noster, quem principem ponimus, grauis, acer, ardès, si ad hoc vnum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studuit vni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maximè est contèendus. Ille enim summissus, quod acutè & veteratorè dicit, sapiens iam, medius, suauis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facetè dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractadæ: si is non præparatis auribus inflàmare rem cõperit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videbitur. Tenemus igitur Brute, què quærimus, sed animo: nam manu si prehendissem, ne ipse quidè sua tanta eloquentia mihi persuasisset vt se dimitterem. Sed inuentus profectò est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar breui, differam pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauitè, & mediocria temperatè potest dicere. Nemo is, inquit, vnquam fuit. Ne fuerit: ego enim quid desyderem, nõ quid viderim disputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam & speciem, quam etsi nõ cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentè quæro, neque quicquam mortale & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens (vt illud idè iteremus) qui poterit parua summissè, modica tẽperatè, magna grauitè dicere. Tota mihi causâ pro Cecinna de verbis interdicti fuit: res inuolutas definièdo explicauimus, ius ciuile laudauimus, verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirii causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda & varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus: quod in Habiti: quod in Cornelii: quod in plurimis nostris defensionibus: quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere qui quæ-

rerent. Nulla est enim vlllo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen atque adumbratio. si non assequimur, at quid deceat videmus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest vt nostra miremur, vt vsque eo difficiles ac morosi simus, vt nobis non satisficiat ipse Demosthenes: qui quaquam vnus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen nō semper implet aures meas: ita sunt auidæ & capaces, & semper aliquid immensum infinitumque desyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totū diligentissimè cognouisti, neque eum dimittis è manibus, & tamen nostra etiam lectitas: vides profectò illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocunque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æquales: nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus quo contendimus peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) auditus eloquēs nemo erat. Atqui si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpitius, nunquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauitate Hortensius: superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures ciuitatis accepimus, easque nos primi, quicūque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus, de supplicio parricidarum: quæ nequaquam satis deseruuisse post aliquanto sentire cepimus. Quid enim tam commune quam spiritus viuus, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita viuunt dum possunt, vt ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, vt eorum ossa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur: ita postremò eiiciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conuiescāt. & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re & maturitate, quam spe & expectatione laudata. Ab hac etiam indole iam illa matura, Vxor generi, nouerca filii, filia pellex. Nec verò hic vnus erat ardor in nobis, vt hoc modo omnia dicemus: ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundātia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, complurisque aliis: nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem oratio, scripsit, quam multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent quam probo, varietatē. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maximè Tragicis concederem, vt ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebroque mutarent: nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem: Sed quid poetas diuino ingenio profero? Histrones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebāt, cum tamen in suis versarentur: sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus: ego non elaborarem: Cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iam pridem effectum est, quod futurum fuit, tu autē eodem modo omnes causas ages: aut aliquod causarum genus repudiabis: aut in iisdem causis perpetuum, & eūdem spiritum sine vlla commutatione obtinebis: Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi: nihil Lyfia subtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate AEschini, & splendore verborum. Multa sunt eius totæ orationes subtiles, vt contra Leptinem: multa totæ graues, vt quædam Philippicæ: multa varia, vt contra AEschinem falsæ legationis, vt cōtra eundem pro causa Ctesiphonis. Iam illud medium, quoties vult, arripit, & à grauissimo discedens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis vtitur. Sed ab hoc parumper abeamus, quando quidem

de genere, non de homine quærimus: rei potius, id est eloquentiæ, vim & naturā explicemus. Illud tamen, quod iam antè diximus, meminerimus, nihil nos præcipiendi causa esse dicturos: atque ita potius acturos, vt existimatores videamur loqui, non magistri. in quo tamen longius progredimur, quod videmus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo quam nos, qui ea docere videamur, habeas notiora. sed hūc librum etiam si minus nostra commédatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfectè eloquentis puto, non eam solum facultatē habere, quæ sit eius propria, fuse, lateque dicendi: sed etiam vicinam eius, atque finitimam dialecticorum scientiam assumere: quaquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio, nec idem loqui esse, quod dicere, at tamen vtrunque in differendo est: disputandi ratio, & loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicendi & ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorū est, manu demonstrare solebat quid inter has artes interesset. Nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis Rhetoricæ dicit illam artē quasi ex altera parte respondere dialecticæ: vt hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem quæ ad dicendum trahi posset, loquēdi rationem esse notam. quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicè habet docendiam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differendi, & postea qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum cæseo, qui eloquentiæ laude ducatur, nō esse earum rerum omnino rudem: sed vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutus nouerit primū vim, naturam, genera verborum, & simplicium, & copulorum. Deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verū falsumne sit, iudicetur: quid efficiatur è quoque: quod cuique consequens sit, quodque contrarium. cumque ambigūe multa dicantur, quomodo quidque eorum diuidi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt: sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus quæ ratione docentur & via, primū constituendum est quid quidque sit (nisi enim inter eos qui disceptent, conuenit quid sit illud de quo ambigitur, nec rectè differi, nec vnquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque inuoluræ rei notitia definiendo aperienda est. siquidem est definitio oratio, quæ quid sit id de quo agitur, ostēdit quam breuissimè. Tum, vt scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est quæ sint eius generis siue formæ, siue partes, vt in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, vt definire rem possit, neque id faciat tam pressè & angustè, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam vberius, & ad commune iudicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus vniuersum in species certas, vt nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur ac diuidet. Quādo autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus pertinet, quoniam (vt supra dixi) iudicem esse me, non doctorem volo. Nec verò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ sæpe cadūt in causas, sed ieiunius aguntur: nihil inquam sine ea scientia, quā dixi, grauitate, amplè, copiose dici & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non de ipso genere dicendi: volo enim rem prius habeat orator, de qua dicat, dignam auribus eruditus, quam cogitet quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, &

quodammodo excellior (vt de Pericle dixi supra) ne phyficorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se à cælestibus rebus referet ad humanas, excelsius ⁶⁴ magnificentiusque & dicet & sentiet. Cumque illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quàm legitimarum & ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ veteris ordinem, maximè scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor, qui conseruatis, notatisque temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriã vno libro colligauit. Nescire autem quid antè quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi cum ea memoria rerum veterum cum superiorum ætate contexitur? Cómemoratio autem antiquitatis, explorumque prolatio summa cum delectatione & auctoritate orationi affert & fidem. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba autem de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca tradita sunt, è quibus ducantur duplices loci: vni è rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabilem orationem: nam ipsa quidem res in perfacili cognitione versantur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi orditi orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum: rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte, vt quid agatur, intelligi possit: sua confirmare, aduersaria euertere: eaque efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, vt efficiatur quod sit consequens iis quæ sumentur ad quamque rem confirmandam: post omnia perorationem inflammantem, restinguentemue concludere: Has partes quæ admodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur vno modo. Quoniam autem non quem doceam, quæro, sed quem probem: probabo primum eum, qui quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maximè adhibenda eloquenti est, vt sit temporum, personarumque moderator: nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum vt quidque erit dicendum, ita dicet: nec factura ieiunè, nec grandia minutè, nec item contrà, sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem aduersarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano fermone explicata dilucidè. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, vt quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum verò causa ea incidit, in qua vis eloquentiæ possit expromi, tum se latius fundet orator: tum reget & flectet animos, & sic afficiet vt volet, id est vt causæ natura, & ratio temporis postulat. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quæ ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic vt verbum nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat: tum sunt maximè luminosa & quasi ⁶⁵ actiuosa partes duæ: quarum alteram in vniuersi generis quæstionem pono, quam (vt supra dixi) Græci appellant *ῥῆσις*. alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *ῥῆσις* est nominata. quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maximè exceller. qui cõmunes appellati sunt, eo

quod videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debent. Ac verò illa pars orationis, quæ est de genere vniuerso, totas causas sæpe continet. Quicquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersia, quod Græcè *ῥῆσις* dicitur, id ita dici placet, vt traducatur ad perpetuam quæstionem, atque vt de vniuerso genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur, quod quæri cõiectura solet. Dicitur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicentur, vt & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios asperè. Augendis verò rebus, & contrà abiiciendis, nihil est quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & penè infinitè in perorando. Duo sunt etiam quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciunt: quorum alterum est, quod Græci *ῥῆσις* vocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem *παθητικόν* nominant, quo perturbatur animi, & concitantur, in quo vno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum: hoc verò vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod ⁷⁰ cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiã minus, sed magno semper vsu impetu, sæpe aduersarios de statu omni deieciimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causa magna & graui, cum cõpisset Curio pater respondere, subito affedit, cum sibi venenis ereptam memoriã diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eò sum vsus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquerebant: in quo vt viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacunq; in me sunt, me enim ipsum non poenitet quanta sint, sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo propter quem maiora eadem illa cum aguntur, ⁷¹ quàm cum leguntur, videri solent. Nec verò miseratione solum mēs iudicium permouenda est, qua nos ita dolenter vti solemus, vt puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: vt alia in causa excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione completemus forum: sed etiam est faciendum vt irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat. qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla: mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit. dicere perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantia extimescerem. Sed (vt supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat vt me ipse non teneam: nec vnquam is qui audiret, incenderetur, nisi ardēs ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses. Vterer alienis, vel Latinis, si vlla reperirem, vel Græcis si deceret: sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpitii: dicebat melius, quàm scripsit Hortensius. Verum hæc vis quàm quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut si exempla sequimur, à Demosthene sumamus: & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, vnde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, cõsiliis, meritis in Remp. aggressus est dicere. Ea profecto oratio, in eam formam, quæ est insita in mētibus nostris, includi sic potest, vt maior eloquentia ne requiratur quidem. Sed iam forma ipsa restat, & character ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, vt verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat: ex omnique genere frequentissimæ trãslationes erunt, quod eæ propter similitudinem ⁷² transferunt animos, & referunt ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis ce-

lenter agitur per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione verborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt orationi. sunt enim similia illis quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia, non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia, c v m aut duplicantur, iteranturque verba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sapius oratio, aut in idem coniicitur, aut in vtrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter vnum verbum non in eadem sententia ponitur, aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt, aut cum sunt contrariis relata contraria, aut cum gradatim sursum versus reditur, aut cum demptis coniunctionibus dissolutè plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conuestionis: aut cum eiusdem nominis casus sapius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maximè esse laudabilem. Et verò nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ edicitur: nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententiæ: quas cum tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis: tatummodo notetur locus. Sic igitur dicit ille quem experimus, ut verset sæpe multis modis eandem & vnam rem, & hæreat in eadem, commoreturque sententia. sæpe etiã ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, ut declinet à proposito, desectatque sententiam: ut proponat quid dicturus sit: ut cum transegerit iam aliquid, desinat, ut se ipse reuocet, ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando vrgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra ac dicat, accipi & sentiri velit: ut addubitet quid potius, aut quomodo dicat: ut diuidat in partes: ut aliquid relinquat ac negligat, ut antè præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat: ut sæpe cum iis qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet: ut hominum sermones morèque describat, ut muta quædam eloquentia inducat: ut ab eo quod agitur, auertat animos: ut sæpe in hilaritatem risumue conuertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut comparet similitudines, ut vtatur exemplis, ut aliud alii tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denuntiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiã, ut obiurgat aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut excretur, ut fiat iis apud quos dicat, familiaris. atque etiam dicendi quasi virtutes sequatur, breuitatem, si res petet. sæpe etiam rem dicendo subiiciet oculis, sæpe supra feret quàm fieri possit, significatio sæpe erit maior quàm oratio, sæpe hilaritas, sæpe vitæ naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: sed hæc nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem quam volumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, et si mouebant iam me illa quæ supra dixeram, tamen iis quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse reperiri non inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam laudum mearum, qui non censerent eius viri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset comprobante populo Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti satisfacere voluissem. Sed si profitear (quod vtinam possem) me studiosis dicendi præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis vnquam dubitauit quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper vrbis, pa-

catisque rebus, secundas iuris scientia: cum in altera gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset, in altera persecutionum cautionumque præceptio: quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentiâ sæpe peteret, ea verò repugnante vix suas regiones finisque defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis domus floruerunt: ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia. sin ea non modo eos ornat penes quos est, sed etiam vniuersam Rēp. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum est docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor, sed vtriusque rei causa est: alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & dicentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrina. itaque illi dicere melius quàm præcipere, nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certè si quasi in ludo: sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam vnà legendo, audiendo: nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis. An quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est: quibus ipsa sacra retineri, defendique possint, non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentiam autem illi ipsi qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest: aut id quod dissimulat, effugit: aut quod est periculum, nequis putet in magna arte & gloriosa turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. quid enim possem: cum & abuissem domo adolescens, & horum studiorum causa maria transissem, & doctissimis hominibus domus referta esset, & aliqua fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ, cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse: quid erat cur probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quàm ea de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id omnino verum, sed propriè in hoc dicitur. nam omnium magnatum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille verus, qui vetat

Artem pudere proloqui quam factites, dissimulare non finit quin delectet: siue tuum studium hoc à me volumen expressit: tamen eis quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea quæ dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum, agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut cum meæ forenses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidia, quod facere non possum: aut mœstitiæ, cui resisto, potius quàm literis dederem: quæ quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectat domi. Nec verò talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus & maioribus: quæ si erunt perfectæ, profectò forensibus nostris rebus & domesticæ literæ respondunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quàm aptissime cohæreant extrema cum primis, eaque sint quàm suauissimis vocibus: aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum: aut ut cõprehensio numerosè & aptè cadat. Atque illud primum videamus, quale sit

quod vel maximè defyderat diligentiam, vt fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operosè. nam esset cum infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium scitè exagitat in Albutio Scauola,

- Quàm lepidè lexeis composita, vt tessera omnes
- Arte pauimento atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat, sed tamen stylus exercitatus efficiet facile formulam componendi. Nam vt in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis cõcursum aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quauis enim suaues, grauesue sententiæ, tamen si incõditè positis verbis efferuntur, offendunt aures, quarum est iudicium subtilissimũ. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo vt tam rusticus sit qui vocales nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tã opere fugerit: & si idem magister eius Isocrates, at non Thucydides: ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato, nec solum in his sermonibus qui dialogi dicuntur, vbi etiã de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in cõcione eos qui sint in prælisis interfecti: quæ sic probata est, vt eã quotannis (vt scis) illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocũ cõcursio, quam magna ex parte, vt vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidẽ, distrahere voces cõceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos qui vt versum facerent, sæpe hiabant: vt Næuius,

 - Vos qui accolitis Hisfrum fluuium, atque Algidam. & ibidem,
 - Quam nunquam nobis Grai, atque Barbari. At Ennius sæpe,
 - Scipio inuicte. - Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesia in vada ponti. Hoc idem sæpius nostri nõ tulissent, quod Græci laudare etiã solent. Sed quid ego? vocales sine vocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, vt ita dicerent, multi modis, vas argenteis, palm' & crinibus, tecti fractis. Quid verò licetius, quàm quod hominũ etiã nomina contrahebant, quod essent aptiora: nam vt duellum bellũ, & dvis bis, sic Duellium eũ, qui Pœnos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellii. Quinetiã verba sæpe contrahuntur, non vsus causa, sed auriũ. Quomodo enim vester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ vastioris? Quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & vexillo & paxillo consuetudo elegãs Latinĩ sermonis euellit. Libet etiam copulando verba iungebat, vt fodes pro si audes, sis pro si vis. Iam in vno capsis, tria verba sunt. Ain' pro aine, nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle. Dein etiam sæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet vnde sit: quod dicitur cum illis: cum autem nobis non dicitur, sed nobiscũ. quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, vt etiã modo, nisi AVTEM interposuisssem, cõcurrissent. Ex eo est mecum, & tecum, non cum me, & cum te: vt esset simile illis vobiscum, atq; nobiscum. Atque etiã à quibusdam serò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam Proh deũ, atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hæc cõsuetudo licentiã? Itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat, Patris mei meũ factũ pudet, pro meorum factorum. &

 - Texitur exitiũ examen capiti, pro exitiorum. non dicit liberũ, vt pleriq; loquimur, cum cupidos liberũ, aut in liberũ loco dicimus: sed vt isti volunt,
 - Neque tuum vnquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem,
 - Nanque AEsculapii liberorum. - At ille alter in Chryse non solum,
 - Ciues antiqui amici maiorum meũ, - quod erat vsitatum: sed durius etiam,
 - Consulũ focii, auguriũ, atque extũ interpretes. Idemque pergit,
 - Postquam prodigiũ horriferũ, portentũ pauor. quæ non sanè sunt in omnibus neutris vsitata. Nec enim dixim tã liberè armũ iudiciũ, etsi est apud eundẽ,

- Nihilne ad te de iudicio armũ accidit? quàm armorum. Iam vt censoria tabulæ loquuntur, fabrũ, & procũ audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planèq; Duorumuirorum iudicium, aut Triumuirorum capitalium, aut Decemuirorũ litibus iudicandis, dico nunquam. atqui dixit Accius, Video sepulchra dua duorum corporum.
- Idemque, Mulier vna duũ virũ. Quid verum sit, intelligo: sed aliàs ita loquor vt cõcessum est, vt hoc vel proh deũ dico, vel proh deorũ: aliàs vt necesse est, cum Triumuirũ, non virorum, & festertium numũ, non numorũ, quod in his consuetudo variã nõ est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse vetat, nouisse iubet, & iudicauisse: quasi verò nesciamus in hoc genere, & plenum verbum rectè dici, & imminutum vsitatè.
- Itaque vtrunq; Terentius, Eho tu cognatum tuũ non noras? Post idem, Stilphõnem inquam noueras? Siet, plenum est: sit, imminutũ. licet vtare vtroq; ergo ibidẽ,
- Quàm chara sintque post carendo intelligunt,
- Quàmque attinendi magni dominatus sient. Nec verò reprehenderim,
- - Scripsere alii rem. & scripserunt esse verius sentio, sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.
- Idem campus habet, inquit Ennius. &
- In templis isdem. probauit: at eisdem erat verius, nec tamen eisdem, opimius: malè sonabat isdem. Impetratum est à consuetudine, vt peccare suauitatis causa liceret: & pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas libentius dixerim: & mehercule, quàm mehercules. Non scire quidem barbarũ iam videtur, nescire dulcius. Ipsum meridiem, cur nõ medidiem: credo quod erat insuauis. Vna præpositio est abs, eaque nũc tantũ in accepti tabulis manet, nec his quidem omniũ: in reliquo sermone mutata est. Nam amouit dicimus, & abegit, & abstulit: vt iam nescias, ab ne verũ sit, an abs. Quid si etiam ab fugites turpe visum est: & abfer noluerunt, aufer maluerunt: quæ præpositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperietur. Noti erant, & nauis, & nari, quibus cum IN præponi oporteret, dulcius visum est ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm vt veritas postulabat. Ex vsu dicunt, & è Repub. quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses: vt exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit, adiuncti verbi primam literam præpositio commutauit, vt subegit, summutauit, sustulit. Quid in verbis iunctis: quàm scitè insipientem, non insipientem: iniquum, non iniquum: tripitem, non tricapitem: concisum, non cõcasum: Ex quo quidam pertisum etiam volunt, quod eadẽ consuetudo non probauit. Quid verò hoc elegantius quod non fit natura, sed quodã instituto: in clytus dicimus breui prima litera, insanus producta: inhumanus breui, infœlix longa. & ne multis, quibus in verbis eã primæ literæ sunt, quæ in sapiente atque fœlice, productè dicitur: in cæteris omnibus breuiter. Itemque composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule veritatẽ, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære cur: ita se dicent iuuari: voluptati autem auriũ morigerari debet oratio.
- Quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, vt nusquã nisi in vocali aspiratione vterentur, loquebar sic, vt pulchros, & Cetegos, triumphos, Carthaginem dicerem: aliquando, idque serò, conuitio auriũ, cum mihi extorta veritas esset, vsũ loquendi populo concessi, scientiã mihi reseruavi. Orciuos tamen, & Matones, Otones, Capiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per auriũ iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, nusquam Pyrrum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiam duas. & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendũ esset, absurdum erat aut tantũ barbaris casibus Græcam literã adhibere, aut recto casu solum Græcè loqui: tamen & Phryges, & Pyrrum auriũ causa dicimus. Quinetiã, quod iam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadẽ erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ noui. Ita enim loquebamur.

" Qui est omnibu' princeps. non omnibus princeps. &
 " Vita illa dignu' locoque. non dignus.
 Quod si indocta consuetudo tā est artifex suauitatis, quid ab ipsa tādē arte & doctri-
 na postulari putamus: Hęc dixi breuius, quā si hac de re vna disputarem: est enim hic
 locus latē patēs, de natura vsūq; verborū: longius autem, quā instituta ratio postula-
 bat. Sed quia rerū verborūq; iudicium prudentiā est, vocum autē, & numerorum au-
 res sunt iudices, & quod illa ad intelligentiā referūtur, hęc ad voluptatem: in illis ratio
 inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus
 probari volebamus: aut ars eius conciliandā reperiēda. Dux sunt igitur res, quæ per-
 mulceant aures, sonus & numerus. De numero mox: nūc de sono quærimus. Verba (vt
 supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, vt poetæ, exquisi-
 ta ad sonum, sed sumpta de medio, Qua pontus Helles- Superat modum. At,
 " Auratus aries Colchorum, - splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proxi-
 mus inquinatus insuauissima litera infinitus, Frugifera & ferta arua Asiæ tenet.
 Quare bonitate potius nostrorum verborum vtamur, quā splendore Græcorum. nisi
 " fortē sic loqui pœnitet, Qua tempestate Paris Helenā. & quæ sequuntur. immo verō
 " ista sequamur, asperitatēq; fugiamus, Habeo istam ego perterricrepam. Idēq;
 " Versutiloquas malitias. Nec solūm cōponentur verba ratione, sed etiā finiētur: quo-
 niam id iudiciū esse aurium alterū diximus. Sed finiuntur aut cōpositione ipsa, & quasi
 sua sponte: aut quodam genere verborum, in quibus ipsis cōcinnitas inest: quæ siue ca-
 sus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria,
 suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factū de industria. In huius cōcinnitatis
 consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus. quo de genere illa nostra sunt in
 " Miloniana: Est enim Iudices, hęc nō scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepi-
 " mus, legimus: verū ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quā non docti,
 " sed facti: non instituti, sed imbuti. Hęc enim talia sunt, vt quia referuntur ad ea ad quæ
 debēt referri, intelligamus nō quæsitū esse numerū, sed secutū. Quod fit itē in cōtrariis
 referendis, vt illa sunt, quibus non modō numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:
 " Eam quam mihi accusas, damnas. condemnas dixisset, qui versus effugere voluisset.
 " Bene quam meritam esse autumas, dicis malē mereri.
 " Id quod scis prodest: nihil id quod nescis, obest. Versum efficit ipsa relatio contrariorū:
 id esset in oratione numerosum, Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multū obest.
 Semper hęc quæ Græci ἀντιθετικῶς nominant, cum contrariis opponuntur contraria, nu-
 merum oratorium necessitate ipsa efficiunt, etiam sine industria. Hoc genere antiqui
 iam ante Isocratem delectabantur, & maximē Gorgias, cuius in oratione plerunq; effi-
 cit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequētes fuimus: vt illa sunt
 " in quarto accusationis, Conferte hanc pacē cum illo bello: huius prætoris aduentum,
 " cum illius imperatoris victoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuictō:
 " huius libidines, cum illius continentia. ab illo qui cepit, cōditas: ab hoc qui constitutas
 " accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sunt cogniti etiam à Latinis.
 Genus illud tertium explicetur quale sit numerosa, & apta orationis. quod qui non
 sentiunt, quas aureis habeāt, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Mæx quidem &
 perfecto cōpletoque verborū ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundan-
 tia. quid dico meas: conciones sæpe exclamare vidi, cum aptē verba cecidissent. id enim
 expectant aures, vt verbis colligetur sententia. Non erat hoc apud antiquos. & quidem
 nihil aliud ferē nō erat. Nā & verba eligebant, & sentētiās graueis, & suaueis reperiebāt,
 sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si
 antiquissima illa pictura paucorum colorū magis, quā hęc iam perfecta delectet: illa
 nobis sit, credo, repetēda, hęc scilicet repudianda. Nominibus veterū gloriantur. Habet
 autem vt in ætatibus authoritatē senectus, sic in exēplis antiquitas, quæ quidem apud

me ipsum valet plurimū. nec ego id quod deest antiquitati, flagito potius, quā lau-
 do quod est, præsertim cum ea maiora iudicē quæ sunt, quā illa quæ desunt. Plus est
 enim in verbis, & in sentētiis boni, quibus illi excellunt, quā in cōclusionē sententia-
 rū, quā non habēt. Post inuēta cōclusio est, qua credo vsuros veteres illos fuisse, si iam
 nota, atq; vsurpata res esset: qua inuēta omnis vsos magnos oratores videmus. Sed ha-
 bet nomē inuidiā, cum in oratione iudiciali & forense numerus Latine, Græcē ῥυθμός,
 inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in-
 dicēdo numeri ab oratore quæritur. Hoc freti isti, & ipsi infracta, & amputata loquun-
 tur, & eos vituperant qui apta & finita pronunciant: si inanibus verbis, leuibusque sen-
 tentiis, iure: sin probæ res, lecta verba, quid est cur claudicare, aut insistere orationem
 malint, quā cum sententia pariter excurrere: Hic enim inuidiosus numerus nihil af-
 fert aliud, nisi vt sit aptē verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed
 " plerunque casu, sæpe etiam natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferē quia sunt
 conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni prope quadringenti sunt, cum
 hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnti dicere,
 " Versibu', Quos olim Fauni, vatesque canebant. mihi de antiquis eodem modo non
 " licebit, præsertim cum dicturus non sim, Ante hunc, vt ille: nec quæ sequuntur,
 " Nos auli referare. Legi enim, audiuique nonnullos, quorum propemodum absolutē
 concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari
 etiam volūt. Ego autem illos ipsos laudo, Idque meritō, quorum se isti imitatores esse
 dicunt, etsi in eis aliquid desydero: hos verō minimē, qui nihil illorū nisi vitiū sequun-
 " tur, cum à bonis absint longissimē. Quod si aures tā inhumanas, tamq; agrestes habēt:
 ne doctissimorū quidem virorū eos mouebit authoritas: Omitto Isocratē, discipulosq;
 eius, Ephorum, & Naucratem: quanquā orationis faciendæ, & ornandæ authores locu-
 plerissimi, summique ipsi oratores esse debeāt. Sed quis omnium doctior? quis acutior?
 quis in rebus vel inueniendis vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrō Isocrati
 est aduersatus infensus? Is igitur versus in oratione verat esse, numerum iubet. Eius
 auditor Theodectes in primis (vt Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque ar-
 tifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus verō iisdem de rebus etiam accu-
 ratius. Quis ergo istos ferat, qui hos authores non probent: nisi omnino hęc esse ab his
 præcepta nesciunt. Quod si ita est (nec verō aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non
 mouentur, nihilne eis inane videtur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicās,
 nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit vna syllaba aut bre-
 " uior, aut longior. Nec verō multitudo pedes nouit, nec vllos numeros tenet: nec illud
 quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamē omnium longitudinum
 & breuitatum in sonis, sicut acutarum, grauiūque vocum, iudicium ipsa natura in
 auribus nostris collocauit. Visne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam ex-
 plicemus, quā illi ipsi, qui & hęc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quæ
 ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne: cum literis tuis eruditissimē scri-
 ptis te id vel maximē velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natu-
 ra, tum ad extremum vsus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ. Nā qui Iso-
 cratem maximē mirantur, in hoc eū summis laudibus ferunt, quod verbis solutis nu-
 meros primus adiunxerit. Cum enim videret oratores cum seueritate audiri, poetas
 autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione vtere-
 " tur, cum iucunditatis causa, tum vt varietas occurreret satietati. Quod ab his verē qua-
 dam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere sciētius versatum Iso-
 crate confitendum est. sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis
 etiam extāt scripta numerosē. Nam (vt paulo antē dixi) paria paribus adiuncta, & simi-
 liter definita, itēque cōtrariis relata contraria, quæ sua sponte etiam si id non agas,
 cadunt plerunque numerosē, Gorgias primus inuenit, sed his est vsus intemperantius:
 f. ii.

id autem est genus (vt antè dictum est) ex tribus partibus collocationis alterū. Horum vterque Isocratem ætate præcurrit, vt eos ille moderatione, non inuentione vicerit. Est enim vt in transferendis, faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem audior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolētius abutitur, quas Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescēs senem iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quinetiam se ipse tātum quantum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorū: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonē scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese minus iam seruire numeris, quàm solitus esset: ita nō modò superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, authorēsque, quos diximus, & origo inuenta est: causa quærat: quæ sic aperta est, vt mirer veteres nō esse commotos, præsertim cum, vt fit, fortuito sæpe aliquid conclusè aptèque dicerent: quod cum animos hominum, aureisq; pepulisset, vt intelligi posset, id quod casus effudisset, cecidisse iucundè, notādum certè genus, atque ipsi sibi imitādi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mentionem. Itaque & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædā, & quasi decurtata, quibus tanquā debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quàm id quod videtur parum. Vt igitur poetica, & versus inuētus est terminatione aurium, obseruatione prudentium, sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionēsque verborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) si placet explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest qui sit orationis numerus, & vbi sit positus, & natus ex quo, & is vnusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quomodo, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed vt in plerisque rebus, sic in hac duplex est considerandi via: quarum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autè longioris prima illa quæstio, sitne omnino vlla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur, quia nihil inest in ea certi, vt in versibus: & quod illi, qui affirmant eos esse numeros, rationem cur sint, non queant reddere. Deinde si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales: & ex poeticisne numeris, an ex alio genere quodam: & si è poeticis, quis eorum sit, aut qui. nanque aliis vnus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde quicunque sunt, siue vnus, siue plures, cōmunēsne sint omnis generis orationi, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispares, quid intersit: & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde quod dicitur in oratione numerosum, id vtrum numero solū efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an est suum cuiusque, vt numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma, & lumen orationis appareat: sitque omnium fons compositio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina, quæ (vt dixi) Græci vocant *χηματα*. At non est vnum, nec idem, quod voce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerunque perfectum est, compositio autem ab vtroque differt, quæ tota seruit grauitati vocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse igitur in oratione numerum quendam non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus, in quo iniquum est quod accidit non agnoscere, si cur id accidat reperire nequeamus. Neq; enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura,

arque sensu: quem dimensa ratio docuit quid acciderit. ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quanquam etiam à modis quibusdam cantu remoto soluta esse videatur oratio, maximèque id in optimo quoque eorum poetarum, qui *λυρικοί* à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio. quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste, Quemnam te esse dicam: qui tarda in senectute. & quæ sequuntur, quæ nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, vt nonnunquam vix in his numeris, & versus intelligi possit: quo est ad inueniendum difficilius in oratione numerus, quàm in versibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem: verborum, numerorūque iucunditas. In verbis inest quasi materia quædam, in numero autem expositio: sed vt cæteris in rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt, quàm voluptatis, ita & in hac re accidit, vt multis seculis antè oratio nuda ac rudis ad solos animorū sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem superiorque ætas numero caruit, nisi quando temerè ac fortuito, & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius est, & magis necessarium, id semper antè cognoscitur. Itaque translata, aut facta, aut iuncta verba facile sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoque sermone: numerus autem non modò depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quod si & angusta quædam atque cōcisa, & alia est dilatata, & diffusa oratio: necesse est id non literarum accidere tātum natura, sed intervallorum longorum, & breuium varietate: quibus implicata atque permixta oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris cōtineri. Nam circuitus ille, quem sæpe iam diximus, incitator numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur numeris astrictam orationem esse debere, carere versibus. sed hi numeri poeticisne sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndū. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, vt vnus sit è tribus. Pes enim qui adhibetur ad numeros, partitur in tria: vt necesse sit partem pedis, aut æqualem esse alteri parti, aut altero tātò, aut sesqui esse maiorem. Ita sit æqualis dactylus, duplex iambus, sesquiplez pæan. qui pedes in orationem non cadere quæ possunt: quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quæritur, quo numero, aut in quibus potissimum sit vtendum. Incidere verò omnis in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer est vitiosum: sed non attēdimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò, & Hyponacteos effugere vix possumus: magnā enim partē ex iambis nostra cōstat oratio. sed tamē eos versus facile agnoscit auditor: sunt enim vsitatissimi. Inculcamus autē per imprudentiā sæpe etiam minus vsitatos, sed tamen versus, vitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerisque senarios, sed etiam anapæsticos, quo quid potest esse turpius: etsi in eligēdo fecit malitiosè. prima enim syllaba dempta ex primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. ita factus est anapæsticus is qui Aristophanèus nominatur. quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector in eo ipso loco quo reprehendit, vt à me animaduersum est studiosius inquirente in eū, immittit imprudens ipse senariū. Sit igitur hoc cognitū, in solutis etiam verbis inesse numeros, eisdemque esse oratorios, qui sunt poetici. Sequitur ergo, vt qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui iambicū putent, quod sit orationi simillimum: qua de causa fieri, vt is

potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis, quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, præana sequitur, aut dactylus: fugit autem spōdæum & trochæum. Quod enim præana habeat treis breueis, dactylus autē duas, breuitate & celeritate syllabarum labi putat verba procliuius. contraque accidere in spondæo & trochæo, quod alter ex longis cōstaret, alter è breuibis fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam & qui præana prætereunt, non vident mollissimum à sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quod longè Aristoteli videtur fecus, qui iudicat Heroum numerum grandiozem, quàm desyderet soluta oratio: iam-bum autem nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationē, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamē eam vult esse grauitatis, vt eos qui audiēt, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita præana probat, eoque ait vti omnes, sed ipsos non sentire cum vtantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, vt in eis singulis modus insit aut sesquiplez, aut duplex, aut par. Itaque illi de quibus antè dixi, tantum modò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in versum cadunt maximè. itaque vt versum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quicquā inimicitius, quàm illa versibus. Præana autē minimè est aptus ad versum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus verò ne spōdæum quidem quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus, & interuallis est par iambo, sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theophrastusque de præane dicuntur. Ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. Nec enim effugere possemus animaduersionē, si semper iisdem vteremur: quia nec numerosa esse, vt poema: neque extra numerum, vt sermo vulgi est, debet oratio: alterum nimis est vinctū, vt de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, vt peruagatum, ac vulgare videatur: vt ab altero non delectere, alterum óderis. Sit igitur (vt supra dixi) permixta & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, præane maximè, quoniā optimus author ita censet: sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat, nunc dicendum est: atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur: præana autem in amplioribus: in vtroque dactylus: ita in varia & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi. sic minimè animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria, quæ latebit eo magis, si & verborum & sententiarum ponderibus vtemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent: verba dico, & sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec verò nimius is cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè aliter in versibus) nihil vt fiat extra modum: nam id quidem esset poema. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proximè accedit. quo etiam difficilius est oratione vti, quàm versibus: quod in illis certa quædam, & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi: sed vniuersa comprehensio,

& species orationis clausa, & terminata est, quod voluptate atrium iudicatur. Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, vt id maximè deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare cum aures extremum semper expectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad huc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa cōprehensio, & tota à capite ita fluere, vt ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba cōcurrunt: quæ mens eadē, qua nihil est celerius, statim dimittit, vt suo quodque loco respōdeat: quorū descriptus ordo aliàs alia terminationē concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba, spectare debent ad vltimum. Interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio: vt iam à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. Est enim in vtroque & materia & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt vtriusque partes verborum, trāslatum, nouum, priscum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationes autē eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus: sed in vtroque frequentiores sunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius, & priscis libentius vtuntur, & liberius nouis: quod idem fit in numeris, in quibus quasi necessitati parere coguntur: sed tamen hæc nec nimis esse diuersa, neque vllō modo coniuncta intelligi licet. Ita fit vt non item in oratione vt in versu numerus extet: idque quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate, aut cōstructione verborum. Ita si numerus orationis quæritur qui sit: omnis est, sed alius alio melior atque aptior. si locus: in omni parte verborum. si vnde ortus sit: ex aurium voluptate. si componendorum ratio: dicitur alio loco, quia pertinet ad vsum, quæ pars quarta & extrema nobis in diuidendo fuit. si ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. si quādo: semper. si quo loco: in tota cōtinatione verborum. si quæ res efficiat voluptatem: eadem quæ in versibus, quorū modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur vsus, de quo est accuratius disputandū. In quo quæsitum est, in tctone circuitu illo orationis, quem Græci *Ἐλοδον*, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationē, aut circumscriptionem dicimus: an in principiis solum, an in extremis, an in vtraque parte numerus tenendus sit. Deinde cum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibusne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuiiores, alias longiores, idque quādo, aut cur, quibusque partibus, pluribusne, an singulis, imparibus, an æqualibus, & quando aut istis aut illis sit vtendum: quæque inter se aptissime collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maximè pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est vnde orta sit forma verborum, dicendumque quantos circuitus facere deceat. deque eorum particulis, & tanquam incisionibus differendum est: quæredumque vtrum vna species, & longitudo sit earum, anne plures: & si plures, quo loco, aut quando, quoque genere vti oporteat. Postremò totius generis vtilitas explicanda est, quæ quidem patet latius: non ad vnam enim rem aliquam, sed ad plures accōmodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de vniuerso genere sic dicere, vt etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus vnū selegimus, hoc quidem quod in causis, foroque versatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id est in historia, & in eo quod appellamus *ἱστορικὸν πλάνον*, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoque more,

illa circumscriptione, ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad infistat in singulis perfectis, absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel cōtinuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationē generis eius quod esset ad delectationem comparatum, remotumque à iudiciis, forensique certamine, quin redigeret omnes ferè in quadrum, numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur ne compositæ orationis infidiis sua fides attentetur: gratiam quoque habet oratori voluprati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem affert, tum quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam est: primum videndum est, quo loco: deinde, quandiu retinenda sit: tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius: ut nos in Accusationis secundo de Sicilia laude diximus, aut in Senatu de consulatu meo. aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, ut in quarto Accusationis de Ennenhi Cerere, de Segeftana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re cōcessu omnium funditur numerose & volubiliter oratio. Id nos fortasse nō perfecimus, conati quidem sapissimè sumus, quod plurimis locis perorationes nostræ voluisse nos, atque animo cōtendisse declarant. Id autem tum valet, cum is qui audit, ab oratore iam obfessus est, ac tenetur. non enim id agit ut infidietur & obseruet, sed iam fauet, processumque vult: dicendique vim admirans, non inquit quod reprehendat. Hæc autem in forma retinenda non diu est: nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam cum sis his locis vsus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci *κρίματα*, & *κρίματα* nominent, nos non rectè incisa & membra dicamus. Neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina: sed cum verba aut suauitatis, aut inopiæ causa trāfferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut quum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit antè nomē, necessitas cogat aut nouum facere verbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise, membratimue dici, iam videbimus. nūc quot modis mutantur cōprehensiones conclusionēque, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. Infistit autem ambitus modis pluribus, è quibus vnum est secuta Asia maximè, qui Dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est è singulis longis & breuibus. Explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua spote vitiosus in clausulis: sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare, quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo C. F. Trib. pleb. in concione dixit his verbis, O M. Druse, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus incisi. dein mēbratim, Tu dicere solebas, sacrā esse Remp. hæc item membra ternis. post ambitus, Quicumque eam violauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus: nihil enim ad rem extrema illa longa sit, an breuis. deinde, Patris dictum sapiens, temeritas filii cōprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit: verborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filii temeritas. iam nihil erit, etsi temeritas ex tribus breuibus, & longa est, quem Aristoteles ut optimum probat, à quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus nō satis. Sed id crebrius fieri nō oportet. Primum enim numerus agnoscitur, deinde fatiat, postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose, & iucundè cadant. Nam & Creticus qui est è longa, & breui, & longa: & eius æqualis Pæan, qui spatio par

est, syllaba longior, quàm commodissimè putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam ut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut totidem breuibus, & lōga, in quem optimè cadere censent veteres, ego non planè reiicio, sed alios antepono. Ne spondæus quidem funditus est repudiandus: etsi quod est è longis duabus, hebetior videtur & tardior, habet tamen stabilem quandam & nō expertem dignitatis gradum. In incisionibus verò multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum, grauitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo: adiungo, quod minimū sit, proximum superiorem, sæpe etiam tertium. ne iambus quidem, qui est è breui & longa: aut par trochæus, qui habet tres breues, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa & duabus breuibus, si est proximus à postremo, parum volubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. nunquam enim interest vter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quàm longa sit. Iam pæan quod plures habeat syllabas quàm tres, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorū, vnus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti, quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochimus autem è quinque syllabis, breui, duabus longis, breui, longa: ut est hoc, Amicos tenes: quouis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur, nec deprehenderetur manifestò quid à nobis de industria fiat, & occurreret satietati. Et quia nō numero solùm numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere (quod antè dictum est) concinnitatis, compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur: ut apud Crassum, Nam vbi libido dominatur, innocentia leue præsidium est. Ordo enim verborum efficit numerum, sine vlla aperta oratoris industria. Itaque siquæ veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, toramque eam ætatem) aptè numerosèque dixerunt: ea non numero quæsito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea cōcinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut cōtrarium contrario opponitur, aut quæ similiter cadunt verba verbis comparantur, quicquid ita concluditur, plerunque fit ut numerose cadat: quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo definendi. nec tamen hæc ita sunt arcta & astricta, ut ea quum velimus laxare, nequeamus. Multum interest vtrū numerosa sit, id est similis numerorum: an planè è numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniā non modò non frequenter, verum etiam rarò in veris causis, aut forensibus circumscripè, numerosèque dicendum est, sequi videtur ut videamus quæ sint illa quæ supra dixi incisa, quæ membra. hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior sit quàm satis sit, neque longior: quanquam vtrūque nonnunquam, vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudasse aureis videatur, neue longitudo obtulisse. Sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de versu, & est liberior aliquāto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus: idque cum opus est, ab

isto cursu inuidioso facile nos, & sæpe disiungimus. Sed nihil tam debet esse numero-
 sum, quàm hoc quod minimè apparet, & valet plurimùm. Ex hoc genere illud est Crassi,
 „ Missos faciãt patronos, ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, ipsi prodeãt, sensisset pro-
 „ fectò effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeãt ipsi: sed de genere nũc dispu-
 „ to. Cur clandestinis consiliis nos oppugnant: cur de perfugis nostris copias comparant
 „ contra nos? Prima sunt illa duo, quæ *ὀμιματα* Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde
 „ tertium *κῶλον* illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim versibus, id est
 „ membris, perfecta comprehensio est: & in *σπῶδαος* cadit. & Crassus quidem sic plerun-
 „ que dicebat, idque ipse genus dicendi maximè probo. sed quæ incisim, aut membratim
 „ efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent: vt est apud me, Domus tibi deerat: at habebas.
 „ pecunia superabat: at egebas. hæc incisè dicta sunt quatuor. At mēbratim quæ sequun-
 „ tur duo, Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti. Deinde omnia tã-
 „ quam crepidine quadam comprehensione longiore sustinētur, Depressam, cæcam, ia-
 „ centem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti. dichoreo finitur.
 „ at dispondæo proximum illud. Nam in iis quibus vt pugiunculis vti oportet, breuitas
 „ facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis vtendum est, plerunque binis: & vtrisque
 „ addi pedis pars potest, non ferè ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata
 „ oratio in veris causis plurimum valet, maximèq; his locis, cum aut arguas, aut refellas:
 „ vt nostra in Corneliana secunda, O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia
 „ metuēda. membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, Testes dare
 „ volumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse
 „ breuior, Quem quasi nostrum fefellit, ita vos esse facturos? Nec vllum genus est dicēdi
 „ aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulò aliàs
 „ pluribus: inter quas variis clausulis interponit se raro numerosa cōprehensio, quã per-
 „ uerse fugiēs Hegesias, dum ille quoq; imitari Lyfiam vult, alterum penè Demosthenē,
 „ saltat, incidens particulas: & iis quidē non minus sentētiis peccat, quàm verbis: vt non
 „ quærat quem appellet ineptū, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui,
 „ vt qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis ef-
 „ fet, iudicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus, quàm quisquam ante
 „ nos, nunc de eius generis vtilitate dicemus. Nihil enim est aliud Brute (quod quidem
 „ tu minimè omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere, nisi optimis sententiis, verbisq;
 „ lectissimis dicere. Et nec sententia vlla est, quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita
 „ atque absolutè: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum, & horum
 „ vtrunque numerus illustrat. Numerus autē (sæpe enim hoc testandum est) non modò
 „ non poetice iunctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus: non
 „ quin iidem sint numeri non modò oratorum & poetarum, verum omnino loquen-
 „ tium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed or-
 „ do pedum facit vt id quod pronuntiat, aut orationis, aut poematis simile videat-
 „ tur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum vocari pla-
 „ cet: & adhibere necesse est, si ornatè velis dicere: non solum quod ait Aristoteles &
 „ Theophrastus, ne infinite feratur vt flumen oratio, quæ non aut spiritu pronuntian-
 „ tis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam quod mul-
 „ to maiorem habent apta vim quàm soluta. Vt enim athletas, nec multo secus gladi-
 „ atores videmus nihil nec vitædo facere cautè, nec petendo vehementer, in quo nõ mo-
 „ tus hic habeat palæstram quandã, vt quicquid in his rebus fiat vtiliter ad pugnã, idem
 „ ad aspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit
 „ apta: nec satis rectè declinat impetū, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaq;
 „ qualis eorum motus, quos *ἀπαιλαψτοις* Græci vocat, talis horum mihi videtur oratio qui
 „ non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ne (quod ii qui hoc aut magistro-
 „ rum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga nõ sunt affecti, solent dicere) ener-

uetur oratio cōpositione verborum: vt aliter in ea nec impetus vllus, nec vis esse pos-
 sit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum qui genus hoc secuti non
 tenuerunt, simile faciãmus: ne aut verba traiciamus apertè, quo melius aut cadat, aut
 voluatur oratio. quod se L. Cælius antipater in procæmio belli Punici, nisi necessariò,
 „ facturū negat. O virum simplicem, qui nos nihil cælat: sapientem, qui feruendum ne-
 „ cessitati putet: sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribēdo, atque in dicendo neces-
 „ sitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse: & siquid esset, id necesse tamen
 „ non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, ve-
 „ niam petit: & vtitur ea traiectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, cōcluditq;
 „ sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maximè numero feruientes, inculcata repe-
 „ rias inania quædam verba quasi cōplementa numerorū. Sunt etiam qui illo vitio, quod
 „ ab Hegesia maximè fluxit, infringendis, cōcidendisq; numeris in quoddam genus abie-
 „ ctum incidant Siculorū simillimum. Tertiu est, in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum
 „ rhetorum principes, Hierocles & Meneclis, minimè mea sententia contemnendi. Et si
 „ enim à forma veritatis, & ab Atticorū regula absunt, tamen hoc vitiū compensant vel
 „ facultate, vel copia. sed apud eos varietas nõ erat, quòd omnia ferè cōcludebantur vno
 „ modo. Quæ vitia qui fugerit, vt neq; verbū ita traiciat, vt id de industria factū intelli-
 „ gatur, neque inferciēs verba quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequēs, concī-
 „ dat delumbētq; sentētiās, nec sine vlla commutatione in eodem semper versetur gene-
 „ re numerorum: is omnia ferè vitia vitauerit. Nam de laudibus multa diximus, quibus
 „ sunt alia perspicua vitia contraria. Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut
 „ compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione verborum:
 „ corrūpetur enim tota res, vt & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia, Neq; me
 „ diuitiæ mouent, quibus omneis Africanos & Lælios multi venalitiū, mercatorēsq; su-
 „ perarunt. Immuta paulum, vt sit, multi superarunt mercatores, venalitiūque perierit
 „ tota res. Et quæ sequuntur, Neque vestis, aut cælatum aurum & argentū, quo nostros
 „ veteres Marcellos, Maximósque multi Eunuchi è Syria AEgyptoque vicerunt. Verba
 „ permuta sic, vt sit, vicerunt Eunuchi è Syria, AEgyptoque. Adde tertium, Neque verò
 „ ornāmēta ista villarū, quibus L. Paulum & L. Mumium, qui rebus his vrbem, Italiãmq;
 „ omnem referferunt, ab aliquo video perfacilè Deliaci, aut Syro potuisse superari. Fac
 „ etiam potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaci. Vidēsne vt ordine verborū paulum
 „ commutato, iisdem tamen verbis stante sentētia, ad nihilum omnia recidant, cum sint
 „ ex aptis dissoluta: aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquã sententiam, eãmq;
 „ ordine verborum paulum commutato in quadrarium redigas, efficiatur aptum illud,
 „ quod fuerat antea diffuens ac solutum? Age sume de Gracchi apud Cēsores illud, Ab-
 „ esse non potest, quin eiusdem hominis sit probos improbare, qui improbos probet.
 „ Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos
 „ improbare? Hoc modo dicere nemo vnquã voluit, nemoque potuit quin dixerit. Qui
 „ autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Artici. Quasi
 „ verò Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi nume-
 „ ris contorta ferrētur. Sed siquos magis delectant soluta, sequatur ea. Sanè modò siquis
 „ Phidiæ clypeū dissoluerit, collocationis vniuersam speciem sustulerit, nõ singulorum
 „ operum venustatē: vt in Thucydide, orbem modò orationis desyhero, ornāmēta com-
 „ pārent. Isti autē cum dissoluunt orationē, in qua nec res, nec verbū vllum est, nisi abie-
 „ ctum: nõ clypeum, sed vt in prouerbio est (etsi humilius dictū est, tamen consimile est)
 „ scopas (vt ita dicam) mihi videntur dissoluere. atque vt planè genus hoc quod ego lau-
 „ do, contempnissimè videantur: aut scribāt aliquid vel Isocrateo more, vel quo AEschines,
 „ aut Demosthenes vtitur: tū illos existimabo nõ desperatione formidauisse genus hoc,
 „ sed iudicio refugisse: aut reperiam ipsa eadem conditione qui vti velit, vt aut dicat, aut
 „ scribat, vtra volēs lingua, eo genere quo illi volunt. Facilius est enim apta dissoluere,

quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet (vt breuissimè dicam quod sentio) compositè & aptè sine sententiis dicere, infania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed eiusmodi tamen infantia, vt ea qui vtantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerunque prudentes: quo qui est contētus, vtatur. Eloquēs verò, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet: omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe sit quicquā aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore Brute iudicium, quod aut sequere, si probaueris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tātōpere hoc libro asseueravi, vnquam affirmabo esse verius, quàm tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliàs videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmiter quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunque mihi quamfissimum veri videretur, cum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea quæ disputata sunt, minus probabuntur, vt aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit: aut dum tibi roganti voluerim obsequi, vercundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

M. Tullii Ciceronis de optimo

GENERE ORATORVM.

ORATORVM genera esse dicuntur tanquam poetarum. id secus est: nam alterum est multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiam, ac Dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis, suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaq; & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum. Et in cæteris suis est cuiusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, vt alios grandis, aut graueis, aut copiosos: alios tenuis, aut subtileis, aut breuis: alios eis interiectos, & tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur quod est. Itaq; licet dicere & Ennium summum Epicum poetam, sicui ita videtur, & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido, perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, vt ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet & delectat & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium. hæc vt alius melius quàm alius, concedendum est: verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem vnum est, & proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est: quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis, & sententiis, perficiendum est vt purè, & emendatè loquentes, quod est Latine, verborum præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In propriis, vt aptissima eligamus: in translatis, vt similitudinem secuti verecundè vtamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commouendi, graues. Sed & verborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, vt ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabantur omnes oratores, vt pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus

different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit. Genus enim erat aliud, id non est in oratoribus: aut etiam si est, vt alius grauitatem sequens, subtilitatem fugiat, contra, alius acutiorem se quàm ornatorem, velit: etiam si est in genere tolerabili, certè non est in optimo. siquidem quod omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat, sed ad id quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus, id quale sit quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, siquid absurdum, aut alienum, aut non actum, aut subinsulsum est. In verbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longè petitum. hæc vitauerunt ferè omnes qui aut Attici numerantur, aut dicuntur Atticè: sed quatenus valuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, vt palæstricè spatari in xysto vt liceat, non ab Olympiis coronam petant. qui cum careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quædam etiam suauitatem coloris: eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum: quàm eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod cum faciemus, si modò id ipsum assequemur (est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior: sed quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas aliis, & paruarum rerum caululas scripsit, videtur esse ieiunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerit. Quod qui ita faciet, vt si cupiat vberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit vt Demosthenes certè possit summè dicere, elatè Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putat exercitum in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, vt si de re priuata ad vnum iudicem diceremus, vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim seipsum Atticè dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet, cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nam si arideantur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si teretes aures habent, intelligentesque iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibetur etiam inscii faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat: dicant se subtile quiddam & politum velle, graue ornatumque contemnere: id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est quasi sicce, & integrè, & amplè, & ornatè, & copiose, cum eadè integritate Atticorum est, quid dubium est vt rum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus: Non enim iam quærimus, quid sit Atticè, sed quid sit optimè dicere: ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes, huc si quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: vt quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit Atticè dicere. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus, putavi mihi suscipiendum laborem vtilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, AEschinis, Demosthenisque: nec conuerti vt interpres, sed vt orator, sententiis iisdem, & earum formis tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque seruavi: non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. hic labor meus hoc assequetur, vt nostri homines quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quem eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed ex-

orietur Thucydides, eius enim quidam eloquentiam admirantur, id quidem rectè, sed nihil ad eum oratorem quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenue dissoluere, aliud narratione tenere auditorè, aliud concitare. At loquitur pulchrè: num melius quàm Plato: necesse tamè est oratori quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docèdum, ad delectandum, ad permouendum. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur, is abhorreat etiam à suspitione eius, quæ versatur in re ciuili & forensi: qui Thucydidem laudauit, ascribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem diuinus author Plato suū ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quèmq; omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numero non repono. non enim in acie versatur, & ferro, quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (vt cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. AEschines tanquam æternus (vt ait Lucilius)

- * Non spurcus homo, sed doctus & acer,
- * Cum Pacidiano hîc componitur optimus longè
- * Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: vnum hoc (verum melius Græci) à quo quærat, ecquid possint ipsi melius Latine: alterum, Quid istas potius legam, quàm Græcas? Idem Andriam, & Synephebos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mæmandrum legunt. nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant, sed tamen Enniū, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus à Græco conuersis fastidium, nullum cum sit in versibus: Sed aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis nequis populiscitum faceret, vt quisquâ corona donaretur in magistratu prius quàm rationes detulisset. Et altera lex, eos qui à populo donarentur, in concione donari debere. quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, vt corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in teatro populo conuocato, qui locus non est cõcionis legitima: atque ita prædicaretur, cum donari virtutis ergo, beneuolentiæque, quam erga populū Atheniensem haberet. Huc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit AEschines, quod cõtra leges scripsisset, vt & rationibus non relatis corona donaretur, & vt in teatro, & quod de virtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset, quoniã Demosthenes nec vir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem formula consuetudinis nostræ, sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in vtrâque parte, & meritorum in Remp. contentionem sanè grauem. itaque causa fuit AEschini, quoniã ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem e mentitus esset, vt vlscendi inimici causa nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famaue Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus nõ relatis, quàm de eo, quod ciuis improbus, vt optimus laudatus esset. Hanc multam AEschines à Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, sed iudicium factum est aliquot annis post Alexandro iam Asiam tenente, ad quod iudicium concursus dicitur è rota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in grauissima causa accurata, & inimicitii incensa contentio: Quorum ego orationes, si vt spero, ita expressero, virtutibus vtens illorum omnibus, id est sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, vt ea non abhorreant à more nostro (quæ si è Græcis omnia conuersa non erunt, tamen vt generis eiusdem sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere. Sed de nobis satis: aliquando enim AEschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

M. Tullii Ciceronis ad C. Treba-

TIVM IVRISCONSULTVM TOPICA.

MAIORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris quos breui tempore satis multos edidimus, digniores, è cursu ipso reuocauit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim vterque nostrum ad suum studium libellos quos vellet euolueret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Quæ inscriptione commotus, continuo à me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cum exposuissem, disciplinam inueniendorum argumentorum, vt sine vilo errore ad eam rationem via perueniremus ab Aristotele inuenta, libris illis contineri: verecundè tu quidem, vt omnia, sed tamen vt faciliè cernerem te ardere studio, mecum vt tibi illa traderem egisti. Cum autem ego te non tã vitandi laboris mei causa, quàm quòd interesse tua arbitrarer, vel vt eos per te ipse legeres, vel vt totam rationem à doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: vtrunque, vt à te audiebam, es expertus: sed à libris te obscuritas reiecit: rhetor autem ille, magnus vt opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minimè sum admiratus eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis præter admodum paucos ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quòd non modò rebus iis quæ ab illo dictæ & inuentæ sunt, allici debuerunt: sed dicèdi quoque incredibili quadam cum copia, tum etiam suauitate. Non potui igitur tibi sapius hoc roganti, & tamen verentine mihi grauis esses (faciliè enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri videretur iniuria. Etenim cum tu mihi meisque multa sæpe cauisses, veritus sum, ne si ego grauarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed dum fuimus vnà, tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus. Vt autè à te discessi in Græciam proficiscès, cum opera mea nec Resp. nec amici vterentur, nec honestè inter arma versari possẽm, ne si tutò id quidem mihi liceret: vt veni Veliam, tuâque & tuos vidi, admonitus huius æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa nauigatione conscripsi, tibi que ex itinere misi, vt mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tẽpus est ad id quod instituimus accedere.

CVM omnis ratio diligens differendi duas habeat partes, vnã inueniendi, alteram iudicandi: vtriusque princeps, vt mihi quidem videtur, Aristoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim vias diligenter persecuti sunt, eam scientiam quam Dialecticam appellant. Inueniendi verò artem, quæ Topice dicitur, quæque ad vsum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in vtraque summa vtilitas est, & vtranque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earum rerum quæ absconditæ sunt, demonstrato & notato loco facilis inuentio est, sic cum peruestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæc quasi sedes è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, Locum esse argumenti sedem: argumentum autem, rationem quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex iis rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Extrinsecus autem ea ducuntur, quæ absunt, longèque disiuncta sunt. Sed ad id totum de quo differitur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula: Ius

ciuile, est æquitas constituta iis qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. eius autem æquitatis utilis est cognitio. utilis est ergo iuris ciuilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber: neque est vlla earum rerum: non est igitur liber. Tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo, Cum lex Aelia Sentia assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuplex enim assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab vno, variè commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. hæc verborum coniugatio, *συζυγία* dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum: Si compascuus ager est, ius est compascere. A genere sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur videtur. A forma generis, quam interdum partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro, si ei viro materfamilias esset: si ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus est vxor. eius dux formæ, vna matrumfamilias, earum quæ in manum conuenerunt: altera earum quæ tantummodo vxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo: Si ædes ex corrueunt, vitium fecerunt, quarum vsufructus legatus est, hæres restituere non debet, nec reficere: non magis quam feruum restituere, si is cuius vsufructus legatus est, deperisset. A differentia: Non si vxori vir legauit omne argentum quod suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeat. Ex contrario autem sic: Nō debet ea mulier cui vir bonorum suorum vsufructum legauit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis putare id ad se pertinere. Vfus enim, non abusus legatus est. Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edito Prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adiungitur enim, ut secundum feruorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edito dari. Ab antecedentibus autem, & consequentibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus: Si viri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A consequentibus: Si mulier cum fuisset nupta cum eo quicum connubii ius non esset, nuntium remisit: quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus: Si paterfamilias vxori ancillarum vsufructum legauit à filio, neque à secundo hærede legauit: mortuo filio mulier vsufructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo inuito cui datum est, auferri nō potest. Repugnat enim, rectè accipere, & inuitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo: Omnibus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere, vel solidum, vel fornicatum. At si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debet præstare quod fornix vitii fecerit. Non enim eius vitio qui demolitus est, damnum factum est, sed eius operis vitio quod ita ædificatum est ut suspēdi nō possit. Ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier viro in manū conuenit, omnia quæ mulieris fuerunt, viri sunt dotis nomine.

Ex cōparatione autē omnia valent, quæ sunt eiusmodi: Quod in re maiore valet, valeat in minore: ut si in vrbe fines non reguntur, neq; aqua in vrbe arceatur. Itē contra:

Quod in minore valet, valeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item, Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: ut quoniam vsus authoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarum omnium, quarum annuus est vsus: valeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desyderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex autoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes *ἀπέχουσι* vocant, id est artis expertes: ut si ita respondeas, Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proiiceretur, ex quo in tectum eius ædis qui protexisset, aqua destueret, id tibi ius videri. His igitur locis qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibusdam significatio & demonstratio datur. Vtrum igitur hæcenus satis est? Tibi quidem tam acuto & tam occupato puto. Sed quoniam audium hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non fatiatum discedere. Quando ergo vnusquisque eorum locorum quos exposui, sua quædam membra habet, ea quàm subtilissimè persequamur: & primùm de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio quæ id quod definitur, explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: vnum earum rerum quæ sunt, alterum earum quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni tangiue possunt: ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cætera. quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi demonstrariue non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut si vsucapionem, si tutelam, si gētem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quædam conformatio insignita, & impressa in intelligentia, quam notionem voco: ea sæpe in argumētandi definitione explicanda sunt. Atq; etiam definitiones aliæ sunt partitionū, aliæ diuisionū. Partitionum, cum res ea quæ proposita est, quasi in membra discerpitur: ut si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iuris peritorum autoritate, edictis magistratuum, more, æquitate cōsistat. Diuisionum autē definitio formas omnes complectitur quæ sub eo genere sunt quod definitur: hoc modo, Ab alienatio est eius rei quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt, cum sumpseris ea quæ sunt ei rei quam definire velis, cum aliis communia, vsque eo persequi dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit: ut hoc, Hæreditas est pecunia. commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur, Quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum est definitio: multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde verbum, iure: iam à communitate res disiuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic, Hæreditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis, adde, Nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. cōfectum est. Itēque ut illud, Gentiles sunt, qui inter se eodē nomine sunt. non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. ne id quidem satis est. Quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit. abest etiam nunc. Qui capite nō sunt diminuti. hoc fortasse satis est. nihil enim video Scæuolam pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atq; hæc ratio valet in vtroque genere definitionum, siue id quod est, siue id quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione formæ sunt, quas Græci *ιδίαι* vocat: nostri, si qui hæc fortè tractat, species appellant, nō pessimè id quidē, sed inutiliter ad mutandos casus in dicēdo. Nolim enim,

ne si Latinè quidem dici possit, specierum & speciebus dicere, & sæpe his casibus vtendum est: à formis & formarum velim. Cum autem vtroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo, Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cuius differentia ad caput generis & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum *έννοια*, tum *περίληψις* dicunt. Ea est insita & antè percepta cuiusque formæ cognitio enotationis indigens. Formæ igitur sunt hæc, in quas genus sine vllius prætermissione diuiditur: vt si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem esse quod partes, confundit artem, & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt fecernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores & poetæ per translationem verbi ex similitudine cum quadam suauitate. Sed ego à vestris exemplis nisi necessariò non recedam. Solebat igitur Aquilius collega & familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, quæ fluctus eluderet. hoc est quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum vitæ velit definire. Translatione enim vtens, discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hæcenus: reliqua videamus. Partitione autem sic vtendum est, nullam vt partem relinquant: vt si partiri velis tutelam, inscienter facias si vllam prætermittas. At si stipulationum aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subiiciantur: partium distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus quæstionis genere proposito quot eius formæ sint, subiungitur absolutè: at cum de ornamentis verborum sententiarumque præcipitur, quæ vocantur *ρήματα*, non fit idem. Res enim est infinitior, vt ex hoc quoque intelligatur quod velimus inter partitionem & diuisionem interesse. Quanquam enim vocabula propè idem valere videantur, tamen quia res differant, nomina rerum distare voluerunt. Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem cum ex vi nominis argumentum elicitur, quam Græci *ένυμολογία* vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles *σύνελογον* appellat, quod Latinè est nota. Sed cum intelligitur quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: vt cum quæritur, postliminium quid sit, non dico quæ sint postliminii. nam id caderet in diuisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus, clitellarius, equus, equa quæ fræna recipere solet. Sed cum ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum notatur: in quo Seruius noster (vt opinor) nihil putat esse notandum, nisi post: & liminium illud, productionem esse verbi vult, vt infinitimo, legitimo, æditimo non plus inesse timum, quam in meditullio tullium. Scæuola autem P. filius iunctum putat esse verbū, vt sit in eo & post, & limen: vt quæ à nobis alienata sunt cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur redisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio redisse deditum nõ esse, quoniam non sit receptus. nam neque deditio neque donatione sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus qui constat ex iis rebus quæ quodam modo affectæ sunt ad id de quo ambigitur, quem modo dixi in plures partes distributum, cuius primus est locus ex conjugatione, quam Græci *σύνταξις* vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est: vt si aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mutius, qui, quia coniugata verba essent pluuiæ, & pluendo diceret

omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem à genere ducatur argumentum, non erit necesse id vsque à capite arcessere: sæpe etiam citra licet, dummodo supra sit quod sumitur, quàm id ad quod sumitur: vt aqua pluuiæ ultimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed proprio loco in quo quasi ius arcendi continetur, genus est aqua pluuiæ nocens: eius generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitrio coerceri, altera non iubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio quæ ex genere sumitur, cum ex toto persequere partes, hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem, id quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet. Similitudo sequitur, quæ latè patet, sed oratoribus & philosophis magis quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditata, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: vbi autem his vtare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt quod volunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare debet, si focius, sicui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens quod vult, appellatur inductio, quæ Græcè *ένπαγωγή* nominatur: qua plurimum est vsus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cum vna res vni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum si in vrbe de finibus cõtrouersia est, quia fines magis agrorum videntur esse quàm vrbis, finibus regundis adigere arbitrum non possis: sic si aqua pluuiæ in vrbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, vt Crassus in Curiana causa exemplis plurimis vsus est, agens de eo qui testamento sic hæredem instituisset, vt si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius quàm in suam tutelam venisset, secundus hæres hæreditatem obtinisset: quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo vt multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quàm vestra, quanquam vt etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari non potest: num idcirco id eius factum est qui accepit? aut num is qui mancipio dedit, ob eam rem se vlla re obligauit? In hoc genere oratoribus & philosophis concessum est, vt muta etiam loquantur, vt mortui ab inferis excitentur, aut aliquid quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis (vt antè dixi) & in maximis & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinem differentia, rei maximè contraria superiori: sed est eiusdem dissimile & simile inuenire. Eius generis hæc sunt, Non quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore authore soluas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo soluere. Deinceps locus est qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura: Vnū eorum quæ in eodem genere plurimum differunt: vt sapientia, stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tanquam è regione quadam contraria: vt celeritati tarditas, non debilitas. ex quibus contrariis argumenta talia existunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiam. Hæc quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur aduersa. Sunt enim alia cõtraria, quæ priuatiua licet appellemus Latinè, Græcè appellatur *έναντιον*. Præpositio enim I N, priuat verbū ea vi quam haberet si I N præpositum non fuisset: vt dignitas, indignitas: humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdè. Quorū tractatio est eadem quæ superiorū, quæ aduersa dixi. Nā alia quoque sunt contrariorū genera, velut ea quæ cum aliquo conferuntur: vt duplum, simplum: multa, pauca: longum, breue: maius, minus.

Sunt etiam valde contraria alia, quæ appellantur negantia: ea *ἀντιπαρὰ* Græci, contraria aientibus: vt, si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est: tantum intelligatur argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem posui equidem exemplū paulò antè, multa scilicet adiūgi, quæ suscipienda essent, si statuissemus ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ versantur in iudiciis, valet, cum quæritur quid aut sit, aut euenerit, aut futurū sit, aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, vt quærat quid ante rem, quid cū re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquit Gallus noster, si quis ad eum quid tale retulerat, vt de facto quæreretur. Tu tamen patiēre nullum à me artis institutæ locum præteriri: ne si nihil nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non iurisperitorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quærentur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum vmbra: & siquid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, & siqua alia signa conturbationis, & conscientia: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteraque quæ suspicionē facti possunt mouere. Deinceps est locus dialecticorum proprius, ex consequentibus & antecedentibus & repugnantibus: qui etiam ab adiunctis longè diuersus est. Nam adiuncta, de quibus paulò antè dictum est, non semper eueniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Itēque & antecedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanque rem, id cohæret cū re necessariò: & quicquid repugnat, id eiusmodi est vt cohæreere nunquam possit. Cū tripartitò igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionē, repugnantiam: reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest cū hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum: vtrum hoc modo concludas argumentum, Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum: legata igitur. An illo modo, Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est. An illo modo: Non & legatum argentum est, & nō est legata numerata pecunia: legatū autē argentū est: legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem Dialectici eam conclusionē argumenti, in qua cum primum sumpseris, consequitur id quod annexū est, primū conclusionis modum. Cum id quod annexum est, negaris, vt id quoque cui fuerit annexum, negandum sit: secundus appellatur cōcludendi modus. Cum autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primum sumpseris, vt quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quòd non omnis sentētia proprio nomine enthymema dicatur, sed vt Homerus propter excellentiā commune poetarū nomen efficit apud Græcos suum, sic cum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola propriè nomen cōmune possidet. Eius generis hæc sunt, Hunc metuere, alterum in metu nō ponere. Eam quā nihil accusas, damnas: bene quā meritā esse autumas, dicis malè mereri. Id quod scis, prodest: nihil id quod nescis, obest. Hoc differēdi genus attingit omnino vestras quoque in respondēdo disputationes, sed philosophorū magis, quibus est cū oratoribus illa ex repugnantibus sententiis cōmuni cōclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nūcupatur. Reliqui dialecticorū modi plures sunt, qui ex disiunctionibus cōstāt. Aut hoc, aut illud: hoc autē: nō igitur illud. Itēq; Aut hoc, aut illud: nō autē hoc: illud igitur. Quæ cōclusiones

idcirco ratae sunt, quòd in disiunctione plus vno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic, Non & hoc, & illud: hoc autem, non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: nō autem hoc, illud igitur. Ex his modis cōclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne ea quidem quas exposui, ad hanc institutionem necessaria. Proximus est locus rerum efficientiū, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, vt reliquorum locorum, paulò antè posui, & quidem ex iure ciuili. sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: Vnum, quod vi sua id quod sub ea subiectum est, certè efficit, vt ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici nō possit: vt si quis æs causam statuat velit dicere, quòd sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quæta, nihil agentia, stolta quodammodo: vt locus, tempus, materia, ferramenta, & cætera generis eiusdem. Alia autem præcurtionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adiuuantia, etiam non necessaria: vt amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum ex æternitate pendentium fatum à Stoicis necitur. Atque vt earum causarum sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuisi possunt. Sunt enim alia causæ quæ planè efficiant nulla re adiuuante: alia quæ adiuuari velint: vt sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat necne sola per se, quæstio est. Quare cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit quod efficitur ab ea causa concludere. Cum autem erit talis causa, vt in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur sine quo non fit, ab eo in quo certè fit, diligenter separandum. Illud enim est tãquam, Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæsæ cecidissent abięgnæ ad terram trabes. nisi enim cecidissent abięgnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cum in Aiæcis nauim crispifulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessariò. Atque etiam est causarū dissimilitudo, quòd alia sunt vt sine vlla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut omne intereat, quod ortum est. Alia autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, vt tu cum hunc libellū legis. Perturbatione, vt si quis euentum horum temporū timeat. Habitu, vt facillè & citò irascatur. Natura, vt vitium in dies crescat. Arte, vt bene pingat. Casu, vt prosperè nauiget. Nihil horū sine causa, nec quicquam omnino, sed huiusmodi causæ nō necessaria. Omnium autem causarum in aliis inest cōstantia, in aliis non inest. In natura & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarū quæ nō sunt constantes, alia sunt perspicua, alia latent. Perspicua sunt, quæ appetitionem animi iudiciūque tangunt. Latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ, euentus obscura causa, quæ latenter efficit. Etiam ea quæ sunt, partim sunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt: voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel volūtaria. Nam iacere telum, voluntatis est: ferire quem volueris, fortunæ. Ex quo aries ille subiicitur in vestris actionibus, Si telū manu fugit, magis quam iecit. Cadūt enim in ignorantem atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quanquam sunt voluntaria (obiurgatione enim & admonitione deiiciuntur) tamen habent tantos motus, vt ea quæ volūtaria sunt, aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur.

Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum vel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. In vestris autem si non vberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum, in iurisperitorum mihi videtur esse prudentia. Nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus ex fide bona est additum, plurimus earum usus est. Vbi vero etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primisque in arbitrio rei uxoria, in quo est quid æquius melius, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio, quid eum qui negotia aliena curasset, ei cuius ea negotia fuissent, quid eum qui mandasset, cumue cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa quid sit effectum indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppetit solet oratoribus & poetis, sæpe etiam philosophis, sed iis qui ornate & copiose loqui possunt mirabilem copiam dicendi: cum denuntiant quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio cognitioneuentorum facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus & exemplum supra positum est, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona breuioribus, longè & latè peruagata angustiis, ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur & faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter se expetenda sunt, iis quæ propter aliud: & ut innata atque insita, assumptis & aduentitiis: integra, contaminatis: iucunda, minus iucundis: honesta, ipsis etiam vitilibus: procliuia, laboriosis: necessaria, non necessariis: sua, alienis: rara, vulgaribus: desiderabilia, iis quibus facile carere possis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione vrentia, rationis expertibus: voluntaria, necessariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur: efficiens causa grauior, quam non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt, meliora quam quæ egent aliis: quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, iis quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi, principum comoda maiora, quam reliquorum: itemque quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora quæ iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt quæ æqualitate ipsa comparantur, quæ ita ferè concluduntur: Si consilio iuuare ciues, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii qui consulunt, & ii qui defendunt. at quod primum, est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, ut cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à cõparatione maiorum, minorum, parium: nulla præterea sedes argumenti quaerenda sit. Sed quoniam ita à principio diuisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso de quo ambigitur, hæcere, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus: de iis pauca dicamus, etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quando quidem coepimus. Neque enim tu is es, quem nihil nisi ius ciuile delectet: & quoniam ad te hæc ita scribuntur,

ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum iis quos recta studia delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunque testimonii potus habet. ad fidem enim faciendam autoritas quaeritur. Sed auctoritatem aut natura aut tempus affert. Naturæ autoritas in virtute inest maxime. In tempore autem multa sunt quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos quibus credatur putat: non rectè fortasse: sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui existimant. qui enim his rebus quas dixi excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus quas modo numeravi, quanquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur (magna enim est vis ad persuadendum scientiæ) aut usus. Plerumque enim creditur iis qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cum à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus torti, in igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam verum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, infania. Nam & pueri sæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt: ut Stalerio nuper accidit, qui ea locutus est bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitarum talis est, ut si interuentum est casu cum aut ageretur aliquid quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum prodicionis multitudo, quod genus refutare interdum veritas vix potest. Huius etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit, hominum autem industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia: Primum orationis. oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quædam. Primum ipse mundus, eiusque omnis ordo & ornatus: deinceps aerei volatus auium atque cantus: deinde eiusdem aeris sonitus & ardores: multarumque rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta præsentio: à dormientibus quoque multa significata visis. quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere qui habeant, sed eos etiam qui habere videantur. Itaque quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurimum, rentur eos esse quales se ipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atque in Republica versantur: sed & oratores, & philosophos, & poetas, & historicos, ex quorum & dictis & scriptis sæpe autoritas petitur ad faciendam fidem.

EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec vllam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat: nec ferè omnes locos incidere in omnem quaestionem: & quibusdam quaestionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quaestionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ἁπλοῦς ἁπλοῦς ἁπλοῦς Græci, nos causam: infinitum, quod ἁπλοῦς illi appellant, nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus,

actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum: propositum autem in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causæ est. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut vna, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæstionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: vnum cognitionis, alterum actionis. Cognitionis sunt hæc, quarum finis est scientia: ut si quærat, a naturæ ne ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum & pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt, Sitne sapientis ad Rempub. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cum an sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. Horum primum cōiectura, secundum definitione, tertium iuris & iniuriæ distinctione explicatur. Cōiecturæ ratio in quatuor partes distributa est: quarum vna est cum quæritur, sitne aliquid. Altera, vnde ortum sit. Tertia, quæ id causâ effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur, sit necne, sic, 44
 Ecquidnam honestum sit, ecquid æquum reuera, an hæc tantum in opinione sint. Vnde autem sit ortum, ut cum quæritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut cum quæritur quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione sic: Possitne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Cum autem quid sit quæritur, notio explicanda est, & proprietates, & diuisio, & partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa. Additur etiam descriptio, quam Græci *χαρκτηριστική* vocant. Notio sic quæritur, sitne id æquum, quod ei qui plus potest, utile est. Proprietates sic, in hominemne solum cadat, an etiam in belluas & agritudo. Diuisio, & eodem pacto partitio, sic, Triane genera bonorum sint. Descriptio, qualis sit avarus, qualis assentator, cæteraque eiusdem generis, in quibus natura & vita describitur. Cum autem quæritur quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut comparatè: Simpliciter, expetendane sit gloria: Cōparatè, præponendane sit diuitiis gloria. Simplicium tria genera sunt, de expetendo fugiendoque, de æquo & iniquo, de honesto & turpi. Comparationum autem duo, vnum de eodem & alio, alterum de maiore & minore. De expetendo & fugiendo, huiusmodi, Si expetendæ diuitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo, æquumne sit vlscisci à quocunque iniuriam acceperis. De honesto & turpi, honestumne sit pro patria mori. Ex altero autem genere quod erat bipartitum, vnum est de eodè & alio: ut si quærat quid intersit inter amicum & assentatorem, regem & tyrannum. Alterum de maiore & minore: ut si quærat, eloquentiane pluris sit, an iuris ciuilibus scientia. De cognitionis quæstionibus hæctenus. Actionis reliquæ sunt, quarum duo sunt genera, vnum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planèue tollendum. Ad officium sic, ut cum quæritur suscipiendane sint liberi. Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Rempub. ad gloriam, & ad laudem. quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesque flebiles: rursusque oratio cum iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiâ comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. Loci autem qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes illi quidem quos supra diximus, ad plerasque sunt, sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio & scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud quod appellari de eodem 47
 & altero diximus, quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quærat idemne sit pertinacia & perseverantia, definitionibus iudicandum est. Loci autem conuenient in eius generis quæstionem, consequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus iis qui sumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut si huius rei hæc, illius alia causa est: aut

si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horum id de quo quæritur, idemne an aliud sit, inueniri potest. Ad tertium genus quæstionis in quo quale sit quæritur, in comparisonem ea cadunt, quæ paulò antè in cōparationis loco enumerata sunt. In id autem genus in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea quæ sunt aut animi aut corporis, aut externa vel commoda vel incommoda. Itèmq; cum de honesto turpique quæritur, ad animi bona vel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autem de æquo & iniquo differitur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartito, & natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, & vlsciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripartita est: Vna pars legitima est, altera conueniēs, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse: Vna ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia aut æquitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt: pleraque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicii, deliberationis, laudationis: quarum fines ipsi declarant quibus vtendum locis sit. Nam iudicii finis ius est, ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expolitæ, cum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas, cuius hæc partes, quæ modò expolitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas, de qua item est antè dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quæque locis quasi propriis instituuntur, in accusationem defensionemque partitæ. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factum, aut si sit factum, aliud eius facti nomē esse, aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis aut coniecturalis prima appelletur: definitiua altera: tertia, quamuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis vocetur. Harum causarum propria argumenta ex iis sumpta locis quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græcè *κατάστασις* dicitur, 50
 Latine appelletur status, in quo primū insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidē existunt status. Nam & negantur sæpe ea futura quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status cōiecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate differitur, de que iis rebus quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest id factum esse quod laudatur, aut non eo nomine afficiendū quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non rectè, non iute factum sit. Quibus omnibus generibus vsus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *κρίσις* vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc contentiua vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmiter in controuersis disceptandis esse nihil debet, danda est opera ut legem adiutricem & testè adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt noui, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod aduersarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quærat, verbane plus an sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera quæ cōtrouersiam in omni scripto facere possunt: ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, scripta contraria. Iam hoc perspicuum est, 51
 non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdē locis adiuuantur, partim propriis, partim communibus: ut in principiis, quibus vt be-

neuoli, vt dociles, vt attentī sint qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itēque narrationes, vt ad suos fines spectent, id est vt planæ sint, vt breues, vt euidentes, vt credibiles, vt moderatæ, vt cum dignitate. Quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maximè valeant, dictum est in iis in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem & alia quædam habet: & maximè amplificationem: cuius effectus hic debet esse, vt aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & si ita iam affecti antè sunt, vt augeat eorū motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracūdia, & odium, & inuidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere cum voles. Ad id autem quod velle senseram, cumulartē satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam ne præterirem aliquid quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te desiderata erāt, sum complexus: fecique quod sæpe liberales venditores solent, vt cum ædes fundumue vendiderint, rursus casis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod orandi causa aptè & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. Tullii Ciceronis de partitione

ORATORIA DIALOGVS.

Interlocutores, Cicero filius, & Cicero pater.

CICERO FILIVS.

S T V D E O, mi pater, Latine ex te audire ea quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidisti, si modò tibi est otium, & si vis. C I C E R O P A T E R. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quædoctissimum esse? Otium autè primum & summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrè libenter. C. F. Vñne igitur, vt tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? C. P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam: quæ accepisti, & tu ordine audies quæ requiris. C. F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In tres. C. F. Cedo quas? C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus & verbis. Sed & res & verba inuenienda sunt, & collocanda. Propriè autem in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem et si est commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est: earumque omnium rerum custos est memoria. C. F. Quid, orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam, narratio & confirmatio. Ad impellendos animos duæ, principium & peroratio. C. F. Quid? quæstio quasnam habet partes? C. P. Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam controuersiam nomino. C. F. Q V O N I A M I G I T V R primum est inuenire oratoris, quid quæret? C. P. Vt inueniat quemadmodum fidem faciat eis quibus volet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis aut in re ipsa infitis, aut assumptis. C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos in quibus latent argumenta. C. F. Quid est argumentum? C. P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C. F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, vt te-

4 **t**imoniam. C. F. Quid infita? C. P. Quæ inhæret in ipsa re. C. F. Et testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Diuinum & humanum. Diuinum, vt oracula, vt auspicia, vt vaticinationes, & responsa sacerdotum, haruspicum, cōiectorum. Humanum, quod spectatur ex autoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera, aut expressa: in quo infunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæ sita. C. F. Quæ sunt quæ dicis infita? C. P. Quæ infixæ sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Et ad id totum de quo differitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum: vt definitio, vt contrarium, vt ea quæ sunt ipsi contrarioe eius aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: aut ea quæ sunt quasi coniuncta: aut ea quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earum rerum de quibus agitur, causa: aut causarum euentus, id est quæ sunt effecta de causis: vt distributiones, vt genera partium, generumue partes: vt primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumeti: vt rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit: in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. C. F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Imò verò scrutabimur & quæremus ex omnibus, sed adhibebimus iudicium, vt leuia semper reiiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius, quæstionumque rationem venero. C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inueneris, collocare. Cuius in infinita quæstione ordo est idem ferè quem exposui locorum. In definita autem adhibenda sunt illa etiam quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi & commouendi: quoniam fides est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. Tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum. Omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nā est in proposito finis, fides: in causa, & fides & motus. Quare cū de causa dixerò, in qua est propositum, de utroque dixerò. C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò qui audit: aut disceptator, id est rei sententiæque moderator, ita vt delectetur, aut statuatur aliquid. Statuit autem aut de præteritis, vt iudex: aut de futuris, vt senatus. Sic tria sunt genera: iudicii, deliberationis, exornationis: quæ quia in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex eo nomen. C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in iudicio aut sæuitiam aut clementiam iudicis: in suasionem aut spem aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarum? C. P. Vt rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruantur gradus, aut generum distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate distinguimus, cum parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, lata tristibus, incredibilia probabilibus inteximus: quæ in exornatione cadunt omnia. C. F. Quid, in deliberatione quid spectas? C. P. Principia vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè sæpe narrandum est. Est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium: suasio autem, futurarum. Quare ad fidem

& ad motum adhibenda est omnis oratio. C.F. Quid in iudiciis, quæ est collocatio? C.P. Non eadem accusatoris, & rei: quod accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione, paululum digrediens de cursu dicendi, vitur, & vehementius in perorando. est enim propositum, vt iratum efficiat iudicem. C.F. Quid faciendum est contra reo? C.P. Omnia longè secus: sumenda principia ad benevolentiam conciliandam: narrationes aut amputandæ quæ lædunt, aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ: firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda: perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C.F. Sempérne igitur ordinem collocandi quem volumus, tenere possumus? C.P. Non sanè. nam auditorum aures moderantur oratori prudenti & prouido: & quod respuunt, immutandum est. C.F. Expone deinceps quæ ipsius orationis verborumque præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fufum: alterum versum atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in coniunctis secunda. Simplicia inuenienda sunt, coniuncta collocanda sunt. Et simplicia verba partim natia sunt, partim reperta. Natia, ea quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt. Et nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis, altera natura, tractatione altera. Natura, vt sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata & inflexa quodammodo, qualia sunt ea quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea quibus tanquam abutimur, aut ea quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius quam sermonis consuetudo patitur, ornamus. C.F. Habeo de simplicibus verbis, nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, cõsecutioque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod proposueris, aut redundes. Cõsecutio autem, ne generibus, numeris, tēporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam vt in simplicibus verbis quod non est Latinum, sic in coniunctis quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium coniunctorumque sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit vsitatis verbis, propriis, dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut cõtractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione verborum. Breuitas autem conficitur simplicibus verbis, semel vnaquaque re dicenda, nulli rei nisi vt dilucidè dicas, seruiendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum atque expoliturum, si est autoritas & pōdus in verbis, si sententiæ vel graues, vel aptæ opinionibus hominum & moribus. Illustris autem oratio est, si & verba grauitate delecta ponuntur, ac trāsflata, & superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis quæ rem constituat penè ante oculos. Is enim maximè sensus attingitur: sed cæteri tamen, & maximè mēs ipsa moueri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hæc illustrem omnia: est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. Altero fit vt intelligamus: altero verò videre videamur. Suaue autem genus erit dicēdi, primùm elegātia & iucunditate verborum sonātium & lenium: deinde coniunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disiectos atque hiantes: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto: habeatque similitudinem æqualitatemque verborum: tum ex contrariis sumpta verbis, crebra crebris, paria paribus respondeant: re-

latæque ad idem verbum, & geminata atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructioque verborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suaui oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouū dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximèque mouet ea quæ motum aliquem animi miscet oratio, quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimentur aut significādo iudicio ipsius ex animo humano ac liberali: aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suauius præcepta, quæ orationem aut magis obscurā, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. C.F. Reliquum est igitur, vt dicas de conuersa oratione atque mutata. C.P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum, quæ simplicibus in verbis ita tractatur, vt aut ex verbo dilatetur, aut in verbū contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem significās, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad vnum verbum reuocatur, aut assumpta verba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit vnum verbum ex duobus. In coniunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, nō verborum, sed ordinis tantummodo: vt cum semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum versus retroque dicatur: deinde idem intercise atque permittè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere versatur. C.F. Actio igitur sequitur, vt opinor. C.P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum & cum verborum momentis commutanda maximè est. facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu. quæ plurimum valebunt, si cum orationis genere consentient, eiusque vim ac varietatem subsequenter. C.F. Nunquidnam de oratore ipso restat? C.P. Nihil sanè præter memoriam, quæ est germana literaturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam vt illa constat ex notis literarum, & ex eo in quo imprimuntur illæ notæ: sic cõsecutio memoriæ tanquam cera locis vitur, & in his imagines vt literas collocat. C.F. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius partes: quarum prima & postrema ad motum animi valet. is enim initiis est & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidè ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximèque cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidè quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio, vehemens quædam argumentatio: vt illa docendi causa sit, hæc commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C.P. Faciam, & à principiis primum ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia, vt amicè, vt intelligenter, vt attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia benevolentia conciliandæ cõparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, iustitiæ, fidei, contrariis rebus in aduersarios conferendis, & cum iis qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significāda: & si in nos aliquod odium offensionè collata sit, tollenda ea, minuendæque, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem vt audiamur & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus naturamque causæ, si definias, si diuidas, si neque prudentiam eius impediatis confusione partium, nec memoriam multitudinem: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Vt attentè autem

audiamur, trium rerum aliqua cōsequemur: nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maximè in perorâdo, dederit occasionem nobis aliquam ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. F. Quid in narratione, quæ tandem conseruanda sint? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucidè narrandum, eadem illa superiora explicandi & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas: eaque sæpissimè in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea quæ narabuntur, consentient, si cuiusque facti & euenti causa ponetur, si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, autoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne quod in controuersiam venit, id aut sit, necne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C. P. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docèdi gratia verisimile, quod plerunque ita fiat: ut adolescèntiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumque declarat: ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis. In personis naturæ primùm spectantur, valetudinis, figuræ virium, ætatis, marium, foeminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autè, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertis: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitiæ, libertas, & ea quæ sunt iis contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montosi: læues, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici. & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: cœdificati, an vasti: obscuri, an rerum gestarum vestigiis nobilitati: cōsecrati, an profani. In temporibus autem præsentia & præterita & futura cernuntur. In his ipsis verusta, recentia, instantia, paulo post aut aliquando futura. In sunt etiam in temporibus illa quæ temporis quasi naturam notant: ut hyems, ver, æstas, autumnus: aut anni tempora: ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autè, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta & euentus, aut consilii sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in quadam animi peremotione. Casu, cum aliter accidit ac putatum sit. Peremotione, cum aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum & malarum tria sunt genera: nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrâ esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ perlustrandæ animo partes erunt omnes, & ad id quod agetur, ex sin-

gulis coniectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur: ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid quod sensu percipi possit: etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula mouet suo pondere, partim etiâ si videntur esse exigua per se, multum tamen cum sunt coaceruata, proficiunt. Atque in his verisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primùm exemplum, deinde introducta rei similitudo. Fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commouet. C. F. Quid, definitionis quæ ratio est, & quæ via? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communiū frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerunque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primisque commouet explicatio vocabuli, ac nominis. C. F. Sunt exposita iam ferè ea quæ de facto, quæque de facti appellatione quæritur. Nempe igitur ea restant, quæ cum factum constat & nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C. P. Est ita ut dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut vlciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitia, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis iudiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit quæritur, ex cōtrouersia, iure & rectène factum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. Age sis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diuiseras orationis fidem, & dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum aut falsum esse possis dicere: aut redarguenda ea quæ pro verisimilibus sumpta sunt. Primùm dubia sumpta esse pro certis. Deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici. Tum ex iis quæ sumpserint, non effici quæ velint. Accedere autem oportet ad singula, sic vniuersa frangètur. Commemoranda sunt etiam exempla quibus simili in disputatione creditum non sit: conquærenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminoforum sit exposita vita innocentium. C. F. Quoniam vnde inueniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo: quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C. P. Argumentationem quærere videris, quæ est argumenti explicatio: quæ sumpta ex iis locis qui sunt expositi, conficienda & distinguenda dilucidè est. C. F. Planè istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, cum sumpseris aut nõ dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera: quorum alterum ad fidem directò spectat: alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid quod probaret, sumpseritque ea quibus vteretur: atque his confirmatis, ad propositum sese retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retrò & contra prius sumit quæ vult, eaque confirmat: deinde id quod proponendum fuit, per motis animis iacit ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda distinctio: ut cum interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus: quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus, breuiterque interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere. C. F. Quid, illa quæ sine arte appellantur, quæ iandudum assum-

pta dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent: C. P. Illa verò indigent: 17
 & nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non parit oratoris ars, sed for-
 ris ad se delata, tamen arte tractat, & maximè in testibus. Nam de toto genere testiũ,
 quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumeta, rerum esse propria: testimo-
 nia, voluntatum: vtendũque est exemplis, quibus testibus creditum non sit: & de
 singulis testibus, si natura vani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia,
 si misericordia impulsĩ, si præmio, si gratia adducti: comparandiq; superiore cum au-
 thoritate testium, quibus tamen creditum nõ sit. Sæpe etiam quæstionibus resisten-
 dum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis emetiti per sæpe sunt, mo-
 rique maluerunt falsum fatendo, quàm verè inficiãdo dolere. Multi etiam suam vi-
 tam neglexerunt, vt eos qui his chariores quàm ipsi sibi essent, liberarèt. Alii autem,
 aut natura corporis, aut cõsuetudine dolendi, aut metu supplicii aut mortis, vim tor-
 mentorum pertulerunt. Alii emetiti sunt in eos quos oderant. Atque hæc exemplis 18
 firmanda sunt. Neque est obscurum, quin quoniam in vtraque parte sunt exempla,
 & item ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria sint sumenda. Atque
 etiam incurrit alia quædam in testibus & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea quæ
 dicta sunt, si aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiã ali-
 ter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi pars restat orationis,
 quæ posita in perorando est, de qua sanè velim audire. C. P. Facilius est explicatio
 perorationis. Nam est diuisa in duas parteis, amplificationem, & enumerationem.
 Augendi autem & hic est proprius locus in perorãdo: & in cursu ipso orationis de-
 clinationes ad amplificandum dantur cõfirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur
 amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicẽdo
 fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponẽda sunt quæ vim ha-
 beant illustrandi, nec ab vsu sint abhorrentia, grauiora, plena, sonantia, iuncta, facta, 19
 cognominata, non vulgata, superlata, in primis que translata, nec in singulis verbis,
 sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, vt plura videãtur. Au-
 gent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea quæ ascendunt gradatim ab humilio-
 ribus verbis ad superiora. Omninoque semper quasi naturalis, & non explanata ora-
 tio, sed grauibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis,
 quibus actio vocis, vultus & gestus congruens, & apta ad animos permouendos, ac-
 commodata est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda.
 Nam hæc quia videntur perabsurda, cum grauiora sunt quàm causa, diligenter ferè,
 quid quenque deceat, iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis om-
 nibus, quibus illa quæ dicta sunt ad fidem: maximèque definitiones valèt conglu-
 bata, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pu-
 gnantium rerũ conflictio, & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximèque simili-
 tudines, & exempla: factæ etiam personæ, muta denique loquantur. Omninoque ea
 sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorũ est duplex genus. Alia
 enim magna natura videntur, alia vsu. Natura, vt cælestia, vt diuina, vt ea quorum
 obscuræ causæ, vt in terris mūdõque admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusque,
 si attendas, ad augendum permulta suppetũt. Vsu quæ videntur hominibus aut pro-
 desse, aut obesse vehementius. quorum sunt genera ad amplificandum tria. nam aut
 charitate mouentur homines, vt deorum, vt patriæ, vt parentum: aut amore, vt fra-
 trum, vt coniugum, vt liberorum, vt familiarium: aut honestate, vt virtutum, maxi-
 mèque carum quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis & co-
 hortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos à quibus ea violata sunt, odia inci- 21
 tantur, & miseratio nascitur, proprius locus augedi in iis rebus aut amissis, aut amit-
 tendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totum
 quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat, & à quorum charitate diuellatur, quæ

amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurũsue sit, exprimatur breuiter. Cito e-
 nim arescit lachryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione
 nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligetia: hic autem locus grandia
 requirit. Illud iam est iudicii, quo quæque in causa genere vtamur agendi. In illis e-
 nim causis quæ ad laudationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui mouere pos-
 sunt expectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autẽ, bonorum
 ac malorum enumerationes & exempla valent plurimũm. In iudiciis, accusatori fe-
 22 rere, quæ ad iracundiam: reo plerunq; quæ ad misericordiam pertinet. Nonnunquã tamẽ
 accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua
 est, nonnunquam laudatori, suadori nõ sæpe, accusatori sæpius quàm reo necessaria.
 Huius ipsa tẽpora duo sunt: si aut memoriæ diffidas corũ apud quos agas, vel inter-
 uallo tẽporis, vel longitudine orationis: aut frequetatis firmamẽtis orationis, & bre-
 uiter expositis, vim est habitura causa maiorẽ. Et reo rarius vtendũ est, quòd ponẽda
 sunt cõtraria, quorũ dissolutio in breuitate latebit, aculei punget. Sed erit in enume-
 ratione vitandũ, ne ostentatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui
 non omnia minima repetet, sed breuia singula attinges, põdera rerũ ipsa cõprehen-
 23 det. C. F. Quoniã & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nũc,
 quem ex tribus extremũ proposuisti quæstionis locum. C. P. Duo sunt, vt initio di-
 xi, quæstionũ genera, quorũ alterum finitum tẽporibus & personis, cõtrouersiam &
 causam appello: alterũ infinitum, nullis neq; personis, neque tẽporibus notatũ, pro-
 positũ voco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & cõtrouersia. Inest enim
 infinitũ in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de pro-
 posito dicamus, cuius genera sunt duo: cognitionis alterũ: eius scientia est finis, vt
 verine sint sensus. alterũ actionis, quod refertur ad efficiendum quid: vt si quæratur
 quibus officiis amicitia colẽda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit necne, quid
 sit, quale sit. Sit necne, vt, ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sitne ius id
 24 quod maiori parti sit vtile. Quale autem sit, iustè viuere sit necne vtile. Actionis au-
 tem duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid, aut declinandum: vt quibus
 rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia vitetur. Alterum, quod ad ali-
 quod cõmodum vsũque refertur, vt quemadmodum sit Respublica administran-
 da, aut quemadmodum in paupertate viuẽdum. Rursus autem ex cognitionis con-
 sultatione, vbi sit necne sit, aut fuerit, futurũsue sit, quæritur, vnum genus est quæ-
 stionis, possitne aliquid effici: vt cum quæratur ecquisnam perfectè sapiens esse pos-
 sit. Alterum quemadmodum quidque fiat, vt quonam pacto virtus pariat, natura-
 ne, an ratione, an vsu. Cuius generis sunt omnes in quibus vt in obscuris naturali-
 busque quæstionibus causæ rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in
 quo quid sit id de quo agitur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputan-
 25 dum est, aliud an idem sit, vt pertinacia & perseuerantia: in altero autem descriptio
 generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, vt qualis sit auarus, aut quid sit su-
 perbia. Tertio autẽ in genere, in quo quale sit quæritur, aut de honestate, aut de vti-
 litate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: vt, honestũmne sit pro amico
 periculum aut inuidiam subire. De vtilitate autem sic: vt, sitne vtile in republica
 administranda versari. De æquitate verò sic: vt, sitne æquum amicos cognatis ante-
 ferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit quæritur, exoritur aliud quoddam
 disputandi genus. Non enim simpliciter solum quæritur quid honestum sit, quid
 vtile, quid æquũ, sed etiam ex cõparatione, quid honestius, quid vtilius, quid æquius:
 atque etiam quid honestissimum, quid vtilissimum, quid æquissimum: cuius gene-
 ris illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem quæ dixi, cogni-
 26 tionis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterum est præcipiẽdi genus, quod ad ra-
 tionem officii pertinet: vt, quemadmodum colendi sint parentes. Alterum autem

ad sedandos animos, & oratione sanandos, vt in consolandis mœroribus, vt in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus (quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est) vel gignendos, vel concitandos. Atque ferè hæc est partitio consultationum. C. F. Cognoui: sed quæ ratio est in his inueniendi & disponendi requiro. C. P. Quid tu aliâ mne censes, & nõ eandem esse quæ est exposita, vt ex iisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia: Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuersiarum & causarum genera restant omnino. Fc earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, vt obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius exornatio dicitur: quod cum latum genus esse potest, sanæque varium, vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut vberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt: vnum, quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus.

C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honestè viuendum valent, exponã breuiter, atque à principiis exordiar & laudandi & vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum virtute sunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitude. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine vllis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam aut confirmandam accommodatè. Non enim dubia firmanur, sed ea quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis quæ antè dicta sunt, & narrandi & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, vtendum erit iis in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: id est, vt factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter vtamur: & in ipsa constructione verborum, vt paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, vt contraria, vt geminata, vt circumscripta numerosè, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ admirabilia, nec opinata: siue significata monstris, prodigiis, oraculis: siue quæ videbuntur ei de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. Omnis enim expectatio eius qui audit, & admiratio, & improuisi exitus, habet aliquam in audiendo voluptatè. Sed quoniam in tribus generibus bona malæ versantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter modicèque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendam eius quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patiat, de fortunis erit & facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis: in quibus quidè quæ virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum: quorum collocatio triplex est: aut enim temporum seruandus est ordo: aut in primis recentissimum quodque dicendum: aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt digerenda. Sed hic locus virtutum atque vitiorum latissimè patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustam & breuem cõcludetur. Est igitur vis virtutis duplex: Aut enim scientia cernitur virtus, aut actio. Nã quæ prudentia, quæ calliditas, quæque grauissimo nomine

sapientia appellatur, hæc scientia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, ciuilibus appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communes distributa est: duobusque modis in rebus commodis discernitur, & ea quæ absunt, non expetendo: & ab iis quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo: quæ quod iam adest, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc vno genere complectitur, magnitudo animi dicitur, cuius est liberalitas in vsu pecuniæ, simulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè iniuriis, & omne quod est eius generis graue, infedatum & turbulentum. In cõmuniõne autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eaque erga deos religio, erga parentes pietas, vulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in benevolentia nominatur. Atque hæc quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ comitesque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit & iudicat: quæ virtus omnis in ratione scientiæque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa quæ in disputando, vberior est atque latior, & ad motus animorum, vulgèque sensus accommodatior. Custos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudèque maximè cõsequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus animi sic affecti & cõstituti, vt sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti, à quibus vt quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summèque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculi & præparati rectis studiis & artibus, vt in suis rebus studia literarum, vt numerorum ac sonorum, vt mensuræ, vt syderum, vt equorum, vt venandi, vt armorum. In communibus propensiora studia in aliquo genere virtutis colendo, aut diuinis rebus deseruendo, aut parentibus, amicis, hospitiibus præcipuè atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallat ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in cõtemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiã acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illa disputandi prudentiã cõcertatio, captatioque verborum, & hanc oratoriã vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiorumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusque fuerit, & siquid cui magnum aut incredibile acciderit, maximèque si id diuinitus accidisse potuerit videri: tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea quæ proposita sunt virtutum genera, accommodabuntur, ex illisque iisdem inueniendi locis causæ rerum, & euentus, & consequentia requirentur. Neque verò mors eorum quorum vita laudabitur, silentio præteriri debet, si modo quid erit animaduertendum aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus quæ post mortem erunt consecutæ. C. F. Accepi ista, didicique breuiter non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer vt possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam & quæ præcepta teneamus.

C. P. Est igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in cõsilio dando, sententiæque dicenda, vt illa prima sint suafori aut dissuasori videnda, quid

aut possit fieri, aut non possit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & siquid effici non potest, deliberatio tollitur, quãuis vtile sit: & siquid necesse est (necesse autem id est, sine quo salui liberius esse non possumus) id est reliquis & honestatibus in civili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur quid fieri possit, videndum etiam est quã facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit quã sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaque cum constet hoc genus causatum ex suasionem & dissuasionem, suafori proponitur simplex ratio, si & vtile est, & fieri potest, fiat. Dissuafori duplex: vna, si non vtile est, ne fiat: altera, si fieri nõ potest, nec suscipiatur. Sic suafori vtrunque docendum est, dissuafori alterum infirmare fat est. Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de vtilitate antè dicamus, quæ in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt: vt vita, pudicitia, libertas: vt liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria, quorũ alia sunt per se expetenda, vt ea quæ sita sunt in officiis atque virtutibus: alia quod aliquid commodi efficiunt, vt opes & copia. Eorum autem quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea quæ proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè est dictũ, quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. quorum alia sunt quasi quodãmodo cũ honestate coniuncta, vt honos, vt gloria: alia diuersa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Est etiã quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maximè spectatur in amicitis: amicitia autem charitate & amore cernuntur. Nam cum deorũ, tum parentum patriæque cultus, eorũque hominum qui aut sapientia aut opibus excellunt, ad charitatẽ referri solet. Coniuges autẽ, & liberi, & fratres, & alii quos vsus familiaritatisque coniunxit, quanquam etiam charitate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cũ bona sint, facile est intellectu quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud fanè, quoniã quidem ea perspicua sunt, consilio multũ egeremus. Sed quia tẽporibus, quæ vim habent maximã, persæpe euenit vt vtilitas cũ honestate certet, earũque rerum contentio plerũque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatẽ, aut honesta propter vtilitatẽ relinquatur, ad hanc difficultatẽ explicandam præcepta referamus. Et quoniam nõ ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum qui audiunt, accomodanda est oratio, hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctũ & agreste, quod anteferat semper vtilitatem honestati: alterum expolitur, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisque virtus: illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maximè est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrimè sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit. In suadendo, cum ei generi hominum consilium des, sæpe fanè laudanda est, & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quã sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quã deuitat turpia. Quis enim honorẽ, quis gloriam, quis laudẽ, quis vllum decus tam vnquam expetat, quã vt ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat: quarũ rerũ dolor grauis est. est genus hominũ ad honestatem natũ, malo cultu, prauisque opinionibus corruptum. Quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, vt doceamus qua vi bona cõsequi, malaque vitare possimus. Sed apud homines bene institutos, plurimũ de laude & de honestate dicemus, maximèque ea virtutũ genera tractabimus, quæ in cõmuni hominũ vtilitate tuẽda augẽdãque versantur. Sini apud indoctos imperitosque dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque

dolorum proferantur, addantur etiam contumeliæ atque ignominia. Nemo enim est tam agrestis, quẽ non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad vtilitatem spectat, ex iis quæ dicta sunt, reperietur. Quid autẽ possit effici, necne possit, in quo etiã quã facile possit, quãque expediat, quæri solet, maximè ex causis iis quæ quaque rem efficiant, est videndũ. Causarum autẽ genera sunt plura. Nam sunt alia quæ ipsa conficiunt, alia quæ vim aliquã ad conficiendũ afferunt. Itaque illa superiores conficientes vocentur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, vt sine his confici non possit. Conficiens autẽ causa, alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædã. cuius generis vis varia est, & sæpe aut maior, aut minor: vt & illa quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem alia causa, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes vocantur. Cum autem quæritur quid sit optimum factu, aut vtilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscũque, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorũ, pecuniæ, sociorum, earũque rerum quæ ad quaque rem efficiendam pertinent, possimus vti, requirendũ est. Neque solum ea sunt quæ nobis suppetunt, sed etiam illa quæ aduersantur, videnda. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra, nõ solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam vt illa facilia, procliuia, iucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut vtilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates effe-rendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Vterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora sint, aut veterũ, quò plus auctoritatis habeant, copiam. Maximèque sit in hoc genere meditatus, vt possit vel vtilia ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autẽ animos maximè perficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad vliscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubisque euentis rerum futurarũ, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo cõmonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis breuia esse debent: non enim supplex vt ad iudicem venit orator, sed hortator atque author. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breuiter dicentem audiendũ. Tota autem oratio simplex & grauis, & sententiis debet ornatiores esse, quã verbis. C. F. Cognoui iam laudationis & suasionis locos: nũc quæ iudiciis accommodata sunt, expecto, idque nobis genus restare vnum puto. C. P. Rectè intelligis. atque eius quidem generis finis est æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nõnunquam: vt cũ de verissimo accusatore disputatur, aut cũ hæreditatis sine lege aut sine testamẽto petitur possessio: in quibus causis, quid æquius, æquissimumue sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiã ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cũ aut sitne actio illi qui agit, aut iamne sit, aut non iã esse deserit, aut illane lege, hincne verbis sit actio, quæritur: quæ etiã si antè quã res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut cõfecta nõ sunt: tamen in ipsis iudiciis permagnũ sæpe habent pòdus, cũ ita dicitur, Plus petisti, serò petisti, nõ fuit tua petitio, nõ à me, non hac lege, nõ his verbis, non hoc iudicio. Quarũ causarũ genus est positum in iure civili, quod est in priuatarum ac publicarum rerum lege aut more positum: cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendũ necessaria videtur. Quare de cõstituendis actionibus, accipiendis subeundisque iudiciis, de excipiẽda iniquitate actionis, de cõparanda æquitate, quod ea ferè generis eius sunt, vt quãquã in ipsum iudiciũ sæpe dilabatur, tamẽ ante iudiciũ tractanda videantur: paululũ ea separo à iudiciis, tempore magis agẽdi,

Atque hæc quidem de argumētis. Sin autem erit etiam testium facultas: primū genus erit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse: testes effugere nō potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse rectè non credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis non posse nō credi. Atque etiam si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit non esse ex fortuna fidem ponderandā: aut eos esse cuiusq; locupletissimos testes, qui id de quo agatur, facillimè scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio vt habeatur, causam adiunabunt, confirmandum genus primū quæstionū erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorū, qui eam rem totā nisi probassent, certè repudiassent. De institutis Atheniēsium, Rhodiorūque doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi ciuēsque torquētur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de seruis in dominos quæri noluisent, de incestu tamen, & coniuratione quæ facta me consule est, quærendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent vti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda: tū faciendæ fides, diligenter esse & sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis, argumentis & coniectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem, primū infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non his esse moribus, nō ea vita, aut nullos animi motus, aut nō tam impotentes fuisse. Facultatū autem infirmatione vtetur, si aut vires, aut animū, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum nō idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, vt id susciperet, quod occultare non posset: neque tam amentem, vt pœnas ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admissio consequi possent: consistētque in singulis: & ea, aut eorum quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quàm criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius quàm contra salutem valere debere: testiūque & quæstionum genus vniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refellet. Harum causarū principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur: denuntiabiturque insidiarum cōmune periculum, excitabunturque animi vt attendant. A reo autem, quærela conflatæ criminis, collectarūque suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum profertur, animique ad misericordiam allicientur, & modicè benevolentia iudicū colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensoris, aut præteritis aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisq; contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi: reo mitigandi. Atque hæc quidè vtrique maximè in peroratione faciendæ: alteri frequentatione argumētōrū, & coaceruatione vniuersa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, vt quidque diluerit, & miseratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam videor quemadmodum coniectura tractada sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique præcepta. Vter enim definiendo describēdoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit: & vter ad cōmunem verbi vim, & ad eam præceptionem quam inchoatam habebūt in animis ii qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando executiōdoque verbo: vt si in reo pecunia absoluto, rursusque reuocato, præuaricationē accusator esse definiat omnem iudicii corruptelam ab reo: defensor autè non omnem, sed tantum-

modo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinē, mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententiæ legis nititur. Negat enim probari oportere, eos qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si vnus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate, vt illa quasi scribenda lex sic esset: quæque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo vno præuaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autè testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui cōtrarium est nomen præuaricationis: ex cōsequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eū, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarū authoritatem, ad finem aliquem periculi: cōmunēque sit hoc præceptum, vt cum vterque definitur quammaximè potuerit ad cōmunē sensum, vimque verbi, tū similibus, exemplisque eorum qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiāque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille cōmunis, minimè esse concedendum, vt is qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autè de ea quam proposui æquitate nitatur, & ea cum secum faciat, nō re, sed deprauatione verbi se vrgeri quærat. Quo in genere percensere poterit plerosq; inueniendi locos. Nam & similibus vtitur, & contrariis, & consequentibus, quanquam vterque, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorabūt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel ad omnino animos iudicum mouendos, ex iis quæ sunt antè posita, sumentur, si modò rerum magnitudo, hominūue aut inuidia aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista: nunc ea quæ cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex vtraque parte deceat, velim audire. C. P. Cōfiteantur in isto genere qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicada, quod diuiditur in duas partes primas, naturam atque legem: & vtriusque generis vis in diuinum & humanū ius est distributa: quorum æquitatis est vnum, alterum religionis. A Equitatis autem vis est duplex: cuius altera directi, & veri, & iusti, & (vt dicitur) æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia: in iniuria, vltio nominatur: atq; hæc cōmunia sunt naturæ atq; legis: sed propria legis, & ea quæ scripta sunt, & ea quæ sine literis aut gentiū iure, aut maiorū more retinentur. Scriptōrū autè, priuatū aliud est, publicū aliud: Publicum, lex, senatuscōsultum, fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut cōsuetudine, aut cōuentis hominum, & quasi consensu obrinentur. Atq; etiam hoc in primis, vt nostris mores legesque tueamur, quodammodo naturali iure præscriptū est. Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de vlciscēda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis qui sua sponte & voluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda venia est, quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, vt potui, breuissimè, de omni cōtrouersiarum genere, nisi præterea tu quid requiris. C. F. Illud equidè, quod iā vnū restare video, quale sit cū disceptatio versatur in scriptis. C. P. Rectè intelligis: eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersariis præcepta communia. Vterque enim hanc significationem qua vtetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Vterque id quod aduersarius ex ambiguo scripto intelligendū esse dicet, aut absurdū, aut inutile, aut iniuriū, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum cæteris scriptis, vel

aliorum, vel maximè, si poterit, eiusdem: quamque defendet ipse, eam rem & sententiam quenuis prudentem & iustum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius: eamque sententiam quâ significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii: contrariam autem si probarit, fore ut multa vitia stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum re exposita, recitatione uti oportebit: deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare num aut scriptum neget, aut contra factum inficietur. Post iudicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplifcet rem lege laudanda, audaciamque confutet eius qui cum palam contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem, cum aduersarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, quam à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit. Cur cum ea quæ planè scripta sint, neglexerit: quæ nunquam scripta sint, proferat. Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos. Quid impederit scriptorem quo minus exciperet illud quod aduersarius tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum. Utetur exemplis iis quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicitur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum atque priuatarum, cum aliis locis, tum in perorando maximè grauius erit vehementerque dicendum. Ille autem qui se sententia legis voluntatèque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac literis vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atque ut ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum necessitatèue pertineat, quod genus paulò antè attigimus, erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbiter verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertiū transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem quæ nos adiuuat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiâ, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de scripto sententiæque præcepta sunt, eadem huc omnia transferamus. **EXPOSITAE** sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt, neque sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nã & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam cõcludere, & videre quæ sumpta in argumentando sint, quidque ex iis quæ sumpta sunt efficiatur, & vera à falsis, verisimilia ab incredibilibus diiudicare & distinguere, & aut malè sumpta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem vel angustè differere, ut Dialectici qui appellantur, vel ut Oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis, & subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis verò rebus & malis, æquis iniquis, vtilibus inutilibus, honestis turpibus, quam potest habere orator sine illis maximarum rerum artibus facultatem aut copiam: Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, aliisue perueneris, tum & hæc ipsa melius, & multo maiora alia cognosces. **C. F.** Ego verò, ac magno quidem studio, mi pater, multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum maius expecto.

Maluimus singulis tomis suas adnotationes per librorum ordinem subiungere, quam in totius operis calce adseruare: & quod inde facilius depromere tibi liceat, & quod tam longè recurrere molestum esse censeamus. Ac ne nobis etiam succenseret Lector, quod temere, peruersoque, aut eò minus solerti iudicio antiquam lectionem immutarem, veterum codicum varietatem adnotare placuit potius, quam per singula loca emendare: tibi hoc relinquentes, quod pro varia ac multiplici sententia tua facere ad extremum libeat. Verum ubi tria ac quatuor nonnunquam exemplaria ita concurrere vidimus, ut re ipsa etiam loquente, locum restituere esset necessarium: id verò ea lege fecimus, ut hic quoque priorem lectionem tibi describeremus. Satis experti, ut prædiximus, multorum auribus ac palatis inseruire. Proinde quod ad coniecturas attinet, quas in libris de oratore, ac topicis, nonnullisque aliis paucas videbis: eas, ut nec dubias lectiones, nolimus suis locis interferere, quod fortassis nonnullis minus arridere, aliis verò postremo loco descriptæ magis placere soleant: atque iis præsertim, qui Cicero-nis interpretationibus operam impendunt, nouasque pro ingenii sui dexteritate lectiones quotidie comminiscuntur.

IN PRIMVM RHETORICORUM ad C. Herennium.

- 1 ea conquisuerunt. *Vetus exemplar legit, ea quidem conquisuerunt cognitu putaretur. Vet. haberetur ut intelligas. Vet. sed ut intelligas Demonstratiuum est, quod. Vet. Demonstratiuum est illud, quod uel uisitationem. Vet. uel uisitationem. Deliberatiuum est, quod. Vet. Deliberatiuum est illud, quod Iudiciale est, quod. Vet. Iudiciale est illud, quod habet accusationem. Vet. et quod habet accusationem memoriam et pronuntiationem. Vet. memoriam, pronuntiationem.*
- 3 est uocis et uultus. *Vet. est uultus modus. Vet. rebus quas causas oratorem recipere, quasque res habere conueniret: Prius legatur quas causas oratorem recipere, quasque res habere conueniret: dicendum uidetur. Vet. dicendum esse uidetur.*
- 4 sit et per quam. *Vet. uel per sumus dicitur. Vet. acturi sumus. et eas ad inuentionis rationem accommodaremus: Vet. et ad inuentionis rationem partim ut eas accommodaremus: dubium, humile. Vet. turpe et humile. Turpe genus causæ intelligitur, Vet. Turpe genus intelligitur, cum contempta res offertur. Vet. cum contempta res ante offertur conueniet exordiorum. Vet. conueniet exordiorum ad omne genus causæ. Vet. ad causæ genus ut dociles, ut beneuolos. Vet. ut dociles, beneuolos utemur: Vet. utendum est: postiorius. Vet. post capere. Vet. capere*
- 6 si uti principio uolemus. *Vet. si uti uo-*

- lemus à scriptura. Vet. aut scriptura firmissimo nostra causa. Vet. firmissimo causa quomodo quidque eorum. Vet. quomodo quicquam qui attendit uult audire. Vet. qui attendit audit nouis, inuitatis. Vet. nouis et inuitatis audiens. Vet. audiens religionem, aut ad pietatem nos esse dicturos. Vet. religionem, pietatem rogabimus ut attendat. Vet. rogabimus eos attendat exponemus res de quibus. Vet. exponemus quibus de rebus*
- 7 possumus. *Vet. poterimus ab aduersariorum, ab auditorum. Vet. ab aduersariorum nostrorum, ab auditorum dummodo. Vet. dum in odium, in inuidiam, Vet. exemplar præpositionem (in) semel tantum legit*
 - 8 existimatio quæ. *Vet. existimatio et quæ deinceps de insinuatione aperiendum est. Vet. de insinuatione tractandum uidetur.*
 - 9 qui autem contra. *Vet. qui contra rem, non hominem, aut hominem, non rem. Vet. hominem, non rem, aut rem, non hominem spectari. Vet. considerari si de eo. Vet. de eo, firmissimum. Vet. firmum primum nos dicturos. Vet. non legit primum dixerit. Vet. dixit si de fessi. Vet. si fessi exordiemur. Vet. incipiemus imitationem. Vet. ab imitatione ambiguo. Vet. ab ambiguo exuperatione. Vet. à superatione collatione. Vet. collatione arrisione. Vet. irrisione*

- et si promiserimus. Vet. si pollicemur nos non eodem. Vet. et nos non eodem*
- 11 Nunc, ne quando. *Vet. Nunc quando Item illud quo aduersarius. Vet. Item illud quo leniter commutato aduersarius*
 - 12 compositum est, aut. *Vet. expositum, aut et quod. Vet. quod satis dictum est. Vet. satis erit dictum unum, quo. Vet. unum est cum alterum. Vet. Aliud aut fidei. Vet. fidei apparationis, uel laudationis causa. Vet. apparationis causa, aut alicuius etiam laudationis*
 - 13 in quo tamen. *Vet. tantum quæ tragædiis. Vet. quæ à tragædiis errorem. Vet. non legit errorem*
 - 14 uerum hoc in exercendo transfigitur. *Vet. ueruntamen hæc in exercendo transfigitur. prosequemur. Vet. prosequemur iuuat. Vet. adiuuat*
 - 15 et si prosequemur. *Vet. et si sequemur*
 - 16 Sim erunt. *Vet. Sim esse quibus in rebus tabulæ. Vet. quibus aut tabulæ de insinuatione. Vet. de insinuationibus quod eam soli. Vet. qui eas soli in qua singulare. Vet. non legit singulare officium. Alias artificium ex uetusto nihilominus industriæ. Vet. nihilominus studiose industriæ primum perorata. Vet. Primum enim si ea. Vet. et si ea in controuersia. Vet. in controuersis iure fecerit. Vet. iure ne fecerit, licuerit*
 - 18 esse non. *Vet. contineri non affert. Vet. afferret meditationis. Vet. præ meditationis quibus de rebus. Vet. de quibus*
 - 19 ut diximus. *Vet. ut ante diximus Coniecturalis est. Vet. Coniecturalis constitutio est*

ocisum et inimicum. Vet. no legit et cum in scripto. Vet. non legit in praepositionem

20 et in scapham conscenderunt. Vet. scapham ascenderunt

21 Constitutio haec est legitima. Vet. Constitutio legitima

plures res. Vet. plures sententias illa petit. Vet. petit illa mulier xxx pondo. Vet. in xxx pondo cum in controuersia. Vet. cum inde controuersia

Caepto. Vet. Quintus Caepio

22 ille nihilominus. Vet. non legit ille deferre. Vet. detulit

contra senatusconsultum. Vet. no legit senatusconsultum

minuere. Vet. imminuere

tamen non nihil. Vet. tamen et non nihil quod uasa. Vet. qui uasa

23 et causa cadit. Vet. et a causa cadit in eo. Vet. in eo deponit

intestatus. Prius legebatur, intestato familia pecuniâque. Vet. non legit familia

24 et damno. Vet. et ei damno

Cuiusmodi partes. Vet. Quoniam cuiusmodi

Eius constitutionis. Vet. Cuius constitutionis

Aboluta est. Vet. Aboluta enim in scena. Vet. in caenaculo

25 cum eo. Vet. in eo

translatio criminis. Vet. non repetit criminis

aperuerit. Vet. aperuit

Necessitudinem. Vet. necessitatem

26 cum et peccasse. Vet. peccasse se facta esse. Vet. non legit esse dicimus. Vet. dicemus

et uel in. Vet. non legit et

27 quod facere. Vet. quid facere uetetur. Vet. tuetur uel tuetur

fatis uideor. Vet. non legit satis quo ratio. Vet. in quo ratio

28 illa enim. Vet. non legit enim firmamento hoc. Vet. firmamento uel pacto hoc modo

abs te tamen. Vet. non legit tamen

29 constituitur. Vet. constituetur

inuenire. Vet. reperire

Inuenta. Vet. reperta

et inficiatione. Vet. omittit illud membrum

30 sed si. Vet. et si

quidem haec tardius, quam studes, absoluentur. Vet. quo tardius haec, que si studes, absoluntur

exequabimur. Vet. exequemur

ut pro tuo. Vet. aut pro tuo

IN SECVNDVM RHETORICORVM AD C. HERENNIVM

oportet. Vet. oportet

neru qui neque. Prius legebatur, neru quod neque. Vet. habet, neru neque

31 iudiciale. Vet. et iudiciale hoc et priore. Vet. hoc etiam in priore orationis. Vet. orationis

32 et consultationem. In uetusto no legitur cuiusmodi. Vet. non legit

33 probabile. Vet. probabilem

spe. Vet. appetitione

emutatione: ut cum queritur. Vet. uitatio ne, commodorum appetitione, cum queritur

34 in uitatione. Vet. in inutatione

Deinde uita. Vet. Iam uita quam paulo ante exposuerit. Haec non leguntur in uetusto.

ostendet cum semper auarum fuisse. Vet. ostendet quam paulo ante exposuerit, datur eum semper auari.

locus corruptus

par animi uitium. Vet. non legit animi

35 si uehementer. Vet. Sed illum ante. Vet. illum autem

Defensor primum. Vet. Defensor autem primum

turpitudine impediatur. Vet. turpitudinem impediatur

36 ut demonstrat. Vet. monstret

cum id factu. Vet. cum id ipsum factu

37 quibus. Vet. quis

et cuiusmodi temporibus. Spatium ita. Vet. et eiusmodi temporibus spatium considerabitur

si id ante scri. Vet. si id arte scri ad oriendam. Vet. mouendam

38 apparatus: ex. Vet. apparatus uidebitur fuisse: ex

spes alandi. Vet. Species alandi

apparuit. Vet. apparuerit

in eo loco. Vet. in loco

39 aut si uestigium rei fuerit repertum. Vet. aut si uestigium fuerit us uenturum. Vet. us uenturum

40 si non. Vet. si modo non

et ij quibus nisi defensor. Vet. et ij quibus nisi defensor non potest uti

41 haec et ad improbationem. Vet. haec improbationem et approbationem testum. et ad ipsorum argumentationem pertinebunt

coniectura tractatur. Vet. coniectura coniectatur

42 idque. Vet. id quod

gesta: testes. Vet. gesta: sed testes

43 et si dicemus. Vet. et dicemus

44 accommodaremus. Vet. accommodassemus

45 collatione. Vet. collocatione

46 quid scriptum sit, quid. Vet. quid scriptum sit cum eo, quid corrupte ut non. Vet. aut ante non

non bono et aequo posse fieri. Vet. non legit posse fieri

dubiter. Vet. legit dicit

47 rebus iudicatis. Vet. legibus iudicatis enumeratione utitur. Vet. enumeratio

num qua. Haec non leguntur in uetusto cogitur. Vet. ageretur

48 uel derogatum. Deest in uetusto Cum haec erunt. Vet. Cum haec enim erunt

recitatione. Vet. narratione

49 amphilogus. Vet. amphibologus

opiniones. Vet. suspiciones interserere. Vet. interdicere

50 detrimentum. Vet. detrimenta

conseruauit. Vet. seruauit

aut turpis. Vet. si turpis

num alio modo. Vet. num alio modo habeat

51 ei rei. Haec non leguntur in uetusto scriptum non sit, quod. Vet. scriptum, non quod

an quod. Vet. sed quod extraria. Vet. contraria

52 usitatum est. Vet. iustum est

53 et utilitatem. Vet. uel utilitatem inter quos conuenit. Vet. inter eos conuenit

54 iuri prestare. Vet. iure prestare reus dicit. Vet. accusator dicit

55 iurē in. Vet. uerē in fateatur. Vet. dicitur

56 quid futurum. Vet. quid factum considerandum est. Vet. considerandum est de necessitate

57 necessario accidisse. Vet. facto accidisse putari. Vet. putare imprudentia. Prius legebatur, impudentia

animi uitio. Vet. cum uitio

contaminabitur. Vet. contaminabit, personam

58 praescripta. Vet. scripta

tres partes. Vet. omnes partes moretur. Vet. demoretur

neque id. Vet. cumque non id

59 usus futuram. Vet. usus futura supplicio. Vet. supplicatione simplex. Vet. simplex

60 et equonam modo. Vet. et quo nam modo obstit. Vet. obistere

num ea re concedi. Vet. num concedi

causae iudicialis. Vet. causae iudicialis expolire, et. Vet. expolire, et

61 quid quoquo. Vet. quid in unoquoque

quae demonstrat id uerum. Vet. per quam demonstrat uerum esse id colloquetandae. Vet. loqupletandae

62 Aiaem. Ratio est, inimicum. Prius no legebatur, Ratio est

64 ea non semper. Vet. ea non saepe si exempla. Vet. et nisi exempla dilucide poterit. Vet. dilucide non poterit

65 in unaquaque. Vet. in una

66 occisus est. Vet. non legit

67 collectionem. Vet. collocationem

inquit quispiam. Vet. inquit quispiam

68 satis enim fuerat. Prius non legebatur enim

est mater, qua. Vet. est mater atque materies, qua

que praeter ceteris parit. Prius non legebatur, praeter ceteris

imitatur. Vet. imitatur

curasset poeta. Vet. curasset poeta dicere

70 uerum in aetate utile. Vet. uerum in aetate iuuenile utile

71 saxique instar globosi praedicant uolubilem. Prius legebatur, saxoque instare globoso praedicant uolubili

Quo saxum impulerit fors, cadere. Prius legebatur, ideo quo saxum impulerit, eo cadere

72 Sunt autem alij. Vet. Sunt et alij

fortunam negent esse ullam. Prius legebatur, fortunam negent Miseriam esse ullam

omnia regi. Vet. omnia regi autumant

73 Magno malo est hominibus. Prius, omnibus

conflictantur. Vet. afflictantur

nam in huiusmodi. Prius, nam huiusmodi in

74 linque. Vet. relinque.

Nulla te indigna nata. Vet. Nulla te indigna

incommodis. Vet. et incommodis

si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur. Vet. sed ex duplici conclusione alterutra pars diuiditur

76 quod inter omnes non constat. Vet. quod inter omnes constat

qua etiam nunc in. Vet. et quod etiam nunc in

acto negotio. Vet. exacto negotio

res ueniret. Vet. res conueniret

fugit. Vet. fessit

77 nunc desertum ab omnibus. Vet. nunc cum desertus es ab omnibus

solum ut restitua. Vet. solum ut te restitua

nam et hoc. Prius legebatur, nam hoc dicitur sine. Vet. debet sine

huiusmodi si quis. Vet. huiusmodi ut si quis

78 ei rei. Vet. cuius rei

potuisse adesse. Vet. posse adesse

79 uirtute amulus. Vet. uirtutis amulus sum

80 de re detrahatur. Vet. de re trahatur

defensoris ratio. Vet. defensoris purgatio

81 Item uitiosum est. Vet. Item uitiosum factum est

82 qua in altera incommoda. Prius legebatur, qua in altera re incommoda comparandis necesse putari. Vet. comparandis necesse sit putari

dicit, alteros ledat. Prius legebatur, alteris alteros

83 perinde quasi. Prius, proinde quasi

Aliud uetustum habet, proinde quaeritur

aut perinde quasi. Prius, aut proinde quasi

et iudicatis rebus, et ceteris. Vet. ex iudicatis et ceteris rebus

exaggerandam. Vet. exaugendam

qua sunt his rebus. Vet. qua sunt huius generis uitia

84 non enim utrum indignum sit, an no. Vet. non enim dignum utrum sit, an non

ut quicquam. Prius, ut quicque dictum est, complectitur. Prius, dictum est, primum complectitur

Quatuor locis. Vet. In quatuor locis

85 ad id quod. Vet. ad idem quod

In qua quaerendum est. Vet. Item quaerendum

orationis enumeratio. Vet. omnis enumeratio

dedita opera. Vet. reddita opera

significandi. Vet. fingendi

uenditandi. Vet. dicandi

86 demde ordine breuiter. Vet. demde ordine

dine et breuiter

senatui. Vet. senatuique

ille res. Vet. illas res

87 incommo mederi. Vet. aliquo modo mederi

88 quo maturius. Vet. quod maturius sit. Vet. est

Nouus locus constat. Vet. Nouus locus est qui constat

quasi cum. Vet. quare cum

auditoris animus. Vet. auditor

89 futura sint, nisi. Vet. futura sint incommo, nisi

ostendemus futurum. Vet. fuisse

90 ita diligenter. Prius legebatur, ita tudiligenter

tua scientia. Vet. tua conscientia

IN TERTIVM RHETORICORVM AD C. HERENNIVM.

91 praepceptio. Vet. praescriptio

92 potissimum faciendum. Vet. potissimum faciendum sit

ut eum. Vet. uel eum

in consultationem. Vet. uenit in deliberationem siue consultationem

93 Omnes deliberationes. Prius legebatur, Omnem orationem

eo totius. Prius, ad eam totius

qua conficit. Vet. qua conficitur

94 complurium negotiorum. Vet. complurium rerum et negotiorum

alterum sequi. Vet. alterum consequi

95 poterimus. Prius, possimus

supplicium. Vet. simplicium

96 parati. Vet. comparati

dignitate sua. Vet. pro dignitate sua

97 si denique quid cuique. Prius legebatur, si denique quod cuique

ut haec. Vet. ita ut haec

inertiam. Vet. ineptiam

honestam. Vet. rem honestam

98 nos eo. Vet. nos eo modo

aliquibus sociis. Vet. ab aliquibus sociis

uel iisdem. Vet. uel ab iisdem

99 in rationem. Vet. in narrationem

rei dilucidandae causa. Vet. rei dilucidandae magnificandae causa

si non incident, quot. Vet. si non incident partes honestas, quot erunt

uenerunt locis. Vet. uenerunt nostris locis

in consultatione. Vet. in consultatione

100 at non. Vet. atque non

nisi quod bis. Vet. nisi quod in his

103 apud ignotos. Vet. apud ignaros

cognoscant. Vet. ut agnoscant

104 quamque tute. Vet. quam tute

genus in laude. Vet. si genus est in laude

105 animi uirtutes aut uitia que fuerint. Prius legebatur, animi que uirtutes aut que uitia fuerint

106 Si utuperabimus, aliud iniuste, aliud ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factu esse dicamus. Perspicuum. Prius legebatur, si utuperemus, et contrario. Perspicuum

107 propterea quod saepe ne incidunt quidem: saepe ita uenit incidunt. Vet. propterea quod saepe nec incidant,

et si incidant, ita breuiter incidunt

considerandum est. Vet. accommodandum est

conferendum putauimus. Vet. confuendum putemus

absoluta nobis. Vet. a nobis absoluta

partes orationis. Prius, partes. Aliud

exemplar, partes rhetoricae orationis

sequemur eam. Vet. consequemur eam

argumentationis partes disponemus. Prius, argumentationes disponemus

109 complexionem. Vet. conclusionem

110 reuertamur licet. Vet. reuertemur

firmissimas. Vet. fortissimas

Nam statim re narrata. Prius, Nam et re narrata statim

111 nos quidem unam eam de quinque generibus plurimum posse. Prius,

nos quid unum de quinque rebus plurimum profic

112 ea pars a nobis. Vet. ea res a nobis

et industria comparatum. Prius legebatur, et industria paratum

hanc auget. Vet. hanc adauget

Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torquere pro nostro. Vet. Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo nostro

altera natura, altera cura comparatur. Vet. altera natura comparatur, altera cura paratur

nihil nos attingit. Prius, nihil ad nos attingit

113 depressa uoce principia. Vet. depressa uoce non ueloci principia

nam leditur arteria. Prius, nam leduntur arteriae

uoce bene permulsa est. Prius, uoce permulsa sunt

compleatur. Prius, compleantur

clamorem obmutere. Prius, clamorem remittere

114 acclamatione. Vet. ad exclamationem

uoluptate auditoris. Vet. uoluptate auditoris

diuisione reddunt. Vet. reddunt diuisione rerum

et fauces. Vet. siue fauces

116 Demonstratio est oratio. Prius non legebatur, oratio

risum prudentem. Vet. risum prudentem

Cohortatio est oratio. Vet. Cohortatio est oratio

117 partes sunt in. Prius legebatur, partes ipsae in

118 in narratione dicta. Vet. in narrationem dicta

et quantum. Vet. ut quantum

119 per singulas. Vet. in singulas

probabiliora reddit. Vet. probabiliora reddit

corporis ratio uidetur esse accommodanda. Vet. corporis uidetur esse accommodata

120 ut quam proximē. Vet. ne quam proximē

uultu quandam. Vet. uultus quandam

112 artificium memorie . Vet. artificium memoriam
 113 non indigrent . Vet. non indigent aquile: quorum memoriam si . Vet. a- quile: oues: memoriam prae dicitur si
 114 oportet . ostendemus . Prius , oportet , ostendimus loco licet uel . Prius legebatur , loco licet ea quae . Vet. ut ea quae si ordine . Vet. si in ordine
 115 facile erit similes . Vet. facile erit deinceps similes
 116 et ignorabit quid quoque loco . Prius legebatur , ut ignoret quid in quoquo loco modica mediocres locos . Prius legebatur , modica , et mediocres locos prae ter modum amplius agas . Vet. prae ter modum loci amplius agas obcaentur . Vet. obcaentur procul remoueri . Prius , procul amoue- ris
 117 et ex omnibus uerbis notas nobis similitudines . Vet. et ex omnibus nos- metipos nobis notas
 118 conficiat esse . Vet. confocios esse adstiuemus . Vet. stiuemus
 119 iam domitionem reges . Vet. iam do- mi uitionem reges Cimbrum subornare uaganem Iphi- geniam . Prius legebatur , et Cim- brum subornare Iphigeniam
 120 itemque quas res . Vet. itaque quas res
 121 nec hoc alia . Vet. nam hoc alia noue manet . Vet. noue in animo ma- nent diuitius sed rerum . Vet. si rerum id accidet . Vet. haec res accidet
 122 si aliqua re . Vet. si res aliquas aut si qua re . Vet. aut si quam rem nam quas res ueras facile meminimus . Vet. nam quas ueras facile memine- rimus edisere uellem . Vet. addisere uellent
 123 modo aliud , modo aliud . Vet. modo hoc , modo aliud alij uidetur aliud . Vet. alij iudicent a- liud et unum aliquod . Prius , aut unum a- liquod
 124 disputamus . Vet. disputabimus
 125 non enim sicut a ceteris . Prius legeba- tur , non enim sicut in ceteris ne aut tu nostro , aut nos tuo studio dis- fidere . Vet. ne aut tuo studio diffisi
 126 in animo frequentato . Prius legebatur , frequenta
 IN QVARTVM RHETO- ricorum ad C. Herennium .
 127 hoc est inquit . Vet. hoc est quod in- quunt deridere uideamur . Vet. irridere ui- deamur Nonne igitur ridiculus . Prius legebatur , Non igitur ridiculus
 128 enim ne esse est . Vet. ut enim ne esse est .
 129 Nam cum res probabiliores . Prius , Na- tum res probabiliores ne esse est eius . Vet. ne esse est ut eius rei

140 quod ab ea steterint . Vet. quod ab ea parte steterint
 141 poenam laudant . Vet. poenam ledant
 142 testimonium collocamus . Vet. non testi- monium collocamus aliter enim res non potest confirmare . Vet. aliter enim res non potest con- firmari Quia pollicetur . Vet. Quia illi qui pol- licentur
 143 transcripsisset . Vet. conscripseritis sin autem istud artificium egregium . Vet. sin autem istud artificiosum et egregium si parua res . Vet. si parua uos
 144 non nihil eius . Vet. non nihil huius rei qui eligit . Vet. qui eligit
 145 nunc quae . Vet. nunc de ijs quae eos omnes ideo quod . Vet. eos omnes ideo quod unum omnia . Vet. unum aliquod omnia an omnia neminem , sed aliud aliud . Vet. an omnia a nemine , an aliud ab alio
 146 alijs a poetis . Vet. alijs ex epulis a poetis esse similem . Vet. simile non putare unum . Vet. putare unum Igitur nemo in hanc incidet opinio- nem . Prius legebatur , in hanc inci- det opinionem exempla sumpsisset . Vet. sumpsisset . Aliud , sumpserit
 147 rogabo , tibi quod ostendam . Prius lege- batur , rogabo , tibi quae ostendam aliud meras , a aeruos se dicant . Prius legebatur , aliud meras : aut si aer- uos se dicant si Triptolemus , cum hominibus . Prius legebatur , si Triptolemus , cum omni- bus
 151 siue trās lata , siue extranea . Prius , siue propria siue translata . Alius codex legit , siue propria , siue extranea
 153 quid in omnibus rebus populus . Vet. quid in omnibus populus
 154 per imprudenciam facillime deducun- tur . Prius legebatur , per impruden- tiam facile deducuntur uoluntate consenserunt . Vet. etum legit , concesserunt
 155 genere quod ad . Reseruauius hanc lectione desumptam ex uetusto . Ve- netum cum alio uetusto legitur , ge- nere id quod ad ista , quae uel facile . Prius legebatur , ista , quae facile . Venetum legit , ista , quae per facile
 156 si sufflata nominabitur . Exemplaria tria sufflata legunt . nostram tamen lectionem reseruauius
 157 Neptunias depulsus . Prius legebatur , Neptunias depulsi haberent hinc . Venetum legit , haberet hic . Vet. cod. nostrā lectionem probat
 158 Nam ille istuc . Prius legebatur , Na istuc
 159 Quae maxime ad comodum oratoris . Prius legebatur , Quae maxime ad- modum oratori . Duo autem uetusti codices hanc periodum aliter distin- xerunt , ita enim in ijs legitur . uideam- us nunc quas res debeat habere elocutio commoda et perfecta , quae

maxime ad comodum oratoris ac- comodata est . Tres res in se
 160 dilucide discernimus . Venetum legit , dilu- cidē dicemus . Lectio nostra a uetu- stis codicibus probatur de qua loquimur . Venetum , et uetustus unus legitur , de qua loquimur aequaliter perpolitus . Prius legebatur , aequaliter perpolitus . Venetū et uet- usti codices aliter legunt totam hanc periodum . sic enim legit alter uetu- storū , Cōpositio est , quae facit omnes partes orationis aequaliter perpo- litas . Alter uetustus cum Venetū le- git , Cōpositio est uerborum constru- ctio aequaliter perpolitā . Nos primā lectionē , eamque meliorem retinimus
 161 Non insurandum contempsisti ? Prius legebatur , Non insurādum reliqu- stis ? uetusti codices pro particula ne- gandi , Non , legunt Num , uel Nōne ,
 162 amantia sublata est . Resp. sublata est . Prior nostra lectio posteriore mem- brum non legit . Idem primum uerbum . Venetum legit , Idem in primum uerbum
 163 animum auditoris retinet attentum . Prius legebatur , animum auditoris reddit attentum
 170 Sūt item sententiae quae dupliciter ef- feruntur . Prius legebatur , sunt item sententiae , quae duplices
 171 Nam quem in amantia perfidiosum cognoueris . Prius legebatur , perfidio- sum esse et sui cognoscenem fore . Prius legeba- tur , et sui cognoscenem uidere
 172 Ex duobus membris solis . Prius legeba- tur , Ex duobus membris his . Duo ue- tusti codices legunt , ex duobus mem- bris suis interuallis distinguuntur . Prius legeba- tur , interuallis distinguuntur
 174 consuari uidetur . Hāc lectionem de- sumptam ex duobus uetustis codici- bus reseruauius . Venetum legit , con- sauari uidet frequentibus efferat uerbis . Prius lege- batur , frequentibus efferat uerbis
 175 superiori referre possimus . Venetum le- git , superiori referri
 177 et illa quae . Venetum , et ea quae . Le- ctionem nostram uetustis codicibus respondentem reseruauius . Annotatio est , cum ad idem uerbum , et idem nomen acceditur . Prius le- gebatur , Annotatio est , cum ad idem uerbum acceditur ostentat , uenit . Venetum , ostentat , uenit Ex contrario sic . Prius non legebatur , sic alea uicit . Prius , alea uincit
 178 quae in literarum breui commutatione . Prius , quae in literarum commuta- tione , breuitate aut productione aut transfectione . Ita legunt uetusti codices . Prius , aut pro- ductione , aut translatione
 180 malorum perfidia . Venetum cum uetu- sto legit , maiorum natu perfidia
 182 sponsione uictus est . Prius , sponsione uictus est tractatus at hic . Prius , tractatus nā hic

ut ex his augeatur . Prius , ut augeatur . Venetum cum uetusto uno legit , ut exaueatur
 183 subiectionem , sic . Venetum cum uetu- sto uno legit , subiectionem , sic . Al- ter codex uetustus habet , sic faciamus in uiuendi ratione
 185 Maestas Reipub. est , in qua continentur Venetum , Maestas Reip. est , in qua continentur Hāc ideo commoda . Prius , Hāc igitur commoda
 187 Num igitur satius . Prius , Non igitur sa- tius
 189 Breuitatem parit coniunctio . Venet . Ad breuitatem coniunctio est apposta . Vetus codex legit , Breuitatem pa- rit coniunctio
 191 Plura hic subiectionum exempla . Prius non legebatur particula , hic
 192 Quoniam omnibus ereptis . Prius , quo- niam omnibus rebus ereptis Obfuit eo tempore plurimum Reip. per Consulium . Prius , Obfuit eo tempore plurimum Reip. Coss. Venetum legit , Reip. Consulium
 194 Tu istud nunc . Prius , Tu ista nunc . Ve- tustus codex , Tu isthaec nunc quae ante dicta . Venet . quae dicta sunt . Particula (ante) in uetustis non re- peritur cognomen . Venet . pronomen aut ab inuente conficitur . Venet . aut ab inuento . Venet . aut ab inuen- tore . Codices uetusti nostram lectio- nem approbant
 197 ex Italia armatura . Prius , ex Italia Materis
 198 Omnes inuidiosae . Venet . Item omnes inuidiosae
 199 Eodem genere . Venet . Ex eodem genere . Vetus codex non legit particu- lam , ex ostentat , dicit . Venet . cum uetusto legit , ostendet , dicit . Nos secuti alterum codicem , lectionem nostram reserua- uimus
 200 in Italia quoque idem non nemo cogi- tus sentit . Prius , in Italia quoque non nemo sentit idem cogitus et cogati . hic unum . Prius , et cogati . et hic unum
 201 Hic Italiam . Venet . Hi Italiam . in dissimilem rem transcurrisse . Prius , in dissimilem transcurrisse
 202 Numitorēque obsoletum . Prius , Nu- mitorem obsoletum et in illo primo . Prius , et illo primo ut crudelitas est . Venet . ut crudelitas est aut personas negotia quaedam certa dis- spergantur . Prius , aut personas certas negotia quaedam disperuntur .
 204 Quare L. Cassi in causis si testem . Prius , Quare L. Cassi si testem
 206 cuius opera nobis haec accidunt , uos re- moramini . Prius non legebatur , uos . Venetū legit , cuius opera nobis haec accidunt , uos ut quod erat commotum . Venet . ut quod erit commotum
 208 tamen dicam uos me priuatis . Prius , uos me priuatis

qui uos oppugnabit . Venet . qui hoc op- pugnat . Vetus legit (uos) in nobis , aut ijs quos . Prius , in nobis , aut in ijs quos
 209 Quare quemadmodum ratione in ui- uedo . Prius , Quare quemadmodum in uiuendi ratione
 210 uobis denique ipsis . Venet . uobisq; ipsis
 211 et superbia , simul et uerbis . Prius , et superbia , re simul et uerbis . Venetum legit , superbie simul , et uerbis inue- hetur
 214 fortunae familiares attenuatissimae . An- tea legebatur , fortunae familiaris rei attenuatissimae
 215 Ea autē dupliciter . Prius , Ea dupliciter Eandem rem dicemus . Prius , Eandem rem dicimus
 216 Verbis commutabimus , si cum res semel dicta . Prius , uerbis commutabimus , cum re semel dicta . Venetum legit , uerbis commutabimus , cum res semel est dicta in alio atque alio genere . Venet . in alio atque in alio genere
 217 honeste produxit . Venet . honeste per- duxit
 218 pro salute patriae , pro incolumitate ci- uitatis . Venetum uerbum illud , pro incolumitate ciuitatis , non legit magnum atque atrox . Venet . particu- lam (atque) non legit
 221 in hostes immisisse . Venet . hostes misis- se unde amisit uitam . Prius non legeba- tur , unde
 222 sanguis perfusus est . Venet . sanguis pro- fusus est
 223 Et quomodo quatuor . Prius , Quomodo igitur quatuor
 224 a melioribus exercitum . Venet . a mu- lieribus exercitum . Vetus codex no- stram lectionem approbant
 225 Sumitur et apertius dicendi causa si- mile per . Prius legebatur , Apertius dicendi causa similitudo dicitur per facere eum qui reprehendat eos . Prius , facere , qui reprehendant eos confusa pronuntiat e sunt . Prius , con- fusae pronuntiat e similitudo , cum dicitur per . Prius , simi- litudo , per
 226 quod melius ornatus sit . Prius non leg- batur , sit
 227 sub aspectus hominum rem . Prius , sub aspectus omnium rem In similibus obseruare oportet . Prius , In similibus obseruare oportebit
 228 quare uoluimus , neque . Venet . et alterū ex uetustis legit , quare uoluimus , neque . Nostra lectio respondet codici alteri uetusto
 229 iubatus draco serpit , dentibus aduicis , aspectu uenenato , spiritu rabido . Pri- us , iubatus draco serpit , aspectu ra- bido . Venetum legit , aspectu rabido , spiritu uenenato . Prius , clamat et delirat . Prius , clamat et deierat
 232 ingreditur cū hospitibus . Prius , ingre- ditur cum hospitibus probat . Prius legebatur , probant

uenit ex Salerno . Prius , uenit ex Fa- lerno . Correximus ex Veneto , et ue- tusto
 233 angiporto toto . Prius , angiporto toto
 234 quid consentaneum . Venet . quod con- sentaneum quin mihi praesto fit . Venet . quin mihi praesto fuit
 235 ac uos auribus . Prius , ac uos auribus
 236 quae so commouere . Prius , quae so com- mouere
 238 proficit tamen plurimum . Prius , proficit plurimum
 239 populi frequentia fretus esse . Stultitiam nosce , inulti enim iacent . Prius , po- puli frequentia fretus esse , inulti ia- cent . Ex Veneto et uetustus correxi- mus
 240 tum proficitur . Venet . Item tum pro- ficitur
 241 et ex alijs alijsq; partibus commeant omnes . Prius , ex alijs alijsque parti- bus conuolat . Venetum legit , ex alijs alijsque partibus conuolant At iste spumas reijcens ex ore . Prius , At iste spumas ex ore felus ille nullam uocem edens , in sita uirtu- te concidit . Prius , Ille , nulla uoce delibans , in sita uirtutem concidit
 242 et hilariter sceleratam . Prius , et hila- ris sceleratam . Venet . et hilarē sceleratam

IN LIBRVM PRI- mum de inuentione Rhetorica .
 2 tum etiam facilius . Prius , tum facilius
 3 sed pro his pugnare . Prius , sed pro his propugnare cum his se pateretur . Prius legebatur , cum ijs se pateretur
 6 suis quisque necessarijs cogere . Venetum , suis quisque necessarijs cogeren- tur . Vtraque lectio probatur
 9 cum his sentimus . Prius legebatur , cum ijs sentimus
 10 medicina uersatur . Venetum , medicina uersatur
 11 Causam esse dicit . Prius , Causam esse dicit
 12 nam tres ei partes . Prius , nam ei tres partes . Venetum legit , nam tres eas partes
 14 Ac mihi quidem uidetur coniunctim . Prius , Ac mihi quidem uidetur con- iuncte
 15 nam in quam rem non . Venet . nam in quam non
 18 et in eas praecpta det . Prius , et in ea praecpta det
 19 et ipsa , et pars eius quolibet . Prius , et ipsa , et pars constitutionis eius quolibet
 20 Placet autem ipsi constitutionem inten- tionis esse depulsionem . placet igitur oportet , demonstrationem et de- liberationem nec esse constitutionem . Prius , Placet autem ipsi intentionis esse depulsionem . placet igitur oportet non esse constitutionem Nam eum eadem omnia . Venet . Nam tum eadem omnia Altera assumpta . Venet . Altera autem

bor assent. Prius, qui non aliqua in re una separatim elaboravit quæcumque possent. Prius, quæcumque essent comprehenderunt. Prius, comprehenderint

6 obscuritate rerum, et quædam. Vet. obscuritate rerum, quædam

perfectique homines. Prius, perfecti homines

Quis musicus. Prius, Quis musicis penitus se dedit. Prius, penitus se dedit

8 affectus. Vet. consecutus

proposita præmia. Vet. exposita præmia

9 hoc quiddam. Vet. hoc quoddam

Quis enim aliud. Vet. Quid enim quis aliud

summa magistrorum. Vet. in summa magistrorum

infinita causarum varietate. Vet. infinita varietate

ipsa oratio conformanda. Prius, ipsa oratio confirmanda. Vet. ipsa ratio conformanda

hominum generi. Vet. hominum gratia expromenda. Prius, expromenda

10 et brevitatis, respondendi. Prius, et brevitatis, et respondendi

neque legum, aut iuris. Vet. neque ius legum ac iuris

uocis conformatione. Prius, uocis confirmatione

animo æquo spectare. Vet. animo æquo expectare

11 nisi subest res ab oratore. Vet. nisi sit ab oratore percepta

quæcumque sit posita. Prius, quæcumque sit proposita

12 partitionem iam quædam. Prius, partitionem quandam

summorum hominum. Vet. singulorum hominum

omni dignitate. Vet. omnium dignitate

13 ueniam mihi frater. Prius, ueniam mihi frater

anteponam. Vet. anteponamus

Dum igitur. Prius, Cum igitur

dici mihi memini. Prius, dici memini

soer eius. Vet. soerium eius

14 duo adulescentes. Vet. adulescentes in quibus magnam. Vet. in quibus tamen magnam

qui tum tribunatum plebis petebat. Vet. qui tum tribunus plebis petebatur

de temporibus, de que. Prius, de temporibus illis, de que

illa superioris tristitia. Vet. illa superior tristitia

tantus in iocando. Vet. uti duo codices, tantus in loquendo

15 satis quiescent, et in ambulationem uentum esset, dicebat tum. Prius, satis quiescent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum

et quod ille. Prius, sed quod ille

atque illa quæ. Prius, atque illa quæ ubi. Vet. ex. Prius, ubi ut ex

16 sed etiam maioribus. Prius, sed cum maioribus

sapientibus sententiis. Vet. sapientissimis sententiis

perpolit. Vet. polita

17 liberare periculis. Vet. liberare

improbos. Vet. integros

mediocri. Vet. meditare

bestis præsent. Vet. bestis præessent

18 uita ad hunc. Vet. uita in hunc

pruatorum plurimorum. Vet. et pruatorum et plurimorum

19 ab initio. Vet. in initio

non prudentium. Vet. non legit, prudentium

consilio et sapientia. Vet. consilio, sed sapientia

Quid in Numa. Vet. Quid enim in Numa

20 non lingua. Vet. imò lingua

sic deinceps. Prius, sed deinceps

uerborum uidemus? Vet. mania uerborum uidemus uti?

sed nata atque uerbo libertinos. Vet. sed nuda atque uerbo libertinos

21 et Seruum. Prius, et Seruum

perpulisti. Vet. percalisti

22 ex iure manu. Vet. ex iure magna manu iusto sacramento. Vet. iustum sacramentum

23 ipsum scire negaret. Prius, ipsum negare cogeret

oratorum putas. Prius, oratorum putas esse

dicendis tua plurimum. Prius, dicendis ad persuadendum tua plurimum

si quid poteris. Vet. si quid poterit

24 urgebat auditor. Vet. urgebat; auditor clari in philosophia. Prius, præclari in philosophia

conuinculas. Vet. contumelias

25 quo in libro hoc. Prius, quo in libro in hoc

ipse esse orator. Vet. ipse orator

controuersia iam diu. Prius, controuersia tam diu

statuit esse. Prius, statuet esse

morum. Prius, moris

in ipsis rebus. Vet. in his ipsis rebus

26 nisi ei cui ea quæ dicit, præcepta. Prius, nisi ei qui dicit ea de quibus dicit præcepta

locutus est, sicut fertur. Vet. locutus est, sicut et fertur

oratoris. Vet. oratorum

27 quos nominamus. Prius, quos nominamus

hac uarietate. Prius, hac dicendi uarietate

propriam, compositam. Vet. propriam et compositam

sententia. Vet. summa

id orator si tamquam. Vet. si orator id sic

28 isti magistri. Vet. ipsi magistri

existere oratoris. Vet. existere oratoribus

uel ad odium. Prius, aut ad odium

philosophorum uidetur. Prius, philosophorum putatur

neque orator. Vet. neque oratio

29 quæ sine illa scientia nulla est, sibi. Vet. quæ sine illa scientiam nullam habet, et sibi

iam dixi. Vet. iam dixeram

oratorum esse. Vet. horum esse

cæteros libros. Vet. certos libros

30 Hæc ego. Vet. Hæc ergo

tum Athenis. Vet. non legit, tum

legibus instituentis. Vet. legibus tuendis

31 in dicendo, et perpolitos. Vet. in dicendo, atque peritos et perpolitos

perscripserunt. Vet. præscripserunt

posuerunt. Vet. deposuerunt

quod non est usi. Vet. quod non est usi

32 de omni Repub. Prius, de omni Reip. genere

in oratione. Prius, in oratore

non dubitabo. Prius, non dubito

confugiendum est facultatem. Vet. confugiendum est tanquam ad architecti potius facultatem

33 non cum ab illo. Vet. nunquam ab illo

si id optimè fiat. Vet. optimè; si fiat posse, de quo sciat. Vet. non posse memoriter dicat. Vet. dicat

34 propositus. Vet. posui

illud tenebo. Vet. illud teneo

cognouerit. Vet. agnouerit

teque hominem. Vet. te hominem

hæc quidem. Vet. hoc quidem

35 à quocumque. Prius, à quoque

de ea multo. Prius, de ea re multo. Alter uetustus legit, de eo multo

philosophia ipsa in tres. Prius, philosophia in tres

idque largiamur. Vet. atque largiamur

si quædo opus erit. Prius, si quædo uolet

si modo erunt. Prius, cum erunt

36 mihi propter. Vet. nihil propter

37 sentio hominem neminem. Prius, sentio neminem

quæ sunt libero dignæ. Prius, quæ sunt libero homine dignæ

an didicerimus. Vet. aut didicerimus

sic in orationibus hisce. Vet. sic et in oratoribus hisce

ut et mihi. Vet. aut mihi

38 et cum summo. Vet. cum summo

oratoris esse. Vet. non legit, esse uersetur. Vet. uersatur

ei tribuas. Vet. ei tribuamus

et otium et. Vet. et otium

quid censet, si ad alicuius ingenium uel maius illa quæ. Vet. quid Crasse, si alicuius ingenium uel maius, uel illa quæ

40 deinde illud. Vet. demum illud

sed palestra. Vet. et palestra

41 cumque hoc. Vet. cum hic

pro se quisque ut poterat. Prius, pro se quisque eorum, quantum quisque poterat omnes habere. Vet. omnes haberet

ea quæ esse inter se. Prius, ea quæ ipsas esse inter se

et exilis oratio. Vet. et exilis quædam oratio

42 contra disertis homines. Vet. contra homines

et in Rep. Prius, in Rep.

regendarum rerum. Vet. agendarum rerum

in eorum libris inueniri. Vet. in eorum inueniri libellis

43 de scribendis legibus. Vet. de distribuendis legibus

scriberent. Prius, ascriberent

seipse. Vet. seipsum

afficerentur animi. Prius, afficerentur animis

quod ita fieri nullo modo posse dicebat. Prius, quod ita fieri nullo modo posse

44 primoribus. Vet. prioribus

labris. Vet. libris

permouendis. Vet. promouendis

se negare. Vet. se negasse

45 ferebat orationem

subtiliter insinuare. Prius, suppliciter insinuare

minus terrere. Prius, minaciter terrere

refellere. ad extremum. Prius, refellere: et ad extremum

46 aut falsa. Vet. aut certe falsa

47 uehementer admiraris. Prius, uehementer admirans

perpugnam. Vet. propugnantem

quod ante quam. Prius, qui ante quam

48 scribendumque dederit. Prius, scribendumque maiore copia dederit

ut uerò penitus. Vet. ut non penitus totius huius uel studij. Vet. totius uel studij

perueniretis. Vet. ueniretis

49 uestrum Crasse: tuo etiã amore. Prius, uestrum, Crasse uerò etiam amore uera loquar. Prius, uerò loquar eorum rerum aditum. Prius, earum rerum ipsarum aditum

prosequamini. Vet. persequamini

magnam habeo. Vet. magnam habeo ac Lycio tuum hoc suburbanum. Vet. ac Lycio tuumque hoc illi suburbanum

50 Nam me quidem fateor semper. Prius, Nam me quidem semper

semper à genere hoc. Vet. à genere hoc

Quoniam id quod difficillimum. Vet. Quoniam difficillimum

in conditionibus. Vet. in certioribus

Nam quod. Prius, Nanque quod. Alter uetustus codex legit, Non quod. corruptè

51 dum mihi liceat. Vet. dum liceat

inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius. Vet. ostende quomodo Antonius

Quid mihi nunc uos. Vet. Quid mihi uos

in maxima hominum. Prius, ex magna hominum

Alter uetustus legit, et in magna hominum

esse paratum. Vet. se paratum

52 qui uos in istiusmodi. Prius, qui nos istiusmodi

adolescentem huic. Prius, adolescentem iam huic

hominem ingenio, nostrique cupidissimum. Vet. homo ingenio, nostrique cupidissimus

qui non Græci alicuius. Vet. qui non sed Græci quotidianam

53 sed ex homine. Vet. ex homine

neque defugere. Vet. neque defugerem

cupiunt accedere. Vet. cupiunt accedere

meo more. Vet. meo modo

sed more contentionem. Prius, sed omnem esse contentionem

54 Nam si ars ista. Vet. Nam si ars ista

oratoris esse ulla. Vet. oratoris ulla uaria, et ad. Vet. uaria, ad

designata. Vet. definita

in arte. Vet. in arte

55 gratum te his Crasse facturum. Prius, gratum te his esse Crasse facturum

et togatorum. Vet. ex oratorum

in prensando. Prius, in prehensando

huc autem semper esse unum hominem ex omnibus iudicauit, quo præsentem ego meptum me esse minime uellem. Prius, hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsentem ego ineptus esse minime uellem

56 cum id ipsum. Vet. cum ipsum

um afferre maximam. Vet. uim afferre quod falsum est. Duo Vet. id falsum est

si hæc accendi ac sic commoueri. Prius, si hæc accendi aut commoueri. Vet. tuustus pro, commoueri, legit, promoueri

donari ab arte. Vet. donari ab arte

57 Latera, ures. Vet. latera, ures

Neque hæc. Duo Vet. Neque enim hæc ut ars aliquid. Vet. ut ars aliquos sunt enim quidam ita. Vet. sunt enim ita

in istis rebus habiles, ita nature muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo Deo facti esse uideatur. Prius, nature muneribus in istis rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo Deo facti esse uideantur

qui non acutius. Prius, quin acutius

Neque hæc. Vet. Neque hic

58 deterream. Vet. detraherem

fuisse homini nouo. Vet. fuisse omnino

æqualem meum. Duo Vet. æqualem

59 quibus necesse est: sed ut ipsi. Vet. quibus nocere est: sed ut eis

Mihi etiam qui optimè dicunt, quique id. Vet. Mihi etiam quosque optimè dicunt, quod id

accedunt, et in exordienda. Vet. accederent, et in ordienda

si commouetur. Vet. si non commouetur

60 non enim pudendo. Vet. non enim faciendum

animaduertere. Vet. animum aduertere

ut ex albescam. Vet. ut albescam

sic initio. Prius, sic in initio

significare inter se. Prius, significare inter sese

ut dicit. Vet. ut dicitis

61 ne tum illud ipsum accideret. Prius, ne tum accideret

Altera est hæc. Vet. Altera est cæterarum homines. Vet. de cæteris homines

impediti. Vet. impeditos

oratoris peccatum. Vet. oratoris spectati

62 quia nemo. Duo Vet. quare nemo

cuius autem. Vet. qui autem

reprehensum. Vet. reprehensus

orator, nisi à natura. Vet. orator onera nisi haberet

quancunque artem. Vet. quanc; artem

solebat. Satis est enim cæteris. Vet. solebat. Rectè, inquit, Crasse, ac satis esse ei in cæteris

63 nobis non possumus. Vet. nobis possumus

propè poetarum. Vet. prudentum poetarum

qui ita dicat. Prius, cum ita dicat

64 nihil nisi ita ut. Prius, nisi ita ut

65 sunt in specie. Vet. in specie

tamen illud. Vet. tamen qui illud

66 unum id esset. Prius, unum id esse

hortandos. Vet. adhortandos

67 quò intendas. Vet. quò tendas

non tam te hæc. Vet. non tam te

68 Nam principio illud quod est homine. Vet. Nam principio illud est quod homini

dissideat. Vet. dissentiat

69 disponere. Vet. componere

70 rem demonstrandam. Vet. rem gestam demonstrandam

tamen his ipsis. Vet. tamen in his ipsis

71 suscipienda nobis. Vet. suscipienda nobis

nobis quoque non. Vet. nobis quidem non

73 scribimus, inquiruntibus. Prius, scribimus, anquirentibus

maximè illustra. Vet. maximè que illustra

74 In quotidianis autem concertationibus. Prius, cogitationibus

75 exercitationes. Vet. exercitationis indignæ. Vet. indiget

76 si conseruis etiam istam. Vet. si fueris adeptus istam

atque in aciem. Prius, atque aciem

cognoscenda historia. Vet. cognoscenda historia

in quaque re quod. Vet. in quacunque quod

77 eligendum. Prius, eligendum

sale perspergatur. Vet. sale prospargatur

que sentiebam. Vet. que sciebam

inquit quod tacetis. Prius, inquit quid tacetis

Id mehercule. Prius, Immo id mehercule

concursum uerborum. Prius, cursus uerborum

ingressumque non

78 explicata uerbo, neque. Vet. explicato, neque

collocatis. Vet. collatis

ita neque hoc. Vet. itaque nec hoc

ac uidisse. Vet. atque uidisse

ornamentorum uel in uillam uenisset. Prius, ornamentorum illam uenisset

tu qui ualde. Prius, tu que ualde

ut illam copiam. Prius, ut eam copiam

quam constructam uno in loco quasi per. Vet. constructam uno in loco quam per

in lucem proferat. Vet. quicquam in lucem proferat

ac suo quidque. Prius, et suo quidque

79 huiusmodi. Vet. huius

hæc quæ. Vet. hoc

Sed tu hoc nobis da scæuola et perfice. Vet. Sed tu hæc nobis ueniã perfice

eius in causis. Prius, eius causis

Enim uero. Vet. Tum uerò

80 uti ij qui docent. Vet. uti qui doceret

quibus hominum. Vet. quomodo hominum

quæ sunt immensa, et ut. Duo Vet. quæ sunt innumerabilia, et immensa, ut

54 clem. Duo Vet. ut etiam Alabanden-
semillum Menedemum
quos ego audiui. Vet. quos ut ego audiui
tum exercitationibus. Vet. cum exerci-
tationibus
persequatur. Vet. profequatur
multo eius oratio esset pressior. Vet.
multis eius oratio esset praesidio
in summa ubertate inest. Duo Vet. in
summa ubertate summa inest
sed ne te quidem. Vet. sed recte quidem
cuiusquam similitudine. Vet. cuiuscun-
que similitudine
consequantur. Vet. consequentur
animaduerti recte. Vet. animaduerti
ratione
55 nihil illi defuit. Vet. nihil mihi defuit
orator habere deberet. Vet. orator ha-
bere posset. Aliud Vet. orator habere
debet
56 hoc ei primum praecipimus. Duo Vet.
hoc enim primum praecipimus
causas erit acturus. Vet. causas erit
tractaturus
At uero. Vet. Aut uero
operam suam multi. Duo Vet. operam
suam multam
astimari. Prius, existimari
causas dicunt. Vet. causas sumunt
me ipse doceat. Vet. me doceat
57 summa animi aequitate. Vet. summa
cum aequitate
totum abiudico. Vet. totum abdicio
reicio. Duo Vet. eicio
tempore cogitem. Vet. tempore quaeram
ijdem illi melius aliquanto. Vet. ijdem
illi aliquanto
58 causa ambigui. Duo Vet. causa ambi-
gendi
ex controuersia facti. Vet. ex controuer-
sia factis
Sepe autem. Duo Vet. Sepe etiam
59 res non sit. Vet. res ne sit
audiente me C. Vet. audientem C.
alia tum mente. Vet. alia cum mente
de Tiberio Graccho. Vet. de C. Graccho
lege Apulia. Vet. lege Appia
60 lucide, breuiter uterque. Vet. lucide,
breuiterque
definitas. Vet. definitat
omni copia. Vet. omnia copia
aut enim. Vet. aliquando enim
61 illud ipsum cum scriptum. Vet. illud
ipsum quod scriptum
ut referendis. Duo Vet. ut de referendis
defendimus. Vet. proferamus
62 Na et illud quide. Vet. Na id quidem
toti in eo est quod quale sit quaerimus.
Vet. totum in eo est quale sit
accepto causa genere, et cognito rem
tractare. Duo Vet. accepto causarum
genere, cognitam rem tractare
quam quid sit illud, quo. Duo Vet.
quam quo
omnis illa oratio. Vet. uerbis illa oratio
63 uera esse quae defendimus. Prius, uera
esse ea quae defendimus
reliquae siquae. Prius, reliquae siquae
oratore pariuntur, sed ad oratorem a
causa, atque a re deferuntur. Vet.
oratore reperitur, sed ad oratorem
a causa atque a re deferuntur

Alera est tota. Prius, Altera est quae tota
oratoris collocata. Prius, oratoris colloca-
ta est
64 quod etiam si ad. Duo Vet. quod etiam ad
etiam aetatis. Duo Vet. etiam aetatis
pro quaestionibus. Duo Vet. et pro
quaestionibus
et item de. Vet. et ita de
solemus de genere. Vet. solemus uel de
genere
hominibus, causis. Vet. hominibus et
causis
65 quaestiones oportet. Vet. quaestionesque
oportet
perpolitimque. Duo Vet. exornatimque
66 Haec sunt enim tria numero. Vet. Haec
sunt enim tria
ea uero quemadmodum illustrentur. Vet.
quemadmodum uero illustrentur
primus in nostros. Duo Vet. primum in
nostros
assentandi suspicionem. Vet. assentandi
causa suspicionem
et saepe et diligenter. Vet. et saepe tu-
lerim et diligenter
uos eius ingenij homines. Prius, uos his
ingenij homines
67 Atque ego is. Vet. Itaque ego is
adiudicandus omnibus. Duo Vet. adiu-
dicandus omnibus
creato, aluero. Vet. crebro aluero
Neque enim boni est. Duo Vet. Neque
enim boni
procrearit et eduxerit, eum non et
uestire. Vet. procrearit et eduxerit,
eum non uestire
excitare reum consularem. Vet. excita-
re reum de hoc latius M. Antonio
ostendente consularem
68 Qui eidem hoc accusant Sulpitio. Vet.
Qui eidem ante hoc Sulpitio
multas etiam a Repub. seditiones saepe
esse. Vet. multas Reip. seditiones uti-
les saepe esse
Quid de Q. Regis. Vet. Quid de Pru-
siae Regis
in quibus hoc no maxime enituit. Vet.
in quibus hoc maxime solum non
enituit
69 inquit Antonius: et quod. Vet. inquit:
et quod
quod peto. Vet. quod petam
Meae totius orationis. Duo Vet. Meae to-
tius in dicendo orationis
70 Harum autem trium. Prius, Harum
trium
quae usu iam tractata, et animo qua-
si habere notata uideamur. Vet. quae
non uiam tentatam habere uideatur
71 qui ut litera. Vet. qui sint ut litera
in rebus. Vet. in rerum cognitione
sed nonato. Haec no leguntur in Vetsito
72 occurrit naturali quadam prudentia,
non his subductionibus, quas. Vet.
occurrit quadam prudentia, non his
subactionibus doctrinas, quas
quod Reipub. causa, eum ex. Vet. quid
Reip. causa, cum ex
At id ipsum negant contra leges licitiff-
se Decius. Vet. At ipsum negant con-
tra leges licuisse, sed aequius
ipsum negant. Prius, ipsum negant

spectantia debeant. Vet. spectant ea de-
beant afferrri. Aliud Vet. spectantia
debeant
73 quam sit genus. Duo Vet. quale sit ge-
nus
nihil pertinet. Vet. ne pertineat
interferat. Vet. intererit
74 uniuersa disputatione. Duo Vet. uni-
uersa dubitatione
argumenta criminum. Prius, argumen-
ta et criminum
contra quae. Prius, contra quae
sed tamen. Vet. si tamen
75 praeterea hominis aut dignitas, aut in-
dignitas extra quaestione est, et ea
tamen ipsa oratio ad uniuersum gene-
ris disputatione referatur. Vet. praet-
erea aut hominis uita, aut dignitas
extra quaestione est: et ea tamen
ipsa ordine et ratione referatur
ij qui in genere. Prius, qui in genere
76 ea quae paulo subtilius. Vet. ea quae pau-
lo subtilius
quot homines. Vet. quia quot homines
quaestiones referuntur. Vet. quaestiones
referuntur
ut eas omnes. Prius, ut omnes
et prope decantatas. Vet. et prope di-
cant decantatas
causam. Vet. causulam
multa attulisse. Prius, multum attulisse
77 haeredem Coponij. Vet. haeredem Pom-
ponij. Aliud Vet. haeredem Coponi
rei negotique, non in tempore. Vet. ea
negotio quae non interponeretur
omnis quaestio. Vet. omnis quaestio est
Si natus filius non sit, uideaturne is
qui. Vet. Si natus filius non sit, ut ui-
deaturne qui filio
haeres sit, haeres esse. Perpetui. Vet. haer-
es sit, esse perpetui
argumentorum formas. Prius, argumen-
torum fontes
et Brutii libris. Duo Vet. et in Brutii
libris
homines essent innumerabiles. Vet. ho-
mines innumerabiles sint
78 dissipatum est. Vet. dissipatum esset
ipse afferret. Vet. ipse afferret
uel apte describere. Prius, uel acuite
describere
tum a Crasso. Vet. cum Crasso
aquo animo feret ciuitas: quae si uoce
L. Crassi carebit, ornamento quodam
se se spoliata putabit. Vet. a quo a-
nimo ferat: quae si uoce carebit, L.
Crasso ornamento quodammodo se-
se politam putabit
79 pistrino Crasse uiuendum. Vet. pistrino
instituto Crasse uiuendum. Aliud Vet.
pistrino Crasse sine instituto uiuendum
Crassus leniter. Prius, Crassus leniter
uindicabit. Vet. uindicabat
quomodo intelligeret no hominum. Prius,
quoniam intelligitur no in hominum
neque infinita. Prius, neque in infinita
dicendi omnibus. Vet. dicendi in omnibus
Et ut sua uerba parient. Vet. Ea in ui-
sua uerba parient. Aliud Vet. ea ut
ut sua uerba rapiant
80 ornata mihi quidem. Vet. ornata illi
quidem

si eiusmodi sint. Prius, si eiusmodi sunt
uniuersorum in forum deferre. Vet. u-
niuersorum deferre
pertractata esse. Prius, pertractata esse
ad eos quos. Prius, ad illos quos
omne orationem. Vet. omnem rationem
intra quas uenire debeas ut peruesti-
ges quod quaeras. Vet. intra quas
uehemens peruestiges quoque res
cum omnem. Vet. cum communem
81 quod erit in re, occurret. Vet. quod erit,
occurret
haec tria sint. Duo Vet. haec sint
quae cum omnibus. Prius, cum omnibus
quod initio. Prius, quo initio
excipiamus. Vet. percipiamus
qui se sus animi. Prius, qui sensu animi
ne sibi ille aliquid. Vet. ne sibi aliquid
ut in ijs locis. Vet. ut ijs locis
ut se penitus. Duo Vet. ut penitus
82 reliqua quae sunt in. Prius, reliqua sunt
in. Aliud Vet. reliqua uero sunt in
qua una uirtute omnes uirtutes reli-
quae. Vet. qua una uirtutes reliquae
Sed Aristoteles. Duo Vet. Sed et Aristo-
teles
proposuit. Vet. posuit
omnis argumenti uia non. Prius, omnis
argumentatio non
ad hac oratione qua. Prius, ad hac qua
83 quam putaram. Duo Vet. quam put-
remus
se sequere. Vet. seque
et si palam audire eos. Vet. sed ut eos ia
tam excipere. Vet. tam passus excipere
84 et genera ipsa. Duo Vet. et Graeca ipsa
tandem ad aliquem libidinis. Prius,
tandem matrem ad aliquem libidinis
Pompilium illum regem. Vet. Pompi-
lium regem
85 Atque ego hoc ex istis. Prius, Atque ego
ex istis
suis maximis rebus. Vet. suis rebus
quos tu cum. Vet. quos tum cum
suspicionem omnem artificij. Prius, su-
spicionem artificij
86 Diogenem eum fuisse. Prius, Diogenem
fuisse
adiuncta sint alia, iudicant recte ne
adiuncta. Vet. adiuncta sint alte-
ri, iudicant recte ne adiuncta
quaerendo reperiant. Vet. quaerenda
recipiunt
87 multitudinis est auribus. Vet. multitu-
dinis auribus
dimittimus. Vet. dimittimus
puto plus huic studio nostro prodesse
potuisse. Vet. plus huic studio nostro
prodesse potuisse concedo
inuentis tibi ego. Vet. inuentis probe ego
88 eadem acie mentis. Vet. eadem acie
haec quoque aspexit, quae ad. Vet. haec
quoque uiderat aspexitque ad
solum colendum dicebant. Vet. solum
colebant
nullam oppugnauit. Vet. nullam non
oppugnauit
quam ab ijs. Vet. quod ab ijs
89 minima mansa, ut nutrices infantibus.
Prius, minima mansa (ut aiunt) nu-
trices infantibus
Sint sic is. Vet. Si uero sit is

illuc eu rapiam. Vet. illum cum rapiam
seclusa aliqua. Vet. seclusos aliqua
in oratione aut ad probandum, aut ad
refellendum. Vet. in oratione pro-
bandum, aut refellendum
sunt foris. Vet. sint foris
quaeq; inheret in. Vet. quaeq; haeret in
uniuersa uis explicanda. Vet. uniuersa
explicanda
90 Sim pars partitione. Vet. Sed in parti-
tione
senatui parendu. Vet. senatui pendendu
superbum: suum, arrogans. Vet. super-
bum, siue arrogans, sua sponte teme-
rarium fuisse
Sim ab eo. Vet. Ab eo
quod re attingit. Prius, quod re attingit
coniuncta quaerimus. Duo Vet. coniun-
cta quaeremus
inuestigabimus. Prius, uestigabimus
quae ex causis orta sunt. Vet. quae causa
orta
tribuenda. Vet. attribuenda
91 Ex parte autem ea. Vet. Ex parte ea
tempus spectare debet. Atque utroque.
Vet. tempus expectare debent. At
utroque
saepe ponenda. Vet. saepe ponenda sunt
et factae narrationes saepe ponenda. Ia
ex contrario. Vet. et factae narratio-
nes saepe ponenda. Tu Gracchus le-
gem Agraria tulit in perniciosam pa-
triam: uos legis uestras ad salutem e-
ius debetis ferre. Iam ex contrario
nemo praeter te ibi. Vet. nemo praeterea
ibi
92 et praecurrentibus. Vet. ex praecurrenti-
bus. Aliud Vet. et etiam praecurrentibus
ut olim Crassus. Vet. ut L. Crassus
et aliud quid. Vet. et aliquid
quod eam legem. Vet. quidem legem
93 Ex pari sic: Est eiusdem et eripere co-
tra Rem. et largiri pecunias. Vet.
Ex pari: Est eiusdem et eripere et
contra Rem. largiri pecunias
ut haec. Vet. ut hic. Aliud Vet. ut hoc
uerum est: dixit enim Q. Vet. uerum
esset: dixit Q.
habita enim quaestio est. Vet. habita e-
nim quaestione
reito enim. Vet. reita enim. Aliud
Vet. reitatio enim
cui, quod esset. Vet. quo id quod esset
ille sibi ipse. Vet. sibi ipse
argumentorum noui notas, quae illa mi-
hi quarenti. Vet. argumentorum no-
tas, quae quarenti
94 His igitur locis. Vet. His igitur in locis
posita excitatis. Vet. posita excitatur
Si uero assequetur. Duo Vet. Si uero as-
sequitur
quocumque uelit. Vet. quocumque uelit
nihil profecto praeterea. Vet. nihil
praeterea
cognoscat artem qui audiat, aut defa-
tigetur. Vet. cognoscat a reo aut
res, qui audiat defatigetur
95 alioque transire. Vet. aliorum uim
transire
sicut quid simile dicas, prius, ut simi-
le, confirmes. Vet. si quid quod dicas,
prius, ut simile dicas, confirmes

plerumque ut oculos. Vet. plerumque
oculos
ut re distinguatur, uerbis confusa. Vet.
ut nec distinguatur uerbis, nec confusa
utq; ipse sic moueatur, ut impetu. Vet.
utq; ipse sic moueatur, ut ipse impetu
96 etiam nunc deesse. Vet. etiam deesse
tibi placeat. Prius, tibi placeat
non mehercule nisi mihi. Prius, non me-
hercule mihi nisi. Vet. pro mehercule
le, hercule legit
nulla plus possit. Duo Vet. nulli res
plus possit
97 in argumentis, et in re ipsa per se com-
probanda. Vet. in argumentorum
et re ipsa per se probanda
aliquid dicere. Vet. aliqua dicere
a me propofita, de uno dictum. Vet. a
me posita, de uno dictum
ad unum probari mores, instituta. Vet.
ad dictu probari mores et instituta
et ite improbari. Vet. etiam improbari
animisque eorum apud quos agitur. Vet.
animus atq; eorum apud quos agitur
dignitate hominis, rebus gestis. Vet. ho-
noris robusti
lenitas uocis. Vet. lenitas uocis
98 signa proferri. Vet. signa proferre
quae proborum, demissorum. Vet. quae
uerborum demissorum
ex contraria conferenda. Vet. ex con-
trarijs referenda
99 ut persaepe plus. Prius, ut saepe plus
Genere enim. Vet. Genere autem
actione leni. Vet. actione leui
quae alio quodam genere. Vet. quae ali-
quo genere
impellitque ut aut oderint. Vet. impel-
lit ut oderint
motus deducantur. Prius, motus addu-
cantur
et propinquus his ac. Vet. et si sunt
propinquus ac
permutationibus. Prius, permutationibus
moribus eius cui mederi uolet. Vet. ma-
ribus est
100 ancipitem causam, et grauem ad. Vet.
in ancipite causa, et graui ad
deduci. Vet. duci
si quo impellimus. Prius, quo impellimus
101 atq; omnium regna. Vet. omnium regna
inclinantem erigere. Vet. inclinantem
eripere
imperator bonus ac fortis. Vet. impe-
rator fortis, et potens, ac bonus
Haec sunt illa. Vet. Haec est enim illa
quae me hercule. Vet. quare me hercule
sed ipse incensus. Prius, sed ipse ardere
ut oderit. Vet. aut oderit
ut pertimescat aliquid. Vet. pertimescat
aliquid
ut affectet. Haec uerba desumpta ex
duobus Vetsitis adijcenda censuimus
102 uolet iudici. Vet. uult iudici
inusti uidebuntur. Vet. inusti uidentur
susceptendus. Vet. accipiendus
esset nisi falsum. Vet. esset inde falsum
apud iudices, dolorem. Prius, apud iu-
dices, aut dolorem
adducere uellem. Vet. deducere uellem
ut irascatur ei cui. Prius, ut irascatur
eui

lenē ferre. Vet. dolenter ferre
 103 eorum locorum quos agas. Vet. eorum
 quae agas
 cum agitur non solum ingenij nostri
 existimatio. Vet. tum igitur nō solum
 ingenij nostri existimatio considerā-
 da est
 professus sis te id. Vet. professus iste est
 id
 104 si ipsi viri boni. Vet. si ipsi boni
 cum ex persona. Vet. ut ex persona
 aut sine illo Salamīna. Prius, ut sine il-
 lo Salamīna
 ut idem inflexa ad miserabilem. Vet.
 utilem inflexa ad mirabilem
 quum aetate exacta indigerem. Prius,
 quem aetate exacta indigem
 extinxisti. Prius, extincti
 Neque grati eius parui. Vet. Neque
 grati parui
 Quae si ille. Vet. Quod si ille
 105 id quod a Democrito. Vet. idque a De-
 mocrito
 actor essem. Vet. actor sum
 Quem enim ego. Vet. Quem cum ego
 afflictiū. Vet. derelictum
 106 merorem orationis. Vet. merore ora-
 tionis
 fortunam defendendam inuocarem, non
 fuit haec. Vet. fortunam defenden-
 dam uocarem, non fuit hoc
 sine dolore magno miseratio, omnium-
 que deorum et hominum. Vet. sine
 dolore, sine ratione omniumque deo-
 rum, hominum
 107 quid ego hoc. Prius, quid hoc
 lapide percussum. Vet. Lepidum per-
 cussum
 ut haec tu. Vet. ut hic tu
 108 qui mihi Quaeator. Vet. qui mihi legatus
 quid ego dicam me. Vet. quid ego me
 quae modo Crassus commemorabat. Vet.
 quae modo commemorabat
 ac uindictam. Vet. ac in uindictam
 109 in nefario crimine. Vet. in periculo
 iure concitatus. Duo Vet. iure incitatus
 ad Capionis odium, a quo erant.
 Vet. atque Capionis odium, quo erant
 renouabam atque reuocabam. Quod.
 Vet. renouabam. Quod
 cuius uis etiam cum seditionis coniun-
 ctione defenderam et iudicium ani-
 mos. Vet. cuius etiam causa fuit se-
 ditionis initio animos
 110 generi orationis uehementi. Vet. generi
 uehementi
 si is qui. Vet. si qui
 non possem. Duo Vet. non potuissem
 si iusto, si pio dolore. Vet. si iusto dolore
 lege Apuleia. Vet. lege Aquilia
 111 His duabus partibus orationis. Duo
 Vet. His duabus orationibus
 praecipis artium. Vet. praecipis artis
 omnis est a me illa causa tractata, ut
 et. Vet. omnis enim cum illa causa
 tractanda, et ut
 a nobis tum accusatio. Vet. a nobis ac-
 cusatio
 Hic Sulpitius. Vet. Hic Sulpitius
 e manibus elaberetur. Prius, e manibus
 elaberetur
 elapsa illa causa. Vet. elapsa illa ipsa

ut tu illud. Vet. ut tum illud. Aliud Vet.
 ut tu illud
 112 sed populi R. Prius, sed illam populi R.
 Neque hoc solum. Prius, Neque haec solum
 quorum tu testimonia. Vet. quorum
 testimonia
 commemorarentur. Vet. commemoraretur
 non mediocrem. Vet. non mediocriter
 113 quibus rebus animi. Vet. quibus rebus
 iam animi
 Equidē primum. Vet. Et quidē primum
 postulatēne causa. Vet. postulatēne cause
 nā neque paruis. Duo Vet. neque paruis
 proficere possimus. Vet. proficere posse-
 mus
 digni putemur. Vet. digni putaremur
 aut quicumque. Vet. at quicumque
 oratione molienda, amor. Vet. oratione
 molienda, uidelicet amor
 sentimus amorem conciliari, si id uelle
 uideare. Vet. sentiamus amorem co-
 ciliari, sed id uelle uideamur
 qui illis boni. Vet. qui boni
 114 proponitur spes. Vet. ponetur spes
 eorum ceteris commodandi fauetur. Duo
 Vet. eorum certis moderatē fauetur
 Atque isdem ex locis. Prius, Atque is-
 dem his ex locis
 115 in eos in quos. Prius, in eos quos
 in Rempub. Vet. in Repub.
 interior ille proprius, sed hic quoque.
 Vet. terror hic quoque
 Par atque una. Vet. Parque una
 uirtute parata. Vet. uirtute parata
 116 non esse tūta ulla. Prius, nō esse tāta ulla
 quantūque; fashidū. Vet. quantūque; fraus
 esse parata. Vet. esse parata
 quae suam gloriam. Prius, seseque si
 quam gloriam
 peperisse uideantur. Prius, peperisse ui-
 deatur
 tamen ea non. Vet. tamen in ea non
 omninoque perficiēdum. Vet. omni-
 que perficiēdum
 peruagatum. Vet. perpetuum
 inuidetur autem. Duo Vet. inuidetur enim
 At misericordia. Prius, At misericordia
 aut tulerit. Vet. aut attulerit
 ita cum singuli casus humanarum mi-
 seriarum grauior. Vet. et cum sin-
 guli casus humanarum grauior
 117 commendationis boni. Vet. commenda-
 tionis boni
 Sed est quedam. Vet. Sedes quedam.
 corrupte
 uehementis esse debet. Prius, uehementis
 esse uolumus
 difficilis ad distinguendum similitudo.
 Nam ex. Vet. difficilis est ad distin-
 guendum similitudo. Nam si ex
 influendū. Duo Vet. inflammandum
 neque est ulla temperatio oratio. Vet.
 neque ulla temperatio
 oratoris ipsius. Vet. orationis ipsius
 et contentione firmatur. In utroque. Vet.
 contentionis firmatur. Utrouque
 118 ad uitam et mores. Vet. ad uitam et
 mortem
 assiliendum statim. Vet. ad silendum
 statim corrupte
 nec cum in eam. Vet. nam cum in eam
 discedendum est. Vet. dicendum est

alterumque et tertium. Vet. alterum-
 que in tertium
 Argumentum enim ratio ipsa. Vet. Ar-
 gumentum rationis ipsa
 et copiosa oratione, et simili conten-
 tione actionis. Duo Vet. et copiosa
 et simili oratione et contentione a-
 ctionis
 119 aut si ita. Vet. ut si ita
 in contrariam partem. Vet. in contra-
 riam parte
 causa leniter. Vet. causa leuiter
 inferenda sunt. Vet. efferenda sunt
 omnia tradi arte. Vet. omnia tradi arte
 mihi etiam testis esse potes, aut nullam
 esse artem salutis: ut si qua est, ea nos
 tu potissimum docebis. Vet. mihi etiā
 aut testis esse potes, nulla esse arte sa-
 tis: aut si qua est, causam tuam po-
 tissimum est nos nocere debes
 120 factus puto. Duo Vet. facilius puto
 quā de ipsis factis disputari. Vetus,
 quā de ipsis factis disputare
 de ridiculis, nonnullā in spē uenerā. Vet.
 perridiculos, nonnullā spē inueniā
 et falsa multa. Vet. et falsa multa
 conati sunt, artemque tradere, sic in-
 sulsi extiterunt, ut nihil. Vet. conati
 sunt, fecerunt, ut nihil
 doctrina ista res. Vet. doctrina istas res.
 Aliud Vet. doctrina istis rebus
 leue enim est totum hoc, rixum mouere.
 Vet. leue enim est hoc rei submouere
 121 imitatores et narratores factos. Vet.
 imitatores factiarum
 a Philippo. Vet. ab Antonio
 Nam id quod tu. Vet. Quapropter hoc
 quod tu
 contra Scæuolam. Vet. in Scæuolam
 hilaritate quadam et ioco, dicta illa
 breuia non habuit. Vet. hilaritatem
 non habuit
 122 ipso seruabat. Duo Vet. ipse conseruat
 quod est in hominibus. Prius, quod est
 hominibus
 Dicere enim aiunt Ennium flammam
 a sapiente facilius. Vet. Et autem a-
 perienti facilius
 Nam ea dicta appellantur. Duo Vet.
 Nam ea dicta falsa appellantur
 in Scæuolam continuit. Duo Vet. ut in
 Scæuolam contineat
 Minimē mirū inquit: modō enim exi-
 sti. Vet. Minimē enim modō existi
 123 colonia Narbonensi. Vet. colonia Nar-
 bonae
 contraria inter sese de Rep. capita con-
 tulisset. Vet. contra sese de Rep. con-
 tulissent
 tres patris Bruti. Vet. tres partes Bruti
 cum is nihil haberet, nihil esse. Vet.
 cum is nihil esset
 In Tiburti fortē. Vet. in Tiburti præ-
 dijs fortē
 124 et se etiam. Vet. et sic etiam
 in balneis locuti. Prius, in balneis loti
 causa cum funere efferretur anus Lu-
 nia. Vet. causa cum feriretur anus Lu-
 nia. Paulus Manutius legit, causa
 efferretur anus Lunia
 gestu omni imminenti. Vet. gestu omni
 et imminenti

quid te facere. Vet. quid te agere
 est paternam. Vet. an paternam
 125 dicit te. Vet. dicit te
 solum tibi paternam reliquisse. An rei.
 Vet. solum reliquisse. An rei
 militari. Vet. militaris
 qui nunquam. Vet. qui quod nunquam
 quae nulla est in te, et quicquid est
 uocis. Vet. quae neque est in te, et
 quidem uocis
 Tu illā mortuam. Vet. Tu illam mor-
 tuam putas maiorum tuorū gloriam
 facta autem et urbana innumerabilia
 ex una cōtione meminisisti. Vet. facta
 aut etiā urbana innumerabilia, aut
 ex una contentione meminisisti
 126 Illud quidem. Prius, Et illud quidem
 Ego uero ita fecissem. Vet. Ego uero ista
 fecissem
 non nimis est. Vet. non minus est
 sis uenustissimus. Duo Vet. sit uenustis-
 simus
 factiarum Iuli negares. Vet. factiarū
 nullam negares
 aperuisti quiddā. Vet. aperuisti quiddē
 quomodo utamur. Vet. quo utamur
 127 omnino probabiliora sunt quae laxissi-
 ti dicimus, quā quae priores. Vet.
 omnino probabiliora agunt, et agunt
 turque; laxissimi dicimus, quā priores
 quanquam Crasso. Vet. quanquam L.
 Crasso
 concedit. Vet. concesserit
 laborat. Duo Vet. laborat
 genus hoc iocandi quale sit. Vet. genus
 quid sit
 esse fateatur. Prius, esse fateamur
 128 iam diu loquitur. Prius, tandiu loquitur
 ars ulla sit. Vetus, ars nulla sit. Aliud
 Vet. ars illa sit
 facere possit. Vet. facere possint
 129 non committant. Vet. non omittant
 spectante Roscio. Vet. inspectante Roscio
 scemum alios aiebat esse oportere. Vet.
 alius solū quod hoc optime possit,
 aiebat esse oportere
 Iocabatur. Vet. Loquebatur
 ut ad Antonij reliqua redeamus. Vet.
 ut Antonij reliqua uideamus
 sed tamē defessus iam. Prius, sed tamen
 defensus iam
 non nimis liberale. Prius, non nimium
 liberale. Aliud Vet. nō minus liberale
 130 quartū, quatenus. Vet. quartū, quantus
 tenere nequeamus. Vet. non teneamus
 ad hunc sermonem hoc. Vet. ad hoc
 sermo hic
 quod ne ipsi. Vet. quod ipsi
 Iocis autem et regio quasi ridiculi
 (nam id proximē. Vet. locus enim,
 risus qui sit, et quae regio quasi est
 ridiculi) nam id quod proximē
 131 plane oratoris. Prius, est plane oratoris
 uel quod frangit. Vet. ut quod frangit
 maximeque quod. Vet. maxime quidem
 Quatenus autē. Vet. Quatenus enim
 quod in quarto loco. Prius, id quod in
 quarto loco
 quaerendi posueramus. Vet. quaerendū
 quod proposueramus
 nec insignis improbitas. Vet. et insi-
 gnis improbitas

agitata ridetur. Vet. agitanda ridetur
 132 nisi si se. Duo Vet. nisi se
 Parandum est autem. Vet. Parandū
 est enim
 maxima digna. Vet. maxime digna
 agitata ridetur. Vet. agitari ridetur
 idem quod in. Vet. idem quod est in
 In quo non modō illud. Duo Vet. In quo
 non illud
 sed etiam si quid. Vet. sed etiam si
 aut nimicus. Vet. aut inimicus
 133 de amicala. Vet. de amicala
 ficta tota narratio. Vet. ficta narratio
 literas tria L.L.L. duo M.M. Vet. literas
 duas
 quendā oppidanum dixisse. Vet. quen-
 dam dixisse
 quā elegans, quā oratorium, siue
 habeas uerē. Vet. quā sit elegans,
 quā oratorium, si non habeas
 quod tamen est. Vet. tamen est
 siue fingis. Est autem. Vet. siue fingi-
 dum. Est enim
 ut uultus omnes exprimentur. Vet. ut
 uultus omnis exprimat
 In re inest item. Prius, In re est item
 134 extenso brachio. Prius, extento brachio
 totum hoc ipso. Vet. toto hoc ipso
 Mimorū est enim. Vet. Mimorū est et
 est imitatio. Vet. est existimatio
 sicut obscenitas. Vet. sicut obscenitatis
 uerborum turpitudine, et rerū obscē-
 nitate uitanda. Haec ergo. Vet. uer-
 borum turpitudinem et rerū obscē-
 nitatem. Vitanda ergo haec
 breuiter interiecta. Vet. breui interiecta
 135 reperiantur. Vet. aperiantur
 uitanda est mimorum, scholorū. Vet.
 uitanda et mimorū et scholorū
 scurrilis oratori. Vet. scurrilis oratoris
 Quis igitur. Vet. Quis igitur
 familiarem uestrum. Vet. familiarem
 nostrum
 mihi quidem. Vet. mihi quid
 Hoc opinor. Vet. Huius opinor
 totum scurrile iudicium. Vet. totum esse
 scurrile ridiculum
 136 Ergo haec quae. Vet. Ergo haec sunt quae
 Est hoc scurrile. Prius, Est hoc et scur-
 rile
 137 uelut in istdem. Vet. uelut in istdem
 138 et hoc istdem. Vet. sed hoc istdem
 Nanque quod sp. Prius, Nam quod sp.
 est ductum. Vet. est dictum
 uideo me a te non conueniri, sed circūue-
 niri. Vet. uideo me a te circumueniri
 saepe etiā in grauitate. Vet. saepe etiam
 grauitate
 Africano illi. Vet. Africano autem illi
 139 uultu, imitatus moribus. Vet. uultu, mo-
 ribus
 non est nostrum. Vet. non est nostri
 140 Quartum, obscenitas. Vet. Quartum,
 obscenitatis
 ut ante diuisi. Vet. aut ante diuisi
 141 magis quā risum mouet. Vet. magis
 que risum mouent
 in aliud quoque genus. Prius, in aliud
 genus
 Quod si. Vet. Quod si
 duci uidens. Vet. dici uidet
 142 est uenustissimū. Vet. est uenustissimum

ne arcessitum. Vet. ne arcessitum
 Nummum diuisorem. Vet. Nummum
 diuisorem
 143 St. tacete, quid hoc clamor est. Vet.
 Sed tacete, quid hoc clamor
 auferte istam nunc superbiam. Vet. au-
 ferte istam enim superbiam
 utile fuit tuum. Vet. utile fuit tum
 144 Tutor minus uetus. Prius, Tutor mi-
 nus uetus
 suscitari. Vet. suscitari
 tu uxorem habes. Vet. uxorem habes
 145 expectatione rei, uideamus. Prius, expe-
 ctatione, uideamus
 146 et dixisset. Vet. ei dixisset
 cohortem in Palatio. Prius, cohortem in
 Palatio
 147 uideantur et uerisimilia. Vet. uidean-
 tur uerisimilia
 et quae sint. Vet. et quae sunt
 149 ut existimabatur. Vet. ut existimatur
 quō mihi gratias. Vet. quō mihi grā-
 tias
 taurū immolauit. Vet. aurū immolauit
 151 tribu mouebat. Vet. tribu mouebat
 rogaretque eum. Vet. rogaretque tum
 152 nunquā ego recepissim. Vet. nunquam
 eum recepissim
 Sunt etiam illa subabsurda. Vet. Sunt
 etiam subabsurda
 quasi stultē. Vet. quasi stultus
 153 uideretur esse mollior. Prius, uideretur
 mollior
 154 uisa sit. Vet. uisa est
 hercule ualde. Vet. hercule etiam ualde
 fals, sed natura. Vet. fals, natura
 155 huic abest. Vet. hic abest
 Albius Granium. Vet. Albiū Granium
 156 quiddam ab Albutio probatum. Prius,
 quiddam Albutio probatum
 157 premeretur Lucilius. Vet. premeretur
 Lucillus
 defendere Lucillum. Vet. defendere
 Lucillum
 Cum ei M. Vet. Cum M.
 Eiero inquit. Vet. Eiuo inquit
 158 quo die legem. Vet. quōd ei legem
 Antistio Pirgensi. Vet. Antistio Pirgen-
 si cur ademptum sibi equum. Prius, cur
 ademptum sibi equum
 159 Sed et haec ipsa. Prius, Sed haec ipsa
 quae uerbi ratione. Vet. quae uerbis ra-
 tione
 similitudine turpioris. Vet. similitudine
 turpiores
 risus mouentur. Vet. risu mouentur
 illa quoque quae dicuntur. Vet. illa quae
 dicuntur
 160 conficere pergās. Vet. perficere pergās
 Ego uero atque hilare quidem a te ac-
 ceptus inquit, et cum doctior per te,
 tum etiam audacior factus sum ad
 iocandum. Vet. Ego uero inquit An-
 tonius, atque illa quidem re a te tum
 doctior in parte, tum etiam auda-
 cior factus iam ad iocandum
 in isto genere. Vet. isto genere
 noluissem ex me audire. Vet. audire
 uultis ex me
 quae iam dicta. Vet. quae dicta
 cum ad causam sum aggressus. Vet.
 quoad ualū causam aggressus

- concliantur. Vet. concitantur
161 ut boni quod habeat. Vet. ut boni quod habeam
ut id me. Vet. ut me
dissimulatum ante obruatur. Prius, dissimulatum obruatur
conor traduere. Vet. conor deducere
162 non possum, mihi pro meo. Vet. non possum, pro meo
qui id facere. Duo Vet. qui facere aliorum facultate. Vet. aliena facultate credere solere. Prius, concedere solere consistere uero in meo. Vet. consto uero in eo
essisse uideat. Duo Vet. accessisse uideat
163 emittendum sit. Vet. euitandum sit contemnit. Vet. contemnitus
Me uero lubentem. Duo Vet. Me uero libenter
lectissimum. Vet. lectissimū. Aliud Vet. lectissimum
hoc ipso Crasso. Duo Vet. hoc Crasso quod non solum. Vet. quod non solus cetera in te. Vet. cetera a te
164 et noxaret ei. Vet. et noxaret ei nihil tibi in oratore. Vet. nihil in oratore
Dicam equidem Cæsar, inquit, quid intelligam, sed et tu, et uos omnes, hoc inquit. Vet. Dicam equidem Cæsar inquit, quod et tu, et uos hoc omnes, hic inquit
cui quiddam portenti. Duo Vet. cui quod portenti
165 communi prudentia dispuo. Vet. apud. Vet. communi lingua dispuo. Apud quam potens, et quanta mens fuerit, qui ita responderit, ut intelligere possent, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse. Vet. quam impotens, et quanta fuerit, qui is responderat, ut intelligere posset, animo quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse
166 memoria nobis opera danda non est. Vet. memoria nobis optanda non est prudentiam Crassi. Vet. prudentiam Crassi
nullam assequor. Vet. nullam assequor sapienter tacueris. Vet. sapienter tractaueris
Hæc quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non lenem. Vet. Hoc quantum sit mali, patet, siue iratum, siue stultum, siue lenem
nocendi in iracundia, et uim in ingenio, et pondus in uita. Vet. nocendi iracundia, et uim ingenio
167 non mitigant. Vet. non mitigant inuidiosiora faciunt. Vet. inuidiosiores faciunt
168 ea tu aduersariis exprobrado. Prius, ea tu in aduersariis exprobrando
Quid si cum. Vet. Quid enim cum sed quia causam. Prius, sed quia ego causam
ut cum te ipsum. Vet. uerum te ipsum quod me oratorem peteres. Prius, quod ministratorem peteres
dicam enim sepius. Vet. dicam enim
- ut certe ne quid mali. Vet. ut certe non illud
169 illuc redeo. Vet. illuc cedo
hoc dicendi genus natura ipsa prescribit. Vet. hoc dicendi natura ipsa prescribit
ut uero statuamus ea que probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime. Vet. ut uero statuamus ea que de probandi ac docendi causa dicenda sunt, que admodum componamus, id uel maxime
170 aut alijs grauioribus. Prius, aut ex alijs grauioribus
numerare soleo. Vet. enumerare soleo
ut sepe iam dixi. Prius, quod sepe iam dixi
permanere possunt. Vet. peruenire possunt
que et si nihil. Duo Vet. que si nihil
171 maxime proprius est locus. Vet. maxime locus est proprius
uel narratione exposita. Duo Vet. uel narrata et exposita
si habet ea res ea causam dignitatis, atque tantum utilitatis. Prius, si habet eam causa dignitatem atque copiam
uti licet. Vet. uti licet
pluribus adhibent. Vet. cum pluribus adhibent
172 sic in oratione. Prius, sic et in oratione
æque excellent. Vet. non legit, æque in mediam turbam. Duo Vet. atque in mediam turbam
coniunguntur. Vet. coniunguntur. Alter Vetustus, coniunguntur
mihi occurrit. Vet. mihi occurrerit
173 in principio: que. Vet. in principio quoque
In quo admirari soleo. Prius, In quo mirari soleo
non quidem istos. Prius, non equidem istos
operam dederunt. Vet. operam daret cum brachium conalescerit, tum se solere pugnare. Vet. quod hi quos Bacchus cum conalescerit, tum se aiunt optime pugnare
simile ducat. Duo Vet. simile dicat
iactare leniter. Vet. iactare leniter ut et uenustati. Duo Vet. non legunt, et
174 expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulat. Duo Vet. expectandum, in qua non uis potius, quam delectatio postulat
profundat, et quod totum repetit euoluet. Vet. fundat, quod totum repetit euoluet
extrinsecus alicunde. Vet. sed extrinsecus aliunde
sed ex ipsis uiscribus. Prius, sed ut ipsis uiscribus
sumuntur. Vet. sumuntur
que sunt uberrime. Prius, que erunt uberrime
ad quas causas. Duo Vet. ad quas causas non legunt, causas

- Itaque et momenti. Prius, Ita et momenti
depromptæ, et apparebit eas non modo non esse communes. Paulus Ma-
vultus ita legit, deprompta, et apparebit ea non modo non esse communes
emanasse. Prius, effloruisse
que agitur. Prius, que agitur
175 aut communitatem. Prius, et communitatem. Alter Vetustus legit, manitionem
preponere. Itaque. Vet. ponere. Ita duca deabit. Vet. duci licet
falsam criminationem. Vet. falsam terminationem
si nefanda. Prius, si infanda
176 Et id quidem. Prius, Est id quidem
gignuntur. Nam et attentum. Duo Vet. gignuntur. Nam attentum
quod et attentum. Vet. quod attentum
magis in iustis. Vet. maxime in iustis
locis trahitur. Vet. locis trahemus
principio explicare. Prius, principio explicari
177 membrum esse. Duo Vet. membrum esse
quidem breuiter. Prius, quod breuiter redundat. Prius, redundat
breuis est L. Vet. breuis L.
accommodata. Vet. occupata
uidelicet illa. Duo Vet. uideant illa
178 merces adolescentis ipsius, et seruili peroratio. Hæc non leguntur in uno uetusto
deam uersiculis. Prius, in his ferè deam uersiculis
probabilis si quod gestum esse dicas, etiam frequenter quemadmodum. Prius, probabilis quod gestum esse dicas, cum quemadmodum
sed magis in hac. Prius, et hoc magis in hac. Vet. pro hac, legit, hoc
aut purgando. Prius, aut in purgando
179 maiore etiam periculo. Duo Vet. maiore etiam periculo
quàm ceteræ. Vet. quàm cetera tantum id. Vet. non legit, id
narratio obscura totam obtectat
nam narratio obscura totam obtectat
nec dubium quid gestum sit, narrare oportet. Prius, nec dubium sit quid gestum sit, narrari oportet
nec si aduersarius sic narrauerit, nisi refellemus. Prius, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus
acriter persequamur. Vet. acriter persequamur
180 quod omnis. Vet. si quod omnis
Sequitur ut causa ponatur. Vet. Sequitur aut causa ponitur
et argumentis tuis. Prius, et tuis
Namque una. Vet. Nam neque una querit. Vet. querit
nisi tua. Duo Vet. nisi tu ea
inflammando iudice. Duo Vet. inflammando iudice
peruocandas, et ad utilitatem nostram uocandas. Vet. peruocandas, ad utilitatem nostram uocandas
181 conferenda sunt. Vet. conferenda
- uidetur esse. Vet. uidetur esse
persuadere possit. Duo Vet. persuadere possit
Atque hæc in senatu. Prius, Atque in senatu
dicendi relinquendus locus: uitanda etiam ingenij. Vet. dicendi atque loquendi locus: uitanda est etiam
Concio capit. Prius, Concio capit
utilitatem putat. Vet. utilitatem petit in tam clara. Vet. in clara
expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas. Vet. expectandam maxime dignitatem: sed inuauit utilitas
182 in illo est. Vet. in illo
cum id conuenit. Vet. quid conuenit utilitatem defendit. Vet. utilitatem defendit
operum. Vet. operum
peccatiæ. Hoc non legitur in Vetus
ceterarum rerum. Duo Vet. ceterarum rerum
impellet. Vet. impellit
omnis deliberatio. Prius, omnia deliberatio
183 est sepe mutandum. Vet. est sepe mutandum
uis est eloquentiæ. Prius, uis est sepe eloquentiæ
aut commemoratione. Vet. aut commemoratione
a temeritate. Vet. a ueritate
oratori scena uideatur concio, natura. Vet. oratoris scena uideatur concio, in his natura
184 sic orator sine multitudine. Prius, sic orator nisi multitudine
si quoquo animi. Vet. si cum animi iusta est. Duo Vet. non legunt, est
hisque quatuor. Vet. his quatuor est infimum. Vet. est infimum
Nullo autem loco plus factiæ. Vet. Nullo autem loco factiæ
multitudo a tristitia, et sepe acerbitate. Vet. multitudo que a tristitia, sepe et ab acerbitate
et hilaræ. Duo Vet. ad hilaritatem
185 quæque omnino. Vet. qua omnino
sed qua et multa. Duo Vet. sed et qua multa
ferè præperat. Prius, ferè præcipere
ipsi enim Græci magis legendi, qui delectationis. Vet. ipsi enim Græci legendi, qui magis delectationis
186 quoniam est utendum aliquando. Vet. quoniam aliquando studium
Græcorum more. Vet. et Græcorum more
sit a nobis quoque tractatus. Vet. sit ergo a nobis tractatus
ceteræque que fortuna. Vet. que aut fortuna
aut corpori. Vet. aut corpore
uirtuti uni putatur. Prius, uirtuti una
putatur. Vet. legit, uirtuti uni laus
putatur
in laudationibus. Vet. in orationibus
187 hominum et quadam comitate ac beneficentia positæ. Vet. hominum quadam comitate ac beneficio positæ
inucanda est auditu in laudationibus. Vet. iudicanda est an digna anteire

- in laudationibus
qui eas habent. Prius, qui eas in se habent
magnitudo animi, qua. Vet. magnitudo animi, sine qua
humana geruntur, tenues, et pro nihilo. Vet. humana, tenues, et prope pro nihilo
admirationis habet non minus, incunditatis minus. Quid si legas, admirationis habet plurimum, non minus uero incunditatis
188 qui laudabitur, fecerit. Vet. qui laudabitur, gerit
suscepta uidetur. Vet. suscepta uidetur
189 præstantibus uiris. Vet. præstantibus uiris
190 satis insigniter. Duo Vet. satis insigniter
et laudandi. ista non leguntur in Vetus
quibus rebus hæc exornetur. Perge uero. Vet. quibus rebus hoc exornetur.
Perge ergo
aliquandoque euolutum. Vet. aliquando euolutum
aut non multum. Prius, aut quod non multum
191 quam memoriam. Vet. quam recordationis
illi Ceo. Vnum exemplar Vetus legi, illi Thio
quod in eum scripsisset. Vet. quod primum scripsisset
et Pollucem fuisse. Vet. et Pollucem fuisse
magnopere euocarent. Surrexisset illum
ipsum. Vet. magnopere uocaret. Surrexisset illum
192 hoc interim spatio conclaue. Vet. hoc interim spatio cum conclaue
ea ruina ipsa. Vet. herum ipsum cum suis interuisse. Duo Vet. cum suis cognatis interuisse
effigies notaret: atque ut locis pro ara, simulacris. Vet. effigies uocaret: atque ut locis pro ara, pro simulacris
193 unde dicas. Vet. unde dicas
uel eum qui respondendum sit, ut illi. Vet. uel eum qui ex contrario respondendum sit, uel ut illi
uideantur inscribere. Vetus legit, uideantur scribere, non mediocrius laus boni oratoris uidetur
quid responderint. Prius, qui responderint
pars nulla sit. Vet. non legit, sit procreet. Vetus legit, procreet et gignatur
uerborum, aut sententiarum. Vet. uerborum, aut hominum, aut sententiarum
194 posse ea. Duo Vet. posse si ea
si etiam oculorum. Vet. aut oculorum animis traderentur. Vet. manibus traderentur
ut res cæcas, et ab aspectu iudicio. Vet. ut non res cæcas, sed aspectu et iudicio
sicut omnibus rebus que sub aspectum ueniunt, memoria nostra mouetur atque excitatur. Sed locis opus est.
- Prius, sicut omnibus rebus que sub aspectum ueniunt, sedes opus est imaginibus aut. Vet. imaginibus aut occurrere, celeriterque. Vet. occurrere celeriter
195 gignitur similitum uerborum conuersa. Prius, gignitur, et similitum uerborum conuersa
uerbi imagine. Vet. uerbi imaginem summi ratione et modo. Duo Vet. summa ratione modo
maiore imaginum. Vet. magnarum imaginum
membra orationis. Vet. uerba orationis
similitudine nulla possunt. Eorum fingenda. Vet. similitudine eorum nulla possunt. Fingenda
Eam singulis personis bene positus notare possimus. Vet. ut eam singulis personis bene positus notare possimus
196 tanquam literis in ara. Vet. tanquam in literis in ara
quos haberet, que meminisse uellet. Vet. quos habere, que meminisse uellet
nulla naturalis. Vet. ulla naturalis non impudentis. Vet. non impudentis
Nos uero. Vet. Vos uero. corrupte
pro me hoc et pro meo fratre respondeo. Vet. pro me et pro meo fratre spondeo
et cum humanitatem et facilitatem. Vet. et cum humanitatem facilitatem
197 Equidem etiam hoc. Prius non legebatur, etiam
sapientia laudem. Vet. non legit, sapientia
attentissime audierunt. Vet. attentissime audierunt
198 omnem excusationem. Prius, omnem excusationem
quem ego paulo sciebam uel prudentius. Duo Vet. uel prudentius
aut sciebam uel prudentius
An etatem afferet. Vet. An etatem afferet
An se hæc nescire. Prius, An hæc nescire
que successis operis. Duo Vet. que successis operis
etenim me dicentem. Vet. etenim te dicentem
sus despicens. Vet. non legit, sui
ista ita esse. Vet. non legit, ista
que sunt longe fecis, quid mihi tu tandem. Duo Vet. que sunt ualde fecis, quid mihi tandem
199 sepe ego doctus. Vet. non legit, ego
immo uero nonnunquam. Prius, immo nonnunquam
quis puer in forum. Vet. qui quam primum in forum
uti eo grauauer. Duo Vet. ut in eo grauauer
200 ut et partes faceret. Vet. mei partes facere
mihi coniuncte est usus de utraque re dicere. Vet. mihi coniuncte loqui est
usus de utraque re
ille uero, inquit Cotta, ornamenta. Vet.

Non ita est Cotta, nam ornamenta nomen suum inuenit. Prius, nomen ipsum inuenit si hic hodie. Duo Vetusli codices, hic

101 uide quam homini censorio conueniat. Prius, uide quam sit homini turpe censorio
IN TERTIVM DE ORATORE M. T. Ciceronis.
1 uix diebus decem. Duo Vetusli codices, uixit diebus decem
2 Hic ut sepe. Vet. Hunc ut sepe semper sepe contigisse constabat. Prius, semper sepe contigisset
sic esse tam iudicatum, ceteros a Crasso semper omnes. Vet. sic esse iudicatum, ceteros semper esse superatos
3 Quo quidem. Vet. Quod quidem existimas posse terri. Vet. existimas terri
si Crassum. Vet. si L. Crassum excidenda lingua. Vet. incidenda lingua
contentione animi. Vet. concitatione animi
ab eo dicta. Vet. innumera ab eo dicta populo Ro. satisficeret. Vet. populo Ro. satisficeret
4 scribendo affuisse. Duo Vetusli, in scribendo affuisse
Nanque tum latus ei dicenti condoluisset. Vet. Nanque tum latus eius doluisset
cum cohortasset. Vet. cum corrasset que in medio spatio. Vet. quae medio cri spatio
praeruerit. Duo Vetusli codices, peruerit
5 in qua ipse. Vet. non legit, ipse Sed quoniam. Vet. Et quoniam quem referre coepimus. Vet. quem referre suscepimus
6 sed exilium. Vet. sed exitum constantissime consul defenderat, quaeque Censor imperatoris manibus. Vet. constantissime defenderat, quaeque Censor imperatoris manibus multorum ciuium. Vet. non legit, ciuium cum illa simul extinctus. Vet. non legit, simul
7 respersum esse uidit: cui morori. Vet. respersum esse: quo morore ferro excepta uita est. Prius, ferro crepta uita est
et ortum. Duo Vetusli codices, et ornamentum
8 aduistam ciuium. Vet. aduistam omnium ciuium
9 atque et si nequaquam. Vet. atque et si nequaquam
Neque enim quisquam nostrum cum. Vet. Neque enim est quisquam nostrum qui cum non quanquam. Vet. quanquam scripta sunt, suspicatur. Vet. scripta sunt, non suspicantur quam quantum a nobis exprimitur, suspicantur. Vet. quam quam ex-

primetur, suspicatur qui ipsius sermoni. Prius, qui ipsi sermoni
interfuisse. Vet. interfuisimus
10 quomodo a nobis uerque. Vet. quomodo uerque
inductus est. Prius, inductus esset ut igitur ante. Vet. Igitur ante exedram uenisset. Duo Vetusli codices, exedram uenisse
iam in pomeridianum tempus die uenissent. Vet. iam post meridiem tempus deuenissent
11 Quinam igitur. Vet. Quidnam igitur audiendi expectatione. Vet. aduenienti expectatione
12 atque uerbis constet. Vet. atque ex uerbis constet
atque una consensione. Vet. non legit, una
quam ut hominum. Vet. non legit, quam
14 diducta oratio. Vet. diducta ratio
15 sed ita tamen. Vet. ita tamen
16 tamen quis cuiusquam. Vet. tamen cuiusquam
19 quam in sententia eligendis labor. Vet. et in sententia eligendis quam labor
20 atque una institutione. Vet. atque in una institutione
23 ut uerba efferamus. Prius, ut uerba efferamus
quon effugere. Vet. qui effugere aut muliebri. Prius, ut muliebri
24 subtilitas ista. Prius, suauitas ista
25 lenitate uocis. Vet. lenitate uocis
26 leniter. Vet. et leniter
et plenissimum. Vet. et plenissimum
27 nisi suppletionem. Vet. nihil suppletionem
si quis me forte. Vet. si qui me forte
30 Quod idem ita. Vet. Quod ita
31 cum probitate iungenda. Vet. probitate iungenda
Hanc inquam. Vet. Hanc quam
33 non tam fortasse. Vet. non tamen fortasse
a regendis ciuitatibus. Vet. et regendis ciuitatibus
33 sic illi a negotiis. Vet. sic illi et negotiis aut qui minus. Vet. aut qui minus minus
34 sed huius tamen. Vet. sed ut huius tamen
35 maxime adamarat. Vet. maxime adamarat
37 hanc uis habeo. Prius, hanc ab uis habeo
38 qui ad sint. Vet. qui ad sunt nam Speusippus. Vet. nam Chrysippus
39 sentire dixisset, disputare. Vet. sentire dixisset, putare
40 quod arguere, aut, si id non possis, tum ostendere. Vet. quod arguere, aut, si id non possis, tamen ostendere
41 ad Socratem. Vet. ad Isocratem
42 causari actores, et a communi. Prius, causarum actores, a communi
44 familiaris C. Velleius. Vet. familiaris Gallus Velleius
45 rationem adiungat. Vet. rationem exercitationemque adiungat

46 quem quidem. Vet. qua est quidem
48 forentes feriae concesserunt. Prius, forentes feriae concesserunt
49 Magister hic Samnitium. Prius, Magister hic Samnitium
51 altera dici postulat ornate, altera apte. Vet. altera dicit, postulat altera
52 exiguum sane atque mendicium est. Vet. exiguum saneque mendicium est nostra dedisset. Prius, nostra didiceret
53 atque decerno. Prius, ac decerno
54 aliud quiddam maius. Vet. aliud quiddam magis
ab uis celeritate. Vet. ab uis celeritate
55 magis laudari quod aram, quam quod crocum olere uideatur. Prius, et magis laudari quae terra, quam quae crocum olere uideatur
et lenitatis. Vet. et lenitatis
quum utroque. Vet. quam utroque
58 et propria maxime. Vet. et propria et maxime
59 dignitate, utilitate, honore. Prius, dignitate, honore
Placarne. Vet. Placarne
61 Haec autem altera quaestio infinita, et quasi. Vet. Haec autem quaestio infinita altera, et quasi loquuntur. Vet. loquuntur sed ut ex iure. Duo Vetusli codices non legunt, ex
atque id ipsum laciniis. Vet. atque id ipsum laciniis
in Academia maxime. Duo Vetusli codices non legunt, maxime
quam attentatum deserui. Vet. quam attentatum deserui
Nunc enim inopia reticere. Vet. Nunc enim inopia reticere
62 consultationibus disceptatur. Vet. consultationibus disceptatur disceptatione uersantur. Vet. disceptatione uersantur
neque est illa quae non aut ad. Vet. neque est illa res quae non ad an propter fructum aliquem. Prius, an propter fructus aliquos expectatur. Vet. expectatur cum quid quanquam. Vet. cum quid quanquam
63 mentiri boni uiri. Vet. mentiri in mente boni uiri
Redeunt rursus. Vet. Redeunt igitur rursus
an opinionibus. Vet. an in opinionibus
ut quod sit. Vet. aut quod sit ut si disputetur, num interire uirtus in. Vet. ut disputetur, unde interire uirtute in
ut si differatur, Idne sit ius. Vet. ut si differatur unde sit ius
quid cuiusque. Vet. quid cuiusque aliquis praeterea facere possit. Prius, aliquis praeterea possit
64 describitur. Vet. sic describitur gloriosi. Vet. generosi ut hoc. Vet. ut huius rex et tyrannus. Prius, ut rex et tyrannus
praestet aliud alij. Vet. non legit, alij

cuiusque sapientes. Vetus, cuiusque sapientis
65 cui loco omnis uirtutum et uitorum est sylua subiecta. Vet. quo loco omnis uirtutum et uitorum est illa subiecta materia
animi motum impulsio, et, si ita. Vet. animi motum et impulsioem, si ita Eadem enim. Vet. non legit, enim in utriusque disputatione. Prius, in utriusque disputationibus
66 magis erunt apti. de quo non tam quia. Vet. magis erunt. de quo non tam quam
qua a perspicui. Vet. quia perspicuum est natura et genere. Vet. natura et genere reus et criminibus. Vet. rei criminibus arbitrati sunt. Vet. arbitratur
67 sed metadum, enarrandum, complementumque
copia, uarietate. Vet. copia et uarietate si modo nos oratores sumus. Vet. si modo nos oratores
adhibendi auctores. Vet. adiuuendi auctores
atque etiam aut iridentes oratorem. Prius, atque etiam aut irident oratorem
in Gorgia Socrates. Vet. in Gorgiam Socrates
cauillantur. Prius, cauillatur expilati sumus. Vet. expolati sumus
68 quod pertinent, et quam intuentur. Vet. ad quam intuentur
Nam neque tam est acris acies in naturis. Vet. Nam neque quisquam tam est acris, aut alacri in naturis res tantis quisquam. Vet. no legit, quisquam
Rerum enim copia, uerborum copiam gignit. Vet. Rerum enim copiam gignit existit ex rei natura quidam splendor. Vet. existit ex rei naturalis quidam splendor
69 oratorisque ad cognoscendum, imitandumque cognovit. Vet. oratorisque cognoscendos, imitandumque delegit labetur. Vet. delabitur
orationis genere. Prius, orationis rationis
maxima illa. Vet. maxima illi
70 cuncta penes. Vet. cuncta sepe has artes, quibus. Vet. has, quibus ingenuae continentur. Vet. ingenuae continentur
hominum moribus. Vet. hominum operibus
effert, se sua. Vet. esset, sua ipso est coniectura. Vet. ipso coniectura illi ipsi oratores. Vet. illi oratores artibus appetierim. Vet. artibus appetierent
loquar. Vet. loquor
71 et disertior Socrates. Vet. et disertior Socrates
Socrates, et, ut tu. Vet. Socrates, ut tu illo ipso Platoni. Vet. illo Platoni quaestioneque uocaretur. Vet. quaestioneque reuocatur
Atque u quos. Vet. Sed u quos

esse tribuendum statuum: cum tu in alia. Vet. esse tribuendam statuum: cum tum in alia
72 tantam uim rerum cognitionemque. Vet. tantam uim cognitionemque exercitatione sociaris. Vet. exercitatione sociaris
ardentesque his studiis. Duo Vet. ardentibus studiis
una Catule re, sed in alijs etiam compluribus. Vet. una Catule, sed in alijs etiam quam pluribus
fuisse tum alios. Vet. non fuisse tum alios
73 patre et socio. Prius, patre et de socio
nostros quoque. Vet. nostrisque Meminerant illi. Vet. Meminerunt illi qui id faceret, facere ciuibus omnibus. Vet. qui id faceret, ciuibus suis omnibus
sed onerandum complementumque. Vet. ambulantes, et in folio. Vet. ambulantes in folio
prudentissimi hominis sapientia. Vet. prudentissimi sapientia
rebus referretur. Vet. rebus recurreret adhibendi auctores. Vet. adiuuendi auctores
74 iudemque et in senatu. Vet. iudemque in senatu
consilium suum fidemque praestabant. Vet. consilium suum praestabant
ius ciuile didicerat. Duo Vet. ius ciuile non didicerat
negligebat? at utroque. Vet. negligebat? utroque
et laborauit. Vet. elaborauit
ex primatorum negotiis collectam gratiam. Vet. ex primatorum gratiam idem facile optimus. Vet. et idem optimus
in hac ciuitate temporibus illis sciri. Vet. in ciuitate temporibus suis sciri Remp. gerendam. Vet. Remp. gerendam
cognitione rerum. Vet. cogitatione rerum
75 aut bellicam uirtutem. Prius, ut bellicam uirtutem
ne eius quidem uniuersi: nam pontificium quod. Vet. ne eius quidem uersu: nam pontificium ius quod clamore et in uerborum. Vet. clamore et uerborum
carere in hoc quidem. Vet. carere hoc quidem
doctrinae sunt ab illis exempla repetenda. Vet. doctrinae sunt ab illis petenda
instruitor fuisse traditur, quam. Vet. instructior fuisse, quam sed ita eloquentia. Vet. sed eloquentia
76 de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cum contra. Vet. de cuius doctrina dicendi sic accepimus, ut contra Athenis fieri liceret. Prius, Athenis fieri liceret
quadragesimo annos. Vet. quadragesimo annis
et bellicis rebus. Vet. in bellicis rebus
77 Quis Dionem. Vet. Quis Diogenem ad liberandam patriam. Vet. ad delibendam patriam
hunc Dionem. Vet. hunc Diogenem Cononis praestantissimi. Vet. Cononis praestantissimi

praestantissimi Philolaum Architas. Duo Vet. Philolaum Architam
78 quendam de Philocteta. Vet. quendam Philoctetae
pateretur dicere. Vet. pateretur dicere Neque uero hoc. Vet. Ne uero hoc eodem ille et agendi acciperet. Vet. eodem illo et uiuendi acciperet et eloquendi. Duo Vet. et loquendi quem ego dico. Vet. quem dico
79 insatiam illius. Vet. inscientiam illius docto oratori palma. Vet. docto oratorum palma
inferiores, quod in oratore. Vet. inferiores, in oratore
in philosophorum autem. Vet. in philosophorum aut
necesse est tamen. Vet. necesse tamen parumper et ipse. Duo Vet. parumper ipse
80 non possum queri quod mihi uideare aliud. Vet. non possum quod mihi iudicare aliud
quam tibi esset. Vet. quam tibi erat Sed certe et haec partes. Prius, Sed certe haec partes
et eras ipse. Vet. et erat ipse cum de duabus ipse dicebas, celeriter. Vet. ipse, celeriter repente te quasi. Vet. repente quasi omnem eum rerum. Prius, omnemque rerum
81 illa omnia ornere. Vet. illa nomina ornere
mihi rerum forensium. Vet. in rerum forensium
82 Quam obrem nisi. Vet. Quam omnem nisi
qua ego ex te. Vet. quod ego ex te deinde coniuncte. Vet. deinde coniuncta
83 Ergo uteriar. Vet. Ergo utimur
In proprijs est igitur illa. Vet. In proprijs est igitur illa ut abiecta atque obsoleta. Vet. ut obiecta, ut obsoleta
in esse uideatur. Vet. esse uideatur Etiam hoc. Vet. Itaque hoc
quanquam id est magnum. Vet. quamquam magnum
uerum hoc quasi. Vet. uerum iam hoc quasi. Aliud. Vet. uerum tamen hoc quasi
84 est, uerborum usus. Vet. est, usus id esse nobis. Prius, id esse a nobis ac uetusta, et ab usu. Vet. ac uenustate, ab usu
in oratione poetarum. Vet. in oratione poetarum
ut Caelius. Duo Vet. ut Laelius
Qua tempestate Poenae in Italiam uenit. Vet. Qua tempestate Poenorum in Italiam uenit exercitus
aut ut tu. Vet. aut tu
Non rebar, aut opinabar, et alia. Vet. Non uerebar, aut opinabar, aut alia fiunt, uel coniungendis. Vet. fiunt coniungendis
85 exanimato expectoratus. Prius, ex animo expectoratus
coniunctione facta esse. Vet. coniunctione esse

transferendi verbi late patet. Vet. et. transferendi varietate patet
 inopia aucta. Vet. inopia aucta
 post autem delectatio inciditque celebravit. Vet. post enim incanditas delectationemque celebravit
 frequentata delectationis. Vet. frequenter etiam delectationis
 illustrat quod intelligi. Prius, illustrat id quod intelligi
 eius rei qua alieno verbo posuimus, similitudo. Vet. esse eius rei qua alieno verbo exposuimus, similitudinis
 86 inopiam uindiciant. Prius, inopiam indicant
 aliquid accersum. Vet. aliquid accerserunt
 ad uerbum unum contracta. Vet. ad uerbum una contracta
 si simile nihil habeat. Vet. si similes non habeat
 sed ea transferri. Vet. Sed extra fieri clariorem faciunt rem. Vet. clariorem faciunt sensum, rem
 noctisque et nimbium. Vet. noctis et nimbium
 nubes coruscet, caelum tonitru contremuit. Vet. nubes coruscet, caelum tonitru contremuit
 largifluis subita praecipitans. Duo Vet. largifluis subita turbine praecipitans
 87 ut ille qui. Vet. aut ille qui sepiet sedulo. Vet. sepe sedula ueli emissi. Vet. ueli missi
 Hoc in genere. Prius, Atque hoc in genere
 delectentur uerbis. Prius, delectantur uerbis
 sed in suorum. Vet. sed cum suorum. Aliud Vet. sed qui suorum
 88 quoddam transilire. Vet. quoddam transilire
 quod singulis uerbis. Vet. quod in singulis uerbis
 dulcitas orationis, sunt deducta. Prius, dulcedo orationis, sunt ducta multo acriora sunt. Prius, multo acriora
 in idem uerbum unum. Prius, in idem uerbum unum
 afferret orationi. Prius, affert orationi dissimilitudo. ut. Caeli. Prius, dissimilitudo. Caeli
 89 miue Vlysses. Vet. rape Vlysses lumen radiatum rape. Vet. lumen radiatum
 Non dixit cape, non pete. Vet. Non dixit pete, sed rape
 hoc uerbu est ad id. Vet. hoc uerbum ad id
 aptatum. Vet. adoptum
 mentis oculi feruntur. Vet. eius oculi ferentur
 laus est in uerbis transferendis. Prius, laus est uerbi transferendi
 qui audiens. Prius, qui audiens dicit Claucaam. Vet. dicit Claucaam postulet, Tempestas. Vet. postulet, ut Tempestas
 90 quam illud. Prius, quam fuisse illud quod te adiri abnuas. Vet. ne quod abiure omittas

netas, prohibes. Vet. tu eas prohibes
 At illico istuc. Prius, illico istuc
 non irrupisse. Prius, non irrupisse
 florentior, quam in singulis uerbis, nec qui plus. Vet. florentior, in singulis uerbis, qui que plus
 afferat orationi. Vet. afferant orationi
 Neque me patior. Vet. Neque me patiar
 Iterum ad unum scopulum. Vet. Ad unum scopulum
 91 nam exultantem te, et praesidentem tibi. Vet. nam et uidentem te, et praesidente tibi
 transferuntur. Vet. referuntur
 Etenim ex hoc genere. Vet. Etenim hoc genere
 Africa terribili. Vet. Africa terribilis
 Desine Roma tuos hostis. Vet. Desine Roma triumphos sequi
 Testes sunt campi magni. Vet. campi magni
 92 in domum irrupit. Vet. in modum irrupit
 cui sunt finitima. Vet. cum sunt finitima. Aliud Vet. quod sunt finitima
 At Romanus. Vet. Et Romanus
 intelligitur unus. Duo Vet. intelligitur unum
 qui fuimus ante Rutuli. Prius, qui fuimus Rutuli
 93 pro longa. Prius, pro magna
 qua ex pluribus. Vet. cum ex pluribus
 Haec autem qua aut immutata esse. Vet. Haec enim qua aut mutata esse aliter intelligenda. Vet. aliter ea intelligenda
 aut factum. Vet. aut de nouo factum
 consuetudinisque parendum. Prius, consuetudinisque parendum
 notat et illuminat. Vet. illustrat et nobilitat
 modum quendam, formamque. Vet. modum, formamque
 94 ut neue asper eorum. Vet. ut ne eorum in quo lepidi foari. Vet. in quo lepidi foari
 lepidi lexis compositae. Vet. lepidi synthesis compositae orationis
 Idem illud scilicet, ut ille uoluit. Vet. Illud quidem silet, ut ille uult
 sed est tamen haec collocatio. Prius, Sed est tamen collocatio
 qua lenem. Vet. qua lenem
 Id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungatis. Vet. Quam assequemini, si extrema consequentibus primis ita iungentur
 95 oratione propemodum, hoc est numeros. Vet. oratione propemodum faciebant, et hos numeros
 Interpirationis enim, non defatigationis nostrae: neque librorum notis. Vet. Interpirationis, non defatigationis nostrae causae: neque librorum uotis
 Iocrates instituisse. Vet. Socrates instituisse
 adstrinxeret. Vet. distingueret
 quondam idem. Vet. quod idem
 ad uoluptatem sunt. Vet. ad uoluptatem suam
 96 eloquentiam traduenda. Vet. eloquentiam traduendam

tiam traduendam
 tamen eam coniunctionem. Duo Vet. tamen etiam coniunctione
 perfici uolumus. Vet. perficere uolumus
 sic illigat sententiam. Vet. sic intelligat sententiam
 modis, forma et re laxat. Vet. forma et nudis relaxat
 immutatione ordinis. Vet. immutationem ordinis
 uerba neque alligata. Vet. uerba alligata
 Quoniam igitur modo tantum munus insisterimus. Vet. Quoniam igitur modo munus insisteremus
 97 quam necessaria. Vet. tam necessaria
 sicut molliissimam ceram ad nostrum. Vet. sicut molliissima ad nostrum
 Itaque tum graues sumus. Vet. Itaque tum grauissimum medium quoddam. Vet. medium quoddam
 idque ad omnem. Vet. itaque ad omnem. Aliud Vet. id quod ad omnem
 98 sol ut circunferatur. Vet. sol ad eam circunferatur
 recessu suo solis. Duo Vet. recessu solis dispari motu. Prius, dispari motu ne excogitari. Duo Vet. ne cogitari uel etiam caeterarum. Vet. uel etiam id caeterarum
 necessitate effectam. Prius, necessitate affectam
 Quid in arboribus. Duo Vet. Quid in ijs arboribus
 non truncas, non rami, non folia. Vet. nec truncas, nec rami, nec folia
 99 quam carinae. Duo Vet. quam cauerne tamen hanc habet. Vet. tamen aliquam habent
 Columnae, templa. Prius, Columnae, et templa
 ut etiam si in caelum Capitolium extolleretur. Prius, ut etiam si in caelo Capitolium statureretur
 100 atque angustiae. Vet. etiam angustiae uerba uolumus. Vet. uerba uolumus
 artis alius. Vet. non artis
 Trochaem frequenter. Duo Vet. Trochaem frequenter
 Catule, uerba. Vet. Catule, uerba
 pedem mutat. Vet. pedem immutat
 aut paulo plus, ne plane. Vet. aut paulo plures, non plane
 101 continuandorum uerborum satis. Vet. continuandorum satis
 illo maxime paeon. Vet. illo maximo paeon
 aut a longioribus. Vet. aut longis eritur
 aut a breuibibus. Vet. aut breuibibus
 atque illi philosopho. Vet. atque philosopho
 quoue nunc. A quo. Vet. quoue. A quo sic est. Prius, sic est
 102 fugat tamen, aut erret. Vet. fugat, aut teneat
 ex illis modis. Vet. et illis modis
 et si numerosum est id in omnibus. Vet. et numerosum est in omnibus
 ne continuum sit, in orationis. Vet. non continui, orationis
 103 indocta putanda. Vet. impolita putanda

quid est aliud causa cur. Vet. quid est aliud cur
 hominum aures uocem natura modulatur ipsa. Vet. hominum uocem natura modulatur ipsa
 continuatione nullus est. distinctio et aequalis, et sepe. Vet. continuatione nullus est. distinctio aut aequalium, aut sepe
 quod interuallis. Vet. quae interuallis in anni. Vet. quod in anni
 Quod si continuatio. Vet. Si continuatio membra illa modificata. Prius, uerba illa modificata
 esse debebunt. Vet. esse debent
 et extrema primis. Prius, extrema primis
 104 quod ed sepius testificor, ut auctoribus. Vet. quod ego sepius testificor, ut auctoritatibus
 Quarum tandem. Vet. Quid hac re tandem
 At enim uereor. Vet. Etenim uereor
 ad prosequendum. Duo Vet. ad prosequendum
 non ea maiora. Prius, nos ea maiora mueni tandem quem. Vet. inueniam quem
 105 sed eo te ne laudandi quidem causa interpellauit. Vet. sed eo tenore laudandi quidem ea interpellauit.
 Hanc igitur Crassus inquit, ad legem, quum. Vet. Hac igitur Crassus inquit, lege, quum
 formanda uobis. Vet. formanda nobis efficiendum est. Prius, et efficiendum modo uobis. Duo Vet. modo nobis insistat interius. Vet. insistat interius carpēda membris. Vet. capiēda uerbis
 106 heroo, aut paeon. Prius, heroo, et paeone
 qui debilitatur. Vet. si quod debilitatur
 107 si modo non breuora. Vet. si modo breuora
 aut ei pari. Vet. aut ex pari. Aliud Vet. aut et pari
 Sidonius, quem tu. Prius, Sidonius, ille quem tu
 Facilius in oratione. Vet. Facilius ratione
 Illud autem nequis. Vet. Illud autem quo modo nequis
 quoniam modo haec. Vet. quomodo haec
 108 tum multo ostendunt magis. Vet. multum ostenderunt magis. Aliud Vet. ostendunt magis
 neque earum rerum quenquam. Vet. neque earum quenquam
 idem sit. Vet. idem sit
 109 et excitamur. Vet. et exercitamur
 et ad tristitiam. Vet. et tristitiam de puerilibus his. Vet. de pluribus his tacite tamen. Vet. tacite tamen cum circuitum. Vet. cum circuitum
 110 naturali illud. Vet. naturale illud sed si habitum etiam orationis. Vet. Sed aut si habitum orationis est et plena quaedam, sed tamen. Prius, est plena quaedam, et tamen teres: et tenuis, non sine. Vet. teres est: et tenuis, non sine
 particeps utriusque. Vet. particeps est

utriusque
 111 ut quemadmodum qui utuntur armis. Vet. ut quemadmodum qui utuntur armis
 habendam putant. Vet. ut, habendam putant
 moueantur: sic uerbis. Duo Vet. moueantur, ut inquam i qui in armorum tractatione uersantur: sit uerbis et decentiam. Vet. et decentiam utatur, ut i qui in armorum tractatione uersantur. Duo Vet. utatur, uersantur
 penē innumerabiles. Vet. penē innumerabiliter
 notum esse uobis. Vet. notum esse nobis tollitur uenustas, si uerba. Prius, tollitur, si uerba
 nisi in singulis uerbis illa. Vet. in singulis uerbis quam illa tria interdumque factis. Vet. interdumque factis
 et numerorum. Vet. et neruorum
 112 rerumque, quasi gerantur, sub aspectum penē subiecto. Vet. rerum quaeque gerantur, sub aspectu penē subiecto sepe praecisio est. Duo Vet. sepe praecisio est
 adiuncta illuso. Vet. adiuncta inclusio et ab re non longa digressio. Vet. et re digressio
 et concannus. Vet. et continuus
 quid sis dicturus. Vet. quid sit dicturus
 113 atque traiectio. Vet. atque transiectio et reiectio. Duo Vet. et traiectio quoddam habens ornamentum. Prius, quoddam ornamentum
 et ad hilaritatem. Prius, et in hilaritatem
 ante occupatio. Vet. aut occupatio
 114 permissio. Prius, promissio
 breuis a proposito. Vet. breuis appositio
 tum a primo. Vet. cum primo et progressio. Vet. et proactio
 quaedam distinctio. Vet. quaedam distinctio
 115 concinna transgressio. Vet. continuata transgressio.
 et immutatio. Vet. et immutatio
 et disputatio. Vet. et dissipatio
 et quod continuatum. Vet. et continuatum
 et sibi ipsi responsio. Vet. et sibi responsio. Aliud Vet. et sibi ipsa responsio
 et relatio. Vet. et relatio
 116 exemplis effudisse. Vet. exemplis effudisset
 de rebus Sol me ille. Vet. de rebus Solis me ille. Aliud Vet. de rebus Solis me ille
 me quoque haec praecipitem. Vet. me quoque praecipitem
 demonstratio est. Vet. demonstratio stat aliud sermones. Vet. atque sermones aliud obiurgatio, aliud disputatio. Vet. aliud obiurgatio, aliud dissipatio, aliud disputatio
 117 debent uideri. Prius, debet uideri orationis plenioris. Vet. plenē oratoris aliis contentus. Vet. aliis inensino

natura est: scire quid. Vet. natura: sed scire quid
 Sed haec ipsa omnia. Vet. Sed haec omnia
 numero nullo potest. Vet. numero nullo modo potest
 118 propter ignominiam. Vet. per ignominiam
 excessisset Athenis. Prius, excessisset Athenis
 Ctesiphontem contra. Vet. Ctesiphontem editam contra
 contra a Demosthene. Duo Vet. contra Demosthenem
 magis admiraremini. Prius, magis admiremini
 aliam esse. Vet. aliam fore
 sanguine redūdat. Vet. sanguine madet aucta esset. Vet. auctam esse
 Haec eo dico. Vet. Hoc ideo dico
 119 quendam a natura. Vet. quendam naturam
 uultum, et sonum. Vet. uultum, sonum et eius omnis uultus, omnesque uoces, Vet. uultusque omnes uoces
 120 lene. Duo Vet. leue
 attenuatum. Vet. extenuatum
 horum similitum generum. Vet. horum generum
 sibi sumat. Vet. sibi sumant
 Impius hortatur. Vet. ipse hortatur
 Ecquis hoc animaduertit. Vet. Ecquis animaduertit
 et Atreus. Vet. tamen Atreus
 flebili uoce. Vet. flexili uoce
 uidi inflammari. Vet. uidet inflammari
 Priamo ut uitam euitaret. Vet. Priamo uitam euitaret
 Multimodis sum circumuentus. Vet. Multimodis circumuectus
 121 Alce terribilem munusculum. Vet. Terribilem munusculum. Aliud Vet. Alce terribilem munusculum
 timido sanguine. Prius, timido sanguinis incitatione grauatis. Vet. incitatione breue graue
 Maior mihi. Vet. Maior enim acerbum cor. Vet. acerbum spiritum
 Sed mihi cum retulit. Duo Vet. Sed sibi cum detulit
 ludibunda uoce. Prius, ludibunda doctē. Aliud Vet. ludibunda doctē
 Ego tum grauida expletis. Vet. Ego tum grauida adiu expletis
 122 declarans. Vet. demonstrans, declarans
 hac forti. Vet. hoc forti
 a palaestra. Manus. Vet. a palaestra sumpta. Manus
 Sed in ore. Vet. Sed in oratione personatum ne Roscium. Vet. personatum Roscium
 indices oculi. Vet. ac indices oculi
 123 aut leoni iubas. Prius, et leoni fetas
 124 equidem magnopere. Vet. equidem tamen magnopere
 plurimus in rebus. Vet. cur et meus in rebus
 125 celeriter enim sonum, quo. Vet. celeriter eum, quo
 posteritatis ostenditur. Vet. posteritatis ostenditur

quiddam medium. Vet. quoddam medium
 126 sed illud idem ad firmandam uocem est salutare. Vet. et illud idem ad firmandum est uocem salutare firmandam. Vet. affirmandam deinde est quoddam. Prius, deinde est quiddam quam acutissimus. Vet. tanquam acutissimus non finet, et tamen. Vet. non finet, tamen ad quod tanquam. Prius, quod tanquam hic per omnes sonos uocis. Duo Vet. et per omnes sonos et uocis et se tuebitur. Vet. tuebitur relinquetis, sensum huius. Vet. relinquetis, et sensus huius à Græcis didicisse. Duo Vet. à Græcis sumpisse orator in nostram quasi succrescit aetate. Prius, orator uestræ quasi succrescit aetati.

IN LIBRVM, QVI
inscribitur Orator.

49 aliquantotumque robustus. Vet. multoque robustus
 summissus autem. Vet. summissus enim genere neruorum. Vet. genere uerborum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimum. Vet. non minimum suauitas, haud scio si uel plurimum hac orationis. Vet. hac ornamentis illustrant eam. Vet. illustrat eam pro uerbo proprio subiicitur. Vet. pro uerbo subiicitur
 cum dixit. Vet. quod dixit aræm et urbem orbis. Vet. aræm urbem orbem
 aræm dixisset. Vet. aræret, dixisset quasi summittantur. Prius, quasi summantur. Aliud Vet. quasi sumunt tantum
 Aristoteles autem. Vet. Aristoteles enim quod dicit. Prius, quod licet ista omnia. Vet. ista nomina immutationes nasquam. Vet. immutationes unius uerbi quam tales ferè euadent. Prius, tales ferè euadunt per se hoc quod dico. Prius, per se hic quem dico
 illigatur lepores. Vet. alligaturum lepores sunt
 52 quam suscipiant omnes, quam admirarentur, quam se. Vet. qui suscipiant, qui admirarentur, qui se hoc uno profecto. Vet. hoc uno profectus
 53 non extimescet. Prius, non extimescit At uero hic. Vet. At uero inquam hic huic generi studuit. Prius, huic generi studet
 rem cepit. Prius, rem cepit uolentis uidebitur. Prius, uolentis uidebitur
 54 si prebēdissem. Prius, si reprehēdissem ne ipse quidem. Vet. ut ipse quidem et magna. Vet. et alba Ne fuerit. Vet. Ne dum tu fueris

caius qui sit compos: sit eloquens. Vet. cuiuscunque sit compositum
 55 pro Cecinna reuera fuit. Vet. pro Cecinna reuera fuit ergo in omni genere amplificationis. Vet. ergo in eo genere mollificationis quæ exempla. Vet. quæque exempla nisi uel nota esse arbitraret, uel posse eligere qui quærent. Vet. in ijs uel nota esse qui accusarentur uel defendere, uel per se possent eligere qui quærent
 ne usque eo. Vet. usque eo
 56 inter omnes in omni genere. Vet. inter omnes genere eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum. Vet. eius studiosissimo palma, cum esses Athenis, attribueres, totum
 Sed ille magnus. Vet. Nam ille magnus nos magnum. Vet. hoc non minus magnum aut sibi ipse. Vet. sibi ipse
 57 Contra iussus. Vet. Contra iussus aures ciuitatis. Vet. actiones in eis ciuitatis nostræ
 eaque nos primi, quicumque eramus. Vet. itaque nos qualitercunque orabimus mare fluctuantibus. Vet. mare eluctantibus
 de cælo non queant. Vet. de cælo queant nunquam alluantur. Vet. nunquam abluantur
 58 expectatione laudati. Vet. expectatione laudata
 Ab hac etiam indole. Prius, Ab hac indole ut hoc modo omnia. Vet. ut huiusmodi omnia
 59 eos uidimus. Vet. eos uidemus in dissimulatis personis satisfaciēbat. Vet. in dissimulatis faciebant ego non elaborarem. Prius, ego non elaborarem
 tu autem eodem modo. Vet. tu autem si eodem modo subtilitatis ædit. Prius, subtilitate ædit multa et totæ graues. Prius, multa et totæ graues
 60 cum grauitatis. Vet. cum grauisimis meminerimus. Vet. commemoremus nihil nos. Vet. nihil non ut existimatores. Vet. ut existimatione non magistrum. in quo tamen logus progredimur qui ea docere. Prius, qui quasi Esse igitur perfectè eloquentis. Vet. Rem igitur persequi eloquentis
 61 Volo igitur huic summo homini. Vet. Volo igitur huic summo homini duplicem habet. Prius, duplicem habuit docendi uiam. Vet. dicendi uiam
 Ergo eum censo. Vet. Ego eum censo et uia. Vet. est quædam uia
 62 illud de quo. Vet. illud quod nec rectè differi, nec inquam ad exitum perueniri potest
 63 illud de quo. Vet. illud quod nec rectè differi, nec ad exitum perueniri potest

sue formæ. Vet. sine forma
 et angustis. Vet. tam angustis
 64 nihil ad hoc tempus pertinere. Prius, nihil ad hoc tempus
 Nec uero dialecticis. Vet. Nec uero à dialecticis
 nihil de officio. Vet. nihil de officiis sed ieiunius. Vet. et ieiunius nihil inquam. Vet. nihil unquam
 65 Cùmque illa diuina. Vet. Cùm illa diuina
 Cognoscat etiam. Vet. Constat etiam ætas hominis. Vet. ætas hominum nisi cum ea memoria. Prius, nisi cum memoria
 66 cum superiorum. Vet. cum superioribus uerba autem. Prius, uerba aut præcepta pauca tradita sunt. Prius, præcepta pauca sunt, traditi sunt è quibus ducantur. Prius, ex quibus ea ducantur
 67 Quoniam autem. Vet. Quoniam enim
 68 nec item contra, sed erit rebus ipsis par et equalis oratio. Vet. nec item contra egerit, rebus ipsis paratur equalis oratio
 non elatis intensa. Vet. nondum clamentis intensa
 possit exprimi. Vet. possit exprimi et sic afficiet. Vet. et sic efficerit id est, ut cause. Vet. id est, cum cause ornatus ille. Vet. ornatus ille
 69 sic ut. Vet. si ut generis quæstionem. Prius, generis quæstione
 toto corpore. Vet. in toto corpore communes appellati sunt, eo quod. Prius, communes appellati, eo quod multarum idem esse causarum. Vet. multarum causarum atque ut de. Vet. atque inde ut de de uero ambigunt. Vet. de uero ambiguntur
 70 Dicitur autem. Vet. Dicitur autem illorum exercitatio. Vet. eorum exercitatio pro rebus. Vet. pro pijs quod et inter. Vet. quod inter Duo sunt etiā. Vet. Due res sunt enim eloquentiam faciunt. Prius, eloquentiam faciunt
 quorum alterū est, quod. Vet. quorum alterum, quod
 alterum, quod. Vet. est alterum, quod illud superius, come, iucundum. Vet. Illud superius, cum ei dicendum hoc uero uehementis. Prius, hoc uehementis uehementis. Vet. uehementius
 71 Curio pater. Vet. Curio ipse sum usus. Vet. ut sumus me enim ipsum non penitet. Vet. me ipsum penitet
 illa cum aguntur. Vet. illa quæ aguntur
 72 fatietate afficiatur. Vet. rideat duriorum. Vet. durior mitiorum. Vet. mitiores nec in ueritate. Vet. ut in ueritate extimescerem. Vet. pertimescerem
 73 sed Crassi per pauca sunt. Vet. sed Crasso per pauca sunt
 nihil Antonij. Vet. nihil est Antonio nihil Sulpitij. Vet. nihil Sulpitio

suspiciamur. Vet. suspiciamur
 et quidem perpetue. Vet. equidem perpetue
 unde in Ctesiphontis. Vet. unde et Ctesiphontis
 insita in mentibus. Vet. insita mentibus ne requiratur quidem. Prius, non requiratur
 singulorum uerborum, et collocatorum. Vet. singulorum, et collocatorum
 74 frequentissimæ translationes. Vet. frequentissimæ relationes
 qui motus cogitationis celeriter agitur per se ipse. Vet. qui motus cogitationis celeriter agitur, cum per se ipse in idem. Vet. in eodem idem iteratum. Vet. idem iteratim aut continetur. Vet. aut continetur aut cum sunt contrarijs. Prius, aut multis modis contrarijs
 75 cur id faciamus. Vet. cum id faciamus Et uero nullus. Vet. Et uero melius Sic igitur dicit ille. Vet. Sic igitur dicit illum
 76 accipi et sentiri uelit: ut addubitet quid. Vet. accipiat sentiri uelit: ut dubitet eo quid potius
 77 retinere se dicit. Vet. retinere se dicit apud quos dicit. Prius, apud quos dicit quam fieri possit. Vet. quam sumi possit sepe erit maior. Vet. sepe res maior mouebant iam me. Prius, mouebant etiam me
 78 Sed si profitear (quod utinam possem) me studiosis dicendi. Vet. Sed si profiteatur (quod utinam possem) me studiosis dicendi
 quis tandem. Vet. quid tandem inquam dubitabit. Vet. inquam dubitabit
 tenuerit semper urbanis. Vet. tenuerit super urbanis
 79 sed etiam uniuersam. Vet. sed etiam inuat uniuersam quod nosse. Vet. quod posse gloriosum est docere. Prius, gloriosum docere
 ut ij qui docerent. Vet. ut qui doceret tempus ipsi seponerent. Vet. tempus seponeret
 et dicentibus satisfacerent. Vet. et dicentibus, id est, studiosis ut satisfaceret
 80 nostrorum oratorum ingenio plus. Vet. nostrorum oratorum contra atque nos ingenio plus
 si monendo. Vet. si mouendo
 An quibus uerbis sacrorum alienatio. Vet. An quibus sacrorum alienatio eloquentiam autem. Prius, eloquentiam autem
 tamen ea se. Prius, tamen se aut quod est periculum. Prius, aut est periculum
 ceteri rectiores. Vet. ceteri rectiores
 81 et absuissem domo adolefens. Prius, et absuissem adolefens maria transissem. Prius, mare transissem
 quid erat cur probarem. Vet. sed qui cur probarem
 82 Me autē sine pernegatissimus. Vet. Meque enim sine pernegatissimus

Nec uero talibus, modo rebus, quales hic. Vet. Nec uero talibus me rebus forensibus nostris externis, ac quales hic
 profectò forensibus nostris rebus et domesticæ. Vet. profectò maximis rebus forensibus nostris externis inclusa et domesticæ
 83 quam aptissime coherant. Vet. quam aptissime ut coherant formulam componendi. Prius, hæc uiam componendi
 84 si incondite positus uerbis efferuntur. Prius, si incondite uerbis efferuntur iudicium subtilissimum. Prius, iudicium superbissimum
 si idem magister. Prius, si id magister Isocrates. at. Vet. Isocrates fecit. at ille quidem haud paulo. Vet. ille quidem paulo
 quam magna. Vet. quanquam magna
 85 præter eos qui ut uersum. Vet. præter eos qui nunquam nobis Græci atque Barbari
 At Ennius semel. Vet. At Ennius sepe Et quidem nos. Vet. Et quidem mos Sed quid ego? Vet. Sed quid ergo
 86 Deim etiam sepe, et exim, pro deinde, et pro exinde dicimus. Vet. Deim etiam sepe exim, pro exinde, deim pro deinde dicimus
 Atque etiam à quibusdam sero. Vet. Atque etiam alia sunt per contrarietatem, à quibus sero
 87 in omnibus neuris usitata. Vet. in hominibus neque utrique usitata
 88 Quid uerum sit. Vet. Quid duorum sit et sefertium. Prius, cum sefertium Post idem. Vet. Post ibidem
 89 In templis idem. Vet. In templis idem barbarum iam uideatur. Vet. barbarum iam habere uideatur
 credo quod erat inuauis. Vet. credo dulcius ipsum meridiem quod erat inuauis
 in uerbo reperitur. Vet. in uerbo reperitur
 90 uocalis excipiebat. Vet. uocalis excipiat summutant. Vet. tum mutauit
 Quid in uerbis. Vet. Quid in uerbis non concessum? Vet. non concessum pertisum etiam. Vet. petensum etiam inclaus dicimus. Vet. indoctus dicimus atque felix. Vet. atque in felice confect. Vet. consuluit refer ad aures. Vet. referat ad aures quare cur? Vet. quare cur
 91 Quam ego ipse. Vet. Quid ego ipse tantum barbaris. Vet. tam barbaris tamen et Phryges. Vet. tum et Phryges et Pyrrhum. Vet. et Phrygam subrusticum uideatur. Vet. subrusticum uidebatur
 92 de re una disputarem. Vet. de re una postulata disputarem
 iudicium prudentiæ est. Vet. iudicium in prudentia est
 probari uolebamur. Vet. probari uidebamur
 93 ut poëta, exquisita. Vet. ut pote exquisita

litera infinitus. Vet. litera finitus
 Nec solùm componentur uerba ratione. Vet. Nec solùm componentur uerbi ratione
 94 Sed finiuntur. Vet. Et finiuntur paria redduntur. Vet. paria reddantur quam non didicimus. Prius, quam non dicimus
 sed imbuti. Vet. sed creati sumus
 Hæc enim talia. Vet. Hæc enim et talia
 effugere uolisset. Vet. effugere uolisset
 95 id esset. Vet. idem esset etiam sine industria. Prius, et eum sine industria
 frequentes fuimus: ut illa. Prius, frequentes: ut illa
 ab illo qui cepit. Vet. ab illo qui cepit quale sit. Vet. quale sine
 96 apte orationis. Vet. apte orationes in his hominis. Vet. in his hominibus conciones sepe. Vet. contentiones sepe et quidem nihil aliud. Vet. et quidem aliud
 uerba eligebant. Vet. uerba affigebant sed eas aut uinciebant. Prius, sed eas haud uinciebant
 deest antiquitati. Vet. est antiquitati
 97 cum ea maiora. Vet. cum maiora adhiberi uideatur. Vet. adhiberi uidentur
 qui apta. Vet. qui ea apta lenibusque sententijs. Vet. lenibusque sententijs
 cur claudicare, aut insistere. Vet. cur claudicare, et insistere
 98 sepe etiam natura. Prius, sepe natura
 99 mouebit auctoritas. Vet. mouerit auctoritas
 summi que ipsi. Vet. summi ipsi nisi omnino hæc esse. Vet. nisi omnino non esse
 præcepta nesciunt. Vet. præcepta nesciunt
 quia ipsi suis. Vet. quod ipsi suis nihilne eis. Vet. nihil eis
 nihil artum. Vet. nihil in cultum si fuit una syllaba. Prius, si fuit una syllaba
 100 nec illud quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit. Vet. nec illud cur offendit, aut curat, ut in quo offendit intelligat
 in hoc eum summis. Prius, hoc in eius summis
 101 in oratione uteretur. Prius, in oratione uteretur
 ætate præcurrit. Vet. ætate percurrit
 102 cum tamen audiuisset. Vet. tum cum audiuisset
 tantum quantum ætate. Vet. tantum ætate
 apteque dicerent. Vet. aperteque dicerent
 id quod casus. Vet. si id casus
 103 Aures enim. Vet. ipse enim omnium mensionem. Vet. omnium mentionem
 Mutila sentit quædam. Vet. Multa sentit quædam
 debito fraudetur. Vet. debito fundetur

Produciat alia. Vet. Produciat alia
 qua
 Ve igitur poetica, et uersus. Vet. Ve igitur
 poetica uersus
 104 Et quomodo. Prius, Et quando
 eadem etiam planior. Vet. ut eadem
 etiam planior
 Et quod illi. Vet. quod illi
 105 Si communes. Vet. Si omnes
 Et lumen orationis. Vet. ut lumen ora-
 tionis
 Et non est unum. Vet. An non est unum
 Et quod illuminatum. Vet. ac illumi-
 natum
 grauitati uocis, aut suauitati. Vet. gra-
 uitati, aut suauitati
 106 Neque enim ipse uersus. Vet. Neque
 uersus
 quos cum cantu. Vet. eos cum cantu
 ruda penè remanet. Vet. ruda penè re-
 manet
 apud nostros. Vet. apud illos
 uelut illa in Thyeste. Prius, uelut in
 Thyeste
 soluta simillima. Vet. soluta similia
 107 nisi quando temere. Vet. sed nisi quã-
 dam temere
 id semper ante. Vet. id semel ante
 108 aut iuncta uerba. Vet. aut coniuncta
 uerba

Quod si et angusta. Vet. Quod si an-
 gusta
 Et alia est dilatata. Prius, Et alia est
 dilatata
 Et diffusa oratio. Vet. Et fusa oratio
 accidere tantum natura. Prius, accide-
 re natura
 Et insistat. Vet. Et sistat
 109 aut in quibus. Prius, aut quibus
 quod uehementer est uisiosum. Vet. est
 illud uehementer uisiosum
 Inculcamus autem. Vet. Inculcamus e-
 nim
 110 et si in eligendo. Vet. et si in legendo
 syllabam adiunxit insequens. ita. Vet.
 syllabam adiunxit insequentem sen-
 tentiam. ita
 ut à me. Vet. à me
 studiosius inquirete. Prius, studiosè in-
 quirenti
 ut qui maxime. Vet. ut quæ maxime
 111 Sunt enim. Prius, Et sunt enim
 qui iambicum putent. Vet. qui ambi-
 gum putent
 simillimus. Vet. simillimum
 qua de causa fieri, ut is potissimum.
 Vet. qua de causa ratione potissi-
 mum
 136 corrumpetur enim. Prius, corrumpatur
 enim

nostra in Cornelianam. Vet. nostra Cor-
 neliana
 137 Fac etiam. Prius, Fac ita
 iisdem tamen uerbis. Prius, iisdem uer-
 bis
 in quadrarium redigas. Prius, in qua-
 drum redigas
 quod fuerat antea diffuens. Vet. quod
 fuerat diffuens
 138 Sed si quos magis. Vet. Sed si quæ magis
 ornamenta comparant. Vet. ornamenta
 comparant
 139 Isocrates more. Vet. Isocratis more
 ut aut dicat. Vet. ut ante aut dicat
 eiusmodi tamen infantia. Vet. eiusmodi
 infantia
 140 si probaueris. Vet. si qua probabis
 sed mihi ipsi. Vet. sed mihi met ipsi
 uulgi assensum spectat. Vet. uulgi as-
 sensum spectat
 quam simillimum ueri. Vet. per similli-
 mum ueri
 illud uerum in occulto lateat. Vet. il-
 lud uerum tamè in occulto teneret,
 lateat
 141 impudentiam suscepisse. Vet. impru-
 dentiam suscepisse

F I N I S.

INDEX COPIOSISSIMVS RERVM AC VERBORVM SCI-
 tu digniorum, quicquid hoc librorum Rhetoricorum tomo memorabile esse vi-
 sum est, breuissimè comprehendens. Huius prior numerus librum, posterior no-
 tas interiori margini ascriptas ostendit.

A B, in compositione sæpe mutatur
 in au. Orat. 89
 ab aliquo legare. Top. 9
 abalienatio quid. Top. 13
 abfer. Orat. 89
 abfugites. Orat. 89
 abigere muscas. 2. de Orat. 137
 abnutas te adiri. 3. de Orat. 90
 abrogare imperium alicui. Brut. 16
 abrogat orationi fidem meditationis &
 artificii suspicio. 1. ad Heren. 17
 abs præpositio. Orat. 89
 per abscissionem significatio quid. 4. ad
 Heren. 239
 absoluta cõstitutio quid. 1. ad Heren. 24.
 1. de Inuent. 21. & 2. 172
 in absoluta iudiciali cõstitutione quid
 queratur. 2. ad Heren. 52
 absolutio in partitione quid. 1. de Inuēt.
 47
 abusio. 4. ad Heren. 200
 abusio, Catachresis. Orat. 50
 abusus in usufructu locum non habet.
 Top. 8
 abuti uerbo. 3. de Orat. 93
 Academia. 1. de Orat. 49
 ex academia oratoricæ partitiones flo-
 ruerunt. Partit. 77
 academia recentior ab Arcefila. 3. de O-
 rat. 39
 ex academiæ mediis spatiis Cicero ora-
 tor extitit. Orat. 6
 academiæ mos patrius, in dicendo sem-
 per omnibus aduersari. 1. de Orat. 41
 academici forenses causas agrestioribus
 musis relinquere. Orat. 7
 academicorum nomen unum, senten-
 tiarum duarum. 3. de Orat. 38
 Accidinus. 2. de Orat. 144
 Accius error in numero annorum. Brut. 36
 Accius cum Pacuio sene admodum fa-
 bulam docuit. Brut. 122
 accipere calamitates. 4. ad Heren. 206
 accipere consulem. Brut. 27
 accipere grauitat. 2. de Orat. 117
 accipere iudicium. Partit. 54
 accipere legem. 2. de Inuent. 222
 accipere nomen. 2. de Inuent. 164
 acclamatio nimium acuta quantum in-
 commodi adferat. 3. ad Heren. 113
 accumulatiuissima. 1. ad Heren. 30
 accusationem factitare. Brut. 67
 accusator misericordiam aliquando mo-
 uere debet. Partit. 32
 accusator pro omni actore & petitore.
 Partit. 60
 accusator quomodo se gerat in explican-
 dis argumentis. Partit. 8
 accusatoria narratio in coniecturali cau-
 sa quid habere debeat. 2. ad Heren. 33
 accusatoris officium. 4. ad Heren. 204
 acerbitas iustitiam imitatur. Partit. 43
 in aciem forenses educere. 1. de Orat. 76
 actio fatu. 2. ad Heren. 78
 actio in M. Antonio singularis. Brut. 73
 actio in perfecto oratore qualis esse de-
 beat. Orat. 32. & 33
 actio, lumen orationis. Orat. 145
 actio omnis animi est. 3. de Orat. 122
 actio, quasi corporis sermo. 3. de Orat. 123
 actio, quasi corporis quædam eloquen-
 tia. Orat. 30
 actio sine eloquentia esse potest, nõ con-
 tra. Orat. 31
 actio una in dicendo dominatur. 3. de
 Orat. 117
 actionis quæstio quæ sit. Top. 43
 actionis species duæ. Partit. 34
 actionis spiritu carent libri. Orat. 71
 actionis utilitas. Orat. 31
 actionis utilitas & tractatio. Partit. 14
 actioni omnia tribuit Demosthenes. O-
 rat. 31
 actionis quæstionum duo genera. Top. 46
 actiones à Cn. Flauio primum expositæ.
 1. de Orat. 91
 actiones in iure uersari. 1. de Inuent. 163
 actiones multæ prætoriis exceptionibus
 excluduntur. 2. de Inuent. 162
 actiones uideri. 2. de Inuent. 222
 actionum præco. 1. de Orat. 121
 actor rerum, orator uerborum. 3. de Orat. 32
 actuosæ partes orationis duæ. Orat. 69
 aculei contumeliarum. 2. de Orat. 122
 Acuilus in Græca historia scribenda
 sine ornatu breuis. 2. de Orat. 29
 acuta uox in omni uerbo una. Orat. 32
 Adducere in angustum. Partit. 56
 adhærescere ad studium & ad genus di-
 cendi. 3. de Orat. 21
 adhærescere fastidiis. 1. de Orat. 135
 adhibere frænos uel calcaria. Brut. 107
 adigere arbitrum finibus regudis. Top. 21
 adipale dictionis genus. Orat. 13
 adire ad causas. Brut. 172
 ab adiunctis argumentum. Top. 8
 adiunctorum argumentum in causis con-
 iecturalibus uile. Top. 25
 adiunctorum locus à consequentibus
 quid differat. Top. 26
 adiunctio exornationis species. 4. ad He-
 ren. 189
 admirabile genus causæ. 1. de Inuent. 29
 admirabile quicquid est, delectat. Par-
 tit. 13
 admirabiles in dicendo. 1. de Orat. 4
 admiratio in dicendo, umbram & recel-
 sum habere debet. 3. de Orat. 56
 admodum nihil. 2. de Orat. 5
 in adolescente optanda fecunditas ora-
 tionis. 2. de Orat. 49
 adolescentia. 2. ad Heren. 35
 adolescentia, flos ætatis. Top. 16
 adoptare ab aliquo. Brut. 38
 aduersa contraria quæ sint. Top. 13
 ab aduersariorum persona, beneuolentia
 quomodo captanda. 1. ad Heren. 7
 aduersum, argumentationis genus. 1. de
 Inuent. 106
 Aedes protegere. Top. 11
 ædilitius est mortuus. Orat. 56
 ælianæ orationis leues. Brut. 108
 Ælia Sentia lex. Top. 6
 Ælius scripturauit orationes multas, ora-
 tor ipse nunquam fuit. Brut. 88
 Æmilius fecit, plectitur Rutilius. 1. de
 Orat. 155
 ænigmata unde fiant. 3. de Orat. 91
 æquabilitas. 1. de Orat. 93
 æquitas, hoc est, pars quædam honestatis
 iudicialis causæ finis est. 1. de Inuēt. 27

æquitas in iudiciis queritur. 1. de Orat. 69
 æquitas, iudiciorum finis. Partit. 53
 æquitas paribus in causis paria de-
 siderat. Top. 10
 æquitatis institutio tripartita. Top. 48
 æquitatis loci bipartito cernuntur. Top. 48
 æquitatis uis duplex. Partit. 71
 æquitatem cum aliquo stare. 2. de In-
 uent. 227
 quid æquus, melius, queritur in bonæ
 fidei arbitrio. Top. 34
 ex æquo & bono ius quod sit. 2. ad He-
 ren. 53
 æ alienum pro quocunque debito. To-
 pic. 3
 Æserinus gladiator, apud Lucilium.
 Orat. 149
 Æschili Gnidii genus dicendi. Brut. 182
 Æschilus Gnidius rhetor Ciceronis in
 Asiatica peregrinatione comes. Brut. 175
 Æschines Academicus. 1. de Orat. 24
 Æschines Demosthenis oratione, ut pu-
 ridam reprehendit. Orat. 14
 Æschines Demostheni proximus. Brut. 17
 Æschines & Hyperides, inter se dissimili-
 limi. Brut. 157
 Æschines orator, Isocratis discipulus. 2.
 de Orat. 53
 Æschines, Rhodi, quo propter ignomi-
 niam iudicii se cõtulerat, suam & De-
 mosthenis orationem recitauit. 3. de
 Orat. 118
 Æschinis Milesii genus dicendi. Brut. 182
 Æschinis oratio sonitum plurimum ha-
 buit. 3. de Orat. 16
 Æschinis testimonium de Demosthenis
 actione. 3. de Orat. 118
 Æschini, ne Demosthenes quidem uide-
 tur Atticè dicere. Orat. 14
 inter Æschinem & Demosthenem causæ
 inimicitiarum. Orat. 148
 æstus ingenii. 3. de Orat. 80
 ætatis flexus. 1. de Orat. 2
 id ætatis. 1. de Orat. 103
 ætates singulæ singula dicendi genera
 extulerunt. 2. de Orat. 51
 Ætion, pictor egregius. Brut. 35
 Affecta ætas. 1. de Orat. 99
 affectio quid. 1. de Inuent. 53. 2. de Orat.
 99
 ex affectione quomodo coniectura ca-
 pienda. 2. de Inuent. 142
 ex affectis loci. 2. de Orat. 90. & 91
 affectorum ad id de quo queritur plures
 species. Top. 6
 affectus senectute. 3. de Orat. 39
 affectuum animi species, ad quos audito-
 res impellendi. Brut. 97
 affinis culpæ. 2. de Inuent. 218
 affines sceleris. 4. ad Heren. 152
 afflicta uirtus maxime luctuosa. 2. de
 Orat. 117
 Africanus Æmilianus, et prior. 2. de Orat. 150
 Africanus, Catonis & Lælii discipulus. 1.
 de Inuent. 7
 Africani laus. 1. de Inuent. 7
 Agamemnonis caput, à pictore in Iphig-
 eniæ immolatione obuolutum. Orat. 41
 agas asellum. 2. de Orat. 143
 agere lege. 1. de Orat. 22. & 86
 Agestus Rex à Xenophonte eruditus. 3.
 de Orat. 77

Aglaophon pictor in arte sua perfectus. 3. de Orat. 15
agnoscendo rumpitur testamentum. 1. de Orat. 124
de agnationibus centumviri iudicabant. 1. de Orat. 84
agnatorum ius in pecunia intestatorum. 2. de Inuent. 167
agrestis adeo nemo est, qui non saltem contumelia & dedecore moueatur. Partit. 49
Aiax Oileus. 2. de Orat. 147
ain' pro asine. Orat. 86
Ala, pro axilla. Orat. 85
albanus fundus M. Bruti Iurifconsulti. 2. de Orat. 123
in Albutium lufit Lucilius. 3. de Orat. 94
Alcibiades Periclis ætati suppar. Brut. 14
Alcibiades quo dicendi genere vsus sit. 2. de Orat. 52
Alcibiades Socratis disputationibus eruditus. 3. de Orat. 76
Alexander Phæreorum Tyrannus ab vxore interfectus. 2. de Inuent. 219
Alexander siue Paris Philoctetæ sagittis percussus est. 4. ad Heren. 194
Alexandri præceptor, Aristoteles. 3. de Orat. 78
ἀλεγεινία Græcis quid. Orat. 51
aliorum boni electores. i. qui ab aliis bene eligant. 4. ad Heren. 145
de aluionibus centumviri iudicabant. 1. de Orat. 84
alueus. 4. ad Heren. 155
Amanti nihil difficile. Orat. 18
ambiguè scriptum non esse, cum intelligatur vtra sententia vera sit. 2. ad Heren. 44
ex ambiguo cōtrouerfia quādo nascatur, & quomodo tractanda. 2. de Inuent. 208
ex ambiguo dicta argutissima. 2. de Orat. 138
ex ambiguo ioci. 2. de Orat. 140
ambiguoꝝ genera cōplura. 2. de Orat. 61
ambitionis labor. 3. de Orat. 4
ambitionis occupatio. 1. de Orat. 1
ambitus siue periodus, ex quatuor constat. Orat. 129
ambrosia alendus Q. Catulus. 2. de Orat. 119
ambulatio, locus ad inambulandum paratus. 1. de Orat. 15
amentatæ hastæ. 1. de Orat. 125
amicitia quid. 2. de Inuent. 244
amicitia in quo cernatur. Partit. 41
amicitiæ finis quid sit. 2. de Inuent. 245
amittere minus est, quā perdere. 4. ad Heren. 221
amor peccatum non excusat. 2. ad Heren. 57
amphibologias omnes Dialectici aucupantur. 2. ad Heren. 49
Amphictyones, commune Græciæ consilium. 2. de Inuent. 173
Amphion apud Euripidem & Pacuuium. 1. de Inuent. 106
Amphion & Zethus apud Pacuuium. 2. ad Heren. 80
Amphion Pacuuianus Musicam deprimat, sapientiam verò laudat. 1. de Inuent. 106
ampliari. 4. ad Heren. 205
amplificatio quid, & ex quibus conficiatur. Partit. 16. & 28
amplificatio quid & quomodo tractanda. 2. ad Heren. 86. & 3. 115
amplificatione quo loco orationis vtendum. Partit. 16
amplificationes crebræ & breues in demonstratione causarum genere. 3. ad

Heren. 107
amplificationis quis effectus. Top. 53
amplificationis species. 3. ad Heren. 116
amplificationis vtilitas. 3. de Orat. 58. Orat. 122
amplitudo quid. 2. de Inuent. 244
amplius eo nomine neminem, cuius petitio fit, petiturum, vulgata cautio in solutionibus. Brut. 9
amplius pronuntiare. Brut. 43
An in compositione pro ab. Orat. 89
an diebus, an mensibus. Brut. 45
Anaxagoras Clazomenius Periclis præceptor. 3. de Orat. 76
Anaxagoras Physic' Periclis præceptor. Brut. 21
Anaxagoras quantum Pericli profuerit. Orat. 8
anceps causæ genus quid. 1. de Inuent. 29
anceps locus. 2. de Orat. 68
ancipites Academicorum viæ & rationes. 3. de Orat. 81
in angulis consumendi otii causa differere. 1. de Orat. 30
angustia temporis. 1. de Orat. 2
angustior spiritus. 1. de Orat. 136
in angustum adducere. Partit. 57
anhelans crudelitatem. 4. ad Heren. 241
animus ad inuentionem incedit. 2. de Inuent. 152
animus aurius nuntio naturalem in se cōtinet vocum omnium mentionem. Orat. 102
animus nulla nisi nova aut admirabili recomouetur. 3. ad Heren. 130
animi est omnis actio. 3. de Orat. 122
animi & laus honesta & vituperatio vehemens est. 2. de Inuent. 235
animi in Cicerone vis magna. Orat. 72
animi ingenium. 2. ad Heren. 79. 1. de Inuent. 96
animi indices, oculi. 3. de Orat. 122
animi moderatio definita. 1. ad Heren. 1
animi permotiones. 1. de Orat. 22
animi propositio. 2. de Inuent. 242
animi quibus rebus confiliuntur. 2. de Orat. 97
animi res. 3. ad Heren. 101
ex animi sui sententia. 2. de Orat. 144
animi virtutes quatuor. 3. ad Heren. 106
anitiana nota. Brut. 159
annales maximi. 2. de Orat. 29
annalis lex. 2. de Orat. 145
Annibal pulsus Carthagine Ephesum ad regem Antiochum venit. 2. de Oratore 42
annominatio quid, & quibus rationibus conficiatur. 4. ad Heren. 177
annus iudicialis. Brut. 131
antecedentium, consequentium, & repugnantium locus, in argumentis inueniendis simplex est, in tractandis triplex. Top. 26
antecedentium locus dialecticorum proprius. Top. 26
ab antecedentibus argumentum. Top. 9
Antioch' veteris Academiæ philosophus Athenis à Cicerone auditus. Brut. 174
Antigenidas musicus. Brut. 97
Antigenidas tibi cen discipulum iubebat sibi & Musis canere. Brut. 97
Antimachi Clarii poetæ de Platone iudicium. Brut. 99
Antimachi dictum de Platone. Brut. 99
Antipater Sidonius versus quosuis ex tempore fundebat. 3. de Orat. 107
Antiphon Rhamnusi similia quædam habuit conscripta, quorum auxilio optime se in capitibus iudicio defendit. Brut. 23

antiquitas in exemplis auctoritatem habet. Orat. 96
antiquitatis cōmemoratio quantum orationi profuit. Orat. 66
antiquorum auctoritatem res probabiliores, tum studia hominum ad imitandum redditalacriora. 4. ad Heren. 138
antistes artis. 1. de Orat. 100
Antisthenes patientiæ & duritiæ in Socratis sermone adamauit. 3. de Orat. 35
Antistii oratoris mors. Brut. 172
Antistius Pifo orator. Brut. 172
ἀντίθεσις. Orat. 95
Antonius. 4. ad Heren. 146
Antonius dissimulatio. 2. de Orat. 3
Antonius Q. Pompeii æqualis, qualis orator. Brut. 130
Antonii vis in dicendo. Brut. 106
Antonios. Brut. 131
Ἀπαλλοτριωμένοι qui dicantur. Orat. 134
Apelles pictor in suo genere perfectus. 3. de Orat. 15. Brut. 35
aperta debet esse narratio. 2. de Orat. 178
Aphricanus grauitatem in dicendo habuit. 3. de Orat. 16
Aphricanus in philosophando rectissimus. 3. de Orat. 50
Aphricanus, P. Craffus, Coss. Brut. 38
Apollonius Alabidefius Rhetor eos, quos putabat nō posse oratores euadere, à se dimittebat. 1. de Orat. 62
Apollonius Rhetor. 1. de Inuent. 122
Apollonius Rhetor apud Rhodum. 1. de Orat. 38
Apollonius Rhetor, contemptor philosophiæ. 1. de Orat. 38
ἀποφασικὰ. i. negantia contraria. Top. 24
apparatu in dicendo opus est. 3. de Orat. 52
apparatio. 2. ad Heren. 38
appellare literas. Brut. 140
Appius Claudius senatum iam iam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauit. Brut. 27
Appius Claudius quis orator. Brut. 145
Appius homo dicax. 2. de Orat. 136
Appius M. Bruti focer, ab eo, & Hortensio iudicio defensus. Brut. 181
Appius maior. 2. de Orat. 156
Appii Cæci oratio de Pyrrho. Brut. 30
Appii Claudii oratio qualis. Brut. 55
applicationis ius. 1. de Orat. 86
approbatio quid. 2. ad Heren. 40
approbatio, ratiocinationis pars quid. 1. de Inuent. 81
approbatu iudicati genus. 1. de Inuent. 64
apta dissolueri facilius, quā dissipata conuolueri. Orat. 139
aptè & ornate dicere quanta virtus. 3. de Orat. 30
Apuleia lex Maiestatis. 2. de Orat. 59
Aqua pluuia vltimo genere quæ sit. Top. 10
aquæ pluuia nocentis species. Top. 20
aquula. 1. de Orat. 15
Aratus homo ignarus Astrologiæ optime de cælo stelligis scripsit. 1. de Orat. 35
arceꝝ aquam pluuia. Top. 19
Arcefilas Polemonis auditor, eximio lepore dicendi, omne animi sensuque iudicium aspernatus. 3. de Orat. 39
arcessere capitibus. 1. ad Heren. 19
arcessere citra. Top. 20
arcessere vsque à capite. Top. 20
Architas Tarentinus Philolai præceptor. 3. de Orat. 77
ardens inuidia senatus. 3. de Orat. 5
argonautarum nauis. 1. de Orat. 85
argueda testium cupiditas. 2. ad Heren. 41
argumentatio omnis, aut probabilis, aut necessaria esse debet. 1. de Inuent. 60

argumentatio perfectissima in quinque partes distributa. 2. ad Heren. 61
argumentatio quot partibus constare debeat. 2. ad Heren. 64
argumentationis nomen ambiguum. 1. de Inuent. 88
in argumentatione complexio quid. 2. ad Heren. 61
in argumentatione complexionis vitia. 2. ad Heren. 84
in argumentatione confirmatio rationis quid. 2. ad Heren. 61
in argumentatione confirmationis vitia. 2. ad Heren. 73
in argumentatione quid exornatio, propositio, ratio. 2. ad Heren. 61
in argumentatione rationis vitia. 2. ad Heren. 70
argumentationes artis expertes. Top. 11. Partit. 26
argumentationis species. 1. de Inuent. 66
argumentationum vitiosarum genera duo. 2. ad Heren. 64
argumentum quid. 1. ad Heren. 13. Top. 5. Partit. 3
argumentum, coniecturæ species, quid. 2. ad Heren. 38
argumentum, narrationis species, quid. 1. de Inuent. 40
argumentum ratio ipsa confirmat. 2. de Orat. 118
argumentum simulque positum est, arripitur. 2. de Orat. 118
argumenti conclusiones. 2. ad Heren. 85
argumento quomodo resistendum. 2. de Orat. 119
contra argumenta & signa loci communes. 2. ad Heren. 43
argumenta rerum propria sunt. Partit. 17
argumentorum puncta occulenda. 2. de Orat. 95
in argumentis eligendis iudicium adhibendum. Partit. 5
ab argumentis loci cōmunes. 2. ad Heren. 42
aridum orationis genus. 4. ad Heren. 158
arioli, contemptissimum genus hominum. 4. ad Heren. 129
Aristippus pecuniam suam in mare deiecit. 2. de Inuent. 251
Aristophanes comicus Periclem in dicendo fulgurare & tonare dicebat. Orat. 15
Aristophanes Anapæsticus. Orat. 110
Aristoteles acie mentis omnium rerum vim naturasque viderat. 2. de Orat. 88
Aristoteles Alexandro doctor accitus. 3. de Orat. 78
Aristoteles artem dicendi despiciebat. 2. de Orat. 88
Aristoteles artem rhetoricam plurimum inuit. 1. de Inuent. 11
Aristoteles differendi plurima præcepta tradidit. Orat. 62
Aristoteles optimus author. Orat. 113
Aristoteles philosophis ipsis ignotus. Top. 2
Aristoteles Rhetoricæ plurima ornamenta atque adiuuenta subministravit. 1. de Inuent. 11
Aristoteles in Thesei adolescentes exercuit. Orat. 26
Aristoteles, Isocratis æmulatione, totā penē formam disciplinæ suæ commutauit. 3. de Orat. 78. Rerum cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. 3. de Orat. 78
Aristoteles Isocrati aduersatus insensibilis. Orat. 99
Aristoteles Isocrate ipsum orationis ornatu lasciuit. Orat. 34
Aristoteles vtriusque partis dialecticæ

princeps. Top. 4
Aristoteles vult in oratione non versum, sed numerum esse. Orat. 99
Aristotelis dicendi copia & suauitas incredibilis. Top. 3
Aristotelis dictu de Isocrate. 3. de Orat. 78
Aristotelis laus. 2. de Inuent. 125. 1. de Orat. 26. 1. de Orat. 82. Orat. 3. & 99
Aristotelis libri Rhetorici. 2. de Orat. 81
Aristotelis loci communes. Ibidem.
Aristotelis Topica. Top. 4
Aristotelem non deterruit à scribendo Platonis amplitudo. Orat. 3
Aristotele nemo neruosiior in scribendo. Brut. 62
Aristoxenus musicus. 3. de Orat. 72
arma pro bello. 3. de Orat. 92
arma iustulerunt. 4. ad Heren. 154
armum, pro, armorum. Orat. 87
arripere ex circulo. 1. de Orat. 77
arrogantia ex insolentia. 1. de Inuent. 59
arrogantia Græcorum scriptorum. 1. ad Herenium 2
in arrogantiam offendere. 2. de Inuent. 125
ex arrogantiam odium. 1. de Inuent. 59
ars quid. 1. ad Heren. 3
ars quarum rerum sit. 2. de Orat. 17
ars quibus cōtineatur. 1. de Orat. 46. & 54
ars in dicendo quid possit. 2. de Orat. 82
ars sine assiduitate dicendi non multum iuuat. 1. ad Heren. 2. & 3. 134
artis caput, decere. 1. de Orat. 66
artem dicendi nullam esse probabat Carneades. 1. de Orat. 44
artem facitare. Orat. 82
artem, an exercitatione eloquentia continetur. 1. de Orat. 3
in arte & doctrina pl' esse præsidij, quā in natura. 3. ad Heren. 130
arte sua se remouere. Orat. 3
artes omnes apud Græcos multo ante perfectæ, quā facultas dicendi. Brut. 13
artes omnes in genuæ, vno quasi societatis vinculo continentur. 3. de Orat. 12
artes plures à singulis hominibus disci possunt. 1. de Orat. 109
artium magnitudines, separatione partium imminuit. 3. de Orat. 72
artificium ex eloquentia natū, non contrā. 1. de Orat. 66
artificij suspicio orationi fidem, oratori auctoritatem adimit. 1. de Inuent. 37. 3. ad Heren. 17
artificij suspicio oratori aduersaria. 2. de Orat. 85
artificiosa memoria quibus constat. 3. ad Heren. 123
artificiosissime. 4. ad Heren. 143
artificiosissimi. 1. de Inuent. 77
arteria læditur, si antè quā leni voce bene permulsa est, acri clamore cōpleatur. 3. ad Heren. 113
articulus in oratione quid. 4. ad Heren. 173
Asclepiades medicus eloquentia ceteros medicos vincebat. 1. de Orat. 33
Asellus à Mummio cef. ex ætatis exemptus. 2. de Orat. 149
Asiaticæ dictionis genera duo. Brut. 181
Asiatici maxime numero seruientes. Orat. 135
Asiatici oratores quales. Brut. 25
Asiaticorum oratorum vitiosa abundantia. Orat. 145
Asiaticorum vox qualis. Orat. 15
Aspasia apud Socratem. 1. de Inuent. 67
asperitas Galbæ in dicendo. 3. de Orat. 17
aspirare ad aliquem ex laude bellica. Brutus 42
aspiratione veteres nusquam, nisi in vocali, vtantur. Orat. 91

affectari. 1. de Orat. 125
assiduitas dicendi artem multum iuuat. 1. ad Heren. 2. audaciam alit. 1. de Inventione 6
assiduus, locuples, ab ære dando. Top. 6
assilire. 2. de Orat. 118
assumpta argumenta etiam artis indigēt. Partit. 17
assumpta vel remota argumenta quæ sint. Partit. 3
assumptio quid. 1. de Inuent. 81
assumptiua cōstitutio, & eius partes, quid dicatur. 1. ad Herenium 15. 1. de Inventione 21. & 22
assumptiua iuridiciali ex comparatione, quomodo agendum. 2. ad Heren. 54
in astrologia quæ spectetur. 1. de Orat. 92
ἀστυλογία, argumentationes quæ dicantur. Top. 11
Athenæ, omnium doctinarum inuentrices. 1. de Orat. 7
ne Athenæ quidem Demosthene magis Atticæ. Orat. 12
Athenarum proprium dicendi studium. Brut. 24
Athenis Græcorum oratorum præstantissimi fuerunt. Orat. 147
Athenis primū se orator extulit. Brut. 13
apud Athenienses liberi ciuesque torquebantur. Partit. 65
Atheniensium in loquedo prudens semper sincerumque iudicium. Orat. 13
Atheniensium mos in reo condemnando. 1. de Orat. 119
attentus auditor quomodo efficiendus. 1. ad Heren. 6. 1. de Inuent. 33. 2. de Orat. 45
attentū & docilem efficere iudicem non principii magis propria, quā reliquæ orationis. 2. de Orat. 176
attenuata orationis forma. 4. ad Heren. 150
attenuatum orationis genus quale. 4. ad Heren. 155
Atticæ dictionis salubritas. Brut. 15
Attici inter omnes Græcos salibus & vrbantitate eximii. 2. de Orat. 120
Attici oratores incorrupta orationis suauitate. Orat. 145
Atticorum aures teretes & religiosæ. Orat. 15
Atticorum mira in loquendo suauitas. 3. de Orat. 25
Atticorum oratorū dissimilitudo. Brut. 156
Atticorum oratorum vis ignota est, nota gloria. Orat. 144
Atticorum proprium, quicquid in oratione falsum, aut salubre est. Orat. 49
Atticorum regula dicendi. Orat. 136
Atticè dicere, bene dicere est. Orat. 147
Atticè dicere quid sit. Orat. 15. Brut. 156. & 160
Atticè dicendi genera plura. Orat. 15
attributiones. 1. de Inuent. 55
Auaritia quid. 4. ad Heren. 185
aueps syllabarum. 1. de Orat. 121
aucupium delectationis. Orat. 114
audacia assiduitate dicendi alit. 1. de Inuent. 6
audacia fidentia finitima. 2. de Inuent. 244
audacia fortitudinem imitatur. Partit. 43
audientiam facere. 2. de Orat. 177. 4. ad Heren. 241
auditor attentus quomodo fieri debeat. 1. ad Heren. 6
auditor quomodo fieri debeat beneuolus. 1. ad Heren. 7
auditor quomodo fieri debeat docilis. 1. ad Heren. 6
auditor defesso quid agendum. 1. ad Heren. 10
auditor persuaso quid faciendum. 1. ad Heren. 9

Index.
141
y.i.

auditorum aures moderatur oratori pro-
uido. Partit. 9
auditorum genera. Partit. 7
ab auditorum persona benevolentia quo-
modo captanda. 1. ad Heren. 8
auditorum prudentia, oratorii eloquen-
tiae moderatrix. Orat. 13
augurium, pro, auguriorum. Orat. 87
auium dulcedo ducit ad auium. 4. ad He-
ren. 177
A. Albinus Græcè scripsit historiam. cum
L. Lucullo consul fuit. & literatus &
disertus. Brut. 40
A. Albinus, L. Lucullus, Coss. Brut. 40
A. Furius poeta, Q. Catuli familiaris.
Brut. 68
A. Sæpronius candidatus, cum Marco fra-
tre suo Vargulâ amplexus. 2. de Orat. 136
A. Albini laus bene loquendi. Brut. 70
aures duobus permulcentur, sono & nu-
mero. Orat. 93
aures populi, oratori tâquâ tibiz. Bru. 100
aures quid plenum, quid inane sit, iudi-
cant. Brut. 17
aures teretes. Orat. 147
aures, vocum & numerorum indices. O-
rat. 92
aurium iudicium subtilissimū. Orat. 84
aurium voluptati morigerari debet or-
atio. Orat. 90
author ad Herennium insinuationem so-
lus præter ceteros in tria tempora di-
uisit. 1. ad Heren. 16
authorem laudare. 3. de Orat. 39. Brut. 21
authore ingenio. 1. de Orat. 98
authoritas antiquorum, cum res probabi-
liores, tum hominum studia ad imitan-
dum alacriora reddit. 4. ad Heren. 138
authoritas fundi, biennium. Top. 10
authoritates perscribere. 3. de Orat. 4
αὐθιμῆς, id est, amplificatio. Orat. 69

B

Baiulus quidam orator ab Antonio
descriptus. 2. de Orat. 23
balbi duo Stoici. 3. de Orat. 44
de balneis exire. 2. de Orat. 123
barbaria forensis. 1. de Orat. 58
barbarissimus quid. 4. ad Heren. 151 & 160
Ex beato miser, miserabile est. Partit. 31
ex bellica laude ad aliquè aspirare. Bru. 42
belli montes. 4. ad Heren. 157
bellius, pro, duellius. Orat. 85
bellum à duellum. Orat. 85
bene dicere, est Atticè dicere. Orat. 148
bene dicere, quid sit. 2. de Orat. 4
benedicere nullis certis finibus conti-
nere. 2. de Orat. 4
beneficia quibus ex rebus considerentur.
2. de Inuent. 105
beneuolus auditor quomodo reddend-
us. 2. de Orat. 45
beneuolus, quomodo fieri debeat audi-
tor. 1. ad Heren. 7
benevolentia ab aduersariorum persona,
quomodo captanda. 1. ad Heren. 7 & 8
benevolentia à nostra persona, quomo-
do captanda. 1. ad Heren. 7
benevolentia à rebus ipsis, quomodo cap-
tanda. 1. ad Heren. 8
benevolentia auditorum, quibus ratio-
nibus comparatur. 1. de Inuent. 32
Bibliothecas omnes duodecim tabulæ
superant. 1. de Orat. 96
Boius & Ladas cum Sicyoniis cursita-
runt. 4. ad Heren. 141
in bonæ fidei iudiciis, locorum à causis
magnus vsus. Top. 34

bona dicta tenere sapiens vix potest. 2. de
Orat. 122
in bonis suis hæreere vel habitare. Orat. 27
bonorum diuisio. Partit. 46
bonorum & malorum genera. Partit. 39
inter bonos bene agere, iudiciorū quo-
rundam formula. Top. 34
bonitas. Partit. 41
Brachium concalescere. 2. de Orat. 173
brachium fregit. 2. de Orat. 140
brachiū proiectū in agendo, quasi quod-
dam telum orationis est. 3. de Orat. 122
breuis narratio quomodo fiat. 1. ad He-
ren. 14. 1. de Inuent. 41
breuis oratio. Partit. 19
breuitas, in aliqua parte dicendi laus, in
eloquentia laudem non habet. Brut. 24
breuitas in partitione quid. 1. de Inuent. 46
breuitas narrationem efficit dilucidam.
1. ad Heren. 15
breuitas pura & illustris, in historia lau-
datur. Brut. 142
breuitas quibus rebus cōficitur. Partit. 11
breuitas quid, & quæ fugienda. 2. de Orat.
177
breuitatis imitatio multos decipit. 1. de
Inuent. 41
Buccæ fluentes. 2. de Orat. 148
Byzantii, inter Græcos in iocis excellen-
tes. 2. de Orat. 120

C

Cadens oratio. Orat. 126
Cadens similiter exornatio. 4. ad He-
ren. 176
cadere ex bona fortuna. Partit. 31
cadere causa. 1. de Orat. 81
cadit causa is, qui non, vt oportet, egerit.
1. ad Heren. 23
caduca possessio. 3. de Orat. 67
caduceus. 1. de Orat. 100
cæcata celeritate oratio. Brut. 143
Cæcilius facile summus comicus inter
Latinos habetur. Orat. 142
Cæcilius poeta, male locutus. Brut. 139
cædere pignora. 3. de Orat. 3
cælandi, passiuè sumptum. 2. de Inuent. 150
cælandi spes. 2. ad Heren. 38
Cælius Antipater addidit historiz maio-
rem sonum vocis. 2. de Orat. 29
Cæpio, legis iudiciariz lator. 1. de Inuent.
105
Cæpiones duo, oratores. Brut. 50
Cæsar nimis impudenter in Catonem
scripsit. Top. 50
C. Aculeo eques Ro. acutissimo ingenio,
ius ciuile optimè tenuit. 1. de Orat. 94
C. Aculeo, Ciceronis propinquus. 2. de O-
rat. 2
C. Aculeo, iuriscōsultus, Ciceronis mater-
râ in matrimonio habuit. 1. de Orat. 94
C. Aquilius Gallus, Ser. Sulpitii præcep-
tor. Brut. 79
C. Aurelius Orestes, orator. Brut. 48
C. Bilienus vir magnus & iuris peritissi-
mus. Brut. 91
C. Cælius iudex. 2. ad Heren. 53
C. Cælius iudex absoluit eū qui Accium
poetâ in scena nominarat. 2. ad Heren. 53
C. Cælius, orator mediocris, homo nouus,
Crassus æqualis. 1. de Orat. 58
C. Capalius, quo genere dicendi. Brut. 130
C. Cæsar quibus virtutibus in dicendo flo-
ruerit. Brut. 136 & 141. ad Ciceronē scrip-
sit librū de ratione loquendi Latine. 137
C. Cæsar Catuli frater nouum & singula-
re genus attulit orationis. 3. de Orat. 17
C. Cænius eques Ro. Rutilio Rufo ambi-
tus reo aderat. 2. de Orat. 135

C. Carbo consul, L. Opimii causam apud
populum defendit. 2. de Orat. 99
C. Carbo, eloquentis filius, qualis in di-
cendo. Brut. 117
C. Carbo, L. Crassus inimicus. 1. de Orat. 74
C. Carbo, P. Africani necis focius fuit. 2.
de Orat. 92
C. Carbo à L. Crasso admodū adolescen-
te accusatus. Brut. 82
C. Carbo cuiusmodi orator. Brut. 52. 53. &
54
C. Carbo L. Opimium defendit. 2. de O-
rat. 92
C. Carbo Porcinam oratorem audire so-
litus. Brut. 49
C. Carbo profluens quiddam & canorum
in dicendo habuit. 3. de Orat. 17
C. Cato, Aphricani fororis filius, medio-
cris orator. Brut. 55
C. Cato consularis, lege Manilia à Grac-
chanis iudicibus damnatus. Brut. 66
C. Censorinus, vir doctus, sed fori inimi-
cus. Brut. 127
C. Cento. 2. de Orat. 158
C. Clodius, vir nobilissimus, & potentis-
simus, mediocris orator. Brut. 86
C. Cornelius, Q. Minutius, Coss. Brut. 36
C. Cosconius Calidianus quis orator. Brut. 130
C. Cotta, P. Rutilii fororis filius, pauca pro
eo in causa ambitus dixit. Brut. 59
C. Cotta, Drusi tribuni pl. familiaris. 1. de
Orat. 14
C. Cotta, & Hortensius, sua ætate in dicen-
do omnium primi. Brut. 98
C. Cotta paulo post mortem Crassus depul-
sus per inuidiam tribunatu, & in exi-
lium pulsus est. 3. de Orat. 7
C. Curio orator. Brut. 95
C. Curio pater, semel à concione vniuersa
relictus. Brut. 168
C. Curio filius, qualis in facultate dicen-
di. Brut. 133
C. Curio, & L. Fufius, oratores, æquales.
Brut. 95
C. Drusus, C. filius, M. frater. Brut. 36
C. Fabricius, ad Pyrrhum de captiuis re-
cuperandis missus orator. Brut. 17
C. Flaminius orator. Brut. 38
C. Flaminius legem agrariam promul-
gauit. 2. de Inuent. 137
C. Flaminius, Trib. pleb. legē de agro Gal-
lico & Piceno viriū diuidendo tulit.
Brut. 28. Idem apud populū dicendo va-
luit. Ibidē. Idem apud Thrasimenum
interfectus. Ibidem.
C. Fannius, M. F. C. Lælii gener, & mori-
bus, & dicendi genere durior. Brut. 51.
Panætium audiuit. 51. Socerum nō ad-
modum diligebat. Ibidem.
C. Fannius, C. F. Cos. cum Domitio. Brut.
50. Eius oratio nobilis de sociis & no-
mine Latino contra Gracchum. Ibidē.
Eius Tribunatus, autoritate & arbi-
trio P. Aphricani gestus. 51
C. Fannius, & Domitius, Coss. Brut. 50
C. Fimbria, M. Crassus æqualis & inimi-
cus, qualis orator. Brut. 115
C. Fimbria oris prauitate & verborum
latitudine in dicendo laborabat. 2. de
Orat. 51
C. Fimbria, vita & eloquentia qualis. Bru-
tus 66
C. Galba sacerdos, lege Manilia à Grac-
chanis iudicibus damnatus. Brut. 66
C. Gorgonius eques Ro. qualis in dicen-
do. Brut. 93
C. Gracchus legendus. Brut. 64
C. Gracchus, in cōcione fistulatorem post
se habere solitus, qui actionem suam
moderaretur. 3. de Orat. 125

C. Iulius Cæsar, Q. Catuli frater vrbani-
rate & salibus excellens. 2. de Orat. 119
C. Iulius, L. F. qualis orator fuerit. Brut.
92
C. Iulius, L. F. facit omnes superauit.
Brut. 92
C. Lælius, Q. Scæuolæ focer. 1. de Orat. 18
C. Lælius dicendi gloria præstitit. 1. de
Orat. 31
C. Lælius in augure cooptando maio-
rem filiam maiori genero prætulit.
Brut. 52
C. Lælius causam publicanorum egit a-
pud P. Scipionem & D. Brutum con-
sules. Brut. 43
C. Lælius in primis eloquens. Brut. 40
C. Lælius, quamquam in dicendo Scipio-
ne multo inferior, laude tamen illu-
strior. Brut. 41
C. Lælius multo in dicendo vetustior &
horridior, quam Scipio. Brut. 41
C. Lælius Viriati bello in re militari e-
gregius. Brut. 42
C. Lentulus Marcellinus, qua dicendi fa-
cultate. Brut. 133
C. Licinius Nerua, ciuis improbus, nō ta-
men indifertus. Brut. 66
C. Lucilius homo & doctus, & perurbani-
us. 1. de Orat. 36
C. Lucilius à quibus sua scripta legi vo-
luerit. 2. de Orat. 15
C. Macer vita & eloquentia cuiusmodi.
Brut. 128
C. Mancinus nobilissimus, atque optimus
vir, Numantinis deditus. 1. de Orat. 88
C. Marcellus, L. Paulus, Coss. Brut. 122
C. Marius affinis L. Crassus. 1. de Orat. 34
C. Memmius Bestiam accusauit. 2. de O-
rat. 156
C. Memmius accusator acerbis. Brut. 70
C. Memmius, L. filius, qualis in literis, &
dicendi facultate. Brut. 133
C. Norbanus, à Sulpitio accusatus. 2. de
Orat. 50
C. Norbanus M. Antonio quæstor fuit. 2.
de Orat. 108
C. Perlius, homo literatus. Brut. 50
C. Piso, Ciceronis gener, vita & facultate
dicendi quantus. Brut. 147
C. Piso, quis orator. Brut. 128
C. Pompilius cum Gallis inhonestam pa-
cem fecit. 1. ad Heren. 27
C. Popilius, P. F. homo disertus. Brut. 48
C. Publicius. 2. de Orat. 151
C. Ruscus vetus accusator. Brut. 141
C. Rusticellus, Bononiensis orator. Brut.
87
C. Sergius Aurata. 1. de Orat. 86
C. Seruilius Glaucia, homo improbilis-
simus, Prætor, cum Saturnino est inter-
fectus. Brut. 119
C. Sextius Iulius. 2. de Orat. 136
C. Sextius Caluinus, ingenio & sermone
eleganti, valetudine incommoda. Bru-
tus 67
C. Sicinius, Q. Pompeii Cess. ex filia
nepos, cuiusmodi orator. Brut. 142
C. Stalenus seipse adoptauerat. Brut. 130.
Idem quo genere dicendi vsus. Ibidē.
In manifesto facinore deprehensus, pœ-
nas legibus dedit. Ibidem.
C. Sulpitius Gallus, maximè omnium no-
bilium Græcis literis studuit. Brut. 38.
Prætor ludos Apollini fecit. Ibidem.
C. Sulpitius Gallus, Q. Galbæ propin-
quus. 1. de Orat. 116
C. Titius tragedias scripsit. Brut. 86
C. Titius, eques Romanus, qualis orator.
Brut. 86
C. Tuditanus & vita & oratione cultus at-

que elegans. Brut. 48
C. Varro orator. Brut. 38
C. Velleius epicureus, dicendi rudis. 3. de
Orat. 44
C. Velleius Varro, Ciceronis cōsobrinus,
cuiusmodi orator. Brut. 143
C. Velleius eloquentia. Brut. 85
C. Velleius commentarii quales. Brut. 142
C. Velleius orationes. Brut. 142
C. Carbonis mors. Brut. 53. 3. de Orat. 7
C. Cornelii causa à Cicerone defensa.
Brut. 147
C. Cottæ dicendi genus. 3. de Orat. 18
C. Fannii annales. Brut. 40
C. Gracchi actio. 3. de Orat. 118
C. Gracchi eloquentia & ingenium. Bru-
tus 64
C. & L. Iuliorum fratrum capita, pro ro-
stris iacuerunt. 3. de Orat. 6
C. Iulii in Curionem scomma. Brut. 114
C. Lælii laus. 1. de Orat. 106. Brut. 42
C. Lælii mens etiam in scriptis spirabat.
Brut. 47
C. Licinii Calui oratio, nimia religione
attenuata. Brut. 155
C. Marii fuga. 3. de Orat. 5
C. Metelli matrem, si quintum pareret,
asinum fuisse parituram. 2. de Orat. 149
C. Sergii Auratæ causam defendit Cras-
sus. 1. de Orat. 86
C. Carboni tribuno pl. de Tiberio Grac-
cho interroganti P. Africanus respon-
dit iure cælsum videri. 2. de Orat. 59
C. Aculeonem Crassus plurimum dile-
xit. 2. de Orat. 2
Calamidis statuarii antiqui signa, cuius-
modi. Brut. 35
Calamitates accipere. 4. ad Heren. 206
calamitates machinari. 4. ad Heren. 152
calcaribus egebat Ephorus. 3. de Orat. 21
Callisthenes, Alexandri comes, qualis in
historia. 2. de Orat. 31
calor se frangat. 1. de Orat. 138
calumniatoris officium esse, verba & li-
teras sequi. 2. ad Heren. 46
campi pacis. 4. ad Heren. 157
Canachi statuarii signa rigidiora, quam
vt veritatem imitentur. Brut. 34
canescit oratio. Brut. 4
cantandi in conuiuiis mos Romæ. Bru-
tus 37
cantor formularum. 1. de Orat. 121
cantus nullus dulcior, moderatæ oratio-
nis pronuntiatione. 2. de Orat. 19
cantus quidam obscurior in dicendo. O-
rat. 32
capere dolorem. Brut. 1
capere fructum. Brut. 7
capere incommoda. Partit. 41
capere iniurias. Partit. 41
capefcere Remp. 3. de Orat. 74
capis, pro, cape si vis. Orat. 86
caput artis, decere. 1. de Orat. 66
caput magnum. 2. de Orat. 139
caput oratoris, pro præcipuum munus o-
ratoris. 1. de Orat. 43
capitis accessere. 1. ad Heren. 19
capitis præiudicium. 2. de Inuent. 164
capite diminueri. Top. 8
καρτερῆς, Latine forma. Orat. 19
Carbo orator. Brut. 53
Cares, in epilogis cantare soliti. Orat. 32
Caria minimè polita & elegans. Orat. 13
Carneades Academicus. 1. de Orat. 24
Carneades cum Critolao & Diogene Ro-
mam legatus. 2. de Orat. 85
Carneades, de Clitomacho. Orat. 28
Carneades, diuina memoria, ima-
ginibus ad memoriam vtebatur. 2. de
Orat. 196

Carneadis laus. 1. de Orat. 26 & 39
Carneadis vis dicendi incredibilis. 2. de
Orat. 88
Cassandra. 2. de Orat. 147
Cassilinum ab Annibale obsessum. 2. de
Inuent. 248
Castellani triumpho. Brut. 138
in castra educere. 1. de Orat. 76
Castrata morte Africani Resp. 3. de Orat.
89
casus quomodo excuset. 2. de Inuent. 192
casus quomodo tractandus. Partit. 22
casus temporum. 1. de Orat. 2
Catachresis, Abusio. Orat. 50
Catilina à Cicerone in senatu accusatus
obmutuit. Orat. 71
Cato. 4. ad Heren. 146
Cato, M. Bruti auunculus. Brut. 61
Cato perfectus Stoicus, summam tamē elo-
quentia. Brut. 61
Catonis, in scribendo iure, inepta ratio. 2.
de Orat. 77
Catonis superioris laus. 1. de Inuent. 7
Catonis libri cuiusmodi. Brut. 165
Catonis orationes horridulæ. Orat. 84
Catonem absolutum scripsit Oratorem Cice-
ro. Orat. 19
Catuli lenis sonus vocis. Brut. 140
cauere multa alicui, iuriconsultorū pro-
prium. Top. 3
cauillatio quid. 2. de Orat. 120
à causa abesse. 2. de Orat. 118
causa alia simplex, alia coniuncta. 1. de
Inuent. 24
causa cadebat Romæ, qui non, vt oportet,
egisset. 2. de Inuent. 161
causa cadit is, qui non, vt oportet, egerit.
1. ad Heren. 23
in causa inest propositum. Partit. 6
causa inferior quomodo superior fieri
possit, docebat Gorgias, Thrasimachus,
& reliqui sophistæ. Brut. 15
causa quæ ad maleficiū inducit, in con-
iectura multum valet, & eā quomodo
tractanda. 2. ad Heren. 33
causa quid. 2. de Orat. 44. Top. 41
causa quid secundum Hermagorū. 1.
de Inuent. 11
in causa quis finis. Partit. 6
causa turpis dicitur, cum ipsa res animū
à se auditoris alienat. 1. ad Heren. 8
causæ distributio. 2. de Inuent. 133
causæ genus dubium. 1. ad Heren. 4
causæ genus honestum. 1. ad Heren. 4
causæ genus humile. 1. ad Heren. 5
causæ genus iudiciale cæteris difficilius.
2. ad Heren. 31
causæ genus turpe. 1. ad Heren. 4
causæ nocuisse turpius est, quam nō pro-
fuisse. 2. de Orat. 163
causam condicere. 2. ad Heren. 53
causa cadere. 1. de Orat. 81
causarum aliz conficientes sunt, aliz si-
ne quibus confici non potest. Partit. 50
causarum cognitio, cognitionem euen-
torum facit. Top. 55
in causarum contentionibus magnum
opus est. 2. de Orat. 40
causarum genera tria. 1. ad Heren. 2. 1. de
Inuent. 11. Top. 48. 1. de Orat. 69. 2. de
Orat. 24. 3. de Orat. 61. Partit. 7. & 57
causarum genera quatuor. 1. ad Heren-
nium 4
causarum omnium vnum est naturale
principium, vna peroratio. Brut. 110
causarum prima diuisio. Partit. 36
causarum species multæ. Top. 29
ad causas adire. Brut. 172
causas singulas à pluribus defendi, visio-
sum. Brut. 109

à causis efficientibus argumentum. Top. 10
 ex causis rerum argumentum. 2. de Orat. 92
 caufidicus, ffordidum nomen. 1. de Orat. 100
 pro Cecinna oratio cuiusmodi. Orat. 55
 celeritate ex cetera oratio. Brut. 143
 Cenforinus, Manlius, Coss. Brut. 54
 census sit. 1. de Orat. 90
 censu liberum fieri. Top. 6
 apud ceterum viros quænam causæ agi solent. 1. de Orat. 84
 centumviralia iudicia quas causas recipiant. 1. de Orat. 84
 Cepio in lege frumentaria, cum quæstor urbanus esset, Saturnino restitit. 1. ad Heren. 11
 in cetera veteres scribebant. 2. de Orat. 192
 ceram quæ olent, vnguenta, magis delectant, quam quæ crocum. 3. de Orat. 55
 cernis plurimum. 4. ad Heren. 238
 certum quæstionis genus. 2. de Orat. 24
 cessatione Crassus delectabatur. 2. de Oratore 14
 Cethegus, Suadæ medulla. Brut. 19
 Chares à Lysippo statuaria didicit. 4. ad Heren. 148
 Charisius Atticus orator orationes aliis scribebat. Brut. 157
 charitas, decorum, patriæ, aut parentum est. Partit. 30
 charitati hominum parcendum in iocando. 2. de Orat. 132
 charitatem conciliat virtutis defensio. 2. de Orat. 114
 Charybdis bonorum 3. de Orat. 89
 chlamys. 4. ad Heren. 226
 Chritulius à C. Rufcio accusatus, à Sifenna defensio. Brut. 141
 Chryssipi acutissimi hominis oratio exilis & ieiuna. 1. de Orat. 17
 choreus pes. Orat. 112
 Cicero ab Aristotele dissentit. Orat. 124
 Cicero ab Hortensio in augurum collegium cooptatus & inauguratus. Brut. 1
 Cicero anno suo, sexto autem post Hortensii consulum factus. Brut. 180
 Cicero Asiam totam cum summis rethoribus peragravit. Brut. 175
 Cicero, copiæ inuictor ac princeps à Cæsare dictus. Brut. 137
 Cicero cum Hortensio coniunctissimus. Brut. 177
 Cicero doctus in forum venit. Brut. 172
 Cicero eodem tempore quæstor, quo Hortensius ædilis & Contra consul. Brut. 177
 Cicero in Reip. noctem incidit. Brut. 185
 Cicero M. Callidii lenitatæ orationis reprehendit. Brut. 152
 Cicero miseratione admodum dolenter vti solitus. Orat. 72
 Cicero non ex rethorum officinis, sed ex mediis Academiæ spatiis orator extitit. Orat. 6
 Cicero permultas orationes scripsit. Orat. 58
 Cicero post mortem Hortensii, orbæ eloquentiæ quasi tutor relictus. Brut. 185
 Cicero Prætor primus magna populi voluntate factus. Brut. 178
 Cicero pro Titinia Cottæ dixit. Brut. 114
 Cicero quo anno natus. Brut. 83
 Cicero quo habitu corporis adolescens fuerit. Brut. 173
 Cicero quo tempore ad causas accesserit. Brut. 172
 Cicero quo tempore floruerit. Brut. 184
 Cicero se totum Philoni tradit. Brut. 170
 Ciceronis accerrimum in adolescentia stu-

dium. Brut. 169. 171. & 172
 Ciceronis aures audire & capaces. Orat. 56
 Ciceronis cum Sulpitio cōparatio. Brut. 38. & 77
 Ciceronis de Bruto & eius eruditione opinio. Orat. 19. & 20
 Ciceronis in rhetorica socii & condiscipuli. Brut. 175
 Ciceronis literarum & causarum studia. Brut. 176
 Ciceronis oratio pro Roscio, plena iuuenili redundantia. Orat. 58
 Ciceronis perpetua de pace authoritas nihil valuit. Brut. 144
 Ciceronis ratio in orationibus Æschini & Demosthenis conuertēdis. Orat. 148
 Ciceronis vox, fato publico extincta. Brut. 184
 Ciceroni coniunctissimus Hortensius. Brut. 2
 Ciceroni à Cilicia decedenti de Hortensii morte allatum est. Brut. 1
 Ciceroni quantum tribuerit Hortensius. Brut. 98
 Ciceroni quæ causa in Asiam proficiscēdi fuerit. Brut. 173
 in Cicerone vis animi magna. Orat. 72
 Cincinno oratoris aut poetæ. 3. de Orat. 56
 circuitio, exornationis species. 4. ad Heren. 198
 circuitus verborum. 3. de Orat. 109
 in circuitus verba dirigere. Partit. 14
 circulare. Brut. 104
 in circulo. 1. de Orat. 85
 ex circulo arripere. 1. de Orat. 77
 de circumluuionibus ceterum viri iudicabant. 1. de Orat. 84
 circumuectit dictis. 3. de Orat. 87
 circumfluens oratio. Brut. 106
 circumscribere differere. Orat. 128
 circumscriptionem, exornationis species. 3. de Orat. 115
 circumueniri. 2. de Orat. 138
 cistellam deferre. 1. ad Heren. 21
 citra arcescere. Top. 20
 ciuilis ratio multis & magnis ex rebus constat. 1. de Inuent. 9
 ciuitatem extinguere. 4. ad Heren. 201
 Cyncæ vox. 3. de Orat. 4
 Cynici ab Antisthene. 3. de Orat. 35
 Cyrenaica philosophia ab Aristippo. 3. de Orat. 35
 Cyri disciplina. Brut. 58
 Clamor continuus omittendus. 3. ad Heren. 113. & 114
 clamor in causæ exordio insuauis. 3. ad Heren. 114
 clamores facere. Brut. 182
 Claudii, alii patricii, alii plebei. 1. de Orat. 86
 Claudiorum patriciorum & Marcellorum causa. 1. de Orat. 86
 clausulæ interpunctæ in orationibus. 3. de Orat. 95
 clausulæ orationis diligenter seruandæ. 3. de Orat. 106
 clementia quid. 2. de Inuent. 243
 Cleon, Periclis temporibus turbulentus ciuis, sed tamen eloquens. Brut. 14
 Clisthenes paulo post Pisistratū multum dicitur, vt suis temporibus valuisse dicendo. Brut. 14
 Clitarchus, de Themistoclis morte mentitus. Brut. 20
 Clitomachus Academicus. 1. de Orat. 24
 Clitomachus eadem dicebat. Orat. 28
 Cn. Carbo, aptus turbulentis concionibus. Brut. 118
 Cn. Carbo orator. 1. de Orat. 21
 Cn. Dolabellæ consularis causam egerūt

Cotta & Hortensius. Brut. 176
 Cn. Domitii ingenium & eloquentia. Brut. 85
 Cn. Flauius primus actiones exposuit. 1. de Orat. 91
 Cn. Lentulus Hortensii æqualis. Brutus 113
 Cn. Lentulus qualis in dicendo. Brut. 115
 Cn. Manlius. 2. de Orat. 68
 Cn. Octauius, Curionis in cōsultu collega, articulari morbo laborauit. Brut. 114
 Cn. Octauius homo consularis. 1. de Orat. 81
 Cn. Octauius M. F. Brut. 118
 Cn. Octauii eloquentia in cōsultu probata. Brut. 91
 Cn. Plancus, à Crasso contra Brutum accusatorem defensio. 2. de Orat. 121
 Cn. Pompeius, Ciceronis æqualis, quis in dicendo. Brut. 129
 Cn. Pompeius & Curio, oratores æquales. Brut. 95
 Cn. Pompeius, Sext. F. orator. Brut. 91
 Cn. Pomponius orator. Brut. 95. & qualis orator. Ibidem.
 Cn. Seruilius Cæpio, Q. Martius Philippus, Coss. Brut. 39
 Cn. Sicius homo impurus, sed admodum ridiculus. Brut. 114
 Cœ veneris pulchritudo. Orat. 3
 coagmentare. Brut. 34
 coarctare. 1. de Orat. 79
 coemptionem facere. 1. de Orat. 122
 cognitionis dies. Brut. 44
 cognitionis modi tres. 2. de Orat. 63. 3. de Orat. 62
 cognitionis quæstio quæ sit. Top. 43
 cognitionis quæstiones tripartitæ. Top. 43
 cognitorem dare. 2. ad Heren. 53
 cohortatio quid. 3. ad Heren. 116
 κόλα quæ vocent Græci. Brut. 84
 κόλα quid Latine dicantur. Orat. 122. & 130
 collatio quid. 2. ad Heren. 36. & 45. 1. de Inuent. 60
 collectam exigere. 2. de Orat. 129
 colligere se. 1. de Orat. 13
 collocandi ordo quis. Partit. 6. 7. & 8
 collocandorum verborum modi varii. Orat. 74
 collocandorum verborum ratio. Orat. 82
 collocatio rerum ac locorum in oratione duplex. 2. de Orat. 169
 collocationis ratio quæ sit. Orat. 18
 collocationis vfus. 3. de Orat. 94
 collum tenue & procerū Ciceroni fuit. Brut. 173
 comicorum senarii quales. Orat. 106
 comicū in tragœdia vitiosum. Orat. 141
 κόμματα quomodo Latine appellantur. Orat. 122. & 130
 commentarii Cæsaris quales. Brut. 142
 commentariis publicis consignare. 2. de Orat. 113
 cōmentitia Platonis ciuitas. 1. de Orat. 117
 commessatio tempestatis. 3. de Orat. 89
 commiseratio brevis esse debet. 2. ad Heren. 89
 commiseratio, passiuæ. 2. de Orat. 68
 commoditas in dicendo non negligenda. Top. 15
 commoditas orationis. 1. ad Heren. 1
 commoditas, praua virtutis imitatrix. 1. de Inuent. 5
 commodorum spes ad maleficium facile inducit. 2. ad Heren. 33
 commoratio in re. 3. de Orat. 111
 commoratio quid. 4. ad Heren. 112

commotus modestia. 4. ad Heren. 137
 commune argumentationis genus. 1. de Inuent. 102
 commune exordium quid. 1. de Inuent. 38. 1. ad Heren. 11
 commune iudicium genus. 1. de Inuent. 64
 commune ius. 2. ad Heren. 47
 communes leges. 2. ad Heren. 47
 communes loci. 2. ad Heren. 40
 communes loci à Protogora primum scripti & parati. Brut. 23
 communes loci à quæstionibus. 2. ad Heren. 41
 communes loci à rumoribus. 2. ad Heren. 43
 communes loci à testibus. 2. ad Heren. 41
 communes loci ab argumentis. 2. ad Heren. 47
 communes loci contra argumenta & signa. 2. ad Heren. 43
 communes loci contra quæstiones. 2. ad Heren. 41
 communes loci contra rumores. 2. ad Heren. 43
 communes loci contra testes. 2. ad Heren. 41
 communes loci cur vocati. Orat. 69
 communia tempora. 1. de Orat. 2
 communicatio, figura dicendi. 3. de Orat. 113
 commutabile exordium, quid. 1. de Inuent. 38
 commutata tempestas. 2. de Inuent. 136
 commutatio, exornationis species. 4. ad Heren. 191
 commutationum vocis vtilitas. 3. ad Heren. 113
 comparatio, concessionis species, quid. 1. de Inuent. 23
 comparatio criminis. 1. ad Heren. 26
 comparatio dicendi. Brut. 143
 comparatio quid, & de ea exemplum. 2. de Inuent. 175
 ex comparatione in iuridicali assumptiua quomodo agendam. 2. ad Herennium 54
 in comparatione quæ spectanda. Top. 35
 comparationum duo genera. Top. 45
 comparabile quid, & eius species. 1. de Inuent. 65
 comparatiua causa. 1. de Inuent. 24
 comparatiui iudicium. 2. de Inuent. 165
 comparscus ager. Top. 7
 comperendinari. Brut. 44
 compilari, quam vñire. 2. de Orat. 149
 compositio in elocutione quid, & quomodo seruetur. 4. ad Heren. 160
 complexio quid. 4. ad Heren. 163. 1. de Inuent. 82
 cōplexio, argumentationis species, quid. 1. de Inuent. 61
 complexio in argumentatione quid. 2. ad Heren. 61
 complexio in argumentatione vitia. 2. ad Heren. 84
 complexione aliquando non vtendum. 2. ad Heren. 64
 complexionum genera. 1. de Inuent. 87
 concalefacere brachium. 2. de Orat. 173
 conceptio priuatorum iudiciorum. 2. de Inuent. 163
 concertata. Partit. 53
 concessio criminis, & eius partes. 1. ad Heren. 25. 1. de Inuent. 22. & eius species. 2. de Inuent. 191
 concessus. Brut. 42

concedendi modi. 2. de Orat. 97
 conciliandi animis quid faciendum. 2. de Orat. 97
 concinnitudo. 1. de Inuent. 37
 concisus, pro, concisus. Orat. 90
 conclusio quid, & eius partes. 1. ad Heren. 4. 1. de Inuent. 109
 conclusio, exornationis species, quid. 4. ad Heren. 194. 3. de Orat. 112
 conclusio in argumentando non semper necessaria. Partit. 26
 conclusio verborum à poetica ad eloquentiam traducta. 3. de Orat. 96
 conclusiones duplices quomodo explicandæ. 2. ad Heren. 74
 conclusiones in demonstratio genere breues. 3. ad Heren. 107
 conclusiones, quæ & ἐπιλογία, tripartitæ. 2. ad Heren. 85
 conclusionum modi apud dialecticos. Top. 27
 condicere causam. 2. ad Heren. 53
 ad conditionem descendere. 2. de Inuentio 151
 in conditionibus. 1. de Orat. 50
 conducere, pro colligere. 2. de Inuentio 125
 conducibilis. 2. ad Heren. 54
 conduplicantur tenebræ. 3. de Orat. 86
 cōduplicatio, exornationis species. 4. ad Heren. 190
 confessionem imitatur taciturnitas. 1. de Inuent. 70
 conficere famam. Brut. 140
 conficiens causa duplex. Partit. 50
 confidentiæ, non innocentie signa. 2. ad Heren. 40
 confirmatio quid. 1. ad Heren. 4
 confirmatio quid, & de ea præcepta. 1. de Inuent. 50
 confirmatio quomodo tractanda. 2. de Orat. 180
 confirmatio rationis in argumentatione quid. 2. ad Heren. 61
 confirmationis & confutationis dispositiones. 3. ad Heren. 110
 confirmationis in argumentatione vitia. 2. ad Heren. 73
 conflare potest suspensionem quiuis externorum sensuum. 2. ad Herennium 39
 conformare hominum mores. 1. de Orat. 43
 conformatio quid. 4. ad Heren. 237
 conformatio rei in intelligentia impressa. Top. 12
 coniectis oculis. 2. de Orat. 124
 coniectura in quo versatur. Partit. 20
 coniectura quatuor modis tractatur. 3. de Orat. 63
 coniectura etiam in reliquis constitutionibus vitium. 2. ad Herennium 54. 57. & 60
 in coniectura ratio nulla. Partit. 57
 cōiecturæ ratio in quatuor partes distributa. Top. 43
 coniecturæ species, argumentum, quid. 2. ad Heren. 38
 in coniecturis quid quærendum. Top. 25
 coniecturalis constitutio ex intentione & inficiatione iudicationem efficit. 1. ad Heren. 29
 coniecturalis constitutionis partes. 2. ad Heren. 33
 coniecturalis constitutio quid. 1. ad Heren. 29. 1. de Inuent. 15
 coniecturalis constitutio tractatu difficillima. 2. ad Heren. 44
 coniecturalis siue inficialis quæstio. Top. 49

in coniecturalem causam qui cadant loci communes. 2. de Inuent. 156
 coniugata verba quæ dicantur. Top. 6
 coniugatio syllogica. Top. 7
 ex coniugatione loci notationi finitimus. Top. 19
 à coniugatis argumentum. Top. 7
 coniuncta causa. 1. de Inuent. 24
 ex coniunctis quomodo argumentum desumendum. 2. de Orat. 90
 coniunctio, exornationis species. 4. ad Heren. 189
 in coniunctio verborum quæ seruanda. Partit. 10
 connubii ius esse. Top. 9
 conuictio quid. 3. ad Herennium 116. & quomodo tractanda. 1. de Inuentio 117
 conuictiari. 4. ad Heren. 173
 conscientie signa. 2. ad Heren. 39
 consecutio quid. 2. ad Heren. 39. 3. de Orat. 62
 consecutio verborum quid. Partit. 11
 in consecutione quid quærat. 1. de Inuent. 59. & 2. 149
 ex consentaneis argumentum. 2. de Oratore 92
 consentire imperio. 4. ad Herennium. 154
 in consequenti tempore quid spectandum. 2. ad Heren. 39
 consequentium, antecedentium & repugnantium loci quid differant. Top. 26
 consequentium locus ab adiunctis quid differat. Top. 26
 consequentium locus dialecticorum proprius. Top. 26
 per consequentia significatio. 4. ad Heren. 239
 à consequenti argumentum. Top. 9. 2. de Orat. 91
 conseruati loci. 2. de Inuent. 153
 considerandum quid in cōsequenti tempore. 2. ad Heren. 39
 considerandum quid in instanti tempore. 2. ad Heren. 38
 considerandum quid in præterito tempore. 2. ad Heren. 38
 considerare. 3. de Orat. 11
 consignare publicis commentariis. 2. de Orat. 113
 consilium quid. 1. de Inuent. 53. & 2. 142. 2. ad Heren. 37
 consilium, pro, consiliorum. Orat. 87
 consilium idem quod dolus alio modo dicitur. 3. ad Heren. 59
 consilium plebis habere. 2. de Inuent. 157
 consilium præstare. 3. de Orat. 74
 consistere in præsidio. 2. de Orat. 162
 consistere in suo. 3. de Orat. 68
 constantia vel inconstantia testimoniorum. 2. ad Heren. 41
 constituere actiones. Partit. 54
 constituere in oculis ciuium. 2. de Orat. 23
 constitutio quid. 1. ad Heren. 19
 constitutio quid, & quot eius genera. 1. de Inuent. 15
 constitutio absoluta. 1. ad Heren. 24
 constitutio assumptiua, & eius partes. 1. ad Heren. 25
 constitutio coniecturalis quid. 1. ad Heren. 19
 constitutio coniecturalis ex intētionē & inficiatione iudicationem efficit. 1. ad Heren. 29
 constitutio coniecturalis tractatu difficillima. 2. ad Heren. 44
 constitutio iuridicalis quid, & quot eius genera. 1. ad Heren. 24

constitutio negotialis. 1. de Inuent. 21.
coniecturalis legitima. 1. ad Herenniu
19. 1. de Inuentione 15. iudicialis. 1.
de Inuentione 21. & 24. definitiua. 1. de
Inuentione 15. & 157. translatiua. 1. de
Inuent. 15
constitutio omnis pars causæ est. 1. de
Inuent. 19
constitutio vnaquæque ex se & ex natu-
ra sua simpliciter consideratur. 1. de
Inuent. 20
constitutionis coniecturalis partes. 2. ad
Heren. 33
constitutionis legitimæ partes. 1. ad He-
ren. 19
in cõstitutione iudiciali absoluta quid
queratur. 2. ad Heren. 51
constitutionem sequitur ratio, & quid ea
sit. 1. ad Heren. 28
in cõstitutione iudiciali deprecationis
quis sit vsus. 2. ad Heren. 58
constitutiones tres. 1. ad Heren. 18. 2.
de Orat. 58. & 61. Orat. 26. Partit. 19. 33.
& 54
in cõstitutionibus reliquis etiam con-
iectura vtuntur. 2. ad Heren. 54. 57. &
60
conuerudo indocta, suauitatis artifex.
Orat. 92
conuetudinis ius quid. 2. ad Heren. 51. 2.
de Inuent. 171. & 241
consulem accipere. Brut. 27
consultatio quid. 3. de Orat. 61
consultatio vel propositum, pars causæ
est. Partit. 33
consumere otium. 1. de Orat. 30
consumere supplicia in aliquo. 4. ad He-
ren. 151
consumi dolore. 3. de Orat. 4
contagio. 3. de Orat. 90
contemptus quibus rebus excitetur. 1. ad
Heren. 8
in cõtemptu aduersarii quomodo ad-
ducendi. 1. de Inuent. 32
contentio quid. 3. ad Heren. 115. 4. ad He-
ren. 165. & 222
contentio, exornationis species. 3. de O-
rat. 114
contentionis species. 3. ad Herennium
116
conterere. 1. de Orat. 108
continentia quid. 2. de Inuent. 243
continentia causarum quæ dicatur. Partit.
56. Top. 51
continentia cum ipso negotio. 2. de In-
uent. 148
continuatio quid. 3. ad Heren. 116
continuatio in oratione quid, & quotu-
plex eius vsus. 4. ad Heren. 174
continuatio verborum. 3. de Oratore
93
contractiones dictionum etiam sine vo-
calibus frequentissimæ veteribus. O-
rat. 85
contrarium quid. 1. de Inuent. 58
contrarium, exornationis species. 3. de
Orat. 115
contrarium, genus argumentationis. 1. de
Inuent. 105
contrarium in oratione quid. 4. ad He-
ren. 171
ex contrario argumentum. 2. de Orat. 91.
Top. 8
ex contrario exordium. 1. ad Herennium
12
contrariorum genera plura. Top. 23
ex contrariis legibus controuersia quo-
modo tractanda. 2. de Inuentione
228
contremis cælum. 3. de Orat. 86

contrita præcepta. 1. de Orat. 68
controuersia quid. 3. de Orat. 61
controuersia ex ambiguo. 1. ad Heren.
21
controuersia ex contrariis legibus. 1. ad
Heren. 20
controuersia ex definitione. 1. ad Heren.
21
controuersia ex ratiocinatione. 1. ad He-
ren. 23
controuersia ex scripto & sententia. 1. ad
Heren. 19. & 20. ex contrariis legibus.
Ibidem. ex ambiguo. 21. ex definitio-
ne. Ibidem. ex translatione. 22. ex ratio-
cinatione. 23
controuersia vel causa, id est, quæstio de-
finita. Partit. 33
controuersiam in omni causa faciunt res
aut verba. Orat. 66
ex controuersia facti, causæ. 2. de Orato-
re 58
controuersiarum genera tria. Partitio-
num 7
controuersias omnes ad vniuersi generis
vim & naturam referri. 2. de Oratore
73
controuersum, genus argumentationis. 1.
de Inuent. 104
contumelia nemo est tam agrestitis, quin
moueatur. Partit. 49
contumeliarum aculei. 2. de Orat. 122
contumeliose dimittere. 2. de Orat. 43
conuenire in manum. Top. 7. & 10
ex conuentu pacta obseruantur. 2. ad He-
ren. 54
cõuersa vel mutata oratio quomodo tra-
ctanda. Partit. 14
conuersio quid. 4. ad Heren. 163
conuersio, figura dicendi. 3. de Oratore
115
conuersione argumentatio quomodo
tollenda. 1. de Inuent. 96
copia dicendi quid desideret. 1. ad He-
ren. 1
copia inuentor & princeps Cicero. Brut.
137
copia locuples. 4. ad Heren. 200
copiosa oratio, nisi res subit, improban-
da. 1. de Orat. 27
coragium falsæ gloriæ. 4. ad Herennium
231
Corax & Tysias in Sicilia artem dicendi
inuenerunt. Brut. 22
Corax & Tysias Rhetoricæ artis inuen-
tores. 1. de Orat. 45
Corax irrisus. 3. de Orat. 46
cordatus egregie. 1. de Orat. 98
Cordax Aristoteli Trochæus. Orator
112
cordis ac linguæ dissidium. 3. de Orat.
35
Coriolanus, alter Themistocles. Brutus
21
Coriolani fortuna eadem quæ Themis-
toclis. Brut. 21
Coriolani fortuna & interitus. Brutus
20
Cornelia P. Scipionis filia ex Tiberio
Graccho duos Gracchos edidit. 1. de
Inuent. 103
Corneliæ Græchorum matris epistolæ.
Brut. 110
Cornelianæ Ciceronis orationes. Orat.
131
corpus defensionis vnum esse debet.
Brut. 110
corpus intelligi sine loco nõ potest. 2. de
Orat. 194
corporis bona veram laudem non habet.
2. de Orat. 186

corporis res quæ laudandæ. 3. ad Heren.
101
corporis vires, perniciosissimæ cupidita-
tis satellites. 1. de Inuent. 3
correctio, exornationis species. 4. ad He-
ren. 186. 3. de Orat. 113. & 115
corrumpi testes quibus modis possint.
2. ad Heren. 43
Cossi fratres. 2. de Orat. 55
Cotta non perfectus orator. Orat. 57
Cotta, orator qualis. Brut. 106. & 176
Cottæ dicendi genus. 2. de Orat. 55
Cottæ oratio pro lege Varia. Brut. 107
Cottæ oratio qualis. 3. de Orat. 18. Brutus
106
Cottæ oratio subagrestis. Brut. 140
Cottæ sonus agrestis. Brut. 140
Cranon, oppidum in Thessalia. 2. de
Orat. 191
Crantor Xenocratis discipulus non mul-
tum ab Aristotele differit. 3. de Orat.
38
Crausius. 4. ad Heren. 146
Crausius Atheniensibus succensus, quod
mysteria non referrent, ad quæ biduo
seruus venerat. 3. de Orat. 43
Crausius dissimulatur. 2. de Orat. 3
Crausius in dicendo deus. 1. de Oratore
53
Crausius quo modo exordiri solitus. Brut.
103
Crausius Scipionis & Liciniae filius à L.
Crausio auo materno adoptatus. Brut.
111
Crausii cum Antonio comparatio. Brut.
74
Crausii & Scæuolæ comparatio. Brut. 75
Crausii humanitas. 1. de Orat. 53
Crausii in dicendo lepos à Sulpitio abe-
rat. Brut. 106
Crausii inter dicendum pudor & metus.
1. de Orat. 60
Crausii mortis deploratio. 3. de Orat. 4.
& 5
crebritas. Brut. 183
credendum non est rumoribus. 2. ad He-
ren. 35
credibile quid. 1. de Inuent. 64
crepundiis cognoscere. Brut. 173
creticus pes quis sit. 3. de Orat. 101. Orat.
115
criminis comparatio. 1. ad Herennium
16
criminis concessio, & eius partes. 1. ad
Heren. 25
criminis purgatio, & eius partes. 1. ad He-
ren. 25
criminis remotio, & eius species. 1. ad
Heren. 26
criminis remotione quomodo vtendum.
2. ad Heren. 59
criminis translatio. 1. ad Heren. 26
criminis translatione quomodo vtendum.
2. ad Heren. 55
crimina inferre. 4. ad Heren. 204
criminum accusatorum mentionem fa-
cere apud iudices. 2. ad Herennium
36
criminum causæ pleræque inficiatione
defenduntur. 2. de Orat. 58
criminum est multitudo non defensio-
num infinita. 2. de Orat. 74
criminosus. Partit. 25
κρινόμενος. 1. ad Herennium 29. Topic. 51.
Orat. 69
crispulcans fulmen in Aiæci nauim
inictum. Top. 31
Critias Periclis ærati suppar. Brut. 14
Critias qualis in dicendo fuerit. 2. de O-
rat. 51

Critias Socratis disputationibus erudi-
tus. 3. de Orat. 76
Crotolaus cum Carneade & Diogene Ro-
mam legatus. 2. de Orat. 85
Crotolaus Peripateticus. 1. de Orat. 24
Crotoniata corporum virib⁹ & dignita-
tibus præstantissimi. 2. de Inuent. 123
Crotoniata templum Iunonis religiosè
coluerunt & ornarunt. 2. de Inuent. 121
crudior in agendo. 1. de Orat. 61
Ctesiphote iudicium Athenis quo
tempore factum. Orat. 152
pro Ctesiphonte omnium Demosthenis
orationum perfectissima. Orat. 73
Cubito emungere. 4. ad Heren. 39
culeo infuti parricidæ in profluentem
abiciiebantur. 2. de Inuent. 232
culpam præstare. 1. de Inuent. 56
cum primis ciuitatis sapiens. 2. de Orat.
123
cupiditas amoris ad maleficium inducit.
2. ad Heren. 33
cupiditas, omnium libidinum genus est.
1. de Inuent. 48
cupiditas testium arguenda. 2. ad Heren.
41
curiæ dies. 1. de Orat. 14
Curio auus suis temporibus eloquētissi-
mus. 2. de Orat. 55
Curio, & Cn. Octauius, Coss. Brut. 114
Curio literarum nihil admodum sciebat.
Brut. 110
Curio pater apud centurius contra An-
tonium pro fratribus Cossis dixit. 2. de
Orat. 55
Curio pater Ciceroni in priuata causa re-
spondere non potuit. Orat. 71
Curio pater omni oratorio auxilio desti-
tutus præter verba. Brut. 113
Curio pater, omnis doctrinæ experts.
Brut. 113
Curio pater prodigiosè immemor. Brut.
114
Curio pater suam quandam formam fi-
guramque dicendi expressit. 2. de O-
rat. 55
Curio quondam à tota cõcione relictus.
Brut. 100
Curio Seruui Næui contra Ciceronem
causam egit. Brut. 114
Curio studio dicendi flagrabat. Brut. 116
Curionis dialogi reprehensi. Brut. 115
Curionis oratio nobilis de incestu pro
Ser. Fulvio. Brut. 63
Curionis patris motus in agendo à C. Lu-
lio falsissimè irrisus. Brut. 114
currentem incitare facilius, quam com-
mouere languentem. 2. de Orat. 100
cursum. 4. ad Heren. 241

D

Dactylus cui generi orationis accõ-
modus. Orat. 114
dactylus cui loco aptus. Orat. 117
dactylus, pes æqualis. Orat. 109
dactylus pes in versum maximè cadit.
Orat. 112
damnatione pœna necessariò consequi-
tur. 2. de Inuent. 164
damni infecti promittere. Top. 10
Damon musicus. 3. de Orat. 71
dare cognitorem. 2. ad Heren. 53
dare demonstrationem. Top. 11
dare fabulam. Brut. 36
dare operam valetudini. 1. de Orat. 138
dare rationem. 4. ad Heren. 136
dare salutem. 1. de Orat. 17
dare se ad docendum. Brut. 169
dare se alicui. 1. de Orat. 157

dare significationem. Top. 11. Orat. 83
Decere & Oportere quid differant. O-
rat. 40
decere, caput artis est. 1. de Orat. 66
D. Brutus, & Scipio, Coss. Brut. 42
D. Brutus, & Mamerus, Coss. Brut. 91
D. Brutus M. F. qualis orator. Brut. 55
D. Brutus orator, Consul cum Mamerco.
Brut. 91
D. Brutus, P. Scipio, Coss. Brut. 43
D. Syllanus quis in dicendo. Brut. 119
Decius se pro patriæ incolumitate deu-
oit. 4. ad Heren. 221
D. Chryssippi disciplina differendi. O-
rat. 62
decemviri legibus scribendis. 1. de Orat.
31
declinatio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
decreta sua uitas. 3. de Orat. 57
decursus honorum. 1. de Orat. 1
dedecore nemo est tam agrestitis, qui non
moueatur. Partit. 49
deducere de templo. 2. de Inuent. 157
defensor iracundiam aliquando moue-
re debet. Partit. 32
defensoris officium. 4. ad Heren. 204
defensionis vnum corpus esse debet.
Brut. 110
in defensionem ingredi. 1. de Inuent. 35
defensoria narratio in coniecturali con-
stitutione quid habere debeat. 2. ad He-
ren. 33
deferre cistellam. 1. ad Heren. 21
defesso auditore quid agendum. 1. ad
Heren. 10
defessus audiendõ animus quomodo aut
integretur aut renouetur. 1. de Inuent. 37
definire in ea causa, in qua quale quid sit
queritur, puerile est. 2. de Orat. 59
definita quæstio. 1. Hypothesis. Top. 42
definita animi moderatio. 1. ad Heren. 1
definitio quid. 1. de Orat. 93. Top. 12. O-
rat. 63
definitio ante præterlabitur, quàm per-
cepta est. 2. de Orat. 60
definitio, exornationis species, quid. 4.
ad Heren. 185
definitio facilè extorquetur è manibus.
2. de Orat. 60
definitio genere ipso exercitationem re-
dolet penè puerilem. 2. de Orat. 60
definitio mala quæ sit. 1. de Inuent. 104
definitionis status non argumentando
tractatur. Partit. 68
definitionis quænam ratio. Partit. 23
definitionis qui modus. Top. 13
definitionis vsus. Top. 5
à definitione argumentum. Top. 5
definitione res & controuersia quomo-
do explicanda. 2. de Inuent. 235. 2. de O-
rat. 89
definitionum duo prima genera. Top.
12
definitiuia constitutio quid. 1. de Inuent.
15. Top. 49
definitiuia constitutio quomodo tractan-
da. 2. de Inuent. 157
desfiorescere. 4. ad Heren. 189
defugere disputationem. 1. de Orat. 53
dein, pro, deinde. Orat. 86
deinceps. 1. de Orat. 14
deinceps, pro, postea. Brut. 115
Deiortari fidelissimi atque optimi regis
causa ornatissimè à M. Bruto defensa.
Brut. 11
delectare auditorem honorarium. Orat.
142
delectat quicquid est admirabile. Partit.
13
delectationis aucupium. Orat. 114

deliberandi finis, utilitas. Topic. 49. Par-
tit. 45
in deliberando necesse quid sit. Partit. 45
in deliberando quali oratione vtendum.
Partit. 52
in deliberatione vel nulla, vel non longa
principia. Partit. 8
deliberationum finis, utilitas. 3. ad He-
ren. 93
deliberationum species. 3. ad Heren. 92
deliberationum causæ genus, quid. 1. de
Inuent. 11
in deliberatio genere finis qui sit. 2. de
Inuent. 130. & 137
delumbare sententias. Orat. 136
Demades, Demostheni proximus. Brut.
17
Demetrius Phalereus. 2. de Orat. 53
Demetrius Phalereus, Theophrasti disci-
pulus, qualis orator. Brut. 18
Demetrius Syrus rhetor Athenis Ciceronem
in dicendo exercuit. Brut. 174
Demetrii Phalerei genus dicendi. Brut.
157
Demetrii Phalerei oratio cuiusmodi. O-
rat. 49
Demochares, Demosthenis sororis filius
orator. 2. de Orat. 53
Demochares, Demosthenis sororis filius,
orationes & historiam scripsit. Brut. 117
Democritus physicus ornate locutus est.
1. de Orat. 16
Democriti locutio cur à quibusdã parua
iudicata. Orat. 36
demonstratio quid. 3. ad Heren. 116. & 4.
240
demonstrationem dare. Top. 11
demonstratiuum causæ genus, quid. 1. de
Inuent. 11. & 3. ad Heren. 101
demonstratiuum causæ genus minus o-
ratori necessarium. 2. de Orat. 24
demonstratiuum genus causæ, & eius spe-
cies. 3. ad Heren. 101
in demonstratiua causa principium vn-
de sumendum. 3. ad Heren. 102
demonstratiui generis finis quis sit. 2. de
Inuent. 237
in demonstratiuo genere, quid honestum
sit, queritur. 2. de Inuent. 130
demortui loco nominare eum qui petat.
1. ad Heren. 20
Demosthenes maximè Atticus. Orat. 12
Demosthenes Atticorum oratorum faci-
le princeps. Orat. 147
Demosthenes & Lyfias dissimilimi. Bru-
157
Demosthenes, frequens Platonis audi-
tor. Orat. 8
Demosthenes in omni orationis genere
versatus. Orat. 59
Demosthenes muros Athenienses refe-
cit pecunia sua. Orat. 191
Demosthenes nihil Lyfias subtilitate ce-
dit, nihil acumine Hyperidi. Orat. 59
Demosthenes non tam dicax, quàm fa-
cerus. Orat. 49
Demosthenes omnia actioni tribuit. 3. de
Orat. 117. Brut. 73. Orat. 31
Demosthenes Platonem audiuit. 1. de
Orat. 44
Demosthenes Platonem & audiuit & le-
ctauit. Brut. 62
Demosthenes primam suæ artis literam
dicere non poterat. 1. de Orat. 136
Demosthenes qualis orator. Brut. 17
ne Demosthenes quidem Æschini vide-
tur Atticè dicere. Orat. 14
Demosthenes sententiarum ornamen-
tis & cõformationibus omnibus præ-
stat. Brut. 72

Demosthenes summā prudentiam, sum-
mamque vim habuit dicendi. 1. de O-
rat. 44
de Demosthenis actione testimonium
Æschinis. 3. de Orat. 118
Demosthenis artificium in oratione pro
Ctesiphonte. Orat. 4
Demosthenis eloquentia cur tam lauda-
bilis. Orat. 75
Demosthenis & Æschinis controuersia
vnde. Orat. 147
Demosthenis laus. Orat. 12. & 56
Demosthenis orationum perfectissima
est pro Ctesiphonte. Orat. 73
Demosthenis ratio vocis & spiritus ex-
ercendi. 1. de Orat. 136
Demosthenis vis. 3. de Orat. 16
ad Demosthenem audiendum concursus
ex tota Græcia fieri solitus. Brut. 159
denominatio. 4. ad Heren. 196
deoni virtus natura excellit, hominum,
industria. Top. 41
deparatus. 1. de Inuent. 175
depeculari famam. 4. ad Heren. 210
depellere fluctus à communi peste. 1. de
Orat. 2
deprecatio quid. 1. ad Heren. 25. 1. de In-
uent. 22
deprecatio in iudiciis locum non habet.
2. ad Heren. 59
deprecatio quid, & vbi locum habeat. 2.
de Inuent. 198
deprecatio vbi sit utilis. 1. ad Heren. 16
deprecationis quis sit vsus in iudiciali
constitutione. 2. ad Heren. 58
derelictus ab humanitate. 4. ad Heren. 152
descendere ad conditionē. 2. de Inuent. 251
descendere ad ius. 1. de Inuent. 4
descendere in defensionem. 4. ad He-
ren. 193
descriptio, exornationis species, quid. 4.
ad Heren. 209
desinens similiter exornatio. 4. ad He-
ren. 176
desitus legi. Brut. 63
despicientia in contemnendis honoribus
animi magnitudinē imitatur. Partit. 43
detegere, pro aperire. 2. ad Heren. 80
deurare ineptias & stultitias. Brut. 127
deurari orationem. Brut. 155
Dialectica quid. 2. de Orat. 86. Brut. 28
dialectica, contracta eloquentia. Brut. 171
dialectica eloquenti necessaria. Orat. 61
dialectica ab eloquentia quid differat.
Orat. 61
dialectice, ars iudicandi. Top. 4
dialectici acerbē reprehensi. 2. ad Her. 49
dialectici angustē differunt. Partit. 77
dialectici irrisi & reprehēsi. 2. de Orat. 86
dialectici nomen suum pronūtiare non
possunt. 2. ad Heren. 49
dialectici omnes amphibologias aucu-
pantur. ibidem
dialectici post Aristotelem multa spino-
siora praecepta differendi pepererunt.
Orat. 62
dialectorum officium. Orat. 61
dialectorum opiniones pueriles. 2. ad
Heren. 49
dicere à scripto. 2. de Inuent. 227
dicere bene nemo potest, nisi qui pru-
denter intelligit. Brut. 111
dicere compositē & aptē sine sententiis
infamia est. Orat. 139
dicere de moribus apud Censores, de cri-
minibus apud iudices. 2. ad Heren. 36
dicere nunquam non ineptum est, nisi
cum est necessarium. 1. de Orat. 56
dicere omnes Romæ cupierunt, nō plu-
rimi ausi sunt, pauci poterūt. Brut. 94

dicere sententiōse sine verborum & or-
dine & modo, infantia est. Orat. 139
in dicente vitia acrius, quā reā vi-
dentur. 1. de Orat. 57
dicentibus à scripto quid agendum. 2. ad
Heren. 45
dicentibus à sententia quid agendum. 2.
ad Heren. 46
dicendi assiduitas artem multum iuuat.
1. ad Heren. 2
dicendi assiduitas audaciam alit. 1. de In-
uent. 6
dicendi certum tempus Pompeia lege
constitutum. Brut. 180
dicendi copia quid desideret. 1. ad He-
ren. 1
dicendi cupiditas quibus rebus alatur,
quas fugiat. Brut. 22
dicendi disciplina mendacio nixa est. 2.
de Orat. 17
dicendi doctrinae partes tres. Partit. 2
dicendi facultas ceteris artibus multo tar-
dius absolutura. Brut. 13
dicendi facultatis laus. 2. de Orat. 19
dicendi facultatem veteres Græci sapien-
tiam nominabant. 3. de Orat. 31
dicendi genera cur tam varia. 2. de Orat. 51
dicendi genera singula singulis ætati-
bus. 2. de Orat. 51
dicendi generatua. Orat. 10
dicendi opus ex quinque partibus con-
stat. Brut. 113
dicendi ratio tribus ad persuadēdum re-
bus est nixa. 2. de Orat. 63. 70. & 170
dicendi studium nō commune Græciæ,
sed proprium Athenarum. Brut. 24
dicendi vsus in omni pacata & libera
ciuitate dominatur. 2. de Orat. 19
dicendo, vt dicant, homines efficiunt. 1.
de Orat. 72
dicacibus hominibus difficile dignitatē
suam seruare. 2. de Orat. 122
dicacitas quid. 2. de Orat. 120
dicacitas acrioris ingenii est, facietia, ma-
ioris artis. Orat. 49
dichoreus, ambitus orationis quidam.
Orat. 123
dies Curia. 1. de Orat. 14
à differentia argumentum. Top. 8
differentia principii ab insinuatione. 1.
ad Heren. 11
difficile fieri quid dicatur. 2. de Inuent. 247
digestio, figura dicendi. 3. de Orat. 114
digito Crassi, vis animi eius significaba-
tur. 2. de Orat. 101
digitu ad fontes intendere. 1. de Orat. 102
dignitas quid. 3. ad Heren. 116. 2. de In-
uent. 244
dignitas elocutionis, quid, & eius partes.
4. ad Heren. 161
dignitas, generis demonstratiui finis. 1. de
Orat. 69
an dignitatem habeat docere. Orat. 80
dignitatem suam seruare, facietis & dica-
cibus hominibus difficillimum. 2. de
Orat. 122
dignitate in suadendo nihil optabilius.
2. de Orat. 181
dignitatem reperire. 1. de Orat. 98
digressio, figura dicendi. 3. de Orat. 112. &
115
digressio, pars orationis secundum Her-
magoram. 1. de Inuent. 108
digressionis vtilitas, & quando ea vten-
dum. 2. de Orat. 171
diligentes nimium. 2. de Orat. 151
diligentia quid. 4. ad Heren. 185
diligentia mandatorum, pro, diligentia
in mandatis exequendis. Top. 4
diligentia omnis minuta. Partit. 31

diligentia quantum oratori proficit. 2. de
Orat. 81
diligentiæ fructus. 2. de Orat. 81
diligentia omnes reliquæ in dicēdo vir-
tutes continentur. 2. de Orat. 82
diloricare tunicam. 2. de Orat. 67
dilucida oratio quomodo fit. Partit. 11
dilucidē quomodo narrandum. 1. ad He-
ren. 15
dimicatio. 1. periculum. 4. ad Heren. 216
diminutio quid. 4. ad Heren. 208
Dinarchus orator, Demostheni proxi-
mus. Brut. 17
Dinarchus orator, Isocratis discipulus. 2.
de Orat. 53
dimeratio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
Diodorus Peripateticus. 1. de Orat. 24
Diodorus Stoicus Ciceronem in dialecti-
ca exercuit. Brut. 171
Diogenes Stoicus cum Critolao & Car-
neade Romam legatus. 2. de Orat. 85
Diogenes Stoicus dialecticam profiteba-
tur se tradere. 2. de Orat. 86
Dion Syracusius à Platone eruditus. 3. de
Orat. 77
Dionysius Magnes Rhetor in Asia cum
Cicerone adiuuissimus. Brut. 175
Diophanes Mitylenæus T. Gracchi præ-
ceptor. Brut. 53
Diphilus scriptor & lector L. Crassi. 1. de
Orat. 67
directo spectat. Partit. 25
dirigere verba in circuitu. Partit. 14
dicendi epulæ. Top. 11
discipatio ex rationis & firmamenti con-
fitione nascitur. Partit. 56
disci omnino nō potest, quod citō disci
non potest. 3. de Orat. 51
disciplinabilem sciētiam. 3. ad Heren. 94
discipulorum ingenia nofcenda. 1. de O-
rat. 62
discrepantibus inter se duabus legibus
quid spectandum. 2. ad Heren. 47
discum audire. 2. de Orat. 13
disertus quis. 1. de Orat. 47
diserti multi, eloquens nemo. Orat. 9. 1.
de Orat. 47
disiunctio, exornationis species. 4. ad He-
ren. 188
disiunctio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
disparatum quid. 1. de Inuent. 58
dispositio quid. 1. ad Heren. 2. 1. de Inuent. 13
dispositio quid, & eius genera duo. 3. ad
Heren. 108
disputandi ratio, virtus est. Partit. 42
disputatio, exornationis species. 3. de O-
rat. 115
differendi praecepta sua spore squalidio-
ra. Orat. 62
differendi ratio duas habet partes. Top. 4
à dissimili loci. 2. de Orat. 91
dissimilitudo in translatione fugienda.
3. de Orat. 88
ex dissimilitudine argumentum. 2. de O-
rat. 91
dissimilitudine rerum natura gaudet. 3.
de Orat. 14
dissipata connectere nō tam facile, quā
apta dissoluere. Orat. 139
dissoluere scopas. Orat. 139
dissolutum & fluctuans orationis genus.
4. ad Heren. 157
dissolutio, exornationis species. 4. ad He-
ren. 193
dissuasori duplex ratio proponitur. Par-
tit. 46
distributus. 2. de Inuent. 32
distributio quid. 3. ad Heren. 116
distributio, exornationis species. 4. ad
Heren. 203. 3. de Orat. 113

duorum virorum nunquam dixit Cice-
ro. Orat. 87
durissimis pedibus Socrates. 1. de Orat. 15
duritia immanis patientiam imitatur.
Partit. 43

E

E Præpositio. Orat. 89
è republica. Orat. 90
è vulgari sermone est iambus. Orat.
111
Educere in aciē forēsem. 1. de Orat. 76
educere in castra. 1. de Orat. 76
educere in medium agmen. 1. de Orat. 76
educere in puluerem. 1. de Orat. 76
educere pro (tollere) vel (educare). 2. de
Orat. 67
Efferi, verbum inusitatu. 3. de Orat. 84
ab effectis rebus argumentum. Top. 10
efficiendi ratio in deliberationibus quo-
modo tractanda. Partit. 51
efficitio quid. 4. ad Heren. 130
Egilus, homo festiuus. 2. de Orat. 153
Eiicere rubores. 4. ad Heren. 155
eiecta lingua. 2. de Orat. 148
Eppus Africanus & Milianus. 2. de Orat. 150
Elæus Hyppias. Brut. 162
electores boni aliorum. i. qui bene ab a-
liis eligant. 4. ad Heren. 145
elegantia quid, & eius species. 4. ad He-
ren. 159
elegantiū parcissimus L. Crassus. Brut. 76
elocutio quid. 1. ad Heren. 3. 1. de Inuent. 13
elocutio perfecta quas res habere debeat.
4. ad Heren. 159
eloquendi genera duo. Partit. 9
eloquens quis. 1. de Orat. 47
eloquens esse aliquis potest. 1. de Orat.
47. & 48
eloquens nemo, disertus multi. Orat. 9
eloquens nemo factus victoria. Brut. 12
eloquens omnibus rebus debet excelle-
re. Orat. 139
eloquens propriē quis sit. Orat. 54
eloquens quis futurus sit. Orat. 57
eloquens sine philosophia effici non po-
test. Orat. 7
eloquens sit temporum personarumque
moderator. Orat. 67
eloquenti necessaria dialectica. Orat. 61
eloquentes omnes satis esse in eo, quod
sciant fallum. 1. de Orat. 33
eloquentes quid à ceteris differant. 1. de
Orat. 17
eloquentia quid. Partit. 42
eloquentia à dialectica quid differat. O-
rat. 61. Partit. 42
eloquentia Athenis serō prodit. Brut.
18. & 19
eloquentia bonine an mali plus adferat.
1. de Orat. 16
eloquentia C. Cælii. Brut. 85
eloquentia constat ex verbis & senten-
tiis. Orat. 143
eloquentia cum prudentia & probitate
iungenda. 3. de Orat. 31
eloquentia, doctrinæ civilis pars præci-
pua. 1. de Inuent. 9
eloquentia ex quinque rebus constat.
Brut. 12
eloquentia facultate præclara, arte medio-
cris. 2. de Orat. 17
eloquentia, lumen ingenii. Brut. 29
eloquentia nisi mentis oculis cerni non
potest. Orat. 54
eloquentia populo nō minus, quā do-
ctis probanda est. Brut. 95
eloquentia res vna omnium difficillima.
Brut. 12

eloquentia Romæ semper prima tenuit.
Orat. 78
eloquentia sine sapientia perniciosa. 2. de
Orat. 4
eloquentia vbi que vna. 3. de Orat. 13
eloquentia, vna quædam de summis vir-
tutibus. 3. de Orat. 31
eloquentia defensio. Orat. 78
eloquentia fructus. 1. de Inuent. 7
eloquentia membra quinque. 2. de O-
rat. 44
eloquentia perfectæ speciem animo vi-
demus, effigiem auribus quærimus.
Orat. 5
eloquentia principium vnde profectū.
1. de Inuent. 2
eloquentia qui fructus sit. 1. de Orat. 16
eloquentia studium ex plurimis artibus
studiisque collectum est. 1. de Orat. 9.
ad eloquentia studium quæ necessaria.
1. de Orat. 9
eloquentia vis quanta sit. 3. de Orat. 43
eloquentiam veram & perfectā cur ne-
mo assequatur. Orat. 9
ex eloquentia natum est artificium, non
ex artificio eloquentia. 1. de Orat. 71
eloquentia nemo vnquam floruit sine o-
mni sapientia. 2. de Orat. 4
eloqui in verbis propriē dicitur. Partit. 1
Emblema. 3. de Orat. 94
Empedocles physicus egregiū fecit poe-
ma. 1. de Orat. 109
emungere cubito. 4. ad Heren. 139
Erebia, Latine notio, quid sit. Top. 15
Ennius à communi more verborum nō
discedit. Orat. 19
Ennius à Næuio multa vel sumpsit vel
surripuit. Brut. 38
Ennius à Q. Nobiliore M. F. ciuitate do-
natus. Brut. 36
Ennius ex Nafica. 2. de Orat. 153
Ennius quo tempore mortuus. Brut. 38
Ennius, summus Epicus poeta. Orat. 141
Ennius vt fornicis verbum cælo ac-
commodatum excusaret, sphaeram in
scenam attulit. 3. de Orat. 89
Enni locus reprehensus. 2. ad Heren. 68
Ennio & ceteris poetis vitiose loqui con-
cessum est. 2. ad Heren. 68
enucleatē. Orat. 15
enucleatum genus dicendi. 3. de Orat. 19
enthymema quid. Top. 27
enumeratio quid, & quomodo tractanda.
1. de Inuent. 109
enumeratio quid, & eius vitia. 2. ad He-
ren. 85
enumeratio, argumentationis species, quid
2. de Inuent. 61
enumeratio cui, & quādo utilis. Partit. 32
enumerationis initium à diuisione su-
mendum. 2. ad Heren. 86
enumerationis vitia. 1. de Inuent. 97
enumeratione quando vtendum, eam-
que nō debere plures, quā tres par-
tes habere. 1. ad Heren. 17
Erebia, Latina inductio. Top. 21
Epaminondas, homo doctus. Brut. 24
Epaminondas Thebanus, summus vir v-
nus omnis Græciæ à Lydia Pythagoreo
eruditus. 3. de Orat. 77
Ephorus. 1. ad Heren. 5
Ephorus hortatu Isocratis magistri ad hi-
storiam se contulit. 2. de Orat. 31
Ephorus leuis orator. Orat. 111
Ephorus orator. 2. de Orat. 53
in Ephoro calcaribus viebatur Isocrates.
3. de Orat. 111. Brut. 107
Epici poeta. Orat. 141
Epicurei, boni viri, & (vt sibi videtur) be-
ati. 3. de Orat. 37

Επιχρηματα. 2. ad Heren. 32
Επιλογικόν genus orationis. Orat. 20. & 120
Επιλογισ, hoc est, conclusiones tripartitæ. 2. ad Heren. 85
epulare ludorum sacrificiis à Numa institutum. 3. de Orat. 42
epulæ descendit. Top. 11
epulones à pontificibus instituti. 3. de Orat. 41
Equites Romani à Q. Cæpione propter iudicia abalienati. 2. de Orat. 109
equus Troianus. 2. de Orat. 52
Ere an erunt dicamus in tertiis personis pluralibus, nihil interest. Orat. 88
Eretici philosophi. 3. de Orat. 36
Eriphyle auro viri vitam vendidit. 1. de Inuent. 106
error noster natura nos delectat. 2. de Orat. 141. & 145
erumpunt venti. 3. de Orat. 86
Esse emolumento. 1. de Orat. 18
esse in integro. 3. de Orat. 8
esse in negotio. 1. de Orat. 1
esse in studio. 1. de Orat. 18
esse quæ res dicantur. Top. 12
Ethologi mimi. 1. de Orat. 134. & 135
επιλογία Latinè veriloquium. Top. 17
Euclides geometra. 3. de Orat. 72
euentus quid. 1. de Inuent. 59
euitari vitam. 3. de Orat. 120
Eupolis in Periclis labris Suadam deam sessitasse dixit. Brut. 29
Eupolidis coniici de Pericle sententia. Brut. 18
Euxinus Pontus. 1. de Orat. 85
Ex, præpositio. Orat. 89
ex vsu. Orat. 89
exadificatio historiarum. 2. de Orat. 34
exaggerata oratio. Brut. 33
exameter versus magniloquentiæ accommodatior. Orat. 111
exangue genus orationis. 4. ad Heren. 158
excipere actionis iniquitatem. Partit. 54
exceptiones in iure postulari. 2. de Inuentione 163
exceptiones prætoriarum in priuata actione sunt. 1. ad Heren. 23
exceptionibus prætoriarum multæ actiones excluduntur. 2. de Inuent. 162
de exceptionibus quædam non vulgaria. 2. de Inuent. 164. & 165
exclamatio quid. 4. ad Heren. 166
exclamatio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
excusationem nõ habet stultitia. 1. de Orat. 61
exedra. 3. de Orat. 10
exemplum quid. 1. de Inuent. 65
exemplum maximè fidem facit. Partit. 23
exemplum vitiosum. 2. ad Heren. 84
exempla à testimoniis quid differant. 4. ad Heren. 142
exempla cuius rei causa in disciplinis asfumantur. 4. ad Heren. 142
exempla testimoniorum similia. 4. ad Heren. 141
exemplorum prolatio quæ tum proficit orationi. Orat. 66
ab exemplis copiose. Brut. 103
in exemplis auctoritatem habet antiquitas. Orat. 96
exercitatio quid. 1. ad Heren. 3
exercitatione an arte eloquentia continetur. 1. de Orat. 3
exhæres. 1. de Orat. 86
exhæres bonorum. 1. de Orat. 86
de exhæredationibus liberorum, Ciceronis tempore nihil cautè erat. 1. de Orat. 86
exhausto rubore. 4. ad Heren. 156
exile genus orationis. 4. ad Heren. 158
exin, pro, exinde. Orat. 86

exire de balneis. 2. de Orat. 123
exitum, pro, exitiorum. Orat. 87
exortum quid. 1. ad Heren. 3. 1. de Inuentione 23
exordium commune. 1. ad Heren. 11
exordium cuiusmodi esse debeat. 1. de Inuent. 37
exordium ex contrario. 1. ad Heren. 12
exordium separatum. 1. ad Heren. 12
exordium summum. 2. ad Heren. 80
exordium vulgare. 1. ad Heren. 11
exordii vitanda vitia. Ibidem.
in exordio quæ seruanda. 2. de Orat. 44
in exordio summos oratores interdum permoueri. 1. de Orat. 61
exordiorum genera duo. 1. ad Heren. 5. 1. de Inuent. 30
exordiorum vitia quæ. 1. de Inuent. 37
exornatio in argumentatione quid. 2. ad Heren. 61
exornatio similiter cadens. 4. ad Heren. 176. similiter desinens. Ibidem.
exornationis vitia. 2. ad Heren. 83
in exornatione seu demonstratio dicendi genere quid sibi proponat orator. Partit. 7
expectationi eorum, qui audiunt, statim succurrendum. 2. de Orat. 172
expectorator. 3. de Orat. 85
expeditio, exornationis species. 4. ad Heren. 193
expetendorum & vitandorum genera tria. 2. de Inuent. 238
explanatio quid, & quibus rebus comparatur. 4. ad Heren. 160
explicator. 2. de Inuent. 126
expolitio quid, & quomodo tractanda. 4. ad Heren. 115
expositio quid. 1. ad Heren. 18
expositionis vitia. 2. ad Heren. 65
in expositionibus superferendum repetitione ab ultimo. 2. ad Heren. 70
exprimere sensu. 1. de Orat. 17
extenuatio quid. 3. de Orat. 112
externarum rerum species. 3. ad Heren. 101
externorum sensuum quiuis suspiciõne conflare potest. 2. ad Heren. 39
extinguere ciuitatem. 4. ad Heren. 201
extra quam. 2. de Inuent. 164. & 240
extra ordinem nomen alicuius delatum accipere. 2. de Inuent. 162
extremum nihil à natura inuentum. 3. ad Heren. 131
extrinsecus argumenta quando sumantur. 2. de Orat. 89
extrinsecus loci qui ducantur. Top. 5
extrinsecus quæ bona sunt, veram laudem non habent. 2. de Orat. 186
extrinsecus superti loci. 2. de Orat. 89. & 93
extum, pro, extorum. Orat. 87
exulcerare gratiam. Brut. 80
exuperatio. 4. ad Heren. 238
exultatio quomodo tractetur. 4. ad Heren. 217

F

Litera insuauissima. Orat. 93
Faber tignarius. Brut. 139
Fabrum, pro, Fabrorum. Orat. 87
Fabius pictor sine ornatu historiam scripsit. 2. de Orat. 29
Fabii fornix. 2. de Orat. 148
Fabii Maximi factum responsum. 2. de Orat. 152
fabula quid. 1. ad Heren. 13. 1. de Inuentione 39
fabula est incredibilis, tamen homines commouet. Partit. 23
fabulam dare. Brut. 36
facere audientiam. 4. ad Heren. 241. 2. de Orat. 177

facere causam. 2. de Orat. 72
facere clamores. Brut. 182
facere coemptionem. 1. de Orat. 122
facere diuortium. Top. 9
facere iudicium. 2. de Orat. 52
facere laudari à Socrate. Orat. 149
facere partes. 2. de Orat. 200
facere populiscitum. Orat. 150
facere quod non pessimè facias, vel non facere quod non optimè possis, humanitatis est. 2. de Orat. 48
facere spatia. 1. de Orat. 15
facere vitium. Top. 8. & 10
faces verborum. 3. de Orat. 3
facetis hominibus difficile dignitatem suam seruare. 2. de Orat. 122
facetiæ & iocæ naturæ sunt propria, neque artem desiderant. 2. de Orat. 119
facetiæ maioris artis sunt, dicacitas ingenii acrioris. Orat. 49
facetiæ duo genera. 2. de Orat. 133
facetiæ sitne ars vlla. 2. de Orat. 126
facile fieri quid dicatur. 2. de Inuent. 147
facinus ponere. 2. de Inuent. 150
factio testamenti. Top. 15
facitare accusationem. Brut. 67
facitare artem. Orat. 82
factum & nomen si constet. Partit. 23
factum, pro, factorum. Orat. 87
factum quid iure quomodo defendatur. 2. de Orat. 58
ex facto suspiciones quomodo ducendæ. 2. de Inuent. 147
facultas oratoris in partes quinque diuisa. 1. de Orat. 69
in facultate quid considerandum. 2. de Inuent. 148
facultates quid. 1. de Inuent. 58
facultates in præmiis decernendis quomodo considerandæ. 2. de Inuent. 207
de face haurire. Brut. 131
falsum argumentationis genus. 1. de Inuent. 102
fama nullo modo, sed facta spectanda. 2. ad Heren. 35
fama, quoddam multitudinis testimonium est. Top. 40
famam conficere. Brut. 140
famam depeculari. 4. ad Heren. 210
familia philosophorum. 1. de Orat. 22
familia philosophorum multæ à Socrate profeminatæ. 3. de Orat. 35
fascis summittere. Brut. 11
fastidiis adhærescere. 1. de Orat. 135
fastidiosè iudicare. 1. de Orat. 59
fatum ex quibus rebus à Stoicis neatur. Top. 30
fatur actio. 2. ad Heren. 78
fauid auditorum oratori in primis necessarius. 2. de Orat. 95
Ferre legem ad populum. 1. ad Heren. 21
ferre lentè. 2. de Orat. 102
ferre questionem. 1. de Orat. 115
feruet pelagus. 3. de Orat. 86
Ficta exempla. 1. de Inuent. 121
fidentia quid. 2. de Inuent. 242
fides quid. Partit. 6
fides in quo cernatur. Partit. 41
fides quibus rebus sit. Partit. 3
fidem facere non potest veritas sine verisimilitudine. 1. ad Heren. 16
fidem facere, vnum ex tribus oratoris officii. Brut. 102
fidem facit necessitas. Top. 39
fidem orationi abrogat meditationis & artificii suspicio. 1. ad Heren. 17
fidem præstare. 3. de Orat. 74
ex fide bona quibusdam iudiciis additum. Top. 34

figura orationis in dicendo commutanda. 4. ad Heren. 159
figura vocis quid, & eius species. 3. ad Heren. 112
figura orationis tres. 3. de Orat. 110. & 117
figuris dicendi abutuntur multi. 4. ad Heren. 156
finis & officii differentia. 1. de Inuent. 10
fines in vrbe non reguntur. Top. 10
fines magis agrorum sunt, quam vrbes. Top. 21
finibus regundis arbitrum adigere. Top. 21
finitima vicinitas. Brut. 80
firmamentum quid. 1. ad Heren. 24. 1. de Inuent. 27
firmamentum causæ quid. Partit. 56
firmamentum accusationis questionem efficit. 1. ad Heren. 29
firmissima quæque initio collocanda. 2. de Orat. 171. & 172
Flamma inuidiæ. 3. de Orat. 7
flamma se eripere. Brut. 46
flammam à sapiente ore in ardente opprimi. 2. de Orat. 122
flexanima. 2. de Orat. 101
flexus ætatis. 1. de Orat. 2
flexiones & falsæ vocalæ in cantu magis quam certæ & seueræ delectant. 3. de Orat. 55
florere honoribus. 1. de Orat. 1
flos ætatis, adoleſcentia. Top. 16
flos populi M. Cornelius Cethegus. Brutus 29
fluctuans & dissolutum orationis genus. 4. ad Heren. 157
fluctus à communi peste depulsi. 1. de Orat. 2
fluens, id est dissoluta oratio. Orat. 128
fluens buccæ. 2. de Orat. 148
flumen orationis. 2. de Orat. 33
flumen verborum. 2. de Orat. 101
Fœcunditas orationis in adoleſcente optanda. 2. de Orat. 49
fœlicior ab omni laude. Brut. 32
fœnum reliqui præ Crasso oratores. 2. de Orat. 129
folliculo lupino os parricidis obuoluebatur. 2. de Inuent. 132
folliculo lupino parricidio damnatis os obuoluebatur, & solæ lignæ pedibus inducebantur. 1. ad Heren. 24
fontes oratorum. Brut. 24
foris adsumpta ad causam quæ sint. 2. de Orat. 93
forma vel species quid. Top. 15. & 16
formari cuiusque generis numerus certus. Top. 17
formido quid possit. 2. ad Heren. 34
formularum cantor. 1. de Orat. 121
fornix Fabii. 2. de Orat. 148
fornicis similitudo in sphaera inesse non potest. 3. de Orat. 89
fornices cæli. 3. de Orat. 88
fortitudo quid. 3. ad Heren. 94. & 185. & 2. de Inuent. 242
fortitudo quibus in rebus cernatur. Partit. 41
fortitudinis partibus quomodo vtendum in deliberando. 3. ad Heren. 96
fortitudinem imitatur audacia. Partit. 43
fortuna in purgatione quomodo excusanda, aut reſeſcenda. 2. ad Heren. 58
in fortuna quæ cernenda. Partit. 21
in fortuna quid quaeritur. 1. de Inuentione 52
ex fortuna quomodo argumentatio nascatur. 2. de Inuent. 141
fortuna bona quæ sint. 2. de Orat. 25
fortuna bona veram laudem non habet. 2. de Orat. 186

in fortunæ bonis Crassus se vinci æquo animo ferebat. 2. de Orat. 25
fortuna descriptio Pacuuii. 2. ad Heren. 71
fortuna hyems. 4. ad Heren. 227
fortunam & laudare stultitia, & vituperare superbia est. 2. de Inuent. 233
Fragile falsæ coragii gloria. 4. ad Heren. 232
fragilis fortuna. 3. de Orat. 4
frænis egebat Theopompus. 3. de Orat. 21
frigor ciuitatis. 4. ad Heren. 195
frangit se calor. 1. de Orat. 138
fraterna diuisio. 4. ad Heren. 212
fraus capitalis. 1. de Orat. 119. 2. de Orat. 109
Fregellani. 4. ad Heren. 154. & 1. de Inuent. 16
Fregellæ. 4. ad Heren. 166. & 188
fregit brachium. 2. de Orat. 140
frequentare aliqui. i. eo frequenter vti. Orat. 51
frequentatio quid, & vbi adhibenda. 4. ad Heren. 213
fructum capere. Brut. 7
fruges, pro Phryges. Orat. 91
frumentaria legem de seminisibus & tritibus tulit L. Saturninus. 1. ad Heren. 21
Fucus puerilis. 2. de Orat. 101
fugit telum. 3. de Orat. 87
furore afflatus poetæ. 2. de Orat. 105
Fusus in dicendo obscurus. 3. de Orat. 28
Fusus in dicendo vitia C. Fimbriæ imitabatur. 2. de Orat. 51

G

Galba. 4. ad Heren. 146
Galba in dicendo asperitatem habuit. 3. de Orat. 17
Gallus Aquilius ad Ciceronem facti questiones remittebat. Top. 25
Galli à Phrygia cõtemptissimi. 4. ad Heren. 219
Gallis inhonesta pax à C. Pompilio indicitur. 1. ad Heren. 27
Gemmare vites. 3. de Orat. 85
genus quid. 1. de Inuent. 47. & 1. de Orat. 93. Top. 15. & 58
genus narrationis quod in personis positum est, quid habere debeat. 1. ad Heren. 13
ex genere argumentum. 2. de Orat. 90. Top. 7
genera dicendi singulis ætatibus singularia. 2. de Orat. 51
genera in iure ciuili per pauca. 1. de Orat. 94
generalis constitutio quid. 1. de Inuent. 15
generalis constitutionis species. 1. de Inuent. 21
generalis constitutionis partes singulæ quomodo tractandæ. 2. de Inuent. 166
generalis cõtroversia quomodo ab Hermagora diuisa sit. 1. de Inuent. 17
generatim componere. 1. de Orat. 92
genitiuorum pluralium neutrorum secundæ declinationis syncope. Orat. 88
gente redire hæreditatem. 1. de Orat. 86
gentiles qui sint. Top. 14
gentilitates. 1. de Orat. 84
de gentilitatibus cõtroversiæ apud centumuiros dirimebantur. 1. de Orat. 84
in geometria quæ spectatur. 1. de Orat. 92
Glauca, sterces curiæ. 3. de Orat. 89
gloria quid. 2. de Inuent. 244
gloriæ atque laudi præcipuè inuideri solent. 2. de Orat. 114
gloriæ, plurali numero. 3. ad Heren. 106
Gorgias centum annis vixit. Orat. 102
Gorgias & Thrasymachus primi arte quadam verba iunxerunt. Orat. 23
Gorgias Leontinus. Brut. 15

Gorgias Leontinus infinitam oratoriæ facultati materiam subiecit. 1. de Inuent. 10
Gorgias Leontinus primus in conuentu esse postulare ausus, qua de re quisque audire vellet. 1. de Orat. 51. & 3. 71
Gorgias locos cõmunes parauit. Brut. 23
Gorgias numeris in oratione insolentius abutitur. Orat. 101
Gorgia Leontino Delphis aurea statua posita est. 3. de Orat. 71
Gorgia Leontino patrono orator Philosopho succubuit. 3. de Orat. 70
Gracchus pater in censura inscio collega nihil gessit. 1. de Inuent. 64
Gracchus pater nõ accurata orationis copia, sed nutu atque verbo libertinos in vrbana tribus tranſtulit. 1. de Orat. 20
Gracchi. 4. ad Heren. 146
Gracchi duo eloquentia Remp. dissiparunt. 1. de Orat. 20
Gracchi duo omnium præter Crassum & Antonium eloquentissimi. 1. de Orat. 20
Gracchi non tam in gremio, quam sermone matris educati. Brut. 110
Gracchi oratio in Tuberonem. Brut. 60
Gracchorum genus dicendi. Brut. 187
Gracchorum laus. 1. de Inuent. 7
gradatio, exornationis species, quid. 4. ad Heren. 184
gradatio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
gradu oratores, non genere differunt. Orat. 142
gradus iudiciorum tres. Partit. 54
Græcia, eloquentiæ princeps semper esse voluit. 1. de Orat. 7
Græcia, eloquentiæ studiosa. Brut. 13
Græcia magna. 2. de Orat. 84
Græcia, studia dicendi semper summa duxit. 2. de Orat. 4
Græci ineptissimi. 2. de Orat. 11
Græci quam morosè vocem exercent. 1. de Orat. 130
Græci trãſſectione in iudiciis plurimum vtuntur. 1. ad Heren. 22
Græcorum loquacitas quotidiana sine vsu. 1. de Orat. 51
Græcorum oratorum præstantissimi fuerunt Athenis. Orat. 147
Græcorum scriptorum arrogancia. 1. ad Heren. 1
Græculi homines contentionis cupidiores, quam veritatis. 1. de Orat. 25
Græculi oriosi & loquaces, sed docti tamen & eruditi. 1. de Orat. 51
Grammatici. 1. de Orat. 6
Grammaticorum quid sit. 1. de Orat. 93
in Grammaticis quæ res versentur. 1. de Orat. 92
grande vitium. 1. de Inuent. 100
grandior oratio. 3. de Orat. 84
grandiloqui oratores qui sint. Orat. 10
granditas verborum Demosthenis à Platone. Brut. 62
Granius, homo dicax. 2. de Orat. 135
Granius præco L. Crassum Trib. pl. cõna excepit. Brut. 82
gratia quid. 2. de Inuent. 170. & 241
gratiam exulcerare. Brut. 80
grauari, hoc est, grauate facere. Top. 3
grauis orationis figura qualis, & quomodo tractanda. 4. ad Heren. 151
græue dicendi genus, quid. 4. ad Heren. 150
græuem esse alicui. Top. 3
grauiter accipere. 2. de Orat. 117
grauitatem in dicendo Aphricanus habuit. 3. de Orat. 16
greges philosophorum. 1. de Orat. 22
Gymnasia multo antè inuicta, quam in his philosophi garrire cõeperunt. 2. de Orat. 12

H

Habena legum. 3. de Orat. 91
 Habere cōsiliū plebis. 2. de Inuent. 157
 habere inuidiam. 2. de Orat. 156
 habere laudem. 2. de Orat. 186
 habere senarum. Brut. 115
 habitare in bonis suis. Orat. 17
 habitare in subcellis. 1. de Orat. 138
 habitus quid. 1. de Inuent. 53. & 2. 141
 habitus orationes plerisque non vt habeantur scribi. Brut. 47
 haecenus. Top. 11
 haeredes eiusdem pecuniae plures dissimilibus generibus esse possunt. 2. de Inuent. 16. 169
 hereditas quid. Top. 13
 hereditatem venire. 2. de Inuent. 167
 hærere in bonis suis. Orat. 17
 hærere in iure, pro, apud prætorum tribunalia versari. 1. de Orat. 84
 Harist^o ex veteri Academia philosophus Ciceronis hospes & familiaris, M. Bruti præceptor. Brut. 187
 hastæ amentatæ. 1. de Orat. 125. Brut. 147
 haurire de facce. Brut. 131
 Hegeſius ineptus in imitando Lysia. Orat. 132
 Hegeſius in Charisio imitatio vitia. Brut. 157
 Helenæ simulachrum à Zeuxi factum. 2. de Inuent. 112
 Hellanicus in scribenda historia Græcæ sine ornatu brevis. 2. de Orat. 29
 Helmius Mancianus. 2. de Orat. 148
 in herba recumbere. 2. de Orat. 158
 herciscundæ familiæ causa. 1. de Orat. 122
 Hermacreon. 1. de Inuent. 63
 Hermagoras digressionem in partibus orationis collocavit. 1. de Inuent. 108
 Hermagoras generalem constitutionem quomodo diuiserit. 1. de Inuent. 17
 Hermagoras translationis constitutionis inuentor. 1. de Inuent. 23
 Hermagoræ contemptus. 1. de Inuent. 12. & 13
 Hermagoræ defensio. 1. de Inuent. 23
 Hermagoræ disciplina cuiusmodi. Brut. 143
 Hermagoræ opinio refutata de oratoris materia. 1. de Inuent. 11
 Hermagoræ præcepta cuiusmodi. Brut. 147
 Hermetes tres tantum constitutiones fecit. 1. ad Heren. 18
 Herodorus numero caruit. Orat. 107
 Herodorus primus Græcorum historiam ornauit. 2. de Orat. 30
 Herodoti genus scribendi. Orat. 22
 Herous numerus grandior, quam soluta oratio desideret. Orat. 111
 Hesiodi sententia eadem mensura quod acceperis reddendum, aut etiam cum latiore, si possis, laudatur. Brut. 8
 Hierocles, Alabadenſis orator, Meneclis oratoris frater. 2. de Orat. 53
 Hierocles Alaban dei genus dicendi. Brut. 181
 Hieronymus Peripateticus, Iſocratis corrector. Orat. 110
 hilare accipere. 2. de Orat. 160
 Hippocrates Cous. 3. de Orat. 72
 historia quid. 1. ad Heren. 13. 1. de Inuent. 39
 historia quid olim esset. 2. de Orat. 28
 historia ab Herodoto & Thucyde ornari cepta. Orat. 22
 historia ab oratione quid differat. Orat. 36
 historia Romana laudationibus est facta mendosior. Brut. 31
 historia ignoratio turpis. Orat. 65

historia laudes. 2. de Orat. 20
 historia leges. 2. de Orat. 34
 historiam scribere quantum opus sit. 2. de Orat. 5
 historiam scribere summi oratoris est. 2. de Orat. 28
 historiam scribere, vt Græci scripserunt, summi oratoris est. 2. de Orat. 28
 ab historia instructior. Brut. 83
 in historia pura & illustri, breuitate nihil dulcius. Brut. 142
 historici Latini & Græci. 2. de Orat. 10
 Homerus in dicendo ornatus, & planè orator. Brut. 19
 Homerus, propter excellentiam, commu- ne poetarum nomen apud Græcos suū efficit. Top. 28
 Homerus quo tempore fuerit. Brut. 39
 hominis vitâ, cum coniecturis res agitur, quomodo spectare oporteat. 2. ad Herennium 34
 hominis vita spectanda ex antefactis. 2. ad Heren. 34
 homines à bestiis quid differant. 1. de Inuent. 8
 homines à feris sermone potissimū differunt. 1. de Orat. 17
 homines multo magis mala fugiunt, quam bona sequuntur. Partit. 49
 homines quibus rebus maxime moueantur. Partit. 30
 hominum duo genera. Partit. 48
 hominum genus ad honestatē natū, malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum est. Partit. 49
 hominum mos est, vt nolint eundem hominē pluribus rebus excellere. Brut. 41
 homunculus. 4. ad Heren. 237
 honesta utilitas quid. 3. ad Heren. 93
 honestæ utilitatis species. 3. ad Heren. 93
 honestum quid. 2. de Inuent. 339
 honestum genus causæ. 1. ad Heren. 4. & 1. de Inuent. 29
 honestas cum utilitate in deliberatio genere finis est. 2. de Inuent. 237
 honestas in demonstratio causæ genere finis est. 2. de Inuent. 237
 honestas, laudationum finis. Top. 49. Partit. 28
 honor ad malefium inducit. 2. ad Heren. 33
 honos quid, & eius ab opibus differentia. Brut. 154
 esse honori. 1. de Orat. 18
 honorum decursus. 1. de Orat. 1
 honoribus florere. 1. de Orat. 1
 honorarium est delectare. Orat. 142
 honoratus vel honestus quis dicitur. Brut. 154
 horrifertum, pro, horrifertorum. Orat. 87
 Hortensius adhuc iuuenis pro Cn. Pōpeii bonis dicens obtinuit. Brut. 122
 Hortensius Ciceroni coniunctissimus. Brut. 2
 Hortensius Ciceroni pro Verre non respondit. Orat. 71
 Hortensius Ciceronem in augurum collegiū cooptauit & inaugurauit. Brut. 1
 Hortensius Cicerone factō cōsule ad industriam se reuocauit. Brut. 180
 Hortensius Cotta & Sulpitio natu minor. 3. de Orat. 127
 Hortensius cur adolescens magis, quam senior, dicēdi studio floruerit. Brut. 181
 Hortensius & C. Cotta sua ætate in dicendo omnium primi. Brut. 48
 Hortensius L. Crasso cōsule in senatu causam defendit Aphricæ. 3. de Orat. 127. Idem pro Bithyniæ rege dixit. 3. de Orat. 127

Hortensius melius dicebat, quam scripsit. Orat. 73
 Hortensius nō multa grauitate egit. Orat. 57
 Hortensius post consulatum, summum suum studium remisit. Brut. 178
 Hortensius primum Asiaticum dicendi genus sequutus. Brut. 181
 Hortensius quantum Ciceroni tribuerit. Brut. 98
 Hortensius, Q. Catuli gener. 3. de Orat. 126
 Hortensius quo tempore floruerit. Brut. 184
 Hortensius suo magis, quam suorum ciuium, tempore, extinctus. Brut. 3
 Hortensius cum Cicerone in causis contentiones. Brut. 177
 Hortensius genus dicendi. Brut. 176
 Hortensius indoles eximia. 3. de Orat. 117
 Hortensius laus. 3. de Orat. 126. & 127
 Hortensius memoria summa, & reliquæ dicendi virtutes. Brut. 122. & 167. & 3. de Orat. 117
 Hortensius pro Messala oratio. Brut. 184
 Hortensius adolescenti nihil neque à natura, neque à doctrina defuit. 3. de Orat. 127
 Hostilianæ actiones. 1. de Orat. 126
 Humanitatis est vel non facere quod nō optimè possis, vel facere quod non pessimè facias. 2. de Orat. 48
 ab humanitate derelictus. 4. ad Heren. 152
 humile genus causæ. 1. de Inuent. 29
 humilitas pro abiectione & demissione. 1. de Inuent. 121. 1. de Orat. 116
 Hyems fortunæ. 4. ad Heren. 227
 Hypallage rhetoribus eadem quæ grammaticis Metonymia. Orat. 50
 Hyperbole quid. Top. 21
 Hyperboli Atheniensis improbitas. Brut. 119
 Hyperides acumine in dicendo insignis. 3. de Orat. 16
 Hyperides Demostheni proximus. Brut. 17
 Hyperides & Æschines inter se dissimilimi. Brut. 160
 Hyperides orator. 2. de Orat. 53
 Hyperides perfectus homo in dicendo. 1. de Orat. 31
 Iſocles. 1. quæstio definita. Top. 42
 Hyppias Eleus omniscius. 3. de Orat. 69
 Hypseus. 1. de Orat. 81

I

Ialysi simulachrum. Orat. 3
 iambs cui orationis generi conueniat. Orat. 114
 iambs in oratione vitiosus, si extremus ponatur. Orat. 113
 iambs pes, duplex. Orat. 109
 iambs pes in versum maxime cadit. Orat. 112
 iambs pes nimis è vulgari sermone. Orat. 111
 iambs frequentem ab oratore remouit Aristoteles. 3. de Orat. 100
 iambicus versus orationi simillimus. Orat. 111
 Idætatis. 4. ad Heren. 155
 idæ. i. rerum formæ. Orat. 5
 idæ. eas esse quæ formæ vel species Latine vocentur. Top. 15
 idoneus ad solarium. 4. ad Heren. 155
 Ignarus, pro, innarus. Orat. 89
 ignarus, pro, innarus. Orat. 89
 ignotus, pro, innotus. Orat. 89
 Iſidem & idem, pro, eisdem. Orat. 89
 Illustre aliquanto plus est, quam dilucidum. Partit. 12

illustris oratio quibus rebus fiat. Partit. 12
 illusio quid. 3. de Orat. 112
 Imago quid. 1. de Inuent. 65
 imago, species exornationis, quid. 4. ad Heren. 229. 3. de Orat. 115
 imagines familiarum in funere duci Romæ solebant. 2. de Orat. 124
 imagnium ad memoriam ratio. 3. ad Heren. 117
 imbecillitas. 2. ad Heren. 38
 imitatio quid. 1. ad Heren. 3
 imitationem in omni re vincit veritas. 3. de Orat. 119
 immanitas in voluptatibus aspernandis temperantiam imitatur. Partit. 45
 imminens gestus. 2. de Orat. 124
 imminutio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
 immutatio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
 ex immutatione iocus. 2. de Orat. 145
 imperare domi. 2. de Orat. 16
 imperator quis sit. 1. de Orat. 105
 imperatorum numerus maior, quam oratorum. 1. de Orat. 4
 quod imperatur, necessarium est: quod permittitur, voluntariū. 2. de Inuent. 130
 imperio consentire. 4. ad Heren. 154
 imperiosi populi. Orat. 65
 imperio, intelligens in iudicando quid præstet. Brut. 103
 imperitii facilis quod stultè dixeris, quam quod sapienter tacueris, laudare possunt. 2. de Orat. 166
 importare detrimentum vel adiuumentum. 1. de Orat. 20
 importata. 1. de Orat. 20
 importunitas. 1. de Orat. 117
 importunum tempus. 2. de Orat. 12
 imprudentia quid. 2. de Inuent. 191. 2. ad Heren. 35. & 38
 imprudentia in purgatione quomodo excusanda, aut reſellenda. 2. ad Heren. 57
 imprudentiæ partes. 1. de Inuent. 57
 impudentiæ nomē quomodo effugiendum. 1. de Orat. 60
 impudentiæ ludus. 3. de Orat. 53
 In, præpositio, priuat verbum sua vi. Top. 24
 in decem mēſibus, pro eo quod dicimus, intra, vel, infra decem mēſes. Top. 22
 in integro esse. 3. de Orat. 8
 in perpetuum. Brut. 170
 in studio esse. 1. de Orat. 18
 inapparatio. 2. ad Heren. 38
 inauguratus ab Hortensio Cicero. Brut. 1
 inceder animus ad inuentionem. 2. de Inuent. 152
 incendere iudicem. 2. de Orat. 101
 Incisē. Orat. 123
 incluyus, prima breui litera. Orat. 90
 incolumitas quid. 1. de Inuent. 246
 incommodorum vitandorum gratia ad scelus impellimur. 2. ad Heren. 33
 inconstans genus argumentationis. 1. de Inuent. 105
 inculcare se aliorum auribus. 2. de Orat. 11
 incumbere in gladium. 2. de Inuent. 236
 incumbere in studium. 1. de Orat. 18
 incuruere. 3. de Orat. 85
 indices librorum. 2. de Orat. 33
 indigenitalis. 3. de Orat. 85
 indignatio quid, & quomodo tractetur. 1. de Inuent. 112
 indiferta prudentia, loquaci stultitiæ præferenda. 3. de Orat. 79
 indotata iurisperuentia. 1. de Orat. 120
 inductio quid. 1. de Inuent. 66
 inductio erroris. 3. de Orat. 113
 inductio perſonarum. 3. de Orat. 113
 inductio tripartita. 1. de Inuent. 70
 inductio plurimum est vſus Socrates.

1. de Inuent. 69. Top. 22
 in inductione quid seruandum. 1. de Inuent. 69
 industria pro labore vel diligentia. 4. ad Heren. 139
 verbum Ineptus vnde dictum, & quam vim habeat. 2. de Orat. 10
 inepti nomen Græci nullum habēt. 2. de Orat. 11
 inepti qui sint. 2. de Orat. 12
 ineptius nihil est, quam de dicendo dicere. 2. de Orat. 56
 ineptiæ hominum oratori deuoranda. Brut. 127
 ineptiarum vitium Græci non vident. 2. de Orat. 11
 inertia, plurali numero. Partit. 20
 inferre crimina. 4. ad Heren. 204
 inferre misericordiam, inuidiam, iracundiam, &c. 2. de Orat. 118. & 119
 inferre sermonem. 1. de Orat. 15
 inficialis siue cōiecturealis quæstio. Top. 49
 inficiator. 1. de Orat. 82
 infinita est criminum multitudo, nō defensionum aut locorum. 2. de Orat. 74
 infinitio partium, quam formarū, distributione. Top. 17
 infinitum quæſtionis genus. 2. de Orat. 24
 infirmissima valetudo. 1. de Orat. 99
 infirmitas corporis in adolescente Cicerone. Brut. 173
 inflammare iudicem plus prodest, quam docere. Brut. 45
 inflatum & corruptum orationis genus. Brut. 106
 infelix, prima litera longa. Orat. 90
 informis. 4. ad Heren. 237
 infuscare. Brut. 139
 ingenium animi. 2. ad Heren. 79. 1. de Inuent. 96
 interingenium & diligentiam perpaululum loci reliquū est arti. 2. de Orat. 82
 ingenium & eloquentia Cn. Domitii. Brut. 85
 ingenium possidere. 1. de Inuent. 96
 ingenio authore. 1. de Orat. 98
 ingenuis, quæ disciplinis exculta sunt, nihil feracius. Orat. 27
 ingeniosior alius alio ad comminiscendum. 2. ad Heren. 42
 ingenuitatem præſtare. 2. de Orat. 134
 ingredi in defensionem. 1. de Inuent. 35
 ingressio. Orator 6
 inhorreſcit mare. 3. de Orat. 86
 inhumanus, prima litera breui. Orat. 90
 iniquus, pro, inæquus. Orat. 90
 initia inuentionis ab arte proficiſci debēt. 2. ad Heren. 37
 iniuriæ quid. 4. ad Heren. 185
 iniuriarum actio. 2. de Inuent. 164
 iniuriarum iudicium. 1. ad Heren. 25. & 2. 53
 iniuriosa. 2. ad Heren. 50
 inops humanitatis. 2. de Orat. 23
 inopia. 2. ad Heren. 38
 inſanus, prima litera producta. Orat. 90
 ex inſcientia laborare. 2. de Inuent. 125
 infecare. 4. ad Heren. 229
 inſedatum & turbulētum. Partit. 41
 inſimuletur. 2. ad Heren. 36
 inſinuaré alicui. 1. de Orat. 45
 inſinuaré ſe in cauſam. 2. de Orat. 81
 inſinuatio quid. 1. de Inuent. 30
 inſinuatio à principio quid differat. 1. ad Heren. 11
 inſinuationem, author ad Herennium, ſolus præter ceteros in tria tempora diuiſit. 1. ad Herennium 16
 inſinuatione quomodo vtendum. 1. ad Heren. 8. 1. de Inuent. 34

inſipiens, pro, inſapiens. Orat. 90
 inſira argumenta quæ ſint. Partit. 4
 ex inſolentia, arrogantia. 1. de Inuent. 59
 in inſtanti tempore quid conſiderandum. 2. ad Heren. 38
 inſtructior à philoſophia, à iure ciuili. Brut. 83
 inſulſitas. 2. de Orat. 110
 intelligens iudicium. Orat. 147
 intelligendi author & magiſter. Orat. 5
 intelligendi prudentia. 1. de Orat. 45
 intelligenter vt audiamur, quid agendum. Partit. 17
 intelligentia quid. 1. de Inuent. 170. & 140
 intelligentia recta. 1. ad Heren. 1
 intellectio. 4. ad Heren. 199
 intendere aliquod. 2. de Orat. 96
 intendere digitū ad fontes. 1. de Orat. 102
 intendere litem. 1. de Orat. 22
 interceſſe. Partit. 14
 intercolumnium. 3. ad Heren. 123
 interdictio cum aliquo contendere. 1. de Orat. 22
 interpretatio, exornationis ſpecies. 4. ad Heren. 190
 interpuncta verborum. 3. de Orat. 100
 interrogatio. 4. ad Heren. 167
 interualla locorum mediocria. 3. ad Heren. 126
 interuallorum in dicendo longiorum utilitas. 3. ad Heren. 113
 inuenire, in rebus propriè dicitur. Partit. 2
 inuenire, magis prudentiæ, quam eloquentiæ proprium. Orat. 25
 ad inueniendum in dicendo tria ſunt. 1. de Orat. 81
 inuentio quid. 1. ad Heren. 2. 1. de Inuent. 13
 inuentionis initia ab arte proficiſci debent. 2. ad Heren. 37
 ad inuentionem animus incedat. 2. de Inuent. 152
 de inuentione commentarii adoleſcentulo Ciceroni exciderunt. 1. de Orat. 3
 inuidia, commune vitium. 2. de Orat. 116
 inuidia quibus rebus cōtrahitur. 1. de Inuent. 32
 inuidia quibus rebus excitetur. 1. ad Heren. 7. 2. de Orat. 115
 inuidia quomodo ſedanda. 2. de Orat. 116
 inuidiæ motus omnium acerrimus. 2. de Orat. 115
 inuidiam habere. 2. de Orat. 156
 inuidia ardens ſenatus. 3. de Orat. 5
 inurere ſcripta calamitatis. Brut. 142
 inuſitata verba quæ ſunt. 3. de Orat. 84
 inutilitas. 2. de Inuent. 179
 Iocatio quid. 3. ad Heren. 116
 iocus & facetiæ naturæ propria, neque artem deſiderant. 2. de Orat. 119
 Iouem, ſi Græcè loquatur, Platonis more loquuturum. Brut. 62
 Iracundia peccatum non excuſat. 2. ad Heren. 57
 iracundia, quo vocis genere expromēda. 3. de Orat. 120
 iraci neſciunt Stoici. 3. de Orat. 37
 Iſocrates in Socrate multa. Brut. 161
 irruere in alienas poſſeſſiones. 1. de Orat. 22
 Iſocrates adoleſcens audiuit in Theſſalia ſenem iam Gorgiam. Orat. 102
 Iſocrates, eloquentiæ pater. 7. de Orat. 6
 Iſocrates in Ephoro, fratre ſuis, in Theopompo, calcaribus vſus. 3. de Orat. 21. Brut. 107
 Iſocrates, in Phædro Platonis à Socrate laudatus. Orat. 149
 Iſocrates inſtituit orationes clauſulis diſtinguere. 3. de Orat. 95. & Brut. 16

Isoocrates primus numeris vinxit orationem. Orat. 23
Isoocrates rhetor magnus & nobilis. 2. de Inuent. 126
Isoocrates senior minus numeris seruiebat. Orat. 102
Isoocrates Timotheum Cononis filium erudit. 3. de Orat. 77
Isoocrates, verbis solutis numeros primus adiunxit. Orat. 100
Isoocratis de Theopompi & Ephori ingenii iudicium. 3. de Orat. 21
Isoocratis domus, eloquentiæ officina. Orator 23
Isoocratis institutum in arte dicendi. Orat. 23. Quia orationes alius scriberet, sæpe in iudicium vocatus. Ibidem 24
Isoocratis ludo, tanquam ex equo Troiano innumeri dicendi principes extiterunt. 2. de Orat. 52
Isoocratis mores & instituta. Brut. 15
Isoocratis Panathenæus. Orat. 21
Isoocratis suauitas. 3. de Orat. 16
Isoocrati aduersatus Aristoteles. Orat. 99
Isoocrate augurium Socratis. Orat. 23. & 24
Ite pro, venite. 4. ad Heren. 232
Iterare agrum. 2. de Orat. 72
Iteratio, figura dicendi. 3. de Orat. 112
Ithaca asperissimis saxulis, tanquam nidulus, affixa. 1. de Orat. 96
Ithacam patriam Vlysses immortalitati prætulit. 1. de Orat. 96
Iubere leges. 1. de Orat. 32
Iudex attentus & docilis faciendus. 2. de Orat. 176
Iudex C. Cælius. 2. ad Heren. 53
Iudices ferre. 2. de Orat. 146. & 157
Iudicium accipere vel subire. Partit. 54
Iudicium Antimachi Clarissimi poetæ de Platone. Brut. 99
Iudicium facere. 2. de Orat. 51
Iudicium intelligens. Orat. 147
Iudicium iniuriarum. 1. ad Heren. 25. & 2. 53
Iudicium mādātī in hæredem redditum. 2. ad Heren. 52
Iudicium purum. 2. de Inuent. 164
In iudicium venire. 1. de Orat. 82
Iudicium constituendi cōtrouersia. Partit. 53
Iudicii nomen vnde. Top. 48
Iudicii quæstio. 1. ad Heren. 29
In iudicio quid sibi proponat orator. Partit. 7
Iudicia bonæ fidei, id est, quibus additum est, ex fide bona. Top. 34
Iudiciorum conceptio. 2. de Inuent. 163
Iudiciorum finis, æquitas. Partit. 53
In iudiciorum publicorum ratione apud Romanos, quæ dicitur digna. 2. de Inuent. 163. & 164
In iudiciis deprecatio non habet locum. 2. ad Heren. 59
In iudiciis quæ ratio collocationis seruanda. Partit. 8
In iudiciis quid æquum sit quæritur. 2. de Inuent. 129
Iudicialis annus. Brut. 131
Iudicialis causæ finis quis. 2. de Inuent. 137
Iudiciale causæ genus, quid. 1. de Inuent. 11
Iudiciale genus causæ ceteris difficilior. 2. ad Heren. 31
Iudicialium causarum quis finis. Top. 48
Iudiciaria lex à Cæpione lata. 1. de Inventione 105
Iudicare, magis prudētia, quam eloquentiæ, proprium. Orat. 25
Iudicasse, pro iudicauisse. Orat. 88
In iudicatio non multum interest inter doctum & rudem. 3. de Orat. 108

Iudicatum quid sit. 2. ad Heren. 52. 2. de Inuent. 171. & 141. & eius species. 1. de Inuent. 64
Iudicæ res. 2. ad Heren. 47
Iudicatio quid. 1. de Inuent. 16
Iudicatio quid, & vnde nascatur. 1. ad Heren. 24
Iudicatio dicitur ea quæstio, quæ ex ratione defensionis, & firmamento accusationis nascitur. 1. ad Heren. 29
Iudicatio nascitur in coniecturali constitutione ex intentione & insciatione. 1. ad Heren. 29
Iudicationes plures ex pluribus vnius causæ constitutionibus. 1. ad Heren. 30
Iugum imperii. 3. de Orat. 91
Iugurthina coniuratio. Brut. 65
Iuno à Crotoniatis summo in honore habitata. 2. de Inuent. 121
Iunonis templum apud Crotonem præclarum. 2. de Inuent. 121
Ius à iudiciis quid differat. 2. de Inuent. 163
Ius ciuile. 2. de Inuent. 162. Top. 5
Ius ciuile ex quibus constat. Top. 13
Ius ciuile in Mutiorum familia diu versatum est. 1. de Orat. 21
Ius ciuile in quo positum. Partit. 54
Ius ciuile omne præter Romanū in conditum ac penè ridiculum. 1. de Orat. 97
Ius ciuile perfectio oratori tenendum. Orator 65
Ius commune. 2. ad Heren. 47
Ius consuetudine, quid. 2. ad Heren. 52
Ius ex æquo & bono, quod sit. 2. ad Heren. 53
Ius ex pacto. 2. ad Heren. 53
Ius ex quibus constat. 2. de Inuent. 169. 2. ad Heren. 52
Ius in naturam & legem primū, deinde in diuinum & humanum diuiditur. Partit. 71
Ius lege quid. 2. ad Heren. 52
Ius natura quid sit. 2. ad Heren. 52
Iuris ciuilis cognitio Scæuolæ facilis viua, cuiusque vtilitas & delectatio. 1. de Oratore 82
Iuris ciuilis edificandi facilitas. 1. de Orat. 94
Iuris ciuilis finis. 1. de Orat. 93
Iuris ciuilis in ordinem redigendi ratio. 1. de Orat. 94
Iuris ciuilis scientia à plerisque oratoribus neglecta, quanuis ad dicendū necessaria. Partit. 54
Iuris partes, expositio & æquitas. Top. 48
Iuris perpetui quæstio. 2. de Orat. 77
Iuris scientia, eloquentiæ quasi ancilla & pedisse qua. 1. de Orat. 121
Iuris scientia Romanis secundo in loco habita. Orat. 78
Iuri pacta quædam præstant. 2. ad Heren. 54
In iure ciuili genera per pauca. 1. de Oratore 94
In iure ciuili instructior. Brut. 83
In iure ciuili quis finis. 1. de Orat. 93
In iure & exceptiones postulabatur, & agendi potestas dabatur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituebatur. 2. de Inuent. 163
In iure hæere, pro, apud tribunalia versari. 1. de Orat. 84
Iure factum, quomodo defendendum. 2. de Orat. 59
In iure, id est, apud prætorem. 2. de Inventione 163
In iure manu confertum vocare. 1. de Oratore 22
Iura naturæ à vulgari intelligentia remotiora. 2. de Inuent. 170

Iura publica, & rerum gestarum monumenta, oratori nocenda. 1. de Orat. 100
Iuridicalis constitutio quid, & quot eius genera. 1. ad Heren. 24. 1. de Inuent. 21. & 2. 172
Iuridicalis constitutionis nomen molestum. Top. 49
In iuridicali absoluta constitutione, quid quæritur. 2. ad Heren. 52
In iuridicali assumptua ex comparatione quomodo agendum. 2. ad Heren. 54
In iuridicali constitutione deprecationis quis sit vsus. 2. ad Heren. 58
Iuriconsultus quis sit. 1. de Orat. 106
Iuriconsulti domus, oraculum ciuitatis. 1. de Orat. 99
Iuriconsulti sine oratoria facultate contentendi. 1. de Orat. 121
Iuriconsulti veteres artem suā peruulgari noluerunt. 1. de Orat. 91
Iurisprudentia, senectutis ornamentum. 1. de Orat. 98
Iusto sacramento contendere. 1. de Oratore 22
Iustitia quid. 3. ad Heren. 94. 1. de Inuent. 240. Top. 48
Iustitiæ initium à natura profectum. 2. de Inuent. 240
Iustitiæ vsus in deliberando. 3. ad Heren. 95
Iustitiam imitatur acerbitas. Partit. 43

L

Labor ambitionis. 3. de Orat. 4
Laborare ex inscientia. 2. de Inuent. 125
Laboriosum, pro, difficile & arduum. 4. ad Heren. 143
Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. 2. de Orat. 133
Lacerati orationis. Orat. 145
Lacerati oratoris. 1. de Orat. 125
Lachryma cito arefcit. 2. ad Heren. 89. 1. de Inuent. 121
Lachryma cito arefcit in alienis malis. Partit. 31
Lachrymis vti. 1. de Orat. 116
Lacina obtinere. 3. de Orat. 61
Lacunæ Neptunæ. 4. ad Heren. 157
Ladas & Boius cum Sicyoniis cursitarunt. 4. ad Heren. 141
Lælia, Caii filia, patris elegantia tincta. Brut. 111
Lælius. 4. ad Heren. 146
Lælius Decimus, vir bonus, & nō illiteratus. 2. de Orat. 15
Lælius & Scipio ad Caietam & Laurentū conchas legere solebant. 2. de Orat. 13
Lælii in dicendo lenitas. 3. de Orat. 16
Lælii laus. 1. de Inuent. 7
Læta segetes. 3. de Orat. 85
Lamia deformis, irrisus à Crasso. 2. de Oratore 146
Lapidatio. 2. de Orat. 107
Laquei disputationum & interrogationum. 1. de Orat. 13
Largissimus imber. 3. de Orat. 86
Largitas muneris. Brut. 8
Latini plus, quam Romani, literis studebant. 3. de Orat. 25
Latina loquutio ante omnia oratori expetenda. Brut. 139
Latinè dicendi prima maturitas, qua ætate exiit. Brut. 83
Latinè loqui quid sit. Orat. 143
Latinè scire, non tam præclarum, quam turpe, nescire. Brut. 72
Latinè vt loquamur quid faciendum. 3. de Orat. 13

Latini rhetores, à Crasso censore sublati. 3. de Orat. 52
Latinitas quid, & ei contraria orationis vitiata. 4. ad Heren. 159
Laudare authorem. 3. de Orat. 39
Laudari facere. Orat. 149
Laudabile quid. 3. ad Heren. 97
Laudanda & vituperanda quæ sint. Partit. 38
Laudationis & vituperationis vtilitas. Partit. 38
Laudationis finis, honestas. Top. 49. Partit. 38
Laudationes Romæ quales fuerint. 2. de Orat. 185
Laudationibus, historia Romana facta est mendosior. Brut. 31
Laus oratoris nulla est, quam non Cicero adumbrat. Orat. 55
Laus, quarū rerū esse possit. 3. ad Heren. 101
Laudi atque gloriæ præcipue solet inuideri. 2. de Orat. 114
Laudem habere. 2. de Orat. 186. Brut. 21
Laudem libere tuo nomini ex aliorum laboribus. 4. ad Heren. 141
Laudes summæ in oratore duæ. Brut. 45
Legare ab aliquo. Top. 9
Legere oratores & poetas quatum proficit. 3. de Orat. 22
Lectior scæmina. 1. de Inuent. 68
Lectorem excitare. 2. de Orat. 123
Lenitas in quo cernatur. Partit. 41
Lenitas Lælii in dicendo. 3. de Orat. 16
Lenitatem imitatur animi mollitia. Partit. 43
Lentæ ferre aliquid. 2. de Orat. 102
Lepidus censor M. Antistio Pircensi equū ademittit. 1. de Orat. 158
Lepos à pulchritudine differt. 4. ad Heren. 180
Lepos, in dicendo, Crassi à Sulpitio aberat. Brut. 106
Leuæ genus argumentationis. 1. de Inventione 103
Lex Apuleia. 2. de Orat. 59. & 2. de Inuent. 231
Lex de temperate. 2. de Inuent. 235
Lex in cōtrouersis disceptandis firma esse debet. Top. 51
Lex Manilia. Brut. 55. & 66
Lex Menia. Brut. 72
Lex, postrema quæque grauissima. 2. de Inuent. 230
Lex quæ vetat, quasi exceptione corrigere videtur eam, quæ iubet. 2. de Inuent. 230
Lex repetundarum L. Pisonis. Brut. 54
Lex Rhodiurum, de rostratis nauibus publicandis. 2. de Inuent. 194
Lex Sempronia frumentaria. Brut. 118
Lex tabellaria. Brut. 49. & 118
Lex testamentaria. 2. de Inuent. 232. & 233
Lex Thoria. 2. de Orat. 156
Legem ad populum ferre. 1. ad Heren. 21
Legem frumentaria de semissibus & trientibus, L. Saturninus tulit. 1. ad Heren. 21
Lege agere. 1. de Orat. 22. 81. 86
Lege ius quid. 2. ad Heren. 52. 2. de Inuent. 242
Lè lege principium quādo sumendum. 1. ad Heren. 6
Lè lege Manilia oratio, in mediocri genere versata. Orat. 55
Leges communes. 2. ad Heren. 47
Leges iubere aut vetare. 1. de Orat. 31
Leges omnes ad Reip. vtilitatem referendæ. 1. de Inuent. 84
Legibus cauetur, in publicis quæstionibus, vt ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, vtrū illi liceat accusare, necne. 1. ad Heren. 23

Legibus duabus inter se discrepantibus, quid spectandum. 2. ad Heren. 47
Legitimus status quid. Top. 59
Legitima constitutio quid, & quot eius sint genera. 1. ad Heren. 11
Leguleius. 1. de Orat. 121
Libere laudem tuo nomini. 4. ad Heren. 141
Liberum, pro, liberorum. Orat. 87
Liberalitas in quo cernatur. Partit. 41
Libertini, à Gracco patre in vrbanas tribus translati. 1. de Orat. 20
Libidinis scopulus. 2. de Orat. 84
Libo orator. Brut. 45. 46
Libri, spiritu actionis carens. Orat. 71
Licentia, exornationis species. 4. ad Heren. 204
Licentia poetarum. 3. de Orat. 84
Licinia lex. Brut. 31
Licinia, Crassi filia, Læliæ neptes. Brutus 111
Licinius, homo literatus, cliens Q. Catuli. 3. de Orat. 125
Limnium, in dictione postliminiū, productio tantum verbi. Top. 18
Linguæ atque cordis dissidium. 3. de Oratore 35
Litem suam facere. 2. de Orat. 168
Litem intendere. 1. de Orat. 22
Litem perdere. 1. de Orat. 81
Lites Pædagogii. 4. ad Heren. 156
Lites & controuersia cogit homines malos oratores perpeti. 1. de Orat. 59
Literarum leuis appellatio bene loquenti famam Catulo confecit. Brut. 140
Literas appellare. Brut. 140
Literaturæ germana memoria. Partit. 15
Litus quid. Top. 16
Liuus quo tempore fabulam scripsit. Brut. 36
Liuus Salinator, Senesi prælio ludos Lutatios vicit. Brut. 36
Liuiana fabula nō satis digna quæ iterum legantur. Brut. 36
Locupietes copia. 4. ad Heren. 200
Locus, & eius species. 2. ad Heren. 36
Locus, pro, tempus. 1. de Orat. 2
Locus communis quid. 2. de Inuent. 154
Locus Ennii reprehensus. 2. ad Heren. 68
Locus Pacuuii reprehensus. 2. ad Heren. 71. & 80
Locus Plauti reprehensus. 2. ad Heren. 70
Locus quomodo consideretur. 1. de Inuent. 55
Lin loco quid considerandum. 2. de Inventione 148
Line loco nō potest corpus intelligi. 2. de Orat. 194
Loci proprii approbationis. 2. ad Heren. 40
Loci ab Aristotele qui dicantur. Top. 5
Loci ad memoriā, dissimiles forma & natura, comparandi. 3. ad Heren. 116
Loci ad memoriā, nec nimium illustres, nec obscuri nimium, sumendi. 3. ad Heren. 126
Loci alii alii disputationibus aptiores. Top. 20. & 42
Loci, argumentorum duplices. Orat. 66
Loci, ceræ aut chartæ simillimi. 3. ad Heren. 124
Loci communes. 2. ad Heren. 40
Loci communes, à Protagora primū scripti & parati. Brut. 23
Loci communes à quæstionibus. 2. ad Heren. 41
Loci communes à rumoribus. 2. ad Heren. 43
Loci communes à testibus. 2. ad Heren. 41
Loci communes ab argumentis. Ibidem.
Loci communes non ab omnibus rectè tractantur. 2. de Inuent. 155

Loci communes, augendi criminis causa. 2. ad Heren. 86
Loci communes contra argumenta & signa. 2. ad Heren. 43
Loci communes contra quæstiones. 2. ad Heren. 41
Loci communes cōtra rumores. 2. ad Heren. 43
Loci communes contra testes. 2. ad Heren. 41
Loci ex quibus argumenta sumuntur. 2. de Orat. 90
Loci communes pro quæstionibus & contra quæstiones. Partit. 64
Loci communes pro scripto & contra scriptum. Partit. 73
Loci communes pro suspitionibus & contra suspiciones. Partit. 63
Loci communes pro testibus & cōtra testes. Partit. 64
Loci communes cur vocati. Orat. 69
Loci exordiorum. 2. de Orat. 175
Loci non omnes in omnem causam conueniunt. 2. de Inuent. 132
Loci proprii. 2. ad Heren. 40
Locorum communium duo genera. 2. de Inuent. 171
Locorum communium vsus. 3. de Orat. 59
Locorum inistorum distributio. Partit. 4
Locorum. 1. regionum differentia in coniectura quærenda. Partit. 21
Locorum prima diuisio. Top. 5
Locis communibus quando vtendum. 2. de Inuent. 155
Locorum quos vocet Socrates. Orat. 22
Longitudine sæpe magis, quam obscuritate narrationis res minus intelliguntur. 1. de Inuent. 43
Longum exordium quid. 1. de Inuent. 38
Loquax stultitia in disertæ prudētia postponenda. 3. de Orat. 79
Lubricus locus. 2. de Orat. 68
Lucilius eleganter factus. 3. de Orat. 94
Lucilius poeta. 2. ad Heren. 53
Lucilius poeta à quibus sua scripta legi voluerit. 2. de Orat. 15
Lucilius reprehensus. 4. ad Heren. 161
Lucilii pecus liberum. 2. de Orat. 157
L. Accius. 1. ad Heren. 25. & 2. 53
L. Afranius poeta. C. Titii æmulus. Brut. 80
L. Apuleius Saturninus, seditiosus, post Gracchos, eloquentissimus. Brut. 118
L. Aurelius, Orestes orator. Brut. 48
L. aurifex, homo breuissimus & pusillus. 2. de Orat. 135
L. Ælius eques Ro. literatissimus. Brut. 108. Idem Stoicus. Ibidem. Idem orationes alius scribebat. Ibidem. Eum Cicero perstudiosè audiuit. Ibidem.
L. Bestia, P. Scipio, Coss. Brut. 66
L. Brutus, populum Ro. dominatu regio liberauit. 2. de Orat. 124
L. Brutus mente, non lingua, reges Roma exegit. 1. de Orat. 20
L. & C. Iuliorum fratrum capita pro Rostris iacuerunt. 3. de Orat. 6
L. Cælius Antipater, historiarū scriptor, iuris valde peritus, L. Crassi magister. Brut. 52
L. Cæpianus qualis orator. Brut. 130
L. Cæsidenus de plebe accusator suspiciosissimè & criminosisimè accusabat. Brut. 68. Idem ab L. Sabellio multā lege Aquilia de iustitia petiuit. Brut. 18
L. Cassius legem tabellariam, quo tempore tulit. Brut. 54
L. Cassius, homo, non liberalitate, sed feruente popularis, plus dicēdo, quam eloquentia potuit. Brut. 49. Legem Fa-

- bellariam tulit resistente M. Antio Brisonem Tribuno pl. & M. Lepido c o s. Ibidem.
- L. Cicero, Ciceronis patruus, cū Antonio oratore in Ciliciam profectus. 1. de Oratore 2
- L. Cotta prætorius qualis in dicendo. Brut. 70
- L. Cotta, sodalis Catuli, gravitate linguæ & sono vocis agrestis delectabatur. 3. de Orat. 24
- L. Cotta veterator habitus. Brut. 40
- L. Crassus adolescens coloniam Narbonensem ipse deduxit. Brut. 82. Eius tribunatus tacitus. Ibidem.
- L. Crassus ad omne dicendi genus aptus. Orat. 57
- L. Crassus admodum adolescens, C. Carbonem accusavit. Brut. 82
- L. Crassus annuum agens x x v i i. Licinia virginem defendit. Brut. 82
- L. Crassus anno ætatis duodequingagesimo cēnsor. Brut. 84
- L. Crassus, & M. Antonius, oratores, in dissimili genere præstantes. 2. de Oratore 69
- L. Crassus Augur. 1. de Orat. 21
- L. Crassus censor Latinos dicendi magistros edicto suo sustulit. 3. de Orat. 52
- L. Crassus cessando delectabatur. 2. de Oratore 14
- L. Crassus diuinus homo. 3. de Orat. 4
- L. Crassus elegantiu parçissimus. Brut. 76
- L. Crassus eloquētium iuris peritissimus. Brut. 74
- L. Crassus Græcè sic loquebatur, vt nullā aliā linguam nosse videretur. 2. de Oratore 2
- L. Crassus in Brutum accusatorem tres lectores excitavit. 2. de Orat. 13
- L. Crassus in causis recipiendis fastidiosior. Brut. 109
- L. Crassus in censura contra collegam orationem habuit. 2. de Orat. 25
- L. Crassus in M. Curii causa Scæuolam iuris peritissimū argumētis ex iure sumptis obruebat. Brut. 75
- L. Crassus in naturæ & fortunæ bonis se vinci æquo animo ferebat: in iis verò quæ sibi homines pararent, pati nō poterat. 2. de Orat. 25
- L. Crassus in vtroque genere lepōris excellens. 2. de Orat. 121
- L. Crassus in senectute remissius dicebat. 1. de Orat. 134
- L. Crassus in artem redigere in animo habuit. 1. de Orat. 94
- L. Crassus iuris artem, verborū dotelocupletavit. 1. de Orat. 120
- L. Crassus mirifico pudore fuit. 1. de Oratore 60
- L. Crassus mortuus, vix diebus decē post eam disputationē quæ à Cicerone memoræ mandata est. 3. de Orat. 1
- L. Crassus maturè ad causas accessit. 3. de Orat. 42
- L. Crassus natus annos x x i. Carbonē in iudicium vocavit. 3. de Orat. 42
- L. Crassus omnium venustissimus & vrbatissimus, idēque gravissimus. 2. de Orat. 126
- L. Crassus omnibus in magistratib' præter tribunatum Q. Scæuolæ collega. Brut. 82
- L. Crassus orator, in suo genere perfectus. 3. de Orat. 10
- L. Crassus penè perfectus orator. 1. de Inuentione 48
- L. Crassus pro Cn. Planco dixit, Bruto accusante. 2. de Orat. 121

- L. Crassus quæstor in Macedonia fuit. 1. de Orat. 24
- L. Crassus, Q. Scæuola, c o s s. Brut. 121
- L. Crassus quibus vestigiis primū inisterat, in iis ferè solitus est perorare. 3. de Orat. 19
- L. Crassus quoties quid accurat' dixerat, nunquam dixisse melius putabatur. 3. de Orat. 2
- L. Crassus Romanorum hominum prudentiam Græcis anteferebat. 2. de Orat. 3
- L. Crassus Scæuolæ tribunatu legem Seruiliam suavit. Brut. 82
- L. Crassus suo magis studio, quā proprio aliquo munere disertorum ius ciuile didicit. 1. de Orat. 21
- L. Domitius nulla arte, sed latinè & liberè dicebat. Brut. 145
- L. Furius Pilus qualis orator. Brut. 55
- L. Fufidius orator. Brut. 98
- L. Fufius orator. 1. de Orat. 87. Brut. 45. & 117
- L. Gellius, Ciceronis familiaris, C. Carbonis in consulatu cōubernalis. Brut. 54
- L. Gellius orator cuiusmodi. Brut. 90
- L. Heluius Lamia homo deformis. 2. de Orat. 145
- L. Lentulus orator cum C. Figulo c o s. Brut. 39
- L. Lentulus qualis orator. Brut. 146
- L. Licinius Crassus de nō magnis hostibus triumphum postulauit. 2. de Inuent. 204
- L. Lucullus, A. Albinus, c o s s. Brut. 40
- L. Lucullus in dicendo acutus. Brut. 117
- L. Manlius. 2. de Orat. 144
- L. Martius, M. Manilius, c o s s. Brut. 30
- L. Memmius, acerbus accusator. Brut. 70
- L. Mummius qualis orator. Brut. 48
- L. Octavius Reatinus orator cuiusmodi. Brut. 130
- L. Opimius. 2. de Inuent. 199
- L. Opimius à C. Carbone in iudicio defensus. 2. de Orat. 92
- L. Opimius, Gracchi interfecto, à populo absolutus, à Gracchanis iudicibus lege Manilia damnatus. Brut. 66
- L. Orestes, M. Lepidus, c o s s. Brut. 56
- L. Papyrius Fregellanus quæ ætate fuerit. Brut. 88
- L. Paulus, Africani pater, personā principis ciuis facile dicēdo tuebatur. Brutus 39
- L. Philippus eloquentia Crasso & Antonio lōgo interuallo proximus. Brut. 89
- L. Philippus qualis in dicēdo. Brut. 90. 97
- L. Philippus, vir nobilissimus, à C. Herēnio mediocri oratore in consulatus petitione superatus. Brut. 86
- L. Piso legem de pecuniis repetūdis quo tempore tulerit. Brut. 54
- L. Piso multarū rerum aut author aut diffusor fuit. Brut. 54
- L. Portius c o s. cum P. Claudio. Brut. 30
- L. Portius Nascia Catoni censori ridiculè respondit. 2. de Orat. 144
- L. Quintius orator turbulentus. Brut. 118
- L. Saturninus legem frumentariam de commissibus & triebus tulit. 1. ad Herē. 22
- L. Scipio orator. Brut. 91
- L. Scribonius quæstionem tulit in Q. Galbam. 1. de Orat. 115
- L. Siffenna, vir doctus, qualis orator. Brut. 121. Eius historia qualis. Ibidem.
- L. Torquatus quis orator. Brut. 129
- L. Turius quis orator. Brut. 128
- L. Valerius Pontus plebē post decemviralem iniuriam in patres incensam legibus & concionibus suis mitigauit. Brut. 26

- L. Bestia laus. Brut. 66. Eiusdem damnatio. Ibidem.
- L. Bruti celeritas ingenii & laus. Brutus 25. & 26
- L. Crassi socrus, C. Lælii filia, rectè & pure locuta. 3. de Orat. 25
- L. Crassi Censoris in Cn. Domitium collegam oratio. Brut. 85
- L. Crassi laus. 1. de Orat. 38
- L. Crassi mos in dicendo. Brut. 81
- L. Crassi vox ornamento ciuitati. 2. de Orat. 78
- L. Crassi cum Q. Scæuola comparatio. Brut. 76
- L. Crassi de colonia Narbonensi oratio. 2. de Orat. 113
- L. Crassi de lege Seruilia oratio. 2. de Orat. 125
- L. Crassi immortalitate dignum ingenium. 3. de Orat. 1
- L. Crassi oratio magis enitebat, quā Antonii. Brut. 113
- L. Crassi singularis eloquentia. Brut. 74
- L. Furius laus. 2. de Orat. 84
- L. Pisonis annales exiliter scripti. Brutus 54
- L. Torquati vita & eloquentia cuiusmodi. Brut. 144
- L. Crasso non erepta à diis vita, sed donata mors. 3. de Orat. 5
- L. Syllæ Imperatori M. Virgilius Trib. pl. diem dixit. Brut. 43
- Lucretii, pro, verbis contendere. 1. de Orat. 37
- Lucretii ludii, quos Salinator Senēsi prælio vouerat. Brut. 36
- Ludi Romani. 1. de Orat. 13
- lumina recipere. 1. de Orat. 87
- luminibus obstruere. Brut. 33
- lustrum condere. 2. de Orat. 149
- luxuries in herbis. 3. de Orat. 85
- luxuries orationis stylo depascenda. 2. de Orat. 54
- Lygium. 1. de Orat. 49
- Lycurgus Atheniensis accusationem factitavit. Brut. 67
- Lycurgus in eloquētium numero repōnendus. 1. de Orat. 30
- Lycurgus orator, Demostheni proxim'. Brut. 17
- Lycurgus orator, Isocratis discipulus. 2. de Orat. 53
- Lycurgus superior Lacedæmonios legibus astrinxit. Brut. 19
- ob Lygurum castella expugnata multi triumphi. Brut. 138
- lyricorum versus solutæ orationi similes. Orat. 106
- Lyfias penè alter Demosthenes. Orat. 132
- Lyfias Pythagoreus Epaminondæ præceptor. 3. de Orat. 77
- Lyfias qualis in dicendo fuerit. 2. de Orat. 52
- Lyfias qualis orator. Orat. 145. Brut. 32
- Lyfias qualis scriptor. Brut. 17
- Lyfias quo dicendi genere vsus. Orat. 15. & 16
- Lyfias & Catonis superioris comparatio. Brut. 162
- Lyfias institutum in arte dicendi. Brutus 13
- Lyfias orationem elegantissimam Socrates respuit. 1. de Orat. 118
- Lyfias plurimæ orationes. Brut. 31
- Lyfias quæ fuerit patria. Brut. 31
- Lyfias subtilitas. 3. de Orat. 16
- Lyfippus Charem discipulum habuit. 4. ad Herē. 148
- Lyfippus Polyæti Doryphorū sibi magistrum fuisse dicebat. Brut. 164

- Machinari calamitates. 4. ad Herennium 152
- magis ad e. 2. de Orat. 9
- magna Græcia. 2. de Orat. 84
- magna quæ videntur, in duplici genere sunt. Partit. 30
- magnis sæpe rectissime parua conferuntur. Orat. 8
- magnitudinem animi imitantur superbia & despicientia in contemnendis honoribus. Partit. 43
- magnificencia quid. 2. de Inuent. 242
- magnificencia, pro, magnitudine animi. 1. de Inuent. 120
- magniloquentia. Orat. 111
- magnum caput. 2. de Orat. 139
- Mago Carthaginēsis de rebus rusticis scripsit. 1. de Orat. 129
- maiestas quid. Partit. 57
- maiestatem minuere quid sit. 2. de Inuēt. 159. & 161
- ex maiore argumentum. 2. de Orat. 92
- maiores quibus in rebus quæstiones interponi vouerint. 2. ad Herē. 42
- mala definitio, quid. 1. de Inuent. 104
- malè, pro, maxillæ. Orat. 86
- malè se res habet, quæ non statim vt dici cepta est, melior fieri videtur. 2. de Orat. 172
- maleficii causa, sæpe cupiditas amoris. 2. ad Herē. 33
- maleficii causa sæpe honor. 2. ad Herennium 33
- maleficii perpetrati causa in coniectura multum valet, & ea quomodo tractanda. 2. ad Herē. 33
- maleficii perpetrati sæpe causa est spes cōmodorum. 2. ad Herē. 33
- malitia prudentiam imitatur. Partit. 43
- malitiosa Carthago. 4. ad Herē. 237
- malle, pro, magis velle. Orat. 86
- Mamercus, D. Brutus, Coss. Brut. 91
- Mancinus & Lepidus, Coss. Brut. 55
- mancipii lex. 1. de Orat. 87
- mancipio dare. Top. 22. & 53
- de mancipiis centumviri cognoscebāt. 1. de Orat. 84
- mandati iudicium in hæredem redditū. 2. ad Herē. 52
- manere in officio. 4. ad Herē. 133
- Manilia lex inuidiosa. Brut. 66
- Manilia rogatio ob Iugurthinam coniurationem. Brut. 65
- Manilius & Censorinus, Coss. Brut. 54
- Manius Curius. 2. de Orat. 76
- Manlianæ leges vernalium vendendorum. 1. de Orat. 128
- manum in os inferere, prouerb. 2. de Orat. 89
- manus opulenta. 1. de Inuent. 114
- in manum conuenire. Top. 7. & 10
- manus laua, & coena. 2. de Orat. 136
- manumissionum genera tria. Top. 6
- Marcelli ad Nolā prælio Pop. Ro. se primū post Cannensem calamitatem exegit. Brut. 6
- Marcellorum & Claudioŕū patritiorum causa. 1. de Orat. 86
- M. Æmilii Porcina orator. 1. de Orat. 21
- M. Æmilii Lepidus Porcina orator & scriptor cuiusmodi. Brut. 48
- M. Æmilii, princeps ciuitatis, in seditione à Norbano excitata lapide percussus. 2. de Orat. 107
- M. Alius orator. Brut. 39
- M. Antius Briso Trib. pl. L. Cassio, legem tabellariam ferenti, diu resistit. Brutus 49

- M. Antonius ad omne dicendi genus aptus. Orat. 57
- M. Antonius Cēfor, à M. Duronio de ambitu postulat. 2. de Orat. 152
- M. Antonius in causis recipiendis facillimis. Brut. 109
- M. Antonius in dicendo testissimus. 2. de Orat. 163
- M. Antonius iudicium, quā concionibus aptior. Brut. 85
- M. Antonius, L. Crasso familiarissimus. 1. de Orat. 13
- M. Antonius omnes oratores illustriores suæ ætatis & sæpe, & diligenter audiuit. 2. de Orat. 66
- M. Antonius orator, Crassi familiaris. 1. de Orat. 13
- M. Antonius orator in causis meditandis tres personas sustinebat. 2. de Orat. 57
- M. Antonius orator in suo genere perfectus. 3. de Orat. 10
- M. Antonius orator, procōsul in Cilicia fuit. 1. de Orat. 40
- M. Antonius orationem suā probabiliorē fore putabat, si omnino nunquam didicisse putaretur. 2. de Orat. 3
- M. Antonius vnicum librum reliquit. Orat. 9
- M. Aquilius cōsul, ouans in Capitolium ingressus. 2. de Orat. 105
- M. Aurelius Scaurus, Latinè eleganter loquutus. Brut. 69
- M. Brutus causam Deiotari regis ornatissimè defendit. Brut. 11
- M. Brutus ex Asia ad Ciceronem consolatorem epistolam misit. Brut. 6
- M. Brutus, iurisconsulti filius, accusationem factitavit. Brut. 67
- M. Brutus pater tres de iure ciuili libellos edidit. 2. de Orat. 123
- M. Brutus Peripateticorum rationem sequutus. Brut. 62
- M. Brutus Seruili Sulpitium Sami de iure differentem audiuit. Brut. 80
- M. Bucculeius, homo suo iudicio valde sapiens. 1. de Orat. 87
- M. Callidius orator inter multos propè singularis. Brut. 149. Motum animis adferre nesciuit. Brut. 151. Q. Gallium accusavit defendente Cicerone. Ibidē.
- M. Cato, annos quinque & octoginta natus, excessit à vita. Brut. 39
- M. Cato Cēfor, P. Claudio, L. Portio Coss. Brut. 30
- M. Cato Cos. nouem annis post Cornelium Cethegum, P. Tuditanum, Coss. Brut. 30
- M. Cato eloquens fuit. 1. de Orat. 108
- M. Cato orator & iurisconsultus. 1. de Orat. 83
- M. Cato pater quis orator. Brut. 118
- M. Cato qualis orator. Brut. 32
- M. Cato quando mortuus. Brut. 30
- M. Cato, Q. Galbæ grauis inimicus. 1. de Orat. 115
- M. Cato quo anno mortuus est, acerrimam in Ser. Galbam orationem habuit. Brut. 39. & 45
- M. Cato sine ornatu historiam scripsit. 2. de Orat. 29
- M. Cicero, oratoris auus. 2. de Orat. 147
- M. Cincius legem de donis & muneribus tulit. 2. de Orat. 158
- M. Coponius. 1. de Orat. 87
- M. Cornelius Cethegus, orator. Brut. 28. Idem flos delibatus populi & Suadæ medulla. 29
- M. Cornelius Cethegus, P. Tuditanus, Coss. Brut. 29
- M. Cornelius Cethegus, bello Punico secundo Cos. cum P. Tuditano. Brut. 29
- M. Crassus, Hortensii æqualis. Brut. 113
- M. Crassus prætor. 1. de Orat. 81
- M. Crassus qualis in dicendo. Brut. 125
- M. Curius. 1. de Orat. 87
- M. Curius Trib. pl. Appio Cæco interregi diserto homini, comitia contra leges habenti, restitit. Brut. 27
- M. Drusus, C. F. vir & auctoritate & oratione grauis, Trib. pl. C. Gracchum collegam iterum Tribunum fecit. Brut. 56
- M. Drusus, M. Bruti magnus auunculus, qualis orator. Brut. 117
- M. Drusus Patistius orator. Brut. 95
- M. Drusus prætor vrbanus. 2. ad Herennium 52
- M. Duronius M. Antonium Cēforem de ambitu postulat. 2. de Orat. 152
- M. Flaccus Scipioni Nasicæ iudices tulit. 2. de Orat. 157
- M. Fuluius Flaccus qualis orator. Brut. 55
- M. Glabrio quis orator. Brut. 128
- M. Gratiudius accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratiudiani patrem. Brut. 87
- M. Gratiudii interitus. Brut. 87
- M. Herēnius, mediocri orator, L. Philippum in consulatus petitione superauit. Brut. 86
- M. Lepidus Cos. M. Antium Brisonem Trib. pl. aduersus legem tabellariam L. Cassii adiuit. Brut. 49
- M. Lepidus, L. Orestes, Coss. Brut. 56
- M. Manilius, L. Martius, Coss. Brut. 30
- M. Manilius qualis orator. Brut. 55
- M. Manilius iurisconsultus. 1. de Orat. 106
- M. Manilius transfuerso foro ambulabat. 3. de Orat. 73
- M. Marcellus, Æterni pater, quis orator. Brut. 70
- M. Marcellus, Philippo consule, ædilis curulis fuit. 1. de Orat. 30
- M. Marcellus quantus in oratoria facultate. Brut. 134. Cratippum audiuit. 135
- M. Marius turbulentis concionibus aptus. Brut. 118
- M. Messala quis orator. Brut. 133
- M. Octavius, Cn. Filii, tantūm dicendo valuit, vt Frumentariam legem Semproniam populi suffragiis abrogarit. Brut. 118
- M. Octavius, vir constantissimus, iniuria accepta, T. Gracchum patientia fregit. Brut. 48
- M. Pennus, M. Bruti gentilis, facilè in tribunatu C. Gracchum agitauit. Brut. 56
- M. Perpenna. 2. de Orat. 145
- M. Pinnarius Rufca legem annalem tulit dissuadente M. Seruilio. 2. de Orat. 145
- M. Piso adolescens, philosophiæ deditus. 1. de Orat. 51
- M. Piso cuiusmodi orator. Brut. 126
- M. Piso, Hortensii æqualis. Brut. 123
- M. Pontidius Arpinas in dicendo iracundus. Brut. 132
- M. Popilius Cos. flamen Carmetalis, lana amictus, in concione veniens, plebis seditionem tum auctoritate, tum oratione sedauit. Brut. 27
- M. Scaurus Cos. des. à P. Rutilio ambitus postulatus & absolutus, accusatorē suū eiusdem criminis postulat. Brut. 58
- M. Scaurus qualis vir & orator. Brut. 56. 57. & 58
- M. Scaurus vir regendæ Reip. scientificissimus. 1. de Orat. 108
- M. Scipio Maluginensis. 2. de Orat. 144
- M. Seruilius legem annalem dissuasi. 2. de Orat. 145
- M. Tuditanus, C. Claudius, Cæci F. Coss. Brut. 36

M. Tullius patricius Cos. cum Ser. Sulpitio anno decimo post reges exactos. Brut. 31
M. Valerius dictator plebe, quæ sacrum montem occuparat, sedauit. Brut. 26
M. Valerius, quia vrbis discordias sedasset, primum omnium maximus appellatus est. Brut. 26
M. Varro diligentissimus inuestigator antiquitatis. Brut. 30
M. Vigellius Stoicus, Crassi familiaris, cum Panætio vixit. 3. de Orat. 44
M. Virgilius Trib. ple. L. Syllæ Imperatori diem dixit. Brut. 93
M. Antonii actio. Brut. 73
M. Antonii caput pro Rosstris expositum. 3. de Orat. 6
M. Antonii genus dicendi quale. 3. de Orat. 19
M. Antonii oratoris laus. 1. de Orat. 83
M. Antonii singularis in dicendo virtus. Brut. 71
M. Antonii summa memoria. Brut. 71. Eius verba cuiusmodi. Brut. 72
M. Antonii virtutes in dicendo. Brut. 113
M. Antonii vox natura subrauca. Brutus 73
M. Bibuli laus. Brut. 145
M. Bruti in iure describendo ratio inepta. 2. de Orat. 77
M. Bruti laus. Orat. 18. Brut. 11. 186
M. Cælii vita & oratio. Brut. 148
M. Catonis maioris laus. 3. de Orat. 74
M. Catonis orationes non minus multæ, quam Lyfiæ. Brut. 31. Cætum quinquaginta. 32
M. Curii causa clarissima. 1. de Orat. 87
M. Gracidiani lis cum Sergio Orata pro ædibus emptis. 1. de Orat. 87
M. Gracidiani eloquentia. Brut. 87
M. Lepidi iocus salissimus. 2. de Oratore 158
M. Scauri laus. Brut. 57. Idem princeps senatus. Brut. 57
M. Scauri libri tres de vita sua. Brut. 58
M. Antistio Purgenti à Lepido Censore equus ademptus. 2. de Orat. 158
M. Catoni amatores defunt. Brut. 33
pro M. Canuleio egerunt Cotta & Hortensius. Brut. 176
maria transire. Orat. 81
Marius Cratidianus. 1. de Orat. 87
Mars belli. 3. de Orat. 92
materia artis, quid. 1. de Inuent. 10
mathematicorum laus. 1. de Orat. 6
matrum familias species duæ. Top. 7
maturnimè. 3. de Orat. 42
Megarici philosophi. 3. de Orat. 36
medicina in multas partes discrepta. 3. de Orat. 72
in medium, agnū educere. 1. de Oratore 76
medii oratores. Orat. 11
mediocre genus dicendi quale sit. Orat. 49
mediocris orationis figura qualis. 4. ad Heren. 133
mediocris orationis species. 4. ad Heren. 130
mediocria argumenta in mediam turbam conicienda. 2. de Orat. 172
meditationis & artificii suspicio fidem orationi abrogat. 1. ad Heren. 17
mehercule & mehercules. Orat. 89
melici poetæ. Orat. 141
membrum in oratione quid. 4. ad Heren. 172
membratim dicere. Orat. 113. & 119
Memmius sibi magnus videbatur. 2. de Orat. 148

memor, qui facile reminiscitur. 1. de Inuent. 52
memoria quid. 1. ad Heren. 3. 1. de Inuent. 13. & 2. 240
memoria, & eius species duæ. 3. ad Heren. 122
memoria artificiosa quibus constet. 3. ad Heren. 113
memoria cæterarum ingenii partium custos. Brut. 116
memoria iurifconsultorum. 1. de Orat. 63
memoria literaturæ germana. Partit. 15
memoria multarum artium communis. Orat. 30
memoria omnium dicendi partium custos. Partit. 2
memoria, oratoriarum facultatum fundamentum. Orat. 143
memoria quas res optimè teneat, aut nō. 3. ad Heren. 130. & 131
memoria quomodo exercenda. 1. de Oratore 76
memoriæ ars. 2. de Orat. 165
memoriæ artificiosæ Simonides inuentor. 2. de Orat. 192
memoriæ in Curione patre summa inopia. Brut. 114
memoriæ princeps natura. 2. de Orat. 193
memoriæ ostentatio in enumeratione vitanda. Partit. 32
memoriæ recordatio. 1. de Orat. 3
mendacio nixa est facultas dicendi. 2. de Orat. 17
à mendacio stare. 1. de Inuent. 6
mendaciunculis. 2. de Orat. 133
Meneclæ Alabandensis orator. 2. de Orat. 53
Meneclæ Alabandei genus dicendi. Brutus 181
Menedemus, Atheniensis homo, in Rep. causisque versatus. 1. de Orat. 42
Menelaus dulcis quidem in loquendo, sed pauca dicens. Brut. 24
Menia lex. Brut. 17
Menippus Stratonicensis, tota Asia suo tempore disertissimus, cum Cicerone in Asia versatus. Brut. 175
mēsura e. dem quod acceperis, aut etiam cumulatiore reddendum. Brut. 8
mētibus nostris nihil magis cognatum, quàm numeri atque voces. 3. de Orat. 109
meridies, quasi medidies. Orat. 89
metaphoræ in verbis cur placeant. 3. de Orat. 84. & 85
Metellus celer, qualis in dicendo. Brut. 133
Metellus nepos, qualis in dicendo. Brut. 133
Metonymia grammaticæ eadem, quæ rhetoribus Hypallage. Orat. 50
Metrodorus Academicus, homo omnium in dicendo acerrimus & copiosissimus. 1. de Orat. 24
in metu ponere. Top. 25
in metu, quo vocis genere vtamur. 3. de Orat. 120
meūm, pro, meorum. Orat. 87
Lex Minore argumentum. 2. de Orat. 92
mirificæ. 1. de Orat. 30
mirum ni cantem. 2. de Orat. 154
Misenum, M. Antonii oratoris villa. 2. de Orat. 33
miserabilis oratio. 2. de Orat. 106
miserabile est, ex beato miser. Partit. 31
miseranda oratio. 2. de Orat. 154
miseratio ac mœror quo vocis genere tractanda. 3. de Orat. 110
in miseris vir fortis esse non potest. 1. de Orat. 114
miseriordia quomodo mouenda. 2. de Orat. 116

Mnesarchus, Panætii auditor. 1. de Oratore 24
Mnesarchus Stoicus oratorem verum, sapientem esse aiebat. 1. de Orat. 41
Mnesarchus Stoicus quid de eloquentia senserit. 1. de Orat. 41
Mnesarchi oratio spinosa & exilis. 1. de Orat. 41
Moderantur aures auditorum prudenti oratori. Partit. 9
moderatio animi definita. 1. ad Heren. 1
modestia quid. 2. de Inuent. 243. 3. ad Heren. 94
modestia partibus in deliberando quomodo vtendum. 3. ad Heren. 96
modestia commoti. 4. ad Heren. 137
modus quid, & quot eius partes. 1. de Inuent. 57
modus insinuatione vtendi. 1. ad Herenium 8
modi conclusionum apud dialecticos. Top. 17
modificata verba ab oratore. Partit. 10
mœror à tristitia differt. Orat. 41
molestus non eris. 2. de Orat. 144
molestia quo vocis genere tractanda. 3. de Orat. 121
mollitia animi, lenitatem imitatur. Partit. 43
mollitur mare. 3. de Orat. 91
Molon, Ciceronis orationem diffultem repressit. Brut. 175
Molon, dictatore Sylla, legatus ad senatū de Rhodiorum præmiis venit. Brut. 173
Molon, Rhodius rhetor. Brut. 132
Molon, rhetor Rhodius, Ciceronis præceptor. Brut. 170
Molonis Rhodii laus. Brut. 175
mollitudo humanitatis. 3. de Orat. 88
montes belli. 4. ad Heren. 157
in montem perducere. 2. de Inuent. 241
morum mentionem facere apud censores, criminum apud iudices. 2. ad Heren. 36
mors indigna Palamedis. 2. ad Herenium 62
motus quid, & eius genera. Partit. 6
motus animorum extinguere vel inflam mare, vnum in oratione dominatur. 1. de Orat. 32
motus C. Curionis in agendo à C. Iulio salissimè irritus. Brut. 114
motus corporis, quid, & eius ad recuperationem accommodandi modus. 3. ad Heren. 119
motus quos orator adhibere iudici vollet, in ipso prius videri debere. 2. de Orat. 102
Mulieres in sermone incorruptam antiquitatem facilius, quàm viri conferuant. 3. de Orat. 25
multam petere. Orat. 152
multifariam. i. multis modis. 2. de Orat. 93
multimodis, pro, multis modis. Orat. 85
multitudo à tristitia commodè dicto aliquo facile deducitur. 2. de Orat. 184
multitudinis auribus accommodanda oratio. 2. de Orat. 87
Mummius censor Afellū ex ærariis eximit. 2. de Orat. 149
Munionem citare. 1. de Orat. 131
munire viam. 2. de Orat. 112
multitudo vim quandam habet ad oratores excitandos. 2. de Orat. 184
murmur maris. 3. de Orat. 88
mufæ, Xenophontis voce loquuntur. Orator 34
in musicis quæ spectentur. 1. de Orat. 92
Mutia lex. Brut. 31
Mutia Lexia filia. Brut. 111

in Mutiorum familia ius ciuile diu versatum est. 1. de Orat. 21
Myron. 4. ad Heren. 148
Myron cuiusmodi artifex. Brut. 35
Myron fingendi arte insignis. 3. de Orat. 15
Myfia minimè polita & elegans. Orat. 13
mysteria dicendi. 1. de Orat. 103

N.

Nænius poeta quando mortuus. Brutus 30
næuo aliquo cognoscere. Brut. 173
narrandum dilucidè. 1. ad Heren. 15
narratio quid. 1. ad Heren. 4. 3. ad Heren. 116. Partit. 18. & quot eius genera. 1. de Inuent. 39
narratio qualis esse debeat. 2. de Orat. 45. 177.
narratio accusatoria in coniecturali causa quid habere debeat. 2. ad Heren. 33
narratio aperta quomodo fiat. 1. de Inuent. 42
narratio brevis quomodo fiat. 1. ad Herenium 14
narratio defensoria in coniecturali constitutione quid habere debeat. 2. ad Heren. 33
narratio in suauitate rara. Partit. 8
narratio maiore periculo obscura est, quàm cæteræ orationis partes. 2. de Orat. 179
narratio præteritarum aut præsentium rerum est. Partit. 8
narratio quò breuior, eò dilucidior. 1. ad Heren. 15
narratio verisimilis quomodo fiat. 1. ad Heren. 16
narrationis à causa ciuili remotæ rursus duo genera. 1. ad Heren. 13
narrationis dispositio. 3. ad Heren. 109
narrationis genus, quod in personis positum est, quid habere debeat. 1. ad Heren. 13
narrationis virtutes. 1. ad Heren. 14
narrationis virtutes tres. 1. de Inuent. 41
narrationis in negotiorum expositione positæ partes tres. 1. ad Heren. 13
narratione quado vtendum, aut non. 2. de Orat. 84
narrationes quales esse debent. Orat. 68. Top. 52
narrationum genera tria. 1. ad Heren. 12
natura genere natus. 2. de Orat. 158
natura verba quæ sint. Partit. 10
natura nihil extremum inuenit. 3. ad Heren. 131
natura atque ingenium vim ad dicendum maximam adfert. 1. de Orat. 56
natura causæ, quam alii constitutionem vocant. 2. de Orat. 72
in naturæ bonis Crassus se vinci æquo animo ferebat, in iis verò quæ sibi homines parere possent, pati non poterat. 2. de Orat. 25
naturæ ius. 2. de Inuent. 169. & 241
naturæ iura à vulgari intelligentia sunt remotiora. 2. de Inuent. 170
naturæ partes quibus in rebus versentur. 1. de Inuent. 52
naturam definire difficile. 1. de Inuent. 52
naturam ius quid sit. 2. ad Heren. 52
natura non est interdictum singulis hominibus artes plures nosse. 1. de Oratore 108
natura quæ nã magna videatur. Partit. 30

natura simplici in genere nihil ex omni parte perfectè exposuit. 2. de Inuent. 123
naturalis æquitas duarum partium. Top. 48
nauare operam. 2. de Orat. 15
Naucrates orator. 2. de Orat. 53
Naucrates, Isocratis discipulus. Orat. 99. 3. de Orat. 95
Necessarium est quod imperatur, voluntarium quod permittitur. 2. de Inuent. 130
pro necessario sapere habetur quod permagni interest. Partit. 45
necessitas fidem facit. Top. 39
necessitatis inuenta antiquiora, quàm voluntarium quod permittitur. 2. de Inuent. 130
necessitudo quid. 2. de Inuent. 247
necessitudo, id est, necessitas. 2. de Inuent. 150. & 165
necessitudo quomodo alleganda. 2. de Inuent. 194
necessitudo, pro, necessitas. 2. de Inuent. 179
necessitudo in purgatione criminis quomodo excusanda, aut reuellenda. 2. ad Heren. 56
necessitudinem, non studio, facere. 4. ad Heren. 136
necessitudinum species. 2. de Inuent. 248
nedum. 4. ad Heren. 154
negantia contraria. Top. 24
negligentia quædam interdum diligens. Orat. 43
negotiis quæ attributa sint. 1. de Inuent. 54
negotialis constitutio quid. 1. de Inuent. 21. 2. de Inuent. 166
Neoptolemus Enniani paucis philosophandum censet. 2. de Orat. 85
Neptunia lacuna. 4. ad Heren. 157
nequire, pro, non quire. Orat. 86
Neruosus in scribendo Aristoteles. Brut. 62
nescire, pro, non scire. Orat. 89
Nestori suauitate in dicendo tribuit Homerus. Brut. 19
neutrorum nominum in um genitiui plurales, non tam vitate contrahuntur. Orat. 87
in neutrorum nominum secundæ declinationis genitiuis pluralibus syncopa. Orat. 88
nexus per librā agebatur. 3. de Orat. 87
nexu tradere. Top. 13
de nexis centumviri cognoscebant. 1. de Orat. 84
Nicander Colophonius, homo ab agro remotissimus præclare de rebus rusticis scripsit. 1. de Orat. 35
Nicomachus, pictor egregius. Brut. 35
nihil ad Persum. 2. de Orat. 15
nihil admodum. 2. de Orat. 5
nihil agere Crallum delectabat. 2. de Orat. 14
nimum diligentes. 1. de Orat. 151
Nobiscum cur dicatur. Orat. 86
in noctem reip. incidit Cicero. Brut. 185
nomen quid. 1. de Inuent. 51
nomen accipere. 2. de Inuent. 164
nomē suum dialectici pronuntiare non possunt. 2. ad Heren. 49
de nomine minus laborandum, cum intelligitur quid significetur. Top. 18
nomina an suæ pecuniæ loco cæleantur. Top. 8
nominare in demortui locum eum qui petat. 1. ad Heren. 20
nominatio, exornationis species, quid. 4. ad Heren. 195
non esse quæ dicantur. Top. 11
noras, pro, noueras. Orat. 88
nosse, pro, nouisse. Orat. 88

non, nosse parum, turpe est, sed in parum cognito stultè perseuerasse. 2. de Inuent. 127
nota, Aristoteli σύμβολον. Top. 18
notæ doctrinarum in Ciceronis sermone. Orat. 81
notatio quid. Top. 17
notatio, exornationis species. 4. ad Heren. 130
notationi locus ex coniugatione finitimus. Top. 19
à notatione argumentum. Top. 6
notio quid. Top. 12. & 15
nouare agrum. 2. de Orat. 72
nouari verba quomodo conueniat. 3. de Orat. 84
Nudus nuces legeret. 2. de Orat. 147
in nugis tragædiæ agere. 2. de Orat. 113
Numa Pompilius annis permultis ante fuit, quàm Pythagoras. 2. de Orat. 84
Numa Pompilius, eloquentiæ rudis. 2. de Orat. 19
Numa, rex doctissimus. 3. de Orat. 109
Numantini, corporis viribus egregii. 4. ad Heren. 188
numerus frequentior satietatem parit. Orat. 124
numerus in oratione inuidiosus. Orat. 97
numeri in qua parte orationis tenendi. Orat. 115
numeri orationis omnes poetici. Orat. 109. & 110
in numerorum ratione quæ vitia fugienda. Orat. 136
in numeris orationis quæ sint quærenda. Orat. 104. & 118
numeris & vocibus nihil magis cognatum mentibus nostris. 3. de Orat. 109
numerosæ orationis vilitas. Orat. 132
numerosum à numero differt. Orat. 119
numerosum quid dicatur. Orat. 115
Nummius diuisor in campo Martio nomen inuenit. 2. de Orat. 143
numum, pro, numorum. Orat. 88
nuncupari, verbum inusitatum. 3. de Orat. 84
nuntium remittere. Top. 9
nuperrime. 1. ad Heren. 10
nuptiales tibiæ. 4. ad Heren. 199

O.

Obdire temporibus. Brut. 131
obliuiosus. 1. de Inuent. 52
obnoxie sunt res omnes superstitionibus. 2. ad Heren. 43
obscura oratio quomodo fiat. Partit. 11
obscurum causæ genus. 1. de Inuentione 30
obseruantia quid. 2. de Inuent. 170. 241
obstringere religionem ciuitatem. 2. de Orat. 149
obstruere luminibus. Brut. 33
obtinere lacinia. 3. de Orat. 61
obtinere Academiam. 1. de Orat. 24
obtusos oculorum Crassi cum esset dicendum. 3. de Orat. 10
Occasio, & quid in ea quærat. 2. ad Heren. 37
ocasio quæ in genera distribuatur. 1. de Inuent. 57
ocasio quid, & eius à tempore differentia. 1. de Inuent. 56
in occasione quid considerandum. 2. de Inuent. 148
occafus vitæ, senectus. Top. 16
occisio oblata est. 4. ad Heren. 179
occupatio ambitionis. 1. de Orat. 1
occupatio, exornationis species. 4. ad Heren. 187. 3. de Orat. 114

oculi, animi indices. Orat. 33. & 3. de Orat.
112
oculorum sensus acerrimus. 3. de Oratore 88
in oculis civium constituere. 2. de Orat.
13
Oidium ex arrogantia. 1. de Inventione 59
odium in aliquem frueri. 2. de Oratore 114
odium quibus rebus excitetur. 1. ad Heren. 7. 2. de Orat. 114
odium quibus rebus concilietur. 1. de Inventione 32
odio subicere. 1. de Orat. 100
odor vrbaitatis. 3. de Orat. 88
Odyssea Latina. Brut. 36
Offendere in arrogantiam. 2. de Inventione 135
offensum genus argumentationis. 1. de Inuent. 105
officium calumniatoris esse, verba & literas sequi. 2. ad Heren. 46
officium eloquentiae quod. 1. de Inuent. 9
officium oratoris quod. 1. ad Heren. 2. 1. de Orat. 11
officium oratoris singulare consumitur in inventionem rerum. 1. ad Heren. 16
officii & finis differentia. 1. de Inuent. 10
in officio manere. 4. ad Heren. 153
officia oratoris tria. Brut. 96. 150. Orat. 38. 142
officia oratoris quemadmodum ad orationem accommodentur. 1. ad Herenium 3
Olympii Iouis simulachrum. Orat. 4
Operam nauare. 2. de Orat. 15
operam valetudini dare. 1. de Orat. 138
operarium oratorem fecit Antonius. 1. de Orat. 137
opimum dictionis genus. Orat. 13
opinabar, verbum inusitatum. 3. de Orat. 84
opinionem dialecticorum pueriles. 2. ad Heren. 49
oportere & decere quid differant. Orat. 40
oppidanum. 2. de Orat. 133
opplorare auribus. 4. ad Heren. 135
opportunitas mortis. 3. de Orat. 7
optimus testis. Top. 3
optimum aliud alii videtur. Orat. 19
optimum in omni re aliquid est, quantumvis lateat. Orat. 20
optimum genus dicendi quod sit. Orat. 144
optimi formam exponere difficile. Orat. 19
opus censorium. 2. de Orat. 100
opus oratorum fieri. Brut. 105
Oraculum civitatis est, iuris consulti domus. 1. de Orat. 99
oratio à poemate quid differat. Brut. 99
oratio Ciceronis pro Roscio, plena iuuenili redundancia. Orat. 58
oratio copiosa, nisi res subsit, improbanda. 1. de Orat. 27
oratio Demosthenis, pro Ctesiphonte, omnium perfectissima. Orat. 73
oratio facile sequitur quocunque ducas. 3. de Orat. 97
oratio illustis quænam sit. Partit. 12
oratio L. Crassi Censoris in Cn. Domitium collegam. Brut. 85
oratio mores oratoris effingit. 2. de Orat. 99
oratio multitudinis auribus accommodanda. 2. de Orat. 87
oratio non vt poema paucorum approbatione contenta. Brut. 99

oratio omnis ex verbis constat. 3. de Oratore 82
oratio quænam sit ad augendum accommodatior. Partit. 29
oratio quibus rebus ornatur. 3. de Oratore 53
oratio rerum regina. 2. de Orat. 101
oratio rebus ipsis æqualis sit. Orat. 68
oratio suauius quænam sit. Partit. 12
oratio veribus inimica. Orat. 112
oratio voluptati aurium morigerari debet. Orat. 90
orationis commoditas. 1. ad Heren. 1
orationis flumina & insignia. Orat. 74
orationis moderatæ pronuntiatione catus nullus dulcior. 2. de Orat. 19
orationis orbis. Orat. 138
orationis ornamenta. 1. de Orat. 70
orationis partes. 1. de Orat. 70. Orat. 67
orationis partes quot. 2. de Orat. 44
orationis partes quatuor. Partit. 2
orationis partes sex. 1. de Inuent. 28
orationis species, seu figuræ tres. 4. ad Heren. 150
orationis terminus. 1. ad Heren. 4
orationi fidem abrogat meditationis & artificii suspicio. 1. ad Heren. 17
orationem condit verborum numerorumque iucunditas. Orat. 107
orationem qualem velit esse Aristoteles. Orat. 112
orationem sumere. 1. ad Heren. 2
orationes Ciceronis permultæ. Orat. 58
orationes Ciceronis, multis locis pueriles. Brut. 63
orationes Curionis veteribus prælatæ. Brut. 63
orationes pleræque habitas, iam non vt habeantur, scribi. Brut. 47
orator ab Academicis & exagitatus & adiutus. Orat. 7
orator ab imperito qua in re differat. 3. de Orat. 96
orator in suæ civitatis consuetudine ne sit hospes. 2. de Orat. 71
orator in inveniendū quid quærat. Partit. 3
orator in omni disputatione copiosus. 1. de Orat. 22
orator futurus qualis esse debeat. 1. de Orat. 100. & 2. 44. 45. Brut. 160
orator, idemque vir bonus. 2. de Oratore 48
orator nemo, nisi sapiens. 1. de Orat. 41
orator optimus quis sit. Orat. 142
orator perfectus cur tam rarus. 1. de Oratore 63
orator perfectus, idem sapiens. 1. de Oratore 41
orator plenus & perfectus quis sit. 1. de Inuent. 31
orator qua re præcipue commendetur. Brut. 113
orator qua voce esse debeat. 3. de Oratore 24
orator quas res habere debeat. 1. ad Heren. 2
orator qui verè dici possit. 1. de Orat. 33. & 107
orator quis admirandus. 3. de Orat. 29
orator quis Antonio. 1. de Orat. 117
orator quis Crasso. 1. de Orat. 102
orator quis, & quomodo instituendus. 2. de Orat. 47
orator quis perfectus. 1. de Orat. 28. 33. 107. & 3. 45
orator sine multitudine eloquens esse non potest. 2. de Orat. 184
orator summus Plato in eo ipso loco, in quo oratores irridet. 1. de Orat. 25

orator verborum, actor rerum. 3. de Oratore 32
oratoris omnis actio, opinionibus, non scientia, continetur. 2. de Orat. 17
oratoris nulla facultas est sine philosophia. Partit. 77
oratoris fundamentum, Latina emendatæque loquutio. Brut. 149. & 150
oratoris institutio & informatio. 2. de Oratore 47
oratoris lacerti. 1. de Orat. 115
oratoris laus nulla, quam non Cicero in suis orationibus adumbravit. Orat. 55
oratoris & philosophi munera quomodo distincta. 1. de Orat. 18
oratoris mores effingit oratio. 2. de Oratore 99
oratoris officium quod. 1. ad Heren. 2. 1. de Orat. 68. Orat. 142
oratoris officium singulare consumitur in inventionem rerum. 1. ad Heren. 16
oratoris officia quemadmodum ad orationem accommodentur. 1. ad Herenium 3
oratoris perfecti genus vnum. Orat. 142
oratoris summi est, summum oratorem populo videri. Brut. 97
oratoris peccatum, stultitiæ peccatum videtur. 1. de Orat. 61
oratoris propria res omnis, quæ ornate grauitérque dici debeat. 2. de Oratore 20
oratoris vis & facultas in quinque partes distributa. 1. de Orat. 69
oratoris vis omnis & facultas subtiliter explicata. 2. de Orat. 19. 20. 21. & 22
ex oratoris ipsius vi argumenta quando sumi dicantur. 2. de Orat. 89
oratori docto palma danda. 3. de Oratore 79
oratori finitimus poeta. 1. de Orat. 36
oratori necessariam magnarum omnium rerum & artium scientiam. 1. de Oratore 11
oratori populi aures tãquam tibi sunt. Brut. 100
oratori prouido moderantur auditorum aures. Partit. 9
oratori quæ cognoscenda. 2. de Orat. 37
oratori quæ sint necessaria. 1. de Inuent. 37. Brut. 57
oratori quid, & quomodo dicat, in causâ videndum. 2. de Orat. 65
oratori quis seruandus gestus. 3. de Oratore 117
oratori tria dicendo efficienda. Brut. 96
oratori tria videnda. Orat. 25
oratore frequenter auditorum multum iuuat. Brut. 100
oratore Cicero quando scripserit. Orator 19
oratore perfectum esse posse. 1. de Oratore 47
oratore prudentia nunquam deficit. Brut. 47
oratore sine philosophia esse non posse. 1. de Orat. 42
oratore perfecto nihil præclarium. 2. de Orat. 19
in oratore perfecto, omnis inest philosophorum scientia. 3. de Orat. 79
in oratore quot, & quanta requirantur. 1. de Orat. 63
oratores boni poetis multo pauciores. 1. de Orat. 6
oratores omnes, non generibus inter se, sed facultatibus differentes. Orat. 143
oratores in inferu mare delapsi sunt, Tuscum & Barbarum, scopulosum & infestum. 3. de Orat. 40

oratores Græci. Brut. 13. & 14
oratores imperatoribus numero multo pauciores. 1. de Orat. 4
oratores nascuntur, poetæ fiunt. 1. de Oratore 62
oratores, veritatis actores, imitatores, histriones. 3. de Orat. 118
oratorum honorum duo genera. Brutus 104. & 105
inter oratores bonos magna dissimilitudo. Orat. 1
oratores summos in exordio perturbationis. 1. de Orat. 60. & 61
oratorum illustrium inter se differentia. 3. de Orat. 24. & 25
oratorum paucitatis causæ. 1. de Oratore 5. & 6
oratoria ars sine vlla. 1. de Orat. 45
oratoria supplex in quo sit. Orat. 44
oratoriæ facultatis laus. 2. de Orat. 19
orbis in oratione Thucydidis desideratur. Orat. 138
orbis verborum. 3. de Orat. 110
ordo argumentorum in dicendo plurimum potest. 2. de Orat. 96
ordo, exornationis species. 3. de Oratore 115
ordo maximè memoria lumen adfert. 2. de Orat. 192
ordinis rerum & locorum in oratione duplex ratio. 2. de Orat. 169
ordine nulla res plus in animis hominū valet. Brut. 100
oriens oratio. Orat. 126
origines M. Catonis quales. Brut. 32
ornatus orationis duplex. Orat. 68
ornatus orationis multum apud animos hominum valet. Brut. 100
ornate & aptè dicere, quanta virtus. 3. de Orat. 30
Os ducere. Orat. 47
os citamini. 4. ad Heren. 206
os citans sapientia. 2. de Orat. 79
Otiū consumere. 1. de Orat. 30
otium senectuti bellissimum subsidium. 1. de Orat. 134
otium suppeditare. 1. ad Heren. 1
otii fructus, non contentio animi, sed relaxatio. 2. de Orat. 13
otii socia eloquentia. Brut. 11

P

Pacis campi. 4. ad Heren. 157
pacis comes, eloquentia. Brut. 11
pacem inhonestam cum Gallis fecit C. Pompeius. 1. ad Heren. 27
paedum, quid. 2. ad Heren. 53. 2. de Inuent. 171. & 242
ex pacto ius. 2. ad Heren. 53
pacta quædam iuri præstant. 2. ad Heren. 54
pacta quæ sine legibus obseruantur. 2. ad Heren. 53
pacta ex conuentu obseruantur. 1. ad Heren. 54
Pacuius poeta. Brut. 139
Pacuii locus reprehensus. 2. ad Heren. 71. & 80
Pacuii versus omnes elaborati. Orator 19
Pæan, ad versum minimè aptus. Orat. 112
Pæan, cui orationis generi conueniat. Orat. 114
Pæan, numerus, non pes, à quibusdam habetur. Orat. 126
Pæan, pes quis sit, & vbi in oratione collocandus. 3. de Orat. 101
Pæan, pes seu quiplex. Orat. 109.

pæanem citare. 1. de Orat. 131
pædagogi lites. 4. ad Heren. 156
pagunt rem. 2. ad Heren. 53
palæstra & sedes, exercitationis & delectionis causa, non disputationis, inuentæ. 2. de Orat. 12
palæstra magis & olei, quàm ciuilibus turbæ ac fori. 1. de Orat. 40
Palamedis mors indigna. 2. ad Herenium 62
in Palamedem coniecta suspitionum productionis multitudo. Top. 40
Palicanus, orator, imperitorum auribus aptus. Brut. 118
palla. 4. ad Heren. 226
palma sanguinolenta. 4. ad Heren. 211
palus, pro paxillus. Orat. 86
Pammenes, Demosthenis studiosissimus. Orat. 56
Pammenes, vir eloquentissimus Græciæ, M. Bruti præceptor. Brut. 187
Pamphilus, nescio quis rhetor, irrisus. 3. de Orat. 46
Panathenæus, Isocratis liber. Orat. 11
Panegyricus ab Isocrate conscriptus. Orat. 20
par, quid. 1. de Inuent. 171. & 242
par est, pro, decet. Orat. 2
ex pari argumentum. 2. de Orat. 93
parium comparatio, nec elationem habet, nec submissionem. Top. 37
Parcorum elegantissimus, L. Crassus. Brutus 76
Paris, siue Alexander, Philoctetæ sagittis percussus est. 4. ad Heren. 194
parricidio dånatis os obuoluebatur folliculo lupino, & solæ lignæ pedibus inducebantur. 1. ad Heren. 24
pars, quid. 1. de Inuent. 47. & 58
ex parte argumentum. 2. de Orat. 91
partes, quid. 1. de Orat. 93
partes nò plures, quàm tres, enumeratio debet habere. 1. ad Heren. 17
partes distributionis duæ. 1. ad Heren. 17
partes facere. 2. de Orat. 200
partes tres narrationis positæ in negotiorum expositione. 1. ad Heren. 13
partium distributio, quàm formarū, infinitior. Top. 17
partium eloquentiæ vnaquæque, ars per se magna est. Brut. 12
à partibus argumentum. Top. 6
ex partibus quomodo argumentum elicendum. 2. de Orat. 89
partitio à diuisione quid differat. Top. 15
partitionis vtilitas, & eius genera duo. 1. de Inuent. 45
in partitione fugienda vitia. 1. de Inuent. 47
partitione quomodo vtendum. Top. 16
partitionum definitiones. Top. 12
partus oratorum. Brut. 24
parua magnis sæpe recte conferuntur. Orat. 7
paterfamilias vnus. 1. de Orat. 66
paterpatrus. 2. de Orat. 75
πατριάρχης, orationis genus. Orat. 70
patientia, quid. 2. de Inuent. 242
patientia in quo cernatur. Partit. 41
patientiam imitatur duritia immanis. Partit. 43
patria amoris vis quanta sit. 1. de Oratore 96
patria sanctissima. 4. ad Heren. 154
patrimonium dignitatis fenatus. 3. de Orat. 2
paucitas in partitione quomodo seruanda. 1. de Inuent. 47
Peccare in loquendo, suauius causa, licet. Orat. 89

peccatum non excusat amor. 1. ad Heren. 57
peccatum non excusat iracundia. 2. ad Heren. 57
peccatum oratoris, stultitiæ peccatū videtur. 1. de Orat. 61
peccati causa sæpe pecunia. 2. ad Herenium 33
pecunia redimere. Brut. 48
pecunia. 2. ad Heren. 37
pecunia, de fundo, aut aliis bonis. 4. ad Heren. 193
pecunia ad peccatum impellit. 2. ad Heren. 33
pecunia pro rebus hæreditariis. 2. de Inuent. 167. 168. & 169
pecuniæ genera multa sunt. Top. 13
cuius pecuniæ dies fuisset, vetus exceptio. 1. de Orat. 82
pecuniæ magnitudine, senectus à solitudine vindicatur. 1. de Orat. 132
Peireæo eloquentia euecta, omnes peragravit insulas. Brut. 25
περὶ τῶν, Græcis, Latinis, Suada. Brut. 19
penes scenam. 4. ad Heren. 155
penes vnum omnia consistere. 4. ad Heren. 145
percomis. Brut. 113
perdere litem. 1. de Orat. 81
perdere plus est, quàm amittere. 4. ad Heren. 221
perdifficilia perinde sæpe habenda, ac si effici non possent. Partit. 45
perducere in morem. 2. de Inuent. 241
perfectè eloquentis officium. Orat. 61
perfecti oratoris genus vnum. Orat. 142
perfidiosus. 4. ad Heren. 166
perfringere domum & familiam. 4. ad Heren. 210
pergrauiter. 1. de Orat. 115
Pericles & Thucydides, non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt. Brutus 13
Pericles, Athenis eloquentissimus, & idem princeps publici consilii. 1. de Orat. 109
Pericles, omni virtutis genere floruit. Brut. 14
Pericles, Xantippi filius, primus ab Anaxagora Physico edoctus, eloquentiæ doctrinam adhibuit. Brut. 21. eius suauius ex hilarata Athenæ. 22. eiusdem vbertatem & copia admirat. Ibidem. eius vim dicendi, terroremque timuerunt. Ibidem.
Pericles contra voluntatem populi loquens, popularis tamè videbatur. 3. de Orat. 76. In eius labris lepos habitabat. Ibidem. & Brut. 29. Ab Anaxagora eruditus. Ibidem. Quadraginta annos Athenis præfuit. Ibidem.
Pericles in animis audientium aculeos relinquere solebat. Brut. 18. & 19
Pericles, quo dicendi genere fit vnus. 2. de Orat. 52. Orat. 15
Pericli quantum profuerit Anaxagoras. Orat. 8
periclitari vires. 1. de Orat. 76
περὶ τῶν, quid Latine dicatur. Orat. 118. Brut. 84
periodus non vbique adhibenda. Orator 111
Peripateticæ Aristotele. 3. de Orat. 35
Peripateticorum disciplina, quantum ad dicendum conferat. Brut. 62
Peripateticorum elegans exercitatio. Orat. 70
Peripateticorum ratio in philosophia, & ratione dicendi. Brut. 62

permissio, exornationis species, quid. 4. ad Heren. 191
 permissio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
 permissione potior est sanctio. 2. ad Heren. 48
 permouere, oratori necessarium. Orator 142
 permotiones animi. 1. de Orat. 22
 permutatio, & eius species tres. 4. ad Heren. 201
 perorando omnium præstantissimus Cicero. Orat. 71
 peroratio naturalis omnium causarum, vna. Brut. 110
 perorationis partes duæ. Partit. 18
 peroratione omnes Cicero relinquebant. Orat. 71
 perpaululum gustare. 2. de Orat. 130
 perpetuum ius. 1. de Orat. 77
 perpetuæ quæstiones quando institutæ. Brut. 54
 perpetuas dicendi. Orat. 4
 perpugnax Crassus in disputando. 1. de Orat. 47
 perpusillum rogare. 2. de Orat. 135
 perseverantia quid. 2. de Inuent. 242
 Persius doctissimus. 1. de Orat. 15
 à persona nostra, beneuolentia quomodo captanda. 1. ad Heren. 7
 ex persona, coniectura quomodo capienda. 2. de Inuent. 140
 personis quæ res attributæ sunt. 1. de Inuent. 51
 perspergi. 1. de Orat. 77
 perspicuum, genus argumentationis. 1. de Inuent. 104
 persuadendi ratio, & spes vincendi tota est posita in confirmatione & confirmatione. 1. ad Heren. 18
 persuadendi ratio in tribus consistit. 2. de Orat. 63, 70, & 170
 persuaso auditore quid faciendum. 1. ad Heren. 9
 persuasio. 1. ad Heren. 35
 perterrere. Orat. 93
 pertinacia perseverantia finitima. 2. de Inuent. 244
 pertinere in prudentiam. 2. de Orat. 4
 pertisum, pro, pertasum, consuetudo non probauit. Orat. 90
 perturbare ex ciuitate. 4. ad Heren. 152
 peruerse dicendo, vt peruerse dicamus, facile consequimur. 1. de Orat. 72
 peruerio. 4. ad Heren. 198
 peruestigare argumentum. Top. 5
 peruolutare. 1. de Orat. 76
 pes, in nauis. 3. de Orat. 87
 pedis suppositio. 1. de Orat. 118
 pedum ratio in numeris. Orat. 109, & 112
 peti ex scribendo quæstum solitum. 1. ad Heren. 1
 ¶ Pherecydes historiam sine ornatu scripsit. 2. de Orat. 29
 Phidias Mineræ signum effecit. 2. de Orat. 41
 Phidias clypeus. Orat. 138
 Phidias simulachris, nihil in illo genere perfectius. Orat. 5
 Philippus consul, causæ principum infensus. 1. de Orat. 13
 Philippus, homo vehemens & disertus, & ad resistendum fortis. 3. de Orat. 2
 Philippus, homo disertus, atque eruditus, ita ad dicendum surgebat, vt quod primum verbum habiturus esset, nesciret. 2. de Orat. 173
 Philippus in concione dixit, videndum sibi aliud cõsiliu, illo senatu se Rempublic gerere non posse. 3. de Orat. 1
 Philippus, rex sapientissimus, Aristote-

lem filio suo præceptorem acciuit. 3. de Orat. 78
 Philippi Consul concio aduersus senatum. 3. de Orat. 2
 Philistus orator. 2. de Orat. 53
 Philisto Syracusio, Ciceronis tempore, amatores defuerunt. Brut. 33
 Philo Academicus Athenis ob Mithridaticum bellum Romam profugit. Brutus 169
 Philo in Academia nobilis. 3. de Orat. 61
 Philo Architectus Atheniensibus armamentarium fecit. 1. de Orat. 31
 Philoctetæ sagittis Paris, qui & Alexander, percussus. 4. ad Heren. 194
 Philolaus, Archite Tarentini auditor. 3. de Orat. 77
 philosophus quis dicatur. 1. de Orat. 106
 philosophi & oratoris munera quomodo distincta. 1. de Orat. 28
 philosophi in superum mare deflexerunt Græcum & portuosum. 3. de Orat. 40
 philosophorum greges. 1. de Orat. 22
 philosophorum oratio qualis. Orat. 35
 philosophos orationis copia abundare. 2. de Orat. 82
 philosophia in tres partes distributa. 1. de Orat. 35
 philosophia non est reliquarum artium similis. 3. de Orat. 45
 philosophia omnium benefactorum, beneque dictorum mater. Brut. 179
 philosophia omnium laudatarum artium parens. 1. de Orat. 5
 philosophia quatum oratori necessaria. Partit. 77
 philosophia quo tempore primum orta sit. Brut. 15
 à philosophia instructior. Brut. 83
 in philosophia tota hominum ingeniosissimorum ætates contritæ. 1. de Orat. 111
 sine philosophia eloquens effici potest. Orat. 7
 Phoenix à Peleo, comes quem ad vsu Achilli datus. 3. de Orat. 32
 Phormionem Peripateticum delirare dixit Annibal. 2. de Orat. 42
 Phormiones multi. 1. de Orat. 43
 Phryges in Epilogis cantare soliti. Orat. 32
 Phrygio Pompeius. 2. de Orat. 156
 Phrygia minime polita & elegans. Orat. 13
 Phrygium dicendi genus. Orat. 13
 Phyllistus Syracusius, Dionysii tyranni familiaris, in historia Thucydidem imitatus. 2. de Orat. 31
 ¶ Pietas quid. 1. de Inuent. 170, 241. Top. 48
 pietas in quo cernatur. Partit. 41
 pignorum ablati aliquem coercere. 3. de Orat. 3
 Pistratus multum, vt suis temporibus, dicendo valuit. Brut. 14
 Pistratus tyrannus, & doctus & eloquens, Homeris libros confusos antea disposuit. 3. de Orat. 75
 Piso sine ornatu scripsit historiam. 2. de Orat. 29
 in pistrino eodem viuere. 2. de Orat. 79
 ¶ Plagiosippus. 4. ad Heren. 196
 Plato Dionem Syracusium omnibus doctis ex poluit. 3. de Orat. 77
 Plato, diuinus author. Orat. 149
 Plato in geometria & musica præstantissimus. 1. de Orat. 110
 Plato nō linguæ solum, sed etiam animi ac virtutis magister. 3. de Orat. 77
 Plato non modo intelligendi, sed etiam

dicendi grauissimus author & magister. Orat. 5
 Plato, omnium rhetorum exagitator, vnum Isocratem mirabatur. Orat. 24
 Plato, omnium qui scripserunt, aut loquuti sunt, grauitate princeps. Orat. 34
 Plato oratores irridens, summus ipse orator est. 1. de Orat. 25
 Plato vnus, omnium instar. Brut. 99
 Platonis amplitudo Aristotelē à scribendo non deterruit. Orat. 3
 Platonis frequens auditor Demosthenes. Orat. 8
 Platonis ciuitas cõmentitia. 1. de Orat. 117
 Platonis libri mirabiliter scripti. 3. de Orat. 9
 Platonis locutio nonnullis poema existimata. Orat. 36
 Platonis more loqui Iouem, si Græcè loquatur. Brut. 62
 Platonis oratio funebri, quotannis certo die Athenis recitabatur. Orat. 84
 Platonis vberitas. Brut. 62
 Plautus quando mortuus. Brut. 30
 Plauti locus reprehensus. 2. ad Heren. 70
 plus petens, quam in actione esset, causa cadebat. 1. de Orat. 81
 à pluribus causis singulas defendi vitiosum. Brut. 109
 pluuiam aquam arcere. Top. 19
 ¶ Poema paucorum approbatione contentum est, oratio non item. Brut. 99
 poena damnatione necessario consequitur. 2. de Inuent. 164
 poenitere facinus. 2. de Inuent. 150
 poeta bonus, sine inflammatione animorum, & sine quodā afflatu furoris nullus. 2. de Orat. 105
 poeta Lucilius. 2. ad Heren. 53
 poeta oratori finitimus. 1. de Orat. 36
 poeta propter excellentiam pro Homero accipitur. Top. 18
 poetæ etiā ante Homerū fuerunt. Brut. 35
 poetæ in figuris verborum liberiores. Orat. 17
 poetæ oratoribus proxima cognatione iuncti. 3. de Orat. 16
 poetarum ab oratoribus differentia. Orat. 36, & 37
 poetarum genus multiplex. Orat. 141
 poetarum morte dolere. Brut. 2
 poetis permultis par penè laus in dissimili genere tribui potest. 3. de Oratore 16
 poetica vnde, & quomodo inuenta. Orator 103
 Polemo, qui Xenocratem audierat, nihil ab Aristotele magnopere dissensit. 3. de Orat. 38
 politici philosophi olim nominati, qui iam Peripatetici & Academici. 3. de Orat. 60
 Polycletus. 4. ad Heren. 148
 Polycletus cuiusmodi artifex. Brut. 35
 Polycletus fingendi arte insignis. 3. de Orat. 15
 Polycletus Herculem finxit. 2. de Orat. 38
 Polygnotus pictor cuiusmodi. Brut. 35
 Pomeridianus, pro, postmeridianus. Orat. 89
 Pompeius & Sylla Coss. Brut. 169
 Pompeius Phrygio. 2. de Orat. 156
 Pompeia lex ternas ad dicendum horas oratoribus constituit. Brut. 180
 Pomponius æqualis Sulpitii & Cottæ, in dicendo obscurus. 3. de Orat. 28
 Pomponii Attici liber quo omnem rerum memoriam breuiter cõplexus est. Brut. 7
 ponere ea, pro, proponere. 2. de Orat. 1

ponere in metu. Top. 2
 Pontidius. 2. de Orat. 192
 pontifex maximus Romæ olim annales conscribat. 2. de Orat. 28
 pontificium ius, quod ciuili coniunctum erat, nemo discerebat. 3. de Orat. 75
 populi scium facere. Orat. 150
 populi aures oratori tanquam tibiæ. Brutus 100
 populo non minus, quam doctis, probanda est eloquentia. Brut. 95
 in populis probari. 1. de Orat. 114
 populare dicendi genus. Brut. 70
 populari trutinæ examinari. 2. de Oratore 87
 porcæ sustinere. 2. de Inuent. 189
 porcina. 4. ad Heren. 146
 portentum, pro, portentorum. Orator 87
 porticus ad quid inuenta. 2. de Oratore 12
 portorium. 1. de Inuent. 63
 posse fieri. 2. de Orat. 147
 posse, quod deceat, facere, artis & naturæ est: scire, quid, quandoque deceat, prudentiæ. 3. de Orat. 117
 possidere ingenium. 1. de Inuent. 96
 possessio secundum tabulas ex edicto prætoris dari solita. Top. 8
 in possessione iudicii ac defensionis consistere. 2. de Orat. 109
 posthumi. 2. de Orat. 76
 postliminium. 2. de Orat. 75
 postliminium vnde ductum. Top. 18
 postliminium nullum ei, quem pater suus, aut populus vendidit, aut paterpatrus dedit. 1. de Orat. 89
 postliminio quæ redeant. Top. 18
 potentia. 1. ad Herennium 5. 2. de Inuentione 146
 potestates. 3. ad Heren. 106
 ¶ Præceptoris officium. 3. ad Herennium 133
 præceptores iidem, & viuendi & dicendi, veteres. 3. de Orat. 32
 præceptionis ratio. 1. ad Heren. 1
 præcertatio. 4. ad Heren. 194
 præcisio, exornationis species. 4. ad Heren. 194
 præcisio, figura dicendi, quid. 3. de Orat. 112
 præco actionum. 1. de Orat. 121
 præconio domestico colligere testes stultitia suæ. 2. de Orat. 48
 præcultus, id est, præparatus. Partit. 42
 ex præcurrentibus argumentum. 2. de Orat. 92
 præditus bonis rationibus. 4. ad Heren. 216
 pragmatici. 1. de Orat. 132
 ¶ præiudicia, qui dicti sunt apud Græcos. 1. de Orat. 98
 præiudicium capitis fieri. 1. de Inuentione 164
 præmium ex lite. 4. ad Heren. 181
 præmii ratio, in generali constitutione, ex quibus rebus consideretur. 2. de Inuent. 105
 præmia virtutis sancta & casta esse oportere. 2. de Inuent. 107
 præmnio, figura dicendi. 3. de Oratore 113
 præscriptio. 1. de Inuent. 47
 præsens animus. 2. de Orat. 47
 præsidere sibi. 3. de Orat. 91
 in præsidio consistere. 2. de Orat. 162
 præstare consilium. 3. de Orat. 74
 præstare culpam. 1. de Orat. 56
 præstare fidem. 3. de Orat. 74
 præstare impetus populi. 2. de Orat. 68

probabile quid. 1. de Inuent. 61. & eius species. 2. ad Heren. 33
 probabile quot habeat genera. 1. de Inuent. 63
 probabile orationis genus quomodo constituitur. Partit. 11
 proclamator. 1. de Orat. 100
 procudere linguam. 3. de Orat. 66
 procum, pro, procorum. Orat. 87
 procuratio ciuitatis. 1. de Orat. 108
 procurare amicitiæ studio. 4. ad Herennium 215
 Prodicus Chius, sophista. Brut. 15
 prodigium, pro, prodigiorum. Orat. 87
 productus studio & viribus. 4. ad Heren. 215
 producti fumus. 1. ad Herennium 4. & 4. ad Heren. 121
 profuentia. Partit. 43
 projicere rectum. Top. 11
 ¶ προσημολογία, Latine notio, quid sit. Top. 15
 proles, verbum inuolutum. 3. de Oratore 84
 Prometheus. 4. ad Heren. 147
 promittere damni infecti. Top. 10
 pronomination, exornationis species. 4. ad Heren. 196
 pronuntiare amplius. Brut. 43
 pronuntiatio. 1. ad Herennium 3, 14. & 3, 111
 pronuntiatio bona id perficit, vt res ex animo agi videatur. 3. ad Heren. 111
 pronuntiatio ex quibus consistet. 3. ad Heren. 112
 pronuntiationis suauitas, & vocis conseruatio ex eadem re procreantur. 3. ad Heren. 114
 ¶ προσημολογία. 1. ad Heren. 5
 propalam. 1. de Orat. 78
 propositum quid. Top. 41
 propositum inest in causa. Partit. 6
 propositum, pars causæ est. Top. 43
 propositum siue consultatio, pars causæ est. Partit. 33
 propositi vel consultationis genera duor. Partit. 33
 in proposito quis finis. Partit. 6
 propositio animi. 2. de Inuent. 242
 propositio in argumentatione, quid. 2. ad Heren. 61
 propositio, ratiocinationis pars, quid. 1. de Inuent. 81
 propria verba quæ sint. 4. ad Heren. 160
 proprii loci. 2. ad Heren. 40
 in propriis verbis quæ sequenda oratoris. 3. de Orat. 83
 Protogoras Abderites, sophista. Brut. 15
 3. de Orat. 70
 Protogoras locos cõmunes primus scripsit & parauit. Brut. 13
 protegere ædes. Top. 11
 Protogenes, pictor egregius. Brut. 35
 protrahi in medium. 4. ad Herennium 234
 prouidentia quid. 2. de Inuent. 240
 prouocatio, patrona ac vindex ciuitatis. 2. de Orat. 108
 prudentia quid, & eius partes. 3. ad Heren. 94
 2. de Inuent. 240
 prudentia auditorum, eloquentiæ oratorum moderatrix. Orat. 13
 prudentia duplex. Partit. 40
 prudentia indiffera loquaci stultitiæ præstat. 3. de Orat. 79
 prudentia intelligendi. 1. de Orat. 45
 prudentiæ possessio oratoris est. 3. de Orat. 67
 prudentiæ ratio in quibus rebus quaeritur. 1. de Inuent. 57
 prudentiam imitatur malitia. Partit. 43
 z. iiii.

in prudentiam pertinere. 2. de Orat. 4
 Prytaneo, locus Athenis publicus. 1. de Orat. 119
 in Prytaneo ali, publicè honos Athenis maximus. 1. de Orat. 119
 P. Africanus C. Carboni, de Tiberio Graccho interroganti, respōdit iure cæsum videri. 2. de Orat. 59
 P. Africanus eloquens fuit. 1. de Orat. 108
 P. Africanus insinulatus sua autoritate Brisonem à dissuasione legis tabulariæ deduxisse. Brut. 49
 P. Africanus minor, in primis eloquens. Brut. 40
 P. Antifilius, Rabula probabilis, cōtra C. Julii extraordinarium consulatus petitionem dixit. Brut. 120
 P. Antronius quis in dicendo. Brut. 130
 P. Canutius extra ordinem senatorium disertissimus. Brut. 107
 P. Cæthegus qualis vir & orator. Brut. 92
 P. Claudius Cos. cum L. Portio. Brut. 30
 P. Cornelius, homo auarus & furax, sed egregiè fortis. 2. de Orat. 149
 P. Crassus, Africanus, Coss. Brut. 38
 P. Crassus diues, P. Scæuolæ frater, orator & iuriconsultus. 1. de Orat. 82
 P. Crassus idem eloquens & iuriconsultus. 1. de Orat. 109
 P. Crassus in numero quidem disertorū fuit, sed par Galbæ nullo modo. 1. de Orat. 124
 P. Crassus, L. propinquus, maximi animi vir, suapte manu interfectus. 3. de Orat. 6
 P. Crassus, M. F. se initio ætatis ad Ciceronis amicitia contulit. Brut. 154. idem quibus moribus & studio. Ibidem. Eiusdem casus. Ibidem.
 P. Crassus Mutianus quis orator. Brut. 50. Idem & Galbæ Ser. filio filia suam collocat. Brut. 50
 P. Crassus orator cum superiore Africano consul fuit. Brut. 38
 P. Crassus, P. Mutii frater. 1. de Orat. 124
 P. Decius. 2. de Orat. 72. & 74
 P. Decius orator, vt vita, sic oratione turbulentus. Brut. 56
 P. Galba, Ser. filius, rogatione Manilia propter inuidiā Iugurthinæ coniurationis, cum pro se dixisset, dānatus est primus post Romam cōditam, qui in collegio sacerdotum esset. Brut. 65
 P. Lætulus, Ciceronis salutis auctor, qualis & vir & orator fuerit. Brut. 145
 P. Lentulus, M. Marcelli filius. Brut. 70
 P. Lentulus nihil in dicēdo præter actionem habuit. Brut. 126
 P. Lentulus orator. Brut. 38
 P. Lentulus, princeps Senatus, qualis in dicendo. Brut. 55. 1. de Orat. 106
 P. Lentulus Sura, Hortensii æqualis. Brut. 23
 P. Licinius Varus. 2. de Orat. 139
 P. Lucilius Balbus, Ser. Sulpitii præceptor. Brut. 79
 P. Magius qualis in dicendo. Brut. 93
 P. Mummius cuius temporis homo. 2. de Orat. 151
 P. Muræna quis orator. Brut. 127
 P. Mutius. 2. ad Heren. 53
 P. Mutius iuriconsultus, P. Crassi frater. 1. de Orat. 106. & 124
 P. Mutius omnibus iniquus. 2. de Orat. 146. & 157
 P. Mutius optimè pila & duodecim scrupis Iusit. 1. de Orat. 109
 P. Orbius, T. Iuuentii auditor. Brut. 93
 P. Popilius cuius egregius, nec indifertus. Brut. 48

P. Popilius vi C. Gracchi expulsus, L. Bestiæ rogatione restitutus. Brut. 66
 P. Rutilius de iure responsitavit. Brut. 58. Panætium audierat. 59. Propè perfectus in Stoicis. Ibidem.
 P. Rutilius, M. Filius, Tribunus plebis, C. Mancinum à Senatu iussit educi. 1. de Orat. 89
 P. Rutilius qualis vir & orator. Brut. 56. & 58
 P. Rutilius Rufus. 2. de Orat. 155
 P. Rutilius Rufus causam suā noluit ornatus dici, quā simplex ratio veritatis postulabat. 1. de Orat. 117
 P. Rutilius Rufus, cum Scaurum ambitus postulasset, neque condemnasset, ab eo eiusdē criminis reus factus est. Brut. 58
 P. Rutilius Rufus, exemplum innocentia. 1. de Orat. 116
 P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus. 1. de Orat. 115
 P. Rutilius Rufus, propter simplicitatem defensionis suæ dānatus. 1. de Orat. 117
 P. Scæuola qualis in dicendo. Brut. 55
 P. Scipio Nasica, Corculum, bis Cos. & Censor eloquens habitus. Brut. 39
 P. Scipio qui in consulatu est mortuus, omnes sale facitque superauit. Bru. 65
 P. Sextius Pr. designatus, accusante T. Iunio, ambitus damnatus est. Brut. 94
 P. Sulpitius, Drusi familiaris. 1. de Orat. 14
 P. Tubero Africanum auunculum laudauit. 2. de Orat. 186
 P. Tuditanus bello Punico secundo Cos. cum M. Cornelio Cethego. Brut. 29
 P. Africani laus. 1. de Orat. 106. 2. de Orat. 84
 P. Crassi filia, Caio Sergii Galbæ filio desponsa. 1. de Orat. 123
 P. Crassi veteris sapientia. 3. de Orat. 73
 P. Scipionis laus. Brut. 42
 P. Cominio Spoletino accusante, C. Cornelium defendit Cicero. Brut. 147
 publici iuris species tres. Partit. 71
 publicis commentariis consignare. 2. de Orat. 123
 pudere cum duobus genitiuis. Orat. 87
 pudor in oratione. 1. de Orat. 60
 pueri quos domi audiant loquentes, magni referre. Brut. 120
 puerorum testimonium aliquando pondus habet. Top. 40
 pueris ac lachrymis vsus est Q. Galba reus. 1. de Orat. 116
 puerilis fucus. 2. de Orat. 102
 pugna aliud, aliud ludus desiderat. 2. de Orat. 47
 pulchritudo à lepore differt. 4. ad Heren. 180
 pulmonibus, pro, pulmone. 4. ad Heren. 200
 in puluerem educere. 1. de Orat. 76
 puncta argumentorum occulenda. 2. de Orat. 95
 pupillus senatus, M. Catonis morte. 3. de Orat. 90
 purgatio quid, & eius species. 1. de Inuent. 22. & 2. 191
 purgatio criminis, & eius partes. 1. ad Heren. 25
 in purgatione criminis necessitudo quomodo excusanda aut refellenda. 2. ad Heren. 56
 in purgatione fortuna quomodo excusanda aut refellenda. 2. ad Heren. 58
 in purgatione imprudētia quomodo excusanda aut refellenda. 2. ad Heren. 57
 Purrhus apud Ennium, pro, Pyrrhus. Orat. 91

purum iudicium. 2. de Inuent. 164
 Pythagoreorum Italia quōdam referata. 2. de Orat. 84
 Quæstio quid sit. Top. 51
 quadrare orationem. Orat. 114
 in quadrum sentētia redigere. Orat. 120
 quadruplator. 4. ad Heren. 234
 Quæstionis officium. 4. ad Heren. 104
 quæstio quid. 1. de Inuent. 26. 2. de Orat. 44
 quæstio quid secundum Hermagoram. 1. de Inuent. 12
 quæstio ex ratione defensionis, & firmamento accusationis nascitur, ea iudicatio dicitur. 1. ad Heren. 29
 quæstio infinita alio nomine causa, vel controuersia. Partit. 33
 quæstio omnis in tribus. Partit. 33
 quæstionem ferre. 1. de Orat. 115
 quæstiones cognitionis tripartite. Top. 43
 quæstiones perpetuæ quādo Romæ constitutæ. Brut. 54
 quæstiones quibus in rebus maiores interponi voluerint. 2. ad Heren. 42
 quæstionum duo genera. Topic. 42. 2. de Orat. 24. 3. de Orat. 60
 quæstionum species duæ. Partit. 3. 1. de Orat. 68
 à quæstionibus loci communes. 2. ad Heren. 41
 quæstor vrbanus cum esset Cæpio, in lege frumentaria restitit Saturnino. 1. ad Heren. 21
 quæstores prætoribus & consulibus liberum loco, more maiorum erant. 2. de Orat. 110
 quæstum ex scribendo peti solitum. 1. ad Heren. 1
 quale quid sit, duobus modis quæritur. Top. 45
 quanti additus. 2. de Orat. 141
 quanti quisque sis, non, quātum profis, considerandum. Brut. 139
 Q. Aelius, M. Pennus, Coss. Brut. 56
 Q. Aelius Tubero, Stoicus, vita & oratione horridus. Bru. 60. Contra P. Africani auunculi sui testimonium Triumuir iudicauit. Ibidem. Graccho acerrimè restitit. Ibidem.
 Q. Arrius, M. Crassi secundarius. Brut. 131
 Q. Cæpio equites Ro. à se propter iudicia abalienauit. 2. de Orat. 109
 Q. Cæpio exercitum amisit. 2. de Orat. 109
 Q. Cæpio nimis equestri ordini deditus, à senatu discedit. Brut. 118
 Q. Catulus à Philippo interrogat, quid latraret, furem se videre respondit. 2. de Orat. 121
 Q. Catulus coactus est vita se ipse priuare. 3. de Orat. 6
 Q. Catulus cum grauitate venustus. 3. de Orat. 17
 Q. Catulus Crassum cum audisset, fœnū alios dicebat esse oportere. 2. de Orat. 129
 Q. Catulus filius qualis orator. Brutus 118
 Q. Catulus ita dicebat, vt ambrosia alendus videretur. 2. de Orat. 129
 Q. Catulus pater vita & oratione qualis. Brut. 68. Eiusdem liber de consulatu & rebus gestis suis. Ibidem.
 Q. Catulus penè solus latine loqui videbatur. 3. de Orat. 17
 Q. Catulus quo dicendi genere sit vsus. 2. de Orat. 41

Q. Catulus fenex, C. Iulii frater. 2. de Oratore 7
 Q. Catulus fenex, lingua subtilitate & elegantia Græcos superabat. 2. de Orat. 16
 Q. Fabius Labeo, doctus & disertus. Brutus 40
 Q. Fabius, maximus orator. Brut. 38
 Q. Granius, præco dicacissimus. Brut. 88
 Q. Lucretius Vispillo quis orator. Brut. 92
 Q. Martius, Cn. Seruilius, c o s s. Brut. 38
 Q. Maximus Crasso, initio accusationis perturbato, concilium dimisit. 1. de Orat. 60
 Q. Maximus Verrucosus dicendo valuit. Brut. 28
 Q. Metellus bello Punico secundo cū L. Veturio Philone c o s s. Brut. 28
 Q. Metellus eloquens fuit. 1. de Orat. 108
 Q. Metellus i, cuius quatuor filii consulares fuerunt, eloquens habitus. Brut. 40. Idem pro L. Cotta dixit, accusante Africano. Ibidem.
 Q. Metellus, L. filius, vir clarissimus, Crassi familiaris. 3. de Orat. 39
 Q. Metellus, L. Veturius Philo, c o s s. Brutus 28
 Q. Metellus orator. Brut. 38
 Q. Metellus, T. Flaminius, c o s s. Bru. 140
 Q. Mutius, P. Rutilii Rufi causam egit. 1. de Orat. 117. Brut. 59
 Q. Mutius Scæuola augur, à C. Lælio focero in augurum collegium cooptatus. Brut. 5. Prudētia, & iuris ciuili scientia præfuit. Ibidem. Causam suā de peccatis repetundis cōtra L. Albutiū egit. Ibidem.
 Q. Mutius, socer L. Crassi. 1. de Orat. 13
 Q. Nobilior, M. filius, Q. Ennii, qui cum patre eius in Ætolia militauerat, ciuitate donauit. Brut. 39
 Q. Numitorius Pullus. 2. de Inuent. 159
 Q. Opimius, consularis adolescens, malè audiuit. 2. de Orat. 153
 Q. Pōpeius Bithynicus quis orator. Brutus 129
 Q. Pompeius, homo per se cognitus, non contemptus orator. Brut. 49. Eius scripta cuiusmodi. 50
 Q. Pompeius Rufus. Brut. 108
 Q. Pōpeius, prætor vrbanus. 1. de Orat. 82
 Q. Rex. 2. de Orat. 68
 Q. Rubrius Varro, acer & vehemens acculator, cum C. Mario à senatu hostis appellatus. Brut. 87
 Q. Scæuola Augur. 1. de Orat. 21
 Q. Scæuola, id est, gener C. Lælii. 1. de Orat. 18
 Q. Scæuola, iuris peritorum eloquentissimus. Brut. 75. Eloquentium iuris peritissimus. 1. de Orat. 88
 Q. Scæuola omnibus in magistratibus præter tribunatum, L. Crassi collega. Brut. 82
 Q. Scæuola, parcorū elegantissimus. Brutus 76
 Q. Sergius Galba, reus filii Sulpitii Galliceni in humeros suos extulit. 1. de Orat. 116
 Q. Sergius Galba, reus populi misericordiam commouit lachrymis. 1. de Oratore 115. 116
 Q. Sertorius senator qualis in dicendo. Brutus 43
 Q. Tubero dies & noctes operam philosopho dabat. 3. de Orat. 49
 Q. Valerius Soranus doctus & eloquens. Brut. 87
 Q. Valerius Soranus, togatorum omnium sua ætate literatissimus. 3. de Orat. 25

Quintus Varius qualis orator. Brut. 95. & 117
 Q. Varius orator, sua lege damnatus. Brutus 169
 Q. Varius, vastus homo & fœdus. 1. de Oratore 58
 Q. Veſtius Veſtianus qualis in dicendo. Brut. 87
 Q. Ciceronis fratris sapiens consilium. 3. de Orat. 8
 Q. Ciceronis fratris oratio subtilis & ornata. 2. de Orat. 6
 Q. Ennii de Cethego testimonium. Brut. 28. & 29
 Q. Hortensii adolescentis ingenium simul aspectū & probatum est. Brut. 121. Quo tempore, & qua ætate primam causam egit. Ibidem, & 122. Quo tempore mortuus. Ibidem. In patronorū numero annos quatuor & quadraginta fuit. Ibid.
 Q. Metelli laus. 1. de Orat. 106
 Q. Metelli Numidici eloquentia qualis. Brut. 69
 Q. Roscii laus. 1. de Orat. 64
 Q. Scæuola in Senatu autoritas. 1. de Oratore 107
 Q. Scæuola cum L. Crasso comparatio. Brut. 76
 Q. Cæpioni, viro forti, fortuna belli crimini fuit. Brut. 70
 Quo fecius. 1. ad Heren. 22
 R
 Rabirii causa in quo genere versata sit. Orat. 55
 Rabula. 1. de Orat. 100
 rapere lumen. 3. de Orat. 89
 rapitum. 4. ad Heren. 132
 ratio defensionis quæstionem efficit. 1. ad Heren. 24
 ratio in argumentatione quid. 2. ad Herennium 61
 ratio, in causa, quid. Partit. 56
 ratio in coniectura nulla. Partit. 57
 ratio in controuersis quid. 1. de Inuent. 26
 ratio ipsa argumentum confirmat. 2. de Orat. 118
 ratio persuadendi, & spes vincendi tota est posita in confirmatione & confutatione. 1. ad Heren. 18
 ratio post constitutionem quærenda, & quid ea sit. 1. ad Heren. 28
 ratio præceptionis. 1. ad Heren. 2
 rationis confirmatio in argumentatione quid. 1. ad Heren. 61
 rationis in argumentatione vitia. 2. ad Herennium 70
 rationem dare. 4. ad Heren. 136
 rationes pro vita vel moribus. 4. ad Herennium 217
 rationibus bonis præditus. 4. ad Heren. 16
 in rationali causa quid quærat. 2. ad Herennium 51
 ratiocinatio quid. 1. de Inuent. 72
 ratiocinatio aliis tripartita, aliis quinque partita videtur. 1. de Inuent. 73
 ratiocinatio, exornationis species, quid. 4. ad Heren. 167
 ratiocinatione Peripatetici permultū vsi sunt. 1. de Inuent. 77
 ex ratiocinatione controuersia quomodo tractanda. 2. de Inuent. 231
 Rebar, verbum inusitatū. 3. de Orat. 84
 recentior aliis alio in dolore, & ad comminiscendum ingeniosior. 2. ad Heren. 41
 recipere ad epulas. Top. 11
 recipere in rutis & cæcis. 2. de Orat. 115
 recipere lumina. 1. de Orat. 87

non recepissem, nisi tu perdidisses. 1. de Orat. 152
 recordatio memoriæ. 1. de Orat. 3
 recta intelligentia. 1. ad Heren. 1
 rectum quid, & quot eius species. 3. ad Heren. 94
 rectum non folius laudis causa sequendum. 3. ad Heren. 98
 recuperatorium iudiciū. 2. de Inuent. 165
 reculare pro sese. Brut. 45
 regina rerum est oratio. 2. de Orat. 101
 in regno tuo, eleganter, pro, apud te. 1. de Orat. 22
 relatio criminis quid. 1. de Inuent. 13
 relatio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
 relaxari ex sermone. 1. de Orat. 15
 religio quid. 2. de Inuent. 170
 religio in quo cernatur. Partit. 41
 religionem imitatur superstitio. Partit. 43
 religione ciuitatem obstringere. 2. de Orat. 149
 religiosum iudicati genus. 1. de Inuent. 64
 remittere nuntium. Top. 9
 remouere se arte sua. Orat. 3
 remota vel assumpta argumēta quæ sint. Partit. 3
 remotæ narrationis à causa ciuili rursus duo genera. 1. ad Heren. 13
 remotum argumentationis genus. 1. de Inuent. 103
 remotio criminis, & eius species. 1. ad Heren. 26
 remotio criminis quid, & quibus modis fiat. 1. de Inuent. 22
 remotione criminis quomodo vtendum. 2. ad Heren. 59
 reperire dignitatem. 1. de Orat. 98
 reperta verba quæ sint. Partit. 10
 repetitio quid. 4. ad Heren. 162
 repetitio ab vltimo in expositionibus superfedendum. 2. ad Heren. 70
 reprehensio quid, & quomodo tractanda. 1. de Inuent. 91
 reprehensio acerba in dialecticos. 2. ad Heren. 49
 reprehensio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
 reprehensionis vel refutationis ratio. Partit. 24
 reprehensione nõ egens, vitiosum sponse sua. 2. ad Heren. 70
 repromittere. i. cauere. Brut. 9
 repuerascere. 2. de Orat. 13
 repugnātium, antecedentium, & consequentium loci quid differant. Top. 26
 repugnantium locus, dialecticorum proprius. Top. 26
 à repugnantibus argumentum. Top. 9. 2. de Orat. 92
 res omnis quæ ornate & grauitè dici debeat, oratoris propria. 2. de Orat. 20
 res quibus contemptus excitetur. 1. ad Heren. 8
 res quibus inuidia excitetur. 1. ad Heren. 7
 rei turpitudine. 2. ad Heren. 35
 rem pagunt. 2. ad Heren. 53
 in rem præsentem venire. 1. de Orat. 130
 à re ciuili abhorre. 3. de Orat. 34
 in re optimū quæritur, in homine quod est, dicitur. Orat. 143
 res iudicatæ. 1. ad Heren. 47
 res omnes obnoxia superstitutionibus. 2. ad Heren. 43
 res quæ moueant risum. 1. ad Heren. 10
 rerum copia, verborum copiam gignit. 3. de Orat. 68
 rerum expetendarum & vitandarum genera tria. 2. de Inuent. 28
 rerum bonarum & malarū genera tria. Partit. 12

rerum memoria oratoris propria. 2. de Oratore 195
 rerum ratio in historia quem ordinem desideret. 2. de Orat. 34
 rerū similitudines quomodo ad memoriam imaginibus exprimendæ. 3. ad Heren. 128
 rerum tractatio admirabiliorem orationem efficit. Orat. 66
 res quas orator habere debeat. 1. ad Her. 2
 à rebus ipsis benevolentia quomodo capianda. 1. ad Heren. 8
 responsio, humanitatis est. 2. de Orat. 126
 rempublicam tenere. 1. de Orat. 20
 de republica Ciceronis libri. Brut. 10
 in Republica versari, non est sapientis. 3. de Orat. 37
 reticentia, figura dicendi. 3. de Orat. 114
 reuenire, id est redire. 1. de Orat. 89. & 90
 reuiscere. 4. ad Heren. 201
 ab reo, pro, ex parte rei. 2. ad Heren. 80
 rei qui dicantur. 2. de Orat. 98. 175
 ¶ Rhetorica, doctrinæ ciuiliis pars præcipua. 1. de Inuent. 9
 rhetoricæ artis partes quinque. 1. de Inuent. 13
 Rhodii inter Græcos in iocâdo excellentes. 2. de Orat. 120
 Rhodii oratores quales. Brut. 25
 apud Rhodios doctissimos homines etiâ liberi ciuêque torquebantur. Partit. 65
 ῥητορ, Latine numerus. Orat. 36
 ῥητορ, qui & numerus, in oratione inuidiosus. Orat. 97
 ῥήτωρ, Græcum uerbum, unde dictum. Orator 33
 rhetorum præcepta irrita. 1. de Orat. 42
 rhetoribus concessum est in historiis euentiri. Brut. 20
 ¶ Ridiculum turpitudine quadam continetur. 2. de Orat. 130
 ridiculo quomodo orator utatur. Orat. 48
 ridicula quatenus oratori tractanda. 2. de Orat. 132
 ridiculorum genera duo. Orat. 48
 de ridiculis inscripti Græci libri. 2. de Oratore 120
 rîfus quibus rebus moueatur. 1. ad Herennium 10
 rîfus, tenuissimus ingenii fructus. 2. de Orat. 137
 de rîsu quinque quærî soler. 2. de Orat. 130
 rogatio, priuilegii similis. Brut. 45
 Roma, domus virtutis, imperii & dignitatis. 1. de Orat. 97
 Roma, domicilium imperii & gloriæ. 1. de Orat. 53
 Romani minus quàm Latini literis studebant. 3. de Orat. 25
 Romani ludi. 1. de Orat. 13
 Romanorum ingenia multum cæteris hominibus omnium gætium præstiterunt. 1. de Orat. 8
 Romulus cõsilio magis & sapietia, quàm eloquentia usus est. 1. de Orat. 19
 Roscius dicebat se, accedere ætate, tibicinis modos remissurum. 1. de Orat. 132
 Roscius dicitur, quisquis in suo artificii genere excellit. 1. de Orat. 64
 Roscius discipulum, quem probaret, inuenire non potuit. 1. de Orat. 63
 Roscii Amerini causam maximis clamoribus adolescens egit Cicero. Orat. 57
 Roscii gestus & uenustas. 1. de Orat. 130
 ¶ Rubore exhausto. 4. ad Heren. 156
 ruborem suum præstare. 2. de Orat. 134
 rubores eiicere. 4. ad Heren. 155
 rudibus ludere. Orat. 149
 cõtra rumores loci communes. 2. ad Herennium 43

rumoribus non credendum. 2. ad Herennium 35
 rusticus. 1. de Orat. 113
 in ruti & cæsis aliquid recipere. 2. de Oratore 115
 ruti cæsis receptis aliquid vedere. Top. 53

S

¶ **S**acer mons ad ripam Anienis tertio ab vrbe milliario situs. Brut. 26
 sacramento iusto cõtendere. 1. de Orat. 22
 sãui turbines. 3. de Orat. 86
 Salutorum uersus. 3. de Orat. 109
 salubritas Atticæ dictionis. Brut. 25
 Samnites vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utitur. 2. de Oratore 177
 sana oratio. Brut. 106
 fanitas orationis. Orat. 145
 sanctio permissione potior est. 2. ad Herennium 48
 sanctissimæ patriæ. 4. ad Heren. 152
 sanctitas quid. Top. 48
 sanguis orationis. Orat. 145
 sapientes omnes Græciæ, præter Thalem Mileesium, ciuitatibus suis præfuerunt. 3. de Orat. 75
 sapientiæ laudem nemo sine summo studio, labore, & doctrina consequitur. 2. de Orat. 197
 Sarissæ tela Macedonica. 4. ad Heren. 197
 satietas uitatur uarietate. 4. ad Heren. 159
 fatis superque. 1. de Orat. 102
 Saturnino, in lege frumentaria, Cæpio, cum quæstor urbanus esset, restitit. 1. ad Herennium 11
 faxifragæ vndæ. 3. de Orat. 91
 ¶ Scæuolarum nemo unquam censuram petiit. Brut. 83
 scalmorum duorum nauicula. 1. de Orat. 85
 Scaurus Rutilium ambitus accusauit. 2. de Orat. 155
 sceleris commissi sæpe causa, incommodorum euitatio. 2. ad Heren. 33
 Scenici ludi. 3. de Orat. 1
 Scæpius Metrodorus artificiosa memoria utebatur. 2. de Orat. 196
 Σκιμα, id est, uerborum aut sententiarum ornamenta, infinita. Top. 17
 Σκιμα, maximè ornant oratorè. Brut. 72
 Scipio. 4. ad Heren. 146
 Scipio Africanus superior non infans fuit. Brut. 38. Eius filius aduersa ualitudine usus, Græcam historiam scripsit. Ibidem.
 Scipio & Lælius ad Caietam & Laurentium conchas legere solebāt. 2. de Orat. 13
 Scipio, is qui Gracchum interfecit, uolens & acer in dicendo. Brut. 55
 Scipio, M. Bruti collega, L. Crassi nepos, Q. Metelli, P. Scipionis & Q. Scæuolæ pronepos, P. Scipionis Corculi & C. Lælii abnepos. Brut. 111
 Scipio minor à Scipionis superioris filio adoptatus. Brut. 38
 Scipionis Nasicæ, P. M. L. Crassi generi proauis sapientia. 3. de Orat. 73
 scire quid deceat, prudentiæ est: posse quod deceat facere, artis & naturæ. 3. de Orat. 117
 scitum facere. Orat. 151
 scientia. 2. ad Heren. 38
 scientia disciplinarum, Philosophi est, tractatio, oratoris. 1. de Orat. 18
 scopas dissoluere. Orat. 139
 Scopas Theſſalus fortunatus homo & nobilis. 2. de Orat. 191
 scopulus libidinis. 2. de Orat. 84
 scopulus patrimonii. 3. de Orat. 89

scribere, pro, scripseris. Orat. 88
 scribendi consuetudo quanta commoda adferat. 1. de Orat. 73
 scribendo adesse. 3. de Orat. 4
 scriptum non esse ambigere, cum intelligatur, utra sententia uera sit. 2. ad Heren. 49
 scripti iuris species. Partit. 71
 ex scripti interpretatione controuersiæ. 1. de Orat. 68
 à scripto dicere. 2. de Inuent. 217
 à scripto dicentibus quid agendum. 2. ad Heren. 45
 ex scripto & sententia, controuersiæ quomodo tractanda. 1. de Inuent. 212
 in scripto quæ controuersiam faciant. Top. 51
 pro scripto, vel contra, loci communes. Partit. 73
 scriptorum Græcorum arrogantia. 1. ad Heren. 1
 scriptio multum ad dicendum proficit. Brut. 47
 à scriptura principium quando sumendum. 1. ad Heren. 6
 scrupis ludere. 1. de Orat. 109
 ¶ Secundi hæredes. 2. de Inuent. 167
 infra secundos, pro iis, qui sunt secundis inferiores. Orat. 3
 federe apud aliquem. 2. de Orat. 7
 feditiones ab Antonio ornata. 2. de Oratore 68
 feditiones multæ à Rep. factæ. 2. de Orat. 68
 feditiones nonnullæ iustæ, & propè necessariæ. 2. de Orat. 108
 feducere. 1. de Orat. 123
 sempiternum tempus spectare. 2. de Oratore 91
 fenatus dignitatis, patrimonium. 3. de Orat. 2
 fenectus, occasus uitæ. Top. 16
 fenectus à solitudine pecuniæ, magnitudine vindicatur. 1. de Orat. 132
 fenectus ornamentum, iuris prudentia. 1. de Orat. 98
 fenecturi orium bellissimum subsidium est. 1. de Orat. 134
 Senense prælium à Liuiio Salinatore comestum. Brut. 36
 sensa exprimere. 1. de Orat. 17
 sensus pro affectibus. 2. de Orat. 102
 sensum externum quiuis suspicionem constare potest. 2. ad Heren. 39
 sententia, & eius duæ species. 4. ad Heren. 169
 sententia nulla illustis sine luce uerborum. 3. de Orat. 14
 à sententia dicentibus quid agendum. 2. ad Heren. 46
 in sententia quid sit uiciosum. Orat. 144
 sententiæ in reos duplices Athenis. 1. de Orat. 118
 sententiæ philosophorum. 1. de Orat. 63
 sententiarum quæ genera. Orat. 143
 sententiarum ornamenta quæ sint. Orat. 75. 76. & 77
 sine sententiis aptè dicere, insania est. Orat. 139
 sententiosè loqui. 4. ad Heren. 235
 separatum exordium quid. 1. ad Heren. 12. 1. de Inuent. 38
 sepire dictis. 3. de Orat. 87
 Septimuleio Anagnino pro C. Gracchi capite aurî repensum est. 1. de Orat. 150
 Sergius Galba. 2. de Orat. 146
 Sergius Galba diuinus homo in dicendo. 1. de Orat. 21

Sergius Galba P. Crassum ædilitatem perentem affectatus est. 1. de Orat. 123
 Sergii Oratæ ris, pro ædium emptione cum Mario Grattiano. 1. de Orat. 87
 sermo quid. 3. ad Heren. 115
 sermo quid ab oratione differat. Orat. 35
 sermonis species quatuor. 3. ad Heren. 116
 sermonis tristitia. 1. de Orat. 14
 sermonem inferre. 1. de Orat. 15
 ad sermonem transire. 3. ad Heren. 113
 sermone & colloquio homines maximè à feris distinguuntur. 1. de Orat. 17
 sermocinatio. 4. ad Heren. 217. & 234
 Seruilia lex. 2. de Orat. 123
 Seruiliam legem suavit Crassus Scæuolæ tribunatu. Brut. 82
 seruire Senatorem populo dicebat Crassus. 1. de Orat. 114
 seruire uocari. 1. de Orat. 130
 de seruitutibus prædiorum Centumuirum cognoscere. 1. de Orat. 84
 Ser. Fabius pîctor, iuris literarum & antiquitatis peritus. Brut. 40
 Ser. Fuluius orator. Brut. 40
 Ser. Galba Prætor Lusitanos cõtra interpositam fidem interfecit. Brut. 45
 Ser. Galba, propter pueros misericordia commota, flamma se eripuit. Brut. 46
 Ser. Galba qualis orator. Brut. 40
 Ser. Sulpitius Balbum & Aquilium præceptores suos superauit. Brut. 79
 Ser. Sulpitius in secunda arte primus, quàm in prima secundus esse maluit. Brut. 78. Idem ad iuris ciuiliis sciētiam Dialecticam addidit. Ibidem.
 Seru. Tullius, eloquentiæ rudis. 1. de Oratore 19
 S. Galbæ in cõmentando diligentia. Brutus 44
 Ser. Sulpitii cum Cicerone comparatio. Brut. 77
 Ser. Sulpitii studium & eloquentia. Brutus 77
 Seruio Tullio regnante uiguerunt Athenis Solon & Pisistratus. Brut. 19
 pro Seruio Næuio contra Ciceronem dixit Curio. Brut. 124
 Sestertium, pro, Sestertiorum. Orat. 88
 Sex. Ælius Catus propter iuris peritiam ab Ennio egregie cordatus dictus. 1. de Orat. 98
 Sex. Ælius Iurisconsultus. 1. de Orat. 106. & 124. Brut. 38
 S. Ælius Iurisconsultus transuerso ambulabat foro. 3. de Orat. 73
 Sex. Iulius. 2. ad Heren. 52
 Sex. Pompeius eruditus homo in philosophia. 1. de Orat. 35
 Sex. Pompeius Sext. F. Stoicus, in iure ciuili & Geometria summus. Brut. 91
 Sex. Pompeius Stoicus. 3. de Orat. 44
 Sex. Titus se Cassandram esse dicebat. 2. de Orat. 147
 Sex. Titius orator in gestu solutus & molis. Brut. 119
 Sex. Roscii causa, Ciceroni multum cõmendationis attulit. Brut. 173
 in Sex. Titium, seditiosum hominem, testimonium dixit Antonius. 2. de Oratore 26
 Sex. Titio Tribunopl. M. Antonius cõsul restitit. 2. de Orat. 26
 ¶ Sicca oratio. Brut. 106
 Siculi, acuta gens & controuersa natura. Brut. 22
 Siculi inter Græcos in facietis excellētes. 2. de Orat. 120
 Siculorum genus loquendi abiectum. Orator 135
 Sicyontii calcei minimè uiriles. 1. de Ora-

tores 118
 signum quid, & eius partes. 1. de Inuent. 63. 2. ad Heren. 36
 signa confidentiæ, non innocentia. 2. ad Heren. 40
 signa conscientia. 2. ad Heren. 39
 significatio, exornationis species, quid, & quibus modis tractetur. 4. ad Herennium 238
 significatio, figura dicendi, quid. 3. de Oratore 112
 significatio dare. 2. de Orat. 83. Top. 11
 Silus testis in Pisonem. 2. de Orat. 157
 simile quibus ex rebus iudicetur. 1. de Inuentione 58
 simile uiciosum. 2. ad Heren. 83
 similitudo, & eius species, & quibus rebus uisui sit. 4. ad Heren. 223
 similitudo, est fatietatis mater. 1. de Inuentione 89
 similitudo in quibus spectatur. 1. de Inuentione 62
 similitudinis locus non multum iuriscõfultis conuenit. Top. 20
 similitudinis translatio. 3. de Orat. 86
 per similitudinem significatio. 4. ad Herennium 239
 ex similitudine argumentum. 2. de Oratore 91. Top. 8
 similitudinum genera & usus. Top. 21
 Simonides à Calitæ & Polluce seruatus. 2. de Orat. 191
 Simonides Cæus primus artem memoriæ protulit. 2. de Orat. 191
 simplicium tria genera. Top. 45
 simplicium uerborum genera. Partit. 10
 de sinu ciuitatis eripere. 4. ad Heren. 179
 de Siphace diu in concilio & senatu deliberatum. 2. de Inuent. 199
 sis, pro, si vis. Orat. 86
 siet, plenum est, sit uerò, imminutum. Orator 88
 Siffius, pro, obſcurus. 3. de Orat. 81
 spondæus pes cuiusmodi. Orat. 125
 spondalia. 2. de Orat. 104
 Sp. Albinus lege Manilia à Gracchanis iudicibus damnatus. Brut. 66
 Sp. Albinus orator. Brut. 48
 Sp. Caruilius ex uulnere ob Remp. accepto claudus. 2. de Orat. 138
 Spurius Mummus, L. Mummii frater, Stoicus, qualis orator. Brut. 48
 Sp. Torius agrum publicum uitiolâ & inutili lege leuauit. Brut. 70
 sputalica crimina. Brut. 141
 ¶ St. Tacere. 2. de Orat. 143
 stadium rhetoricæ artis. 4. ad Heren. 141
 Stalerii uel Staleni damnationis causa. Top. 40
 stare ab aliquo. 4. ad Heren. 140. 2. de Inuent. 217
 stare à mendacio. 1. de Inuent. 6
 stare cum aliquo dicitur æquitas. 2. de Inuent. 217
 ad stantem iudicem dicere. Brut. 160
 statarii oratores. Brut. 60. 118
 Staseas Peripateticus. 1. de Orat. 52
 status causæ quid. Top. 50
 status causarum tres. Partit. 55
 stercus curiæ, Glaucia. 3. de Orat. 89
 Στεφανία, Latine priuantia. Top. 14
 stirpe redire hæreditatem. 1. de Orat. 86
 Stoici ab Antisthene. 3. de Orat. 95
 Stoici de inuentione nihil tradiderunt. 2. de Orat. 86
 Stoici in altera tantum differendi parte elaborarunt. Top. 4
 Stoici in differendo prudentissimi, in cõcedendo inopes. Brut. 61
 Stoici nesciunt irasci. 3. de Orat. 37
 Stoici reprehensi. 3. de Orat. 37

Solon & Pisistratus, Sertio Tullio regnante, uiguerunt. Brut. 19
 Solon, Pisistrato paulo senior, multum ut suis temporibus dicendo ualuit. Brut. 14
 solus, cui domi nihil sit nec obſignatum, nec occlusum. 2. de Orat. 137
 ab solitudine vindicare. 1. de Orat. 99
 sono uerborum quatenus seruendum. Orat. 93
 sonitum Æschines in oratione habuit. 3. de Orat. 16
 sopherarum ab oratoribus differentia. Orat. 35
 ¶ Spatium, & quid in eo considerandum. 2. ad Heren. 37
 spatia facere. 1. de Orat. 15
 species coniecturæ, argumentum, quid. 2. ad Heren. 38
 species perfectæ eloquentiæ animo certantur. Orat. 5
 in specie posita. 1. de Orat. 65
 speciebus & specierum non dicendum. Top. 15
 spes celandi. 2. ad Heren. 38
 spes commodorum ad maleficia facile inducit. 2. ad Heren. 33
 spes perficiendi. 2. ad Heren. 37
 spes uincendi, & ratio persuadendi tota posita est in confirmatione & confutatione. 1. ad Heren. 18
 Speusippus, Platonis sororis filius, nihil ab Aristotele magnopere disſentit. 3. de Orat. 38
 in sphæra fornicis similitudo inesse non potest. 3. de Orat. 89
 spiritus angustior. 1. de Orat. 136
 spiritu actionis libri carent. Orat. 71
 spiffi & producti orationis exitus. 2. de Orat. 118
 spiffè, pro, ægrè, uel, magno labore. Brutus 71
 spiffius, pro, obſcurus. 3. de Orat. 81
 spondæus pes cuiusmodi. Orat. 125
 spondalia. 2. de Orat. 104
 Sp. Albinus lege Manilia à Gracchanis iudicibus damnatus. Brut. 66
 Sp. Albinus orator. Brut. 48
 Sp. Caruilius ex uulnere ob Remp. accepto claudus. 2. de Orat. 138
 Spurius Mummus, L. Mummii frater, Stoicus, qualis orator. Brut. 48
 Sp. Torius agrum publicum uitiolâ & inutili lege leuauit. Brut. 70
 sputalica crimina. Brut. 141
 ¶ St. Tacere. 2. de Orat. 143
 stadium rhetoricæ artis. 4. ad Heren. 141
 Stalerii uel Staleni damnationis causa. Top. 40
 stare ab aliquo. 4. ad Heren. 140. 2. de Inuent. 217
 stare à mendacio. 1. de Inuent. 6
 stare cum aliquo dicitur æquitas. 2. de Inuent. 217
 ad stantem iudicem dicere. Brut. 160
 statarii oratores. Brut. 60. 118
 Staseas Peripateticus. 1. de Orat. 52
 status causæ quid. Top. 50
 status causarum tres. Partit. 55
 stercus curiæ, Glaucia. 3. de Orat. 89
 Στεφανία, Latine priuantia. Top. 14
 stirpe redire hæreditatem. 1. de Orat. 86
 Stoici ab Antisthene. 3. de Orat. 95
 Stoici de inuentione nihil tradiderunt. 2. de Orat. 86
 Stoici in altera tantum differendi parte elaborarunt. Top. 4
 Stoici in differendo prudentissimi, in cõcedendo inopes. Brut. 61
 Stoici nesciunt irasci. 3. de Orat. 37
 Stoici reprehensi. 3. de Orat. 37

Stoici soli eloquentiam, virtutem, ac sapientiam esse dixerunt. 3. de Orat. 37
 Stoicorum dicendi genus quale. 3. de Orat. 37. Brut. 59
 Stratocles de Themistoclis morte mentitus. Brut. 20
 strictim. 1. de Orat. 78
 strigosus *Lyfias* toto genere dicendi. Brut. 32
 struere odium in aliquem. 2. de Orat. 114
 studium, quid. 1. de Inuent. 53. & 2. 142
 ad studium & ad genus dicendi adhaerescere. 3. de Orat. 21
 in studio incumbere. 1. de Inuent. 18
 studio & viribus productus. 4. ad Herennium 215
 studia perveniendi aliquod. 1. de Orat. 67
 studiose, pro, libenter. 1. ad Heren. 1
 stultitia. 2. ad Heren. 35. & 38
 stultitia excusationem non habet. 1. de Orat. 62
 stultitiæ hominum oratori deuorandæ. Brut. 117
 stultitiæ suæ quamplurimos testes domesticis præconio colligere. 2. de Oratore 48
 stylus, optimus dicendi magister. 1. de Oratore 72. & 134
 stylus orationem format ac limat. 3. de Oratore 105
 stylo depascenda orationis luxuries. 2. de Orat. 54
 ¶ Suada dea apud Ennium, Græcis *πείθεω*. Brutus 29
 Suadæ medulla, M. Cornelius Cethegus. Brutus 29
 suadere aliquid aut dissuadere, grauissimæ personæ est. 2. de Orat. 181
 suafori simplex ratio proponitur. Partit. 45
 in suaione quid sibi proponat orator. Partit. 7
 suavis narratio quomodo fiat. Partit. 19
 suaue dicendi genus quomodo fiat. Partit. 12
 suauius decoctio. 3. de Orat. 57
 suauius Isocratis. 3. de Orat. 16
 suauius in verbis efferdis, vt apud Græcos Atticorū, sic apud Latinos Romanorum propria. 3. de Orat. 24
 suauius pronuntiationis, & vocis conseruatio, ex eadem re oriūtur. 3. ad Herennium 114
 suauius multa præcepta orationem obscuram, aut minus probabilē reddunt. Partit. 13
 subactum ingenium. 2. de Orat. 71
 subauscultando voces excipere. 2. de Oratore 83
 subire iudicium. Partit. 54
 subire vsū. 1. de Orat. 76
 subicere odio. 1. de Orat. 100
 subiectio, exornationis species, quid, & quomodo tractanda. 4. ad Heren. 181
 sublatē dicere. Brut. 105
 subnixum ambulare. 1. de Orat. 127
 subscribere causam parricidii. 2. de Inuēt. 163
 in subfelliis habitare. 1. de Orat. 138
 subsidium bellissimum senectuti, otii. 1. de Orat. 134
 subtile dicendi genus quo modo tractandum. Orat. 42. & 43
 subtile genus dicendi numeris solutum est. Orat. 42
 subtiliter profecui. 1. de Orat. 49
 subellitas *Lyfias*. 3. de Orat. 16
 subtilitate orationis nihil, experienti, minus imitabile. Orat. 42
 succiniuis operis. 2. de Orat. 198

succrescere ætati, vel in ætatem. 3. de Oratore 117
 sudare sine causa. 2. de Orat. 112
 Sufflata orationis figura, graui finitima. 4. ad Heren. 156
 Sulpitius. 4. ad Heren. 180
 Sulpitius C. Norbanum accusauit, defendente Antonio. 2. de Orat. 50
 Sulpitius iurifconsultus. 2. ad Heren. 83
 Sulpitius nihil leniter agebat. Orat. 57
 Sulpitius pro iota e plenissimū efferebat. 3. de Orat. 26
 Sulpitius qualis in dicendo. Brut. 106
 Sulpitius scribere non potuit. Brut. 107
 Sulpitii dicendi genus. 3. de Orat. 18
 Sulpitio, ad summam gloriam eloquentiæ florenti, ferro excepta vita. 3. de Orat. 7
 fumere orationem. 1. ad Heren. 2
 fummittere falcas. Brut. 11
 fumum & primum. Partit. 1
 fumum exordium. 2. ad Heren. 80
 fummutauit, pro, submutauit. Orat. 90
 in suo consistere. 3. de Orat. 68
 superbia, animi magnitudinē imitatur. Partit. 43
 superlatio, exornationis species. 4. ad Herennium 199
 superlatio, figura dicendi. 3. de Orat. 113
 superstitio, religioni finitima. 2. de Inuēt. 244
 superstitio religionē imitatur. Partit. 43
 Suppares. Brut. 14
 suppeditare vitam. Brut. 132
 suppeditare otium. 1. ad Heren. 1
 suppellex oratoria in quo sit. Orat. 44
 supplicio infringere. 1. de Orat. 101
 supplicia in aliquo consumere. 4. ad Herennium 151
 supplodere pedem. 1. de Orat. 118
 supposio pedis. 3. de Orat. 112
 supposionem pedis Crassi Sulpitius imitatus. 3. de Orat. 17
 suspicio artificis, oratori aduersaria. 2. de Orat. 85
 suspicio meditationis & artificis, fidē orationi abrogat. 1. ad Heren. 17
 suspensionem confiare potest quibus exteriorum sensuum. 2. ad Heren. 39
 suspensionibus omnes res obnoxia. 2. ad Heren. 43
 pro suspensionibus & contra, loci communes. Partit. 63
 sustinere porcam. 2. de Inuent. 189
 sustuleris arma. 4. ad Heren. 134
 ¶ Syllaba postrema in versu, breuis an longa sit, nihil refert. Orat. 126
 syllabarum auceps. 1. de Orat. 121
συμβολον Aristoteli quid vocetur. Top. 18
 synopa genitiuorum pluralium, & verborum præteritorum vsitata. Orat. 88
 Syrorum venalium, vt quisque optimē Græcē sciret, ita esse nequissimū. 2. de Orat. 148
 Syrtis patrimonii. 3. de Orat. 89
συστολα, id est, verborum coniugatio. Top. picorum 7.

T

¶ Tabellaria lex quam obrem lata. Brutus 54
 Tabellaria lex à L. Cassio lata. Brut. 49
 tabernaculum vitæ suæ collocare. 3. de Oratore 44
 taciturnitas confessionē imitatur. 2. de Inuentione 70
 tali, pro, taxilli. Orat. 86
 tardus, qui in adulterio deprehenditur. 2. de Orat. 153

Tauriscus quidam, auctore Theophrasto, auersus dicere solitus. 3. de Orat. 133
 ¶ Tectum proicere. Top. 11
 ea tela textitur. 3. de Orat. 125
 temeritas, quid. 4. ad Heren. 185
 temperantia, quid, & eius partes. 2. de Inuent. 143
 temperantiæ diuissio, & quibus in rebus cernatur. Partit. 40
 temperantiæ imitatur immanitas in voluptatibus aspernandis. Partit. 43
 tempestas pro tempore. 3. de Orat. 84
 tempestas commensationis. 3. de Orat. 89
 de templo deducere. 2. de Inuent. 157
 tempus quid, & quæ in eo cernantur. 1. de Inuent. 55
 tempus quomodo inspiciatur. 2. ad Heren. 37
 tempori obedire. Brut. 131
 in tempore quid considerandum. 2. de Inuent. 148
 tempora communia. 1. de Orat. 2
 tempora tria. 2. ad Heren. 38
 tempora tria quibus principio vt non possumus. 1. ad Heren. 8
 tempora vim maximā habent. Partit. 47
 temporum casus. 1. de Orat. 2
 in temporibus quæ cernenda. Partit. 21
 tendere, id est, offerre. 1. de Orat. 91
 tenere Republicam. 1. de Orat. 20
 teres & tenuis oratio. 3. de Orat. 110
 teretes aures. Orat. 147
 terminus orationis. 1. ad Heren. 4
 testamentum agnoscendo rumpitur. 1. de Orat. 124
 testamenti faciendi potestas capite damnatis nulla certa lege adimebatur. 2. de Inuent. 232
 testamenti factio. Top. 25
 testamento datum ab inuito auferri non potest. Top. 9
 de testamentis cētumviri cognoscebant. 1. de Orat. 84
 testis officium. 4. ad Heren. 104
 testes quibus modis corrumpi possunt. 2. ad Heren. 43
 testes stultitiæ suæ domestico præconio colligere. 2. de Orat. 48
 testium cupiditas arguēda. 2. ad Heren. 41
 testium vita inspicienda in testimonio. 2. ad Heren. 41
 à testibus loci communes. 2. ad Heren. 41
 pro testibus & contra, loci communes. Partit. 64
 testimonium quid. Top. 38
 testimonium cum re debet conuenire. 4. ad Heren. 142
 in testimonio vita testium inspicienda. 2. ad Heren. 41
 testimonia volūtatum propria. Partit. 17
 testimoniorum constantia vel inconstantia. 2. ad Heren. 41
 testimoniorum ab exemplis differentia. 4. ad Heren. 142
 testimoniorum genera. Partit. 4
 Testius Penarius. 2. de Orat. 148
 Teucer, Pacuui fabula. 1. de Orat. 127
 ¶ Thebe, Alexandri Phæreorum tyranni vxor, maritū interfecit. 2. de Inuent. 129
 Themistocles qua ætate vixerit. Brut. 20
 Themistocles incredibili quadā magnitudine consilii atque ingenii. 2. de Orat. 165
 Themistocles, tum prudentia, tum etiam eloquentia præstitit. Brut. 14
 Themistoclis fortuna eadem, quæ & Coriolani. Brut. 21
 Themistoclis ineritus qualis. Brut. 20
 Theodes, Aristotelis auditor, politus scriptor atque artifex. Orat. 99

Theophrastus diuinitate loquēdi nomen inuenit. Orat. 34
 Theophrastus ætatem Athenis agēs, hoipitis speciem non effugit. Brut. 89
 Theophrastus, homo doctissimus. Brut. 18
 Theophrasti laus. 1. de Orat. 26
 Theophrasto nemo dulcior. Brut. 61
 Theopompus ab Isocrate magistro impulsus, ad historiā se contulit. 2. de Orat. 31
 Theopompus, elatione orationis suæ, & Philisto & Thucydidi offecit. Brut. 33
 Theopompus reprehensus, quod vocabiliam concursum vitauerit. Orat. 84
 Theopompo fratri est vsus Isocrates. 3. de Orat. 21
 Theramenes, Periclis ætati suppar. Brut. 14
 Theramenes qualis in dicendo fuerit. 2. de Orat. 52
τῆσι. i. quæstio infinita. Top. 42. Orat. 26
 Thrasymachus Chalcedonius. 3. de Orat. 70
 Thrasymachus Chalcedonius, sophista. Brut. 15
 Thrasymachus numerorum in oratione inueniendorum princeps. Orat. 101
 Thrasymachi scripta cuiusmodi. Orat. 33
 Thucydides in exilio historiā scripsit. 2. de Orat. 30
 Thucydides, locuples author. Brut. 23
 Thucydides niquam orator numeratus. Orat. 17
 Thucydides orbe tantum orationis indiguit. Orat. 138
 Thucydides & Pericles non nascentibus Athenis, sed iā adultis fuerunt. Brut. 13
 Thucydides, Periclis ætati suppar. Brut. 14
 Thucydides quo dicendi genere sit vsus. 2. de Orat. 52
 Thucydides si posterius fuisset, maturior fuisset & mitior. Brut. 139
 Thucydidis genus scribendi. Brut. 33. Orat. 16. 22. 23
 Thucydidis laus. 2. de Orat. 30
 Thucydidis orationes. Brut. 158
 Thucydidi, Ciceronis temporibus, amatores defuerunt. Brut. 33
 Thyestes, Ennii fabula. Brut. 38
 ¶ Tiberius Gracchus ex Cornelia, P. Scipionis filia, duos Gracchos sustulit. 1. de Inuent. 103
 tibix nuptiales. 4. ad Heren. 199
 tignarius faber. Brut. 139
 Timæus qualis in historia. 2. de Orat. 32
 Timæi genus scribendi. Brut. 182
 Timæi & Lyfias comparatio. Brut. 31
 Timantem pictorem ampliū quatuor coloribus vsū non esse. Brut. 35
 timiditas verecūdiam imitatur. Partit. 43
 Timotheus, Cononis filius, homo doctus & summus imperator, ab Isocrate eruditus. 3. de Orat. 77
 Timus, vox, in legitimo, finitimo, æditi- mo, verbi tantum accessio est. Top. 18
 tinctus arte. 2. de Orat. 65
 tinctus literis. 2. de Orat. 47
 Titinia, Cortæ vxor. Brut. 114
 Titius quidam signa sacra noctu frangere putabatur. 2. de Orat. 140
 Titius saltationis nomen. Brut. 119
 T. Actus Pisarenfis A. Cluentium accusauit. Brut. 147
 T. Albitius, orator Epicureus penē Græcus. Brut. 68

T. Albitius P. Mutium repetundarū postulauit. Brut. 52
 T. Annius Lucius non indifertus. Brut. 39
 T. Annius Velina qualis orator. Brut. 92
 T. Aufidius qualis vir & orator. Brut. 93
 V. Betucius Barrus Asculanus, vir eloquentissimus, Romæ contra Cæpionem dixit. Brut. 87
 T. Coruncanus longē plurimū ingenio valuit. Brut. 27
 T. Coruncanii, P. M. sapientia. 3. de Orat. 73
 T. Didius tribunus pl. cum C. Norbano & L. Cotta. 2. de Orat. 107
 T. Flaminius Cos. cum Q. Metello bene Latinē locutus. Brut. 140
 T. Flaminius Latinē diligenter locutus. Brut. 36
 T. Gracchus à Rep. interfectus propter turbulentum Tribunatum, ad quem ex inuidia federis Numantini bonis iratus accesserat. Brut. 53
 T. Gracchus, diligentia Corneliæ matris, à puero Græcis literis eruditus. Brut. 53
 T. Gracchus Porcinam audire solitus. Brut. 49
 T. Gracchus, P. filius, bis Cos. & Censor grauis & eloquens, cuius oratio Græca apud Rhodios. Brut. 39
 T. Gracchi patriæ laus. 1. de Orat. 106
 T. Iunius, L. F. vita & oratione qualis. Brut. 93
 T. Iunii valetudo infirma. Brut. 94
 T. Iunio accusante, P. Sextius Pr. designatus, ambibus damnatus. Brut. 94
 T. Iuuentius qualis orator. Brut. 92
 T. Libo non infans fuit. Brut. 46
 T. Libo tribunus pleb. rogationē in Galbam tulit. Brut. 45
 T. Pomponius Atticus, rerum Romanarum author religiosissimus. Brut. 21
 T. Pōponii Attici liber de historia Romana. Orat. 65
 T. Posthumus in Rep. non minus vehemens orator, quàm bellator fuit. Brut. 146
 T. Torquatus, T. F. Milonis Rhodii auditor. Brut. 132
 T. Tinca Placētus, homo facetissimus. Brut. 88
 ¶ Toga, pro pace. 3. de Orat. 92
 è togatorum numero vnus. 1. de Orat. 55
 Topicæ dialecticæ ad vsū potior, & ordine naturæ prior est. Top. 4
 torquere hastas. 1. de Orat. 115
 ¶ Tractatio argumentorū qualis esse debet. 2. de Orat. 94
 tractatio rerum oratoris est, scientia philosophi. 1. de Orat. 28
 traductio quid. 4. ad Heren. 164
 tragœdias agere in nugis. 2. de Orat. 113
 tragicum in comœdia turpe. Orat. 141
 tractatio verborum aperta, fugiēda. Orat. 135
 transcurrere suum cursum. Brut. 155
 per transennam. 1. de Orat. 78
 transgressio. 4. ad Heren. 198
 transgressio, figura dicendi. 3. de Orat. 115
 transiectio. 4. ad Heren. 199
 transiectio verborū nisi concinna sit, fugiēda. 4. ad Heren. 161
 transiectio in iudiciis Græci plurimum vtuntur. 1. ad Heren. 22
 transilire ante pedes posita, specimen quoddam ingenii est. 3. de Orat. 88
 transire maria. Orat. 81
 transire ad sermonem. 3. ad Heren. 113
 transitio, exornationis species, quid. 4.

ad Herennium 186
 translata exordium, quid. 2. de Inuent. 38
 translata verba quæ dicantur. Orat. 50
 translatis verbis cur magis omnes deleantur, quàm propriis. 3. de Orat. 87
 in translatis verbis quid sequēdum. Orator 143
 translatio criminis. 1. ad Heren. 26
 translatio verborum vnde nata. 3. de Orat. 85
 translatio verecunda sit. 3. de Orat. 90
 translationis leges. Brut. 150
 translationem pudentem esse oportere. 4. ad Heren. 201
 per translationem definitio. Top. 16
 translatione criminis quomodo vtendum. 1. ad Heren. 55
 ex translatione iocus. 2. de Orat. 145
 in translatione fugienda vitia. 3. de Orat. 88
 translatione verborum in summissio genere dicendi quomodo vtendum. Orat. 45
 translationes verborum, quasi mutationes sunt. 3. de Orat. 85
 translationes in causis Romæ cur rarius inciderent. 2. de Inuent. 162
 translationum vtilitas. Orat. 73
 in translationibus quid queratur. 2. ad Heren. 51
 translatiua cōstitutio, quid. 1. de Inuent. 15. & 2. 162
 transnumerari. 4. ad Heren. 131
 de transuerso. 4. ad Heren. 155
 Trebatius, iuris interpres. Top. 3
 Triarii literata senectus & grauitas. Brut. 144
 tribuere suum, cuique facile solebant antiqui. Brut. 42
 tribuere vituperationem. 3. de Orat. 71
 Triptolemus. 4. ad Heren. 147
 tristitia à morore differt. Orat. 41
 tristitia sermonis. 1. de Orat. 14
 triumpho castellani. Brut. 138
 Trochæum frequētē ab oratore remouit Aristoteles. 3. de Orat. 100
τροχαι, verborum inmutationes. Brut. 34
 tricripitem, pro, tricripitem. Orat. 90
 triumphos, pro, triumphos. Orat. 91
 truculentissimo facinori. 4. ad Heren. 151
 ¶ Tulerit, pro, abstulerit. 4. ad Heren. 141
 tullium, vox, in medullio, verbi tantum productio est. Top. 18
 tur males statæ. 2. de Orat. 145
 turpis causa dicitur, cum ipsa res animū à se auditoris alienat. 1. ad Heren. 8
 turpe genus argumentationis. 1. de Inuent. 105
 turpe genus causæ. 1. ad Heren. 4
 turpitudine, vituperationis finis. Partit. 38
 turpitudine in translatione vitanda. 3. de Orat. 89
 turpitudine rei. 2. ad Heren. 35
 turpitudine quadam continetur ridiculum. 2. de Orat. 130
 tutelæ iudicium turpe. 1. de Orat. 81
 in tutelam suam venire. Brut. 101. 1. de Orat. 88
 de tutelis centumviri cognoscebant. 1. de Orat. 84
 Tutor mimus vetus, admodū ridiculus. 2. de Orat. 144
 ¶ Tyfias & Corax, artis dicendi inuentiones. 1. de Orat. 45
 Tyfias, rhetoricæ inuētōr. 2. de Inuēt. 115

V
 VAcuus, id est, otiosus. Brut. 10
 valetudo orationis bona. Orat. 145

valetudini dare operam. 1. de Orat. 138
Vargula, homo dicax. 2. de Orat. 135
varia lex. Brut. 168
variam legem suavit. Brut. 107
variare orationem quomodo oporteat. 1. de Inuent. 89
varietas maximè auditores delectat. 3. ad Heren. 114
varietate vitatur fatietas. 4. ad Heren. 159
vastus atque agrestis. 1. de Orat. 57
vastitas. 1. solitudo. Brut. 111
Vestium habitus. Brut. 147
velum pro vexillum. Orat. 86
vendibilis orator. Brut. 143
venas cuiusque generis hominum tenere. 1. de Orat. 113
veneris Coe pulchritudo. Orat. 3
venire in iudicium. 1. de Orat. 82
venire in rem presentem. 1. de Orat. 130
venire in suam tutelam. 2. de Inuent. 167
1. de Orat. 88. Brut. 101. & 102
venire hereditatem. 2. de Inuent. 167
in ventrem auferre. 2. de Orat. 147
verbi vis sine re, nulla. Orat. 40
verba poetarum. 1. de Orat. 63
verba quibus modis nouetur. 3. de Orat. 84
verba singula singulas acutas voces habent. Orat. 32
verba & literas sequi, calumniatoris officium esse. 2. ad Heren. 46
verborum copia ex copia rerum. 3. de Orat. 68
verborum faces. 3. de Orat. 3
verborum memoria quomodo instruenda. 2. de Orat. 195
verborum ornatus duplex. Orat. 44
verborum sine sententiae ornatus nullus. 3. de Orat. 14
verborum collocandorum ratio. Orat. 82
verborum ratio quomodo habenda. 3. de Orat. 82
verborum ratio quomodo in historia tractanda. 2. de Orat. 34
verborum similitudines quomodo ad memoriam imaginibus exprimendae. 3. ad Heren. 129
in verbis quid sit vitiosum. Orat. 144
verecunda translatio esse debet. 3. de Orat. 90
verecundia, virtutum omnium custos. Partit. 42
verecundiam imitatur timiditas. Partit. 43
vereri, pro, pudere. 2. ad Heren. 80
verisimilis narratio quomodo fiat. 1. ad Heren. 16
verisimile quod plerumque ita fit. Partit. 20
verisimilia multa coaceruata proficiunt. Partit. 22
verisimilia vnde eruantur. Partit. 20
veritas quid. 2. de Inuent. 170. & 241
veritas in omni re vincit imitationem. 3. de Orat. 119
veritas sine verisimilitudine fidem facere non potest. 1. ad Heren. 16
vermiculatum pavementum. 3. de Orat. 94
veritari ad auricularas. 4. ad Heren. 156
versus in oratione vitiosus. Orat. 109. 3. de Orat. 96
versus non ratione, sed natura cognitus. Orat. 106
versus propemodum in soluta oratione adhibendi. 3. de Orat. 94
versibus inimica oratio. Orat. 112
versutiloque malitiae. Orat. 93. 3. de Orat. 85
vespa Terentius. 2. de Orat. 140

vetare leges. 1. de Orat. 32
vetustas in authoribus suauitate nullam habet. Brut. 158
Vibrans oratio. Brut. 182
vicem. i. fortunā alicuius dolere. Brut. 11
vicinitas finitima. Brut. 80
ex victu quomodo trahenda suspicio. 2. de Inuent. 141
in victu hominis quae consideranda. 1. de Inuent. 52
videndi sensus omnium acerrimus. 2. de Orat. 194
villam in Tyburte, cohortem in palatio. 2. de Orat. 146
vincendi spes, & ratio persuadendi tota est posita in confirmatione & confutatione. 1. ad Heren. 18
vindicare à silentio & obliuione. 2. de Orat. 5
vindicare ab solitudine. 1. de Orat. 99
vindicare ornati homines in dicendo. 1. de Orat. 22
vindictio quid. 2. de Inuent. 170. 241
vindicta, manumissionis species. Top. 6
vinum neminem excusat. 2. ad Heren. 57
Vir bonus, orator. 2. de Orat. 48
Viriati bello, egregius in re militari Laelius. Brut. 42
virtus quid, & eius species. 2. de Inuent. 240
virtus afflictā maximè luctuosa. 2. de Orat. 117
virtus instituendo & persuadendo non vi ac metu tradenda hominibus. 1. de Orat. 118
virtus ea praestitū viri est, quae aliis fructuosa, sibi laboriosa aut periculosa est. 2. de Orat. 188
virtus praecipue in earum rerum moderatione cernitur, quae corporis aut fortunae sunt. 2. de Orat. 186
virtutis defensio charitatem conciliat. 2. de Orat. 114
virtutis à Romanis, doctrinā à Graecis exempla petenda. 3. de Orat. 75
virtutis in homine opinio ad faciendam fidem plurimum valet. Top. 41
virtutis praemia sancta esse oportere. 2. de Inuent. 207
virtutisvis duplex. Partit. 40
virtuti vera laus debetur. 2. de Orat. 186
virtuti voluptas inimicissima. Partit. 48
virtutes animi quatuor. 3. ad Heren. 106
virtutes narrationis. 1. ad Heren. 14
virtutes narrationis tres. 1. de Inuent. 41
virtutes omnes aequales & pares. 3. de Orat. 31
virtutum praecipue homines mouent eae, quae ad communionem hominum & ad liberalitatem valent. Partit. 30
vis. 1. ad Heren. 8. & 2. ad Heren. 35
vis Demosthenis. 3. de Orat. 16
vis dicendi in Ser. Galba, summa. Brut. 45
vis eloquentiae quanta sit. 3. de Orat. 43
vis in dicendo Antonii à Cotta aberat. Brut. 106
vis in vitilitate consideranda. 3. ad Heren. 93
vis oratoris in rebus & verbis. Partit. 2
vis oratoris in quinque partes distributa. 1. de Orat. 69
vis verbi sine re, nulla. Orat. 40
vires. 2. ad Heren. 37
vires corporis, perniciosissimae cupiditatis satellites. 1. de Inuent. 3
vita hominis spectanda ex antefactis. 2. ad Heren. 34. & 2. de Inuent. 143
vita testium inspicienda in testimonio. 2. ad Heren. 41
vitam hominis, cum coniecturis res agitur, quomodo spectare oporteat. 2. ad Heren. 34
vitam euitari. 3. de Orat. 120
vitium facere. Top. 8. & 10
vitia expositionis. 2. ad Heren. 65
vitia in dicente acrius, quam recta videntur. 1. de Orat. 57
vitia in exordio vitanda. 1. ad Heren. 11
vitia multa virtutē imitantur. Partit. 43
vitiosum exemplum. 2. ad Heren. 84
vitiosum simile. 2. ad Heren. 83
vitiosum sponte sua, quod reprehensione non eget. 2. ad Heren. 70
vitiosorum argumentationū genera duo. 2. ad Heren. 64
vitiosē loqui Ennio & ceteris poetis concessum est. 2. ad Heren. 68
vitiosissimi oratores. 1. de Orat. 58
vituperationis finis, turpitudō. Partit. 38
vituperationem tribuere. 3. de Orat. 71
vitutē vincere qui honestē viuat. 3. ad Heren. 100
viuere in eodem pistrino. 2. de Orat. 79
Vlyffes, vir sapientissimus, patriam suam cōspectum immortalitati anteposuit. 1. de Orat. 96
Vlyffes callido cōsilio ad hostes transit. 2. de Inuent. 151
Vlyssi vim in dicendo tribuit Homerus. Brut. 19
Vmbra & recessus. 3. de Orat. 56
Vinctior consuetudo loquendi. Brut. 38
vndeliber. 4. ad Heren. 131
vnus paterfamilias. 1. de Orat. 66
vni locum esse. 2. de Orat. 136
Vocabulo argumentum quomodo fumendum. 2. de Orat. 90
Volcorū bellum sub Coriolano eadem aetate fuit, qua Persarum bellū in Graecia sub Themistocle. Brut. 10
voluntate valere apud aliquē. 1. de Orat. 3
voluntatū propria sunt testimonia. Partit. 17
voluntario facinori nulla excusatio. 2. ad Heren. 87
voluptas in audiendo quibus maximè rebus moueatur. Partit. 39
voluptas quo vocis genere tractanda. 3. de Orat. 121
voluptas virtuti inimica maximè. Partit. 48
voluptatem immanissimus quisque acerrimè sequitur. Partit. 48
vorago bonorum. 3. de Orat. 89
vox in dicendo firma quomodo conferuetur. 3. ad Heren. 113
vox in dicendo quomodo obtinenda. 3. de Orat. 124
vox vna maximè eloquentiam vel commendat, vel sustinet. 1. de Orat. 131
vocis conseruatio & pronuntiationis fanitas ex eadem re oriuntur. 3. ad Heren. 114
vocis figura quid, & eius species. 3. ad Heren. 112
vocis mira natura. Orat. 31
vocis mollitudo ex quibus constat. 3. ad Heren. 115
voci seruire. 1. de Orat. 130
vocum & numerorū, aures iudices. Orat. 92
vocum naturalis quaedam in auribus mēsisio. Orat. 102
Vrbanus praetor M. Drusus. 2. ad Heren. 52
vrbanae tribus. 1. de Orat. 10
vrbانيتatis color externis oratoribus defuit. Brut. 88
Vtique à capite accedere. Top. 40

vt, pro, ne non. 1. de Orat. 18
vt lachrymis. 1. de Orat. 116
vtilia quae sunt natura, ea etiam quaedam vel dignitatem, vel venustatem habent. 3. de Orat. 97
vtilitas, deliberationum finis. 3. ad Heren. 93. Top. 49. 1. de Orat. 69
vtilitas in deliberando, finis. Partit. 45
vtilitas cū honestate in deliberatiua causa finis est. 2. de Inuent. 137
vtilitas in quo posita sit. 2. de Inuentio- ne 246
vtilitas in quo versetur. Partit. 46
vtilitas saepe cū honestate certat. Partit. 47
tuta vtilitas, quid. 3. ad Heren. 93
vtilitatis partes duae. 2. de Inuent. 246
vsque ab. 2. de Inuent. 125
vsque eo, dum. Top. 13
vsus autoritas fundi biennium. Top. 10
vsus deprecationis in iudiciali constitutione quis sit. 2. ad Heren. 58
vsus frequens omnium magistrorū praeccepta superat. 1. de Orat. 8
vsus subire. 1. de Orat. 76
vsus quanam magna videantur. Partit. 30
vsucapionum ius apud cētumuiros cernebatur. 1. de Orat. 84
vstitata verba quae sint. 4. ad Heren. 160
vt, pro, ne non. 1. de Orat. 18
vt lachrymis. 1. de Orat. 116
vtilia quae sunt natura, ea etiam quaedam vel dignitatem, vel venustatem habent. 3. de Orat. 97
vtilitas, deliberationum finis. 3. ad Heren. 93. Top. 49. 1. de Orat. 69
vtilitas in deliberando, finis. Partit. 45
vtilitas cū honestate in deliberatiua causa finis est. 2. de Inuent. 137
vtilitas in quo posita sit. 2. de Inuentio- ne 246
vtilitas in quo versetur. Partit. 46
vtilitas saepe cū honestate certat. Partit. 47
tuta vtilitas, quid. 3. ad Heren. 93
vtilitatis partes duae. 2. de Inuent. 246
vtilitatis contra honestatem defendendae ratio. 2. de Orat. 182
vtilitatis species. 3. ad Heren. 93
esse vtilitati. 1. de Orat. 18
Vulgare exordium, quid. 1. ad Heren. 11. 1. de Inuent. 38
vulgare genus argumentationis. 1. de Inuent. 103
vultus, imago animi. 3. de Orat. 122. Orat. 33
vultus in actione quid possit. Orat. 33
vultus oculis gubernatur. 3. de Orat. 123
vultus omnes aduersarii diligenter perspicendi. 2. de Orat. 81
vultus, sensus animi plerumque indicat. 2. de Orat. 81
vultuosum. Orat. 33
Vxorū genera duo. Top. 7
in vxoriae rei arbitrio quaeritur quid aequius, melius. Top. 34

vt, pro, ne non. 1. de Orat. 18
vt lachrymis. 1. de Orat. 116
vtilia quae sunt natura, ea etiam quaedam vel dignitatem, vel venustatem habent. 3. de Orat. 97
vtilitas, deliberationum finis. 3. ad Heren. 93. Top. 49. 1. de Orat. 69
vtilitas in deliberando, finis. Partit. 45
vtilitas cū honestate in deliberatiua causa finis est. 2. de Inuent. 137
vtilitas in quo posita sit. 2. de Inuentio- ne 246
vtilitas in quo versetur. Partit. 46
vtilitas saepe cū honestate certat. Partit. 47
tuta vtilitas, quid. 3. ad Heren. 93
vtilitatis partes duae. 2. de Inuent. 246
vtilitatis contra honestatem defendendae ratio. 2. de Orat. 182
vtilitatis species. 3. ad Heren. 93
esse vtilitati. 1. de Orat. 18
Vulgare exordium, quid. 1. ad Heren. 11. 1. de Inuent. 38
vulgare genus argumentationis. 1. de Inuent. 103
vultus, imago animi. 3. de Orat. 122. Orat. 33
vultus in actione quid possit. Orat. 33
vultus oculis gubernatur. 3. de Orat. 123
vultus omnes aduersarii diligenter perspicendi. 2. de Orat. 81
vultus, sensus animi plerumque indicat. 2. de Orat. 81
vultuosum. Orat. 33
Vxorū genera duo. Top. 7
in vxoriae rei arbitrio quaeritur quid aequius, melius. Top. 34

vt, pro, ne non. 1. de Orat. 18
vt lachrymis. 1. de Orat. 116
vtilia quae sunt natura, ea etiam quaedam vel dignitatem, vel venustatem habent. 3. de Orat. 97
vtilitas, deliberationum finis. 3. ad Heren. 93. Top. 49. 1. de Orat. 69
vtilitas in deliberando, finis. Partit. 45
vtilitas cū honestate in deliberatiua causa finis est. 2. de Inuent. 137
vtilitas in quo posita sit. 2. de Inuentio- ne 246
vtilitas in quo versetur. Partit. 46
vtilitas saepe cū honestate certat. Partit. 47
tuta vtilitas, quid. 3. ad Heren. 93
vtilitatis partes duae. 2. de Inuent. 246
vtilitatis contra honestatem defendendae ratio. 2. de Orat. 182
vtilitatis species. 3. ad Heren. 93
esse vtilitati. 1. de Orat. 18
Vulgare exordium, quid. 1. ad Heren. 11. 1. de Inuent. 38
vulgare genus argumentationis. 1. de Inuent. 103
vultus, imago animi. 3. de Orat. 122. Orat. 33
vultus in actione quid possit. Orat. 33
vultus oculis gubernatur. 3. de Orat. 123
vultus omnes aduersarii diligenter perspicendi. 2. de Orat. 81
vultus, sensus animi plerumque indicat. 2. de Orat. 81
vultuosum. Orat. 33
Vxorū genera duo. Top. 7
in vxoriae rei arbitrio quaeritur quid aequius, melius. Top. 34

vt, pro, ne non. 1. de Orat. 18
vt lachrymis. 1. de Orat. 116
vtilia quae sunt natura, ea etiam quaedam vel dignitatem, vel venustatem habent. 3. de Orat. 97
vtilitas, deliberationum finis. 3. ad Heren. 93. Top. 49. 1. de Orat. 69
vtilitas in deliberando, finis. Partit. 45
vtilitas cū honestate in deliberatiua causa finis est. 2. de Inuent. 137
vtilitas in quo posita sit. 2. de Inuentio- ne 246
vtilitas in quo versetur. Partit. 46
vtilitas saepe cū honestate certat. Partit. 47
tuta vtilitas, quid. 3. ad Heren. 93
vtilitatis partes duae. 2. de Inuent. 246
vtilitatis contra honestatem defendendae ratio. 2. de Orat. 182
vtilitatis species. 3. ad Heren. 93
esse vtilitati. 1. de Orat. 18
Vulgare exordium, quid. 1. ad Heren. 11. 1. de Inuent. 38
vulgare genus argumentationis. 1. de Inuent. 103
vultus, imago animi. 3. de Orat. 122. Orat. 33
vultus in actione quid possit. Orat. 33
vultus oculis gubernatur. 3. de Orat. 123
vultus omnes aduersarii diligenter perspicendi. 2. de Orat. 81
vultus, sensus animi plerumque indicat. 2. de Orat. 81
vultuosum. Orat. 33
Vxorū genera duo. Top. 7
in vxoriae rei arbitrio quaeritur quid aequius, melius. Top. 34

Xenophon, Agesilai praceptor. 3. de Orat. 77
Xenophon Socraticus qualis in historia. 2. de Orat. 31
Xenophotis sermo melle dulcior, sed à foro remotus. Orat. 17
Xenophontis voce, musae quasi locuta. Orat. 34
Xenophonteum sermonis genus. Brut. 68
Xin Xysto spatari. Orat. 145

Z

Zeno manni dialecticam & eloquentiam similem esse dicebat. Orat. 61
Zethus & Amphion apud Pacuuium. 2. ad Heren. 80
Zethus Pacuuianus. 2. de Orat. 85
Zeuxis Heracleotes, pictor egregius. 2. de Inuent. 111
Zeuxis pictor plus quam quatuor coloribus vsus non est. Brut. 35
Zeuxi nihil in arte suo deesse. 3. de Orat. 15

F I N I S.

IN VARIIS LECTIONIBVS HAEC PRAETERMISSA SUNT.

AD HERENNIVM.

129 Iam domitionem regis Atridae parant. Legendum est, reges Atridae
cum à regibus Martii. For. à Regibus
165 Contentio est. & c. videtur haec dictiones CONTENTIO, EXCLAMATIO, INTERROGATIO, ac caeterae ueniunt ut superiores maiusculis designandae
169 exercitum contraxit. Legendum est, contraxit duxit
187 quod rei militaris. For. quod rei militari
188 aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri. For. aut ignobile, aut planum non potest fieri
203 Quibus libri sunt. For. Quibus liberi sunt
208 sed ista tamen amicitia (tametsi uereor quomodo acceptari sitis) tamen dicam, uos me priuatis. For. sed ista tamen amicitia (tametsi uereor quo modo accepturi sitis, tamen dicam) uos me priuatis
231 coragium gloriae. For. choragium gloriae
241 anhelans ex infimo. For. anhelans ex intimo

DE INVENTIONE.

8 qui quare homines. Legendum est, qui qua re homines
112 si quo in genere. Legendum est, si quo in genere
162 Nam & praetoris. For. Nam & praetoris
180 occisis tribus Curiatibus. Legendum est, occisis tribus Curiatibus identidem Curiatibus cum gemitu. Legendum est, identidem Curiatibus cum gemitu
241 & honore dignantur. For. & honore dignamur
245 alius locus erit considerandus. For. alius locus erit considerandi
249 extra quam. Legendum est, extra quam si nolint fame perire. For. si uelint fame perire

PRIMO DE ORATORE.

2 in eo maxime. Legendum est, in eo maximo
13 Dum igitur. Legendum est, cum igitur uenisse eodem soerum eius. Legendum est, uenisse eodem soer eius
19 quid in seruo Tullio. For. quid in seruo Tullio
21 ut ais, ciuitatem. Legendum est, ut ais, ciuitatum
34 ut ipsi se Mario. Legendum est, ut ipsi Mario

45 & aduersarios minus. Legendum est, & aduersarios minus uehementer admirari. Legendum est, uehementer admirans
72 Dicendo, homines ut dicant. For. Dicendo homines, ut dicant
77 tantus enim concursus. Legendum est, tantus enim cursus
81 cum in campum properarent. Legendum est, cum in campum properaret
82 P. Crassum illum diuitem. For. P. Crassum illum diuitem
85 cum in circolo decipulari. Legendum est, cum in circolo decipulare
86 eiusdem nominis hereditatem, gente. For. eiusdem nominis, hereditatem gente
90 quae si indicaretur, certis. For. quae, si iudicaretur certis
92 habet illam scientiam. For. habeat illam scientiam
112 multa maiora. Legendum est, multo maiora

SECUNDO DE ORATORE.

4 bene dicere autem. For. bene dicendi autem
33 tamen ut coleret. Legendum est, tamen ut coleret
37 ac certe. Legendum est, ac certe
40 aut edocendus. Legendum est, aut dedocendus benevolentia ad odium est. Legendum est, benevolentia ad odiū
56 pacta, conuenta. For. pacta conuenta
104 Quum aetate exacta indigrem, Liberum laerast, orbast, extinxist. Legendum est, Quum aetate exacta indigrem Liberum, laerast, orbast, extinxisti
112 misericordia misauisti. Legendum est, misericordia misauisti
111 cum pro Cn. Legendum est, cum pro Cn.
112 quod est in hominibus. For. quod est hominibus disputationemque lysis. For. disputationemque elusit
124 cum casu in eadem causa cum funere. For. cum casu in eadem causa funere
146 inquit, desertum. Legendum est, inquit, disertum
177 non ut Sannitum. Legendum est, non ut Sannitum

TERTIO DE ORATORE.

3 dicta efferebantur. For. dicta ferebantur
17 & aliquem si forte motum. Legendum est, & aliquem, si forte, motum

- 61 tam harum etiam causarum. For. iam harum etiam causarum
 85 sapientiam mihi omnem ex animato expectat. Legendum est, sapientiam mihi omnem ex animo expectat
 92 ante Rutili. Legendum est, ante Rutili
 111 timido sanguine. Legendum est, timido sanguine
 127 tamen illum etatis sue. Legendum est, tamen illum etatis sue

LIBRO QVI DICITVR
 Brutus.

- 1 Augbam etiam. Legendum est, Augbam etiam
 8 profecto emetiar. For. remeti ar
 19 Seruio Tullio. Legendum est, Seruio Tullio
 32 quos ualentudo (modo bona sit) tenuitas. Legendum est, quos (ualentudo modo bona sit) tenuitas
 34 adde numeros, et aptior. For. adde numeros, ut aptior
 39 M. alium. For. M. Alium, uel Allium
 50 Caij Marci. Legendum est, Caij et Marci
 55 L. Furius Pilus. For. L. Furius Philus.
 61 in Tubero nullam. Legendum est, in Tubero nullam
 70 Tum etiam C. L. For. Tum etiam C. et L.
 123 P. Lentulum Surrum. Legendum est, P. Lentulum Surrum
 adolescentem natus. Legendum est, adolescentem natus
 130 Et C. Staienus. Legendum est, Et C. Staleno
 et de Staieno. Legendum est, et de Staleno
 131 usque ad Staienos. Legendum est, usque ad Stalenos
 136 et Staienos. Legendum est, et Stalenos
 164 id laudare. For. id laudari
 172 neque corrigi possim. For. neque corrigi possem
 175 quasi referuerat. For. referbuerat
 178 et incredibili populari. For. et incredibili populi
 nouitate conuerterem. Legendum est, nouitate conuerteram
 184 totidem quot dixi. Legendum est, totidem quot dixit
 187 qui quemadmodum. Legendum est, qui quemadmodum
 fuerunt: Lepidus. Legendum est, fuerunt. Lepidus

LIBRO QVI INSCRIBITVR
 Orator.

- 1 Vtrum difficilius, aut. Legendum est, Vtrum difficilius, an
 3 qui aut Ialici. Legendum est, qui aut Ializi
 uidetur esse, quam ut. Legendum est, uidetur esse, quam ut
 33 in quo cum effecris. Legendum est, in quo cum effecris
 40 In quo Apelles uictores. Legendum est, In quo Apelles pictores
 50 cum dixit Ennius arcem et urbem orbas. Legendum est, cum
 dixit Ennius, arcem et urbe orba sum

- 76 ut muta quaedam eloquentia inducat. Legendum est, ut muta
 quaedam loquentia inducat.
 79 sed eodem tempore et dicentibus satisfacere. Legendum est,
 sed eodem tempore et dicentibus satisfacere.
 85 Axilla ala factus est. Legendum est, Axilla Ala factus est
 88 Stilphonem inquam noueras? Legendum est, Stilphonem in-
 quam non noueras?
 91 ut pulchros, et Cetejos, triumphos, Carthaginem dicere. Le-
 gendum est, ut pulchros, et Cetejos, triumphos, Carthaginem
 dicere
 Oratios tamen. Legendum est, Oratios tamen
 111 quod sit orationi similis. Legendum est, quod sit orationi
 similis
 123 quidem sua sponte uitiosus. Legendum est, quidem sua sponte
 uitiosus
 129 neue longitudo obtulisse. Legendum est, neue longitudo obtu-
 disse
 134 quid deceat. intelligit. Legendum est, quid deceat intelligat
 137 in quadrarium redigas. Legendum est, in quadrum redigas.

LIBRO QVI DE OPTIMO
 genere Orator inscribitur.

- 143 Et appellabantur omnes. For. Et appellabuntur omnes
 149 quasi rudibus eius eludit oratio. For. quasi rudibus eius ludit
 oratio
 151 abhorret illa quidem formula. For. abhorret illa quidem a
 formula.

LIBRO TOPICORVM.

- 6 Locuplex enim assiduus. Legendum est, Locuples enim assiduus
 alia ex formula. Legendum est, alia ex forma
 11 quod parietis communis. Legendum est, quo parietis communis
 18 ut infinitimo. Legendum est, ut in finitimo
 19 postliminio redisse deditum. Legendum est, postliminio redisse,
 deditum
 20 iubetur ab arbitrio coerceri. Legendum est, iubetur ab arbitro
 coerceri
 34 ut inter bonos bene agi oportet. Legendum est, ut inter bonos
 bene ager oportet
 40 ut Staleno nuper accidit. For. ut Staleno nuper accidit
 48 habet duas, tuitionem sui. Legendum est, habet duas, tuitionem
 sui.

F I N I S.

EXCVDEBATVR LV TET IAE, CVRA AC DI-
 LIGENTIA CAROLI STEPHANI,
 ANN. M. D. LI. III. NON.
 SEPTEMBR.

(2)
 TOMVS SECVNDVS
 operum M. Tullii Ciceronis,
 omnes eius orationes com-
 plectens: quarum indicem
 in uersa pagina te
 docebit.

Varia lectiones ex permultis antiquis, ac manuscriptis exemplaribus, quibus prior
 lectio (si quid ab ea immutatum est) nonnullaque doctiorum coniectura ad-
 iuncta sunt.

Index copiosissimus rerum ac verborum memoria digniorum.

LV TET IAE,

Cura ac diligentia Caroli Stephani.

M. D. LIII.

Cum priuilegio Regis.